ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XVI. Dizi—Sa. 31ª

Sadece Okumak İçindir.
Ücreti yoktur.
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alın.

ULUĞ İĞDEMİR

YILLARIN İÇİNDEN

MAKALELER, ANILAR, İNCELEMELER

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1991

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

YILLARIN İÇİNDEN

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci baskı : 1976

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XVI. Dizi — Sa. 51a

ULUĞ İĞDEMİR

YILLARIN İÇİNDEN

MAKALELER, ANILAR, İNCELEMELER

2. baskı

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1991

Levent Şahverdi Arşivi

ISBN 975-16-0293-9

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

Önsöz IX

I. ATATÜRK VE DEVRİM

İnşallah Yok 3
Gazi'nin Seyahati 4
Medeni Olacağız 6
Gazi'nin Nutku 7
Tekkeler 9
Son Karar 11
İnkılâp ve Köylü 12
İsmet Paşa'nın Beyanatı 13
Atatürk Sevgisi 16
Atatürk ve Belleten 16
Bir Nutuk Münasebetiyle 18
Atatürk'ün Tarih Anlayışı 24
Atatürk Akademisi 27
Devlet Adamı, Düşünür ve İnsan Atatürk'ten Bazı Anılar 28
Atatürk'ün Günceleri 34
Türk Tarih Kurumu Binasının Giriş Holündeki Atatürk Büstünün Öyküsü 36
Atatürk'ün Anafartalar Gurubu Komutanlığından İstifasına Dair Bazı Belgeler 38
Birinci Dünya Savaşında Atatürk'le Mareşal Falkenhayn Arasında Çıkan Anlaşmazlığa Dair Yeni Belgeler 44
Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Yapacağımız En Büyük Yatırım 55

II. TOPLUMSAL KONULAR

Sefil Çocuklar 61
Niçin Gelmiyorlar? 62
Bedhâhlar 63
Hayâsızlar 65

Levent Şahverdi Arşivi

Adana Hapishanesi 66
Külhanbeyliği 68
Şehrin Güzelliği 70
Türk İstanbul'un Beşyüzüncü Yılı 71
Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine İndirilen Darbe..... 75
Son Faciadan Alınacak Ders 81
Bir Köy Doktoru 83
Aydınlara Düşen Görev 85
Ayasofya Müzesi 88
Tarihî Bir Törenin Düşündürdükleri 89

III. ANILAR VE ANMALAR

Kaybolan Bir İdealist 95
20 Yıl Önce Türk Sözü Nasıl Kuruldu? 100
Mehmet Emin Yurdakul 103
Ahmet Hikmet'in Millî Şaire Yazdığı İki Mektup 107
Ruşen Eşref Ünaydın 111
Kurtuluş Savaşının Kahramanlarından Orgeneral Zeki Doğan 114
Fikir ve Ülkü Adamı Günaltay 117
Yücel'in Arkasından 119
Atatürk'ün Fese Düşmanlığı 120
Üniversite Reformu ve Bazı Anılar 123
İş Bankasının Kuruluşuna Dair Bazı Anılar 125
Büyük İnsan ve Büyük Devrimci Cevat Dursunoğlu 128
İsmet İnönü 131
Ahmet Selâhattin Bey 135
Mansel'in Ardından 140
Ölümünün Birinci Yıldönümünde Orgeneral Fahrettin Altay'ı Anıyoruz. 142
Ferit Celâl Güven 146

IV. SİYASAL KONULAR

İngiliz Manevrası 155
Nokta-i Nazarımız 156
Lahey'e Havale 157
Musul Hududunda 159

Levent Şahverdi Arşivi

Emery'nin Hezeyanları 160
Beklenen Karar 161
Yunan Milletini Tenzih Ederiz 163
Bize Vatanperverlik Dersi Vermek İsteyen Yazara 164

V. EKONOMİ

Mersin Limanında Dizbarko Meselesi 167
Şimendifer Yılı 170
Mahsulât-ı Arziye Vergisi 171
Adana Borsası 173
Borsa Telgrafları 175
Mersin Limanı 176
Adana'nın Pamuk Kongresi 178
Petrol Meselesi 180
Ticari Servisler 183
Ticaret Birliği 184
Yine Mersin Limanı 186
Dörtyol Portakalları 188

VI. TÜRK TARİH KURUMU

Bir Tenkidin Tenkidi 193
Tarih Kongresi Toplanırken 195
III. Türk Tarih Kongresi 199
Son 25 Yılda Modern Tarih Çalışmaları 202
İbni Sina'nın Yıldönümü Meselesi 204
Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi 205
Belleten Yirmi Beş Yaşında 207
Atatürk'ün Buyruğiyle Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı 209

VII. HALKEVLERİ

Ankara Halkevinin Türk El İşlemeleri Sergisi 223
Ankara Halkevinin Beş Yeni Eseri 226
Ankara Halkevinin Eski Türk Kumaşları Sergisi 234
Halkevleri Üzerine 237

Levent Şahverdi Arşivi

VIII. İNCELEMELER

Cumhuriyetin Muvaffak Olmuş Bir Eseri, Türkiye İş Bankasının Teessüs ve İnkişafının Tarihçesi 241
Merhum Halil Ethem Eldem'in Türk Tarih Kurumu'na Armağan Ettiği Türk-İslâm Devri Kitabe Estampajları 257
Mehmed Emin Yurdakul 277
Halkevleri ve Halkodaları 283
Doktor Reşid Galip 291
Mimar Koca Sinan 297
Ahmet Cevdet Paşa 302
19 Mayıs 306
Türk Tarih Kurumu 309
Kuleli Vak'ası 316
Atatürk, Gazi Mustafa Kemal 317
Çardak'ta Evlenme Âdetleri 341

IX. KONUŞMALAR

19 Mayıs'ın 25. Yıldönümü 351
Mimar Sinan 355
Ziya Gökalp 360
Türk Tarih Kurumu'nun Son Bir Yıllık Çalışmaları 365
Çanakkale Savaşları 368
Halkevlerinin Kuruluşu 372
Cumhuriyet'in Düşün Yaşantımıza Getirdikleri 376

EK

Düşmanlığın Böylesi 381
Bu Yoksullar Varken 385
Sözlük 387
Dizin 403

Levent Şahverdi Arşivi

ÖNSÖZ

Yılların içinden sizlere sunduğum bu yazılar 54 yıllık bir geçmişin belgeleridir. Bundan başka da bir iddia taşımamaktadır. Zaten bu niteliklerinden dolayı arkadaşlarım bunların toplanıp yayınlanmasını istediler.

İlk yazılarım 1916'da Çanakkale Vilâyet gazetesinde çıktı. O sırada Biga'da bulunan Çanakkale Öğretmen Okulu'nda (Darülmuallimin) öğrenci idim. Okulumuzun Müdürü ve Türkçe öğretmenimiz aynı zamanda İl Basımevi ile İl Gazetesinin Müdürü olan büyük devrimci ve "İtikadat-ı Batılaya İlân-ı Harp" (Boş inançlarla savaş) adlı yapıtın yazarı Kılıç Zade Hakkı benim ödevlerimi beğenirdi. "Kahvelerimiz" ve "Biga'nın Pazarı" adlı iki yazımı İl Gazetesinde yayınladı. Ne yazık ki bu yazıların Yunanlıların Biga'yı aldıkları sırada yok oldu. 1949'da Çanakkale'yi ziyaretim sırasında İl Basımevinde ve kitaplıklarda İl Gazetesinin koleksiyonunu bulamadım.

1922 Martında Adana'nın Fransızlardan geri alınması üzerine Antalya'dan Adana'ya gittim. Gazetecilik yaşantım burada başlar. İlkokul öğretmenliği yanında Yeni Adana Gazetesinde düzeltmen ve sonra Yazı İşleri Müdürü olarak çalıştım. Yeni Adana'nın koleksiyonunu bir ev taşınması sırasında yitirdiğim için yazılarımdan elimde bir teki kaldı.

1923 sonbaharında Yeni Adana'dan Ferit Celâl Güven'le birlikte ayrılarak "Türk Sözü"nü kurduk. Türk Sözü 1924 başında yayına başladı. Türk Sözü'nden 1926 Temmuz'unda ayrılarak Ankara'ya geldim. Türk Sözü'ndeki gazetecilik yaşantım da böylece iki buçuk yıl sürdü. Bu yapıta ancak 1925 yılının son altı aylık (1 Temmuz – 31 Aralık 1925) koleksiyonu elimde bulunduğu için bu koleksiyondaki yazılarımı koyabildim.

Ankara'ya geldikten sonra gazetecilik yaşantım sona erdi. Ancak Türkocakları'nın çıkardığı Türk Yurdu'nun 1927'den 1931 Nisanı'na kadar sorumlu müdürlüğünü yaptığım sırada tek tük yazılarım çıktı.

Bu yapıta aldığım makale, anı ve araştırmalarımın çoğu 1931'den sonra çeşitli gazete, dergi ve ansiklopedilerde çıkmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazıların sözcüklerini ve cümle yapılarını olduğu gibi bırakarak yapıtın sonuna bir sözlük eklemeyi uygun buldum.

Bazı makale, konuşma ve araştırmalarda birbirine benzer bölümler vardır. Bunlar belki tekrar sayılabilir. Yazıların bütünlüğünü bozmamak için bunları olduğu gibi bıraktım. 54 yıllık bir geçmişin olaylarını, duygularını ve özlemlerini yansıttığı için yakın tarihimize yararlı olurlar kanısındayım.

Baskı provalarının okunmasında, dizin ve sözlüğün hazırlanmasında büyük emekleri geçen çalışma arkadaşlarım Sayın İbrahim Olgun, Sayın Mahmut İybar, Sayın Suad Teker, Sayın Neşe Özgünel ve Sayın Serap Çapanoğlu ile yazıların makinede yazılmasına yardımcı olan Sayın Fikret Aral'a yürekten şükranlarımı sunarım.

ULUĞ İĞDEMİR

Levent Şahverdi Arşivi

I. ATATÜRK VE DEVRİM

Levent Şahverdi Arşivi

İNŞALLAH YOK

Almanca "Illustrierte Zeitung" gazetesi Türkiye'ye tahsis ettiği bir makalesinde diyor ki: "Ankara'da İnşallah kelimesi unutulmuştur. Ankara, Allah kuvvetli olan iledir diye çalışıyor".

Türkiye inkılâbının hakiki manasını, Türkiye'de değişen zihniyeti "Illustrierte Zeitung" muharriri şu cümlesiyle çok güzel ifade etmiştir. Şimdiye kadar işini tevekkülle gören Türk'ün alnına ağır bir tembellik damgası yapışmıştı. Avrupa'da: "Türk tavşan avına kağnı ile gider" derlerdi. Genç inkılâbımızın yalnız devlet teşkilâtında değil, zihniyetler üzerinde de husule getirdiği tebeddül bugün bariz bir hakikat şeklinde tecelli etmiştir. Filhakika Türk: "Allah kuvvetli olan ile beraberdir" deyip çalışıyor.

Bu hakikat Türkiye'de bütün vuzuhiyle idrak edilmiştir. Garp medeniyetine yaklaşmak için yola çıkan yeni Türkiye bilâ inkıta' seri adımlarla mukaddes ideale doğru yürüyor. Yolumuzda tesadüf edeceğimiz engeller bizi ye'se düşürmekten çok uzaktır. Her şeye rağmen, her müşkilâta göğüs gererek ilerleyeceğiz.

Şimdiye kadar bizi yolumuzdan alıkoyan ağır yükleri çoktan üzerimizden attık. Din işiyle dünya işini birbirinden ayıran, köhne müesseseleri yıkan Türkiye Cumhuriyetinin ayaklarına dolaşacak bir mani kalmamıştır. "Illustrierte Zeitung" muharririnin genç Türkiye'nin yeni devlet merkezinde gördüğü tebeddülü Türkiye'nin her köşesinde görebiliriz. Adana bu tahavvülâtın kaynayan bir men'baıdır. Kurt tehlikesi karşısında fennî tedabiri düşünen, fennî ziraate doğru hahişle koşan Adana'da "İnşallah" kelimesinin telâffuz edildiğine tesadüf edilemez. Herkes yeni bir makine almak, mahsulünü birkaç misli arttırmak için yeni usuller aramakla meşguldür.

Biz inkılâbın içinde olduğumuz için bu zihinleri durduran tahavvüllerin azametini lâyıkıyla hissedemiyoruz. Türkiye'ye bir de hariçten bakmak lâzımdır. On sene evvelki Türkiye ile bugünkü Türkiye arasında asırlar dolduracak bir mesafe, zihniyet ve faaliyet farkı vardır. Üç sene evvel Adana sokaklarında bir tek otomobil görünmezken, bugün adedi beş yüzü geçen bir otomobil katarına tesadüf ediyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Üç sene evvel kara sapanla tarlasını süren çiftçi şimdi traktörlerin arkasından koşuyor.

Geçenlerde çok şayan-ı dikkat bir şey anlatmışlardı : Bazı çiftçiler makine alamadıkları için utanıyorlar ve tarlalarını gece sürüyorlarmış. Makine alamamayı ayıp telâkki eden bugünkü köylü ile, makineyi köyüne sokmak istemeyen dünkü köylüyü mukayese, inkılâbın hakiki manasını anlamağa kâfidir.

Bugünkü hükümet teceddüt mefhumunu en pratik şekliyle kavramıştır. Bütün müessesatın asrileştirilmesi için bir istical var. Nereye gitseniz bir faaliyet görürsünüz. Sanki herkesin damarına yeni bir kuvvet, yeni bir hayat zerk edilmiştir. Artık sokaklarda tembel tembel yürüyen insanlara tesadüf edilmiyor. Herkes işine yetişmek için seri' adımlarla yürüyor. Araba yerine otomobilin, kara sapan yerine traktörün, tevekkül yerine sa'yin kaim olduğu bir memleketteyiz. Türkiye'de "inşallah" yoktur. Bunun yerine yapacağız, yaptık kelimeleri kaim olmuştur.

Türk Sözü: 21 Ağustos 1925

GAZİ'NİN SEYAHATİ

Türk milletinin büyük müncisi Aziz Gazi'nin Kastamonu seyahati kalplerde yeni bir muhabbet heyecanı dalgalandırdı. Ilgaz dağlarının göklere yükselen sarp yolları, tehassürlerini izale için toplanan binlerce halkla doldu. Gazi, Ankara'dan İnebolu'ya kadar yollara dökülen bu halk ve köylü kesafeti içinde taşkın bir muhabbetin seslerini dinleye dinleye seyahatine devam ediyor. Gazi'yi istikbal için günlerce yolunu bekleyenler bu kutsî muhabbetin sebeplerini terennüm ediyorlar. Gazi niçin söylüyor?. Bu sualin cevabını bizzat halktan dinlemek lâzımdır. Ilgaz'lı bir genç irat ettiği nutkunda: "Emin olunuz Paşa Hazretleri, istiklâl ve namus uğrunda kurban olanların gözleri açık gitmemiştir. Sağ kalanlar huzur ve saadetlerinden şüphe etmiyorlar. Çünkü her derdi dinleyen bir hükümet var, âtimizden katiyen eminiz. Çünkü cüz'î bir müddet zarfında demiryolları, bankalar ve sanayi gibi hususatta gösterilen terakkiyat meydandadır. Bunları hep Cumhuriyetin saye-i feyz ve saadetinde idrak ettiğimiz için Cumhuriyeti bize temin eden Zat-ı Âlileri milletin ruhu, kalbi ve göz bebeğidir, yaşasın Cumhuriyet" diyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Ilgaz'lı gencin sözlerindeki manayı çok iyi anlıyoruz. Türkü ölümden kurtaran Gazi, vazifesinin hitam bulmadığını, asıl büyük işin ölümden kurtarılan milleti yaşatabilmek için hazırlamak olduğunu herkesten evvel görmüştür.

Halk çok iyi hissediyor ki, Cumhuriyet hükümeti geçen hükümetlerin hiç birisine benzemiyor.

Âşar belâsını, Reji zulmünü atan bu hükümet, milletin dertlerini yakından görüyor, halkın refah ve saadeti için ne yapmak lâzımsa yapıyor. Senelerden beri hükümet dendiği zaman palabıyıklı, kara gözlü zalim bir jandarmayı hatırlayan köylü, şimdiki hükümetin manasını çok iyi anlamıştır. Bankalar halk için çalışıyor. Jandarma halkın huzurunu temine uğraşıyor. Hükümet her vasıtadan istifade ederek halkın hayatı, sıhhati, istikbaliyle meşgul. Şimdiye kadar hiç bir idarenin düşünmediği sıtma tehlikesiyle ilk mücadeleyi açan bu hükümettir. Köylere kadar giderek meccanen kinin tevzi eden doktorları gören köylüler kendilerine hayat bahşeden bu hükümete gece gündüz dua ediyorlar.

Halk görüyor ve hissediyor ki, bütün devlet teşkilâtı kendisi içindir, düşünülen daima kendisidir.

Gazi'nin etrafında taşkın bir heyecan halinde görülen prestijin manası budur. Bu prestiji kıskananlara, bu sevgiyi çok görenlere Kastamonu seyahati güzel bir misaldir. Gazi'nin seyahatini haber alan halk günlerden beri istikbal hazırlığı yapıyor, İnebolu sürûr içinde; Kastamonu büyük bir bayramı tes'it eder gibi sarsılıyor. Biz bu heyecanı, bu emsalsiz sevgiyi Adana'da yakından gördüğümüz için çok iyi hissediyoruz.

Mustafa Kemal, Türk milletinin kalbinde şimdiye kadar hiç bir kahramanın kazanamadığı muhabbeti kazanmıştır. Bu ilâhî muhabbet hiç bir sevgi ile mukayese edilemiyecek kadar yüksektir. Türk'ün kalbinden bu sevginin bir zerresini bile eksiltmeye imkân yoktur. Ilgaz'lı gencin dediği gibi Mustafa Kemal bu milletin kalbidir, ruhudur, göz bebeğidir.

Türk Sözü: 26 Ağustos 1925

Levent Şahverdi Arşivi

MEDENİ OLACAĞIZ

Gazi Paşa Hazretleri Kastamonu'da halkla yakından temas ederek yeni hayatın düsturlarını izah ederken demişlerdir ki: "Biz her nokta-i nazardan medeni olmalıyız. Çok acılar gördük. Bunun sebebi dünyanın vaziyetini anlayamayışımızdır. Fikrimiz, zihniyetimiz, şekillerimiz, kıyafetimiz tepeden tırnağa kadar medeni olacaktır. Şunun, bunun sözüne ehemmiyet vermeyeceğiz. Medeni olacağız, ve bununla iftihar edeceğiz. Şimdiye kadar geri kalmamız ve en nihayet son felâket çamuruna batışımız zihniyetlerimizi, fikirlerimizi, medeniyetin emrettiği tahavvül ve tealiye uydurmadığımızdandır. Artık duramayız. Behemehal ileri gideceğiz. Çünkü mecburuz. Millet vazıhan bilmelidir; medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki, ona bigâne olanları yakar, mahveder".

Gazinin, bu büyük inkılâp adamının bu açık ve selis sözleri Türk inkılâbının istinat ettiği umdelerdir. Bu sözleri bir düstur halinde daima gözümüzün önünde tutmalıyız. Senelerden beri birkaç tufeylinin keyfi uğruna kurban giden bu millet, artık hakiki hayatın prensiplerine dört el ile sarılmak mecburiyetindedir. Şunun bunun sözüyle harekâtımızı kayıt altına koyamayız. Medeniyeti nerede görürsek oraya koşacak, medenî insan olmak için ne yapmak lâzımsa yapacağız. Batıl itikatlar, köhne itiyatlar bizi tereddüde sevketmemelidir. Her engeli yıkmak, her eski şeyi ortadan kaldırmak lâzımdır. Medeniyet yolunda muhtaç olduğumuz şeyleri alırken kimseye hesap vermek mecburiyetinde değiliz. Medeniyet âlemi içinde bir Türk mevcudiyeti yaratmak için baştan başa değişmek, diğer milletlere benzemek mecburiyetindeyiz. Şimdiye kadar süngüsüyle hayatını kurtarmak bahtiyarlığına nail olan Türk, bundan böyle kafasiyle, fenniyle, fabrikalariyle, iktisadî müesseseleriyle hayatını idame edecektir. Başımızdan bütün belâlar kalkmıştır. Artık her yeni şeyi kabul etmek için fetva çıkarmak mecburiyetinde değiliz... Terakki ve Teceddüt yollarında ilerlemek için hiç bir mani yoktur. Bunun için fikirlerimizi, zihniyetimizi, yeni hayatın icap ettirdiği düsturlara uydurmak lâzımdır.

Gazinin son seyahatı bizim için baştan başa faidelerle doludur. Bu milleti yeni bir kuvvet halinde medeniyet dünyasına çıkarmak isteyen Gazi nasıl çalışacağımızı, hangi yoldan gideceğimizi halka çok güzel anlatıyorlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Görüyoruz ki, Gazi hiç bir şeye bîgâne değildir. Derin bir nufuz-i nazarla, misilsiz bir ihata ile her şeyi soruyorlar. Çiftçiden muallimlere, bankacıdan ormancılara kadar her kısım meslek adamlariyle temas ederek memleketin ihtiyaçlarını, servet menbalarını, fikir ve zihniyet tebeddülerini öğreniyorlar.

Görüyoruz ki, Gazi büyük bir halk hocası gibi her mesele üzerinde halkı irşat etmektedirler. Ziraat Bankasının mesaisinden vukufla bahseden Gazi, bir tedrisat müfettişine leyli mekteplerin faidesini, mahalle mekteplerinin mazarratını anlatıyorlar.

Görüyoruz ki, her şeyi en dürüst surette görmek kabiliyeti bu büyük inkılâp adamında fazlasiyle vardır. Şimdiye kadar hiç bir devlet adamı hakiki Türk'ü, hakiki Türkiye'yi Gazi Paşa Hazretleri kadar tanımamıştır. Onun içindir ki bu memleket için en doğru düşünceler, en doğru inkılâplar bu büyük dâhinin kafasından çıkmıştır. Gazi şimdiye kadar yaptığı inkılâpların hiç birisinde yanılmamış, hepsinde muvaffak olmuştur. Şimdi de müstakbel medeni Türkiye için en hakikî düsturları, en doğru prensipleri yine bu büyük kahramandan işitiyoruz.

Türk Sözü: 28 Ağustos 1925

GAZİ'NİN NUTKU

Gazi Paşa Hazretleri İnebolu Türkocağında çok mühim bir nutuk irad ettiler. Her seyahatinde yeni bir inkılâbın kapısını açan Gazi, bu defa da kıyafet ve kadın meselesini halletmiş bulunuyorlar. Gazi'nin nutku köhne zihniyetli müteredditlere, muhafazakârlara iyi bir cevaptır.

Türk milleti aklın, mantığın kabul ettiği her yeni inkılâbı hahişle, sevinçle karşılamıştır. Henüz zamanı olmadığını, milletin hazmedemeyeceğini söyleyenler, bu milleti tanımayan, bilmeyen zavallılardır. Millet hiç bir zaman iyi bir şeyi reddetmiş değildir. Milleti her zaman için tereddûde sevkeden, bu kafaları örümceklenmiş muhafazakârlar güruhudur. Gazi bu milleti bizzat şahsında temsil eden, bu milleti herkesten iyi anlayan bir dâhîdir. "Sizi şimdiye kadar yanlış yolda yürütmedim, bundan sonra da yürütmeyeceğim" diyen Gazi'nin gittiği yolda bu millet emniyetle, sükûnetle yürümüş ve İnebolu'lu gencin dediği gibi bundan sonra da aynı yolda yürümeğe azmetmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Gazi Paşa, nutuklarının mühim bir noktasında kıyafet meselesini mevzuubahis ederek diyorlar ki: "Bizim kıyafetimiz millî midir, bizim kıyafetimiz beynelmilel midir? Altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet ne millidir ve ne de beynelmileldir.

Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeğe mahal yoktur. Medenî ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için lâyık bir kıyafettir. Onu iksa edeceğiz".

Bu hususta tereddüt edecek bir kimse tasavvur etmiyoruz. Münevverlerimiz içinde beynelmilel bir kıyafet iksa etmeyi kabul etmeyen yok gibidir. Fakat her zaman olduğu gibi her yeni şey, maziye sıkı sıkıya sarılmak isteyen eskiler tarafından itirazla karşılanmıştır. Vaktiyle pantalon giymeyi gâvurluk telâkki edenler, bugün bu güzel kisve karşısında küçük bir söz bile söylemiyorlar. Hiç şüphe yok ki, bugün de şapka giymeyi züppelik hafif meşreplik telâkki edenler bir müddet sonra sıhhî ve iktisadî olan bu serpuşa da dillerini uzatamayacaklardır.

Bugün hiç bir medenî millet yoktur ki, sıhhî, bedii, ve iktisadî olan beynelmilel kıyafeti iksa etmemiş olsun. Hiç bir medenî millet bunu milliyet ve din meselesi telâkki etmemiştir. Kıyafetin, milliyetle, dinle ne alâkası vardır? Bugün, eğer kurun-u vusta kıyafetlerine dört el ile sarılan milletler varsa bunlar, medeniyet yolunda geri kalmış, diğer medenî bir milletin esareti altına düşmüş zavallılardır. Araplar, Hindliler, Çinliler gözümüzün önündedir. Henüz mazinin köhne itiyatlarından kendilerini kurtaramayan bu milletler bugün esirdirler, zelildirler.

Kıyafet için her aklı yerinde olan adamın kabul edeceği şey ihtiyaç, menfaat ve güzelliktir. Bunun haricindeki maksatla elbise giyilemez. Senelerden beri tahavvül ede ede bugünkü zarif ve sade şekle giren beynelmilel kıyafet, her münevver adam için memnuniyetle kabul edilecek bir kıyafettir. Medenî olmağa azmetmiş Türk için de en tabii kıyafet budur.

Bugün Adana için şapka giymek bir ihtiyaçtır, zarurettir. 40-50 derece-i hararet ve keskin bir ziya altında gezmek mecburiyetinde olanlara dikkat ediniz, ya ağır bir şemsiye taşırlar, yahut ellerine geçen bir gazete parçasiyle, bir mendil ile yüzlerini kapamak zaruretinde kalırlar. Gözleri güneş ziyasından koruyan şapka varken bu kadar külfete katlanmağa mahal var mıdır? Sıhhî, sade, ucuz ve zarif olan bu serpuşu kabul etmemek için sebep nedir?

Levent Şahverdi Arşivi

Fes milli bir serpuş mudur? Yunan icadı olan bu serpuşu kabul edeli yüz seneden fazla olmamıştır. Ecdadımızın harpte giydikleri serpuşlar bugün Avrupa askerlerinin giydikleri serpuşlardan başka bir şey değildir. En mutaassıp bildiğimiz Araplar bile Yemen'de, Hicaz'da hurma dalından yapılmış hafif şapkalar giyerler. Dinle, milliyetle, ahlâkla hiç alâkası olmayan bir kıyafeti iksa edenlere züppelik isnat etmek budalalık, ahmaklıktır. Türk akıl ve idrak sahibidir. Kesesine, sıhhatine, aklına, fikrine en uygun olan kıyafeti giyecektir. Bu kıyafet de her medeni milletin giydiği kıyafettir, bunun için de kimseye hesap vermeğe, kimseye meram anlatmağa mecbur değildir.

Gazi'nin ikinci mevzuubahs ettiği mesele kadınlarımızın kıyafetidir. Teessürle söyleyelim ki, Anadolu kadınlarının bugünkü kıyafeti çok gülünçtür. Çok acaiptir. Bol bir torba içine giren, yüzlerini de kalın bir peçe ile sıkı sıkı örten kadınlarımız bu kıyafetle medeniyet yolunda bize refakat edemezler. Bu kıyafet onları seri' bir yürüyüşten meneder. Erkeğe çalışma yolunda, hayat yolunda yoldaşlık edecek olan kadınlarımızı medeni bir kadın kıyafetine sokmak mecburiyetindeyiz. Güneşten ve havadan istifadeyi meneden bugünkü kıyafet gayr-i sıhhî olduğu kadar gayr-i bedîidir. Yeni hayata atılırken kadınlarımızı ihmal edemeyiz. Kadınları terakki etmeyen bir millet medeni telakki edilmekten uzaktır. Onun için kıyafet meselesini düşünürken kadınlarımızı da bugünkü biçimsiz ve onlara hiç lâyık olmayan kıyafetten kurtarma vazifesi karşısında bulunduğumuzu hatırlamak mecburiyetindeyiz.

Türk Sözü: 31 Ağustos 1925

TEKKELER

Türkiye'de yıkılması icap eden muzır müesseselerin en başında tekkeler ve tarikatlar bulunuyor. Senelerden beri bizi tembelliğe, uyuşukluğa sevkeden bu müesseseler için çok bi-aman, çok şedit davranmak lâzımdır. Zihniyetlerimiz ve iradelerimiz üzerinde azamî tesiri yaparak şimdiye kadar milyonlarca insanı insanlıktan çıkaran, deli ve abdal yapan tekkelerdir, tarikatlerdir.

Başı Tarsus'ta bulunan ve "Biberiler" ismi verilen tarikat mensuplarının şayan-ı merhamet hallerine Adana'mızda vâkıf olmayanlar pek azdır. Riyazet yapacağız diye günlerce acı biber yiyen, kafalarını

Levent Şahverdi Arşivi

yerden yere çarpan biçarelerin yüzde doksanı ya deli olmuş, yahut fakrüddemden mumya haline gelmiştir.

Civarımızdaki camide cuma ve pazartesi geceleri zikir yapacağız diye bar bar bağıranların hallerine acımamak mümkün değil. Hiç şüphe etmiyoruz ki, bu zavallıların da ekserisi boğazlarından ve ciğerlerinden mustariptirler. Sesleri kısılıncaya, ciğerleri yoruluncaya kadar bağıran bu zavallıların zikir sonunda bitâp yere yıkıldıklarına şahit oluyoruz. Bu insanlık mıdır? Bunun zevki, savabı neresindedir? Ereceğiz diye dünyadan elini, eteğini çeken meczupların içinde şimdiye kadar ermiş kaç bahtiyar vardır? Hepsinin yüzüne bakınız, elmacık kemikleri çıkmış, benizleri sıtmalı insanlar gibi sapsarı olmuştur.

Memleketin mühim bir ekseriyetini işten ayıran, âciz ve muattal bırakan bu müesseseler yıkılmadıkça, şeyhlik, müridlik kalkmadıkça yapacağımız inkılâpların daima yarım kalacağına emin olmalıyız... Tekkeler, Türk zekâsını, Türk kabiliyetini felce uğratan katil müesseselerdir. Medeniyet yolunda her şeyden evvel faâl ve zeki insanlara muhtaç olduğumuz bir zamanda bir kısım kardeşlerimizin bile bile kurban edilmesine razı olamayız. Gazi Paşa Hazretleri nutuklarında bilhassa bu nokta üzerinde şiddetle ısrar etmişler ve : "Tekkeler behemehal kapatılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler memleketi olamaz" buyurmuşlardır.

Bu sözlerin delâlet ettiği manayı şiddet ve katiyetle tatbik etmek zamanı çoktan gelmiş ve geçmiştir. Zihniyetlerimizin, itiyadlarımızın birkaç cahil şeyh tarafından ifsat edilmesine razı olmamalıyız. Her şeyden evvel kafalarımızı, tarz-ı tefekkürümüzü asrileştirmek mecburiyeti karşısında bulunuyoruz.

Şeyhler kendi menfaatlerini, kendi zevklerini düşünen hodkâmlardır. Tekkelerin iç yüzüne vâkıf olanlar bu köhne müesseselerin içtimaî bünyemizde açtığı yaraların fecâatını çok iyi bilirler. Tekkeler çok defa zevk, eğlence ve rezalet menbaı olmuşlardır.

İlmin, fennin her şeye büyük bir katiyetle hâkim olduğu bir devirdeyiz. Cahil bir şeyhin irşadına arz-ı iftikar edecek zavallıların Türk kütlesi içinde bulunduğuna kail değiliz. Büyük Gazinin dedikleri gibi : "Türkiye Cumhuriyeti her şubede irşadatta bulunacak kudreti haizdir." Türkiye'de bir Diyanet Riyaseti makamı vardır. Bu makam hususat-ı diniyede re'yine müracaat edilecek en salâhiyettar bir makamdır. Allahla insan arasına girmek hiç bir ferdin kudreti dahilinde

Levent Şahverdi Arşivi

değildir. Allah, kitabında ibadetin şeklini bize bildirmiştir. Biberle riyâzet yapmak, her gece saatlerce bağırıp çağırmak, günlerce aç kalmak bizim dinimizde yoktur. Bunlar halkı iğfal için uydurulmuş tuzaklardır. Artık bu basit yalanlara kanacak bir tek Türk tasavvur etmiyoruz. Şeyhler sözlerini bundan sonra ancak kabail-i vahşiye arasında geçirebilirler. Düşünen, idrak eden bir adam için bu safsatalara kanacak zaman çoktan geçmiştir.

Türk Sözü: 4 Eylül 1925

SON KARAR

Heyet-i Vekilenin tekkeler ve kıyafetler hakkındaki son kararını memleket sevinçle, takdirle karşıladı. Kiminle konuşmuşsak, bu kararın isabetinden, lüzumundan bahsettiler. Bu da gösteriyor ki, halk radikal hareketleri daima tasvip etmekte tereddüt etmiyor. Bir memlekette halkın şuuriyle, hükümetin prensipleri arasında bu kadar sıkı bir ahenk olduktan sonra o memleket için saadet ve huzur mukadderdir.

Heyet-i Vekile son kararıyle memlekette büyük bir inkılâp daha yaptı. Bu, medeniyet sahasına doğru atılmış kuvvetli bir hamledir.

Tekkeler, Türk'ü maziye rapteden en kuvvetli bağlardı. Asırlık duvarları arasına köhne ve miskin itiyatlar sinmiş olan tekkelerin mevcudiyeti medeni Türkiye için bir leke idi, bir kusurdu. Zekâları öldüren, iradeleri çürüten, fikirleri felce uğratan bu zihniyet mezbahaları lâyık Türkiye'nin topraklarında yaşayamazdı. Artık hurafe ve efsane devrine veda' etmiş bulunuyoruz. Tekkeler ve türbeler içimizde bu köhne devri yaşatan âmillerdir. İhtiyar bir türbedarı dinleyiniz. Size kemikleri bile kalmamış bir insanın her gece sandukasından çıkarak abdest aldığından, namaz kıldığından bahseder. Cerr-i menfaat için, bir kaç tembelin karnı doyması için yeşil bir parmaklıkla çevrilen türbelerde, ne sergüzeştler, ne facialar olmazdı. Buraları, başı ağrıyanlar, sıtması tutanlar, çocuğu olmayanlar için âdeta bir şifa mabedi olurdu. Ölülerden medet umacak kadar fikirlerimize muzir telkinler sokan dergâhların, türbelerin bu asırda manası var miydi?. Sıtmaya iplik, baş ağrısına muska yapan şeyhler aramızda yaşayabilirler miydi? Fennin her şeye büyük bir katiyetle hâkim olduğu bir devirde medeniyet yolculuğuna çıkmış bir millet için hurafelere bile bile bağlanmak imkânı olur muydu? Genç Türkiye'nin genç

Levent Şahverdi Arşivi

ve azimkâr hükümeti bir hamlede bu köhne bağları kırdı ve Türk'e maniasız, engelsiz bir saha açtı. Artık bu geniş sahada ayaklarımızı sürçmeden koşabiliriz, ilerleyebiliriz.

Bizde her zaman halkı iğfal edenler, halkı kötü yollara sevkedenler ulema kisvesini giymiş cahiller, yobazlardır. Halk bu hakikati o kadar iyi idrak etmiştir ki, en cahil köylüye sorsanız, size bu para düşkünü softaların fenalıklarından bahseder. Herkese din namı altında nasihatlar vermeğe kalkan bu adamların hususî hayatları hayasızlıklarla, rezaletlerle doludur. Kisveyi menfaat vasıtası olarak kullanan bu küstahlar çok defa halkın mümessili sıfatını takınırlardı. Münevverlerle halk arasında bir set teşkil eden bu manileri kaldırmak lâzımdı. Son karar bunu da halletti. Kisve-i ilmiyeyi ancak vazifedar ve salâhiyettar olanlar giyebilecektir. Artık bir arşın bezle din namına söz söyleyecek cahillere tesadüf etmeyeceğiz.

Medenî bir insan için güzel giyinmek büyük bir ihtiyaçtır. Kıyafetlerimiz çok defa muhataplarımız üzerinde azamî tesiri yapar. Zarif ve temiz giyinen bir adamın işinde de muntazam olduğuna kani oluruz. Başkaları üzerinde istediğimiz tesiri yapmak için güzel giyinmek, zarif giyinmek mecburiyeti vardır.

Devlet memurları, hükümeti temsil eden kimselerdir. Bunların temiz ve yüksek bir zevkle giyinmeleri zaruridir. Hükümet dairelerini kisve kolleksiyonu olmaktan kurtarmalıdır. Heyet-i vekilenin memurîn kıyafeti hakkında son kararını memnunlukla karşılamamak imkânsızdır. Memurlarımızın hükümetin vekariyle mütenasip bir surette giyinmeleri en çok arzu ettiğimiz bir şeydir.

Türk Sözü: 17 Eylül 1925

İNKILÂP VE KÖYLÜ

Cuma günkü nüshamızda küçük bir nahiye merkezi olan "Sakcagözü"nden köylünün hissiyatına tercüman olan şayan-ı dikkat bir mektup almış ve iftiharla dercetmiştik. İnkılâp karşısında Türk köylüsünün fikirlerini çok vâzıh bir lisanla ifade eden bu mektubun ruh ve manası bizi derin bir sürura gark etti... Bu küçük mektup, halka ve köylüye yapılan bühtan ve iftiraları madde halinde tekzip eden çok canlı bir vesika idi. Halkın mutaassıp olduğunu, inkılâbı çok güç haz-

Levent Şahverdi Arşivi

medeceğini söyleyenlerin, köylünün candan kopan bu medeniyet iştiyakı karşısında, derin bir mahcubiyet duyacaklarını zannediyoruz.

Bu mektup bize gösteriyor ki, Türk köylüsü Büyük Gazi'nin yarattığı inkılâpların samimi âşıkıdır. Köylü bu inkılâbın arkasından gitmeğe ve bunu canıyle, başıyle muhafaza etmeğe ahdetmiştir. İnkılâbımız zannedildiği gibi muayyen bir zümrenin değil, halkın ve köylünün mefkûresine, iradesine istinat ediyor. Türk İnkılâbı için bundan büyük mazhariyet olamaz.

Tarih gösteriyor ki, hiç bir devrin, hiç bir zamanın inkılâpları bu kadar kuvvetli bir mesnet bulamamış, halk tarafından bu kadar kuvvetle benimsenmemiştir. Türk inkılâbının bakasına bundan daha emin bir bürhan olabilir mi?

Sakcagözlü'lerin heyet-i vekile kararı karşısında hissettikleri medeni duygu bize şunu ispat ediyor ki; Türk köylüsü, münevver geçinen, mütefekkir geçinen bazı muhafazakârlardan daha ateşin bir inkılâpcıdır.

Türk köylüsü medeniyetin, hakiki hayatın manasını çok iyi anlamıştır. Türk köylüsü Cumhuriyetin ve inkılâbın kendisi için olduğunu, kendi refah ve saadetinin bugünkü inkılâba bağlı bulunduğunu, birçok münevver geçinen mürtecilerden daha iyi hissetmiştir.

Gazi Paşa Hazretlerinin son seyahatlerinde buyurdukları gibi bize köylüyü şimdiye kadar çok yanlış anlatmışlardır. Son hareketler Türk köylüsünü bu ağır suizanlardan kurtarmış, onun hakiki zihniyetini, onun samimî arzularını bize öğretmiştir. Türkiye çok mesuttur, Türk inkılâbı çok bahtiyardır ki, her yeni hareketin arkasında bahişle koşan bir kitlenin varlığına istinat ediyor. Hiç bir memleketin halkı yeni hareketlere, eskiliği yıkan hamlelere Türk köylüsünün gösterdiği alâka ve merbutiyeti gösteremez. Bu, genç Türkiye Cumhuriyetinin refah ve saadeti için en kuvvetli bir noktadır.

Türk Sözü: 20 Eylül 1925

İSMET PAŞA'NIN BEYANATI

Başvekil İsmet Paşa Hazretleri meclisteki vaziyet-i dahiliye ve hariciye hakkındaki beyanatlarında son zamanlarda tezahür eden münferit irtica' vak'alarından bahsederlerken bu harekâtın bir merkeze ve müşterek propagandalara istinat ettiğini söylemişlerdir. Paşa Haz-

Levent Şahverdi Arşivi

retleri bilhassa beyanatlarının mühim iki noktasında : "Propagandanın her tarafta aynı suretle ifade olunması ve vukuatın takriben yekdiğerine yakın günlerde tezahür etmesi, sonra bu hâdisatın hepsinde hâdiseler vuku bulmazdan evvel hariçten gelen adamların önayak bulunması nazarı dikkati celbetmiştir. Onun için biz daima iddia ediyoruz ki ve bir senedir gördüğümüz vaziyetiyle de teyit etmiş oluyoruz ki, milletin yürümek istediği herhangi ıslahat ve teceddüt vadisindeki hareketlere karşı şurada burada vaki olan hareket ve propagandalar ve tezahürler harici âmâl ile haiz-i irtibat olan birtakım mahreklere merbuttur. Binaenaleyh karşısında bulunduğumuz meseleyi umumî bir çerçeve içinde arzedersem, mürettep irticaın, bir mekanizmasının hafif ve yeni tezahüratından başka bir şey olmadığı anlaşılır." demişlerdir.

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin hakikate çok yakından temas eden bu beyanatları ve irticaî hareketlerin tarz-ı cereyanı bize her zamandan daha dikkatli ve uyanık olmak lüzumunu ihtar eden hâdiselerdir. Şuna kuvvetle inanmak lâzımdır ki, eski devrin hasretini çeken saltanateprestler, bütün arzu ve emelleri medreseler ve tekkelerle birlikte yıkılan tufeyliler ve umumî manasiyle irtica tamamen imha edilmiş değildir. Hariçte serbestçe hareket fırsatını bulan, teşkilâtlarını düşman vesaitinden de istifade ederek tanzim eden bu artıklar sınıfı, dahildeki zümreleriyle zaman zaman hareketler, kıpırdanmalar yapmaktan hâli kalmıyorlar ve kalmayacaklardır. Son hâdiseler bu zümrenin birer keşif taarruzu mahiyetindedir. İstikbalde de kendilerince münasip gördükleri zamanlarda bu hareketlerine intizar edebiliriz. Musul meselesinin mevzuubahis olduğu bir zamanda tezahür eden bu hâdiseler bizce büyük bir alâka ve dikkatle takip edilmeğe sezadır.

Şark isyanından sonra son hâdiseler de göstermiştir ki, inkılâpçılar her zamandan fazla tehlikelerle muhattırlar. Ufacık bir zaaf, küçük bir tereddüt memleket ve inkılâp için feci hâdiseler doğurabilir. Millî ve vatanî menfaatleri şahıs ve düşman menfaatleriyle değişen bu mürteciler güruhu için çok merhametsizce hareket etmek mecburiyetindeyiz. Tehlikeye ilka edilmek istenen yalnız bu milleti kurtaran aziz şahsiyetler değil, vatanın ve milletin hayatı ve istikbalidir. Cumhuriyet ve inkılâbın yaşayabilmesi için içimizdeki çıbanları temizlerken, ilerde nüks etmek kabiliyetini gösterecek küçük bir nokta bırakmamak lâzımdır. Hainler için inkılâbın kitabında merhamet yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Paşa Hazretleri yapılan propagandalardan birkaç misal zikretmişlerdir; dul kadınların Rusya'ya sevkedildiğini, İsmet Paşa Hazretlerinin öldürüldüğünü söyleyen bu rezillerin nasıl ahmakça propagandalarla halkı iğfal etmek istediklerini öğrenmek insana derin bir nefret ve intikam hissi veriyor.

Propaganda için tasnî' olunan fikirler hiç bir zaman aklı başında bir adamı iğfal edemez. Fakat senelerden beri halkın arasına karışarak onların masum hisleriyle oynayanların bu budalaca sözleri neşretmekte muvaffak olduklarını da unutmamak lâzımdır. Bu rezilâne propaganda serpintilerinin Adana'mıza kadar da geldiğini bilmünasebe söylemek isteriz. Nitekim Gazi Paşa Hazretlerinin bir Fransız kadınıyle evleneceği, ondan sonra da hepimizin Hıristiyanlığı kabul edeceğimiz yolundaki tasniat da bu kabil propagandalardan birisidir.

Dikkat edilirse görülür ki, irticaın propaganda için müracaat ettiği vasıtalar birdir. 31 Mart'ta şeriat isteyenlerin ruhiyle Gazi'nin, bir Fransız kadınıyle tezhhül edeceğini söyleyenlerin ruhu arasında derin bir karabet vardır. Şu halde asırlardan beri bizi kör ve sağır bırakmağa saik olan, her teceddüt hareketini boğmak isteyen ve zaman zaman Kabakcı Mustafa, Derviş Vahdeti, Şeyh Sait suretinde tecelli eden bu ruh bugün de Güvur İmam, Hoca İbrahim şekliyle tezahür ediyor.

Bugünkü gençliğe vâsi bir mücadele vazifesi terettüb etmektedir. Sinsi ve mürai harekâtiyle içimizde yaşamak fırsatını bulan irticaın zaman zaman baş kaldırmak isteyeceğini unutmamalıyız. Şuna tamamen eminiz ki, bugün her zamandan daha kuvvetliyiz. Nitekim irtica hareketlerinin aynı günde büyük bir kudretle bastırılması, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin sarsılmaz bir kuvvete sahip olduğunu göstermiştir. Fakat inkılâp gençliği fikrî sahada mücadelesine devam etmelidir. İrticaın, her birisi safsata mahiyetini geçemeyen propagandalarına, gençliğin hakikate istinat eden fikirleri her zaman galip gelecektir. Hissedeceğimiz en küçük hareketlere zamanında mukabele etmesini bilirsek zafer daima bizimdir.

Türk Sözü: 15 Aralık 1925

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK SEVGİSİ

Türkiye sınırları dışında, köpekler gibi sürünen birkaç soysuzun alçakça teşebbüsü, Türk milletinin, kanıyle, nesciyle ve ruhuyle girift olmuş "Atatürk sevgisi"ni yeniden dünyaya haykırmasına vesile oldu.

Dün Ankara'nın Hâkimiyet-i Milliye meydanını dolduran elli bin Türkün, en yüksek bir coşkunlukla haykırdığı bu sevginin neler yarattığını ve neler yaratabileceğini de gördük.

Hepsi genç ve hepsi birbirinden daha güzel söyleyen gür sesli, yıldırım sözlü aytaçlar; ne zaman yetişmişler, nasıl yetişmişler?

Programın dışına çıkarak söz söylemeği serbest bıraksanız, yüzlercesi, binlercesi Atatürk heykelinin duracına tırmanacak ve birbirinden daha belâgatla, birbirinden daha artık bir coşkunlukla saatlerce söyleyecekler, Atatürk sevgisini dünyanın dışındaki evrene kadar işittirmeğe çalışacaklar.

Bu asil manzarayı, bu yüksek ve eşsiz duyguyu görüp de, Atatürk sevgisiyle içleri tutuşan bu milyonların arasına girerek, çevresi o sevgilerle sarılmış adama kıyabileceklerini sanan çürük beyinli sefillerin akhna şaşmamak mümkün değildir.

Atatürk sevgisi, yeni bir memleket, yeni bir evren, yeni bir gençlik ve yenilmez bir kudret doğurmuştur. Dünya kültürünün üstünde yeni bir kültür yaratmak azmiyle çalışan genç Türkiye, bu sevginin ve bu aşkın mahsulüdür.

Atatürk, ilâhlaşmış bir insandır. Sevgisi tarih boyunca asil Türk milletinin kanını tutuşturacak bir güneştir. Hiç ilâh öldürülebilir mi? Hiç güneş söndürülebilir mi?

Türk Sözü: 26 Ekim 1935

ATATÜRK VE BELLETEN

«Belleten» Atatürk'ün Tarih Kurumuna yadigâr bıraktığı kutsal bir addır. Atatürk bu ismi nasıl buldu? Belleten adının aranıp bulunuşunda ben de huzurlarında bulunmak şerefine nail olduğumdan Atatürk'ün aziz hatırasına tahsis edilen Belleten'in bu fevkalâde nüshasında bu tarihî hâdiseyi tespit etmeği vazife bildim.

Levent Şahverdi Arşivi

Kuruma ait bazı işleri Asbaşkan Bayan Âfet'e arzetmek için 1936 yılı İkinci Teşrininin (Kasım) sonlarında birgün Çankaya'ya gitmiştim. Beni iç avludaki büyük havuza bakan resim salonunda kabul ettiler. Salonun ortasında ve küçük bir masanın etrafında bu işleri konuşuyorduk. Bunlar arasında Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilmesine karar verilen mecmuaya bir ad bulmak meselesi de vardı. Biz çalışırken Atatürk salona teşrif ettiler ve bizden görüştüğümüz meseleler hakkında izahat istediler. Bayan Âfet mühim gördükleri noktalara dair izahat verdikten sonra çıkarılacak Bültene bir ad bulmak icap ettiğini, şimdi bunu düşünmekte olduğumuzu söylediler.

Atatürk «*Bülten*» ne demektir? diye sordular. Bayan Âfet bu kelimenin manasını izah edecekleri sırada : «İçeri geliniz, bunu orada konuşalım» buyurdular. Hep beraber çalışma odalarına gittik. Burada bizi büyük çalışma masasında karşılarına oturttular ve mevcut lûgat kitaplarını getirmesi için kütüphane memuruna emir verdiler. Evvelâ Fransızca Larousse'a bakıldı. Burada kelimenin İtalyanca *Bulletino* kelimesinden geldiği yazılıyor ve delâlet ettiği manalar izah ediliyordu. Bundan sonra sırasıyle ve daha büyük lûgat kitaplarına, Fransız, Lâtin dillerinin etimolojik lûgatlerine bakıldı. Bunlardan alınan malûmatta kelime Lâtince *Bulla* sözüne götürülüyor, bu kelimenin de Lâtinceye Etrüskçeden geçmiş olması ihtimali ileri sürülüyordu [1].

Atatürk bu araştırmalardan sonra *Pekarski*'nin Yakut Dili Lûgatini istediler. Lûgat gelmişti ki kapı açıldı ve o zaman Adliye Vekili bulunan Bay Şükrü Saraçoğlu içeri girdi. Atatürk ayağa kalkarak Bay Şükrü Saraçoğlu'nu karşıladılar ve : «Gel bakalım Saraçoğlu, *Bulletin* kelimesinin aslını arıyoruz» dediler. Sonra lûgatlerde tesadüf ettikleri kelimeleri Bay Saraçoğluna izah ettiler. Nihayet Yakut Lûgatinde bu kelimeye çok benzeyen *Belieten* kelimesi bulundu. Bu kelimenin manası aşağı yukarı Lâtincedeki kelimeye benziyordu. Mesele az çok tenevvür etmişti. Atatürk bu kelimeyi Türkçedeki mana ve fonetik bakımından benzerleriyle mukayese başladılar. Bu kelimeler *Bel, Belge, Belli, Belletmek* kelimeleri idi. Nihayet mâna ve fonetik bakımından «*Bulletin*» sözüne pek yakın olan «*Belleten*» kelimesi bulundu. Atatürk bu kelimenin «*Bulletin*» mukabili kullanılabileceğini söylediler ve burada faksimilesini gördüğümüz bu iki kelimeyi bir

[1] Bakınız: Belleten, sayı 1, S. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

kâğıda yazarak bize verdiler. İşte Türk Tarih Kurumunun neşir vasıtası olan mecmuanın tarihî adı Atatürk tarafından böyle konuldu.

Belleten: C. III. S. 355, Nisan 1939

BİR NUTUK MÜNASEBETİYLE

İstanbul'un bağımsız milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, 10 Mayıs 1949 da İstanbul'da Saraçhanebaşı'ndaki Suphi Paşa Konağında, yeni Türk Ocağını dikkate değer bir hitabe ile açtı. Bu nutuk, Sayın Tanrıöver'in, son yıllarda her vesile ile tekrarladığı, yeni fikirlerinin bir hulâsasıdır. Aynı fikirler, bundan üç ay önce, üniversite gençliği önünde daha mufassal şekilde söylenmiş ve sonra Vatan gazetesinde tefrika edilmişti[1].

Bu hitabeler bana, Sayın Tanrıöver'in yirmi yıl önce milliyetçi Türk gençlerini heyecanla sarsan, eski nutuklarını hatırlattı :

Büyük Millet Meclisinin 14 Şubat 1925 tarihli toplantısında, yeniliğe ve inkılâba karşı azgın bir hamle ile hücum eden, Erzurum Mebusu Ziya Efendi'ye verdiği cevabı, o Niyagara şelalesi kadar sert ve berrak inkılâp nutkunu; 12 Haziran 1925 de İstanbul'da Muallimler Cemiyetinin kongresinde söylediği "Cihan İnkılâbı" adlı hitabesini; 29 Ekim 1927 de Ankara'da Atatürk'ün Etnoğrafya Müzesi önündeki heykelini açarken irat ettiği veciz hitabesini; 1928 yılında İkdam gazetesinde çıkan "Fırtına kuşu" adlı nefis makalesini; 1929 yılı Haziranında Milliyet gazetesinin açtığı bir ankete, "Gazi'nin en büyük eseri" başlığı altında yazdığı yazısını ve nihayet 2 Ocak 1931 de Türk ocakları merkezinde yapılan Kubilay ihtifalinde söylediği âteşin ve inkılâpçı hitabesini hatırladım ve bir insanın yirmi, yirmi beş yıl içinde bu kadar derin tezatlar içine nasıl düştüğüne şaştım.

Sayın milliyet hatîbinin son hitabesinde şu cümlelere tesadüf ediyoruz :

".... Türk dilini bizim için zengin ve asil iki kaynak olan Arap ve Acem asıllı kelimelerden mahrum ediniz, devlet kaybolur, millet kaybolur, meclis kaybolur, edebiyat kaybolur, ilim kaybolur, sanat kaybolur, tarih kaybolur".

[1] 1-11 Şubat 1949 tarihli Vatan gazeteleri.

Levent Şahverdi Arşivi

"... İnkılâp müdafii olan bir tufeyli peyda olmuştur. Din sözünü işittiği vakit tüyleri ürperir. Bırak kendi kendine çürüsün ve yıkılsın, der. Eski harfleri gördüğü vakit teşe'üm eder. Bu harfleri yazmak inkılâbımızın en büyük zaferlerini tehlikeye düşürecek bir irtica nişanesidir. O bir tarassut kulesindedir, ufuklarda her gün tehlike işaretleri görür. Bu işaretleri saymakla bitiremez. Din, milletlerin en eski, en devamlı müessesesidir. Esarete uğramış milletlerin son müdafaa siperi odur. Bazan eski dil kaybolur, din yaşar, eski devlet kaybolur, din yaşar. Yeni kurulan devletlerde ilk kaynaşmayı, ilk terkibi din yapar".

"... İnkılâp tufeylisi yalnız 25 seneyi gören daracık kafası ile eski harften korkuyor. Onu bir aralık âbidelerimizin üzerindeki kitabeleri kazırken gördük. Derhal aklın müdahalesi her çareye başvurarak günün kuvvetlerine yaranmak isteyen adamı ağır ve hayali işinde durdurdu. Eski harften korkmuyoruz. Devletin bütün evrak hazineleri bu harflerle doludur".

"... Vatikan nezdinde lâyik Fransa'nın, İsviçre'nin, Belçika'nın, Hollanda'nın, Amerika'nın ve Müslüman Mısır'ın da büyük elçileri ve elçileri var. Beşeriyetin asırlarca elde etmek için mihnet çektiği, boğuştuğu manevi kıymetleri muhafaza ve müdafaa etmekte bu kadar müessir bir müdahalesi olan Vatikan'la bizim de doğrudan doğruya ve daimi bir temasımız olsa hayırlı olmaz mı?*".

Bu tarihten üç ay önce, Üniversite gençliğine hitaben söylenen uzun nutukta ise şunları okuyoruz :

"Eski Türk dili son derece ağırdır. Onun beş çirkin sesi vardır : "K", "G", "Ke", "Ç", "I". Türkçe bu seslerle doludur..... saç, kaş, kirpik, şakak, kulak, kıkırdak bu kelimelerde bir değil, iki üç "K" var. Bıyık, sakal, dudak, damak, boğaz, gırtlak; bundan daha çirkin bir kelime bilmiyorum dünyanın hangi dilinde vardır. Kadidin Türkçesi gaganaktır. Midenin Türkçesi gursaktır. Bağırsak, kol, parmak, tırnak, ayak, bacak vesaire. Bunlar bize gösterir ki birçok kelimelerimiz esasen çok ağırdır. Sanatlar, âlet isimleri, mekân isimleri ekseriyetle bu ağır seslerle biter".

"... Üç belli başlı ihtilâl yakın Avrupa tarihinde din müesseseleri aleyhine hareket etti. Fransız ihtilâli, Rusların komünist ihtilâli ve bizim Millî mücadeleyi takip eden ve bir çok mazi müesseseleri aleyhine

* 11 Mayıs 1949 tarihli Tasvir gazetesi.

Levent Şahverdi Arşivi

inkişâf eden ihtilâlimiz. Fransız ihtilâli ifratlarını, yanlışlarını birer birer tashih etti. Combes zamanında dini devletten ayırarak, lâyik bir cumhuriyet esaslarına göre, dine ait teşkilâtın meydana getirilmesini ve tanzim edilmesini halka bıraktı. Rus Bolşevik ihtilâli ise 1939 senesine kadar din müesseselerini ve itikadı yıkmak için her şeyi yaptıktan sonra Alman harbinin yaklaştığını görerek Patrikhane ile beraber geniş bir din teşkilâtını tekrar faaliyete soktu ve bütün Ortodoks kiliselerini Moskova etrafına toplamak gayretine düştü. Bizde ise yakın bir zamanda dini ihtiyaçların tatmini için hükümet tarafından meclise arzedilen bazı tekliflerin kabul edildiğini ve bunların yavaş yavaş tatbika başlandığını gördük. Ara sıra işitirsiniz veya okursunuz, din insanla Allah arasında bir meseledir. Yanlış ve müdafaası mümkün olmayan kaba ve kötü bir yanlış[3]".

•

Şimdi aziz okuyucularım, 20 yıl geriye gidelim ve Sayın Tanrıöver'in o zamanki hitabelerinden ve yazılarından bazı parçaları beraberce okuyalım :

"....Efendiler, Türk Ocağının muayyen birkaç emeli vardı : Dini bir zümre halinde yaşayan bir cemaati bir millet haline is'ad etmek... Bugün Türk halkı bir millettir ve bütün milletler arasında şerefli mevki tutmuş bir millettir. Türk Ocağı Türk milletini, durmuş, ölmüş ve kendi içinden çürümüş bir medeniyetten çekerek bütün dünyaya hâkim, canlı ve yeni bir medeniyete götürmek istedi. O medeniyet zihinlerinizde hazır duran garp medeniyetidir. Türk milletinin mürşidleri, reisleri salâhiyettar lisanlarıyla bu istikameti memlekete gösterdiler; bugün Türk milleti garbe teveccüh etmiştir[4]".

"....Şimdi sualinize cevap veriyorum : En güzel eseri hangisidir? Fransız ihtilâli Notrdam'da tiyatro oynattı, o, şimdi içinde ibadet edilen bir mâbettir. Son günlerde Fransız Millet Meclisinde, Herriot ile Poincaré arasında cereyan eden mücadeleden sonra Combes'un vaktiyle papazlardan aldığını Poincaré kısmen geri verdi.

Musolini Vatikan'la müzakere ve itilâf etti.

İspanya'da iki defa cumhuriyet tecrübesinden sonra kıralllık tekrar iktidara geçti.

[3] 7 ve 9 Şubat 1949 tarihli Vatan gazeteleri.
[4] Hamdullah Suphi : Dağ Yolu, S. 31-32, "*Merkez Heyeti Binası*".

Levent Şahverdi Arşivi

Bir aralık cihan matbuatı İran'da bir cumhuriyet hareketinden bahsettiler. Halbuki Serdar Sipeh ahondlarla anlaştı ve başına Kaçarların, Safevilerin, Gaznevilerin tacı gibi bir taç geçirdi.

Milattan beş asır sonra Mâni ve muakkıbı Mazdek İran'da, malda ve kadında iştirak üzerine müesses bir mezhep çıkarmışlardı. İran'da ve Anadolu'da zaman zaman geri ve aç insanlara ümit veren böyle bir meslek zuhuru âdettir. Şimalde Kızıl Rusya'da bu neviden bir ihtilâl üzerine Moskova Şehir Emanetinin duvarları üstüne : "Din milletlerin afyonudur" diye bir cümle yazdılar. Bugünkü Rusya, papazı tekrar elinden tuttu, ona eski rütbelerini iade etti ve Rus toprakları üstünde asırdide din âyinleri cereyan ediyor.

Milletlerin itiyat kuvveti müthiştir. İrs ve anane, inkılâbı kendine doğru çeker ve indirir. İtiyat, dâhilerin yukarı kaldırmak istediği ruhları, asırların yastığı üstünde eski uykusuna davet eder.

Çarlar, memleketlerindeki müftü teşkilâtından memnundu.

Fransız müstemlekât nazırı bundan beş sene evvel mecliste bir suale cevap verirken, Tunus'ta ulemadan çok memnun olduğunu söyledi. "İhtilâl hareketlerini yapanlar, Türk aslından gelen bazı yabancılardır." dedi. Esarete uğramış bütün Müslüman memleketlerinde yeni idareler ulemadan çok memnundurlar. Bizde de birbirini takip eden bütün idarelerin ulemadan ve eşraftan çok memnun oldukları gibi.

İktidar kapısının halkası bir tahlisiye simitidir. Saray dökünütüleri, medrese düşkünleri, her devrin artığı olan gün adamları ona sımsıkı sarılırlar. Çok mutî oldukları için, çok itaat isteyenler onlardan memnun kalırlar. Bunlar inkılâbın asıl evladlarını iktidar mevkiinden aldıkları kuvvetle yavaş yavaş tehlikeli göstermeye ve uzaklaştırmaya başlarlar.

Halbuki :

Türkiye'nin Tanzimattan ilk meşrutiyete, ilk meşrutiyetten 324 ihtilâline ve ondan cumhuriyete kadar birbirini takip eden ve yerin göğün bütün belalariyle uğraşan bir inkılâp hareketi ve onu vücuda getiren bir mücahit zümresi vardır. Bu hareket, duyan, düşünen, inanan bir aşk ve iman zümresinin hareketidir. Gazi'nin "Ben Mustafa Kemal değil, biz Mustafa Kemal" dediği bu zümredir.

Gazi gibi hür düşünür, hür karar verir, her işte bir yol bulmak için emre muhtaç olmaz, cumhuriyet faziletleri içinde terbiye edilmiş yeni bir nesil, Gazi'nin en güzel eseri olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Hilkatin en güzel eseri olan reisimizin en güzel eseri, evet, bu olacaktır.

Korku ile değil, aşkla, imanla ona ve eserine sadık kalacak yepyeni bir zümre.

Ne fikirlerde fuhşa delalet eden bir hürriyet, ne kalblerde ihtiyara yer bırakmayan bir korku ve inzibat...

Onun en güzel eseri, yaratmaya davetli olduğu en mübarek eser; yarın kalbi müsterih olarak, kurtardığı vatanı ve yaptığı muhteşem inkılâbı ellerine emanet edebileceği bir gençliktir, yani:

Cumhuriyetten sonra, cumhuriyetçi.... [1]"

"....Türk milleti dinî bir hamiyyetten millî bir hassasiyete geçmiştir. Türk milleti bundan elli sene evvele gelinceye kadar her nevi milliyet hissinden mahrum, dinî bir cemaatten başka bir şey değildi".

"....Türk milliyetperverliği her şeyden fazla şeriatçiliğin düşmanı olarak ortaya çıktı. Zaten islâm dünyasında ümmet fikriyle millet fikrinin çarpışması bu suretle başlar. O halde Türk milliyetperverliğinin karşısında eski şeriatçılar, hâlâ ümitlerini kaybetmemişler, köşelerinde ruhların dağınık saatlerini, içerden ve dışardan gelecek felâketlerin kuvvetlerimizi kıracağı fırsat zamanlarını bekliyorlar".

"....Şeriat, islâm dünyasında yerli hanedanların ne kadar tagallübüne vasıta olmuşsa, Avrupa devletlerinin de hululüne, istilâsına, o kadar vasıta olmuştur".

"....Şeriat, hakiki kuvvetinin ölçüsünü, bilhassa, umumî harp esnasında gördü. Osmanlı devleti, bütün İslâm dünyasına şâmil olmak üzere bir mukaddes cihad ilân etti. Ve ihtiyatta yaman bir kuvvet olarak sakladığı "Sancağ-ı Şerif"i merasimle, dualarla, teşrifatla meydana çıkardı.

Menemen'deki ufak şeyhin, Müslümanları etrafında toplamak için camiden aldığı bayrak, Osmanlı devletinin İslâm dünyasına umumî bir davet sesiyle beraber gösterdiği büyük ve tarihî bayrağın bir yavrusudur.

Filvaki Tunus'tan, Cezair'den, Hindistan'dan birtakım Müslüman delikanlıları hilâfet merkezine doğru akıp geldiler. Hilâfeti kurtarmak için değil, Fransız, İngiliz zabitlerinin kumandasında, hilâ-

[1] Hamdullah Suphi: Güne bakın, S. 211-213, *"Gazinin en büyük eseri"*.

Levent Şahverdi Arşivi

fet merkezini müdafaa eden kapıları zorlamak için. Arabistan baştan başa İngiliz ve Fransızlarla Halifeye karşı mücadeleye iştirak etti. Hindistan Müslümanları, Irak Müslümanlarını, Mısır Müslümanları ise Filistin ve Suriye Müslümanlarını İngiltere hesabına esir ettiler.

Birçok defa sırası geldikçe tekrar eğitim bir fikri burada bir defa daha söylememe müsaade edeceksiniz. Bugünkü inkılâpçı Türk münevveri, Avrupalının müdafa ettiği şeriatçiliğe karşı Avrupalılığın müdafiidir. İnkılâpçı Türk mağlûp olduğu gün, burada şeriatle beraber Avrupa da muzafferdir. O, bütün uhûd-u atikasiyle, kaybettiği bütün imtiyazlarıyla, memleket toprakları üzerinde hâkim ve muzaffer gezmek salâhiyetiyle beraber elden kaçırdıkları müstemlekeyi burada tekrar bulacaklardır. Fatih Avrupa devletleri şeriatçilerin candan aşıkıdırlar*".

•

İşte, biz eski Ocaklılar, yıllarca, böyle düşünen, böyle yazan ve böyle konuşan Hamdullah'ın peşinde idik.

Birgün Sayın Tanrıöver'in Yenişehir'deki sade döşenmiş evinde Atatürk'ün bir portresini görmüştüm. Büyük ve güzel bir çerçeve içine alınmış olan küçük portrenin üzerinde Atatürk'ün şu ithaf yazısı vardı : "Nutuklarını yalnız fikir olarak değil, aynı zamanda bir musiki olarak dinlediğim kardeşim Hamdullah Suphi'ye". Sayın Tanrıöver bana : "Çocuklarıma bırakacağım en kıymetli miras budur." demişti.

Eğer bu makalenin hacmi müsait olsaydı, Sayın Tanrıöver'in Atatürk için yazdıklarından ve söylediklerinden yüzlerce örnek verebilirdim. İsterseniz onlardan bir parçayı sizinle beraber okuyalım :

"....Aradan seneler geçti, fırtına kuşu hâlâ uçuyor, hâlâ yeni ufuklara doğru süzülüyor. Penceremin önünde ikindi saatlerine mahsus çok parıltılı, kamaşmış bir deniz var. Her ufak dalga, güneşten bir parça almış gidiyor. Önümüzde giden kuş, kılavuz kuş! Hepimizin kalbinde senden gelen bir ışık, tıpkı bu denizlerin dalgaları gibi, yeni ufuklara doğru arkandan akıp gidiyoruz†".

* Hamdullah Suphi : Dağ Yolu, ikinci kitap, S. 9-11. "*Kabilay'ın kezik başı*".
† Hamdullah Suphi : Güne Bakan, S. 202, "*Fırtına kuşu*".

Levent Şahverdi Arşivi

Kim derdi ki, yıllarca Atatürk sevgisini kalblerimize en ulvî bir his halinde sokmaya çalışan Hamdullah Suphi, onun eserlerini ve inkılâplarını savunanlara tufeyliler diyecek kadar küçülecektir.

*

Geçen gün gazetelerde Vatikan'da yapılan bir merasimin fotoğrafları neşredildi. Papa, muhteşem tahtına oturmuş, kiliseye yeni intisap edenleri Mısır Firavunlarını, Roma imparatorlarını gölgede bırakacak bir merasimle huzuruna kabul ediyordu. Bu yeni papazlar, Allahın huzurunda imişler gibi, secdeye kapanmışlardı. İsa'nın mütevazı ve sade diniyle büyük bir tezad teşkil eden bu levha beni çok düşündürmüştü. Sayın Tanrıöver'in Vatikan'a niçin bir elçi göndermediğimizi soran cümlelerini okuduğum zaman, halkçı, demokrat ve lâyik Türkiye cumhuriyetinin böyle bir münasebeti kurmamasındaki derin mânayı daha iyi anladım.

*

Bundan 38 yıl önce, milliyetçi ve idealist tıbbiyeli gençlerin Divanyolunda mütevazı bir evde kurdukları Türk Ocağı, o zamana göre yeni ve ileri fikirleri temsil ediyordu. Onlar, civar kahvelerden kira ile aldıkları hasır iskemleler üzerinde toplantılarını yaparlardı. Bugün Sayın Tanrıöver'in küçük bir saraydan farkı olmayan Suphi Paşa Konağının muhteşem salonlarında açtığı yeni Türk Ocağına ideal diye gösterdiği fikirler, geriliğin ve inkılâp düşmanlığının remizlerini taşımaktadır.

Yıllarca milliyetçi Türk gençlerine berrak sesi ve temiz lisaniyle yeniliği, güzelliği, inkılâp ve Atatürk aşkını telkin eden Hamdullah Suphi'yi kaybetmiş olmanın derin acısını duyuyorum.

Ulus: 28 Mayıs 1949

ATATÜRK'ÜN TARİH ANLAYIŞI

1928 yılında bir gün, Atatürke Fransızca yazılmış bir coğrafya kitabı gösterirler. Bu kitapta insanlar, renklerine göre sınıflandırılmış ve bu arada Türkler beyaz ırka nazaran ikinci derece bir ırk sayılan sarı ırk arasında gösterilmiştir. Atatürk "Böyle bir şey olamaz" der ve Türk tarihi üzerinde çalışmalara başlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Onun, daima gerçeği arayan ve metotla çalışmayı seven zekâsı, kısa bir zamanda, bu işin, ikinci ve üçüncü elden kitaplarla, hele birçok sebeplerden ötürü Türk'e düşman olmuş yazarların eserleriyle başarılamıyacağını sezdi. Bu işin kütüphanelerini, lâboratuvarlarını kurmak, ilk elden kaynaklarını toplayıp incelemek gerekti. Türk Tarih ve Dil Kurumlariyle Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi bu zaruretten doğdu.

•

Atatürk, dünya tarihindeki büyük rolünü, yüksek medenî kabiliyetlerini bildiği ve takdir ettiği Türk milletinin ikinci derece bir ırktan sayılamıyacağına inanıyordu. Onun, bilgiye ve kuvvetli bir seziye dayanan tarih tezini ilk zamanlar mübalâgalı bulanlar oldu. Fakat, zaman geçtikçe, Atatürk'ün, gerçekleri büyük bir isabetle görmüş olduğu meydana çıktı.

O, hiçbir zaman ortaya koyduğu fikirlerinin tartışılmadan kabul edilmesini istemez, bunların daima en yeni ilim metodlariyle incelenmesini isterdi. Onun içindir ki, sathî çalışmaları hoş görmez, her zaman ana kaynaklara gidilmesini isterdi. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi bu isteklere göre kurulmuştu.

Atatürk her şeyden önce tarihimizin kaynaklarını kendi kendine inceleyerek sağlam bilgiler elde edecek insanların yetişmesini ülkü edinmişti. Fakültede Sumerce, Etice, Çince, Sanskritçe, Yunanca, Lâtince, Macarca, Arapça, Farsça gibi Türk tarihiyle ilgili ölmüş ve yaşayan diller için kürsüler kurulması ve başlarına dünyanın en meşhur bilginlerinin getirilmesi bu ülkünün neticesiydi.

•

Atatürk'ün gerçek ilme ne kadar büyük değer verdiğini daha iyi anlatabilmek için, bir hatıramı ve bu münasebetle kendisine ait bir mektuptan bazı parçaları nakledeceğim :

1931 yılı Ağustos ayındayız. Türk Tarih Kurumu o zamanki küçük kadrosuyle ve Atatürk'le birlikte İstanbul'a taşınmış, Dolmabahçe Sarayında çalışmalarına başlamıştı. O sıralarda liseler için tarih kitapları yazılıyordu. Kurum, İslâm tarihinin yazılmasını o zamanki üyelerinden birine havale etmiş, o da hazırladığı notları İstanbul'a gidilmeden önce Kuruma getirmişti. Ankara Halkevindeki Kurum merkezinde yapılan toplantıda bu notlar Atatürk'e gösterilmiş, o da okumak üzere yanına almıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Kendisine vazife verilmiş olan bu zat, tam bir ilim adamı değildi. Medrese tahsili görmüş, birtakım naslara da inanmış bir insandı. İslâm tarihi gibi çok önemli ve hele dini sebeplerle şimdiye kadar Müslümanlarca birçok noktaları tartışılmadan kabul edilmiş bir bahsin, gerçek ilmin süzgecinden geçirilmesi ve hakikatlerin korkmadan ortaya konulması gerekti.

•

Atatürk 16 Ağustos 1931 de Yalova'dan yazdığı uzun bir mektupla bu notlar hakkındaki düşünce ve tenkidlerini Türk Tarih Kurumu'na bildirdi. Bu mektuptan, bugün dahi her ilim adamına direktif olacak bazı parçaları olduğu gibi alıyorum :

"...Her işin esas hedefine kısa ve kestirme yoldan varmak şayan-ı arzu olmakla beraber, yolun makul, mantıkî ve bilhassa ilmî olması şarttır".

"...Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır".

"...Her şeyden evvel kendinizin dikkatle ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız tetkikte her şeyden ve herkesten evvel kendi insiyatifinizi ve ince millî süzgecinizi kullanınız. Sizi büyük hedefe ancak bu nokta-i nazarlarda kıskanç olmak îsal edebilir".

"...Yeni dünya ufuklarına açacağınız yeni tarih semasında dikkatli olunuz. Sümmettedarik bir eser vücuda getirerek, ferdasında nâdim olmaktansa, hiç bir eser vücude getirmemek aczini itiraf etmek evlâdır. İlim sahasında vesveseli olmak, miskin Camiülezher mezunlarına inanmaktan evlâdır."

"...Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kanî oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız".

"...Size verdiğim ilk notlarımla beraber şimdi gönderdiğim "Hulefa-yi Râşidîn Devri" notları da yüksek cemiyetinizin behemehal tenkid nazarlarından geçmelidir".

Türk Dili C. II, S. 69 ve Dünya: 31 Ekim 1952

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK AKADEMİSİ

Sayın Falih Rıfkı Atay'ın ortaya koyduğu "Atatürk Akademisi" konusu basında ve devrim hükümeti içinde geniş yankı uyandırdı. Türkiye Cumhuriyetinde de artık bir Bilimler Akademisinin kurulması zamanı gelmiştir. Yalnız böyle bir kurul meydana getirilirken şimdiye kadar yaptıkları işlerle yurda yararlı olmuş ve milletlerarası bir ün kazanmış bazı kurumları ortadan kaldırmak çok yanlıştır. Sayın Atay'ın bu yoldaki önerisi hem gerçeklere aykırılık, hem de hukuk yönünden doğru değildir.

Dünyanın bilimde çok ileri gitmiş memleketlerinde hem bilim akademileri vardır, hem de yüzlerce bilim kurumu. Örneğin Almanya'da bir Bilimler Akademisi yanında Tarih ve Arkeoloji ile uğraşan on tane ünlü kurum vardır. Fransa'da Akademinin yanı sıra birçokları yarım yüzyıl önce kurulmuş on dört tane ünlü Tarih ve Arkeoloji Kurumu görürüz. İngiltere'de bunların sayısı kırk, Amerika'da otuzdur.

Demek ki dünyanın en ileri ülkelerinde bilim yalnız akademilerin tekeline verilmiş değildir. Bunun faydalarını burada saymak uzun olur.

Gelelim bizim durumumuza : Türk Tarih ve Dil Kurumlarını Atatürk kurmuştur. O büyük adam, hayatının son günlerinde bu iki Kurumu her türlü sıkıntıya düşmekten korumak ve sonsuzluğa kavuşturmak için bütün varlığını da bırakmıştır. Türk Tarih ve Dil Kurumları Atatürk'ün Türk milletine iki değerli armağanıdır. Eğer Atatürk bu Kurumların ilerde bir akademi halinde birleşmesini düşünmüş olsaydı, vasiyetini ona göre yapardı. Halbuki vasiyette bu kurumların ayrı ayrı ve onun çizdiği bilimsel amaca doğru tam bir özgürlük içinde çalışmaları sağlanmış, bırakılan gelir her iki kurum arasında yarı yarıya bölünmüştür.

Bilim akademileri yalnız tarih ve dil ile uğraşmazlar. Onların çalışma alanına matematik, fizik, kimya, biyoloji, tıp gibi bilimin öteki bütün dalları da girer. Halbuki Atatürk parasını yalnız tarih ve dil araştırmalarına bırakmıştır.

Öte yandan Atatürk'ün vasiyeti bizim için kutsal bir yasadır. Onu bozamayız. Hem ona inandığımız için bozamayız, hem de hukuk yönünden bozamayız. Eskilerin "şart-ı vâkıf bozulamaz" diye bir sözleri vardır. Bu vakfı kuran Atatürk'ün şartları da bozulamaz. Bunu

Levent Şahverdi Arşivi

Tarih ve Dil Kurumları da bozamaz. O şartlar Türk milleti var oldukça yürürlükte kalacaktır.

Tarih ve Dil Kurumlarımızın çalışmalarına gelince : Her iki Kurum da otuz yıla yaklaşan ömürleri içinde Türk tarihine ve Türk diline yararlı birçok ürünler vermişlerdir. Türk Tarih Kurumunun yirmi dört yıldan beri hiç aksamadan çıkardığı "Belleten" bugün bütün dünya ilim alanında tanınmakta, aranmakta T. T. K. B. rumuziyle kaynaklar arasına girmiş bulunmaktadır. Kurum yayınları Japonya'dan Amerika'ya kadar dünyanın dört bucağındaki Akademiler, Üniversiteler ve bilim kurumlariyle değiştirilmektedir. Bunların sayısı iki yüze yakındır. Demek ki Kurum dünya çapında bir ün kazanmış ve yerleşmiştir. Bunu ortadan kaldırmak memleketin hayrına olmaz.

Türk Dil Kurumu da kendi alanında yurda yararlı olmaktadır. Kurumun yüz sekseni geçen yayınları arasında Türk dilinin anıtları olduğu gibi, bir çok değerli araştırmaları, derlemeleri ve taramaları ilim adamlarınca aranmakta ve faydalanılmaktadır. Memleketimizde ilk defa, böyle iki bilim Kurumu otuz yıldan beri çalışma halindedir. Bunu Atatürk'ün bize miras bıraktığı büyük millî ülküye ve Türk yurdu bağımsız kaldıkça bozulmasına imkân olmayan vasiyetine borçluyuz.

"Atatürk Akademisi" mutlaka kurulmalıdır, fakat Atatürk'ün eserleri yok edilmeden.

Ulus: 11 Agustos 1960

DEVLET ADAMI, DÜŞÜNÜR VE İNSAN ATATÜRK'TEN BAZI ANILAR

Ölümünün her yıldönümünde onu daha büyük bir sevgi, daha içten bir duygu ile anıyoruz. 25 inci ölüm yıldönümünde ise bütün dünya onu yeniden bağrına basıyor, onun ölümü ile insanlığın ne büyük bir kayba uğradığını yeniden hatırlıyor.

Ben bu yazımla onun devlet adamı, düşünür ve insan yönlerine ait bazı anılarımı tekrarlamak istiyorum :

Atatürk Sivas'tan Ankara'ya yeni gelmişti. Devlet hazinesi bomboştu. Hükümet üç dört bin lirayı bir araya getirmekte sıkıntı çekiyordu. Birgün Atatürk'e çok inanmış bir insan, o zaman Ankara Müftüsü

Levent Şahverdi Arşivi

olan Rahmetli Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi, elinde bir mendile sarılmış 1200 lira kadar bozuk para ile Mustafa Kemal'i ziyarete geldi. Rıfat Börekçi sıkılarak şöyle söze başladı: "Oğlum, şu üç-beş kuruşu kara günlerde lâzım olur diye toplamıştım. Sen memleketi kurtarmaya çalışıyorsun, paraya ihtiyacın var. Belki işine yarar. Ne zaman elin genişlerse o zaman ödersin." dedi ve bağlı mendili masanın üzerine bıraktı. Atatürk kendisini son derece duygulandıran bu davranışın anısını hiç bir zaman unutmamıştı. Her bayram Rıfat Börekçi'ye bir hediye gönderir ve buna 1200 liralık bir çeki de eklerdi.

Bu temiz yürekli din adamının Atatürk'e ne kadar derinden inandığını gösteren şu anıyı rahmetli Saffet Arıkan'dan işitmiştim. Şapka devrimi günlerinde birgün, Ankara'lı din adamları Rıfat Börekçi'yi ziyaret ederek "Seninkini gördün mü? Nihayet bize şapkayı da giydirdi" diye şikâyette bulunmak isterler. Rıfat Börekçi'nin verdiği cevap şudur : "Efendiler, onun her yaptığı doğrudur. Eğer dininizi değiştirin derse, tereddüt etmeyin, onda da bir hikmet vardır".

1932 de birinci Türk Tarih Kongresinin toplandığı günlerden bir gündü. Atatürk kongre üyelerine Marmara Köşkünde bir çay vermişti. Kongreye çağırılmış olan tarih öğretmenleri, profesörler, Atatürk'ün etrafını sarmış, türlü sorular soruyorlardı. Bu sırada öğretmen olmayan genç bir hukukçu İtalyan yazarlarından birinin son zamanlarda çıkan eserinden söz açtı ve "Bu yazar size diktatör diyor" dedi. Atatürk güldü : "Doğru değil; eğer ben diktatör olsaydım, şimdi sen benim karşımda böyle konuşamazdın." cevabını verdi.

Bu anıyı rahmetli Orgeneral Salih Omurtak anlatmıştı :

Kurtuluş savaşının ilk yıllarında birgün Atatürk, o zaman, içinde Genelkurmayın çalıştığı, kendisinin de kaldığı Keçiören yolundaki Tarım Okuluna (Ziraat mektebi) geç vakit gelir. O gün Mecliste Atatürk'ün canını sıkacak bazı tartışmalar olmuştur. Atatürk bunları arkadaşlarına anlatır. Mecliste Atatürk'ün canını sıkan ve her işte ona karşı çıkan milletvekillerinden birisi de Keçiören'de oturmaktadır. Bazı genç subaylar Atatürk'ü üzgün görünce : "Paşam" derler, "Mecliste size zorluk çıkaran o adam Keçiören'de oturuyor. Çok defa geç vakit bu yoldan geçer, izin verirseniz temizleyiverelim". Atatürk mosmor olur ve şöyle bağırır : "Sakın ha! Böyle bir düşüncenin kafanızdan geçmesini bile istemem. Ben muhaliflerimi zorla değil, tartışarak, ikna ederek yola getirmek isterim".

Levent Şahverdi Arşivi

Birgün Bahçelievler Kulübünde Atatürk'ü anarken eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras şunu anlattı :

"İzmir'de Atatürk'ü öldürmek için hazırlanan bir teşebbüs meydana çıkmıştı. Bütün yurdu heyecanlandıran bu olay üzerine alınacak tedbirleri görüşmek için Bakanlar Kurulu Atatürk'ün Başkanlığında toplanmıştı. Arkadaşlardan bir çokları ağır ve olağanüstü tedbirler alınmasını istiyorlardı. Atatürk herkesi dinledikten sonra dedi ki: "Arkadaşlar, kendinizi evhama kaptırmayınız. Bunlar olağan şeylerdir. Kanunların ve normal tedbirlerin dışında bir tedbir düşünmeye yer yoktur".

Atatürk'ün gözlerini bir daha açmamak üzere yumduğu gün, Dolmabahçe sarayında, yaverler odasında toplanmış derin bir üzüntü içinde göz yaşlarımızı döke döke ondan söz açıyorduk. Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkmış ve Kurtuluş Savaşının sonuna kadar onun yaverliğini yapmış olan rahmetli Muzaffer Kılıç, Atatürk'ün insan yönünü belirten şu anısını anlattı:

"Başkumandan Meydan Savaşını kazandığı günden bir gün sonra idi. Atatürk savaş meydanını geziyordu. Meydan ölüler ve bırakılmış araçlarla dolu idi. Atatürk bu dehşet verici manzaradan çok müteessir olmuştu. Bana döndü: "Görüyor musun çocuk! Bu manzara insanlığın yüzünü kızartacak bir şeydir. Fakat kabahat bizde değildir. Onlar bize saldırdılar. Biz kendimizi ve yurdumuzu savunmaktan başka bir şey yapmadık." Biraz sonra yerde bir Yunan bayrağı gördüler ve hemen şu emri verdiler: "Bu bayrağı kaldırın, bir milletin istiklâl alâmeti yerlerde sürünemez".

İkinci Dünya Savaşından önceki yıllarda birgün Yogoslavya Başbakanı Ankara'ya gelmişti. Bu Başbakan o zaman Hitler Almanyasını tutuyordu. Atatürk ise Balkan Andlaşmasını kuvvetlendirmek ve yukardan gelecek saldırılara karşı bir baraj meydana getirmek istiyordu. O günlerde verilen bir baloya bu Başbakan da çağırılmıştı. Atatürk konuşmaları sırasında ona, biraz da hiddetle şu sözleri söylemişti : "Ekselans, biz kimsenin düşmanı değiliz. Biz insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız".

Atatürk büyük bir Türk olduğu kadar büyük bir insandı. Onun kalbi daima insanlık için çarpmıştır. İşte çeşitli söylevlerinden bazı parçalar :

Levent Şahverdi Arşivi

"Bugün bütün dünya milletleri aşağı yukarı aklı başa olmuşlardır. Bu suretle insan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını da düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa, bütün dünya milletlerinin saadetine hâdim olmaya elinden geldiği kadar çalışmalıdır".

"Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn ve iyi geçim olmazsa, bu millet kendisi için ne yaparsa yapsın, huzurdan mahrumdur".

"Dünyanın falan yerinde bir rahatsızlık varsa, bana ne, demek mümkün değildir. Böyle bir rahatsızlık varsa, tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alâkadar olmalıyız. Hadise ne kadar uzak olursa olsun, bu esastan şaşmamak lâzımdır. İşte bu düşünüş, milletleri hodbinlikten kurtarır. Hodbinlik şahsi olsun, milli olsun daima fena telâkki edilmelidir".

"Artık insanlık mefhumu, vicdanlarımızı tasfiyeye ve hislerimizi ulvileştirmeye yardım edecek kadar yükseltmiştir".

"İnsanları mesut edeceğim diye, onları birbirlerine boğazlatmak gayr-i insani ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir. İnsanları mesut edecek yegâne vasıta, onları birbirine yaklaştıran, onları birbirine sevdiren, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir".

"Eğer devamlı sulh isteniyorsa, insan kitlelerinin vaziyetlerini iyileştirecek beynelmilel tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın heyet-i umumiyesinin refahı, açlık ve tazyikin yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları hased, aç gözlülük ve kinden uzaklaşıncak şekilde terbiye edilmelidir".

Atatürk tam anlamiyle bilimci idi. O, müsbet bilime inanmış ve bu inancını fırsat düştükçe açıklamıştır. Onuncu yıl nutkunda "Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meş'ale müsbet ilimdir." diyen Atatürk "Hayatta En Hakiki Mürşid İlimdir." düsturunu kafalarımıza yerleştirmek istemiştir.

O, hiç bir zaman ortaya koyduğu fikirlerin tartışılmadan kabul edilmesini istemez, bunların daima en yeni bilim metodlariyle incelenmesini isterdi.

Atatürk'ün gerçek bilime ne kadar değer verdiğini daha iyi anlatabilmek için bir anımı ve bu münasebetle kendisine ait bir mektuptan bazı parçaları buraya alacağım:

Levent Şahverdi Arşivi

1931 yılı Ağustos ayındayız. Türk Tarih Kurumu o zamanki küçük kadrosuyla ve Atatürk'le birlikte İstanbul'a taşınmış, Dolmabahçe Sarayında çalışmalarına başlamıştı. O sıralarda liseler için tarih kitapları yazılıyordu. Atatürk İslâm tarihine büyük önem vermekte idi. İslâm tarihini yazan zatın notlarını almış ve okumuştu. Bu zat tam bir ilim adamı değildi. Medresede okumuştu. Arapçası da fena değildi. Yalnız olayları tarafsız bir görüşle inceleyip sonuçlara varamıyordu. Müslümanlarca birçok noktaları tartışılmadan kabul edilmiş bazı olayların gerçek bir bilim süzgecinden geçirilmesi gerekiyordu. Bu zat bunları yapamamıştı.

Atatürk 16 Ağustos 1931 de Yalova'dan yazdığı uzun bir mektupla bu notlar hakkında düşünce ve eleştirmelerini Türk Tarih Kurumuna bildirdi. Bu mektuptan şu parçaları buraya alıyorum :

"Her işin esas hedefine kısa ve kestirme yoldan varmak şayan-ı arzu olmakla beraber, yolun makul, mantıkî ve bilhassa ilmî olması şarttır".

"...Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır".

"Her şeyden evvel kendinizin dikkatle ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız tetkikte her şeyden ve herkesten evvel kendi insiyatifinizi ve ince millî süzgecinizi kullanınız. Sizi büyük hedefe ancak bu nokta-i nazarlarda kıskanç olmak isal edebilir".

"Yeni dünya ufuklarına açacağınız yeni tarih semasında dikkatli olunuz. Sümmettedarik bir eser vücuda getirerek ferdasında nadim olmaktansa hiç bir eser vücuda getirmemek aczini itiraf etmek evlâdır. İlim sahasında vesveseli olmak, miskin, Camiülezher mezunlarına inanmaktan evlâdır".

"Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız".

"Size verdiğim ilk notlarımla beraber şimdi gönderdiğim Hulefa-i Râşidîn devri" notları da yüksek cemiyetinizin behemehal tenkid nazarlarından geçmelidir" [1].

Son söz olarak şunu da söyleyeyim ki, Atatürk çok müşkül anlarda bir çok karışık olayların içinden yüksek dehası sayesinde çıkmasını

[1] Atatürk İslâm tarihinin önemli birçok bölümlerini kendileri yazmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

bilmiş bir insandır. Bunun birçok örnekleri vardır. Ben bunlardan bir tanesini anarak bu yazıma son vermek istiyorum.

Anafartalarda durumun en tehlikeli bir anında kendisini Gurup Komutanlığına getirmişlerdir. Derhal görevi başına giden Atatürk bir gün sonra Conkbayırında yapturacağı saldırının bütün plânlarını hazırlamış, emirlerini vermiş ve çadırına çekilmişti. Şimdi sözü Atatürk'e bırakıyorum :

"Bir aralık fırka kumandanı, erkânıharbi Galip Bey'le beraber yanıma geldiler. Fırka erkânıharbinin bir mütalâası olduğunu ve bu mütalâatını bana da söylemeğe müsaade olunmasını beyan etti".

"Bu tarzdan memnun olmamakla beraber Galip Bey'in mütalâasını da almak istedim. Galip Bey iki günden beri Conkbayırına mütemadiyen ve müteakiben taarruz edildiği halde muvaffak olunamadığını ve bu yüzden kıtaatın azim zayiata duçar olduklarını ve el'an gayrıkabil-i istifade, perişan bir halde bulunduklarını, yeni bir taarruzda kuvay-ı mevcudenin dahil-i hesap edilemiyeceğini, yeni gelmekte olan yalnız iki alayın bugüne kadar daha çok alayların başaramadığı bir taarruzda muvaffak olacağına hükmedilemiyeceğini ve bahusus bu iki alaydan biri meydanda yoktur; o halde yalnız yeni bir alayla bu taarruza kalkışmanın neticesini vahim gördüğünü beyan ve izah etti.

"Galip Bey en kıymetli erkânıharbiyemizdendir. Cesaret ve metanet-i tab'ına ateş altında bizzat şahit oldum. Mütelâatı da hesap ve mantığa göre gayrı kabil-i red idi. Bu sebeple idi ki, kumandanı dahi bu mütalâatı dinlemiş ve bizzat bir kere de bana söyletmeği muvafık bulmuştu".

"Bazı kanaatler vardır ki onların hesap ve mantıkla izahı pek güçtür. Bahusus muharebenin kanlı ve ateşli safhasındaki duyguların tevlit ettiği kanaatler... Bittabi her kanaat ve karar, içinde bulunulan ahval ve şeraiti tetkik ve bu tetkikat netayicini teferrüs ve takdir sayesinde tevellüd eder."

"Galip Bey'in dermeyan eylediği mütalâat hakikaten vaziyeti ve kıtaatın halini olduğu gibi tasvir ediyordu. Fakat bu mütalâatı beni tebdil-i karar ettirecek mahiyette bulmadım[1]".

Sümerbank Dergisi: Cilt 3 Sayı 29 Kasım 1963

[1] Mustafa Kemal: Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe, Ankara 1962, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Seri, sayı 4, S. 50.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN GÜNCELERİ

Atatürk'ün gençlik yıllarından başlayarak günceler (hatıra defterleri) tuttuğu bilinmektedir. Fakat bunlardan pek azı elimizdedir. Ömrünün çoğu çeşitli savaşlar içinde geçen Atatürk'ün birçok eşyaları gibi, bunlar da şurada burada kalmış ve kaybolmuş olabilir.

Atatürk'ün bildiğimiz iki güncesinden biri, "Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe" adını taşıyan ve Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkarılan çok önemli bir tarih belgesidir[1].

Atatürk'ün ikinci güncesi Birinci Dünya Savaşının son yıllarında tedavi için gittiği Karlsbad'da tuttuğu 6 küçük defterden ibaret anılarıdır. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşından sonra yaptığı büyük devrimlerin tohumlarını bu defterlerde görmek mümkündür. Bunlar henüz yayınlanmış değildir.

Atatürk'ün bunlardan başka günceleri olduğunu meydana koyan iki küçük belge benim elimde bulunmaktadır.

Bundan 20 yıl kadar önce, millî şairimiz Mehmet Emin Yurdakul'un büyük oğlu rahmetli Halim Yurdakul, bir görevle bulunduğu Diyarbakır'da, o zaman Diyarbakır Tekel Müdürü bulunan zatın elinde Atatürk'ün bir güncesini görmüştür. Bu zat rahmetli Halim Yurdakul'a "Benim elimde Atatürk'ün bir hatıra defteri var. Bu defterde babanızı ilgilendiren bazı anılar da bulunuyor, isterseniz size göstereyim" der. Halim Yurdakul defteri inceledikten sonra babasiyle ilgili anıların bir kopyasını alır. Bu kopyalar şimdi rahmetlinin el yazısı ile benim arşivimde bulunmaktadır. Bu parçaları olduğu gibi aşağıya alıyorum :

"19 Teşrinisani (Kasım) 332 (1916) Cumartesi"[2].

"Evden çıkmadım. Ordu kumandanına Van hareket müfrezesinin hareket-i âtiyesi hakkında bir rapor yazdım. Van aleyhinde teşebbüsün milis kuvvetiyle olamayacağını ve kuvâ-yı nizamiye ile takviye lâzım[3]. Bu ise iaşece müşkül. Bence yapılacak kalmamıştır. Silvan jandarma kumandanı ziyarete geldi. "Allahı inkâr mümkün müdür?" eserini okumağa devam, İhsan ve Ömere "Yaşamak kavgası"[4] namın-

[1] Mustafa Kemal : Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe, Yayınlayan Uluğ İğdemir, Ankara TTK. Basımevi 1962.

[2] Atatürk bu tarihte XVI. Kolordu Komutanı bulunuyordu.

[3] Cümle aynen böyledir.

[4] Bu Şiir Mehmet Emin Yurdakul'undur.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

daki Türkçe şiirin bir kısmını ezberlettim. Nuri Bey'den bir mektup aldım. Muş'a taaruzun aleyhinde, kuvvetleri geriye çekmeği teklif ediyor".

"27 Teşrinisani (Kasım) Pazar"

"Sabah pek ziyade bir nezleye yakalanmış kalktım. Kemal Bey'in Makalât-ı siyasiye ve edebiyesini okudum. İkinci kitabın sonunda idim. Hitam buldu. Arıburnu raporunu okuttum*. Sonra Neşet Bey, Çapakçur cephesine ait muharebe takririni okudu. Badehu yeni gelmiş olan İstihkâm Yüzbaşısı Fuad Bey'e hayvanlarımı gösterdim. Sonra tekrar ikametgâhıma geldim. Kemal Bey'in Tarih-i Osmaniye'sini takibe başladım. Yemekten evvel Emin Bey'in Türkçe Şiirler'iyle Fikret'in Rebab-ı Şikeste'sinden aynı zeminde bazı parçaları okuyarak bir mukayese yapmak istedim. İkisi de başka başka güzel. Ancak Türkçe olanında da diğerinde de aynı derecede Arapça, Farisi kelimat var. Fark biri parmak hesabı diğeri değil".

Ne yazık ki şimdi elimizde olmayan ve nerede olduğunu da bilmediğimiz bu defterin tümü yayınlanırsa tarihimizin küçük bir evresini kapsayan çok önemli bir belge gün ışığına çıkmış olacaktır**.

Atatürk'ün güncesinden alınan bu anılar bize onun başka bir yönünü "okuyan Mustafa Kemal" yönünü de aydınlatmaktadır.

Atatürk hakkında çok değerli bir eser yayınlamış olan Lord Kinross, Ankara'da bulundukları ve bizimle Atatürk hakkında görüştükleri bir sırada kendisine bir zatın "Atatürk okumazdı" dediğini söylemesi üzerine ben bu sözün düpedüz gerçeklere aykırı bulunduğunu, Atatürk'ün çok okuyan bir kişi olduğunu söylemiş ve bu arada bu anılardan da bahsetmiştim. Gerçekten Atatürk çok okuyan ve çeşitli konuları inceleyen bir kültür adamı idi. Cephede bulunduğu ve en buhranlı günleri yaşadığı sırada bile felsefe, tarih ve edebiyata dair kitapları okuması ve bunlar hakkında tahliller yapması son derece ilgi çekicidir.

Atatürk'ün zengin bir kitaplığı vardı. Bu kitapları görmüş ve bir çoklarını elden geçirmiş bir insan olarak şunu da sözlerime ekliyeyim ki, Atatürk bu kitapları bir süs olsun diye toplamamıştır. Çoğunu

* Bu rapor 1968'de Türk Tarih Kurumu yayınları arasında tarafımdan yayınlanmıştır.

** Bu defter Atatürk'ün yaverlerinden rahmetli Şükrü Tezer'in oğlu Cahit Tezer'den alınarak 1972'de Türk Tarih Kurumu yayınları arasında basılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

okumuş ve kenarlarına çeşitli işaretler koymuştur. Atatürk çok ve çabuk okuyan, okuduğu üzerinde düşünen bir insandı. Rahmetli Aka Gündüz "Dikmen Yıldızı" adlı romanını Atatürk'ün bir gecede okuduğunu kendisine söylediğini bize anlatmıştı. 48 saat uyumadan çalışabilen Atatürk'ün ilgi duyduğu bir eseri uyumadan bir hamlede bitirmesini olağan saymak gerekir.

1937 İkinci Türk Tarih Kongresi, bu kongreye çağırılan 25 kadar yabancı bilginin de katılmasiyle milletlerarası bir kongre karakterini kazanmıştı. Kongreye yerli ve yabancı 90 kadar bilim adamı bildiri sunmuştu. Kongreden önce gönderilen bu bildirilerin tümünü Atatürk okumuş ve hepsi hakkındaki düşüncelerini ayrı ayrı bildirilerin altına yazarak Kuruma geri göndermiştir. Bunlardan 10-15 bildiriyi bir gecede okuduğuna şahit olmuşuzdur. Atatürk konulara böyle sarılır ve bu güçle çalışırdı.

Sümerbank Dergisi: Sayı 53, Cilt 5, Kasım 1965 S. 38

TÜRK TARİH KURUMU BİNASININ GİRİŞ HOLÜNDEKİ ATATÜRK BÜSTÜNÜN ÖYKÜSÜ

Yıl 1937. Atatürk, II. Türk Tarih Kongresinin 1937 Eylülünde İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında toplanması, bu kongreye Türk ve Türkiye tarih ve arkeolojisi ile uğraşan yabancı bilginlerin de çağırılması, bu münasebetle sarayın büyük Muayede Salonunda bir tarih sergisinin düzenlenmesi direktifini verdiler. Böylece ilk defa Türk Tarih Kongresi milletlerarası bir nitelik kazanıyordu.

Türk Tarih Kurumu bu direktife uyarak kongrenin programını ve serginin genel bir plânını hazırladı. Kurum'un o zamanki Başkanı Sayın Hasan Cemil Çambel, 24 Mayıs 1937'de dört sayfalık bir raporla sergi plânını Atatürk'e sundu. Atatük aynı gün bu raporun altına : "*Düşündüklerimize pek uygundur; hemen işe başlanmasını dilerim*" sözlerini yazarak Kurum'a geri gönderdi. Kurum arşivinde bulunan bu tarihî belgenin fotokopilerini sunuyorum.

Kurum haziran başında iki kişilik kadrosuyle (o zaman Kurumun aylıklı kadrosu benimle bir daktilo ve bir odacıdan ibaretti.) İstanbul'a taşınarak Dolmabahçe Sarayındaki dairesinde çalışmaya başladı. Tarih sergisine büyük önem veriliyordu. Bütün elçiliklere yazılar yazılarak müzelerde bulunan ve dünya uygarlığını karakter-

Levent Şahverdi Arşivi

lendiren eserlerin ya asılları, yahut kopyeleri istendi. Irak hükümeti Bağdat Müzesinde bulunan çok değerli bir Süse vazosunu özel bir memurla İstanbul'a gönderdiği gibi, Fransa hükümeti de Sadrazam İbrahim Paşa'nın Birinci François'ya yazdığı mektupların orijinallerini bu sergiye yollamak nezaketini gösterdi. Öteki devletler de müzelerinin en değerli parçalarından güzel mulajlar yaptırarak sergimize armağan ettiler.

Serginin plânlarını, o zaman İstanbul Belediyesinde çalışan ünlü Alman Şehircisi Prof. Dr. Wagner hazırladı. Tarih öncesinden cumhuriyet devrine kadar dünya uygarlığını kronolojik bir sıra ile canlandıran serginin girişine büyük bir dünya haritası çizilmiş ve etrafına Atatürk'ün 1931'de Türk Tarih Kurum'una yazdığı bir mektuptan : "*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.*" sözleri büyük harflerle yazılmıştı. Bu şeref köşesinin ortasına Atatürk'ün bir büstü konacaktı. Yer oldukça geniş ve tavanlar yüksek olduğundan konacak büst büyük olmalı idi. Bir arkadaş İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın odasında Heykeltraş Josef Thorak'ın güzel bir büstü bulunduğunu, bunun getirtilmesini teklif etti. Rahmetli Şükrü Kaya o tarihte İstanbul'da bulunuyordu. Kendisini telefonla arayarak ricamızı söyledik. Şükrü Kaya Saraya gelerek büstün konacağı yeri gördü ve : "Benim odamdaki büst buraya küçük gelir, bununla beraber bir defa da J. Thorak'a sorunuz. Kendisi şimdi bir âbide projesi hazırlamak üzere Sivas'a gitmiştir. Telgrafla çağırınız" dediler.

Heykeltraş Thorak o zaman Almanya'nın en ünlü sanatcısı idi. Hitler kendisine çok itibar ediyordu. Memleketimizde de birkaç eseri vardı. Bunlardan en önemlisi Ankara'da Kızılay'daki Güven Anıtıdır. Eskişehir için de çok hareketli bir anıt maketi hazırlamıştı. Biz bu serginin Cumhuriyet bölümüne bu maketten bazı kabartmaların büyük agrandismanlarını koyduk.

Sivas'a telefon ettik. Thorak derhal İstanbul'a geleceğini bildirdi ve iki gün sonra geldi. Büstün konacağı yeri kendisine gösterdik. İçişleri Bakanı'nın odasındaki büstün küçük olduğunu, buraya konacak büyüklükte kendisinin yaptığı bir büst varsa da, bunun şimdi Münih Sanat Müzesinde bulunduğunu söyledi. Bu büstü nasıl getirtebiliriz sorusuna karşı da "Bir kere Berlin'e telefon edelim, belki müsaade alırız" dedi. Berlin'e Alman İçişleri Bakanı'na telefon açıldı

Levent Şahverdi Arşivi

ve kendisine İstanbul'da Atatürk'ün direktifleri ile ve onun himayesi altında bir Tarih Kongresi'nin toplanacağı, bu münasebetle Dolmabahçe Sarayında düzenlenen sergiye konmak üzere Münih Sanat Müzesindeki Atatürk büstünün istendiği J. Thorak tarafından bildirildi. Bakan, büstün Führer'in müsaadesi olmadan müzeden çıkarılamayacağını, kendisinin şimdi Berchtesgaden'de bulunduğunu, isteğimizi telefonla arzedeceğini, bize kısa bir zamanda cevap vereceğini söyledi. Telefon kapandı. Gerçekten bir saat sonra Alman İçişleri Bakanı Dolmabahçe Sarayında Heykeltraş Thorak'ı arıyordu. Telefonu açtık. Verilen cevap gayet kısa idi : "Büst yola çıkarılmıştır". Sonradan öğrendiğimize göre Hitler, Atatürk'ün adını duyar duymaz derhal büstü gönderiniz emrini vermiş.

Büst Bremen yolu ile ve vapurla kısa bir zamanda İstanbul'a gelerek yerine kondu. Atatürk, büstü görünce pek beğendiler ve : "Bu artık memleket dışına çıkamaz." dediler. Türk Tarih Kurumu büstü sembolik bir bedelle (5.000 Türk lirası) satın aldı.

Atatürk'ün ölümünden ve Dolmabahçe'deki serginin kaldırılmasından sonra büstü Ankara'ya getirerek Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin holüne koyduk. Kurum binası yapılınca da bir kopyesini Fakülteye armağan ederek aslını binamızın giriş holüne büyük bir itina ile hazırlanan kaideye yerleştirdik. Büst "Almanya'nın asil mermeri" denilen koyu yeşil bir mermer bloka kazılmış büyük bir sanat eseridir. Bütün sanatkârlar bu büstün Atatürk'ün en güzel ve en manâlı portresi olduğunda ittifak ederler.

Belleten C. XXXI. S. 657, 1967

ATATÜRK'ÜN ANAFARTALAR GURUBU KOMUTANLIĞIN'DAN İSTİFASINA DAİR BAZI BELGELER

Rahmetli Orgeneral Kâzım Orbay'ın Türk Tarih Kurumu'nca satın alınan özel arşivi arasında, Atatürk'ün Anafartalar Gurubu Komutanı bulunduğu sıralarda, Eylül 1915 te, Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın Çanakkale cephelerine yaptığı ziyarette kendisini ihmal etmesini öne sürerek Gurup Komutanlığından istifasına dair üç parça belge bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Ordu Komutanı

Levent Şahverdi Arşivi

Liman von Sanders'in bu çekilme kararını kabul etmeyerek Enver Paşa'ya yazdığı bir mektuptur. Bu mektupta Liman von Sanders, Atatürk'ü müstesna derecede kabiliyetli ve cesur bir komutan olarak tanıdığını ve takdir ettiğini, bu büyük savaşta onun hizmetlerine memleketin mutlak surette muhtaç olduğunu bildirmekte ve gönlünün alınmasını rica etmektedir.

İkinci belge Enver Paşa'nın bu müracaat üzerine Atatürk'e yazdığı mektup, üçüncü belge de Atatürk'ün Başkomutan Vekiline verdiği cevaptır. Birinci belge Almanca olarak Liman Paşa'nın el yazısı iledir. Bunun çevirisi ve fotokopisini bu yazımızda bulacaksınız. Enver Paşa'nın yazısı müsvedde halindedir; fakat altında Enver imzasını taşımaktadır. Atatürk'ün cevabı ise kendi yazısının suretidir.

Bu belgeleri vermeden önce Atatürk'ün Anafartalar Gurubu Komutanlığına atanması olayını hatırlatmakta fayda vardır :

26 Temmuz 1331 (8 Ağustos 1915) de Anafartalar dolaylarında durum bir hayli karışıktır. Atatürk bu durumdan çok üzüntülüdür. Çünkü daha önce salık verdiği tedbirler alınmamıştır. Atatürk 8 Ağustos günü ve gecesi geçenleri Arıburnu raporunda şöyle anlatır[1] :

"Saat 5,30 sonrada Conkbayırı'nda bulundurduğum yaverim Mülâzım-ı Evvel Kâzım Efendi'nin verdiği malûmata nazaran düşmanın 25-30 metre mesafede karşı karşıya bulunduğu 64'üncü Alayın İkinci Taburunun icra eylediği hücumda muvaffak olunamadığı, 32'nci Alaydan gelen Üçüncü Taburun ilerletilemediği, bildiriliyordu. Vaziyetin nezaketi devam etmekte olduğundan Conkbayır'ı emr-i kumandası için mafevk karargâhların nazar-ı dikkatini celbetmekten hâli kalamadım. Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Kâzım Bey, Ordu Kumandanı Liman Paşa Hazretleri tarafından telefon başına çağırarak müşarünileyhin ahvali nasıl gördüğümü ve mütalâamı sorduğunu bildirdi. Buna da Conkbayırı vaziyetinin nezaketi, bunun için daha bir an mevcut olduğu, bu an da zayi olduğu halde, bir felâket karşısında kalmaklığımız pek muhtemel olduğunu söyledim. Vaziyet umumileşmiş, Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini nazar-ı dikkate almak ve ona nazaran umumi tedbirler ittihaz ederek sevk ve idareyi tevhit ve temin etmek lâzım geldiğinden kendisinin çare kalmadı mı? Sualine verdiğim cevapta : 'Bütün mevcut kuvvetlerin taht-ı kumandama verilmesinden başka çare kal-

[1] Mustafa Kemal : Arıburnu Muharebeleri Raporu, Ankara : T. T. Kurumu Basımevi 1968 S. 186.

Levent Şahverdi Arşivi

madığını' söyledim. Mumaileyh : 'Çok gelmez mi?' Sözüyle mukabele etti. 'Az gelir!' dedim. Bu suretle telefon mükâlemesi kat' oldu. Ancak gece yarısına yakındı ki, atideki emri aldım :

19'UNCU FIRKA KUMANDANLIĞINA

26/5/1331
Saat 9,50 sonra

Sureti atide münderiç ordu emrine tevfikan hemen hareketiniz lâzımdır. Fırka 19 Kumandanlığına Alay 27 Kumandanı Şefik Bey tevkil, onun yerine münasip biri tayin olunacaktır.

Şimal Gurubu Kumandanı
ESAT

ŞİMAL GURUBU KUMANDANLIĞINA

1 Anafartalar gurubu emir ve kumandasını almak üzere 19'uncu Fırka Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in hemen şimdi Çamlıtekkesi'ne hareketi için emir buyurulması; mumaileyh Fırka 7 ve Fırka 12 tarafından icrası emredilmiş olan taarruzu yarın şafakla icra edecektir. Taarruzun ne suretle icra olunacağı hakkındaki malûmatı Anafartalar Gurubu Erkân-ı Harbiye Reisi Hayri Bey'den alacaktır. Fırka 19 Kumandanlığı vekâletine birinin tayini rica olunur.

LİMAN VON SANDERS

Liman von Sanders'in mektubundaki şu : "Çünkü bu hususta görevlendirilmiş olan XVI. Kolordu Komutanı 7'inci ve 12'inci Tümenlerle hücuma geçmesi yolunda verilen emirleri yerine getirmemiştir." cümlesini Atatürk "Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe" adlı eserinde şöyle açıklar[1] :

"Kocaçimen mıntıkasında tecemmü eden kuvvetler, Anafartalar mıntıkasının aksam-ı sairesinde kalan kıtaat ve Saroz mıntıkasından gelmiş olan 7'inci ve 12'nci Fırkalar, Anafartalar Gurubu namı altında, Saros Gurubu Kumandan Miralay Feyzi Bey'in taht-ı emrine verilmişti. Bu, ordu kumandanının tamiminden anlaşılmıştı. Ordu kumandanı tamiminde, Conkbayırı'na hareketi için Feyzi Bey'e emir ve talimat-ı lâzıme verdiğini de zikrediyordu.

[1] Mustafa Kemal : Anafartalar Muharebatına ait Tarihçe, Ankara : T. T. K. Basımevi 1962 S. 27.

Levent Şahverdi Arşivi

26 Temmuz 1331 saat 5.55 raddelerinde Şimal Gurubu Kumandanı Esat Paşa Hazretleri, "7'nci Fırkanın şimdi Anafarta cenubundan Damakçılık istikametine taarruz edeceğini" ordu kumandanlığının iş'arına atfen tebliğ ediyordu.

Böyle bir taarruz vuku bulmadı. Bunun sebebi hakkında muhtelif rivayetler işittik. Bazı menabiin verdiği malûmata nazaran, Anafartalar Gurubu Kumandanı olan Feyzi Bey, Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa'dan Gelibolu'dan gelmekte Olan Kolordusiyle düşmana taarruz etmek emrini almış ve fırkalarına taarruz emri dahi vermiştir. Fakat sahne-i muharebeye giren fırka kumandanları, vaziyeti gördükten sonra, Gurup Kumandanı Feyzi Bey'e "taarruz edilemez" demişler, Feyzi Bey de telefonla ordu kumandanına, fırka kumandanları "taarruz edilemez" diyor diye maruzatta bulunmuş. Liman Paşa cevaben, gurup kumandanı sizsiniz; siz ne diyorsunuz? demiş. Feyzi Bey, ben de bu mütalâadayım, cevabında bulunmuş. Bunun üzerine, derhal kumandadan istikat edilmiş.

Diğer bazılarının beyanatına göre, Liman Paşa taarruzun 26/27 Temmuz gecesinde icrasını talep etmiş. Feyzi Bey, taarruzun ertesi güne talikini münasip görmüş ve bunun için askerin yorgunluğu ve araziyi tanımadığı esbabını dermeyan etmiş. Bu ihtilâftan dolayı kumandadan istikat olunmuş.

Hakikat-i hal, ordu karargâhınca malûm olan bir keyfiyettir. Benim, bunu tahkik ve teyide zamanım olmadı. Bilâhara, merak edip Liman Paşaya da sormadım. Bu bapta, heyan-ı mütalâa edebilmek için, buna dair, ordu ve Feyzi Bey nezdindeki vesaika muttali olmak lâzımdır".

Liman von Sanders'in mektubu 17 Eylül 1331 tarihini taşımaktadır[3]. Bu tarih 28 Temmuz 1331 (10 Ağustos 1915) Conkbayırı saldırısından yani Atatürk'ün İngilizlere kesin darbeyi vurarak Çanakkale harplerinin geleceğini belirttiği tarihten aşağı yukarı bir buçuk ay sonradır. Atatürk bu tarihten iki ay on gün sonra, 27 Kasımda, hastalığı dolayısiyle Anafartalar Gurubu Komutanlığını Fevzi Paşa'ya (Rahmetli Fevzi Çakmak) bırakarak komutanlıktan ayrılır.

İngilizler ise bu tarihten 23 gün sonra 7 Aralık 1331 (20 Aralık 1915) de Çanakkale cephesinden çekilmeye başlarlar.

[3] Mektubun başında 17.7.1331 tarihi vardır. O zaman rumî tarih mart ayı ile başladığı için 7. ay eylül ayının karşılığıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

I. Belge

17. 7. 1331

EKSELANS ENVER PAŞA,

OSMANLI İMPARATORLUĞU ORDUSU VE DONANMASI BAŞKUMANDAN VEKİLİ, ZAT-I ŞAHANENİN YAVER-İ EKREMİ.

Ekselanslarınıza, Albay Mustafa Kemal Bey'in yazılı bir dilekçe ile (hizmetten) ayrılmasını dilemiş olduğunu bildirmekle şeref duyarım.

Bu dilekçeyi destekleyemem. Çünkü Mustafa Kemal Bey'i, vatanın bu büyük savaşta hizmetlerine muhakkak surette muhtaç olduğu, çok müstesna kabiliyetli, yetkili ve cesur bir subay olarak tanımayı ve takdir etmeyi öğrendim.

Albay Mustafa Kemal Bey, 5 ay önceki ilk karaya çıkış hareketinden beri 19 uncu Tümenin başında parlak şekilde savaşmış ve İngilizlerin Anafarta kanadında son büyük çıkarma hareketleri esnasında müşkül bir anda kumandayı üzerine almak zorunda kalmıştır; çünkü bu hususta görevlendirilmiş olan XVI. Kolordu komutanı, 7'nci ve 12'nci Tümenlerle hücuma geçmesi yolunda verilen mükerrer emri yerine getirmemiştir.

Albay Mustafa Kemal Bey burada da görevini büyük bir cesaret ve iyi ve açık tertibat alarak ifa etmiştir : Öyle ki, kendisine – vazifem icabı olarak – takdirimi ve şükranımı tekrar tekrar ifade ettim.

Albay Mustafa Kemal Bey ayrılmak istiyor; çünkü Ekselanslarının, – İmparatorluk Ordusu'nun Başkumandan Vekili ve en yüksek mafevkının – güvenine sahip olmadığı kanısındadır. O, bunu bilhassa Ekselanslarınızın son defa burada bulundukları sırada, o zaman ve halen hasta olduğu halde, ve öbür üç gurubun şeflerini ziyaretlerinizle şereflendirmiş olmanıza rağmen, kendisini aramamış olmanızdan istidlâl ettiğine inanmaktadır.

Ben Albay Mustafa Kemal Bey'e, ziyaretin sırf zaman yetersizliği yüzünden yapılamadığını ve Ekselanslarınızın kendisinin hizmetlerini her halde takdir ettiklerini ifade ettim.

Şimdilik ilişikte takdim etmediğim ayrılma dilekçesini, Ekselanlarınızın güvenini belirtmek suretiyle reddetmek lütfunda bulunmalarını rica ediyorum.

Ekselanslarınızın daima en derin hürmetkârı,

LİMAN VON SANDERS

Levent Şahverdi Arşivi

II. Belge

ANAFARTALAR GURUBU KUMANDANI MİRALAY MUSTAFA KEMAL BEY'E

Zata mahsustur

Rahatsızlığınızı işittim, müteessir oldum. Son defaki Çanakkale'yi ziyaretimde muhtelif mevâzii görmek istediğimden sizi ziyarete vakit kalmamıştı. İnşallah yakında tamamen kesb-i âfiyet eyler ve bugüne kadar olduğu gibi kumanda ettiğiniz kıtaatın başında muvaffakıyetle ifa-yı vazife eylersiniz.

ENVER

LİMAN PAŞA HAZRETLERİNE

Mahrem; zata mahsustur

Tahrirat-ı sâmilerini aldım. Arzu-yi devletleri veçhile Mustafa Kemal Bey'e yazdım.

ENVER

III. Belge

BAŞKUMANDAN VEKİLİ ENVER PAŞA HAZRETLERİNE

Zata mahsustur.

Rahatsızlığımdan dolayı iltifat ve teveccühat-ı samilerine arz-ı teşekkürat-ı mahsusa eylerim. Bendenizi an-karip hudûsu memul vekayi için ihzar olunan kuvvetin başında da bulundurarak zat-ı devletlerine daha büyük hidemat ifasına mazhariyetle taltif buyuracağınızdan eminim.

21 Eylûl 1331

Anafartalar Gurubu
Kumandanı
Miralay
KEMAL

Belleten: C. XXXII. S. 473, 1968

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA ATATÜRK'LE MAREŞAL FALKENHAYN ARASINDA ÇIKAN ANLAŞMAZLIĞA DAİR YENİ BELGELER

Türk Tarih Kurumunca satın alınan Rahmetli Orgeneral Kâzım Orbay arşivi içindeki 5 parça belge, Birinci Dünya Savaşı'nda ve 1917 Eylülünde Sina cephesi konusunda Mustafa Kemal ile Mareşal Falkenhayn arasında çıkan anlaşmazlığa ışık tutma bakımından önem taşımaktadır.

Bilindiği gibi Atatürk, 5 Temmuz 1917 de, Bağdat'ı geri almak üzere örgütlenerek başına da Alman Mareşalı Falkenhayn'in getirildiği, Yıldırım Orduları Grubuna bağlı Yedinci Ordu Komutanlığı'na atanmıştı. Bu ordunun karargâhı Halep'te idi.

24 Haziran 1917 de Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın Başkanlığında yapılan ordu komutanları toplantısında -ki bu toplantıda II. Ordu komutanı olarak Mustafa Kemal de bulunuyordu. - Enver Paşa'nın direnmesine rağmen Bağdat seferinden vazgeçilmişti. Almanya'dan Bağdat'ı almak üzere getirilen Mareşal Falkenhayn de ilk önce bu sefere taraftar olduğu halde, bu toplantıda ortaya konan gerçekler karşısında seferin yapılamayacağına inanmış ve Sina cephesinde İngilizlere saldırarak onları yendikten sonra Bağdat'a yürümeyi kendince daha uygun bulmuştu.

Falkenhayn bu seferlerin yapılabilmesi için hükümetten büyük yetkiler almıştı. Toros'lardan başlayarak bütün Suriye, Filistin ve Arabistan'ın tek sorumlusu o idi. Türkleri küçük gören ve Araplarla kendi adamları aracılığı ile ilişkiler kurmaya çalışan Falkenhayn'ın elinde 5 milyon altın İngiliz lirası da bulunuyordu. Bu para ile şeyhleri, aşiret reislerini ve nüfuzlu insanları satın alarak amacına ulaşacağı kanısında idi. Bir sömürgeci gibi davranan bu komutanın tutumu Atatürk'ü sinirlendiriyordu. 20 Eylül 1917 de Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya yurdun ve ordunun acıklı durumunu pek canlı bir surette anlatan meşhur raporunu gönderdi. Bu raporun birer örneğini de Sadrazam Talât Paşa ile Bahriye Nazırı ve Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya yollamıştı. Dört gün sonra bu rapora ek olarak 24 Eylül 1917 tarihli yeni bir raporu Başkomutan Vekili'ne gönderdi [1].

[1] 20 Eylül 1917 tarihli rapor ilk kez 1919 Ekim'inde İstanbul'da Yenigün gazetesinde yayınlanmış, daha sonra çeşitli eserlerde çıkmıştır, (Bakınız : Hikmet Bayur,

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, 20 Eylül 1917 tarihli raporunda özet olarak şunları söylemektedir :

1 — Halk ile idare arasındaki bütün ilişkiler sarsılmıştır. Evlerinde kalanlar, ya kadınlar ve âcizlerden veya asker kaçaklarından ibarettir. Bunların yetiştirdikleri ürünler ancak kendilerine yetecek kadardır. Hükümetse onların aç kalmalarını bile düşünmeden ürünlerini ellerinden almak zorundadır. Öte yandan hükümetin güçsüzlüğü yüzünden memleket bir anarşi içindedir. Kimsenin hakkı korunamamaktadır. Bu da halkın hükümetten yüz çevirmesine sebep olmaktadır. Rüşvet ve vurgunculuk almış yürümüştür. Savaş sürüp giderse çürüyen devlet binası günün birinde birden bire çökecektir.

2 — Savaşın yakın bir gelecekte biteceğini sanmıyorum. Bizim tarafın karşı tarafı barışa zorlayacağı bahis konusu değildir. Almanların güttüğü yol "geliniz bizi yeniniz" ilkesine dayanıyor.

3 — Ordumuz savaşın ilk yıllarına oranla çok zayıftır. Orduların mevcudu beşte bire düşmüştür. Bana gönderilen 59 uncu Tümenin yüzde ellisi ayakta durmaya yeteneği olmayan insanlardan ibarettir. İstanbul'dan bin kişi ile yola çıkan taburlar Haleb'e 500 kişi ile gelmektedirler. Batı cephelerimizde düşmanın saldırıya geçmesi ihtimali vardır. Doğu'dan Ruslar bir saldırıya geçerlerse, buna karşı koyamayız. Irak'ta İngilizler amaçlarını elde etmişlerdir. Sina cephesinde düşman saldırıya hazırlanmaktadır. Özetle söylemek gerekirse Batı'dan bir saldırıyı beklemek, Suriye cephesinde ise düşman saldırısını geri çevirecek tedbirleri almak lâzımdır. Irak'ın geri alınmasını düşünemeyiz. Elimizde bunun için kuvvet de yoktur.

4 — Bu sözlerimle her şeyin bitmiş olduğunu söylemek istemiyorum. Kurtuluş çareleri vardır. Ancak isabetli tedbirleri bulmak

Türk İnkılâbı Tarihi III. cilt, 3. Kısım, S. 398'deki 63 üncü not. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara : 1957) 24. Eylül 1917 tarihli rapor ise ilk kez Prof. Yusuf Hikmet Bayur tarafından–Atatürk'ün yaverlerinden Rahmetli Salih Bozok'tan alındığı kaydiyle–1956'da Türk Tarih Kurumu Belleten'inin XX. cilt, 80 inci sayısında (S. 619) yayınlanmıştır. Prof. Hikmet Bayur cİndeki ek raporun Bahriye Nazırı ve Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya hitaben yazıldığını, ancak raporda düşünceleri kabul edilmez ve kendisine çabuk karşılık verilmezse istifa edeceği sözleri bulunduğundan, bu raporun da Enver Paşa'ya ve örneğinin Cemal Paşa'ya gönderilmiş olacağını yazmakta ise de, raporun 4 üncü bölümünün "d" bendindeki "binaenaleyh Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili sıfatiyle zat-ı devletlerine yazdığım bu mütalâat ile" cümlesi raporun doğrudan doğruya Enver Paşa'ya yazıldığını kesinlikle göstermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

gerektir. Durumu hayale kapılmadan olduğu gibi görmek lâzımdır. Bunun için :

a) İçten hükümeti kuvvetlendirmeli, iktisadi hayatı yoluna koyarak açığı giderecek tedbirler alınmalı,

b) Askerî politikamız savunma politikası olmalı ve elimizdeki bir tek eri dahi sonuna kadar saklamalıyız. Yurt dışındaki bütün kuvvetlerimizi geri getirmeliyiz.

5 — Bütün Suriye ve Hicaz'ın sorumluluğu şimdiye kadar olduğu gibi kendi evlâtlarımızdan birinin elinde olmalıdır. Sina cephesinde de komuta bizden birisine verilmelidir. Almanları idare etmek gibi bir yol yurdumuzun çıkarlarına aykırıdır. Bu ölüm-kalım savaşında kendi kendimize karar veremeyecek kadar güçsüz değiliz. Eğer benim bilmediğim nedenlerden ötürü Falkenhayn'ın görevde kalması yurdumuzun çıkarları için zorunlu ise ve Sina cephesinin von Kress'in Sekizinci Ordusu ile benim 7 nci Ordum tarafımdan savunulması gerekiyor ve bu orduların Falkenhayn'e bağlı bulunması uygun bulunuyorsa, yurdumuzun çıkarları için bu görevi üzerime almaktan kaçınmam. Ancak Falkenhayn yalnız bir askerî komutan olarak kalmalı, asıl idare ve geri hizmetler bir yurt çocuğuna bırakılmalıdır. Eğer bir harekete geçmeden önce düşman saldırıya geçer ve Yedinci Ordu'dan gönderilen kuvvetler parça parça Kress'in komutasına verilerek benim karargâhım işsiz kalırsa, bu hale seyirci kalamam ve derhal bütün kuvvetleri kendi emrime alırım. Sina cephesi bir komuta altında erimeğe mecbur olursa, bu komutan ancak ben olabilirim. Almanların bu durumdan faydalanarak yurdumuzun bütün kaynaklarını kendi ellerine almalarına karşıyım.

24 Eylül 1917 tarihli ek raporda ise şu düşünceler yer almaktadır :

1 — Raporun birinci ve ikinci bölümünde Sina cephesindeki düşman kuvvetleriyle bizim kuvvetlerimizin rakamlara dayanan gerçek durumu çok açık olarak gözönüne konmakta ve şu sonuca varılmaktadır :

a) Burada biz bir saldırı değil, ancak bir savunma savaşı yapabiliriz,

b) Devletin içten ve dıştan toplanacak bütün kuvvetleri Sina cephesine yollanmalıdır. Şimdiki kuvvetlerle Mareşal Falkenhayn'ın bir saldırıya geçme düşüncesi tamamiyle yersizdir.

Levent Şahverdi Arşivi

c) Cepheye arka arkaya katılacak kuvvetleri ağır top ve çok miktarda cephane ve malzeme ile pekiştirmek ve sağlam korunma yerleri hazırlayarak sahlıracak düşmana zayiat verdirmek yolunu tutmalıyız.

3 — Bir savunma görevi alacak olan Sina cephesine iki ordu karargâhı sığmaz. Bunu Falkenhayn'a da söyledim. Böyle bir kuruluşun Sina cephesine sığabileceği gerekçesini savunduğu zaman gösterdiği plân bir saldırı plânı idi. Bu cepheye bir tek kişi komuta etmelidir. Sina cephesine benim komuta edebilmem için noksan tecrübe ve kifayet gibi bir düşünce ileri sürülemez. Çünkü Arıburnu ve Anafartalar'da 11 Tümeni ve bir süvari tugayını başarı ile kullanmış ve 10 tümenlik İkinci Ordu'yu idare etmiş bir komutan, istenilen tecrübeyi kazanmıştır.

4 — Raporun dördüncü bölümünde Atatürk kesin bir kanaatini söylemektedir :

a) Falkenhayn 5 ayda hiç bir iş görmemiştir.

b) Falkenhayn'a ne askeri, ne de siyasi asla güvenim yoktur.

c) Falkenhayn Sina cephesinde görev alamaz. Arabistan Başkomutanlığına bağlı olarak Sina cephesine ben komuta etmeliyim. Bu olmazsa beni Yedinci Ordu Komutanlığından affetmelisiniz. Bu raporlarıma cevap alamazsam Mareşal Falkenhayn'a emrinde çalışamayacağımı bildireceğim.

Görülüyor ki Atatürk kararını vermiştir. Elimizdeki belgelerde de görüleceği üzere, her ne kadar Başkomutan Vekili Enver Paşa kendisine birkaç defa cevap vermiş ve görevine devam etmesini istemişse de, Atatürk daha fazla tahammül edemiyerek Ekim 1917 ortalarında Yedinci Ordu Komutanlığını bırakarak İstanbul'a dönmüştür[3].

Şimdi bu yazımızla yayınladığımız belgeleri, yukarda özetlediğimiz raporlardaki düşünce ve konuların ışığı altında, açıklamaya çalışalım :

29 Eylül 1917 tarihini taşıyan birinci belge Enver Paşa'nın Atatürk'e yazdığı şifreli telgrafın müsveddesidir. Burada Enver Paşa Atatürk'e oldukça nazik bir üslûpla hitap etmektedir. Bu cevap Atatürk'ün ilk raporuna verilen cevaptır. Bu belge bilinmediği için gerek

[3] İslâm Ansiklopedisi Atatürk maddesi S. 727.

Levent Şahverdi Arşivi

Yarbay Nihat[3] ve gerekse Prof. Hikmet Bayur, 3 numaralı belgenin bu raporlara cevap olarak yazıldığını sanmışlardır, halbuki 3 numaralı belgenin başındaki "C. 30.9.33" işaretinden de anlaşılacağı üzere, 2 Ekim 1917 tarihini taşıyan bu cevap Atatürk'ün 30 Eylül 1917 tarihli şifreli telgrafının karşılığıdır (Bakınız : 2 ve 3 numaralı belgeler). Atatürk, 1 numaralı belgede görülen Enver Paşa'nın yazısına bir gün sonra 30 Eylül 1917 de şifreli telgrafla cevap vermiştir. Yayınladığımız 2 numaralı belge bu şifrenin çözülmüş nüshasıdır.

Atatürk bu telgrafında Sina cephesine iki ordunun sığamayacağı hakkındaki düşüncesinin kabul edilmesini istemekte ve Falkenhayn'ın suretini eklediği emrinde Yedinci Ordu'yu ortadan kaldırdığını yazarak şeref ve haysiyetinin kurtarılmasını rica etmektedir.

Üçüncü belge daha önce, Yarbay Mehmet Nihat'ın Larcher'den çevirdiği, yukarda 3 numaralı notta adı geçen eserde ve Prof. Hikmet Bayur'un kezâ aynı notta adı geçen eserinde yayınlanmıştır. Fakat yukarda da belirttiğimiz gibi bu cevap Atatürk'ün raporuna değil, 30 Eylül tarihli şifresine verilen cevaptır.

Dördüncü belge Atatürk'ün 3 Ekim 1917 de Başkomutanlık vekâletine yazdığı ve Falkenhayn'la aralarında geçen yazışmaları da eklediği bir şifreli telgraftır. Bu telgrafında Atatürk, Albay von Dumez' le aralarında geçen bir konuşmayı ve bu konuşma üzerine Falkenhayn'ın kendisine yazdığı yazı ile buna verdiği cevabın örneklerini Enver Paşa'ya bildirmektedir.

Beşinci ve son belge ise Enver Paşa'nın Atatürk'ün şifreli telgrafına verdiği cevaptır. Bu cevap Atatürk'ü tatmin etmemiş olacak ki bir müddet sonra Yedinci Ordu Komutanlığından – kendi tabiri ile – kendi kendisini affederek İstanbul'a döner[4].

[3] Bakınız : Larcher, La Guerre Turque dans la Guerre Mondiale = Büyük Harp'te Türk Harbi. Türkçeye çeviren : Mehmet Nihat. II. Cilt S. 240. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Onuncu Şûbesi 1928. Yusuf Hikmet Bayur : Türk İnkılâbı Tarihi III. cilt, 3. Kısım S. 409.

[4] Yusuf Hikmet Bayur : Adı geçen eser S. 415.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
Levent Şahverdi@gmail.com

Belge 1

Harbiye Nezareti
Tahrirat Dairesi
Tahrirat Kalemine mahsus
Müsvedde varakası

29/9/33

YEDİNCİ ORDU KUMANDANI MİR-İ LİVA
MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİNE

Şimdi aldığım tahrirat-ı âlilerindeki mütalâatı biraz evvel Cemal Paşa Hazretleriyle olan muhaberatımızda okumuştum. Gerek memleket ve gerek ordunun vaziyet-i hâzırasını ben de aynı veçhile görüyor ve biliyorum. Fakat düşmanlarımızın da üç senelik muharebe neticesinde bulundukları hal bizimkinden iyi değildir. Rusya'nın girdiği ve bilâhare İtalya'nın gireceği haller vaziyeti bizim lehimize pek değiştirmiştir. Sina cephesi hakkında son verdiğim talimat, evvelce Dördüncü Ordu ile muhabere ve iş'ar buyurulan mevadın kısm-ı âzamını halletmiş olduğu için mevad-ı mezkûre hakkında ayrıca bir şey söylemeyeceğim.

Zat-ı âlinizi eskiden beri tanıdığım ve takdir eylediğim cihetle en müşkül zamanda ve en mühim vazifede bulunmanızı menafi-i vataniyeye muvafık bulmuş ve böylece müsaade-i seniyeyi istihsal etmiştim. Yedinci Ordu veya bunun kısm-ı küllisi ile Sina cephesinde Kress Paşa'nın Sekizinci Ordu'su yanında Yedinci Ordu kumandanı sıfatiyle kemal-i muvaffakıyetle ifay-ı hizmet buyurulacağına eminim. Cenab-ı hakkın şimdiye kadar her yerde üzerimizden eksik eylemediği inayet-i rabbaniyesinin ordumuza bundan böyle de fevz-û nusret bahşeylemesini ve zat-ı âlinize de zahir ve muîn olmasını tazarru eylerim. Fikrimin teferruatını yakında oraya gelecek Cemal Paşa Hazretleri anlatacaktır. İnşallah yakında görüşürüz.

ENVER

Levent Şahverdi Arşivi

Belge II

Harbiye Nezareti
Tahrirat Dairesi
Şifre Kalemi

BAŞKUMANDAN VEKİLİ ENVER PAŞA HAZRETLERİNE

Zata mahsustur

Sevk-i itaatle vazifeten teşrih-i hakikatten ibaret olan maruzat-ı çâkerânemde teyit ettiğim veçhile müşkülât ne kadar büyük olursa olsun memleketimizi selâmete isal edebileceğimize itimad-ı çâkerânem lâyetezelzeldir. Sina cephesine bu kadar çok ordu karargâhı sığmayacağı hakkındaki muhakeme-i âcizânemin lütfen nazar-ı iltifata alınmasını istirham ederim. Zaten Müşir Paşa sureti âtide münderiç emirde Yedinci Ordu'yu ilga etmiş olup taksim-i vezaif ve tertibata imkân bulamamakta ve bundan sıkılmaktadır. Binaenaleyh işin içinde bulunmasını lütfen arzu buyurduğunuz Yedinci Ordu Karargâhı maslahatın ıztırariyle ve verilmiş olan emirle zaten işin haricine çıkarılmıştır. Düşman karşısındaki tertibatta sunî teşkilâttan ihtiraz etmek lüzumu nazar-ı devletlerine aşikârdır. Meselâ daha Haleb'e muvasalatımda Remadiye cephesinin âcizlerine verilmesini tahriren teklif etmiştim. Birkaç gün sonra karar verileceğini bildirdiler, bir türlü karar veremediler; netice malûmdur. Binaenaleyh maslahatın ızrar edilmemesi, Müşir Paşa'nın sunî tertibata mecbur olmaması ve asla suçum olmadığı ve teveccüh ve itimadınız lütfen bâki olduğu halde, zavahiri okşayacağı için benim mevki ve şeref-i nâçizânemin küçük düşürülmemesini nazar-ı devletlerine kemal-i hürmetle arz-ederim. İrade buyurulduğu veçhile Cemal Paşa Hazretleri'ni bekleyeceğim maruzdur.

30/9/33

Yedinci Ordu Komutanı
MUSTAFA KEMAL

Levent Şahverdi Arşivi

— Suret —

1 — Sina cephesinde bulunan ve bu cepheye tahsis olunan bilcümle kıtaat 17/9/30[3] akşam saat dokuzdan itibaren taht-ı emrime gireceklerdir. Yeni taksim ve tertibatın icrasına kadar kıtaat-ı mezkûre Sekizinci Ordu namını taşıyacaktır.

2 — Dördüncü Ordu Kumandanlığı[4] lâğvolunmuştur. Bunun yerine Suriye ve Garbî Arabistan Kumandanlığı kaim olacaktır. Sekizinci Ordu müstesna olmak üzere menatık-ı mezkûrede bulunan kıtaat, mezkûr kumandanlığa tâbidir.

3 — Sekizinci Ordunun harekât mıntıkası Müstakil Kudüs Mutasarrıflığıdır.

4 — Yirmi dördüncü fırka, Ordu Grubu ihtiyatı olacaktır.

5 — Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı 4/10/33 den itibaren harekete hazır bulunacaktır.

6 — Sekizinci Ordunun işgali yeni tertibatın tatbikine kadar şimdiye değin olduğu gibi Suriye ve Garbî Arabistan Kumandanlığı tarafından temin olunacaktır.

Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı
Müşir
FALKENHAYN

Belge III

Harbiye Nezareti
Tahrirat Dairesi
Şifre Kalemi

YEDİNCİ ORDU KUMANDANI MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİNE

C. 30/9/33

100 kilometreden ziyade imtidadı olan Sina cephesinin iki ordu mıntıkasına taksimini pek tabiî bulurum. Binaenaleyh Yedinci Ordu Karargâhının bu cepheye sığmayacağı hakkındaki muhakeme-i âlinize

[3] 33 olacak.
[4] Cemal Paşa'nın kumanda ettiği ordu.

Levent Şahverdi Arşivi

iştirak edemem. Bundan başka Sina cephesinde bulunacak kıtaatın harekâtını sevk ve idare etmeye memur edilmiş olan Müşir Falkenhayn Paşa'nın mezkûr harekâtın muvaffakiyetle neticelenmesi için en doğru karar ve teşebbüsü ittihaz edeceğine eminim. Bu hususdaki itimadıma zat-ı âlinizin de iştirak buyurmanızı bilhassa rica ederim.

2/10/33

ENVER

Belge IV

Harbiye Nezareti
Tahrirat Dairesi
Tahrirat Kalemi

BAŞKUMANDANLIK VEKÂLETİNE

Zata mahsustur.

Müşir Paşa'dan gelen bir tahriratın sureti ile cevabı zirde aynen maruzdur. Miralay von Dumez bir hastalık ziyareti münasebetiyle yanıma gelerek bahsolunan muhavere geçmiş idi. Bir ordu kumandanına gidip kendisine vazife bulmak müşkül olduğunu ifade etmek, istifaya davet demek ise de, Cemal Paşa Hazretleri'ni beklemek [hususundaki] irade-i devletlerine [binaen] bu noktayı tecahül etmiş idim. Bunun üzerine Müşir Paşa'nın tahriratı izzet-i nefsimi rencide ederek beni yanlış ve asabî bir adıma sevkedecek mahiyette idi. Buna verdiğim cevapta da fevkalâde iltizam-ı itidal ettiğim lûtfen tasdik-i samilerine makrun olur. Ancak asla benim hatam olmaksızın beni sıfat ve salâhiyet-i resmiyem ile istihdam etmeğe imkân görmeyen veya niyet etmeyen, içinden hesaplı, bir âmirin elinden haysiyet ve şerefi kurtarmak mümkün değildir. Sonra bu kabil teşebbüsat-ı muharrikâneye karşı daima idareli bulunmak kabiliyetini de kendimde göremiyorum. Binaenaleyh çâkerleri hakkında karar-ı devletlerinin sürat-i ısdarını istirham ederim.

3/10/33

Yedinci Ordu Kumandanı
MUSTAFA KEMAL

Levent Şahverdi Arşivi

Suret

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİNE

Zat-ı devletlerinin Sina cephesinde bir ordunun kumandanı olarak istihdam edilmekte tereddüt eylediğinizi Miralay von Dumez' den haber aldım. Bu tereddüdü haklı bulamayacağım. Diğer taraftan orada ifa edilecek azim ve müşkül vazife esnasında Yedinci Ordu'yu ancak bütün kalbiyle işi takip eden bir zabit tarafından faideli bir surette idare edilebileceğine kaniim. Bundan başka ihzaratın da bilâ teehhür başlaması lâzımdır. Sina cephesinde istihdamda tereddüt eylemekte ısrar buyurup buyurmadığınız hakkında serian cevap verirseniz zat-ı devletlerine pek müteşekkir kalacağım.

Müşir
FALKENHAYN

Suret (Cevap)

YILDIRIM GURUBU KUMANDANLIĞINA

Sina cephesinde her türlü salâhiyeti mahfuz bir ordu kumandanı olarak istihdam edilmekte tereddüdü gösterir bir şeyi kimseye söylemediğimi arzederim. Hatırladığıma göre Miralay von Dumez lûtfen ziyaret için teşrif ettiği vakit bendenize "bizi terketmek istediğinize pek müteessirim" demişlerdi. Böyle bir şeyi düşünmedim cevabında bulunmuş idim. Söz arasında Guruptan gelen emirle Yedinci Ordu'nun lâğvedilmiş olduğunu serdettim. Muhavere esnasında filhakika şimdilik Yedinci Ordu'nun mülga olup bir vazife bulmak müşkül olduğu ve cephedeki kıtaata ve gideceklere kâmilen Kress Paşa'nın kumanda edeceği ve âcizlerine şimdilik yalnız Ondokuz ve Yirminci fırkalardan ibaret iki fırka kaldığı mevzuubahis olmuştur. İki fırkanın bir ordu değil, bir kolordu olabileceğine nazar-ı dikkati celbedince von Dumez bunu da tasdik etmişlerdir. Bir kolorduya kumanda etmekliğim [mümkün] olmayacağı kanaatinde bulunmuştum. Bu muhavereyi Müşir Paşa'ya nakledebilir miyim? Sualine karşı da tarafımdan Müşir Paşa'ya bu ahval malûmdur cevabı verilmiştir. Esas itibariyle muhavare bundan ibarettir. Şimdiye kadar tayin olunduğum vezaifte ve Harb-i Umumî'de geçirdiğim hayatta ifa-yı vazifede hevessizlik göstermiş ve bahusus yanlış karar ve icraat ile vatanıma zarar vermiş bir

Levent Şahverdi Arşivi

zabit değilim. Bütün kabiliyetimi sarf için hakiki bir orduya kumanda etmeğe hazır ve böyle hakiki bir ordunun iraesine muntazır bulunduğumu arzederim.

Yedinci Ordu Kumandanı
MUSTAFA KEMAL

Belge V

Harbiye Nezareti
Tahrirat Dairesi
Tahrirat Kalemine Mahsus
Müsvedde Varakası 6/10/33

YEDİNCİ ORDU KUMANDANI MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİNE

Zata mahsustur

Telgrafınızı aldım. Miralay von Dumez ile olan muhavere ve Falkenhayn Paşa ile cereyan eden muhabereyi okudum. Bu muhavere ve muhaberenin, Sina cephesinde Yedinci Ordu karargâhına yer bulunamayacağını düşündüğünüz ilk zamanlara müsadif olduğunu zan ve tahmin ediyorum. Sina cephesinin Yedinci ve Sekizinci ordulara ne suretle taksim olunacağını ve bu kuvvetleri nasıl kullanacağını Müşir Falkenhayn Paşa'dan sormuştum. Bunun cevabını henüz alamadım. Cevap gelinceye kadar vaziyet-i hazırayı tebdil etmek istemiyorum. Zat-ı âlinizden de bir müddet daha vaziyetin muhafaza buyrulmasını rica ederim.

ENVER

Bundan sonraki olaylar -bilindiği gibi- şöyle özetlenebilir :

31 Ekim 1917 de İngilizler 110 bin kişilik bir kuvvetle saldırıya geçerek Kudüs ve bütün Filistin'i alırlar. Bu saldırı esnasında bizim kuvvetimiz sadece 36 bin kişidir. Bundan başka, İngilizlerin araç üstünlüğü bizimki ile oranlanamayacak durumdadır. Kudüs yenilgisi üzerinden birkaç ay geçtikten sonra 25 Şubat 1918 de Falkenhayn Yıldırım Orduları Kumandanlığından alınarak yerine Liman von Sanders atanır.

Belleten, C. XXXIII, S. 505, 1969

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYETİN 50. YILDÖNÜMÜNDE YAPACAĞIMIZ EN BÜYÜK YATIRIM

29 Ekim 1973'de Cumhuriyetimizin 50. kuruluş yılını milletçe kutlayacağız. Hükümet, bütçeye 100 milyon lira koyarak bu tarihî günü layık olduğu önemle kutlama kararı aldı. Millî Eğitim Bakanlığı, çeşitli resmî ve özel kuruluşlar eserler hazırlıyorlar. Anıtlar dikilmesi, okullar açılması öneriliyor. Bunların hepsi güzel şeyler. Fakat ben bunların hepsinden önemli bir önerimi kamuoyuna ve Sayın Başbakanımıza sunmak istiyorum :

50. yıldönümünde her bakımdan Avrupa ve Amerika'daki kuruluşlara eş bir "*Atatürk Bilimsel Araştırma Merkezi*" kuralım. Ankara'nın yakın bir yerinde, geniş bir alan üzerinde araştırma merkezleri, barınakları ve her türlü tesisleriyle bir bilim merkezi. Matematik, fizik, kimya, tıp gibi bilim dallarını içine alacak bu Enstitüye idarî, malî her türlü özerkliği verelim. Para harcamada, aylık vermede, insan kullanmada, dışarıdan istediği aracı getirtmede bir nevi imtiyazı olsun. Döviz olmadığı, ödenek kalmadığı için önemli bir araştırma yarıda kalmasın. Gerekirse Enstitünün yurt dışındaki bir bankada hesabı bulunsun. Gümrük gibi, tahsis gibi engellere uğramadan istediğini getirtebilsin. Sayıları düzineleri aşan ve çoğu Amerika üniversitelerinde, Amerika'nın en büyük bilim kurullarının başlarında çalışan genç bilim adamlarımızı bu Enstitüye getirelim. Kendilerine her çeşit çalışma koşullarını sağlayalım. Liselerimizde, üniversitelerimizde bu dallarda parlamış gençlerimizi öğrenci iken burs vermek, bitirdikten sonra da asistan almak yoliyle Enstitüye bağlayalım. Enstitü üyelerinin parasal hiç bir sıkıntısı olmamalı. Enstitü, Personel Kanunu ve barem gibi bağlayıcı yöntemlerin dışında kalmalıdır. Burada doktora yapılabilmeli, doçent, profesör payesi alınabilmeli, fakat ders verme yükümlülüğü olmamalı. Enstitü, gerekirse dışarıdan en şöhretli bilim adamlarını daimî veya misafir olarak getirtebilmelidir. Böylece araçları, kitaplığı ve en önemlisi, bilimsel ortamı ile bu Enstitü memleket için en büyük ve Atatürk'ün en çok özlemini çektiği bir yatırım olacak, ruhu, böyle bir kuruluşun çalışması, yeni araştırmalarla dünya uygarlığına ışık tutmasıyla şadolacaktır.

Bu düşüncemi bundan altı yıl önce Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun 5 Kasım 1966'da Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi büyük salonunda ilk bilimsel ödülünü vermesinin

Levent Şahverdi Arşivi

etkisi altında yazdığım bir yazıda belirtmiştim. O yazımdan bazı parçaları beraberce okumamıza izin vermelerini sayın okuyucularımdan dileyeceğim [1].

"Gözlerimizi yaşartan, göğüslerimizi gururla kabartan bu heyecanlı tören, Türkiyemizin kültür tarihinde unutulmayacak bir olay niteliğini taşıyacaktır. Bu tören, Türkiye çapında bir Nobel töreni idi. Genç bilginlerimizin gelecekte Nobel ödülünü de kazanacaklarına inanıyor ve bunu candan diliyorum.

"Amerika'nın en ünlü üniversitelerinden biri olan Yale Üniversitesinde 28 yaşında Teorik Kimya Profesörlüğü payesini alan 31 yaşındaki bilginimiz Oktay Sinanoğlu'nu bu törende dinlerken derin bir heyecanla ölümsüz Atatürk'ü ve onun ruhlarımıza, kafalarımıza işleyen büyük manalı sözlerini bir kere daha hatırladım ve 'Sağ olmalı ve bugünü görmeli idi' dedim.

"Atatürk'ün tek ülküsü, Türk milletini, kültür ve bilim alanında, dünyanın en uygar milletleri ile aynı hizada görmekti. Onuncu yıl nutkundaki o içten, o duygulu cümleleri hâlâ kulağımızda çınlamaktadır :

'...Ve çünkü, Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir. Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile âtinin yüksek medeniyet ufkunda bir güneş gibi doğacaktır'.

"Atatürk'ün özlemini çektiği bu ülkü gerçekleşmiş, beklediği genç kuşak yetişmiştir. Erdal İnönü'ler, Oktay Sinanoğulları, Talât Erben'ler ve sayıları gittikçe artan genç ve gerçek bilginlerimiz bu kuşağın temsilcileridir.

"Bundan kırk-elli yıl önce Türk bilim adamlarının yabancı üniversitelerde kürsü sahibi olacaklarını, oralarda ders vermeye çağrılacaklarını düşünebilir miydik? Dün hayalini edemediğimiz bu olay, bugün bir gerçektir. Dünya üniversitelerinde kendilerine kürsü verilmiş genç bilginlerimizin sayıları gittikçe artmaktadır. Bütün bunlar Atatürk devrimlerinin, O'nun ruhlarımızda ve kafalarımızda tutuşturduğu müsbet bilim ateşinin sonuçlarıdır".

[1] Bakınız : "Tarihî bir törenin düşündürdükleri", Ulus, 9 Kasım 1966.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazımı şu cümlelerle bitiriyordum :

"Oktay Sinanoğlu'nun konuşmasında geçen birkaç cümle bizi çok etkiledi. Genç ve değerli bilginimiz, yurt dışında çok değerli arkadaşlarının bulunduğunu, bunların da bugün burada hazır bulunmalarını çok istediğini, Yale Üniversitesinde kendisi ile birlikte dört öğrencisinin araştırmalarına katıldığını, bunlara gelecek için büyük umutla baktığını, aynı konuda birkaç gün önce Orta Doğu Teknik Üniversitesinde verdiği bir konferansta öğrencilerin kendisine sordukları sorulardan göğsünün kabardığını, ne Avrupa'da ne de Amerika'da verdiği konferanslarda bu çeşit sorularla karşılaşmadığını, bilim adamlarımızın dağınık bir halde çalışmalarından üzüntü duyduğunu söyledi.

"Sinanoğlu bu sözleriyle bir özlemi, bir ülküyü dile getiriyordu. Milyonlarca liralık yatırımların yapıldığı bu devirde, sayıları gittikçe artan ve çalışma imkânları bulamadıkları için bu imkânları veren memleketlere akan genç bilginlerimizi, genç araştırmacılarımızı, kendilerine her türlü çalışma imkânını verecek bir bilimsel araştırma kurumunda toplamak en kutsal ödevimiz olmalıdır. Bunu Cumhuriyet hükümetinden, Büyük Millet Meclisimizden istemek hakkımızdır".

Bu önerimi yeniden tazelememe, şimdi Şikago Üniversitesinde Türkoloji dersleri veren arkadaşım Prof. Fahir İz'in Türk Dil Kurumu Kurultayında bana söyledikleri sözler etken oldu.

Arkadaşım, bugün Amerika'da birinci sınıf bilim adamlarımızın bulunduğunu, bunların en yüksek mevkilerde çalıştığını, geçen yıl Nobel fizik ödülüne bir Türk bilim adamının bir Amerikalı ile birlikte aday gösterildiğini söyleyerek benim yıllardan beri duyduğum özlemi dile getirdi.

Tekrar ediyorum, Cumhuriyetin 50. yıldönümünde yapacağımız en büyük yatırımı, Almanların vaktiyle Berlin'de kurdukları Kaiser Wilhelm Araştırma Enstitüsü ayarında bir "*Atatürk Bilimsel Araştırma Enstitüsü*"nü kurmakla gerçekleştirebiliriz. Atatürk'ün anısına en çok yaraşan, onun ruhunu kıvandıracak olan bundan daha anlamlı ve daha güzel ne olabilir?

Milliyet: 1 Ağustos 1972

Levent Şahverdi Arşivi

II. TOPLUMSAL KONULAR

Levent Şahverdi Arşivi

SEFİL ÇOCUKLAR

Her gece hükümet caddesinden geçenler, yaya kaldırımlarında, kapı eşiklerinde yatan paçavralar içine gömülmüş, iskelet vücutlu sefil çocuklar görürler. Yolum olduğu için daima o caddeden geçerim. Hiç bir gece bilmiyorum ki, bunlardan sekiz on tanesine tesadüf etmeyeyim. Kalbimi derinden derine sızlatan bu feci manzara karşısında gözlerim bir-iki saniye dikilir kalır, çok defa durup bakarım.

Yırtık ve kirden siyahlanmış bir fes, karmakarışık, kirli, kumral saçlarını, eski bir çuvaldan yapılmış elbise, yağlı, esmer vücudunu örten zayıf ve solgun yüzlü, on yaşlarında kadar birisi vardır; daima geçerken kesik ve ince sesiyle :

—Efendi!... Para ver efendi!... diye yalvarır durur. Geçen gece bunların beş-altısını caddede oynayarak geçerken gördüm. İçinde bir ikisi de kızdı. Kim bilir hangi elim felâket bunları sokaklara düşürmüştü. Sırtlarında kirli ve yamalı torbalar, başları açık, yalın ayak gülerek, oynayarak şakalaşıyorlardı. Hepsi de çocuktular, en büyükleri on yaşından fazla değildi.

Zenginleri, zengin çocuklarını düşündüm. Süslü müzeyyen salonlarda müşfik nüvazişlerle büyüyen mes'ut insanların mes'ut çocuklarını hatırladım. Bin bir emelle büyüyen o çocuklarla bütün ümidi, emeli merhametli bir kimsenin vereceği beş kuruşa bağlı olan bu zavallıları mukayese etmek, insanı ne kadar derinden müteessir ediyor.

Kim bilir, belki şu açlıktan derisi kemiklerine yapışmış, fersiz gözleriyle bir parça ekmek dilenen yavrular, sefil çocuklar, Sakarya kıyılarında yatan bir şehidin çocuğudur. Kim bilir, belki bizim huzurumuz, bizim saadetimiz için yıllardan beri dağ başlarında soğuğa, sıcağa ve düşmana karşı mücadele eden aziz bir askerin yavrusudur. Kim bilir, belki köyleri yanmış, anası babası süngülenmiş, ablası, kardeşi dağa kaldırılmış bir muhacir çocuğu, bir felâket yavrusudur.

Bilmem ki bunlara karşı biz niçin bu kadar taş yürekliyiz? Gecelerini tozlar, taşlar üstünde geçiren bu bedbahtlara hiç mi bir şey yapamayız? Rahat ve saadet içinde kazandığımız paraların zekâtıyle olsun bunların aç karınlarını doyuramaz mıyız? Çıplak vücutlarını giydiremez miyiz? Gözümüzün önünde yüzlerce masum ve bigünah zavallılar

Levent Şahverdi Arşivi

her gün sefalet ve açlık içinde kıvranırken kalbimiz biraz sızlamıyor mu?

Çok gafiliz, istikbali hiç göremiyor, hiç düşünmüyoruz. Bugün eşiklerimizde inleyen bu sefiller, yarın hırsız ve katil olarak karşımıza çıkacaklar, buna emin olalım. Bu feci halin sonu başka ne olabilir? Bugün kayıtsızca baktığımız kirli saçlı, çöküк gözlü çocuklar, yarın sokak başlarında insan avlayacaklar...

Eğer kendi huzurumuzu, kendi saadetimizi istiyorsak, bunları sokak hayatından kurtarmak, nafi bir uzuv yapmak borcumuzdur.

Başka memleketlerde himaye-i etfal cemiyetleri, ıslahaneler, sanathaneler böyle sefilleri sokaklardan toplayıp adam ediyorlar. Biz bunlar kadar yapamazsak bile evlerimizde, çiftliklerimizde bir-ikisini besleyip terbiye edemez miyiz? Bilmem ki bu bizim mukaddes bir vazifemiz değil midir?

Yeni Adana: 21 Temmuz 1338 (1922)

NİÇİN GELMİYORLAR?

İstanbul gazetelerinde çok şayan-ı teessür bir haber okuduk. Beş yüz genç, muallimlik için müracaat etmişler, fakat ne kadar yazık ki, hepsi de İstanbul'da kalmayı istiyorlarmış. Aynı gazeteler Anadolu'nun bu sene dört yüz muallim istediğini yazıyorlar.

Bu haber karşısında yalnız hayret değil, derin bir teessür duyduk. Düne kadar softaların, şeyhlerin elinde esir olan Anadolu, senelerden beri ümit bağladığı kendi İstanbul'undan muallim istiyor. Buna mukabil beş yüz kişilik muazzam bir gençlik kültesi yalnız İstanbul'da kalmak şartiyle muallim olabileceklerini söylüyorlar. Bu çok elim bir şeydir. İstanbul gençliği bu hareketleriyle çok fena not almış oldular. Bu efendilere soruyoruz: "Niçin gelmiyorsunuz?" Anadolu'da konfor yok, Anadolu'da eğlence yok diye mi? Fakat muallimlik gibi yüksek bir ideal ordusuna iltihak arzusunu gösterenler her şeyden evvel fedakâr olmalıdırlar. Eğer bu neslin gençliği feragat-i nefs göstermezse, eğer bu neslin gençliği ruhunda kaynayan bir mücadele kabiliyeti hissetmezse, bizim için emin bir istikbal yoktur. Ücra Anadolu köylerine nur ve irfan götürecek gençlikten memleket bunu bekliyor. Anadolu bomboştur. Burada genç neslin rehberliğine, genç neslin meş'aline intizar eden saf, temiz bir kütle var. Bu kütle saltanatı, irticai yıkmış,

Levent Şahverdi Arşivi

memlekette doğacak Türk medeniyetinin temellerini atmıştır. Bu temeller üzerine sağlam bir medeniyet binası kuracak, bugünün fedakâr gençliğidir. Bu gençlik fâlhakika sıkıntı çekecek, bu gençlik zevkinden, eğlencesinden fedakârlık yapacaktır. Evet Anadolu'da konfor yok, Anadolu'da binbir elektrikle süslenmiş salonlarında güzel çiftlerin dans ettiği zevk ve eğlence salonları yok; fakat Anadolu'da öyle bir mesai sahası var ki, bu geniş saha içinde memleket aşkıyle kalpleri tutuşan insanlar, çalışmadan, mütemadî bir sa'yden zevk alıyorlar. Yalnız bu zevk, insanı yoran, bıktıran bir zevk değil, bu zevk insana mücadele için, uğraşmak için kuvvet veren bir şey.

Biz bugünkü İstanbul gençliğinden bunu bekliyoruz. Kafaları nur dolu olan bu gençlik Anadolu'ya hahişle koşmalıdır.

Şimdiye kadar saltanat hükümetlerinin ihmal ettiği bu zengin ve güzel memleketleri kurtarmak lâzımdır. Bunu bugünkü gençlik yapmazsa, kim yapacaktır? Biz karşımızda idealist bir gençlik tasavvur ediyoruz. Bu gençlik, çalıştığı sahada vücude getireceği eserle iftihar etmeli, en büyük zevki burada bulmalıdır. İstanbul gençliğini, iradelerini, sinirlerini takviye için Anadolu'ya davet ediyoruz. Çok değil, bir sene çalışsınlar, bir sene içinde ruhlarında büyük bir tahavvül hissedeceklerdir. O zaman Anadolu'dan ayrılmayacaklar, kurmağa başladıkları eseri yarım bırakıp gitmeğe razı olmayacaklardır. Anadolu'da konforu yaratacak, bu bakir ve zengin toprak üstünde refah ve saadet kuracak bu genç nesildir, bu nesil vazifesini yapmazsa, yalnız Anadolu'nun değil, İstanbul'un da istikbalinden ümidimizi kesmemiz lâzımdır.

Efendiler; köşelerine nur girmeyen Anadolu sizi bekliyor, istidalarınızın başına İstanbul'da kalmayı değil, Anadolu'ya gitmeği yazınız. Hakiki İstanbul gençliğinden Anadolu'nun istediği budur.

Türk Sözü: 23 Ağustos 1925

BEDHÂHLAR

Bazı kötü insanlar vardır. Ellerinin beş parmağını yağlı bir karaya sürerler ve bununla lekeleyecek namuslu adamlar ararlar. Bir fırsatını buldular mı, bu karayı derhal sürmekten çekinmezler. Bu tufeyliler içtimaî kütle içinde bir kurt gibi dişlerine gelen şeyi kemirmekten zevk alırlar. Bunlar menfaatlerine uygun gitmeyen erbab-ı namus için çok

Levent Şahverdi Arşivi

biamândırlar. Yalan uydurmak, dedikodu yapmak bunlar için alelâde meselelerdir. Başkalarının namusiyle oynamağı itiyat edinmiş olan bu insanlar için namus telâkkisi de bambuşkadır. Bunlar memleket için çok muzırdırlar. Çalışan ve muvaffak olan insanları me'yus etmek, izzetinefslerine tecavüz ederek onları mesaisinden alıkoymak bu adamların şiarıdır. Birisinin muvaffakıyetini çekemediler mi, derhal bir fırsatını bulup aleyhinde akla gelmeyen tezviratı uydururlar ve sureti haktan görünerek fikirlerini herkese telkine çalışırlar. Maalesef memleketimizde bu nevi tufeylilere arasıra tesadüf ediyoruz.

Bizi bu satırları yazmaya mecbur eden sebep, Adana'mızda milli bir müeessesenin başında çalışan çok değerli bir Türk genci için yapılan fena dedikodulardır. Bu genç Ziraat Bankası Müdürü İsmail Hakkı Bey'dir.

İsmail Hakkı Bey, Lozan'da uzun müddet iktisat tahsil etmiş, değerli, kıymetli bir Türk gencidir. Eski bir Ocaklı olan bu gencin kafasında yerleşen yegâne ideal, memlekete hizmet arzusudur. Belki Ziraat Bankasiyle iş yapanlar bu gencin, ihmal yüzünden köhne bir daire şekline giren bankada yaptığı inkılâbı yakından görmüşlerdir. Bu muvaffakıyet o kadar barizdir ki, idrâk sahibi herhangi bir insanın bunu görmemesi imkânsızdır.

Ziraat Bankasiyle hiçbir alâkamız yoktur. İsmail Hakkı Bey sadece çok sevdiğimiz bir arkadaşımızdır. Fakat memlekete yaptığı ve yapacağı hizmetleri düşündükçe, maruz kaldığı bu haller karşısında memleket hesabına müteessir oluyoruz. Kendi menfeaatlerinden evvel çiftçinin menfaatini düşünen ve gecesini gündüzünü bankasına hasreden bu gencin daha ziyade muvaffak olmasına yardım etmek, memleket için bir vazifedir. Fakat menfaatine zarar gelenler, başkasının muvaffakıyetini kendisi için zararlı telâkki edenler hiç de böyle düşünmüyorlar. Arada memleketin nef'i varmış, yapılan dedikodulardan memleket zarar edermiş, bu endişe onlar için varit bile olmuyor.

Bugün Ziraat Bankasına herkesin itimadı artmıştır. Gayr-i millî müesseseler karşısında kuvvetli bir mevcudiyet gösteren bu millî müesseseyi himaye etmek, buraya karşı halkın itimat ve teveccühünü artırmak millî ve vatanî bir vazifedir. Ziraat Bankası muvaffak olursa, Ziraat Bankasının başında bulunanlar muvaffakıyet gösterirlerse, bunun faydası kimedir? Şuna ve buna mı? Yoksa bütün bir memlekete mi? Biz, herhangi bir çiftçi ile görüşmüş isek, Ziraat Bankasından

Levent Şahverdi Arşivi

minnet ve şükranla bahsetmiştir. Herkes azamî yardım ve suhulet gördüğünü söylerken, beri tarafta Ziraat Bankasının çiftçiyi ezdiğini, çiftçiyi öldürdüğünü söylemek bedhâhlıktır, dedikoduculuktur.

Her Türk'ün yapacağı iş, muvaffak olan bir Türk gencini, muvaffak olan bir Türk müessesesini himaye ve sıyanettir ve eğer kusur görülüyorsa bunu dedikodu şeklinde ilân değil, müessesenin başında bulunanlara kusurlarını ihtar eylemekle yerine getirmelidir.

Biz, bu vatanî vazifenin tahmil ettiği endişe ile bu satırları yazmak mecburiyetini hissettik. Temenni ederiz ki, dedikodu yapanlar bu faydasız ve muzır telkinlerinden vaz geçerler.

Türk Sözü: 2 Eylül 1925

HAYÂSIZLAR

Adana'da çok çirkin ve hayâsızca bir âdet başladı. Sokakta namuslu kadınlara söz atmak... Birkaç gün evvel İzmir'in kurtuluş bayramında da bu yüzden çok feci' bir cinayet olmuş ve kıymetli bir tayyare zabitimiz bu hayâsızlar tarafından katledilmişti. Bu namus ve haysiyet düşmanı rezillerin Adana'da da türemesi, memleket için ehemmiyetle nazarı dikkate alınacak bir meseledir.

Dün matbaamıza genç bir efendi geldi. Sokakta ailesinin bir kaç edepsiz tarafından duçar-ı tecavüz olduğundan âdeta gözleri yaşararak şikâyet etti. Bu efendi diyordu ki: "Refikam mutaassıp bir ailenin kızıdır. Onu biçimsiz kıyafetten kurtarmak, asrî ve bedîl bir şekle sokmak için bütün gayretimi sarfettim ve muvaffak oldum. Fakat namus düşmanı olan bu şerîrlerin tecavüzü beni ve ailemi sukut-u hayale uğratmış ve münkesir etmiştir. Refikam: 'Ben eski usulde çarşaf giyerken kimse söz atmıyordu, şimdi yeni usulde giyindiğim için bu tecavüze uğruyorum. Ben bir daha bu kıyafetle imkânı yok sokağa çıkamam, diyor. Bu ne kepazeliktir, memlekette namuslu insanların serbest gezmesi bir kabahat midir? Burada söylemeğe hayâ ediyorum. Refikam yalnız olarak annesine giderken çok çirkin tecavüzlere maruz kalmıştır. Hamile olmasına tarîz olunmuş, küçük taş parçaları atılmış ve ağza alınmayacak lâflar söylenmiştir".

Bu gencin çok acı şikâyetleri memleket hesabına yüz kızartacak bir şeydir. Namuslu insanları bu hayâsızların elinden kurtarmalıdır.

F. S

Levent Şahverdi Arşivi

Başına geçirdiği sivri bir fesle kendisini namütenahi bir hürriyet içinde zanneden bu serserilere Cumhuriyet zabıtasının icap eden cezayı vermeğe kudreti vardır. Polisimizin bu hususta çok titiz olması lâzımdır.

Türk Sözü: 16 Eylül 1925

ADANA HAPİSHANESİ

Adana hapishanesi şimdiki vaziyetiyle maalesef bir hapishane olmaktan çok uzak bulunuyor. Gerek bina ve gerek teşkilât itibariyle çok noksan olan hapishaneden, istenilen inzibat ve fevaidi beklemek abestir. Alelâde bir han binası gibi toprak ve tuğladan inşa olunan hapishanede gün geçmiyor ki birkaç firar vakası cereyan etmesin. Filhakika Adana hapishanesini delmek, Adana hapishanesinden firar etmek mahkûmlar için basit bir mesele haline girmiştir. Mahkûmların bunun için azim külfete girmelerine hacet yoktur. Ucu sivri bir demir, bu rutubetten çürümüş tuğla duvarları delmek için kâfidir. Hapishanenin hükûmet avlusuna açılan duvarı alelâde bir pencere demiriyle delinmiş ve iki kişi firara muvaffak olmuştu. Aynı mahallin bir gün sonra toprakla sıvanarak kapatıldığını gördük. Son firar vakası da bu kadar basit bir ameliyeden sonra vaki olmuştur. Adedi bu derece kesir olan vakalara rağmen bizim hâlâ bu asırlık binaya idam mahkûmlarını doldurmamız büyük bir safderunluktur.

Adana hapishane binası, inzibatı muhafaza nokta-i nazarından muhzurlu olduğu kadar, şeraiti sıhhiye cihetinden de kabili iskân olmayan bir binadır. Mahpusların simasına dikkat edilirse, bu binanın katil bir müessese olduğu kolayca anlaşılır. Basık tavanlı, rütup eski han odalarını andıran bu yerlerde insanların ikametine imkân yoktur.

Her mahkûm bu memleket için muzır bir adam değildir. Fena bir talihsizlik, elde olmayan bir kaza insanı bazen buraya düşmek bedbahtlığına duçar edebilir. Bir maktelden başka bir şey olmayan bu yerde oturmağa mahkûm olmak, ölüme mahkûm olmaktır. Filhakika Adana hapishanesi, sakinlerini tedricen öldüren bir müesseseden başka bir şey değildir. Mühim bir vilâyet merkezinin hapishenesi böyle mi olmalıdır? Biz memleketimizde mütekâmil hapishenelerin bulunduğunu iddia etmiyoruz. Fakat böyle berbat binaların da hapishane diye

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

kullanılmasına memleket hesabına müteessir oluyoruz. Bir hapishanenin intizamı, inzibatı, memleketin hayatını, âsayişini alâkadar eder. İçine girenlerin iki gün sonra kaçacağı bir hapishane memleketin başına belâdır.

Hapishanede ihmâl edilen ikinci mühim nokta, teşkilât ve inzibattır. Bir kere binanın memleket dahilinde olması, civar evlere bitişik bulunması, inzibat üzerine çok fena tesir yapmaktadır. Hatırlardadır ki, geçen sene on, on beş mahkûm hapishaneden duvarı delmek suretiyle civar evlerden birisine geçmişler ve oradan firara muvaffak olmuşlardı. Bu, her vakit tekrar edilebilecek bir iştir. Evlerle pek sıkı irtibatı olan hapishaneye her türlü kuyûda rağmen silâh vesaire ithal etmek çok kolaydır. Nitekim geçenlerde yapılan bir muayenede yüzden fazla silâh ve okkalarla afyon çıkmıştır. Bu da isbat ediyor ki, mahkûmlar istedikleri şeyi bulmakta güçlük çekmiyorlar. İnzibat ve takayyüdat bir hapishenenin ruhudur. İçersine silâh ithal edilecek kadar inzibatı muhtel olan bir hapishaneden her şey ümit edilebilir. Bunun içindir ki, Adana hapishanesinde olan cinayetlerin, vak'aların haddi hesabı yoktur.

Hapishanede görülen bu anarşinin sebeplerini biraz da teşkilâtsızlıkta aramalıyız. Hapishane kadrosu maalesef çok noksandır. Gardiyanların maaşları bunları her türlü suiistimallere sevkedecek kadar azdır. Otuz, kırk lira maaşlı bir gardiyan burada gece gündüz çalışamaz. Aralarında çok zenginleri olan mahpusların bunları kandırmak için güçlük çekmeyeceklerini zannediyoruz.

Nazar-ı dikkate alınması icap eden bir nokta da mahkûmların tefriki meselesidir. Katillerle alelâde bir mücrimin aynı mahalde bulunması, azılı edepsizlerle çocuk denecek çağdaki mahkûmların beraber yatıp kalkması hiç doğru değildir. Bu, hem mahkûmların ahlâkı üzerine, hem de hapishane inzibatı üzerine çok fena tesirler yapar.

Hulâsa : Adana hapishanesi şimdiki şekliyle bu memleket için faydasız ve hattâ muzır bir müessesedir. Burayı ıslah etmek ve hapishaneyi şimdiki binalardan uzaklaştırmak adliyenin yapacağı en esaslı bir iştir.

Türk Sözü: 23 Eylül 1925

Levent Şahverdi Arşivi

KÜLHANBEYLİĞİ

Memleketin içtimaî hayatına hangi tarihte karıştığı belli olmayan bir sınıf vardır ki, buna biz "külhanbeyliği" diyoruz. Bu sınıf her yerde, her devirde içimizde yaşamıştır. Bazı hususi evsafı haiz olan bu sınıf, muhite ve iklime göre ayrı ayrı âdât ve ananelere tâbidir. Nitekim İstanbul Külhanbeyliğinin ananeleriyle, Adana külhanbeyliğinin ananeleri arasında çok fark görülür. Fakat bütün bu sınıf için müşterek, muayyen ve müsbet bir karakter vardır ki, bu da sık sık memleketin huzur ve sükûnunu ihlâl edecek hallerin bu sınıf tarafından ihzar edilmesi, bu sınıf tarafından yapılmasıdır. Külhan beyi her yerde, herkesin nazarı dikkatini celbedecek derecede caka satar, külhanbeyi rakı içer, külhanbeyi esrar kullanır ve nihayet külhanbeyi kavga çıkarır, cinayet yapar. Bu evsaf bütün külhanbeyleri için birdir.

Her yerde ve her devirde namuslu insanlar bu sınıfın şerrinden, belâsından korkmuşlardır. Bu ürkekliktir ki, kendilerinde hiçbir meziyet olmayan ve sefil, serseri insanlardan mürekkep olan bu sınıfa fuzulî bir cesaret izafe etmiş, bu cesaretin gölgesinde bunlar istedikleri gibi hareket etmişlerdir.

Maalesef memleket için en muzır bir sınıf olan külhanbeyliği eski devirlerde himaye de görmüştür. Beyler, ağalar kendi mevkilerini hasımlarına karşı tahkim için bu adamlardan istifadeyi düşünmüşler, onları tahrik etmişler, teşvik eylemişlerdir. Bu suretle her beyin birkaç belâlısı, o bey namına memlekette icrayı hükümetmiştir.

Külhanbeyliğinin bariz evsafından biri de, hürriyet ve teceddüt düşmanlığıdır. Kendilerini nâmütenahi bir hürriyet içinde zanneden bu sefiller başkalarının hürriyetine tecavüz için kendilerinde bir salâhiyet görürler. Umumî bir yerde herkesi iz'ac etmek, sokakta silâh atmak, kavga çıkarmak bunlar için en adi işlerdir. Bunlar teceddüdün de düşmanıdırlar. Her yeni harekete ilk evvel itiraz edenler bunlardır. Külhanbeyleri softaların, yobazların edepsiz sınıfıdır. Medenî bir tarzda giyinen bir Türk kadınına ilk taarruz bu güruhtan gelir. Vaktiyle pantalon, şimdi de şapka düşmanı olanlar, yobazlardan sonra külhanbeyleridir. Onlar için en menfur kimseler "efendi" dedikleri genç ve münevver insanlardır.

Memlekette eskilik namına ne varsa kökünden yıkan, memlekette içtimaî sınıf namına bir şey tanımıyan bir hükûmetin, içtimaî bünyemizde muzır bir mikrop gibi tahribat yapan külhanbeyliği sınıfını or-

Levent Şahverdi Arşivi

tadan kaldırılmaması imkânsızdır. Son günlerde memnuniyetle haber alıyoruz ki, hükümet bu hususu ehemmiyetle nazarı itibara almış ve memlekette müritlik, softalık, derebeylik sınıfı gibi bu sınıfı da tarihe gömmeğe azmetmiştir. Adana Polis Müdiriyetinin son kararı bu hareketin ilk tecellisidir.

Adana'da Külhanbeyliği son zamanlarda memleketin başına büyük bir dert olmuştu. Adana haricinde Adana'nın büyük şöhretine bu sınıf büyük bir nakise veriyordu. Adana'ya ilk gelen insanın üzerinde ilk fena tesiri yapan, bu sınıfın acaip ve çirkin kıyafetiydi. Son günlerde bu kıyafet gittikçe taammüm ediyor, âdeta şehri istilâ eyliyordu. Genç neslin birçoğunu cakası, serbestliği ile bu sınıf ve kıyafet cezbediyor, sekiz on yaşındaki çocuklarda bu sınıfın pis lisanını, iğrenç kıyafetini görüyorduk. Sokaklarda namuslu kadınlara takılmak, kumar oynamak, esrar içmek, her nevi ahlâksızlığı yapmak, adam öldürmek bu sınıfın yaptığı işlerdi. Genç nesli zehirleyen, içtimaî hayatımızda kangren istidadını gösteren derin bir yara açan bu sınıftı. Süratle ilerleyen bu yara üzerinde kuvvetli bir ameliyat yapmak ve memleketi kurtarmak lâzımdı. Hükümetimiz bu ciheti zamanında takdir etti.

Şimdiye kadar adaletin pençesinden bazı memurların ihmaliyle, bazılarının da iltimasiyle kurtulan külhanbeyleri için bundan sonra kurtuluş çaresi kalmamıştır. Herkes bu memlekette başkalarının hukukuna, başkalarının hürriyetine hürmet etmek şartiyle yaşayabilir. Medenî olmak istidadını göstermeyenler, memleketin huzur ve sükûnunu ihlâle cüret edenler kanunun pençesi altında can vereceklerdir. Bu memleket namuslu adamların, namuskâr insanların memleketidir. Artık içimizde sefillerin, ahlâksızların yaşamasına imkân kalmamıştır. Bu memlekette geniş bir hürriyet vardır. Fakat bu hürriyet, her memlekette olduğu gibi, başkalarının hürriyetine nakise vermemek şartiyledir. Türkiye Cumhuriyetinin bîpâyan hürriyet havasından ancak bu şerait dahilinde istifade edilebilir.

Bunun içindir ki; azimkâr hükümetimizi son kararından dolayı bütün samimiyetimizle alkışlamaktan derin bir zevk hissediyoruz.

Türk Sözü: 28 Eylül 1925

Levent Şahverdi Arşivi

ŞEHRİN GÜZELLİĞİ

Şehrimizde son zamanlarda bir inşaat faaliyeti var. Senelerden beri bilâfâsıla çalışan Adana, hayatın manasını, yaşamanın şeraitini şüphesiz ki takdire başladı. Herkes kendisi için bir konfor, rahat ve temiz bir mesken ihtiyacını hissediyor. Şehrimizdeki resmi ve hususî inşaat da bize bu duyguyu ihsas etmektedir. Şehrimizin yeni ve güzel binalarla süslenmesini, dar ve pis sokakların geniş caddeler haline kalbini temenni etmeyecek hiç kimse yoktur. Biz bu cihetten çok memnunuz. İşin iktisadî cihetini de burada mevzuubahis etmiyeceğiz. Adana'daki şerait-i iktisadiye ucuz inşaat ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Adana bu cihetce her yerden daha pahalıdır. Bizim bu sütunlarda zikretmek istediğimiz endişe, şehrin güzelliği, şehrin bedii ihtiyacıdır.

Maalesef Adana'daki inşaatta bu cihete katiyen riayet edilmemektedir. Yapılan evler, oteller, dükkânlar ne bir tarz-ı mimariye, ne de küçük bir hiss-i bediiye istinat etmeden inşa olunuyor. İnsan alelâde bir taş ve tuğla yığınından ibaret kalan bu inşaatı gördükçe, şehrin zarafeti, güzelliği namına sarfedilen emeklere, edilen masraflara acıyor.

Birkaç gün evvel Ankara'da Millî Müzenin temelini atan Maarif Vekili Hamdullah Suphi Beyefendi hitabelerinde diyorlar ki : "Beşer, his iddia ettiği yerde yüksektir, ilâhîdir". Muhterem hatip bu küçük cümle içinde sütunların, ciltlerin ancak ifade edeceği bir manayı sıkıştırmış, büyük bir hakikati bir vecize halinde ifade etmişti.

Filhakika bir memlekette iddia edeceğimiz mülkiyet, orada yapacağımız sanat eserlerine, sanat âbidelerine bağlıdır. Kulübelerden, tahta barakalardan ibaret bir şehirde bu iddia çok gülünç olur. "Bu memleket bizimdir" diyebilmek için orada benliğimizin, harsımızın, medeniyetimizin bir âbide halinde yükselen eserlerini göstermek lâzımdır. Bize müstakbel nesil "Ne bıraktınız!" dediği zaman vereceğimiz cevap derin bir mahcubiyet hissetmekten başka bir şey değildir. Eğer bugün bir Türk mevcudiyetiyle, bir Türk medeniyetiyle iftihar ediyorsak, bunu ecdadımızın bıraktığı sanat eserlerine, sanat âbidelerine medyunuz. İnsanlar tarihe, bıraktıkları eserlerle intikal ederler. Tarih, kulübede oturan, kendisiyle beraber bıraktığı eserler de münkariz olan bir millete sayfaları arasında yer vermez. Bunlar asırların biriktirdiği nisyan tozları arasında kaybolup giderler. Türkler, Yunanlılar ve Romalılar ebediliklerini bıraktıkları eserlere medyundurlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Üç dört bin sene evvel yaşamış Mısır'lıları bugün bize nakleden şeyler lâyemût âbidelerdir.

Öz Türk memleketi Adana'mız, teessürle, esefle söyleyelim ki, mevcudiyetimizi ihsas edecek bir sanat eserine malik değildir. Karşısına geçip de : "Bu bizimdir!" diye zevkle, heyecanla seyredecek bir eserimiz yoktur. Burasının hakiki bir Türk memleketi olduğunu gösterecek eserleri bugünkü nesil yapacaktır. Müstakbel nesle Adana'daki Türk varlığını nakledecek bizim bıraktığımız güzel eserler olacaktır.

Fakat küçük mikyasta da olsa yapılan inşaat bizi sukut-u hayale uğratıyor. Bugünkü tarz-ı inşaatımızla, bugünkü şekilde bırakacağımız eserlerle müstakbel nesil bize rahmet değil, lânet okuyacak ve : "Keşke çadırda otursaydınız da, bu berbat şeyleri yapmaz olaydınız" diyecektir. Bu akibet maalesef bizim için mukadderdir.

Biz Belediyenin, şehrin güzelliği namına inşaata müdahale etmesini isterdik, fakat bizzat Belediyeyi de aynı hastalıkla malûl görüyoruz. Maalesef belediye de kendi inşaatında güzelliği düşünmüyor.

O halde ne yapmalıyız, sahipsiz ve bakımsız kalan bu memleketi nasıl güzelleştirmeliyiz? Bu cihet Adana gençliğinin ehemmiyetle düşüneceği bir noktadır.

Türk Sözü: 6 Teşrinievvel (Ekim) 1925

TÜRK İSTANBUL'UN BEŞYÜZÜNCÜ YILI

29 Mayıs 1953 tarihi İstanbul'un Türkler tarafından zaptedildiği günün 500 üncü yıldönümüne rastlıyor. Bir müddetten beri matbuatta bu büyük yıldönümünü nasıl karşılayacağımız meselesi münakaşa mevzuudur. Dünya tarihinin belli başlı dönüm noktalarından biri olduğu kadar, Türk tarihinin de en şanlı vakalarından birini teşkil eden bu hakikaten büyük günü ona lâyık bir şekilde karşılamak, 500 yıldanberi bu şehri ellerinde tutan ve ebediyete kadar da ellerinde tutmak azminde bulunan Türkler için ulusal bir ödevdir. Matbuatımızın ve her Türk münevverinin bu münasebetle düşündüklerini söylemesi kadar tabii bir şey olamaz. Bundan dolayı ileri sürülen her mütalâayı saygı ile karşılamak icabeder. Ancak bu mütalâaların makul olması, gülünç ve zararlı olmaması lâzımdır.

Beni bu satırları yazmağa sevkeden işte böyle yanlış bir mütalâadır.

Levent Şahverdi Arşivi

17 haziran 1942 tarihli Akşam gazetesinde eski İstanbul Şehremini Operatör Cemil Topuzlu bu münasebetle kendisiyle görüşen gazetenin muharririne aynen şunları söylemiştir :

"Fatih âbidesinin Ayasofya ile Sultanahmet camisi arasında yapılmasını istemekliğim sebepsiz değildir. Fatih İstanbul'a girdiği zaman ilk ziyaret ettiği bina, Ayasofya idi. Bu itibarla Fatih âbidesinin buraya dikilmesi pek yerinde olur. Bunun için Tevkifhane binası, *hatta icabederse, Ayasofya hamamı da kaldırılmalı*, Eski Adliye binası arsasından itibaren bütün bu sırt – alttaki binalar da istimlâk edilerek – aşağıya doğru bir teras yapılmalı ve buraya dikilecek âbide, denizden görülebilecek bir vaziyette olmalıdır".

Operatör Cemil Topuzlu'nun şehremini bulunduğu zaman İstanbul şehrine yaptığı hizmetleri inkâr edecek değilim. Yalnız bu zatın eski eserlere karşı bir düşmanlığı olduğu ve modern şehirciliği büsbütün başka bir zaviyeden gördüğü muhakkaktır. Şehreminliği zamanında onun bu aykırı fikirleriyle nasıl mücadele ettiğini rahmetli Müzeler Müdürü Halil Ethem birçok defalar anlatmıştı. Hatırımda kaldığına göre Alemdar Caddesinin ortasındaki asırlık çınar da az kalsın böyle bir düşmanlığa kurban gidecek iken, Halil Ethem'in devamlı itiraz ve ısrarları ile kurtarılmıştır. Bununla beraber eski eserler düşmanlığı yalnız Operatör Cemil Topuzlu'ya münhasır değildir. Bir iki sene önce Yenicami'nin etrafı açılırken gene böyle bazı kimseler ortaya çıkmışlar ve Yenicami Kemeriyle üzerindeki nefis köşkün kaldırılmasını ileri sürmüşlerdi.

Gene birkaç yıl önce Sultanahmet'teki İbrahimpaşa sarayı böyle bir münakaşaya mevzu olmuş ve bereket versin sağduyu galip gelerek saray kurtulmuştur.

Bayazıt Hamamının da böyle bir tehlike geçirdiğini hatırlarsınız.

İstanbul, her şeyden evvel bir Türk şehridir. Fatih bu şehri aldıktan daha bir asır geçmeden şehrin çehresi değişmiş, Türk mimarları her biri birer büyük âbide olan eserleriyle şehre hakiki bir Türk şehri simasını vermişlerdir. İşte bizim 500 üncü yıldönümü münasebetiyle yapacağımız en büyük işlerden birisi İstanbul'un bu Türk olan karakterini meydana çıkarmak, ona hakiki ve millî çehresini vermektir. Bu da mevcut âbideleri muhafaza etmekle olur. Yıkmakla değil.

Bu mutlu yıldönümü münasebetiyle şüphesiz, namına âbide dikilecek en büyük şahsiyet Fatih'tir. Büyük bir imparator olduğu kadar aynı zamanda büyük bir kumandan olan Fatih'in hatırasını gelecek-

Levent Şahverdi Arşivi

teki nesillerin gözleri önünde canlandıracak muhteşem bir âbide dikmeliyiz. Fakat bu âbideyi İstanbul'un, kıskançlıkla muhafazaya mecbur olduğumuz tarihi âbidelerin enkazı üzerine kurarsak müstakbel nesil bize lânet eder.

Koca Sinan'ın hayranı olan Atatürk, Türk Tarih Kurumu'na verdikleri direktifte Süleymaniye etrafında bir Sinan Sitesi kurulmasını, Sinan heykelinin dikilmesini emretmişlerdi. Atatürk, cami ile birlikte medresesi, hastanesi, tabhanesi, ve diğer tesisleriyle muhteşem bir bütün teşkil eden Süleymaniye Camisinin etrafındaki sefil binaların kaldırılarak bu emsalsiz âbidenin ortaya çıkarılmasını ve burada bir "Site Sinan" vücude getirilmesini arzu etmekte idi. Ayrıca münasip bir yere Sinan'ın bir heykelinin de dikilmesini istiyordu. Netekim Ankara'da böyle bir heykelin dikilmesi için teşebbüslere girişilmiştir.

Fatih İstanbul'u fethetti; fakat onu ölmez bir Türk şehri haline koyan ve emsalsiz eserleriyle Türk mimarisinin erişilmez bedialarını birer âbide halinde İstanbul'un tepelerine diken Türk sanatkârlarıdır. Bunların başında da Sinan ve onun şakirtleri gelir. Binaenaleyh, İstanbul'un imarı sırasında ilk önce Sinan'ı ve eserlerini hatırlamak icabederken onun en güzel eserlerinden biri olan Ayasofya Hamamını yok etmeği düşünmek, Türk tarihine ve Türk İstanbul'a hakaret etmektir.

İstanbul'u bir an için bu güzel eserlerden mahrum farzederek onu modern Amerika ve Avusturalya şehirleri gibi geniş bulvarlar, muhteşem yeni binalarla bezenmiş olarak düşününüz? Bunun bizim için bir mânası olur mu? Geniş bulvarlar, muhteşem kübik binalar görmek istiyenler zengin garp memleketlerine, Amerika ve Avusturalya'ya giderler. Fakat bir Süleymaniye'yi, bir Sultanahmet'i bir Topkapı Sarayını, bir Yenicami'yi, bir Kapalıçarşı'yı, bir Sultanahmet Çeşmesi'ni ancak İstanbul'da görebilirler. İstanbul'u birinci sınıf bir seyyah şehri yapacak eserler de bunlardır. Onun için bize düşen vazife; camileri, medreseleri, hanları, hamamları, su yollarını, çeşmeleri, sebilleri ve ayakta kalabilmiş diğer dinî ve içtimai müesseseleriyle Türk İstanbul'u meydana çıkarmaktadır.

Bununla modern tesisler vücuda getirmeyelim, yollar açmıyalım, parklar, oteller, tiyatrolar yapmıyalım demek istemiyorum. Eski İstanbul'un yanında Cumhuriyetin de âbidelerini dikmek bugünkü neslin boynuna borçtur. Fakat bu yeni âbideleri dikerken eskilerini ortadan kaldırmayı bir an bile hatırımıza getirmemek şartiyle.

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara Halkevin'de İngiliz üniversite ve mekteplerini gösteren bir fotoğraf sergisi açıldı. Bu sergiyi her Türk mimarının görmesini candan arzu ediyorum. Yüzlerce yıllık eski binaların nasıl hâlâ büyük bir sevgi ile muhafaza edildiğini, modern İngiliz mimarlarının âbide mahiyetindeki büyük binaları yaparken nasıl dört beş yüz senelik İngiliz mimarisinden ilham aldıklarını, hattâ kübik dediğimiz binaları yaparken dahi nasıl İngiliz zevkinden, İngiliz malzemesinden, İngiliz iklim ve havasından müteessir olduklarını bu sergide görmek mümkündür.

İstanbul'un 500 üncü yıldönümü münasebetiyle yapacağımız modern binalarımızda Türk mimarlarına düşen vazife çok büyüktür. Artık birbiri üzerine istif edilmiş kibrit kutularını andıran şahsiyetsiz, mânasız binaları bırakmalı, her birisi asırlara armağan edilecek olan âbide mahiyetindeki büyük binalarımızı Türk üslûbuna, Türk karakterine ve Türk ruhuna uydurmalıyız.

Türk klâsik mimarisi Sinan'la en yüksek zirvesine çıkmış ve onun şakirtleri tarafından devam ettirilmiştir. Mimarlarımıza düşen odur ki, bu mimariyi tetkik etsinler ve bunu modern ihtiyaçlara uydurarak adlarını tarihe geçirtecek âbideler vücuda getirsinler. Yeni Türk mimarisi doğmalıdır ve biz İstanbul'u, en büyük Türk şehri yapmak için zaptettiğimiz günün 500 üncü yıldönümünde bu yeni mimarinin eserleriyle süslemeliyiz. Önümüzde 11 yıl var. Mimarlarımız için kâfi etüt ve çalışma zamanı mevcut demektir.

•

Türk İstanbul'un 500 üncü yıldönümünde neler yapmalıyız? Bu, büyük bir davadır. Bunu devlet eline almalı, mütehassıslardan ve tarihçilerden mürekkep bir heyet kurarak şimdiden zengin bir program hazırlamalıdır. Bu münasebetle İstanbul Belediyesi kadar Maarif Vekâletine, üniversitelere ve ilmî kurumlara düşen vazifeler vardır. Fatih devrine ait birçok yazma eserler bastırılabilir, Türk tarihi için de birer kaynak olan meşhur birkaç Bizans müverrihinin eserleri dilimize çevrilebilir. İstanbul'un modern ve tarihî, mufassal bir rehberi hazırlanabilir. Beynelmilel büyük bir sergi açılabilir. İlmî kongreler tertibedilebilir. Bu arada İstanbul'a gelecek binlerce seyyahı barındırabilecek büyük birkaç otel inşaını da unutmamak gerektir. Meselâ eski Çırağan Sarayının yerine yapılacak güzel bir otel İstanbul'un en büyük bir ihtiyacını karşılayacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'un imarı düşünülürken Sarayburnu en ön plânda gelmelidir. Bu, dünyada eşi bulunmayan tepeyi genç Türk karakterini muhafaza edecek şekilde imar etmek, etrafındaki pis binaları, hattâ eski Gülhane hastanesini de kaldırarak, parkı buralara kadar uzatmak lâzımdır. Vaktiyle İstanbul Belediyesi emrinde çalışmış olan ve şimdi Amerika'da bulunan Profesör Mimar Vagner'in bu hususta pek kıymetli etütleri olduğunu hatırlıyorum.

Hulâsa : 500 senelik Türk şehri olan ve ebediyete kadar da Türk şehri kalacağına şüphe olmıyan İstanbul'umuzu, bu güzel ve asil şehrimizi imar ederken her şeyden evvel onun milli karakterini meydana çıkaracak bir imar plânı düşünmek vazifemizdir. Bulvarlar açılırken ortaya bir Türk eseri çıkarsa onu yıkmamalı etrafından dolaşmalıyız. Sofya'ya ait bir fotoğrafta Bulgarların geniş bir caddeyi açarken önlerine çıkan bir Türk camisini ortada bıraktıklarını görmüştüm. Başkaları bizim eserlerimize hürmet ederken, bizim Ayasofya Hamamını yoketmeği düşünmemiz tarihimize ve medeniyetimize karşı büyük cinayet olur.

Ulus: 23 Haziran 1942

ANKARA DİL VE TARİH - COĞRAFYA FAKÜLTESİNE İNDİRİLEN DARBE

Günlerce Ankara'nın ilim çevrelerini üzen bir şayia halinde dolaştıktan sonra maalesef hakikat haline gelen ve bazı enstitü ve kürsülerin başında bulunan milletlerarası şöhret sahibi yabancı profesörleri fakülte tedris heyeti dışında bırakan karar, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesini felce uğratmış bulunuyor. Bu münasebetle bu fakültenin 13 yıl önce kurulmasını icab ettiren fikir ve emeller üzerinde durmak istiyoruz:

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Atatürk'ün büyük idaellerinden birini tahakkuk ettirmek için kurulmuştu : Bu ideal, tarihimizi, dilimizi ve yurdumuzu ilmî metodlarla yeni baştan araştıracak unsurları yetiştirmekti.

Birgün Atatürk'e Türk ırkını ikinci derecede bir ırk, Türk tarihini, göçebelerin çapulculukla geçmiş hayatlarından ibaret bir olaylar silsilesi addeden bir kitap gösterdikleri zaman, bu milletin eskiliğine, asaletine ve medenî kabiliyetine inanmış, onun geçmişte dünyanın

Levent Şahverdi Arşivi

gidişine istikamet veren, büyük medeniyetler kurmuş bir millet olduğuna iman etmiş olduğu için "Böyle şey olamaz; Türk tarihini araştırmalı ve hakikatleri dünyanın gözü önüne koymalıdır!" demişti. Türk Tarih Kurumu bu ihtiyaçtan doğdu.

Tarih çalışmaları ilerledikçe dil bilgisine olan ihtiyaç gittikçe kendisini hissettiriyordu. Hele eski devirler bahis konusu olunca, Türklerle münasebette bulunan milletlerin diline Türkçeden geçmiş kelimelerle, henüz nereden geldikleri, hangi ırka mensup oldukları pek malûm olmayan bazı milletlerin dillerinde görülen ve Türkçeye benzeyen kelimelerin köklerini araştırmak icap ediyor, bu da mukayeseli dil bilgisinin lüzumunu ortaya koyuyordu. Türk Dil Kurumu da bu zaruretle kuruldu.

Bir gün Atatürk'e Almanca bir coğrafya ders kitabı gösterdiler. Bu kitapta Anadolu hakkında çok yanlış bilgiler vardı. Atatürk, yurdumuzun coğrafî bakımdan da yeniden tetkik edilmesi icap ettiğini söyledi.

Tarih ve Dil Kurumlarının çalışmaları devam ettikçe boşluklar, tarihin yardımcı dallarındaki eleman yokluğu kendini hissettiriyordu. Arkeoloji bakımından dünyanın en zengin memleketi olan Türkiyede henüz kendi kendimize bir kazı yapamıyorduk. Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman, İsveç, İsviçre, Hollanda ve İtalyan ekipleri mevsim mevsim yurdumuza geliyorlar ve bu toprakların en eski tarihinden en yeni devirlerine kadar gömülü tarih belgelerini birer birer meydana çıkarıyorlar, okuyorlar, tefsir ediyorlar ve ciltlerle eserler yazarak dünya ölçüsünde şöhrete sahip oluyorlardı. Biz bu baha biçilmez hazineler üzerinde elleri kolları bağlı oturuyor, bu ilim heyetlerine ancak amelelik ediyorduk. İnkılâp Türkiyesi için, kültürünü muasır medeniyetin üstüne çıkarmak iddiasında bulunduğumuz Türk milleti için bundan daha ayıp bir şey tasavvur edilebilir miydi? Derhal gayrete geldik. Avrupa üniversitelerine tarihin ve tarihe yardımcı ilimlerin türlü şubelerine talebeler gönderdik. Fakat bu da kâfi değildi. Oradan geleceklerin burada çalışacakları, yetişecekleri, merkezler lâzımdı. öyle merkezler ki, profesörleri, doçentleri, asistanları, enstitüleriyle bu ilimlerin Türkiye'de de temellerini atsınlar, ananelerini kursunlar, ilmin o mukaddes havasını burada da yaratsınlar. Yani bütün unsurlarıyle ilmî araştırmalar bizde de başlansın. Tarih ve Dil Kurumları mahiyetleri, çalışma tarzları bakımından bu vazifelerin hepsini birden yapamazlardı. Bunu bir üniversite ile paylaşmak gerekti. İşte Dil ve

Levent Şahverdi Arşivi

Tarih - Coğrafya Fakültesi bu geniş düşüncenin mahsülüdür. Onun kuruluş anındaki bu engin görüşü, ideal plânları şimdi birer birer düşünüyorum da, bugün bu genç müesseseye vurulan darbeye bir türlü inanamıyorum : Dünya üniversitelerinden birçoklarının programları, talimatnameleri getirtilmişti. İsteniyordu ki, Türk tarihini ve Türk dilini yeni baştan ve münhasıran ana kaynaklardan araştıracak gençler yetişsin, bunlar Sumerceyi, Akadcayı, Eticeyi, Çinceyi, Sanskritçeyi, Yunancayı, Latinceyi, Farsçayı, Arapçayı, Rusçayı, Macarcayı eski ve yeni dilleri ve bütün Türk lehçelerini öğrensinler, tarihi metinleri salâhiyetle ve emniyetle okuyabilsinler, tefsir edebilsinler ve bu kaynaklara göre mukayeseli Türk tarihini tedvin edecek hale gelsinler.

İsteniyordu ki, Türk topraklarının altındaki ve üstündeki hazineleri sistemli ve bilgili kazılarla kendi çocuklarımız meydana çıkarsınlar, temizlesinler, okusunlar, restore etsinler ve bunların devirleri, mahiyetleri hakkında söz söyleyebilsinler, eser yazabilsinler ve onlar da dünya ölçüsünde şöhret sahibi olsunlar.

İsteniyordu ki, Türkçe ile akrabalığı hakkında elimizde kuvvetli deliller bulunan Sumercenin en zengin vesikalarını ambarlarında saklayan müzelerimiz, kanımızda kanları dolaşan Etilerin üç bin küsur yıllık vatanları Anadolumuz, Sumerolojinin, Hititolojinin merkezi olsun. Genç Türkiyenin tarihi başkenti Ankara ve onun yeni üniversitesi kürsüleri, enstitüleri ve müzeleriyle o hale gelsin ki, dünyada bu ilimlere merak edenler, behemahal Türkiyeye gelmek, burada çalışmak, burada bilgilerini arttırmak ihtiyacını duysunlar.

Frik, Yunan, Roma ve Bizans medeniyetlerinin en muhteşem âbidelerini, şehirlerini, yazılı vesikalarını sinesinde saklayan bu memlekette bu sahada da büyük araştırıcılar yetişsin, şimdiye kadar yalnız ve yalnız garb alimlerinin meşgul olduğu bu eserlerle artık biz de uğraşalım ve bu suretle hem memleket tarihine, hem dünya ilmine yardım edelim, hem de bu tarih yadigârlarını görmek isteyen insanları memleketimize çekerek zengin olalım.

Bin yıldan beri Müslüman Türklerin vatanı olan Anadolu'nun Selçuklular, Osmanlılar ve diğer Türk boylarından kalma o emsalsiz eserleri, âbideleri, yazılı vesikaları ve çeşitli tarih ve kültür belgeleri adedi yüzleri geçecek ilim adamlarımız tarafından incelensin.

Orta Asyada, ve Uzakdoğuda geçen tarihimizin yarısından fazlası Çinlilerle müşterektir. Bu devirlerin yazılı vesikaları Çin metinlerinin

Levent Şahverdi Arşivi

içindedir. Gerekir ki bu metinler bizim tarafımızdan okunsun, tefsir edilsin ve tarihimizin karanlık köşelerine bu yönden de ışık gelsin.

Ve bu suretle büyük Türk tarihi en yeni malzemeye göre bizim tarafımızdan yeniden ve doğru olarak yazılabilsin.

İşte bütün bunları, İstanbul Üniversitesiyle birlikte, Ankara'da kurduğumuz ve üstüne Atatürkün en güzel vecizesini yazdığımız Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinden bekliyorduk.

Acaba bu Fakülte, on küsur yıldan beri bu vazifesini yapabildi mi? Buna hiç tereddüd etmeden "evet!" diyebiliriz.

Bugün bu fakültemizde yetişmiş öyle gençlerimiz var ki, bunlar Sumerceyi, Akadcayı, Eticeyi ve Çinceyi hakikî bir ilim adamı titizliğiyle okuyabiliyorlar, filolojinin ve epigrafinin emrettiği kaidelere riayet ederek bunları neşir ve tefsir ediyorlar.

Gene bu fakültemizde yetişmiş öyle gençlerimiz var ki, bunlara herhangi bir kazının direktörlüğü emniyetle verilebiliyor; arkeolojinin en ince metodlarını kullanarak kazılar yapıyorlar, raporlarını salâhiyetle hazırlayıp neşrediyorlar.

Gene bu fakültemizde, eski, orta ve yeni zaman tarihinde ihtisas yapmış öyle gençlerimiz var ki, en olgun bir ilim adamı salâhiyetiyle araştırmalar yapıyorlar, milletlerarası kongrelere katılarak orijinal tebliğler okuyorlar ve bütün bu gençlerin yazıları Avrupanın ve Amerikanın en büyük ilim dergileri tarafından ısrarla isteniyor.

Türk Tarih Kongrelerine katılarak en orijinal tezler sunan genç âlimlerimizle, Türk Tarih Kurumu'nun yayınları arasında değerli eserler yayınlayan gençlerimizden mühim bir kısmı bu fakültenin yetiştirdiği gençlerdir.

10 küsur yıl gibi çok kısa bir zamanda elde edilen bu sonuç bu genç müessese için övünülecek, sevinilecek bir sonuçtur. Bunu kim küçümseyebilir?

Fakat bu kâfi midir? Beş, on gencimiz yetişmiştir diye, bunların feyiz aldıkları, her biri milletler arası şöhret sahibi otoriteleri üniversiteden uzaklaştırmak doğru mudur? Bunların arasında öyle büyük değer taşıyanlar var ki, Avrupadan, Amerikadan yalnız talebe değil, kürsü işgal eden profesörler dahi ara sıra buraya gelerek kendilerinden bir şeyler soruyorlar, bir şeyler öğrenip gidiyorlar. Bizim gençlerimiz, bizim memleketimiz bunlardan nasıl müstağni kalabilir? Kaldı ki biz onların meşgul olduğu ilim şubeleri için Ankarayı milletlerarası bir

Levent Şahverdi Arşivi

merkez yapmak zorunda ve iddiasındayız; bunu da yapmak iktidarını haiz bulunuyoruz. Ama bu adamlar her üç ayda bir mukavelelerinin feshedileceği korkusuyle huzursuzluk içinde yaşarlarsa, kendilerinden tam verim beklemeğe hakkımız yoktur. Mükemmel Türkçe öğrenmiş, derslerini Türkçe vermeğe başlamış, kitaplarını, makalelerini Türkçe yazabilecek hale gelmiş ve her manasiyle bize intibak etmiş olan bu ilim adamlarını kaybetmek bizim için en büyük bir ziyandır. Bütün dünyanın âlim ve mütehassıs avcılığına çıktığı bir zamanda, bizim elimizdeki değerlere yol vermemiz doğru olur mu? Dünyada adetleri parmakla sayılacak kadar az olan bu mütehassısları bir daha nereden ve hangi şartlarla ele geçirebiliriz? Bu gidişle fakültelerimiz üniversite karakterini kaybedecek ve liselere öğretmen yetiştiren bir yüksek okul derecesine inecektir. Halbuki biz üniversitelerimizden araştırıcı ilim adamları yetiştirmesini bekliyoruz.

•

Bu karar münasebetiyle dört yabancı profesör hakkında bazı haksız ve yanlış tenkitler de yapıldı. Uzun yıllar bu memleket kültürüne hizmet etmiş olan ilim adamlarını hiç olmazsa bu haksız tenkitlerle kırmamalı idik? Bizim milli karakterimiz bunu icab ettirirdi.

Bunlar için, adam yetiştirmemiş, eser vermemiş denildi. Sonra da bu sahada kâfi adam yetişmiştir; artık bunlara ihtiyaç kalmamıştır gibi sözler söylendi. Birbirini tutmıyan bu iddiaların cevabını ait olduğu fakülte idarecilerine bırakıyoruz. Fakat bizim yakinen bildiğimiz bazı hakikatler var ki onları burada kısaca ortaya koymayı bir vicdan borcu sayıyoruz :

1935 ten beri fakültenin Sumeroloji ve Eski Önasya Dilleri Kürsüsünü işgal eden profesör Landsberger, kendi sahasında dünyanın en büyük âlimidir. Tatil günlerinde bile talebelerine seminer yapan, onları yetiştirmek için hiç bir fedakârlıktan çekinmiyen bu zat şimdiye kadar 6 doktora talebesi yetiştirmiştir. Bunlardan dördü doçentlik tezlerini vermiştir. Bunun ne demek olduğunu üniversiteden ve ilimden anlayanlar pekâlâ bilirler.

Bu zat ayrıca haftada dört saat olmak üzere 10 yıl eski çağ tarihi okuyanlarla arkeologlara önasya tarihi okutmuş, on yıl fasılasız önasya kollokiyumu tertip etmiştir. Bu kollokiyumlara doçentler, ilerlemiş talebeler, müzeciler ve profesörler devam etmişlerdir. Kendisinin muhtelif ilim dergilerinde birçok makaleleri intişar ettiği gibi,

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Tarih Kurumu tarafından Sam'al adlı bir eseri de bastırılmaktadır. Türk Dil Kurumu adına nezareti altında talebesi Kemal Balkan tarafından hazırlanan Akadca - Türkçe sözlüğün mühim bir kısmı ikmal edilmiştir.

Hititoloji profesörü Güterbock, genç yaşına rağmen, kendi sahasında milletlerarası şöhret yapmış çalışkan ve titiz bir ilim adamıdır. Bu zat 13 yıldan beri fakültede Hititoloji kürsüsünü işgal etmektedir. Şimdiye kadar dördü esas olmak üzere 6 talebe yetiştirmiştir. Bunlardan üçü doktordur. İkisi çivi yazısı mütehassısı olarak müzelerimizde çalışmakta ve tablet neşretmektedirler. Biri de Erzurum Müzesi müdürüdür. Şimdiye kadar 9 parça orijinal makale, 5 eser yazmıştır. Ankara'da'ki Eti Müzesinin kılavuzu bu zatın eseri olduğu gibi, müzenin ilmi surette düzenlenmesini de kendisine borçluyuz.

Sinoloji Profesörü Eberhard'a gelince : 10 yıldanberi fakültede çalışan bu genç profesör, Çinceyi Türk tarihiyle münasebeti bakımından okutmuş ve bu sahada derinleşmiştir. Orta Asya Türk tarihi için Çin kaynakları üzerinde bunun kadar çalışan ve neşriyat yapan ikinci bir ilim adamı bugün yoktur. Şimdiye kadar yedi talebe yetiştirmiştir. Bunun üçü doktordur. Dört talebesi de son sömestrde bulunmaktadır. Bu zat Türk dergilerinde 32, yabancı dergilerde 27 makale neşretmiş, ayrıca ders kitabı ve saire olarak beş eser yayınlamıştır. Yalnız Türk Tarih Kurumunda iki eseri basılmış, diğer bir eseri de basılmak üzere bulunmuştur. Ayrıca Orta Asya Türkleri hakkında bir etüd hazırlamıştır.

Kıymetli bir Türkolog olan ve beş yıldan beri fakültenin Hungaroloji kürsüsünü işgal eden Profesör Halasi Kun'un, bu kısa zamanda yaptığı işler de az değildir. Türk - Macar bağlariyle ilgili araştırmalara daha çok kıymet veren profesör, bu sahada muavini Eckmann ile birlikte birçok makale ve eser hazırlamıştır. Adedi 15'i geçen bu eserler arasında Macarca - Türkçe ve Türkçe - Macarca sözlükler de vardır. Hungaroloji Enstitüsü on bir senelik faaliyeti esnasında 12 mezun vermiştir. Bunlardan birisi doçent, ikisi asistan, ikisi de müze asistanıdır. Diğerleri de öğretmenlik yapmaktadır.

Halen bu Enstitüde dört genç çalışmaktadır. Bunlardan ikisi doktora talebesidir.

Profesör Halasi Kun, Milli Eğitim Bakanlığının yayınlamakta olduğu klâsikler arasında Macarcaya ait olanların neşrine nezaret etmiş, bunlardan 14 cildin basılmasını temin eylemiştir. Şimdi de Türk

Levent Şahverdi Arşivi

Tarih Kurumu adına 1570 tarihli Segedin Livası tahrir defterinin neşrini hazırlamaktadır.

Kısaca yazdığımız bu ilmî çalışmalar gösteriyor ki, bu dört ilim adamı vazifelerini tamamiyle yapmışlardır. Fakat ne yazık ki bu vazifeler henüz bitmemiştir. Başladıkları işler, yetişmekte olan talebeler daha uzun yıllar bu otoritelerin Üniversitemizde kalmalarını zaruri kılmaktadır.

Bütün bu endişeler göz önüne alınarak düşülen büyük hatadan geri dönüleceğini ummak isterdik; fakat bilmem buna muvaffak olabilecek miyiz? Amerikan üniversiteleri şimdiden bunlardan ikisini bizden çok daha müsait şartlarla sinesine almış bulunuyor. Geri kalan ikisini kurtarabilirsek bizim için gene bir kârdır.

Cumhuriyet: 27 Temmuz 1948

SON FACİADAN ALINACAK DERS

İki gün önce İstanbul'da, Sütlüce'de patlayıcı maddeler yapan bir fabrika (?) da 17 vatandaşımızın hayatına mal olan tüyler ürpertici bir facia cereyan etti. Türk olarak, insan olarak ve hükümet olarak, bu facianın ders alınacak noktaları üzerinde durmak istiyoruz.

Bir kere Haliç'in bir köşesinde ve meskûn sahalar civarında böyle bir fabrikanın nasıl kurulduğunu ve buna niçin müsaade edildiğini sormak lâzımdır. Sonra da böyle derme çatma, en iptidaî vasıtalardan mahrum ve her türlü kontroldan uzak, ısıtma vasıtası birkaç sobadan ibaret binalar içinde en tehlikeli maddelerin yapılmasına nasıl izin verilmektedir? Bu da sorulacak bir noktadır. Maalesef İstanbul ve hele Haliç'in iki tarafı, her an bu gibi facialarm tekerrürüne müsait ve fabrika adı altında çalışan, işçi için en küçük korunma tedbirlerini almaktan çekinen imalâthanelerle doludur. Bunları kapatmak veya kendilerini tedbir almaya sevketmek için 17 vatandaşı kurban vermek mi icabediyordu?

Bu hadiseyi konuşurken bir arkadaşım pek haklı olarak dedi ki: "Hükümet bu imalâthaneleri kapatmaya kalksa, derhal feveran başlar, hususî teşebbüs mahvediliyor, devletçiliğin yeni bir faciası" başlıkları altında makaleler yazılırdı. Doğrudur, fakat biz bu nevi demagojilere kıymet verdikçe bu facialar tekerrür edecektir. Artık kanunları hakkiyle tatbik etmek zamanı gelmiştir sanırız.

Levent Şahverdi Arşivi

Şehirler arasında yüzlerce hususî otobüsler işler, bunların yüzde sekseni eskimiş, miadını doldurmuş, firenleri bozuk, kırık dökük arabalardır. İçersine tıklım tıklım insanları doldururlar, direksiyonunu da ekseriya acemi veya sarhoş bir şoföre teslim ederler. Her gün gazetelerde bir otobüs kazasının tafsilâtını okuyoruz. Ya bir virajı 80 kilometre süratle dönerken devrilmiştir, ya bir köprüden uçmuştur, veyahut yokuş aşağı inerken frenleri tutmamıştır. Mesul kimdir? Savcılar bunları arayadursun, fakat 10-20 vatandaş yok olmuştur; 10-20 aile matem tutmaktadır.

Hususî teşebbüs! Evet bu çok güzel bir şeydir. Fakat bunun da bir nizamı, bir vazife ve mesuliyeti olmamalı mıdır? Hususî teşebbüs her türlü kontrolden uzak, alabildiğine para kazanmak, halkı sömürmek midir?

Dün bir arkadaşım anlattı :

"Adana'da bir otelde kalıyordum. Gürültüden uyuyamadım. Sabahleyin otelciye sordum, bunu niçin önleyemiyorsunuz? "Bizim elimizde değil, şimdi hürriyet var. Herkes istediği gibi gürültü edebilir. Hattâ bazan gece yarısı yatak sorarlar, yer olmadığını söyleriz, dinlemezler, kapıyı kırarlar, içeri girerler." Bu da hürriyetin başka türlü bir tefsiridir.

İki gün önceki facianın kurbanları arasında fabrika sahibi Nuri Paşa'yı da görüyoruz. Bildiğimize göre Nuri Paşa memleketini seven, milliyetperver, müteşebbis ve iyi bir insandı. Fakat gelin de faciadan kurtulan işçiyi dinleyin :

"İşin daha acı ve o nispette de garip tarafı şudur ki; dünyanın bu en tehlikeli işinin görülmekte olduğu yerde bir kalorifer tesisatı dahi yoktur ve odalar üç tane büyük soba ile ısıtılmaktadır. Bu bakımdan asıl hayret edilecek şey, infilâkın vuku bulması değil, bunun nasıl olup da şimdiye kadar gecikmiş olduğudur. Ben pek kısa bir müddet evvele kadar yangının çıktığı kısımda çalışıyordum. Sonradan galvano dairesine geçtim. Nuri Paşa'ya fülminatla uğraşan işçinin hergün hayatiyle oynadığını, onun için ücretlerine zam yapılmasını söyledik; bunlar saatine 30-40 kuruş gibi gülünç bir para ile çalışmakta idiler. Fakat Paşa ücretleri arttıracak yerde az para ile çalışan tecrübesiz işçiler kullanmayı tercih etti. Nitekim kapsülhanenin 6 işçisinden biri olan Mukaddes henüz pek genç bir kızdır. (3 Mart tarihli Cumhuriyetten)."

Levent Şahverdi Arşivi

Bu facia kanunlara riayetsizliğin, az masrafla çok para kazanma hırsının ve nihayet ihmal ve teseyyübün bir şaheseridir.

Çalışma Bakanlığımız derhal harekete geçmeli, Türk işçisinin hayatiyle oynayan bu gibi imalâthaneler için kanunun emrettiği tedbirleri almalıdır.

Ulus: 8 Mart 1949

BİR KÖY DOKTORU

Bu yazımı, hayatı daima kara bir gözlük arkasından gören, memleketi tanımadığı ve hayat mücadelesine atılacak cesareti kendinde bulamadığı için, her şeyi hükümetten ve hükümet kapısından bekleyen gençlerimize ithaf ediyorum. Sözlerimde en küçük bir mübalâğa, hakikata aykırı bir tek kelime bulunmadığını önceden söylemeliyim. Herhangi bir reklâm endişesinden tamamen uzak bulunmak için köyün ve doktorun da adını vermek istemiyorum.

Doktor N. U. 1946'da İstanbul Tıb Fakültesini bitirmiştir. Yedek subaylığını yaptığı taburu... vilâyetinin Ç. köyünde konaklamak tadır. Köyü çok beğenmiştir. Halkın misafirperverliği, iyi kalpliliği, kendi içine giren, kendini seven insanlara olan bağlılığı, vefası doktoru hayran bırakmıştır. Terhis olunca köyde bir ev tutmuş, onu temiz bir yuva haline sokmuş, bir odasını da muayene ve çalışma odası yapmıştır. Gençtir, zeki, çalışkan ve çok faaldir. Zaten daha A. vilâyetinde lise talebesi ve Tıb fakültesinde öğrenci olduğu yıllarda arkadaşlarına kendisini sevdirmiştir. Talebe teşekküllerinde faal vazife almış, ekseriya da başkanlık etmiştir. İyimserdir, memleketin istikbaline ve Türk milletinin yüksek kabiliyetlerine inanmıştır, hürriyete aşıktır. Hulâsa muvaffak olmak için bütün meziyetleri nefsinde toplamış görünmektedir. Askerlik yıllarında beş on kuruş para toplamış, kendisine lâzım olan üç beş âleti, bir miktar kitabı ve bu mütevazı köy evini gayet sade bir şekilde döşeyecek birkaç parça eşya ile bir çalışma masası alabilmiştir. Onun gayesi burada 6-7 bin lira tasarruf etmek ve sonra ihtisas yapmaktır. Bu ihtisasını ya İstanbul'da veyahut Avrupa'da yapacaktır.

Köye yerleşmesinin üstünden bir yıl geçmeden genç doktorun şöhreti bütün vilâyete yayılmıştır. Oldukça güzel bir hastahanesi ve hususî çalışan çok sayıda doktoru olan vilâyet merkezinden ve bütün

Levent Şahverdi Arşivi

kazalardan kendisine hastalar gelmektedir. Nereye gitseniz onun hazâkatinden, iyiliğinden bahsedildiğini görürsünüz. Gördüğü rağbet karşısında U. bucağında da bir küçük muayenehane açmış, haftanın iki gününü de oradaki hastalarına hasretmeğe başlamıştır. Muayene ücreti olarak 2,5 lira almaktadır. İki senede 6 bin lira tasarruf etmiştir. Nihayet bir yıl sonra ihtisasına başlıyacağını umuyor. Tertemiz giyiniyor; pantolonu daima ütülüdür; her gün traş olmaktadır. Yani bazı köy öğretmenleri gibi kendini köylünün itiyatlarına kaptırmamıştır. Muhitine insanca yaşamayı öğretmekte, gençlere örnek olmaktadır. Köyün sağlık bakımından olduğu kadar, kültür ve medeniyet bakımından da kalkınması onun en büyük idealidir. Yakında bir küçük köy kütüphanesi açmak için teşebbüse geçmiştir. Merkezi Ankara'da bulunan bir hayır kurumunun şubesini açacaktır. Mesleğine ait eserleri muntazaman takip etmekte, gramofon yardımıyle İngilizce öğrenmektedir. Eğer muvaffak olursa ihtisasını tercihan İngiliz üniversitelerinden birinde yapacaktır.

Sineması, tiyatrosu ve münevver bir genci oyalayacak hiç bir şeyi olmayan bir köyde, genç bir doktorun yerleşme kararı vereceğini, burada mesut olacağını, neşesini, çalışma kudretini kaybetmeden muvaffak olacağını birçoklarımız tasavvur bile edemeyiz.

Dr. N. U. bana dedi ki: "Hudutsuz bir hürriyet içindeyim. Canım istediği zaman ya bir otobüsle, veyahut vapurla İstanbul'a gidiyor, birkaç gün kalarak eğlence ihtiyacımı tatmin ediyor ve köyüme dönüyorum. Vilâyet merkezinde bir sinemamız var. Hafta sonlarında ekseriya vilâyete giderek bir gece kalıyor, sinema seyrediyorum. Yazın köyümüzün tertemiz kumsallarında mükemmel deniz sporları yapıyorum. Bazan birkaç arkadaşla köyün arkasındaki tepelere, ormanlara tırmanıyor, dağ sporu yapıyor, tabiatın zengin güzelliklerinden faydalanıyorum. Herkesten güler yüz, candan sevgi, samimiyet görüyorum. Ben burada çok defa yiyecek parası hiç vermem. O kadar rica etmeme rağmen hastalarım ve dostlarım evimi erzakla doldururlar. Taze tereyağını yapan bir hastam onun bir parçasını mutlaka bana hediye etmek ister. Günde dört beş yumurta alan komşum, iki tanesini günü gününe bana getirir. Yaz geldi mi sepet sepet şeftaliler, üzümler, incirler evimi tıklım tıklım doldurur. Bunlar için para vermek istediğim zaman bana kızarlar. Çocuğunu iyi ettiğim annelerden gördüğüm şefkat ve sevgi kendi annemden, kendi kardeşlerimden gördüğüm şefkatten farksızdır. Bir insan için bundan daha güzel bir

Levent Şahverdi Arşivi

kazanç olur mu? Bazan köyleri dolaşırım; hangi köye gitsem, işlerini güçlerini bırakırlar, benim etrafımda toplanırlar. Köyün en temiz odasını, genç kızların gelinlik yataklarını bana hazırlarlar. Ben bu halk kadar vefakâr, iyiliğin altında kalmayan, kendilerini anlamaya çalışanların, kendi dertlerini dinleyenlerin kölesi olacak kadar insana bağlanan bir halk tasavvur etmiyorum. İnsan bu asil millete hizmet etmekten, onun yükselmesine, refaha, saadete kavuşmasına çalışmaktan nasıl kendini uzak tutabilir? İhtisasımı yaptıktan sonra buraya gelecek ve vilâyet hastahanesinde vazife almaya çalışacağım. O zaman halka daha faydalı olacağım için şimdiden sevinç duyuyorum. Belki bir küçük otomobilim olacak, köy köy, kasaba kasaba dolaşabileceğim".

Kendisiyle köyü dolaşırken, çocukların, ihtiyarların Doktor bey Doktor bey diye peşinden koştuklarını, genç ihtiyar bütün kadınların onun hatırını sorduklarını, arkasından da daima onun iyiliğinden, büyük doktorlar kadar hastalıkları anladığından bahsettiklerini gördüm. Onun hakkında en küçük bir dedikodu, en ufak bir memnuniyetsizlik duymadım.

Ben bu köy doktorunu tanıdıktan, onun iyilik, zekâ ve neşe fışkıran mavi gözlerinin derinliklerine girdikten sonra, zaten güvendiğim ve birgün dünyanın en güzel bir diyarı olacağına inandığım bu memleketin istikbali hakkında ümitlerim büsbütün kuvvetlendi.

Türk gençliğini büyük ve mesut bir istikbal bekliyor; onları Türk köyü, Türk kasabası bekliyor. Büyük şehirlerin cazibesinden kurtulmaya, Türk halkına ve Türk köylüsüne yaklaşmaya çalışın ey Türk gençleri!... Sizin şehirlerde arayarak bulamadığınız, ve bundan dolayı ekseriya bedbin olduğunuz, saadeti Türk köyünde ve Türk kasabasında bulacaksınız. Türkiye, sizin Anadolu köylerine dağılmanızla kalkınacaktır.

Ulus: 17 Nisan 1950

AYDINLARA DÜŞEN GÖREV

İngiliz üniversitelerinde rektörler öğretim yılını açarken öğrencilere iki şey salık verirlermiş :

a) Bir spor kulübüne girmelisiniz.

b) Bir partiye yazılmalısınız.

Levent Şahverdi Arşivi

Gerçek demokrasilerde memleketi bir tek insan değil, bir ülkü çevresinde toplanmış partiler idare eder. Bizde son zamanlarda aydınlar arasında gerçeğe uymayan bir düşünce yaygın haldedir : Tarafsız kalmak.

Memleket idaresinde aydının tarafsız kalması mümkün müdür? Gerçek aydın, yurdunun geleceği hakkında kafasında bir şeyleri olan adamdır; yurdu için kafasında birtakım problemler taşımayan, bazı geceler bunlar için uykusunu kaçırmayan insana gerçek aydın denebilir mi? Öyle ise memleket idaresinde aydının da bir rolü olmak gerektir. Bu da bir partiye girmekle yerine getirilebilir.

İkinci Dünya savaşı sırasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde görevli bulunan Alman profesörü W. Ruben bir gün bana : "Almanya'nın bugünkü durumundan Alman aydını sorumludur. Çünkü biz aydınlar kabuğumuza çekildik. Siyaset alanından uzak kaldık. Boşluğu birtakım cahil macera adamları doldurdular. Böylelerinin idare edeceği memleket elbet bu hale gelir." demişti. Bu sözlerde büyük bir gerçeğin bulunduğunu inkâr edebilir misiniz?

Politika kirlidir, politika insanı bataklığa götürür diyerek politikadan uzaklaşır, bu alanı cahil macera adamlarına, karakteri zayıf insanlara bırakırsak, bunlar da memleketi uçuruma götürürlerse biz sorumlu değiliz diyemeyiz. Tam tersine bu sonuçtan hepimize ağır sorumluluk düşer.

Düşük iktidarın son on yılda bize verdiği örneğin bu memlekete kaça mal olduğunu her gün daha iyi görüyoruz.

Değerli yazar Çetin Altan Milliyet'in 23 Haziran 1960 tarihli sayısında bunlardan bahsederken şöyle diyordu : "...Alaturka adamlardı. Aralarındaki nükteler hep belden aşağıya aitti. Bol bol rakı içerler, piyasa şarkılarını severler ve ulu orta konuşurlardı. Hiç biri kendi mesleğinde öne geçememişti... fikir, düşünce, mantık, kitap... bunların hepsi onlar için züppelikti".

Bir memleket, çoğunluğu bu seviyede insanlardan kurulmuş bir partinin eline geçerse sonucunun ne olabileceğini anlamak için yeni bir denemeye ihtiyacımız yok. Önümüzde korkunç bir örnek var.

Demokrat iktidarın son on yılda parti kavramını ne kadar soysuzlaştırdığını biliyoruz. Evinin kirasını veremeyen, doktorunun ücretini, bakkalın parasını ödeyemeyen, hattâ meyhanede içtiği iki kadeh

Levent Şahverdi Arşivi

şarabın parasını dostlarına ödetenler, iktidara gelince kısa bir zamanda milyonları az görmeye başladılar. Ocak, bucak başkanları öğretmenleri, memurları dama taşı gibi yerlerinden oynattılar. Bunları ve daha hatır ve hayalimizden geçmeyen nice kötülükleri gördük, hâlâ da yenilerini, gizli kalanlarını işitiyoruz. Bunlar gerçek aydını ürkütmemelidir. Gerçek aydınlar partilere girmeli, orada idare görevleri yüklenmeli. Müdecileri, maceracıları, ahlâksızları partilerden uzaklaştırmalıdırlar.

Mademki demokrasi denilen rejimde partiler memleket idaresi için tek araçtırlar, bu aracı kötüye kullanacaklara bırakmak doğru mudur?

Geçenlerde bir yazımda 27 Mayıs İnkılâbiyle "Yeni ve aydınlık bir çağa giriyoruz" demiştim. Bu yeni çağın kurucuları gerçek aydınlar, ilim adamları, idealistler olacaktır.

Sayın Yakup Kadri Karaosmanoğlu Ulus'ta yazdığı bir yazıda İsviçre'ye ait bir hatırasını anlatmıştı : Bir gün çok sevilen, genç, değerli ve başarılı İsviçre maliye vekili hiç bir sebep yokken görevinden ayrılmış. Karaosmanoğlu tanıştığı ve dostu olan maliye vekiline sormuş, "Niçin görevinizden ayrıldınız?" demiş.

"Geçinemiyorum dostum. Çoluk çocuk sahibiyim. Onların geleceğini düşünmek zorundayım. Serbest hayatta biraz para kazanıp arttırmalıyım." cevabını vermiş.

Yine birkaç yıl önce küçük bir halıyı hediye olarak kabul eden Amerikan devlet adamlarından birisinin, basının hücumiyle, görevinden ayrılmak zorunda kaldığını hatırlarsınız.

İşte gerçek demokrasi budur.

Milletvekilliği, bakanlık, zengin olmak, saltanat sürmek için bir vasıta değil, tam tersine insanı yoran, yıpratan, üstelik maddî hiç bir çıkar sağlamayan ağır bir yurt görevidir. Bundan sonra partilere girecek ve devlet işlerinde görev alacaklar bu gerçeği akıllarından çıkarmamak zorundadırlar. Yanlış yolda gidecekler için demokrat iktidarın düştüğü sonuç kaçınılmaz bir sonuçtur.

Ulus: 13 Temmuz 1960

Levent Şahverdi Arşivi

AYASOFYA MÜZESİ

Son günlerde Yunanlıların eski hastalıkları yeniden uyandı: İzmir'in işgali sırasında Türklere yaptığı kötülüklerle ün kazanmış olan Metrepolit Hrisostomos'un Atina'da dikilen heykeli münasebetiyle palikaryalara özgü taşkınlıklar yanında yeni birtakım megalo idea'lar peşine düşmeye başladılar. Yok İzmir ve Ege sahilleri eski Yunanistan'ın birer parçası imiş, yok Türkleri buralardan atmak lâzımmış. Bunlar bugün artık modası geçmiş, çocukça ve aptalca düşlerdir. Bunları ciddiye almak ve aynı açıdan tedbirler düşünmek yersizdir.

Birkaç günden beri bazı gazetelerde Yunanlıların bu gülünç propaganda ve gayretlerine bir karşılık olmak üzere Ayasofya Müzesinin tekrar cami haline getirilmesi öne sürülmektedir.

Ayasofya 1935 de Atatürk'ün emriyle müze haline getirilmiştir. Atatürk bunu Hıristiyanlık âlemine bir taviz vermek gibi küçük düşünceler etkisiyle değil, kendisinin engin dünya görüşünün, evrensel insanlık duygularının etkisiyle yapmıştır. Ayasofya çok eski bir mimari anıttır. Bu anıt insanlığın malıdır. Türkler tarihleri boyunca bütün uygarlıklara ait anıtları titizlikle korumuşlardır. Netekim Ayasofya, koca Mimar Sinan'ın payandaları olmasaydı, bugün belki de ayakta kalamazdı. Yine Türkler, Ayasofyanın içindeki mozaikleri ortadan kaldırmamışlardır, bunları sıva ile örterek yüzyıllarca korunmasını sağlamışlardır. Ayasofya Müze olduktan sonra bu mozaikler açılmış ve her biri birer sanat eseri olan tablolar meydana çıkarılmıştır. İncilin etkisi altında yapılan bu tablolar, İsa'nın ve Hıristiyan azizlerinin portreleri yurdumuzu ziyaret eden turistler tarafından hayranlıkla seyredilmekte ve Türklerin tarih boyunca eksilmemiş olan dinî hoş görürlükleri takdirle anılmaktadır.

Bizim Allah'a ibadet etmek için bir Ayasofya'ya, bir Bizans kilisesine ihtiyacımız yoktur. Biz İstanbul'u aldıktan sonra Ayasofya'dan çok daha güzel, çok daha bize yakışan mabetler yapmışızdır. Süleymaniye, Sultanahmet, Yeni Cami gibi sanat şaheserleri bunlar arasındadır. Acaba Ayasofya'yı tekrar cami yaptıktan sonra meydana çıkarılan mozaikleri kapatacak mıyız? Yoksa Müslümanlar İsa'nın, azizlerin portreleri karşısında mı ibadet edeceklerdir?

Ayasofya Müzesinin ortadan kaldırılmasını düşünmek, Atatürk'ün anısına ihanet olduğu kadar onun evrensel düşüncelerini hiçe saymak olur. Türk aydınları böyle bir işi yapamazlar.

Ulus: 27 Kasım 1965

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

TARİHÎ BİR TÖRENİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERI

5 Kasım Cumartesi günü Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin büyük salonu, tarihî ve müstesna bir törene sahne oldu. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun 1966 yılı bilim ödülünü kazanan iki genç bilginimize, Prof. Dr. Talât Erben ve Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu'na, ödülleri Sayın Cumhurbaşkanı tarafından törenle verildi.

Gözlerimizi yaşartan, göğüslerimizi gururla kabartan bu heyecanlı tören, Türkiyemizin kültür tarihinde unutulmayacak bir olay niteliğini taşıyacaktır. Bu tören, Türkiye çapında bir Nobel töreni idi. Genç bilginlerimizin gelecekte Nobel ödülünü de kazanacaklarına inanıyor ve bunu candan diliyorum.

Amerika'nın en ünlü üniversitelerinden biri olan Yale Üniversitesinde 28 yaşında Teorik Kimya Profesörü payesini alan 31 yaşındaki bilginimiz Oktay Sinanoğlu'nu, bu törende dinlerken, derin bir heyecanla ölümsüz Atatürk'ü ve onun ruhlarımıza, kafalarımıza işleyen büyük manâlı sözlerini bir kere daha hatırladım ve «sağ olmalı ve bugünü görmeli idi» dedim.

Atatürk'ün tek ülküsü, Türk milletini, kültür ve bilim alanında, dünyanın en uygar milletleri ile aynı hizada görmekti. Onuncu yıl nutkundaki o içten, o duygulu cümleleri hâlâ kulağımızda çınlamaktadır :

«Ve çünkü, Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir».

«Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile, âtinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır».

Yine Atatürk'ün «Türk Tarihinin Anahatları» kitabının giriş kısmına koyduruğu şu sözleri unutmamıza imkân var mıdır?

«Ey Türk Milleti! Sen yalnız kahramanlık ve cengâverlikte değil, fikirde ve medeniyette de insanlığın şerefisin. Tarih, kurduğun medeniyetlerin senâ ve sitayişleriyle doludur. Mevcudiyetine kasdeden siyasî ve içtimaî âmiller, birkaç asırdır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış olsa da, on bin yıllık fikir ve hars mirası, ruhunda bâkir ve tükenmez bir kudret halinde yaşıyor. Hafızasında binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında lâyık olduğun

Levent Şahverdi Arşivi

mevkii sana parmağı ile gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel. Bu, senin için hem bir hak, hem de bir vazifedir».

Atatürk'ün özlemini çektiği bu ülkü gerçekleşmiş, beklediği genç kuşak yetişmiştir. Erdal İnönü'ler, Oktay Sinanoğulları, Talât Erbenler ve sayıları gittikçe artan genç ve gerçek bilginlerimiz bu kuşağın temsilcileridir.

Bundan kırk - elli yıl önce Türk bilim adamlarının yabancı üniversitelerde kürsü sahibi olacaklarını, oralarda ders vermeğe çağırılacaklarını düşünebilir miydik? Dün hayalini edemediğimiz bu olay, bugün bir gerçektir. Dünya üniversitelerinde kendilerine kürsü verilmiş genç bilginlerimizin sayıları gittikçe artmaktadır. Bütün bunlar Atatürk devrimlerinin, onun ruhlarımızda ve kafalarımızda tutuşturduğu müsbet bilim ateşinin sonuçlarıdır.

Cumartesi günkü tören, bana başka bir tarihî olayı, üniversite reformunu ve onu gerçekleştiren idealist Millî Eğitim Bakanı rahmetli Dr. Reşit Galib'i içimi sızlatarak, hatırlattı.

Hitler'in, Almanya'da iktidarı eline aldıktan sonra, hudut dışı ettiği Yahudi asıllı bilim adamlarından en ünlülerini Dr. Reşit Galip çok müsait şartlarla yeni kurulan İstanbul Üniversitesine almaya muvaffak olmuştu. Bu bilginlerle anlaşmalar yapıldığı sırada onların İsviçre'den gelen temsilcisi Profesör Schwartz'a şöyle demişti : «Biz fakir bir memleketiz. Sizlere layık olduğunuz ücretleri veremeyeceğiz. Fakat Mustafa Kemal'in kurduğu bu genç Türkiye Cumhuriyetinde sizler yeni bir Rönesans devri açacaksınız. Burada doğacak yeni ilmin feyizli ışıkları bütün dünyayı aydınlatacaktır».

Dr. Reşit Galip bu söylediklerine öyle içten inanmıştı ki, birgün bana : «Düşün Uluğ! beş-on yıl sonra fakültelerimizin çıkaracağı kitaplar, dergiler, yeni buluşları, yeni araştırmaları bütün dünyaya yayacaklar, dünya bilginleri eserlerinde bizim yayınlarımızı da kaynak gösterecekler. İşte benim ülküm budur» demişti.

Gerçekten, Atatürk'ün genç Türkiye Cumhuriyetinin cazibesiyle memleketimizde çalışmayı kabul eden, içlerinde Nobel almış fizikçilerin bulunduğu bu ünlü bilginler topluluğu Türkiyemizde yepyeni bir ilim devri açabilirlerdi. Ne yazık ki biz onları burada tutamadık ve birer birer kaçırdık.

Oktay Sinanoğlu'nun konuşmasında geçen birkaç cümle bizi çok etkiledi. Genç ve değerli bilginimiz, yurt dışında çok değerli

Levent Şahverdi Arşivi

arkadaşlarının bulunduğunu, bunların da bugün burada hazır bulunmalarını çok istediğini, Yale Üniversitesinde kendisi ile birlikte dört öğrencisinin araştırmalarına katıldığını, bunlara gelecek için büyük umutla baktığını, aynı konuda birkaç gün önce Orta Doğu Teknik Üniversitesinde verdiği bir konferansta öğrencilerin kendisine sordukları sorulardan göğsünün kabardığını, ne Avrupa'da, ne de Amerika'da verdiği konferanslarda bu çeşit sorularla karşılaşmadığını, bilim adamlarımızın dağınık bir halde çalışmalarından üzüntü duyduğunu söyledi.

Sinanoğlu bu sözleriyle bir özlemi, bir ülküyü dile getiriyordu. Bu ülkü bilim adamlarımızı bir araya toplayacak bir bilimsel araştırma enstitüsünün memleketimizde de kurulması ülküsü idi.

Türk Milleti artık bu ülküyü gerçekleştirmek zorundadır. Milyarlarca liralık yatırımların yapıldığı bu devirde, sayıları gittikçe artan ve çalışma imkânları bulamadıkları için bu imkânları veren memleketlere akan genç bilginlerimizi, genç araştırmacılarımızı kendilerine her türlü çalışma imkânını verecek bir bilimsel araştırma kurumunda toplamak en kutsal ödevimiz olmalıdır. Bunu Cumhuriyet hükümetlerinden, Büyük Millet Meclisimizden istemek hakkımızdır.

Ulus: 9 Kasım 1966

Levent Şahverdi Arşivi

III. ANILAR VE ANMALAR

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

KAYBOLAN BİR İDEALİST

Kardeşim Hıfzı Oğuz Bey,

Aziz Reşit Galip için çıkaracağın fevkalâde nüshaya benden de yazı istiyorsun. Reşit Galip'in ölümüne hâlâ o kadar inanamıyorum ki, onun yokluğundan bahsetmeğe gönlüm bir türlü razı olmuyor. Hâlâ onun tatlı gülüşü ve insanın içine bakan sevimli, mavi gözleri ile karşımda görüyor gibiyim. Ölüm döşeğindeki hali bile ne kadar – çok defa gece yarılarını bulan uzun çalışmalarından sonra – sakin bir uykuya yatmış hissini veriyordu?.. Hâlâ telefonu çalarken parmaklarım onun numarasına gidiyor ve mikrofonda : "Merhaba, nasılsın, yeni bir kitap geldi mi?" diye her gün tekrarladığı cümleyi işiteceğimi sanıyorum.

Onu milli mücadele yıllarında Antalya'da tanımıştım. 1920 yılı Haziranının sonlarında başlıyan ilk Yunan taarruzunda büyük ümitlerle giriştikleri köycülük teşebbüsleri alt üst olmuş, bin bir fedakârlıkla topladıkları doktorluk âletleriyle kitaplarını bile kurtaramadan Tavşanlı'yı terke mecbur kalmışlardı. Köycüler'den Doktor Hasan Ferit Antalya'ya sıhhiye müdürü tayin edilmiş, Reşit Galip'te "Hilâliahmer Beşinci İmdad-ı Sıhhî" heyetinin evvelâ İkinci Reisi, sonra da Sertabibi olarak Burdur yolu ile Antalya'ya gelmişti. Ben de bu meş'um taarruzun başında Biga'dan Eskişehir'e, oradan da Antalya'ya gelmiştim.

Birgün Maarif Müdürü Süleyman Saip Bey (şimdi Sofya Elçiliği Müsteşarı) Darülmuallimin için fahri ve çok değerli bir hıfzıssıhha hocası bulduğunu, eğer bulduğu zat bu vazifeyi kabul ederse mektep için büyük bir kazanç olacağını müdüre söylüyordu. Birkaç gün sonra Reşit Galip Darülmuallimin'de derslerine başlamıştı. İnce, narin, sevimli ve herkes üzerinde derhal iyi tesir yapan bir gençti. Talebe derslerinden onun hayranı olarak çıkıyordu.

Antalya'da onu sevmeyen yok gibiydi. Bu hocalık çok kısa sürdü. Bir iki ay sonra Reşit Galip Hilâliahmerle Söke'ye gitti. Söke'den tekrar Antalya'ya döndü. Ve az bir zaman sonra da Sıhhiye Vekâletinde vazife alarak Ankara'ya gitti.

Levent Şahverdi Arşivi

Adana Fransızlardan geri alınmıştı. Hepimizde bu yeni kurtulmuş güzel memlekette çalışma hevesi vardı. O zaman Antalya'da bulunan millî şairimiz Mehmet Emin Bey, Adana'lıların daveti üzerine oraya gidiyordu. Ben de beraber gitmek arzusunu gösterdim ve Antalya'daki vazifemden istifa ederek Adana'ya gittim. Mersin'de vapurda bizi ilk karşılayan Reşit Galip'ti. Buraya karantina doktoru olarak gelmişti.

Ondan sonra üç yıl onunla çok samimî ve yakın arkadaşlık yaptık. Ferit Celâl'le beraber çıkardığımız "Altın Yurd"un ve "Türk Sözü"nün en değerli yazıcısı Reşit Galip'ti. Mersin gençliği onun etrafında toplanıyordu. Orada evvelâ Gençler Birliği'ni, sonra da Türk Ocağı'nı açtı. Mükemmel bir insan olduğu kadar, mükemmel bir doktordu. Mersin'de sokaktan geçerken Türk, ecnebi, büyük, küçük herkes ayağa kalkar ve onu selâmlardı. "Türk Sözü"nde çıkan sıhhî ve içtimaî yazıları arasında bilhassa evkaf hakkındaki uzun tetkikleri ile daha o zaman istikbalin derin görüşlü, dikkatli, büyük bir âlimi olacağı ümidini vermişti. Türkçülük ve Türk Ocağı hakkında amelî ve hususî fikirleri vardı. Bu fikirlerini bir iki makale ile o zaman "Altın Yurt"ta neşretmişti.

Büyük Şefin Mersin'i ziyaretinde, bu ateşin ve cevval genç derhal nazar-ı dikkatini celbetti ve Büyük Millet Meclisi'nin ikinci devresinde Gazi, onu Ankara'da vazifeye çağırdı. İşte Reşit Galib'i bütün memlekete tanıtan faaliyetleri bu tarihten başlar.

1926 Ağustosunda ben de Türk Ocakları Merkezinde vazife alarak Ankara'ya geldim. Ve onunla birlikte çalışmak fırsatını buldum. Bu yakınlık ölümüne kadar devam etti. Onunla beraber çalışmaktan duyduğum zevki hiç unutamam. Hiç üzmeden, kırmadan çalıştırmasını bilirdi.

Reşit Galip büyük bir idealistti ve bir idealistte bulunması icabeden yüksek karaktere sahipti : Feragatli idi, çalışkandı, inanlı idi, mertti, cesurdu, vefakârdı, merhametli idi, samimî ve açık kalpli idi. Üstüne aldığı her işi hırsla, heyecanla başarmağa çalışırdı, başkasını düşünürdü ve sevmesini bilen bir ruhu vardı.

Köycülüğü:

Tavşanlı'da Doktor Hasan Ferit'le beraber köycülüğe başladıkları zaman İstanbul'daki Köycüler Baş Meclisinin bir anketine

Levent Şahverdi Arşivi

verdiği 20 Kânunuevvel (Aralık) 1919 tarihli uzun cevabının sonunda şöyle diyordu :

"Uzayan sözümü kesmek için söylemek istediğim bir şeyin de hulâsatülhulâsasını arzedeceğim:

"Gerçi ancak geçinmek için para kazanıyoruz. Köylünün ve halkın zararına iktisab-ı servet ettiğimiz yoktur[1]*. Fakat bu hekimlik bendenize dilencilikten fena geliyor. Burada bilâ ücret tedaviye muktedir olabilse idik zevkimize payan olmayacaktı. Bir hastayı iyi etmek için pazarlık etmek veya iyi ettikten sonra avucuna bakmak pek iğrenç geliyor. İşte bütün tahammülümüzü perişan ve payimâl eden nokta budur. İnsanda ne köycülük neşe ve istirahatı, ne de bir köycü açık kalpliliği bırakıyor. Kendilerine iyilik etmeğe geldiğimiz kimselerle bizim aramızda her ikimizi bilhuzur eden bir ifrit yaşıyor, bu da paradan ibarettir*[2]*. Tabii çaresiz bu yolda devam edeceğiz. Lâkin Köycülüğün hasbîliği bu tarzla müteessir oluyor, muzlimleşiyor*[3]*...."*

Bütün arzuları Baş Meclisin ayda 90, 100 liralık bir irat temin ederek, kendilerine köylüye bedava bakmak, bedava ilâç vermek imkânını vermesidir. Bunun için Baş Meclise bazen amelî yollar gösteriyor, bazen içine biraz hayal karışan güzel tekliflerde bulunuyor. 5 Kânunusani (Ocak) 1920 tarihinde Baş Meclise yolladığı mektupta bunları görüyoruz :

"Baş Meclis her ay köycülüğe 10 lira itasını taahhüt edecek üç, 5 lira itasını taahhüt edecek beş, 9 lira itasını taahhüt edecek yedi, 1 lira itasını taahhüt edecek on beş kişi bulmaktaki suhuleti

[1] Tavşanlıdan Baş Meclise yolladıkları Kânunusani (Ocak) 1919 aylık raporlarında gelirleri ile masraflarını şu suretle yazıyorlar :

—Bu ay zarfındaki masrafımız ve varidatımız bervech-i âtidir :

Kuruş	
7645	Varidat
955	Geçen aydan devredilen
8600	Yekûn
8522	Bu ayın masrafı
0078	Şubata devredilen

[2] Reşit Galip Beyle Tavşanlı'ya beraber giden Dr. Hasan Ferit Bey'in notlarından öğrendiğimize göre hekimlik ücreti olarak köylülerden para verirlerse alıyorlar, fakat vermezlerse istemiyorlarmış.

[3] Köycüler Dosyasından.

Levent Şahverdi Arşivi

kabule mütemayil midir? Bu suretle Köycülüğe her ay 90 liralık bir varidat muntazaman temin edilmiş olacaktır.

"Baş Meclis, Yazıcı zade İsmail Hakkı, yahut Büyükler Meclisinden Hamdullah Suphi Bey birader ve ağabeğimizin pek güzel tanıdığı diğer hayır ve vatanperver zenginlerle bir temas tesis ederek bunlara Anadolu'da – içinde köycülerin çalışacağı – çiftlikler satın aldırmak ve sırf boğaz tokluğuna çalışacak olan köycülerin temin edeceği hasılattan muayyen bir kısmının Köycüler Cemiyetine terkine razı etmek teklifine muvafakat eder mi?"[4].

Niçin köycü olmuştu?

Bu sualin cevabını Köycüler Cemiyetine verdiği senette "Niçin köycü olmak istiyorsunuz?" sualinin cevabı olarak şöyle yazmıştır :

"Türk Ocağının resmen kurulmadığı bir tarihten beri içindeyim. Bunun tuttuğu yolun konferans ve müsamereden ileri gidemeyeceğini daha sekiz sene evvel, içinde şimdiki köycülerden Doktor Mustafa ve Mehmet Ali de dahil olan bazı arkadaşlarımla tahmin ettiğim için köylere dağılarak oralarda çalışmaktan ve hakikî milliyet cerayanının ancak bu yolda semeredar olabileceğinden bahseder ve mektepten çıkar çıkmaz köylere yayılmak için ahdü misak eylerdik. Sonra bizimle hemfikir olanlara rasgeldik ve bu yolu tuttuk. Sekiz sene evvel Tolstoy'da okuduğum 'saadet, sükûn ve refah köylerdedir, yere batsın saraylar' cümlesinin köylüye olan muhabbetime büyük tesiri olmuştur.[5]"

Çalışkanlığı:

Onun harikulâde çalışkanlığına Tarih Kongresine tekaddüm eden günlerde bizzat şahit olmuştum. On, on beş gün, günde en aşağı 15 saat çalışmıştı.

Bilâ fasıla 20 saat çalıştığı gün de vardı. Eski ve biçimsiz bir masanın başında çok defa sabahlardı. Sıhhatini hiçe sayarcasına yapılan bu çalışmadan Tarih Kongresindeki değerli konferansı doğdu. Lâkin birkaç gün sonra, masaya dayana dayana hasta olan böbreklerinden, şiddetle rahatsızlanarak haftalarca yatakta kaldı. Hastalıktan sonra istirahat için Yalova'ya gitmişti; fakat bir hafta bile oturmadan İstanbul'a geldi ve yine çalışmağa başladı.

[4] Köycüler Dosyasından.
[5] Köycüler Dosyasından.

Levent Şahverdi Arşivi

O, Büyük Kurtarıcıya ve onun inkılâbına candan bağlı idi. Halkevlerinin açılma nutkunda bunu şu sözlerle ifade etmişti :

"... Gazi Reisin ruhlarımıza mukaddes heyecan ve iyman halinde saldığı heyecan ve hareket kaynağı olan bu ateşi, yeni yetişen nesillerin ve çocuklarımızın ruhlarında tutuşturmak vazifemizdir."

"... Biz hepimiz, memleketin 'Gazi nesli' diye anılmakla müftehir bütün evladı, tükenmez bir gayret, şahsî hırsları, menfaatleri müntehasız ufukların ötesine atan bir feragat; saadeti, mükâfatı, huzuru ancak Türk milletine hizmette bulan bir ruh ile ve daima isteyecek hakkımızdan ziyade yapacak vazifelerimiz olduğunu düşünerek çalışmak, çalışmak, daveti karşısındayız."

Büyük şefin verdiği her vazifeyi en iyi olarak yapmak isterdi. Ve bundan dolayı onun, bir ömre bedel olan, taltiflerini gördüğü zaman en büyük saadet ve sevinci duyardı.

Tarihçiliği:

Gazinin Yeni Türk Tarih tezini şuurla ve heyecanla benimsemişti. Bütün mesaisini bu tezi kuvvetlendirecek yeni vesikalar bulmağa sarfediyordu. Kendisini ziyarete giden dostlarına daima tarihten bahseder, bulduğu yeni vesikaları, yeni görüşleri anlatırdı. Onun teze yarayan yeni bir vesika bulduğu zaman duyduğu sevinci tarif etmek imkânsızdır. Ateşi kırk dereceyi geçtiği dalgın saatlerinde çok sevdiği *Eti*'leri sayıklamıştı.

Son zamanlarda da en eski devirlerden itibaren, Anadolu tarihini aydınlatacak vesikalar aramakla meşguldü. Bilhassa Eti tarihi üzerinde çok çalışıyor ve her hafta beş altı kitap getirtiyordu. Eti Çivi yazılarını okumak için yılmaz bir arzusu vardı. Çok defa : "Bir sene sonra bunları çatır çatır okuyacağım." diye şakalaşırdı. Ne kadar yazık ki, bugüne kadar bir kısmının yazılmış olması icap eden bu eserini ikmal edemedi. Her yeni kitapta başka bir kitap adı görüyor, onu da okumadan yazmak istemiyordu.

Çok merhametli idi. Birgün cebindeki otuz liradan 25 lirasını kendisinden kitap parası istiyen tanımadığı fakir bir üniversite talebesine göndermişti.

Son günleri:

Hastalığının üçüncü günü idi. O güne kadar şiddetli bir grip zannedilen hastalık o gün zatürreeye çevirmiş görünüyordu. Kendisini

Levent Şahverdi Arşivi

ziyarete gitmiştim. Giderken iki kitap ve Anadolu'daki yeni hafirlere dair Hâmit Zübeyr Bey'in verdiği notları götürmüştüm. Onları yerine koydurdu ve son günlerde gelmesini beklediği bazı kitapların geciktiğinden şikâyet etti. Ateşi 39,5 tu. Güçlükle nefes alıyordu. Benimle iki saat konuştu. Bu arada hastalığından da bahsediyorduk. Halkevindeki müsamerede üşüttüğünü söyledi. Filhakika o gün ben de üşütmüştüm. Ertesi gün ciğerlerim tutulmuştu, nefes alamıyordum. Fakat ben tedbir aldım; gece iyice terledim, ertesi gün bir şeyim kalmadı. Bunu kendisine anlattım. "*Ah! dedi işte biz onu yapmadık*" sonra ilâve etti: "*Ben bu kadar sert ateşle başlayan grip görmedim. Ara sıra gribe yakalanırım, fakat 38,5 tan fazla ateş yapmaz. Bu bir zatürree başlangıcına benziyor. Eğer zatürreeye çevirirse iş sarpa sarar.*" dedi.

Hakikaten iş sarpa sardı. O günden itibaren ateş daima yüksek kaldı ve vaziyet her gün biraz daha tehlikeli göründü.

Kim derdi ki onu bu kadar çabuk kaybedeceğiz. Ciğerlerinin zayıflığına rağmen geniş omuzları, dimdik yürüyüşü ile ne kadar sağlam ve sıhhatli görünürdü. Onu en olgun çağında ve memleketine en çok hizmet edeceği bir zamanda aramızdan ayrılmış görmenin acısını unutmak imkânı olmayacaktır.

Çığır: Nisan 1934 Sayı 12 - 13

20 YIL ÖNCE TÜRK SÖZÜ NASIL KURULDU[1]

1 Sonkânun (Ocak) 1944'te 21 yaşına basan Türk Sözü'nün dönüm yılı sayısı için benden de bir yazı istendi. Bu arzunun kalbimde derin bir heyecan uyandırdığını itiraf etmeliyim. Gençliğimin en ateşli yıllarını çatısı altında ve mukaddes bir ülkü uğrunda çalışarak geçirdiğim Türk Sözü'nü kendi öz evlâdım kadar severim. 17 yıldan beri onun sıcak muhitinden ayrı bulunmama rağmen bu sevgiyi hâlâ aynı kıskançlıkla içimde saklıyorum. Türk Sözü aralıksız devam ettiği 20 yıllık neşir hayatında dürüst ve idealist bir memleket gazetesi karakterini daima muhafaza etmiş ve Kemalizmin prensiplerine sımsıkı bağlı kalmış olduğu için ona karşı beslediğim sevginin azalmasına zaten imkân olamazdı.

[1] Bu yazı Türk Sözü'nün 1 Ocak 1944 tarihli 21. yıldönümü sayısı için yazılmış fakat yetişemediği için yayınlanmamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu anda 20 yıl önce Türk Sözü'nü nasıl kurduğumuzu, nasıl bin bir çeşit müşküllerle pençeleşerek onu korumaya çalıştığımızı hatırlıyorum :

Kale kapısında iki katlı kerpiçten bir bina. Burası Yeni Adana gazetesinin idarehanesidir. Alt katında ahırdan bozma bir makine dairesiyle mürettiphanesi, onun yanında idare odası ve kâğıt deposu. Avludan tahta bir merdivenle çıkılan ve tek bir odadan ibaret olan üst katta bir yazı odası. Millî mücadele yıllarının en heyecanlı günlerini yaşadığımız bu odanın pencerelerinden Adana'nın tarihi köprüsü ve Seyhan'ın yeşil sahilleri görünürdü. Ferit Celâl, Yeni Adana'nın başyazarı idi. Ben de fiilen yazı işleri müdürlüğünü yapıyordum. İkinci Büyük Millet Meclisi seçiminin sona erdiği günlerde Ferit Celâl gazetenin sahibi ile aralarında çıkan fikir ayrılığı yüzünden Yeni Adana'yı terketmek kararını vermişti. Birgün bana beraber yeni bir gazete çıkarmayı teklif etti. Kendisiyle her hususta kolayca anlaştığımız için bu teklifini memnuniyetle kabul ettim. Bir müddet sonra da Ferit Yeni Adana'yı bıraktı.

Yeni bir gazete kurmak için ikimizin de on para sermayemiz yoktu. İlk yardımı o zaman Mersin Mebusu bulunan rahmetli Muhtar Bey'den gördük. Birinciteşrinin (Ekim) sonuna doğru ben de Yeni Adana'dan ayrıldım. Toplayabildiğimiz birkaç bin lira ile 29 İlkteşrin (Ekim) 1923'te Cumhuriyetin ilân edildiği gün İstanbul'a giderek biraz hurufat, eski bir pedal, bir bıçak ve ufak tefek bazı levazım satın alarak geldim. Vilâyetin köhne bir taş baskı makinesini kiraladık. Hükümet konağı karşısında ahşap bir barakayı da kira ile tutarak matbaamızı burada kurmaya başladık.

Hazırlıklar İlkkânun (Aralık) ayının sonlarına doğru nihayete ermişti. Türk Sözü'nün ilk sayısını 1 Sonkânun (Ocak) 1924'te ve şimdikinden daha küçük boyda çıkardık. İlk nüshanın çıktığı geceyi hiç unutamam. Sahifeleri o zamanki zevke göre süslemiş ve makineye vermiştik. Makine elle çevrilerek işlerdi. Gayet ağır dönen ve gürültü ile işleyen makinemizi iki gözü kör fakat güçlü kuvvetli bir işçi çeviriyordu. O yoruldukça biz de bir taraftan kendisine yardım etmeğe yelteniyor, fakat birkaç dakika sonra yorularak tekerleğin kolunu bırakıyorduk.

İlk nüshanın satışı fena değildi. Fakat Yeni Adana'nın sahibi bizim teşebbüsümüzü haber alır almaz, gazetesini büyütmüş ve bazı yenilikler yapmış olduğundan böyle kuvvetli bir rakip karşısında

Levent Şahverdi Arşivi

birkaç gün sonra satış düşmeğe başlamıştı. Bir akşam müvezzilerden hesabı aldığımız zaman o günkü satışın 25 gazeteden ibaret olduğunu görmüş ve pek haklı olarak yeise düşmüştük. Fakat bu fena netice bizim azmimizi kırmadı. Zaten gazeteden bir kâr beklemiyorduk. Benim ve Ferid'in birer küçük hocalığımız vardı. Kazandığımız pek cüz'i bir para ile gayet mütevazı bir hayat geçirmekte idik.

Nihayet sabrımızın mükâfatını yavaş yavaş görmeğe başladık. Bir müddet sonra gazetenin satışı yine yükseldi. Abone mikdarı arttı, ayrıca ufak tefek matbaa işleri de yapıyorduk.

O günler Adana'nın iç siyaset bakımından en canlı zamanları idi. Bir taraftan iktisadî faaliyet gün geçtikçe artarken, diğer taraftan siyasî partilerin faaliyeti de artmakta idi. Seçimler ekseriya büyük dedikodulara ve siyasi mücadelelere vesile olurdu. Bu esnada Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası meydana çıkmış ve Adana'da faaliyete başlamıştı. Biz Cumhuriyet Halk Partisinin fikirlerine bağlı idik ve bunu hararetle müdafaa ediyorduk.

Bir sonbahar gecesi idi. Sinemada "Hayvanlar Tıpkı İnsanlar Gibi" adlı o zaman çok meşhur bir filmi seyrediyorduk. Bir arkadaş locaya gelerek yavaşça kulağıma Türk Sözü matbaası yanıyormuş haberini verdi. Yıldırım gibi sokağa fırladım. Matbaaya geldiğim zaman her şey bitmişti. Esasen ahşap bir barakadan ibaret olan bina kısa bir zamanda bir ot yığını gibi yanmıştı. Hiç bir şey kurtaramadık. Bereket versin eşyamızı ve kâğıtlarımızı sigorta ettirmiştik. Bu parayı aldık. Matbaamızın yanması Ankara'da teessürle karşılanmıştı. Atatürk derhal Partinin maddî yardımını emretmişlerdi. Dostlarımız ve gazetemizi sevenlerden azamî müzaheret gördük ve ben bir ay sonra bir sene evvelisine nazaran üç misli bir sermaye ile tekrar İstanbul'a gittim ve bugünkü Türk Sözü matbaasının esasını teşkil eden makineleri ve hurufatı alarak geldim. Sanayi mektebinin bir kısmını kiraladık ve bu sefer Türk Sözü'nü daha güzel bir matbaada, daha cazip bir şekilde yeniden çıkarmaya başladık.

İşte o tarihten beri Türk Sözü aralıksız çıkmaktadır. Onun hiç bir şahsî ve maddî menfaat gözetmeksizin ve daima millî mücadele ruhuna sadık kalarak memleket dâvalarına karşı gösterdiği alâka ve hassasiyet, şerefli tarihinin en karakteristik cihetidir. Türk Sözün'ün mayasında asil bir idealin cevheri vardır. Bu mayanın bugüne kadar bozulmadığını ve onun daima faziletli ve dürüst kaldığını görmek

Levent Şahverdi Arşivi

bizim gibi ona vaktiyle biraz olsun emek vermiş olanların göğsünü iftiharla doldurmaktadır.

Türk Sözün'ün bu temiz yolda asırlarca Türk yurduna faydalı olmasını dilerken onu kuran ve yaşaması için bütün gençliğini harcayan aziz arkadaşım Ferit Celâl'e ve Türk Sözü ailesine candan tebriklerimi sunarım.

MEHMET EMİN YURDAKUL

Bundan 30 yıl önce idi. Milli şairin, "*Türk Sazı*" adlı eseri, Türk gençliği tarafından kapışılıyor, Anadolu'nun en küçük kasabalarına varıncaya kadar, her Türk evinde, O'nun kalplere milliyet ve memleket aşkının mukaddes heyecanını koyan şiirleri okunuyordu. Babam, O'nu ilk defa İstanbul'da, Millet tiyatrosunda, binlerce insanı heyecandan coşturan şiirlerini okurken görmüş ve o andan itibaren O'na, bir mürit inanışiyle bağlanmıştı. O zaman Anadolu'nun küçük bir kasabasında bulunuyorduk. Babam, İstanbul'dan gelirken satın aldığı *Türk Sazı*'nı, mukaddes bir kitap gibi, elime verdi. Birçok parçalarını beraber ezberlediğimiz bu kitabı elimizden düşürmezdik.

Birinci Dünya Savaşı sona ermiş, bizim İstiklâl savaşımız başlamıştı. Babamla birlikte gönüllü olarak katıldığımız bu savaş esnasında ve 1920 yılı teşrinlerinde, Eskişehir'den Antalya'ya gitmiştik. Bir müddet sonra babam tekrar cepheye dönmüş, ben de Antalya'da muallim olarak kalmıştım.

Birgün, tellâllar halkı, belediyenin önündeki meydancığa toplanmağa çağırıyorlardı. Antalya'ya gelen milli şairimiz Mehmet Emin Bey'le Samih Rifat Bey nutuk söyleyeceklerdi.

Belediyenin önünü sımsıkı bir insan kütlesi doldurmuştu. Biraz sonra merdivenin basamakları üstünde, sivri tarafı öne gelmiş astragan siyah kalpağı, beyaza yakın sakalı ve nurlu yüzüyle milli şairimiz göründü. Mealini şimdi hatırlıyamadığım kısa bir hitabeden sonra "Vur!" şiirini okudu. O'nu dinlerken duyduğum heyecanı hâlâ hissederim. Hitabesine bir Türk efsanesiyle başlamıştı. Bana öyle gelmişti ki, bu nur yüzlü, heykel duruşlu, insana emniyet, kuvvet ve iman telkin eden adam, insanların üstünde bir varlık, gökten inmiş bir Peygamberdi. O'nu vecd içinde, kalplerimiz heyecandan göğsümüzü yırtarcasına çarpa çarpa dinledik ve sonra avuçlarımızın içi acıyıncaya kadar alkışladık.

Levent Şahverdi Arşivi

Artık O'nu sık sık görüyordum. Muallimlerin toplantılarına gelir, bizimle konuşur, öğütler verir, şiirler okurdu. Haftanın bazı günlerinde kendisini evinde ziyaret eder, şimdi en kıymetli bir hatıra olarak sakladığım mavi kaplı bir deftere ondan işittiğim güzel sözleri, hatıraları yazardım.

1921 yılı sonlarında idi. Sakarya harbinin ilk günlerindenberi babamdan haber alamıyordum. Bir gün babamın, Sakarya harbini müteakip Afyon cephesinde şehit olduğu haberini aldım. Hayatımın bu en büyük darbesiyle ezgin, ağlaya ağlaya O'na koştum. Beni bir baba şefkatiyle teselli etti. Bu andan itibaren kendisine bir evlât bağlılığiyle bağlanmıştım; ve 1922 yılının ilk aylarında O'nu yeni kurtulan Adana'ya çağırdıkları zaman ben de Adana'da bir hocalık alarak beraber gittim.

Şimdi aradan tam 23 yıl geçti. Millî mücadele ve Cumhuriyet yıllarının acı ve tatlı heyecan dolu günlerini birlikte geçirdiğimiz Adana'da ve Ankara'da hiç bir zaman gevşemeyen bir bağlılıkla bu baba ve evlât sevgisi içimizden eksilmedi. Bundan üç yıl önce Türk Tarih Kurumu kendisinin bütün külliyatını bastırmak kararını verdiği zaman, bu külliyatı birlikte tasnif ettik. Hayatına ait ayrı bir cildin yazılmasını üstüme aldığım için yıllardan beri topladığı mektupları ve yazıları da bana emanet etti. Son yazdığı mektupta şöyle diyordu :

"Oğlum, bilirsin ki benim hayatımın yarım asırdan fazla kısmı Türk milletinin geçirdiği hayatın safha ve merhaleleriyle bir gibidir. İstibdat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerini bütün acı ve tatlı günleriyle ihtiva eden bu müddet zarfında vücude getirdiğim manzum ve mensur yazılarım, öyle fantezi eserler gibi tahayyül edilmek suretiyle değil, felâket ve ıstırapların, hâdise ve mücadelelerin, inkılâp ve zaferlerin bir lisanı olmak üzere meydana çıkmış ve tarihî anlarda yükselmiş feryat ve sayhalardır."

Ve mektubun sonuna şunları ilâve ediyordu :

"Sana tevdi ettiğim vesikalar, yangından kurtarabildiğim tarihî hazinemdir. Bunların hiç bir suretle başka ellerde kalmamasını ve bu vesikalar arasında Sultanahmet mitingine daveti natık Darülfünun gençlerinin bir mektubu vardır, onun suretini aldıktan sonra aslının saklanmasını dilerim."

Levent Şahverdi Arşivi

Hakikaten onun son yarım asırlık hayatı Türk milletinin geçirdiği hayatın safha ve merhaleleriyle bir gibidir. O, hakiki bir halk çocuğu olarak dünyaya gelmiş, içinden çıktığı büyük kitlenin ıstıraplarını, sevinçlerini duymuş ve onları kâh mustarip bir kalple ve kâh coşkun bir heyecanla terennüm etmiştir. O, Türk şiirine yalnız, ilk defa, şuurlu milliyetçiliği getirmekle kalmamış, saltanatın elinde bakımsız ve sefil kalmış Anadolu'nun ıstıraplarını, rüyalarını ve ümitlerini de beraber getirmiştir.

"Biz o şiiri isteriz ki çifte giden babalar,
Ekin biçen genç kızlarla odun kesen analar
Yanık sesin dinlerlerken göz yaşların silsinler"

diye genç şairlere milli edebiyatın yolunu gösterirken,

"En güzel yüz bize çirkin, biz isteriz: Türk yüzü.
En iyi öz bize fena, biz isteriz: Türk özü
Milletimiz alkışlarız, anıldıkça "Türk sözü"

mısralariyle Türkçülük idealinin ölmez vecizelerini yaratmıştır.

Onun eserlerinde saltanat Anadolu'sunun birkaç satırla çizilmiş en üstadane tablosunu görürsünüz :

"Başında bir eski püskü peştemal.
Koltuğunda bir yamalı boş çuval
— Ne o bacı?
— Ot yiyoruz n'olacak."

Hangi şairimiz mustarip bir memleketin sefaletini bu kadar canlı bir şekilde anlatabilmiştir?

O'na, zaman zaman hücum edenler oldu. Fakat hakikati görmesini bilen hiç kimse onun hizmetini küçümsemedi ve onun Türk edebiyatında açtığı büyük çığırı inkâr etmedi. O, eserleri garp diline çevrilerek hakkında uzun makaleler, etütler yazılmış nadir Türklerden birisidir. "Türkçe şiirler"in çıktığı yıllarda büyük İngiliz muharriri, Gibb 1899'da ona yazdığı mektubunda : "..... *akıbet sizin marifetinizle Türk milleti sadasını buldu.... Siz geldiniz ve ne şarka bakarak, ne garba, kendi vatandaşlarınızın gönlünü okudunuz.... Sizi altı asır beklemiştir....*" diyordu.

Strazburg Üniversitesi Profesörlerinden P. Horn ise aynı tarihlerde yazdığı "*Türk muasır şair ve ediplerinin tarihi*" adlı eserinde şöyle demişti :

Levent Şahverdi Arşivi

"Emin Bey ruhiyle Türktür; hisleri yeni olmakla beraber milliyetinden asla ayrılmak istemiyor. Osmanlılığın vatanı olan "Anadolu'dan bir ses" unvanlı şiirinde büyük bir gurur ile "Ben bir Türküm!" diye haykırıyor. Emin, bu manzumesiyle hakikaten bir halk ilâhisi ibda etmiştir. Bu ilâhide de "Deutschland, Deutschland über alles" de olduğu gibi, hükümdardan bahis yoktur. Emin Bey'in şiirlerinde daima tekerrür eden fikir: Türkün her şeyi güzeldir ve her şeyden güzeldir."

Bu misalleri yerli ve yabancı bilgin ve sanatkârların eserlerinden ve mektuplarından alarak çoğaltabiliriz.

Mehmet Emin Yurdakul'un şiirlerini halkın okumadığını söyleyen gafiller de çıkmıştır. Bunlar saplandıkları bâtıl fikirlerin tesiriyle gözleri görmeyen ve kulakları işitmeyen zavallılardır. Elimde, O'na, muhtelif tarihlerde gönderilmiş kadın ve erkek yüzlerce vatandaşın temiz duygularını belirten ve bazısı Türkiye hudutları dışından yazılmış, bazısı da harp meydanlarından yollanmış mektuplar vardır. Bunlar, O'nun ne kadar geniş bir okuyucu kitlesi tarafından okunup sevildiğini ve anlaşıldığını gösterir.

Bu yanlış kanaati besleyenlere Halide Edib'in şu satırlarını gösterebiliriz :

"Mehmet Emin Bey, halka hitabetmek istiyordu. Hitabı halka gitti. Anadolu'lu bir ihtiyar hanımın bir gün "Anadolu" şiirini ezberden okuduğunu hayretle dinlerken bana gülerek : "evlât, Kilis başţan başa Emin Bey'i ezberden bilir" demişti[1]."

O, Türk gençliğine milliyetçilik ve halkçılığın en büyük heyecanını vermiştir. Bugünkü nesil ondan aldığı bu heyecanla büyümüştür. Bunu kimse inkâr edemez. Nitekim Büyük Kurtarıcı Atatürk, İkinci İnönü harbinin zafer şenlikleri yapıldığı bir günde İnebolu'ya çıkan milli şairimizi şu yüksek hitapla selâmlamıştır :

Milli şairimiz Mehmet Emin Beyefendiye

İnebolu

Türk milliyetperverliğinin ilâhî mübeşşiri olan şiirleriniz bugünkü mücahedemizin ruh-ı hamasetine ufk-ı tulû, olmuştur. Teşrifinizden

[1] Büyük mecmua, 8 Mayıs 1935

Levent Şahverdi Arşivi

duyduğum memnuniyeti beyan ile sizi milletinizin mübarek babası olarak selâmlarım.

1 Nisan 1337 (1921)
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reisi
Mustafa Kemal

•

Birkaç gün önce, soğuk ve yağışlı bir günde, mübarek vücudunu çok sevdiği vatanının ağuşuna bıraktığımız büyük şairin arkasından Hamdullah Suphi'nin şu güzel satırlarını tekrar ediyorum :

"Işığına koşmuş, ateşinle ısınmış; dizlerine âşık bir evlât kollariyle sarılmış bir Türk imaniyle diyorum ki:

"Sen osun ki tellerini haykırttığın millî saz,
Fatihlerin kılıcından büyük zafer gösterir,
Beş bin yıllık mermerlere, kemiklere can verir"

ve sen çekildiğin gün, tabutun güneşlerin doğuşundan batışına kadar bütün Türk âleminin üstüne başan başa uzanacaktır. Ve o zaman milletin, onu ellerinin üstünde kaldırarak Tanrıya diyecek ki: bize yolladığın, topraklara lâyık değildir, onu tekrar sana yolluyoruz ve tabutun yerlere inmeyecek, göklere yükselecektir[1].

Evet, öyle olmuştur. Kadir bilen Türk gençliği, onun tabutunu otomobile koymaya kıyamamış, elleri üstünde taşıyarak ebedî istirahatgâhına saygı ve sevgi ile bırakmıştır.

Nur içinde yat büyük Türk şairi!

Ulus: 21 Ocak 1944

AHMET HİKMET'İN MİLLÎ ŞAİRE YAZDIĞI İKİ MEKTUP

Acısı içimizde taze bir yara halinde kanayan Millî Şair Mehmet Emin Yurdakul'un aziz hatırasına ayrılmış olan Çığır'ın bu nüshası için değerli arkadaşım Naki Tezel, benden de bir yazı istedi. Arka-

[1] 22 sonteşrin (Kasım) 1914 tarihli Turan gazetesinde "Türk Sazı" başlıklı makaleye bakınız.

Levent Şahverdi Arşivi

daşımın bu isteğini büyük bir sevinçle kabul ederken, edebiyat tarihimizin iki önemli belgesini bu yazıma konu yapmayı düşündüm. Bu iki belge, edebî türkçülüğün büyük simalarından biri olan rahmetli Ahmet Hikmet'in, biri 14 Kânunevvel (Aralık) 1330 (1914) da, diğeri de 20 Eylül 1333 (1917) de Peşte'den Millî Şairimize yazdığı iki mektuptur. Tarihî olduğu kadar edebî değeri de olan bu iki mektup, Türk edebiyatının iki büyük üstadı arasındaki sevgi ve saygıyı gösterdiği kadar, Millî Şairimizin o sıralarda çıkarmış olduğu eserlerle Türk âleminde ve bilhassa Türk edip ve mütefekkirleri arasında uyandırdığı derin yankıları da göstermesi itibariyle, büyük bir önem taşımaktadır.

Ahmet Hikmet, Meşrutiyetten önce, Servet-i Fünun edebiyatçıları arasında bulunmasına rağmen sonraları, bilhassa Türk Yurdu'nda neşrettiği yazılariyle, yeni Türk edebiyatının nesir sahasında en büyük üstatları arasına girmiştir. Türk sevgisini ruhunda bu kadar kuvvetle duymuş edibimiz pek azdır. Onun Üzümcü adını taşıyan güzel nesrinden naklettiğim şu cümleler bu derin sevginin âdeta aynasıdır :

"...Bir ulu çınarsın ki kırılır, eğilmezsin; ölür, inlemezsin.. Kanınla çorak kumlukları sularken ekmeğini alnının terine batırır, yer, yine düşman karşısına yaralarınla beraber her yerde bir istihkâm gibi çıkarsın.. Sen zalim heybetinde bir mazlumsun; ninenin, atanın bucağında bir garip; ananın, babanın kucağında bir yetimsin!..

Dul analarla dolu olan şu Anadolu bir üvey nine kadar sana cefakârdır. Sen Şarkın kınına girmeyen bir kılıçsın; döğüle, döğüle tavlanır, vurula vurula kırılırsın. Yine her parçandan bir kıvılcım, her kıvılcımından bir şimşek çıkar. İlâhî bir kuvvetin, ebedî bir feyzin var, ey Türk!.."

Türke ve Türklüğe bu kadar derin bir aşk ve bağlılık duyan Ahmet Hikmet'in eserleri bu büyük sevginin en güzel mahsulleridir.

Ahmet Hikmet'in Millî Şairimize karşı da derin bir sevgisi vardı. Onlar, Türk Yurdu'nda büyük ideal için birleşmişler, ilk şuurlu Türkçülüğün edebiyatını ve fikriyatını yaratma yolunda yoldaşlık yapmışlardı. Millî Şairimiz Türk Sazı'nı ve Ey Türk Uyan'ı neşrettiği zaman, Ahmet Hikmet Peşte'de Başkonsolos bulunuyordu. İşte birinci mektup şairin gönderdiği bu iki eser hakkındadır. İkinci mektup üç sene sonra şairin "Dicle Önünde" adlı eseri münasebetiyle yazılmıştır. Bu iki mektup aynı zamanda iki güzel nesir parçasıdır :

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Mektup

"Ey büyük ve tatlı şair,

Bu sizi pek seven kardeşinizi unutmayarak gönderdiğiniz 'Türk Sazı'nı, 'Ey Türk Uyan'ı aldım. Teşekkürler ederim. Türk Sazı'nın tellerini irkımızın damarlarından mı seçtiniz? Her mısraı onları köklerinden titretiyor. Bazı akşamlar kâh Sazınızı ve kâh Ey Türk Uyan'ınızı Tunaya karşı okuyorum ve sanıyorum ki kanları, kemikleri bu topraklara serpilen yüz binlerce Türk'ün ruhları penceremin önüne geliyorlar. Sizin Sazınızın nağmelerini dinliyorlar, anlıyorlar ve ağlıyorlar. Siz binlerce senelik bu koca milletin ruhuna hitap eden biricik şairisiniz. Sözleriniz, fikirleriniz ana sözü gibi saf ve müsfiktir, onun için bir nine hitabı gibi cana işliyor. Türk Sazı'ndan bahsedecek değilim, onun her sahifesi, her mısraı en büyük saraylardan, en mütevazi kulübelere kadar bütün Türk muhitinde dünya durdukça okunacak ve ezberlenecektir. Ancak 'Ey Türk Uyan' bence birkaç orduya bedeldir. Bize o kadar kuvvet verecek, benliğimizi o kadar bildirecektir. Ben Hükûmetin yerinde olsaydım, bu kitabı resmen köylere dağıtırdım. Mevlit gibi her bucakta okunması esbabına tevessül ederdim; var olun, sağ olun. Yalnız Sazınızın ilk mızrabına itiraz edeceğim, o mızrap ki samimiyette ve şümul-i hakikatte bir âheng-i umumidir. 'Dertlilerin göz yaşını çevrem ile sileyim' diyorsunuz. Hayır, daima siz böyle ağlamayacaksınız, inşaallah bir gün de güleceksiniz. Çünkü o gün biz de, biz âdiler de güleceğiz; o zaman siz âliler de o umumî tebessüme iştirak edeceksiniz. Vâkıa siz bir gözyaşı şairisiniz. Hatırımda kaldığına göre ilk mecmua-i eşârınız, 'Türkçe şiirler' de Yunan muharebesi hengâmında neşrolunmuştu. Biz o zamandan beri gülmedik. Fakat güleceğiz. O zaman ishak, bülbül olacak ve siz de bize vatan sevgisini öğrettiğiniz gibi, güzelliğe muhabbeti de anlatacaksınız. Dikkat buyurunuz, onu anlatan sizin gibi bir şairimiz de yok. Gelmemiş.

Yakında ben de 'Çağlayanlar'ımla size demsaz olmak küstahlığında bulunmak arzu ediyorum. Benim masallarım, sizin şiirleriniz karşısında ne kansız, ne uyutucu kalacak. Fakat gönül isterdi ki Çağlayanlar'ın yanında otursun da Türk Sazı'nı ağlatsın, çınlatsın.

Bâki hürmetler ve muhabbetler ile mübarek ellerinizi öper ve teveccühünüzün devamını dilerim kardeşim...

14 Kânunuevvel (Aralık) 330

Peşte Başşehbenderi
Ahmet Hikmet

Levent Şahverdi Arşivi

"Haşiye: Geçende 'Jempleni Arpat' namındaki Macar şairi tarafından tanzim oluna 'Turan Şarkıları'nı bilvasıta takdim etmiştim. Bunun Macarcasını göndereceğimi İstanbul'da iken vâdeylemiştim. Ancak ahîren Almancaya tercüme olunduğundan mefhumu daha kolay malûm olur ümidiyle Almancasını takdim ettim. Fakat sonradan gördüğüme nazaran Almanca tercümesinde Turaniliğe ait birçok şiirler mevcut değildir. Teessüf ettim.

Bir de affımıza mağruren 'Ey Türk Uyan'ın yirmi ikinci sahifesindeki

Türküleri olarak isteplere gidecek

Mısraında 'istep' kelimesinin Türkçesi 'Bozkır' dır sanırım. Sizin ecnebi kelimelerini sevmediğinizi bildiğimden buna cüret ettim. İhtimal ki bu ecnebi kelimeyi bir faideye binaen kullandınız.

Vüreyka-i ziyaretiniz altında adresiniz olarak 'Serencebey' yokuşu var. Bu, gariptir ki Macarca bir kelime gibi görünüyor. Macarca 'Serence' şeref ve bahtiyarlık demektir. Acaba bu namın sebeb-i vaz'ı ne olsa gerek? İhtimal ki orada 'Serencebey' isminde Türkleşmiş bir Macar oturuyormuştur da bu yokuş da onun namına izafe edilmiştir. Ferman.

İkinci Mektup

"Kerimûşşiyem Beyim,

Bundan akdem pek kıymetli eserinizi tenezzülen muhlisinize göndermek lûtfunda bulundunuz. Her tahminin fevkinde gece gündüz tükenmeyen resmî işlerden aman bulup da şimdiye değin bu bapta teşekkür edemediğimden müteessirim.

'Dicle Önünde' elime, 13 Mart tarihinde, neşideniz ile makûsen münasebettar olan bir kara haberi gazetelerde okuduğum gün vasıl oldu. O derin eseri, bir kaç yerinde ağlayarak bitirdim. İnşallah Bağdad'a dahil olan genç zabitlerimiz bu güzel şiirleri Dicle kenarında tertîl ederler.

Hükümetimizin tarih-i siyaset-i ahîresini iki milyonluk muzaffer ordumuz tezyîn edecek. Fakat milletimizin, bu zamana ait tarih-i edebiyatını yalnız siz işgal eyleyeceksiniz sanıyorum. Böyle mukaddes bir ateş ile yanan kalp milletin meş'alesi olur. Böyle bir meş'aleye malik olan ve onu îkat edebilen bir kavmin ise âtisi emin ve metindir. Feyz ve kudretinizin huzurunda kemal-i tâzim ile rükû ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Dicle Önünde manzumesini bu yolda âsarınızın kâffesine tercih ederim. Onda öteden beri sizden beklediğim :

Senin kalbe can sunar kâfur kollu genç kızların..
Yanakları candan öper
Aşk hummalı dudaklar gibi sıcak lâl seherin.

Misillû beşeriyetin en güzel kısmından istiare olunmuş hayalleri buldum. Ve bunda da ne necip bir surette muvaffak olduğunuza hayran oldum :

Fezalarda yanmayan çirağ sizin elinizde
Kitaplarda olmayan ilim sizin dilinizde

Tavsif-i hakikatnümûniyle tarif ettiğiniz Hastabakıcı Hanımlar manzumesi tamamiyle kalb-i pûkinize lâyık bir şefkatnamedir. Siz Türk ahlâkının, İslâm ruhunun bir nümune-i safiyetisiniz. Benim için bu kitabın mahiyetini, yine sizin şu :

Gökten inen bir sesidir
Bu mukaddes mihrapların
En ilâhî nağmesidir
Altın sesli rebapların

kıtanız muarriftir.

Bâki kemal-i hasretle tazimat-ı bî-nihayemi takdim eder ve arz-ı teşekkürde vâki olan kusurumun af buyurulmasını tekrar niyaz eylerim. Ferman Beyim efendimindir.

20 Eylûl 1333

Peşte Başşehbenderi
AHMET HİKMET

Çığır: 1 Mart 1944, Sayı 136 S. 264

RUŞEN EŞREF ÜNAYDIN
1892 — 1959

O'nu Birinci Dünya Savaşı içinde yazılariyle tanımıştım. Muallim mecmuası'nda Tevfik Fikret için yazdığı anısı, Yeni Mecmua'nın özel sayısında çıkan "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülâkat"ı ve nihayet günün ünlü ozan ve yazarlariyle yaptığı konuşmaları bir araya getiren "Diyorlar ki" si bunlar arasında idi. Bir

Levent Şahverdi Arşivi

Ortaokul öğrencisi olarak bunları seve seve ve birkaç kere okumuştum.

Sonra aradan yıllar geçti. Cumhuriyetin kuruluşundan birkaç ay sonra 1923 de O'nunla Adana'da tanıştım. Atatürk'le birlikte Adana'ya gelmişti. Biz Ferit Celâl Güven'le Türk Sözü gazetesini yeni kurmuştuk. Ben 22 yaşında idim, O 31 yaşında bir gençti. Ama büyük yazar olarak adı sanı çoktan yurdun dört bucağına yayılmıştı.

1926'da Ankara'ya geldikten sonra arkadaşlığımız daha yakından devam etti. Ölümüne kadar birbirimizi sevdik.

O'nu en son ölümünden iki ay önce Beşiktaş'ta, Vişnezâde'deki apartmanında ziyaret etmiştim. Ondan bir ay önce de mayısın sonlarında sesini şeride almıştım. Bana Süleymaniye'sini ve Fuzuli'nin bir gazelini davudî ve erkek sesiyle ne güzel okumuştu. Ölümün bu kadar kısa bir zamanda onu aramızdan alıp götüreceğini bilseydim, yeni yazılarından da birkaç tanesini okuturdum. Şimdi o yarım saatlik şerit arşivimizin en değerli eserleri arasındadır.

Sekiz yıldır hasta idi, fakat kafası, hafızası, zekâsı değerinden hiç bir şey kaybetmemişti. Anılarını en küçük noktalarına kadar eksiksiz anlatıyor, gençliğinde ezberlediği Fikret'i, Fuzuli'yi bir kelime atlamadan okuyor, yazıyor ve saatlerce dinleseniz, bıkmayacağınız bir tatlılıkla konuşuyordu.

Falih Rıfkı Atay'ın dediği gibi ömrü boyunca iki kişiye âşıktı : Tevfik Fikret ve Atatürk. Hocası Fikret'i, ozan ve eğitimci olarak iki yönden incelemişti.

Atatürk'ü Yeni Mecmua'da yayınladığı yazısiyle Türk aydınlarına ilk tanıtan odur. Atatürk de bu "Mülâkat" dolayısiyle onu yakından tanımıştı; dostlukları ve arkadaşlıkları ölümlerine kadar sürdü. Atatürk 24 Mayıs 1918 de kendisine armağan ettiği General üniformalı resminin altına şunları yazmıştı :

"Her şeye rağmen muhakkaka, bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız, aziz memleket ve milletim hakkındaki payansız muhabbetim değil, bugünün karanlıkları, ahlâksızlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkiyle ziya serpmeğe ve aramağa çalışan bir gençlik gördüğümdendir. İşte, azizim Ruşen Eşref Bey sizi, ben, bu mübarek hizbin tabiî âzasından görüyorum. Gün geçtikçe daha mühim hizmetlerinize intizar ediyorum. Bu günden ziyade yarınların şükran ve şâbaşına namzed olan sizi bugünden tanıyabilmekle memnunum."

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün böyle övgüleri çok az insana nasip olmuştur. Ruşen Eşref bu övgülere lâyik olduğunu bu tarihten sonraki yazıları ve görevleriyle, ispat etmiştir. Kurtuluş savaşında onu Ankara'da ve Atatürk'ün yanında görüyoruz. Hâkimiyet-i Milliye'de ve başka yerlerde yayınladığı yazılarının bugün sanat değeri kadar tarih değeri de vardır. Daha sonra Büyük Millet Meclisinde Afyon Karahisar Mebusu, Atatürk'ün Genel Sekreteri ve nihayet büyükelçi olarak yurt hizmetlerinde başarı ile çalıştı.

Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk edebiyatının en başta gelen sanatçısıdır. "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülâkat", "Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları", "Atatürk'ü Özleyiş", ve nihayet "Atatürk'ün Hastalığı" bu edebiyatın ölmez anıtlarıdır.

"Atatürk'ün Hastalığı" onun son eseridir. Buna çok önem vermişti. Belki de hastalığını düşünerek bir an çuce çıkmasını istiyordu. Kitabı basılmış olarak kendisine yolladığım zaman, bir çocuk gibi sevindiğini bana yazdığı bir mektubundan anlıyorum. 23 Ağustos 1959 tarihli bu mektubunda şöyle yazıyordu :

"Kardeşim Uluğ,

"Göndermek lütufkârlığında bulunduğunuz fotoğrafileri de Atatürk'ün Hastalığı adındaki ilk on nüshayı da aldım. Ne kadar sevindiğimi şundan anlayın ki ilk nüshayı, o paketi değil, bu müjdeyi bana getirmiş olan posta müvezziine imzalayıp hâtıra verdim. Sonra hemen telefonu açıp Doktor Nihat Reşad'ı buldum. Keyfiyeti ona da tebşîr ettim. Tabiî fevkalâde memnun oldu."

Türk Tarih Kurumu, Atatürk ve kurtuluş savaşı için yazılmış yazıları yeni bir seri içinde yayınlamak kararını almıştır. "Atatürk'ün Hastalığı" bu serinin ilk sayısıdır. İkinci ve üçüncü sayılarında yine Ruşen Eşref Ünaydın'ın "İstiklâl Yolunda" adlı eseri ile "Çanakkale'de savaşanlar dediler ki" adlı eseri yer alacaktır. Kurtuluş savaşı yıllarında yazılmış yazıları içine alan "İstiklâl Yolunda"yı Rahmetli yeni baştan gözden geçirmiş, yabancı kelimelerden bazılarını değiştirmiş ve benim hatırlatmam üzerine Atatürk'e İzmir'de hazırlanan suikast haberlerinden sonra 20 Haziran 1926 da Milliyet gazetesinde çıkmış olan "Sana Nasıl Kıyacaklardı?" adlı yazısiyle diğer bazı yazılarını da bu yeni baskısına katmıştı. Kitap diziliyordu. Buna bir önsöz yazacaktı. Yine bana Çamlıca'dan yazdığı 3 Eylül 1959 tarihli son ve uzun mektubunun bir yerinde bu kitabı hakkında şöyle diyordu :

Levent Şahverdi Arşivi

"... Darısı, "İstiklâl Yolunda" nın başına. Bilseniz onu nasıl bir "nevheves" heyecanı ile bekliyorum... Ona şimdiden öyle düşkünlüğüm var! O, bence birçok kutsal hâtıranın bir kaynağı.. Ona önsözü yazıp yazıp yırtıyorum. Duygularımı dilediğim gibi belirtemiyorum. Emin olun ki bir kitap yazmak gibi güç geldi bana. Kendi kendime bir türlü beğendiremiyorum. Emeklilik tiryakiliği mi? Yaşlılık titizliği mi neyin nesidir? Anlayamıyorum. Şimdi bir tane yenisine başladım. Yarıya kadar geldim. Bu kere galiba tutturabildim. Böyle giderse tam dilediğim gibi olmasa da yine az çok işe yarayabilecek, ben de nefes alıp Çamlıca'nın güzüne daha rahat gözle bakabileceğim. Gönül ferahlığı duyacağım. Hele iyi aklettiğiniz gibi "Sana Nasıl Kıyacaklardı?" yı da bulup bu kitaba katacak olursak, kitabın hacmi de, mânası da biraz daha gelişmiş bulunacak."

Önsözü bitirip bitirmediğini bilmiyorum. Ne yazık ki bu sonbaharda Çamlıca'dan âşık olduğu İstanbul'u doya doya seyredemedi. "Sana Nasıl Kıyacaklardı?" yı bulmuş, yeni harflere çevirmiş ve kendisine 16 Eylülde yollamıştım. Yazdığım mektupta da şöyle diyordum : *"O'nu tekrar zevkle ve ağlaya ağlaya okudum. Ne kadar güzel yazmışsınız. Onun bugünlerde yeniden çıkması, Atatürk sevgisini gönüllerde yeniden tazelemesi ne kadar iyi olacak. O'nu tanımıyan genç kuşaklar için bundan güzel çizilmiş bir portre olamaz."*

Bu mektubu yazdıktan dört gün sonra acı haberi alacağımı nasıl aklıma getirebilirdim. Mektupları ne kadar canlı, ne kadar hayat dolu idi.

Ulus: 30 Eylül 1959, Belleten C. XXIII S. 627

KURTULUŞ SAVAŞININ KAHRAMANLARINDAN ORGENERAL ZEKİ DOĞAN

O'nu ilk defa Kurtuluş Savaşının çetin günlerinde, 1920 yılı Temmuzunda, Eskişehir'de görmüştüm. Ufak tefek, fakat çelik bir yay gibi sert, cevval ve atılgan genç bir subaydı. Menkıbelerini 1915 den beri bilirdim. Kardeşi Sabri[1] sınıf arkadaşımdı. Ağabeyisinin Arıburnu'nda ve Anafartalar'da Mustafa Kemal'in emir subayı olduğunu söyler, kahramanlıklarını anlatırdı. O zaman Harp Okulu'nu

[1] Şimdi Çanakkale'de öğretmendir.

Levent Şahverdi Arşivi

yeni bitirmiş bir subay namzedi idi; ama içindeki cevheri o küçük yaşta bile meydana koymuştu.

Atatürk "Anafartalar muharebatına ait tarihçe" adlı hâtıralarında Anafartalar Grubu Komutanlığına tayini üzerine komutayı almak üzere Arıburnu'ndan Anafartalar'a hareketini anlatırken ondan şöyle bahseder: "Saat 5.30 sonra da bütün erkân-ı harbiyemle Çamlıtekke'den atlı olarak hareket olundu. Nazarı dikkati câlip küçük bir kol halinde idik. Büyük Anafarta Karıyesi'nin şark hizalarında idi, bir düşman tayyaresi semtürre'simizde uçmağa başladı. Erkân-ı harbiyem heyeti yolun sağ ve soluna açılıp dağılmak suretiyle düşman tayyarecisine hedef teşkil etmemeğe mecbur oldular. Ben, yol üzerinde kaldım. Süvari zabit vekili Zeki Efendi namında kıymetli bir genç yanımdan ayrılmamıştı[1]."

Atatürk hususi sohbetlerinde bu hâtıralarını sık sık anlatır ve Zeki'yi takdirle anardı. Hattâ birgün aynı harplerde yaveri olan rahmetli Cevat Abbas'a takılmış, "Cevat sen de beni orada bırakmıştın" demişti.

Birinci Dünya Savaşının bu adsız kahramanını Kurtuluş Savaşının ilk günlerinde Anadolu'da görüyoruz. Akhisar'da Yarbay Sabri Bey'in süvari alayında teğmen rütbesiyle bölük komutanıdır. 1920 Haziranı sonlarında başlayan Yunan saldırışı üzerine cephelerdeki, çoğu çete halinde olan, zayıf kuvvetlerimiz çekilmek zorunda kalmışlardı. Zeki'nin bulunduğu alay da Bursa üzerinden Eskişehir'e gelmişti. Biz de aynı tarihlerde Biga'dan Eskişehir'e kadar çekilmiştik. Anzavur isyanını bastırmak üzere Biga'ya gelmiş olan Çerkez Ethem ve Sarı Efe kuvvetleri arasında Zeki'nin alayından da bir bölük vardı. Bu bölük Haziran sonuna kadar Biga'da kalmıştı. Bölüğe Veteriner Yüzbaşı Abdülkadir Halim[2] komuta ediyordu. Bursa'ya kadar beraber geldik, sonra ayrıldık ve nihayet Eskişehir'de tekrar birleştik.

İşte burada Abdülkadir bana Zeki'yi ve Fikret'i[3] tanıttı. Eskişehir'deki arkadaşlığımız çok kısa sürdü. Onlar bir müddet sonra

[1] Bakınız: Uluğ İğdemir: «Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıraları» Belleten Sayı: 28, S. 59.

[2] Rahmetli Emekli Veteriner Tümgeneral Abdülkadir Tohan (ne acı bir tesadüftür ki, bu değerli arkadaşımı da Zeki'nin ölümünden bir hafta önce toprağa vermiş bulunuyoruz.)

[3] Uzun zamanlar sayın İnönü'nün yaverliğini yapan Fikret Atlı.

Levent Şahverdi Arşivi

cepheye gittiler. Fakat Abdülkadir hemen her hafta bana mektup yazar ve cephe hayatını anlatırdı. Zeki'nin sık sık yaralandığını, ve hastahaneden kaçarak bölüğünün başına geçtiğini bu mektuplardan öğreniyordum.

Nihayet biz teşkilât kurmak üzere Antalya'ya gönderildik. Ben Antalya'da iken Birinci ve İkinci İnönü muharebeleri oldu. Birgün Abdülkadir'den uzun bir mektup aldım. 28 Nisan 1921 tarihini taşıyan ve "Çalçaköy" den yazılan bu mektup, İkinci İnönü harplerini anlatıyordu. Bu harpte şehit düşen makineli tüfek komutanı Osman Bey'den bahsederken "Fikret'i hayvan üzerinde gördüm, ağlıyordu. Ah Osman, ne yazık oldu. Bari Allah hepimizin cesuru olan Zeki'yi ve arkadaşları muhafaza etsin dedi." diyordu.

Bu muharebede Zeki karnından ağır bir yara almış ve hayatından ümit kesilmişti. Abdülkadir aynı mektubun sonlarında Zeki'nin yaralanmasını şöyle anlatıyordu: *

"İn Köyü'nde bir akşam Zeki'nin Kehkeşan ismindeki mercanî kır atını gördüm. Yüreğim hopladı. Koştum, öğrendim, Zeki yaralı imiş. Hastahane önünde sedye üzerinde istasyona perestişkârı neferleri elinde gittiğini gördüm. Gözlerim ıslandı. 'Gazanı tebrik ederim, geçmiş olsun Zeki' dedim. Teşekkür etti. Sedyesi yanında ben de yürüyordum. 'İnşallah yaran hafiftir, ağrın da yoktur'. 'Hayır çok mustaribim, yaram da çok ağır' dedi ve ilâve etti. 'Ne yapalım Kadri, memleket için' derken solgun simasında, kansız dudaklarında tebessüm izleri yaşadı. Ondan sonra birçok heyecan-âlûd vakitler geçti. Yirmi beş gündür hastahanede; hepimiz matemdeyiz. El'an karnında lâstik borular var. Lehülhamd kurtulduğu haberleri geliyor. Fakat daha üç beş ay yerine gelemez. Bir mektubunu aldım. İnönü'nün heyecanlı dakikasında ona yaptığım muameleyi ebediyen unutamayacağını bildiriyor. Bu büyük ve müstesna şahsiyetin menakibini bilirsin. Tanıyanlar perestiş ediyor. Bu muharebede ne harikulâdelikler gösterdi."

Aradan bir yıl geçmişti. Sakarya harpleri olmuş, Afyon'da Yunanlılar kuvvetli bir müdafaa hattı kurmuşlardı. 15 Haziran 1922 de Adana'da Abdülkadir'den bir mektup daha aldım, Zeki'den şu haberi veriyordu : "Zeki, bildiğin İkinci İnönü'nde yaralanan Zeki.. Yeni tebdilhavasından avdetle alaya geldi. Alay düğün hayatı yaşıyor. Yine ahenktar bir meclisteyiz. Ben kenarda, Fikret Bey'in not defte-

* Bu mektubu Türk Dilinin Özel mektup sayısında (sayı 274, Temmuz 1974 s. 359) yayınladım.

Levent Şahverdi Arşivi

rinden kopardığım şu kâğıda cevap mektubunuzu yazıyorum. Alayımız bildiğiniz aynı ahenk, şetaret ve muhabbetle yaşıyor. Askerlik hayatını en zevkli geçirenler arasında hattâ yanında alayımız var. Başlangıçta kurulan kuvvetli ruh her vakit kendini gösterir. Mütekabil hürmet ve muhabbet temeldir. hulâsa mesuduz. Zeki çok selâm söylüyor, Fikret de kezâ.."

Büyük taarruzda Zeki'yi yine bölüğünün başında ve en önde görüyoruz, İzmir'e ilk giren süvari bölüğünün komutanı odur.

Kurtuluş savaşından sonra Havacı olan Zeki, kısa bir zamanda bu alanda da büyük başarılar kazandı. Yabancı memleketlerde yaptığı ihtisas çalışmalarında muvaffak oldu, yüksek komuta kurslarını bitirdi. Doğu Anadolu isyanlarında ve ondan sonraki görevlerinde kazandığı muvaffakıyetler ona mesleğinin en yüksek derecelerine doğru süratle yükselme yollarını açtı ve Zeki böylece genç yaşında, Orgeneral ve Hava Kuvvetleri Komutanı oldu. Hava kuvvetlerinin yeniden düzenlenmesinde onun büyük emeği vardır. Ne yazık ki bu büyük insan düşük iktidarın gadrine uğradı. En verimli çağında onu emekliye ayırdılar. Bu kadir-bilmezlik Zeki'ye çok dokundu. Onu yıllarca ıztıraplar içinde kıvrandıran hastalığının başlıca sebeplerinden birisi bu hayal kırıklığıdır. Yüksek onur sahibi Zeki, kendisine reva görülen muameleyi hiç bir zaman hazmedemedi.

Millî kurtuluş savaşımızın bu büyük kahramanını tarih; asil, merd, cesur, faziletli ve çalışkan bir asker olarak daima saygı ile anacaktır. Manevî huzurunda tâzimle eğilirim.

Dünya: 28 Mart 1961

FİKİR VE ÜLKÜ ADAMI GÜNALTAY

O'nu bundan tam otuz yıl önce, Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşundan iki ay sonra, Kurumun Atatürk'ün Başkanlığında yaptığı bir toplantısında tanımıştım. Henüz 48 - 49 yaşında dinamik, tok sözlü, heyecanlı, atılgan bir ilim adamı idi. Bu toplantıda Türklerin Moğollarla olan akrabalığı konusu görüşülüyordu. Üyelerden bazıları Moğolları da Türk sayıyordu. Günaltay bu fikri şiddetle reddediyordu. Atatürk, bu tartışmaları sükûnetle idare ediyor ve her düşünceyi aynı tarafsızlıkla dinliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu toplantıdan bir hafta sonra Kurum, Atatürk'le birlikte İstanbul'a taşındı ve Dolmabahçe Sarayında çalışmalarına başladı. O sırada lise tarih kitapları yazılıyordu. Atatürk bu kitapların müsveddelerini dikkatle okuyor, düşüncelerini Kurum Başkanlığına Yalova'dan yazdığı mektuplarla bildiriyordu.

Atatürk İslâm tarihi üzerinde titizlikle durmakta idi. 16 Ağustos 1931'de Kurum Başkanlığına yazdığı bir yazıda yazılanları beğenmediğini, bu bahsin İslâm tarihi üzerindeki geniş yetkisini yakından bildiği Günaltay tarafından yazılmasını istiyordu.

Atatürk mektubunda şöyle demekte idi : "Muhterem âzanızdan Şemseddin Beyefendi – ki bu notları etüd etmekle meşguldür – benimle ayni fikirdedir ümit ederim. Şemseddin Bey'in bu notlar üzerinde yapacağı tadilâta ve kitap tertibine ne nokta-i nazardan ehemmiyet vermesi faydalı olacağını zannettiğim bir nümuneyi takdim ediyorum."

Günaltay Atatürk'ün direktiflerine uyarak bu bahsi yeniden yazmış ve Yalova'ya göndermişti. 22 Ağustos 1931'de Atatürk'ten Kurum Başkanına şu yazı geldi :

Tevfik Beyefendiye,

"Şemseddin Bey'in hazırladığı notlardan okuduğum kısımları fevkalâde enteresan ve kıymetli buldum. Bunlardan mülhem olarak yeniden, size verdiğim notlara ufak bir ilâve yaptım." "Sizin not defterinize işaret ettiğim plâna göre artık ayrıca Bizans ve Anadolu harekâtından bahse lüzum kalmıyor. O çerçeveye göre Türk - Arap mücadelesine başlamak lâzımdır. Bu mücadeleyi Şemseddin Bey çok parlak yazmıştır. Ben onu aynen kabul ettim."

Günaltay bir ilim adamı olduğu kadar, bir ülkü ve devrim adamı idi. 1908 Meşrutiyet devrinin hazırlıklarına genç bir öğretmen iken katılmış ve milletvekili seçilmişti. Onun bu devirde yazdığı "Zulmetten Nura" "Hurafattan Hakikate" adlarını taşıyan eserleri devrimciliğinin en güzel örnekleridir.

Ziya Gökalp bu fikir adamının değerini tanımakta gecikmemiş ve onu genç yaşında Darülfünun Tarih Müderrisliğine (profesörlüğüne) tayin ettirmişti. Günaltay bu hatırasını bana şöyle anlatmıştı :

"Okutulacak kitap yoktu. Yeni bir Türk tarihi yazmak gerekti. Çok gençtim. Ve hiç bir hazırlığım da yoktu. Ama bu işin altından da kalkmak gerekiyordu. Birçok kitaplar getirttim, bunları okudum ve kısa bir zamanda beş ciltlik mufassal Türk tarihini yazdım.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Bu tarihte hiç şüphesiz orijinal bir şey yoktu. Bir Compilation'dan başka bir şey değildi, ama öğrencilerin eline bir şey verilmiş oldu".

Günaltay'la Türk Tarih Kurumu Başkanlığına seçildiği 1941 yılından beri tam yirmi yıl birlikte çalıştım. Bir kerecik incinmedim. O, bir fikir adamı olduğu kadar bir idare adamı idi. Meseleleri dikkatle dinler ve derhal kararını verirdi. Çok heyecanlı olduğu için bazan olaylar karşısında fevrî kararlar verdiği olurdu. Fakat işin doğrusu kendisine açıklandığı zaman derhal kabul eder, hatasında hiç ısrar etmezdi.

Günaltay büyük bir milliyetçi idi. Bu yurdu ve bu yurdun çocuklarını çok severdi. Türk Tarih Kurumu yayınları arasında son defa basılmış olan Ruşen Eşref Ünaydın'ın "Çanakkale'de Savaşanlar Dediler ki" adlı eserine yazdığım bir önsözü kendisine okuduğum zaman, gözleri yaşarmıştı. Çünkü orada bir erin şiir kadar güzel sözlerini naklediyordum.

Çok hassastı, fakat hislerini içinde saklardı. Çok sevdiği kızı öldüğü zaman metanetini hiç kaybetmemişti. Fakat bazı akşamlar otomobiline binerek Orman Çiftliği yolunda gezmeğe çıktığı zaman arabasında gizli gizli ağladığını şoföründen duymuştum.

Türk Tarih Kurumu'nun yayınlamakta olduğu Dünya Tarihi Serisi'nde Arabistan Yarımadası'nın eski tarihiyle İslâm devri tarihini yazmayı üzerine almıştı. Birinci cildini tamamladığı bu eserin ne yazık ki basıldığını göremedi. Ölüm haberi üzerine damadına telefon ettiğim zaman bana : "Size vasiyetleri var, bunlar arasında benim eserlerimi Uluğ bastırsın, onlar kaybolmasın" dediğini söyledi. Üstadımızın bu vasiyeti elbette yerine getirilecektir.

Son arzularından birisi de Kurum binasının biran önce yapılması idi. "Bina bir müessesenin yaşamasını teminat altına alır." derdi.

Fikir adamı, ülkü adamı, devlet adamı ve idare adamı olarak Günaltay'ın yeri kolay kolay doldurulamayacaktır.

Nur içinde yatsın.

Ulus: 22 Ekim 1961

YÜCEL'İN ARKASINDAN

Nasıl inanabilirim. Daha üç dört gün önce Tarih Kurumu'na gelmiş, kendine mahsus kahkahaları, şakalariyle hepimizi her zaman olduğu gibi neşeye boğmuştu. Ne kadar canlı, ne kadar hayat dolu idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Onun ölümüyle çok şeyleri kaybettik. Bu yurda eğitimci olarak, bakan olarak yaptığı hizmetler sayısızdır. Bakanlığı sırasında ilk defa Türkiye'de ciddî ansiklopediler devri açılmıştı : İslâm Ansiklopedisi, İnönü Ansiklopedisi, Sanat Ansiklopedisi bunlar arasındadır. Klâsiklerin tercümesi, Tercüme dergisi, Tarih Vesikaları dergisi de onun direktifleriyle yayınlandı. Son yıllarda İş Bankası Kültür Yayınları arasında çıkarmaya muvaffak olduğu çeşitli eserler son hizmetleri arasında daima anılacaktır.

İlk ve ortaöğretim alanındaki başarıları hiçbir Bakana nasip olmamıştı. Köy Enstitüleri onun zamanında kuruldu. Sanat Enstitüleri onun zamanında gelişti. Üniversitelerimize onun zamanında bağımsızlık verildi. İkinci Dünya Savaşının güçlükleri, yoklukları arasında elde edilen bu başarıları kim küçümseyebilir.?

Hasan-Âlî dost olarak, arkadaş olarak da bulunmaz bir insandı. Girdiği meclisi neşeye boğar, fıkraları, esprileriyle saatlerin geçtiği fark edilmezdi. Dış âleminde bazı şeyleri umursamaz gibi görünürdü ama iç âleminde çok ince bir kalbi, hassas bir ruhu vardı. Şimdi İsmail Hakkı Tonguç'un cenazesi ardından bitkin, sessiz yürüdüğü günü hatırlıyor ve mezarı başında göz yaşlarını dökerek söylediği içten gelen sözlerini tekrar işitir gibi oluyorum.

Sevdiği, bağlandığı arkadaşlarına elinden gelen iyiliği yapan Hasan-Âlî'yi dost olarak, arkadaş olarak ve değerli bir kültür adamı olarak çok arayacağız. Yeri uzun yıllar boş kalacaktır. Nur içinde yatsın.

Ulus: 1 Mart 1961

ATATÜRK'ÜN FESE DÜŞMANLIĞI

Birçok kişiler Cumhuriyetten sonra bizim bir kılık devrimi yapmamızı Batılılık özentisi sanırlar. Oysa bunun çok özlü bir nedeni vardır. Batı uygarlığı çevresine girerken ilk önce kılığımızı onlara benzetmek, onlar gibi giyinmek zorunda idik.

Atatürk bir gece "ben niçin fese düşman oldum, bakın size anlatayım" dedi ve şu iki anısını bize anlattı :

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Anı:

II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, eski deyimle hal'i, üzerine Trablusgarp'ta bir ayaklanma olmuştu. Bu ayaklanmanın başında Trablusgarp Mebusu Yusuf Şetvan bulunuyordu. İttihat ve Terakki Partisi bu önemli olayı duyunca Mustafa Kemal'i bu ayaklanmayı yerinde incelemek ve bastırmakla görevlendirdi. Kendisi gizlice Trablusgarp'a gidecekti. İttihat ve Terakki Partisinin Selânik'teki merkezine Atatürk'ü çağırdılar ve konuyu anlatarak bu görevi kabul etmesini istediler. Atatürk bunu kabul etti. Partinin merkez kurulundan Hacı Âdil Bey kasadan 100 altın çıkarıp Atatürk'e yolluk olarak verdi. Atatürk : "Ömrümde bu kadar parayı bir arada görmediğim için, bu ne kadar çok para. Ben bu kadar parayı ne yapacağım, dedim. Hacı Âdil Bey gülerek, herhalde lâzım olacaktır. Üzerinizde bulunsun, dedi ve parayı almamda direndi, ben de almak zorunda kaldım." diye sözlerine devam etti. Kolağası Mustafa Kemal hazırlığını yaptı ve vapurla önce Pire'ye, oradan da Brindizi limanına doğru yola çıktı. Daha önce Pire'den Türkiye'nin Brindizi konsolosuna bir telgraf çekerek oraya geleceği günü haber vermişti. Vapur Brindizi'ye vardığı zaman kendisini konsolosumuz karşıladı. Açık bir faytona bindiler ve konsoloshaneye doğru yol aldılar. Atatürk bir Türk devrimcisi olarak kendisini göstermek istiyordu. Onun için başında fes vardı. Yolda birtakım çocuklar arabanın peşine takıldılar, İtalyanca bir şeyler söylüyorlar, bağırıyorlardı. Konsolos arabacıya arabayı çabuk sürmesini emretti. Mustafa Kemal konsolosun bu telâşını yersiz görerek : "Niçin arabayı çabuk sürdürüyorsunuz. Bakınız çocuklar bize gösteri yapıyorlar, benim genç Türklerden biri olduğumu anladılar". dedi. Konsolos İtalyanca bildiği için çocukların ne söylediklerini anlıyordu. "Hayır, dedi. Gösteri yapmıyorlar. Bizimle alay ediyorlar. Başınızdaki fesi görünce kendilerinden olmadığınızı anladılar."

Atatürk bu açıklama üzerine çok mahcup olduğunu ve fese karşı içinde ilk tepkiyi ve düşmanlığı duyduğunu sözlerine katmıştı.

İkinci Anı :

Atatürk'ün fes hakkındaki ikinci anısı şu idi :

"1910 da Fransa'da büyük bir manevra yapılacaktı. Bu manevra Picardie manevraları adiyle anılır. Bu manevralara hükümet benimle

Levent Şahverdi Arşivi

Binbaşı Salâhattin Bey'i göndermeğe karar vermişti. Paris Ataşemiliterimiz Fethi Bey (rahmetli Fethi Okyar) heyete başkanlık edecekti. Selâhattin Bey'le Selânik'ten trenle Paris'e doğru yola çıktık. Sırp hududunu geçtikten sonra ben valizimi indirdim. Başımdaki fesi valize koyarak İstanbul'da Tiring mağazasından aldığımız kasketi başıma geçirdim. Salâhattin Bey çok mutaassıp bir arkadaştı. 'Ne yapıyorsun' dedi. 'Biz saye-i şâhânede birinci mevki ile seyahat ediyor ve devleti temsil ediyoruz. Osmanlılığımız, Müslümanlığımız belli olmalıdır.'

Ben cevap verdim. 'Canım Salâhattin Bey, artık hududu geçtik. Sivil kıyafetle yolculuk ediyoruz. Herkesin bizi tanımasında ne fayda var.' dedim. Salâhattin Bey suratını astı. Uzun zaman benimle konuşmadı.

Trenimiz bir Sırp istasyonunda durmuştu. Salâhattin Bey pencereyi açtı. Elindeki tepside sandviç satan bir Sırp çocuğunu çağırdı. Sandviç alacaktı. Fakat sandviçlerin içinde domuz eti olmaması lâzımdı. Onun için sandviçleri birer birer alıyor, kokluyor ve tekrar tepsiye koyuyordu. Bu seçme uzun sürdü. Tepsiyi eliyle başının üstünde tutan çocuk yorulmuştu. Tepsiyi indirdi ve karşısındaki fesli Salâhattin Bey'e 'tuh Türk!' dedi, uzaklaştı. Selâhattin Bey onurlu bir adamdı. Derhal başını içeri çekti. Pencereyi kapattı. Trenimiz tekrar yola düzüldüğü zaman Salâhattin Bey'in ağır ağır yerinden kalktığını, valizini indirerek kasketini çıkardığını ve fesi valize koyarak kasketi giydiğini gördüm. 'Ne o Salâhattin Bey' dedim. 'Şimdi zamanı geldi.' cevabını verdi."

Atatürk bu iki anısını anlattıktan sonra : "İşte bende fes düşmanlığı bu iki olaydan doğmuştur. Avrupa'da fesle dolaşan Türkleri herkes garip bir yaratık gibi seyrederdi. Nitekim bugün sokaklarda başında fes, ayağında şalvarla dolaşan birisini görsek biz de aynı duygu ile bu adamı seyrederiz, belki bizde de İtalya'da yapıldığı gibi, çocuklar peşlerine takılırlar."

Atatürk böylece kıyafet devriminin nedenini anlatmış oluyordu. Bu devrim bizi dünyanın gözü önünde gülünç olmaktan, Avrupa memleketlerinde soytarılar gibi dolaşmaktan, onlardan ayrı insanlarmışız etkisini uyandırmaktan kurtardı.

Cumhuriyet: 6 Kasım 1962

Levent Şahverdi Arşivi

ÜNİVERSİTE REFORMU VE BAZI ANILAR

Prof. Schwartz'ın 1952'de yurdumuzdan ayrılırken, o zamanın hükümetine Üniversite reformu hakkında verdiği 53 sayfalık raporun önemli kısımları 5-9 Ağustos tarihli Cumhuriyet'lerde yayınlandı. En yetkili bir bilim adamının kaleminden çıkan bu raporu büyük bir ilgi ile okurken, 1933 Üniversite reformunu gerçekleştiren Milli Eğitim Bakanı rahmetli Dr. Reşit Galip'ten duyduklarımı acı ile hatırladım.

Raporda Üniversite'nin 16 yıl önceki durumu ve bu durumu iyileştirme çareleri hakkında değerli bilim adamının çok ilginç görüşleri ve tavsiyeleri yer almaktadır. Ben, bunları tartışacak değilim. Bunlar üniversitelerimizin yetkili örgütlerince elbet bu günlerde ele alınacak ve yurdumuza, üniversitelerimize yararlı en iyi yollar bulunmaya çalışılacaktır.

Prof. Schwartz raporunun başında üniversiteyi ve amaçlarını şöyle anlatıyor :

"... Üniversitenin gayesi bir memleket gençliğinde ilme karşı alâka uyandırmak suretiyle vatandaşlara, hattâ bütün insanlığa karşı mesuliyet duygusunu terbiye etmek ve böylece vicdanı şuurlandırmaktır."

"... Bir memleketin prosperitesi ve muvazenesi için katî önemi haiz olan bilgi zihniyeti, yani çıplak hakikatları aramak ve çekinmeden ifade etmek kabiliyetini[1] sağlayan üniversitenin millî hayattaki rolü her türlü takdirin üstündedir."

"... Bir üniversitenin seviyesi, bir milletin kendi istikbali için ideal olarak kabul ettiği seviye ile hem-ayar olmak zaruretindedir. Hattâ daha ileri giderek diyebiliriz ki, Üniversite, insanlığın en mükemmel şahsiyetlerinin istediği ideal yaşama şartlarını temin etmek için uygun bir teşkilât olmalıdır."

"... Üniversite, memleket ve millet için, hattâ insanlık için vaz'olunan ileri ve yüksek ideallerin gerçekleşmiş bir örneği haline gelmelidir."

[1] Atatürk, 1931 yılının Ağustosunda Yalova'dan Türk Tarih Kurumu'na yazdığı bir mektupda: "Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız" demişti. Şimdi Türk Tarih Kurumu'nun Ankara'daki yeni binasının toplantı salonunda mermer bir panoya kazılan bu sözlerle Prof. Schwartz'ın sözleri arasındaki benzerlik, Atatürk'ün bilim anlayışını göstermesi bakımından çok ilgi çekicidir.

Levent Şahverdi Arşivi

"... 1933 senesinde, Türkiye Hükümeti, o zamana kadar mevcut olan darülfünun'un ıslahiyle yukarda tarif ettiğimiz mânâda bir üniversitenin kurulmasına karar verdi. Bu üniversitenin iki mühim gayesi vardı. Biri, tatbiki : yani üniversiteden memleket idaresi için lâzım olan her türlü teknisyenlerin yetişmesi, ötekisi de ideal: yani eski ve eskimiş olarak kabul edilen entellektüel kültürün yerine, yeni bir şeyin konulması ve kıymetini kaybetmiş, itibardan düşmüş olan dini ve moral ideallerin yerine yeni nasyonal ve hümen gayelerin vaz'ı idi."

"... Bu suretle bütün memlekete hâkim bir birlik duygusu uyandırarak Türk Milletini entellektüel ve moral bakımlardan birleştirip kaynaştırmak, Türk Milletini dünyanın en ilerlemiş milletleri seviyesine yükseltmek gayesi güdülüyordu."

Üniversite reformu Cumhuriyetin ilânından sonra ele alınmış, fakat her defasında çeşitli güçlükler yüzünden geri bırakılmıştır. 1933 de Dr. Reşit Galip, bakanlar kurulu'ndan yetki aldığı zaman, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, Reşit Galib'e: "Büyük ve güç bir işi üzerine aldın. Bu konu birçok defalar bu kurula gelmiş, fakat cesaret edilememiştir. Bakalım başarabilecek misin?" demiştir. Atatürk de bir gece, sofrasındakilere : "Doktora gıbta ediyorum. Üniversite reformu gibi çok güç, çok şerefli bir işi başarmak ona nasip oldu" demek suretiyle bu işin zorluğunu, fakat memleket için taşıdığı önemi anlatmak istemiştir.

Almanya'da Hitler, yönetimi eline aldıktan sonra bir Yahudi kırımı başlamıştı. Bu kırım Sosyal Demokrat eğiliminde olanlara da sıçradı. Alman üniversitelerinden atılan bu çeşit bilim adamları İsviçre'ye sığınmışlardı. Dr. Reşit Galip derhal bunlarla ilişki kurdu. Henüz ne yapacaklarını bilmeyen, içlerinde Nobel mükâfatı almış birinci sınıf bilim adamlarının da bulunduğu bu ünlü kişiler, Reşit Galib'in çağırısına olumlu cevap verdiler. Ve böylece elliden fazla bilim adamıyla sözleşme yapıldı.

Reşit Galip, bunlara bir toplantıda şöyle demişti : "Biz fakir bir memleketiz. Size lâyık olduğunuz ücreti veremiyoruz. Ama, siz burada yeni bir rönesansın kurucuları olacaksınız. Bundan sonra yeni bilim İstanbul Üniversitesinden dünyaya yayılacaktır." Büyük ülkücü Reşit Galib'in bu içten sözleri bilim adamlarını büyülemişti. Çok düşük ücretlerle sözleşmelerini imzaladılar. Bu sözleşmelerde,

Levent Şahverdi Arşivi

en geç dört yıl içinde Türkçeyi öğrenmek ve derslerini Türkçe vermek şartı da yer almakta idi.

Bir gün Reşit Galip bana : "Düşün Uluğ; birkaç yıl sonra üniversitenin çeşitli enstitülerinin çıkaracağı dergiler en mükemmel araştırmaları, en yeni buluşları yayınlayacaklar ve dünya bilim adamları bizim bu yayınlarımızdan faydalanacaklardır" diyerek özlediği yeni üniversiteyi anlatmak istemişti.

Reşit Galip heyecan içindeydi. Yeni enstitülerin ihtiyaçlarını gidermek, yeni kitaplıklar, lâboratuvarlar kurulmasını sağlamak için profesörlerin istediği ödenekleri zamanın Maliye Bakanı Mustafa Abdülhâlik Renda'dan ısrarla istiyerek kopardığını bilirim.

Yine o tarihlerde Almanya'da tahsilde bulunan yakınlarımdan birine bir Alman profesörü : "Şimdi Almanya'nın en mükemmel üniversitesi İstanbul'da kuruluyor" demiştir.

Ne yazık ki, biz, bu büyük fırsattan gereği gibi yararlanamadık. Bu değerli bilim adamları yavaş yavaş memleketimizden ayrılarak Avrupa'nın ve Amerika'nın çeşitli üniversitelerinde baş tacı edildiler.

Prof. Schwartz, başarısızlığın nedenlerini araştırıyor ve bunların giderilmesi için teklifler yapıyor. Bu öneriler tartışılabilir. Ama, aradan 35 yıl geçtiği ve üniversitemizde, sınırlı sayıda da olsa, değerli bilim adamları yetiştiği halde, biz, özlediğimiz üniversiteyi hâlâ kuramamış ve onun memleket kültüründe yapacağı etkileri gerçekleştirememiş bulunuyoruz. Yine ne yazıktır ki, Prof. Schwartz'ın 16 yıl önce yazdığı raporun yayınlandığı 5 Ağustos tarihli Cumhuriyette şu haberleri okumaktayız :

"Said'i Nursi'nin mevlidinde Risale-i Nur'dan parçalar okundu."

"Adana'nın Şakirpaşa Mahallesinde tarikatcılık yüzünden çıkan kavgada sekiz kişi yaralanmış, bunlardan ikisi ölmüştür."

"Atatürk Türkiyesi'nde fes imalâtı."

Cumhuriyet: 25 Ağustos 1968

İŞ BANKASININ KURULUŞUNA DAİR BAZI ANILAR

Bugün Türkiye'nin ekonomik hayatında birinci derecede etkisi olan Türkiye İş Bankasının kuruluşu pek kolay olmamış, çıkarlarının sarsılacağını gören bazı yabancı bankalar içte ve dışta türlü olumsuz haberler yaymak suretiyle bu körpe müesseseyi yıkmak istemişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bundan 39 yıl önce "Türk Yurdu" dergisinin Kasım 1930 tarihini taşıyan 229 uncu sayısında "Türkiye İş Bankasının Teessüs ve İnkişafının Tarihçesi" başlığı altında kuruluş yıllarının bu olaylarını uzunca bir yazıda anlatmıştım. Geçenlerde bu yazımı tekrar okudum. O yazımı şu sözlerle bitirmişim :

"Beş sene, on sene sonra bu milli müesseseden yine bahsetmek fırsatını elde edecek olanlar, o günkü müşahedeleriyle bugünkü vaziyeti mukayese ettikleri zaman, derin bir hayret içinde kalacaklarından hiç şüphe etmiyorum. Çünkü memleketin hakikî menbalarından kuvvet alan İş Bankasının inkişaf ve terakkisinin bugünkü sürat ve intizam dahilinde devam edeceğine dair olan kanaatimiz çok kuvvetlidir."

Bu bir kehanet değildir. Çünkü bilgili ve dürüst karakterli kafaların, Atatürk'ten aldıkları dinamizmle yönettiği bir kuruluşun başarılı olmaması için hiç bir sebep yoktu.

Türkiye İş Bankası 26 Ağustos 1924 de ulusal Kurtuluş Savaşı'nı sona erdiren Büyük Zaferin ikinci yıldönümünde Ankara'da Vakıflar İdaresinin beş odalı küçük bir binasında bir genel müdür, beş memur ve bir odacı ile işe başladı. Bankanın kurulacağı daha önce iş âleminde biliniyordu. Özellikle İstanbul'da iş gören yabancı mali kuruluşlar ellerinden işlerinin alınacağı kaygusuna kapılarak bir taraftan böyle bir müessesenin Türkler tarafından kurulamayacağını yaygarlarken, bir taraftan da aslı olmayan haberlerle bankanın itibarını içte ve dışta sarsmıya çalışmışlardı[1].

Bu kötümserliğin gerçek tarafları yok değildi. İş Bankasının kurulduğu yıllarda bankacılık mesleğinde yetişmiş Türkler parmakla sayılacak kadar azdı; bunların çoğu da Osmanlı ve Deutsche Bank gibi yabancı bankalarda çalışırlardı. Memleket çapında ilk özel bankamız olan İtibar-ı Millî Bankası, Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulduğundan[2] o günkü koşullar içinde gelişmesi zaten beklenemezdi. O tarihlerdeki Ziraat Bankası ise Vakıflar İdaresinden farksızdı. Türklerin modern mânada bir banka kuracağından şüphe etmekte yabancıların bir bakıma hakları vardı.

İşte İş Bankası böylesine kötü bir ortamda ve böylesine kötü koşullar altında kuruldu. Bu genç müesseseyi yıkmak için içten ve

[1] Bakınız yukarıda adı geçen makale. S. 28-31.

[2] İtibar-ı Millî Bankası 1927 yılında İş Bankası ile birleşmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

dıştan saldıranlar onun azimli, ölçülü ve gerçekçi tutumu karşısında başarı kazanamadılar.

İş Bankasının Türk bankacılığına getirdiği çok şey vardır. Bugün sayıları on binleri aşan bankacılarımızın çoğuna okul yeri olmuş, modern bankacılığın yeni metodlarını yurdumuza o sokmuştur. Bunlardan birisi de para biriktirmeyi bize öğretmiş olmasıdır. Gerçekten o güne kadar evlerde saklanan paraların bankalara yatırılmasını sağlamakta İş Bankasının payı çok büyüktür. Yurdumuzda ilk defa banka kumbaralarını İş Bankası yaptırmıştır. Şimdi yüz binlerce olan kumbara fikri İş Bankası İdare Meclisinde ortaya atıldığı zaman şimdilik 1000 kumbara yeter diyenler olmuştur.

Bankanın bugünkü varlığında en büyük etken olan küçük cari hesapların ilk on yıl içindeki durumu ile bugünkü durumunu oranlamak çok ilginç olacaktır :

Yıl	Biriken para	Hesap sayısı
1924 sonunda	12.554 lira	96
1925 "	132.290 "	433
1926 "	220.310 "	617
1927 "	1.178.325 "	3.914
1928 "	1.703.968 "	9.788
1929 "	2.589.836 "	22.161
1930 "	3.913.655 "	33.466
1931 "	5.422.826 "	39.387
1932 "	7.452.719 "	48.800
1933 "	10.970.259 "	57.191
1968 "	4.861.042.604 "	2.363.334

Bankanın bu duruma gelmesinde gerçek bankacılığı kavramış bilgili ve ölçülü yöneticilerle görevlilerin payı büyüktür. Ben, yukarıda adı geçen yazımda bunu şu sözlerle belirtmişim :

"Orada çalışan gençler bankalarını ve arkadaşlarını samimiyetle seviyorlar. Bu sevgi, vazifeye karşı yüksek dikkat ve merbutiyetin (bağlılığın) en büyük âmillerinden birisidir. Çok defa bu gençlerin mesai saatlerinin haricinde müesseseden hiç bir ücret istemeksizin çalıştıklarını gözlerimle gördüm. İnsanın bu güzel kaynaşma ve bu necip feragati gördüğü zaman, burasın alelâde bir para ve ticaret müessesesi değil, fakat bir fikir ve ideal müessesesi olduğuna inanmaması imkânsızdır."

Levent Şahverdi Arşivi

"Filhakika banka, hakikaten bir ideal müessesesidir. Bu ideal de millî iktisadın ilmî esaslar dahilinde metanet ve emniyetle teessüsüdür[1]."

İş Bankası bugün de aynı duygularla çalışanların yönettiği, Türkiye'nin en güçlü bankası olma niteliğini korumaktadır. O zamanlar yakalarında küçük "İş" rozetini taşıyan gençlerin İstiklâl Madalyası taşıyanların gururunu duyduklarını bilirim. Bu duygunun bugün de İş Bankalılarının yüreklerinde çarptığında hiç kuşkum yoktur.

İş Dergisi: Ağustos 1969, Sayı 37

BÜYÜK İNSAN VE BÜYÜK DEVRİMCİ CEVAT DURSUNOĞLU

Kurtuluş Savaşının, Türk kültür ve eğitim dünyasının büyük bir savaşçısını daha kaybettik.

Onu son defa ramazan bayramını kovalayan Pazar günü görmüştüm. Duvarları kitap ve dosyalarla dolu küçük bir odada yatıyordu. Değerli eşi, kızı ve sevimli torunu başucunda idiler. Beni tanıdı mı? bilmiyorum. Gözleri yarı kapalı idi. Sayın eşi benim geldiğimi söyleyince gözlerini açtı ve gülümsedi. Elimi göğsüne götürerek içtenlikle sıktı, ama konuşacak halde değildi. Birkaç kelime söyledi ve tekrar daldı. Yanından gözyaşlarımı zor tutarak ayrıldım.

Cevat Dursunoğlu, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet devri kuşağının en önde gelen kişilerinden biridir. Maarif Nezaretinin açtığı sınavı kazanarak Almanya'da yüksek öğrenimini yaptıktan sonra Birinci Dünya Savaşına katılmış, bir çok cepheleri dolaşmış, çok bağlı olduğu baba yurdu Erzurum'un düşman eline düşüşünü ve bir harabe haline getirilişini görmüş, dertli, fakat içindeki engin yurtseverlik duyguları artmış olarak Kurtuluş Savaşına katılmıştır.

Yedek Subaylıktan Trakya'da terhis olduktan sonra İstanbul'a gelerek Maarif Nezaretinden Erzurum Öğretmen Okulu Müdürlüğünü istemiştir. Çünkü daha önce kendisine bu müdürlük teklif edilmişti. Zamanın maarif nazırı, Erzurum'un Osmanlı devleti hudutları içinde kalıp kalmayacağı henüz bilinmediğinden orada yeniden bir öğretmen okulu açmayı düşünmediklerini söyleyerek kendisine İstanbul Lisesinde bir görev teklif edince, genç yurtsever, nazırın bu

[1] Aynı yazı S. 35-36.

Levent Şahverdi Arşivi

korkunç düşüncesi karşısında içten sarsılarak teklifi şiddetle geri çevirmiştir.

Bu sırada Şair Süleyman Nazif'in öncülüğü ile "Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"nin kurulduğunu gazetelerde okuyarak cemiyetin Divanyolundaki merkezine başvurur, cemiyette çalışmak istediğini söyler. Başta Süleyman Nazif olmak üzere kendisini hararetle karşılarlar.

Cevat Dursunoğlu, göçten yurtlarına dönen ailesine bakacak kendisinden başka erkek olmadığından – çünkü kardeşi Suriye'de esirdir – İstanbul'un o günkü havası da artık teneffüs edilmez hale geldiğinden cemiyetin Erzurum'da bir şubesini açmak yetkisini alarak 1918 yılı Aralık ayının sonunda Trabzon yoluyla Erzurum'a gider.

Dursunoğlu Trabzon'dan Erzurum'a gidişini "Milli Mücadele'de Erzurum" adlı eserinde şöyle anlatır: "Bu kötü şartlar altında birçok günler yavan ekmek dahi bulamadan han viranelerinde ışıksız ve ateşsiz geceleyerek çeşitli güçlüklerle yirmi bir günde Erzurum'a varabildik."

Cevad Dursunoğlu yanmış yıkılmış, insan varlığının yüzde seksenini yitirmiş olan Erzurum'da ilk örgütlenmeyi bir avuç arkadaşiyle başarmış ve "Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" nin bir şubesini kurarak "Erzurum Kongresi" nin toplanmasını sağlamıştır. Atatürk büyük nutkunda bu olayları şöyle anlatır :

"Efendiler, askerlikten istifamı müteakip Erzurum halkının, bilâistisna, ve "Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"nin Erzurum şubesinin hakkımda pek bariz bir surette gösterdikleri itimat ve samimiyetin bende bıraktığı unutulmaz hatırasını burada alenen zikretmeyi bir vecibe addederim. Cemiyetin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1335 tarihli tezkeresinde cemiyetin başına geçmemi ve heyet-i faale riyasetini kabul etmemi teklif ediyorlar ve beraber çalışmak üzere tayin ve tefrik ettikleri beş zatın isimlerini bildiriyorlardı. Bu beş zat, Raif Efendi, Mütekait Binbaşı Süleyman Bey, Mütekait Binbaşı Kâzım Bey, Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursun Beyzade Cevat Bey (Cevat Dursunoğlu) idi."

"...Bundan başka bizim (Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in) Erzurum Kongresine girmemizi teshil için kongreye Erzurum mümessili olarak intihap edilmiş olan Mütekait Binbaşı Kâzım ve Dursun Beyzade Cevat Beyler mümessillikten istifa ettiler."

Levent Şahverdi Arşivi

Cevat Dursunoğlu daha sonra Pasinler ilçesinden mümessil seçilerek kongreye katıldı ve Başkanlık Divanı Sekreterliğini yaptı.

Cevat Dursunoğlu, Atatürk'le Erzurum'da ilk karşılaşmasını, dünyanın ve memleketin siyasal durumunu nasıl gerçekçi bir açıdan gözleri önüne koyarak onları uyardığını, fırsat düştükçe anlatmaktan kıvanç duyardı. Bir akşam bu güzel anıları banda almama izin vermişti. Bu bandı Türk Tarih Kurumunun arşivinde özenle saklıyorum.

Cevat Dursunoğlu'nun Türk kültürüne, Türk sanatına ve Türk eğitimine yaptığı hizmetler sayılamıyacak kadar çoktur. Bugün göğsümüzü kabartarak öğündüğümüz tiyatromuzun ve operamızın temel taşlarını, Millî Eğitim Bakanlığındaki Genel Müdürlükleri sırasında ve Almanya'da öğrenci müfettişi iken, o koymuştur. Dünya çapında büyük sanatçı Hindemith'leri, Karl Ebert'leri, Liko Amar'ları ve Praetorius'ları o bulmuş, Türkiye'ye gelmelerini o sağlamıştır.

Bugün her biri üniversitelerimizde birer kürsü sahibi olan bilim adamlarımızın çoğu onun Almanya'da öğrenci müfettişi bulunduğu sıralarda Almanya'ya gönderilerek yetiştirilmişlerdir. Bunlar Cevat Dursunoğlu'nun bir müfettiş değil, bir baba gibi öğrencilerle ilgilendiğini, her biri için ayrı ayrı profesörleriyle görüştüğünü, her türlü ihtiyaç ve dertlerine bir baba şefkati ile eğildiğini, fırsat düştükçe tekrarlarlar.

Cevat Dursunoğlu her şeyden önce yüksek karakteri, zekâsı, geniş kültürü, hümanist dünya görüşü ile müstesna yaratılışlı büyük bir insandı. Memleket davaları karşısında çok hassas ve heyecanlı idi. Paraya ve mevkie hiç önem vermezdi. Daima dürüst ve namuslu kalmış, hayatının sonuna kadar büyük bir alçakgönüllülük içinde yaşamıştır. Cevat Dursunoğlu'nun meziyetleri bu küçük yazının çerçevesine sığmayacak kadar çoktur.

Müşfik bir aile babası olan Dursunoğlu'nu küçük kızının vakitsiz ölümü yıkmıştır. Onun ölümüyle memleket büyük ve kahraman bir evlâdını, güçlü bir kültür ve eğitim adamını kaybetti. Biz geride kalanlar da yerine koyamayacağımız vefalı, bilgili bir dostumuzdan yoksun kaldık. Acımız çok derindir. Nur içinde yatsın.

Ulus: 15 Ocak 1970

Levent Şahverdi Arşivi

İSMET İNÖNÜ

Kurtuluş savaşımızda ve devrimlerimizde Atatürk'ün en büyük yardımcısı ve en yakın arkadaşı İsmet İnönü de doğa kanunlarına boyun eğerek dünyaya gözlerini kapadı. İnönü'nün ölümü ile son 65 yıllık tarihimizin yaprakları da kapanmış oldu. O, acılar ve başarılarla dolu bu altmış beş yılın simgesi idi.

Ben bu yazımda İnönü ile ilgili birkaç anımı ve Türk Tarih Kurumu'na olan yakınlığını anlatmak istiyorum.

İnönü ile ilk tanışmam 1928 Martında olmuştu. O yıl Ankara'ya ilk kez bir yabancı operet topluluğu gelmişti. Bu topluluk, başında Madam Kordi Miloviç'in bulunduğu ünlü Viyana Operet Topluluğu idi. Birinci Dünya Savaşında İstanbul'da verdiği temsilleri, özellikle "Çardaş Fürstin" opereti ile tanınan bu sanatçı, şimdi yerine büyük bir işhanı ve çarşı yapılmakta olan Eski Millet Bahçesindeki derme çatma sinema binasında 27 Mart 1928'de ilk temsil olarak "Kontes Mariça"yı oynuyordu. Atatürk sanatçılara çok önem verirdi. Miloviç'in bu ilk temsiline de smokin giyerek gitmişti. Temsilin ortalarında tiyatronun dekorları yıkılmış, Miloviç ağlayarak oyunu bırakmıştı. Atatürk çok sıkılmış, sanatçıyı locasına çağırarak teselli etmiş ve ona : "İkinci kez gelişinizde Ankara'da yeni bir tiyatro binasında temsiller vereceksiniz, üzülmeyiniz" diyerek gönlünü almıştı.

İşte o akşam arkadaşlarıyle birlikte Çankaya'ya dönen Atatürk, derhal Başbakan İsmet Paşa'yı çağırtarak ona, en kısa zamanda Ankara'da bir opera binası yapılması emrini verir. O zamanki hesaplara göre opera binası üç milyon liraya çıkabilirmiş. İnönü 200 milyon liralık devlet bütçesi içinden bu kadar bir parayı nasıl bulacağını düşünürken, orada bulunan Falih Rıfkı (Atay), Atatürk'e, Türkocaklarının yeni yapılmakta olan binasında geniş bir konferans salonu bulunduğunu, bunun az bir değişiklikle bir tiyatro haline getirilebileceğini söyler. İsmet Paşa geniş bir nefes alır. Ertesi gün Türkocakları Merkez Heyeti'ne Başbakanlıktan telefon edildi, İsmet Paşa'nın yeni binayı görmek istediği bildirildi. Ben o tarihte Türkocakları Merkez Heyeti Başkâtibi idim. Hemen planları alarak yeni binaya koştum. Biraz sonra İsmet Paşa da geldiler. İnşaat içinde ve planlar üzerinde bir inceleme yaptılar. Ben gerekli bilgileri verdim. Birkaç gün sonra Türkocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver)

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara'ya gelince durumu ona bildirdim. Türkocaklarına Emlâk Kredi Bankasından önemli miktarda bir kredi açıldı. Binanın mimarı Hikmet Bey, konferans salonunun yanlarına geniş bölümlerle, arkaya bir sahne ve soyunma odaları ekledi. Bu sahne, dekor değiştiren asansörleri, gökyüzünü canlandıran arka perdesi ve gök gürültüsü yapan araçlarıyle Türkiye'nin ilk modern sahnesi idi. Salonun camla örtülü tavanının altına çelik tellerle alçıdan yeni bir tavan yapıldı. Yanlardaki pencereler kapatılarak alta ve üste localar eklendi. Ortaya da Atatürk için geniş bir loca yapıldı. Sahne makinelerinin yapımını ve ışıklandırma işlerini ünlü Siemens firması üzerine aldı. Öteki döşemeler Selâhaddin Refik marangoz fabrikasına verildi. Salonun koltukları Viyana'dan getirtildi. Böylece Türkocağı binasının 300 kişilik konferans salonu şık ve rahat bir tiyatro salonu haline geldi. İlk Türk Operası, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Ankara'yı ziyaretinde 1934'te burada oynandı.

İnönü, Türk Tarih Kurumu ile olan yakın ilgisini, kurulduğu günden başlayarak, ölünceye kadar sürdürmüştür. Atatürk, Türk Tarih Kurumu'nun koruyucu başkanı idi. Onun ölümünden sonra bu başkanlığı İnönü üstüne aldı ve çalışmalarımızı yakından izledi. Çıkan her yapıtımızı okuduğunu biliyorum.

Atatürk'ün ölümü üzerine, anısına ayırdığımız *Belleten*'in 10'uncu sayısına "Atatürk'ün Aziz Hatırasına" başlığı altında yazdığı yazının sonunda şöyle diyordu :

"Sevgili Ebedî Atatürk!

Tarih Kurumundan beklediğin maksatları, biz ve bizden sonra gelecekler, aşk ile takip edeceğiz"[1].

İnönü 12 Kasım 1967'de Türk Tarih Kurumu binasının açılış töreninde de Kurumun şeref defterine şunları yazmıştır :

"Türk Tarih Kurumu büyük Atatürk'ün her eseri gibi hayal gibi doğdu. Göz kamaştırıcı bir abide haline geldi. Henüz genç yaştadır. Ehliyetli ellerdedir. Olgunluk devirleri çok feyizli olacaktır. Her yetişen nesil daha hayran olacaktır".

İnönü, Atatürk'e sonsuz bir sevgi ile bağlı idi. Bazı kişiler, 1937'de başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, İnönü'nün Atatürk'le olan bağ-

[1] Son cümlesi Türk Tarih Kurumu binasının girişindeki Atatürk büstünün altına konmuş olan bu yazının, İnönü'nün el yazısiyle olan fotokopisini ikinci kez yazıma ekliyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

lantısının kesildiğini, hele hastalığı sırasında hiç görüşmediklerini ve dargın öldüklerini sanırlar. Bu, tümü ile gerçek dışıdır. Atatürk'ün de İnönü'yü ne kadar çok sevdiğini, ona bağlı olduğunu bir belge ile kanıtlamak isterim.

1959 yılında rahmetli Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk'ü son hastalığında tedavi eden Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'le konuşarak "Atatürk'ün Hastalığı" başlığı altında bir yapıt hazırlamış ve bu yapıtın müsveddeleri basılmak üzere Kurumumuza verilmişti. Son provaları gören bir arkadaşımız, kitapta İnönü'nün İstanbul'a gelerek Dolmabahçe Sarayında Atatürk'ü ziyaret etmesine ilişkin bölümü görünce "Bunda bir yanlışlık olacaktır." dedi. Bunun üzerine provaları İnönü'ye götürerek gösterdik. İnönü kitabın 27'nci sayfasında yer alan "*İnönü, kendi hastalığı geçip ayağa kalkar kalkmaz Ankara'dan İstanbul'a gelmiş ve Dolmabahçe'de Atatürk'ün ziyaretine üç dört defa gitmiş. Atatürk İnönü'yü görmekten memnun olmuş. Her defasında onu derhal kabul etmiş; geç vakitlere kadar yanında alıkoymuş; uzun uzun görüşmüşler. Her ayrılışta Atatürk, İnönü'ye kendisini yine beklediğini söylemiş. Son defasında da yakında tekrar buluşmak arzusu ile ayrılmışlar*". biçimindeki bölümün" "*üç dört defa*" ve "*her defasında onu derhal kabul etmiş*" cümlelerini silerek ve sayfaya "ek" işaretiyle "*Sarayda misafir etmiş*" sözcüklerini eklemiştir. Bu çıkarma ve eklerden sonra bu bölüm şu biçimi almıştır :

"*İnönü kendi hastalığı geçip ayağa kalkar kalkmaz Ankara'dan İstanbul'a gelmiş ve Dolmabahçe'de Atatürk'ün ziyaretine gitmiş. Atatürk, İnönü'yü görmekten çok memnun olmuş; sarayda misafir etmiş; geç vakitlere kadar yanında alıkoymuş; uzun uzun görüşmüşler. Ayrılışta Atatürk, İnönü'ye kendisini yine beklediğini söylemiş. Son defasında da yakında tekrar buluşmak arzusu ile ayrılmışlar*"[*].

İnönü çeşitli söylev ve açıklamalarında Atatürk'ün bu yakın ilgi ve sevgisini dile getirmiştir. Eğer Atatürk İnönü'ye küsmüş, onunla olan yakın dostluğuna son vermiş olsaydı, vasiyetnamesine beşinci madde olarak :

"*İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır.*" hükmünü koyar mı idi?

[*] Kitabın bu sayfasında İnönü'nün yaptığı değişikliklerin fotokopisini sunuyorum. Sayfadaki öteki düzeltmeler, rahmetli Ruşen Eşref Ünaydın'ındır.

Levent Şahverdi Arşivi

İnönü, Atatürk devrimlerinin de en cesur ve en içten savunucusu idi. Onun bu devrimlerden ödün (taviz) verdiği görülmemiştir Latin harflerinin kabulünden sonra birçoklarımız ara sıra, kolay geldiği için, Arap harfleriyle not tutmuş, yazı yazmışızdır. Fakat İnönü, kanunun onaylanmasından başlayarak, Arap harfleriyle bir tek kelime yazmamıştır.

Layiklik ilkesinde de İnönü son derece titizdi. Politika yaşamında din konusunda kendisine ve partisine gericiler çok ağır suçlamalarla saldırdıkları halde o, layiklik yolundan ayrılmamış, din sömürücülüğüne hiç bir zaman sapmamıştır.

İnönü, "Türk müziğinin geleceği çok sesli Batı müziğindedir" ilkesine de bağlı kalmıştır. Onun Batı müziği konserlerini kaçırdığı az görülürdü. Ölümünden on on beş gün kadar önce Cumhurbaşkanlığı Orkestrasının bir konserini yerinde izlediğini gazetelerde okumuştuk.

İnönü her şeyden önce bir ilke adamı idi. İnandığı ilkelerden kolay kolay ayrılmaz, onları cesaretle savunurdu. Atatürk ilkelerine içten bağlı olduğu için onları hayatının sonuna kadar savunmuştur.

İnönü'nün büyük özelliklerinden birisi de görev duygusu, görev sorumluluğu idi. Onun için görevin büyüğü küçüğü yoktu. Her işi ciddiye alır, sonuna kadar izlerdi.

Türk Tarih Kurumu'nun düzenlediği Cumhuriyetin 50. yıldönümü seminerinin ilk konuşmasını 23 Ekim 1973'te "İstiklâl Savaşı ve Lozan" konusunda İnönü yapmıştı[*]. Konuşmasını banda almıştık. O tarihten sonra sık sık konuşmanın ne zaman makine ile yazılacağını sormuştu. Baskıdan önce muflaka görmek istiyordu.

Onun bir başka özelliği de her şeyi öğrenmek istemesidir. Hiç bir şeyi üstünkörü geçiştirmek istemez, özüne, derinliğine inmek isterdi.

Yazımı rahmetli Adliye Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un 8 Ocak 1928'de Türkocakları Merkez ve Hars Heyetleri onuruna Ankara'da verdiği yemekte Türkocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İnönü için söylediği sözlerle bitirmek istiyorum :

"Biz İsmet Paşa'yı, büyük inkılâbı en derin bir sezişle kavramış ve onu şuurla, cesaretle infaz eden büyük bir devlet adamı olarak tanırız. O, bir gün başvekil olmayabilir, hattâ mebusluktan çekilir. Biz, onu

[*] Bu konuşmayı bu sayımızın başyazısı olarak okuyacaksınız.

Levent Şahverdi Arşivi

bugün haiz olduğu ehemmiyetten bir zerre kaybetmemiş bir vatanperver olarak sevmekte, saymakta devam edeceğiz. O, Türk vatanının en asil fikir kuvvetlerinden biridir" [4].

Büyük kişiliğinin anısı önünde saygı ile eğilelim.

Belleten: C. XXXVIII, S. 35 1974

AHMET SELÂHATTİN BEY

Kurtuluş Savaşımızın ilk yıllarında İstanbul'da yazıları, söylevleri ve cesur davranışlarıyle yurtseverlik örneği olan, ne yazık ki genç yaşta hayata gözlerini kapayan, Devletler Hukuku Profesörü Ahmet Selâhattin Bey, devrinin büyük bir fikir ve kalem savaşçısıdır. Bugünkü kuşağın tanımadığı bu eşsiz insanı yazılarından ve söylevlerinden faydalanarak tanıtmak istiyorum.

Değerli tiyatro yazarımız Haldun Taner'in babası olan Ahmet Selâhattin Bey, 1878'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Kurmay Albay İbrahim Muhittin Bey'dir. 1900 yılında Mülkiye Mektebini (Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu) bitiren Selâhattin Bey, o zamanın en itibarlı yabancı kuruluşlarından olan İstanbul Reji Nezareti Muhafaza Kâtipliği ile memurluk hayatına başlamış, daha sonra Trablusgarp Reji Nezareti Başkâtipliğine atanmışsa da, 7 Ağustos 1907'de bu işten istifa ederek ayrılmıştır. Aynı yıl Ziraat Bankası Piyango Kalemi Kâtipliğine giren Selâhattin Bey, kısa bir süre sonra Düyun-ı Umumiye İdaresi Âşar ve Gümrük Resm-i Munzamı Müsevvidliğine atanmıştır.

Devletler hukukuna karşı büyük ilgi duyduğu için Düyun-ı Umumiye'deki işi bu alanda okumasına ve yetişmesine yardımcı olmuştur. Buradaki çalışmalarının, çok kısa süre içinde (1908), İstanbul Darülfünunu Hukuk Şubesi Genel Devletler Hukuku (Hukuk-ı Umumiye-i Düvel) Öğretmenliğine ek görev olarak atanması ile karşılığını görmüştür.

1910'da kendisine Darülmuallimin (Öğretmen Okulu) Hukuk Bilimi, Çeviri Yöntemi ve Osmanlı Tarihi dersleri de verilmiştir. Bu sırada Düyun-ı Umumiye'deki görevinden ayrılan Ahmet Selâhattin Bey, 1913'te Öğretmen Okulundaki görevlerinden de çekilerek Hukuk

[4] Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1928.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakültesinde Devletler Hukuku Öğretmenliğine ek olarak Hukuk Fakültesi Müdürlüğüne atanmıştır.

1918'de Maarif Nezareti Tedrisat-ı Âliye Müdür-i Umumisi (Yüksek Öğretim Genel Müdürü) olmuş, 1919 yılı sonunda son Osmanlı Meclisine İstanbul'dan milletvekili seçilmişse de, 20 Ocak 1920'de 42 yaşında hayata gözlerini kapamıştır.

Kısa, fakat çok parlak akademik yaşamında birçok değerli eser de veren Ahmet Selâhattin Bey, mütareke yıllarında cesur, atılgan bir yazar olarak da tanınmıştır. Ölümünün 25'inci yıldönümü dolayısıyle "Hukuk Dünyası" dergisinin Ocak 1945 sayısında, Prof. Cemil Bilsel, Ahmet Selâhattin Bey için şöyle demektedir :

"O günün gençleri arasında onu tanımayan ve tanıyıp da ona bağlanmayan yok gibidir. Bundan ötürüdür ki, onun ölümüne bütün gençlik ağladı. Gençlikle beraber bütün İstanbul da ağladı. Son Meclis-i Mebusan'a İstanbul mebusu olarak girmişti ve İstanbul'un en sevilen ve sayılan mebusu olmuştu. Cenazesi çok az kimselere nasip olan alayla kaldırıldı. Bütün fikir adamları, bütün gençlik, İstanbul'un bütün ileri gelenleri parmaklar üzerinde götürülen cenazeyi göz yaşları ile takip ettiler.

Ahmet Selâhattin'in yönetmesi güzel, söylemesi güzel, yazması güzel, ahlâkı ve karakteri güzel, her şeyi güzel bir hoca idi".

Aynı dergide Prof. Sadık Sami Onar da şöyle yazmaktadır :

"Ahmet Selâhattin için makam ve mevkiin hiç ehemmiyeti yoktu. Onun için gaye ehemmiyetli idi.

"... Vatanın en felâketli ve ümitsiz anlarında o, cesaret ve ümidini kaybetmedi. Tehlikeden yılmadı. Ümitlerini, hak ve hakikat gördüklerini kürsüde, mitinglerde, gazete sütunlarında ve nihayet Meclis kürsüsünde müdafaadan çekinmedi. Fikirlerini kabul etmeyenler ve hattâ tehlikeli görenler, onun mertliği ve dürüst karakteri karşısında eğilmeye mecbur oldular".

Ahmet Selâhattin Bey'in son Osmanlı Meclisine mebus seçilmesi üzerine Atatürk, ona, 7 Ocak 1920'de şu telgrafı çekmiştir :

"İntihabatta ihzar-ı ekseriyetle İstanbul Mebusu olmanız, Heyet-i Temsiliye'ce pek ziyade mucib-i memnuniyet olmuştur. Menafi-i hakikat-i memlekete azmile çalışacağınızdan şüphe edilmeyerek muvaffakıyetinizi temenni ve beyan-ı tebrikât eyleriz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
MUSTAFA KEMAL"

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Ahmet Selâhattin Bey'i, mütarekenin kara günlerinde, İstanbul'da yurdun kurtuluşu ve Cihan Savaşından en az zararla çıkmamız için çaba gösterenlerin başında görmekteyiz. Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı 19 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgalini protesto için Fatih Belediye Dairesi önünde yapılan mitingde konuşanlardan biri de Selâhattin Bey'dir.

Padişah Vahidettin'in 1919'da Sarayda topladığı Şuray-ı Saltanat'a İstanbul Darülfünunu'nun temsilcisi olarak katılan Ahmet Selâhattin Bey, ilk sözü alarak Padişah'a karşı : "Artık Şuray-ı Saltanat toplamanın zamanı çoktan geçmiştir. Artık devir Şuray-ı Millet toplama devridir" diye haykırır.

"Vakit" ve "Tarik" gazetelerinde 31 Mayıs 1919'dan başlayarak 28 Temmuz 1919 tarihine kadar yazdığı 10 makale, *Hukukî ve Siyasî Tetebbu'lar* adı altında 1923'te eski Matbaa-i Âmire Müdürlerinden Hamit Bey tarafından bastırılmıştır. Bu yazılar Ahmet Selâhattin Bey'in cesaretini, yurtseverliğini, değerli bilim adamlığını gösterdiği kadar, güçlü bir mantık adamı olduğunu da yansıtır. Ben, burada rahmetlinin "Manda" konusuyle barış konferansı konusundaki güçlü düşüncelerini yazılarından faydalanarak belirtmek istiyorum :

1918 Bırakışmasından ve hele Mondros anlaşmasının yer yer bozularak Yunanlıların İzmir'e çıkmasından sonra, İstanbul'daki aydınlar arasında çeşitli kurtuluş yolları aranırken, büyük bir devletin koruyuculuğunu istemek gibi sakat düşünceler de ortaya atılır. O zamanki terimle "Manda" adı verilen bu koruyuculuk görevini özellikle Amerika'nın üzerine alması düşüncesi yaygındır. İçlerinde birçok tanınmış kişilerin de bulunduğu "Manda" taraftarları, basınla ve sağa sola başvurma yoluyle buldukları bu çare için yardımcı ararlar.

Atatürk'ün kayıtsız şartsız bağımsızlık ilkesiyle uyuşmayan bu düşüncelere ilk isyan bayrağını açan Ahmet Selâhattin Bey'dir.

31 Mayıs 1919'da "Vakit" gazetesine yazdığı "*Himaye ve Vekâlet Cereyanları*" adlı yazısından bazı parçaları birlikte okuyalım[1] :

"Son zamanlarda memleketimizin karşı karşıya bulunduğu büyük tehlikelere bir çare olarak güçlü ve uygar bir devletin koruyuculuğunu istemek için gerek Saltanat Şûrası'nda ve gerek basında bazı fikirler ve düşünceler ortaya atıldı. Kelimeler üzerinde oynamayarak

[1] Ahmet Selâhattin Bey'in ağır bir Osmanlıca ile yazdığı bu yazıları, elverdiği ölçüde bugünkü dile çevirmeğe çalıştım.

Levent Şahverdi Arşivi

Protectorat ile *Mandat*'nın bağımsızlığımız için aşağı yukarı aynı ölçüde zararlı olacağını kabul edersek, her şeyden önce şöyle bir soru karşısında kalırız : Altı yüzyılı geçen bir zamandan beri dünyanın üç kıtasında şimdikinin beş on katı toprak ve nüfusa egemen bir devletin bağımsızlığını içimizden kim ve ne hakla fedaya veya yeniden kısıtlamaya talip olabilir? Vesayet veya himaye altına giren bir devlet bağımsızlığını kaybeder. Zira egemenlik bölünemez".

"...Bizce Türk milleti, ülkesinin genişliği ve nüfusu - kimbilir? - beşte veya altıda birine düştüğü sırada Avrupa'ya karşı, 'Memleketi idare edemiyoruz' diyemez. Kim ne derse desin, elimizde kalacak mülkü idareye yetecek adamımız vardır".

"...Bağımsız devlet halinde yaşayan Türk milletinin ağzından 'Biz bu işi beceremiyoruz' itirafının çıkması, büyük bir züldür. Çanakkale'yi savunanlar bu zillete lâyık değildir."

Ahmet Selâhattin Bey bu yazısını şöyle bitirmektedir :

"Türkiye'nin bağımsızlığını kaybetme sonucunu verecek herhangi bir vasiliği ve koruyuculuğu, kendiliğimizden istemek şöyle dursun, bu yolda bir anlaşmayı zorla imza etmektense, savaşanlar arasında bir hukuksal bağ vücuda getirmeyerek dünyada hazırlandığı görülen ulusal devrimlerin ve sosyal, iktisadî kavgaların sonunda görünecek ilâhî adaleti beklemek daha hayırlıdır".

Ahmet Selâhattin Bey 2 Haziran 1919'da "Vakit" te "*Mandaların Mahiyet-i Hukukiyesi*", 31 Temmuz 1919'da "Tarik" gazetesinde "*Vekâlet ve Muzaharet*" başlıkları altında iki yazı daha yayımlayarak bu konuyu uluslararası hukuk açısından incelemektedir.

"*Mandaların Mahiyet-i Hukukiyesi*" başlıklı yazı şöyle başlamaktadır :

"Basınımızın bir bölümü, memleketimiz için hazırlandığı hissedilen ve en iyisi tam bağımsızlık, en kötüsü bölünme olan çeşitli sonuçlar arasında birincisinin umut edilemeyeceği gözönüne alınarak güya "ehven-i şer" olmak üzere kâh İngiliz himayesinden, kâh bir Amerika vasiliğinden bahsetmektedirler. Evvelki makalemde koruyuculukla vasiliği ele almış ve her ikisinin de netice itibarıyle bağımsızlığa karşı olduğunu ve Türklüğün kendi gönlünün rızasıyle bunlardan hiç birisini istemeyeceğini iddia eylemiş idim. Ancak milletimizin aydınları arasında yanlış ve sakıncalı bir anlayışın yayılmaya başladığını ve vekâlet (Manda) mahzurdan sâlim imiş gibi "Biz himaye değil,

Levent Şahverdi Arşivi

vekâlet, manda istiyoruz" tarzındaki düşüncelere yer verildiğini gördüğümden – kendimin yanılmış olmaklığım ihtimalini hiç bir zaman hatırdan uzak tutmamakla beraber – himaye ile mandanın hukuksal niteliği hakkındaki düşüncelerimi kendime saklamayı muvafık bulmadım".

Ahmet Selâhattin Bey bundan sonra *Protectorat* ile *Mandat*'yı hukuksal açıdan inceleyerek sonunda şöyle demektedir :

"Amerika bu mandayı kabul ettiği takdirde Osmanlı Asya'sının bugün işgal altında bulunan memleketlerini işgallerden kurtarıp Türklüğün milli birlik ve coğrafyasını temin eyleyebilecek midir? Yoksa o da evvelkilerine katılmak suretiyle işe mi başlayacaktır? Daha açıkçası mesele dört veya altı parça olmaktan ibaret midir? O halde Amerika'ya yalvarmakta mâna nedir? Biz Wilson prensiplerine dayanarak Türk ulusunun sınır ve toprak bütünlüğü içinde bağımsızlığını istemekte direnirsek, memlekete fenalık etmiş veya bir fırsat kaçırmış olur muyuz?"

Atatürk'ün Samsun'a ayak basmasından kısa bir süre sonra İstanbul'da kayıtsız şartsız bağımsızlık için yükselen bu tek ve cesur ses durmamış, barış konferansının toplanacağı günlerde, çıkarlarımızı etkili hukuk bilgisi ve keskin mantığı ile savunmuş, İstanbul hükümetini uyarmıştır.

9 Haziran 1919'da "Vakit" gazetesinde çıkan "*Murahhas olsa idim*" başlıklı yazısına şöyle başlıyor :

"Bu başlıkla bir emel öne sürmüş olmaktan Allaha sığınırım," dedikten sonra :

"...Bununla beraber ben murahhas olsaydım, diyorum, savunma planımı düzenlerken ilk önce ne söyleyeceğimi değil, ne söylemeyeceğimi düşünürdüm ve demezdim ki : 'Bütün bu felâketleri başımıza getirenler "T.E.C.*" kumpanyasıdır. Birkaç türedinin hatası yüzünden bu harbe sürüklendik ..... Kahrolsunlar, memleketi mahvettiler. Artık madem ki yenildik, topumuz, tüfeğimiz kalmamıştır, ne derseniz kabul edeceğiz. Başka çaremiz yok.'

"Mütarekeden beri sık sık işitilen bu sözleri söylemeyişim, hâşâ, bunları beğenmeyişimden, doğru bulmayışımdan değildir. Fikrimce hakkın savunulmasında zerre kadar yardımcı olmayacağındandır" diyor ve konferansa şöyle sesleneceğini yazıyor :

* Talât (ب) Enver (ا), Cemal (ج), Paşalar kastedilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

"Efendiler, biz yenildiğimizi bilerek geldik. Fakat siz kuvvet barışı değil, hak barışı yapmak, uluslar arasında ayrılık tohumları bırakmayan, intikam duyguları yaşatmayan sürekli bir barış kurmak istediğinizi söylediğiniz için biz de haklarımızı isterken güçlerin oranını değil, gerçeklerin gücünü düşünüyoruz".

Ahmet Selâhattin Bey, bu sözleriyle barışma devrinin düşmanlara kayıtsız şartsız teslim olma eğiliminde olan hükümet adamlarına doğru yolu göstermek istemektedir. Öteki yazılarında da bu yol gösterme ve uyarmalarını kendisine özgü üslûbu ve güçlü mantığı ile görmekteyiz.

Bilindiği gibi Atatürk de, tıpkı Ahmet Selâhattin Bey gibi düşünmekte, yalvarmakla hakkın alınamayacağını, direnmek ve haklarımızı cesurca savunmakla bunun gerçekleşeceğini söylemekte idi. Daha sonra Sivas Kongresinde de mandacılar büyük çaba göstermişler, fakat Atatürk'ün ve bazı güçlü kişilikleri olan gençlerin karşı koymalarıyle kongreden bir karar alma olanağını bulamamışlardır.

Ahmet Selâhattin Bey genç yaşında ölmeyerek Anadolu'ya geçmiş olsaydı, Atatürk'ün en değerli çalışma arkadaşlarından biri olurdu. Adını her zaman saygı ile anmalıyız.

Belleten: C. XXXVIII, S. 123, 1974

MANSEL'İN ARDINDAN

18 Ocak 1975 de İstanbul Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu, uluslararası çapta değerli bir üyesini, bizler büyük bir dost yitirdik.

Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel, gerçekten yeri doldurulamayacak bir bilgindi. O, kendi alanında olduğu kadar, geniş tarih ve genel kültürü ile de örnek bir insandı. Eserlerinin ve araştırmalarının sayısı iki yüzü aşmakta idi.

Ben kendisini İstanbul Üniversitesi'nin yeniden kurulduğu yıllarda tanıdım. O zaman İstanbul Arkeoloji Müzeleri Genel Müdür Yardımcısı idi. Daha sonra Üniversitemizin ilk doçentleri arasında yer aldı.

Türk Tarih Kurumu – daha Kurum üyesi olmadan – onu 1935 Eylül'ünde Leningrad'da toplanan III. İran Sanat ve Arkeolojisi Kongresi'ne göndermişti. Arkadaşları rahmetli Şemsettin Günaltay, rahmetli Celâl Esat Arseven ve Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Mansel 20 Nisan 1938 de Türk Tarih Kurumu'nun asil üyeliğine seçildi. Onun Kurum çalışmalarına katılması 1936 da Trakya tümülüslerinde Kurum adına yaptığı kazılarla başlar. Bu kazılarda Trak' lara ait çok güzel eserler meydana çıkarmıştı. Atatürk, ölümünden pek az önce bu eserleri görmek istemiş, müzeden Dolmabahçe'ye getirilen parçaları incelemiş, bunlardan, üzerinde leylekle tilki masalını canlandıran bir yüzüğü parmağına takarak hayranlığını belirtmişti. Mansel Trakya kazılarına dört yıl devam ettikten sonra aynı zamanda 1938 de rahmetli Aziz Ogan'la birlikte Küçükçekmece'deki Regiyon şehrinde çalışmaya başlamış, 1943 de Mudanya Kubbeli Mezarını açmış, aynı yıl Antalya Bölgesinde arkeolojik araştırmalar yapmıştır. Mansel 1946'da Perge'de, 1947'de Side'de asıl büyük kazılarına başlamış, bu arada 1952'de İstanbul'da Fikirtepe kazısına başkanlık etmiştir. Mansel'in en son katıldığı kazı 1974 Perge kazısıdır.

Mansel'in özelliklerinden en başta geleni üzerine aldığı işi büyük bir titizlikle en iyi biçimde ve en bilimsel yönde başarıya ulaştırmasıydı. Zaman zaman sağlık durumunda aksaklıklar olmasına rağmen, kazılarını hiç ara vermeden sürdürmüş, ayrıca bunların bilimsel raporlarını zamanında yayınlamaya büyük özen göstermiştir.

Bir editör olarak onun çok beğendiğim ve takdir ettiğim bir yanı da kitaplarına ve makalelerine biçim ve fikir yönünden en son şeklini verdikten sonra baskıya göndermesi, bir virgül hatası dahi yapmaması, provalarını zamanında okuyup geri göndermesi, yazılarında açık ve seçik bir üslûp kullanması, edebiyattan, lüzumsuz sıfatlardan çekinmesidir.

Ölümünden bir hafta önce, 10 Ocak 1975'de bana yazdığı son mektubunda korkunç sonucu sanki sezmiş gibi şöyle diyordu :

"Bizim Side kitabından hiç ses seda yok. Harf, dökûm vesaire çok iyi ama acaba kitabı görebilecek miyim diye içimde bir kuruntu var. Vakıa sıhhatim, ufak tefek arızalardan sarfınazar,' fena değil; fakat malûm ya kalp rahatsızlıkları önceden haber vermeksizin ani hamleler şeklinde gelir. Nitekim bizim mimar Refik Bey böyle bir kriz sonunda vefat etti. O da tabii ayrı bir üzüntü kaynağı oldu.

Side ve Perge'de son 15 yılda yapılan kazılar için mufassal ve bol resimli bir rapor hazırlıyorum. Daha önceki 1958 raporunun bir devamı olacak."

Levent Şahverdi Arşivi

Ne yazık ki bu raporu yazma olanağını bulamadı. Ama Side kitabını onun istediği gibi özenle çıkarmak benim en kutsal görevim olacaktır.

Onu son görüşüm 1974 Ağustos'undadır. Paşabahçe'deki tarihi yalının şemsiye biçimindeki güzel çınarları altında denize karşı oturmuş saatlerce görüşmüştük. Beni – bütün ısrarlarıma rağmen – bahçe kapısına kadar geçirirken, birkaç dakika daha görüşmüş oluruz, diyor ve şöyle dert yanıyordu :

"Sokağa çıkmaya çekiniyorum, içimde bir yerde düşüp kalacağım korkusu var."

Gerçekten kalbindeki rahatsızlık onu çok tedirgin etmişti. En ufak şeyden vehme kapılıyordu. Nitekim Türk Tarih Kurumu Kollarının sonbaharda Ankara'da yaptığı toplantıya da bu yüzden katılma cesaretini gösterememişti.

42 yıl küçük bir kırgınlığa düşmeden yürüttüğümüz dostluğumuzun bu acı sonuçla bitmesi yaşantımın en yıkıcı olaylarından biri olmuştur.

Belleten: C. XXXIX. S. 313, 1975

ÖLÜMÜNÜN BİRİNCİ YILDÖNÜMÜNDE

ORGENERAL FAHRETTİN ALTAY'I ANIYORUZ

Atatürk'ün silâh arkadaşı, Kurtuluş Savaşı'nın ünlü Beşinci Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Altay'ı, 26 Ekim 1974'te kaybetmiştik. Türk ordusunun en yaşlı emekli üyesi olarak gözlerini hayata kapayan Fahrettin Altay'a (1880-1974) ait bir anımı ve onun bana yazdığı bir mektubu bu yıldönümünden yararlanarak yayınlamak istedim.

Asıl konuya girmeden önce Fahrettin Altay'ın kısa biyografisini ve cenaze töreninde Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Sayın Hüseyin Doğan Özgöçmen'in çok içli konuşmasından bazı parçaları buraya almayı yararlı buldum.

Fahrettin Altay'ın kısa biyografisi şöyledir :

Babası Piyade Albayı İzmirli İsmail Bey, annesi Hayriye Hanım. 1880 yılı Ocak ayının 12 nci günü İzmir'in Urla kentinde doğdu. Babasının Erzincan 4. Ordu Merkezine atanması üzerine Erzincan

Levent Şahverdi Arşivi

Askerî Rüştiyesine girerek orta öğrenimini tamamladı ve Erzurum Askerî Lisesine girdi. Bu okulda üç yıl okuduktan sonra İstanbul'da Harbiye'ye geldi ve üç yıl sonra 421 öğrenci arasından birincilikle piyade teğmeni çıkarak Kurmay sınıfına ayrıldı (Sicil sayısı : 1315-1).

Sultan Hamid'in iradesi ile ailece mahkûm edildikleri Bitlis'deki sürgün hayatı hürriyetin ilânı ile son buldu ve Fahrettin Altay Binbaşılığa yükseldi.

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale, Romanya ve Filistin cephelerinde görev aldı. Kurtuluş Savaşı başında Konya'da 12 nci Kolordu Komutanı bulunuyordu. Eskişehir, Kütahya Savaşından sonra kurulan Beşinci Süvari Kolordusu Komutanı oldu ve Generalliğe yükseldi.

Başkomutan Meydan Muharebesinden sonra da Yunan ordusundan arta kalan birliklerin Batıya doğru kovalanmasında aynı Kolorduda büyük hizmetler gördü ve 9 Eylül 1922'de İzmir'e ilk giren birlikler Beşinci Kolordu Süvarileri oldu. Fahrettin Altay Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birinci döneminde Mersin, ikinci döneminde de İzmir Milletvekilliğine seçildi. Fakat Atatürk'ün komutanların milletvekilliğinden çekilmesini istemesi üzerine 31 Ekim 1924'te milletvekilliğinden çekilerek İkinci Ordu Müfettişliğine atandı.

1933-1943 yılları arasında da Birinci Ordu Müfettişi oldu. 1945'te yaş haddinden emekliye ayrıldı. 1946'da CHP'den Burdur Milletvekili seçildi[1].

29 Ekim 1974'te İstanbul'da yapılan cenaze töreninde – yıllar sonra Fahrettin Altay'ın Birinci Ordu Komutanlığı makamında bulunan – Sayın Orgeneral Hüseyin Doğan Özgöçmen'in uzun konuşmasından şu parçaları alıyorum :

"Bir insandan çok bir prensibe bağlanmak ana fikrinden hareket ederek Sayın ALTAY'ı kısaca gözden geçirmeye çalışacağız. Yüz yıla çok yaklaşık olan ve uzun sayılan ömrünü (ki, bundan daima şikâyetçi görünmüştür) önce iki bölümde düşünmek, giderek ikinci bölümü de tekrar ikiye ayırarak mütalâa etmek sanırım ki hayli kolaylık sağlar.

1. bölüm : Atatürk'ü tanımadan öncesi,

2. bölüm : Atatürk'ü tanıdıktan sonra ve daha doğrusu anladıkça Atatürk'le dolan, aydınlığa kavuşan, inanç ve bilinçle bağlanan ve ALTAY'ı saygı dolu kişiliğe götüren dönem. Körü körüne, bilinçsiz

[1] Yeni Ortam, 27.X.1974

Levent Şahverdi Arşivi

bir bağlanış ile karşılıklı anlaşmadan doğan sonuç arasında büyük fark vardır. İlkinde kişilik yok olur. Halbuki bir Fahrettin Paşa daima olmuştur.

Bu ikinci bölümü de tekrar iki kısımda incelemek mümkün ve uygun olur kanısındayım.

İlki 10 Kasım 1938'e kadar sürdürülen ve karşılıklı ilgi, sevgi, saygı ile işlenen ve temelinde sınırsız güven unsuru bulunan gıpta, belki de zaman zaman hattâ haset uyandıran devre. Atatürk devrinin ünlü Fahrettin Paşa'sı inkâr edilemez.

Sonra da; 10 Kasım 1938'den 26 Ekim 1974'e kadar olan otuz altı yıllık hasret ve vefa dolu hazin, buruk bekleyiş dönemi. Her fırsatta kapısı çalınan, eşiği aşınılan, saygı ile ziyaret edilen ve kendisi hayranlıkla ve istifade ile dinlenen silâh arkadaşı...

Şu anda işte yine bir ve beraberler... Görünürde birisi anıt, diğeri tabut ama... Hakikatte artık kuşkusuz birlikte olan ruhları şu anda başlarımızın üzerinde ve bizleri izlemektedirler. Ve mutlular. Çünkü tekrar buluştular.

Biz işte bu nirengilere değinmekle yetinip bu hazin törenin gerektirdiği ölçülü sınırları aşmamağa ve usulü bozmamağa özellikle dikkat edeceğiz.

Evet insana ve prensiplere bağlılık konusuna çok kısa olarak tekrar döneceğiz ve diyeceğiz ki : Ya bu insan eşsiz Atatürk ise..

Ya prensipleri de onun dünyada durdukça değiştirilmesine imkân görülmeyen ve olmayan ilkeleri olursa. (Yani : 1- Bağımsızlık ve özgürlük içinde vatan ve millet bütünlüğü. 2- Milletimizi muasır medenî milletler seviyesinin üstüne çıkarmak esası. 3- Dünyada ve yurtta en büyük nimet olan barışı değişmez şartlar olarak ortaya koymuşsa, Kurtuluş Savaşı'na bağlarken de Millî Misak hükümlerini Millî Siyasetin ve askerî harekâtın gaye prensipleri olarak ortaya koymuş ise.)

Öte yandan prensip koyan ve bunları kabul edenler birlikte yaşıyorlarsa elbette prensip koyucu ile prensiplere bağlılık birbirlerinden ayrılamazlar, kaldı ki bu mümkün de değildir.

Atatürk devri böylesine bir devirdir. ALTAY da kendisine düşeni tam bir bağlılık ile ve başarı ile yapmıştır.

.....

Levent Şahverdi Arşivi

Yurt, millet ve Atatürk ilkeleri aşkını, bütün bir ömrü doldu-racak kadar engin, iddialı ve üstün bir zekâyı ve hassas bir kalbi yeterince ve rahatlıkla meşgul edebilecek ölçüde güçlü ve manalı düşünenlerin, kabul edenlerin safında bulunan Sayın ALTAY... Size son bir kez daha sesleniyoruz :

Bu dönülmez yolculukta da elçimiz ol! Ortaklaşa ve ayrıcalıksız âşıkı bulunduğumuz Atatürk'ümüze tükenmez minnet ve şükranlarımızı, ilkelerine karşı her an durmadan artan, güçlenen ve yaygınlaşan soylu ve köklü bağlılıklarımızı, senin inançlı, bilinçli, vefalı ve sadakat örneği tutum ve davranışınla vakar dolu aracılığınla adımıza huşû ile ilet. Bu aynı zamanda senin O'nsuz 36 yıllık yaşantı ve görgüne dayanan ortak ibra belgemiz olsun. İnanıyoruz ki 10 Kasım 1938'den beri O'nun için sürdürdüğün vefa dolu elçilik görevin artık burada sona ererken bu defa bizlerden verilen bu görev, yapayalnız çıkacağın bu yolculukta hem senin hem de bizim en büyük tesellimiz de olacaktır. Çünkü, onu da üstün başarı ile yapacağına inanıyoruz" [*].

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli çatışmalarından biri de güçlü bir donanmanın Çanakkale Boğazı'nı zorlaması ve yenilgiye uğrayarak geri çekilmesiyle sonuçlanan 18 Mart 1915 Çanakkale Savaşı'dır.

Bu büyük zaferin 35 inci yıldönümünü kutlamak amacıyle 18 Mart 1950 günü Ankara Halkevi'nde bir tören düzenlenmişti. Bu törende ben – Çanakkaleliler Dayanışma Derneği Başkanı olarak – 18 Mart Savaşını anlatan bir konuşma yapmıştım. Törende bulunan Sayın Fahrettin Altay konuşmamı beğenmiş ve beni kutlama inceliğini göstermişti.

Üç gün sonra, o zaman Burdur Milletvekili olan Fahrettin Altay'dan bir mektupla birlikte Çanakkale savaşları alanını içine alan İngilizce bir harita aldım. Bu mektupta Sayın Altay haritanın savaş alanında ellerine geçtiğini, üzerinde sahibinin imzası bulunan bu haritanın yanlış olduğunu, İngilizlerin daha sonra bizim doğru haritalarımızı ellerine geçirerek doğru haritalar bastıklarını söyledikten sonra Atatürk'ün Arıburnu savaşlarını idare ettiği "Kemaleri" adının kendisi tarafından konduğunu yazmakta idi.

[*] Sayın Orgeneral Hüseyin Doğan Özgöçmen'in ilâfetükleri kopyadan alındı.

F. ...

Levent Şahverdi Arşivi

Ölümünün birinci yıldönümünde bu büyük askeri saygı ile anarken o zaman beni çok duygulandıran ve tarihsel bir gerçeği açıklayan bu mektubu da, bir belge olarak, yayınlamayı uygun buluyorum :

Ankara
21-3-950

Çanakkaleliler Dayanışma dg.
g. mr. y. Kur. Başkanı

Sayın B. Uluğ İğdemir

Çanakkale savaşlarında baştan sonuna kadar 3. cü Kor. Kurmay bşk. olarak içinde bulunmuş eski bir asker olduğumdan yapmakta olduğunuz güzel işi takdiren size o muharebeye ait eski bir haritayı takdimden haz duyuyorum : O zamanki düşmanlarımız Anburnu'nda ilk karaya çıktıkları gün kullandıkları haritadan bir tane harp meydanında elimize geçmişti; işte otuz beş senedir sakladığım o haritayı size sunuyorum; üzerindeki işaretler ve renkler hep kendi yaptıklarıdır, sahibinin imzası da üstündedir; onlar da bizden bir iyi harita ele geçirdikten sonra, örneğini basarak bu eski haritayı iptal etmişlerdir. Şunu da ilâve edeyim ki o vakit bilinmeyen "Kemaleri" ismini o gün ben koymuştum, saygılar.

Burdur Milletvekili
Em. Orge.
FAHRETTİN ALTAY

Belleten: C. XXXIX, S. 775 1975

FERİT CELÂL GÜVEN

Bir tarih yaprağı daha kapandı. Birinci Dünya Savaşı'nın genç yedek subayı, Kurtuluş Savaşında Adana Cephesinin gönüllü Grup Komutanı, gazeteci, milletvekili, Ankara Halkevinin başarılı başkanı ülkücü Ferit Celâl Güven de aramızdan ayrıldı.

Onu 1922 Martında Adana'da tanımıştım. Uzun boylu, canlı, ateşli, güzel konuşan, esmer güzeli, 28 yaşında bir delikanlı idi. Üstünde teğmen üniforması, Yeni Adana Gazetesinin başyazar odasında rahmetli Şair Mehmet Emin Yurdakul'un aracılığı ile ilk defa görüştük ve hemen birbirimizi sevdik.

Levent Şahverdi Arşivi

Adana iki ay önce Fransızlardan geri alınmıştı. 5 Ocakta Kurtuluş Bayramına katılmış olan Şair Mehmet Emin Yurdakul Antalya'ya henüz dönmüştü ki, Adanalılar, şairin Adana'da kalması için Atatürk'e başvurmuşlardı. Atatürk, Adanalıların isteğini yerine getirerek, Yurdakul'un cephe gerisi irşad görevini bundan böyle Adana'da yapmasını uygun bulmuştu. Ben Antalya'da öğretmendim. Düşman işgalinden yeni kurtulmuş olan Adana'da görev almayı istiyordum. Bunu Yurdakul'a açtım. Birlikte Adana'ya gitmeği kabul etti. Antalya'daki görevimden çekilerek Adana'ya geldim. Henüz öğretmenliğe atanmamıştım. Ahmet Remzi ve Ferit Celâl, Yeni Adana'da çalışmamı önerdiler. Kabul ettim. Düzeltmen olarak gazeteye aldılar. Bir süre sonra da sekreter oldum. Ferit Celâl, Pozantı'dan beri Yeni Adana gazetesinin başyazarı idi. Buradaki beraberliğimiz 1923 yılı ortasına kadar sürdü. Ferit bu tarihte Yeni Adana'dan ayrıldı. Ayrı bir gazete çıkarmak istiyordu. Bu gazeteyi birlikte çıkarmayı teklif etti, kabul ettim.

Cumhuriyetin ilân edildiği 29 Ekim 1923'te, kuracağımız gazetenin küçük bazı makineleriyle harflerini almak üzere İstanbul'a gittim. Gazeteyi, Vilâyetten kiraladığımız eski bir taş baskısı makinesinde basacaktık. "Türk Sözü" adını verdiğimiz gazetenin ilk sayısını 1 Ocak 1924'te yayınladık. Bu arada Yeni Adana gazetesi de bazı yenilikler yaparak bizimle rekabete girişti. İlk günler pek az gazete satabiliyorduk. Ferit, arasıra kötümserliğe düşer, "Galiba Uluğ, muvaffak olamayacağız," derdi. Ben ondan altı yaş küçük olduğum halde daha cesaretli ve gelecekten daha umutlu idim. Ferit, Adana Lisesinde resim öğretmeni, ben de Seydiye İlkokulunda öğretmendim. Aldığımız küçük aylıklarla kıt kanaat geçiniyor, gazeteden fazla bir şey beklemiyorduk. Aradan aylar geçti. Bir gece sinemada "Hayvanlar Tıpkı İnsanlar Gibi" konulu bir oyun seyrediyorduk. Karanlıkta yanıma biri yanaştı, "Türk Sözü Matbaası yanıyormuş," dedi. Hemen sokağa çıktım ve sinemadan matbaaya kadar yarım kilometre tutan yolu koşarak matbaaya geldim. Ben gelinceye kadar matbaa bir ateş yığını haline gelmişti. Matbaa binamız hükümet konağı karşısında, Fransızlardan kalma ahşap bir baraka içinde idi.

O sıralarda Adana'da Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin organı olarak Abdülkadir Kemali tarafından "Tok Söz" adında bir gazete yayınlanmakta idi. Biz, Cumhuriyet Halk Partisini tutuyor ve

Levent Şahverdi Arşivi

bu gazete ile çarpışıyorduk. Gazetemizin bunlar tarafından yakıldığı kuşkusu içinde idik.

Atatürk, Türk Sözü Gazetesinin yandığını haber alınca bize Partiden 3000 liralık bir yardım yaptırdı. Bir miktar da bankalardan borç aldık ve ben ikinci kez İstanbul'a giderek yeni bir matbaa için gerekli makine ve harfleri satın aldım. Matbaayı bu kez Ulucami yanındaki Sanat Okulunun bir bölümünde kurduk.

O sıralarda yeni Teşkilâtı Esasiye Kanunu (Anayasa) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmekte idi. Cumhurbaşkanına veto hakkının verilip verilmemesi günün başlıca konusu idi. Ferit, Türk Sözü'nde vetonun aleyhinde "Milletin Hâkimiyeti" başlığı altında bir başyazı yazdı. Bu yazı Ankara'da çok iyi bir etki yapmıştı. Ferit bir aralık Ankara'ya gitti. Oradan bana şu mektubu yazdı :

"Uluğ;

"Erken dönmek istiyorum. Mülâkatlarımı yapacağım. Yazılarımı acele şurada burada yazıyorum. Bir defa da sen dikkatle oku... Gazetemize çok güzel yazılar yetiştireceğim...

"Gazetemize karşı tasavvur edemeyeceğin bir teveccüh var. "Milletin Hâkimiyeti" diye yazdığım makale Mecliste bir hâdise olmuş, hemen fevkalâde diyeceğim tesir yapmış. Meclis mahafiline bizi ve beni çok iyi tanıttırmış... Bilâ istisna beni tebrik ettiler. Adana mebusları ellerinde gazetemiz, hür memleket böyle olur, diyorlar. Osman Zade "Eğer bu makale başka bir gazetede intişar etse idi, şahsiyet olurdun", diyor. Gazetenin o nüshası herkesin elinde eskimiş. Bu, bizim için mesut bir hâdise. Feridun Fikri belki otuz defa tebrik etti.

"Bir mebus: "Azizim, makalen Mecliste birtakım müteredditleri kuvvetlendirdi. Bu meselede âmil olunuz," dedi... Uluğ, en büyük zevki duydum...

"Mebuslara takdim olunurken, gazetecilere takdim olunurken 'Türk Sözü muharriri, Milletin Hâkimiyeti makalesini yazan,' diyorlar.

"Vasıf ile uzun görüştüm. Mümkün olan şeyi yapacağız, dedi. Bakalım ne olacak? Her halde bir şey olacak gibi.

"Gazetemizi bütün gazeteci arkadaşlar tebrik ediyorlar. Ümitlerim artıyor. Ziya Gevher "Gıpta ediyorum, oraya geleyim, Türk Sözü'nde çalışayım," diyor.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bu takdirlerin, bu şerefli teveccühlerin en mühim kısmı sana aittir. Senin gibi bir arkadaşım olmasaydı zevkim, mesaim ne kadar sakat kalacaktı.

"Türk Sözü benden ziyade senin eserindir. Ben de büyük bir gurur duyarak senden bahsediyorum.

"Şimdilik Allaha ısmarladık. Gazetemizin son nüshalarını aldım; ne güzel, ne güzel. Fakat kim bilir sen ne kadar yoruluyorsun. Bütün kalbim senin yorgunluğun ile muztarip.

Babama, aileme selâmlar, hürmetler, ellerinden öperim."

FERİT CELÂL

Türk Sözü artık tutunmuştu. Matbaa, Adana'nın iyi matbaalarından biri olmuştu. Zarar etmiyor, hattâ biraz kâr bile bırakıyordu.

1926 Temmuzunda ben Ankara'da yeniden örgütlenen "Türk Ocakları Merkez Heyeti"nin Başsekreterliğini kabul ederek Ankara'ya geldim. Ferit de 1927'de Urfa'dan Milletvekili seçilerek Ankara'ya geldi. Her ikimiz de yeni evlenmiştik. İlk çocuklarımız aynı yılda (1928) doğdu, süt kardeştiler. Ferit'le, Türk ocaklarının kapandığı tarihe kadar Türk Yurdu'nu beraber çıkardık. 1931'de ben Türk Tarih Kurumu'nda görev aldım. O da bir süre sonra Ankara Halkevi Başkanlığına atandı. Tarih Kurumu, Halkevinde ayrılan bir bölümde çalışırdı. Ben de Ankara Halkevinin Tarih ve Müze Koluna Başkan seçildim. Böylece Ferit'le birlikte idik. Daha sonra Bahçelievler'de komşu olduk. Dostluğumuz hiç aksamadan 53 yıl sürdü. Ölümünden bir buçuk ay önce Şeker bayramında Caddebostan'daki evinde birkaç kere buluştuk. Öldürücü hastalığından haberim vardı; fakat sağlıklı görünüyordu.

Ferit Celâl çok dürüst, dünya malına önem vermeyen, artist ruhlu, duygulu bir insandı. Adana'nın Fransızlardan geri alınması sırasında birçok insan meşru veya gayr-ı meşru yollardan para kazanma yoluna sapmıştı; Ferit bu çeşit bir yolu hiç bir zaman yeğlemedi.

Ferit Celâl çok mutlu bir evlilik yaşamı içinde idi. Fakat yetişmiş iki evlâdını birbiri arkasından kaybetmiş olması onu ve eşini yıktı. 18 yaşındaki kızı Güner'i verem alıp götürmüş, çok iyi yetişmiş olan oğlu Doktor Güngör bir kazaya kurban gitmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir buçuk yıl önce de sevgili eşini yitirmişti. 81 yaşına rağmen dağ gibi görünen Ferit'in bu acılara dayanması olanaksızdı.

Onun ne denli içli bir insan olduğunu, kızının ölümü üzerine bana yazdığı mektuplar yansıtır :

29.12.949
İstanbul

"İki Gözüm Kardeşim Uluğ!

Günlerden beridir ki, ilk defa kalemi elime alıyor, senin telgraf ve mektubuna cevap vermeğe gayret ediyorum. Güner'imiz için karı koca nasıl yandığınızı, mektubunun her kelimesi, her satırı, en canlı bir şekilde ifade ediyor. Kafam ve kalbim onun acısıyle yanıp tutuştuğu için, bu acının büyüklüğünü sana bildirecek bir halde değilim... Onu çok ve hem de çok sevdiğinizi bilirdik, o da bilirdi... Ölümünden birkaç gün evvel, baba-kız karşı karşıya oturmuş, memleketi, memlekketteki dostları konuşuyorduk[1]. O bana, "Bilir misin baba, senin en vefalı, mert, faziletli arkadaşın Uluğ amcadır. Ben onun gibi mükemmel yetişmiş, olgunlaşmış, insan bir Türk görmedim," dedi. O zaman sana müşterek bir mektup yazmaya karar vermiştik... Onu tasdik ettim. Uzun hatıralarımızı birer birer ona naklettim... O siyah gözleri pırıl pırıl yandı. Müsterih bir kalp sükünuyle güldü.

Sana oradan bir şey yazamadık Uluğ. Bir iki gün içinde o emsalsiz hazine avuçlarının, kollarının arasında tükeniverdi. Onun çocuk kalbinde nasıl bir yer almışsın hayret ettim. Ne deruni kızdı. İnsanları öyle bir anlayışı ve sezişi vardı ki hayret edersin... Ah yavrum arkasından büyük bir kalp acısıyle yanacakları nasıl seçmişti

.....

23.1.950
Üsküdar

Canım Kardeşim Uluğ!

Üç gün evvel hepimizin sevgilisi, hilkatin o güzel eseri Güner'i, toprağının istediği toprağa verdik. Bu, çok güç ve insafsız bir bağış!... Talih bize merhametsizce kıydı; ne yapalım ki kader denilen bu karanlığı bir örtü gibi başımıza çekip, altında sıtmalı bir ömür geçirmekten başka yapacak bir şeyimiz yok... Benim sıramı o aldı, onu

[1] Güner İsviçre'de bir sanatoryumda ölmüştü.

Levent Şahverdi Arşivi

bu suçundan, fedakârlığından dolayı affedemeyeceğim... Zaten hayatında bundan başka da bir günahı yoktu ki...

Onu gömdük diyemiyorum, yakıştıramıyorum hilkatin bu kahpece çirkinliğini ona...

İstediğin gibi, senin adına ona, amcasının son nüvazişkârlığı olmak üzere büyük bir menekşe buketi yaptırdık, kordelesine de adını yazdık, tabutunun üzerinde onu da beraberce toprakladık... Çok sevdiği, inandığı bir insanın tasavvurundaki renk ve koku ile birlikte ebedileşip gitti...

Bu satırlarıma ağlama Uluğ. Hicran ve tahassürleri göz yaşları söndürmeğe yetmiyor; hepimizin yerine yanan kalbimden geçen, fakat bir türlü kurumayan damarlarımdaki şeyleri onun uğruna versem iyi olacak. Fakat ne yazık ki elimde olan bu şey bile elimde değil...

Seni kucaklarım; çünkü ateşime eşit bir ateş içindesin...

Hepimizden sana ve Mebrure'ye en derin kardeşlikler. Oğlumuzun gözlerinden öperiz. Tuna'yı da bizim için kokla ve okşa.

FERİT CELÂL GÜVEN

İnce ruhlu Feritciğim, seni hiç unutmayacağız. Sevdiklerinin yanında müsterih uyu...

Yeni Ufuklar: Ocak 1976, Sayı 268

Levent Şahverdi Arşivi

IV. SİYASAL KONULAR

Levent Şahverdi Arşivi

İNGİLİZ MANEVRASI

Cenevre'de Musul meselesi etrafında cereyan eden müzâkerat şayan-ı dikkat safhalar arzetmektedir. Baş murahhasımızın mukni' ve mantıkî beyanatına İngiliz'lerin verdikleri cevaplar çok çürüktür. İrken, hukuken ve iktisaden Türk olan Musul'un Irak'la alâkasını ispat edemeyen İngilizler, davayı kazanmak için siyasî manevralara başladılar. Şimdi dört el ile sarıldıkları nokta, Tahkik Komisyonunun ortaya attığı Irak mandasıdır. Meseleyi zahiren bir manda meselesi şekline sokmakla İngilizler efkâr-ı umumiyeyi aldatabileceklerini zannediyorlar. Bununla beraber İngiliz gazetelerinin bu hususta neşriyatı tamamen lehimizdedir. Daily Mail: "İngiliz kabinesi Irak mandasını temdit ederse, çukurlarını kazmış olacaktır. Yegâne çare Irak'ı tahliye etmemizdir" diyor. Yine aynı gazetenin Cenevre muhabiri: "Türkler, Musul meselesinin tayin-i hudut şeklinden çıkarılarak mâhirane bir manevra ile Irak üzerinde İngiliz mandası gibi hudut haricinde bulunan başka bir mesele haline kalbedilmesine asla müsaade edemiyecektir. Türkler Musul meselesini Cemiyet-i Akvam'a havale ettikleri zaman manda meselesi katiyen mevzuubahis değildi. Bu defa manda meselesinin ortaya sürülmesi, İngiliz'lerin Irak'ta haiz oldukları idarî vekâletin temdidinden mütevellit mesuliyeti Cemiyet-i Akvam'a yükletmek maksadiyle İngiliz kabinesinin tecviz edilmesi gayr-i mümkün bir teşebbüsü mahiyetinde telâkki edilmektedir" diyor.

Bu mütalâa bir Türk gazetesinin değil, bir İngiliz gazetesinin mütalâasıdır. Bunlar ispat ediyor ki İngiliz efkâr-ı umumiyesi maskesi altında oynanmak istenen oyun, petrol tacirlerinin ihtiras ve arzularıdır. İngiliz milletine pek ağıra mal olan Irak mandasına ve Musul etrafındaki İngiliz siyasetine karşı İngiliz efkâr-ı umumiyesi bariz bir adem-i hoşnûdi göstermektedir.

Filhakika Cemiyet-i Akvam'ın münakaşa ve halledeceği mesele İngiltere'nin Irak üzerindeki mandası değil, henüz üstünde hukuken Türk hâkimiyeti bulunan Türklerle meskûn bir kıtanın Irak'a mı, yoksa Türkiye'ye mi ait olduğu meselesidir. Yoksa İngiliz mandası Irak üzerinde on sene, yirmi sene temdit edilecekmiş, bu, bizi hiç bir zaman alâkadar etmeyen bir şeydir. Ortada bir hak vardır, bir kıta

Levent Şahverdi Arşivi

halkının arzusu, bir memleketin hayatı mevzuubahistir. Tahkik Komisyonunun raporu da ispat ediyor ki, Musul Türkiye'nindir. Burada oturanlar Türkiye'yi arzu ediyorlar.

İngilizler Musul üzerindeki iddialarında haksız olduklarına kanidirler. Buna kani olmasalar meselenin münakaşasına doğrudan doğruya girerler ve siyasî manevralara, manda meselelerine temastan içtinap ederlerdi. Hudutlarda yapılan nümayişler, halk üzerinde yapılan tazyikler İngilizlerin bu meseledeki zaaflarını isbat eden delillerdir.

Cemiyet-i Akvam Türkiye için hayat ve emniyet meselesi olan Musul meselesini bu defaki içtimaında behemehal halletmelidir. İşin talika, uzatılmıya tahammülü yoktur. Yüz binlerce ırkdaşımızın İngiliz ve Arap tazyiki altında ezilmesine daha fazla sabredemeyiz. Biz cihan efkâr-ı umumiyesi karşısında hakkına emin bir adam sıfatiyle çıkıyoruz. Sözlerimizde iki manaya gelen siyasî kelimeler yok; politika oyunları, politika manevraları yapmak ihtiyacını hissetmiyoruz. Cemiyet-i Akvam'ın adaletten ayrılarak, Türk hukukuna petrol ihtirasını tercih edeceğine kani değiliz. Hakkımızın tesliminden başka istediğimiz bir şey yoktur. Gayr-i âdilâne verilecek bir hükümden sonraki mesuliyetler bize değil, bu hükmü verenlere râci olacaktır. Musul Türktür ve Türk kalmalıdır. Bunun aksini iddiaya kimsenin hakkı yoktur.

Türk Sözü: 9 Eylül 1925

NOKTA-İ NAZARIMIZ

Musul meselesi hakkında hakikî kararı verecek olan bitaraflardan mürekkep Üçler Meclisi, Başmurahhasımız Tevfik Rüştü Bey'i istima' etti. Baş murahhasımızın sorulan suallere verdiği cevaplar Türkiyenin bu meselede ne kadar sulhperver ve munsif olduğunu göstermek itibariyle çok şayanı dikkattir. Mister Emery'nin: "Musul Türklere geçerse Irak'ın emniyet ve kabiliyet-i hayatiyesi muhtel olur." suretinde Cemiyet-i Akvam'a vaki olan beyanatına karşı Tevfik Rüştü Bey, Türkiyenin cihan muvazene-i düveliyesinde bir unsur-ı intizam olduğunu söylemiş ve Irak'la bir emniyet misakı akdine hazır olduğumuzu beyan etmiştir.

Ahali temenniyatının Türkiye lehinde olup olmadığı hakkında heyetin sorduğu sual Tevfik Rüştü Bey'in dedikleri gibi bî-lüzûmdur. Türkiye her zaman hakkına emin olarak Musul'da re'y-i âma müra-

Levent Şahverdi Arşivi

caatı istemiş ve bunda ısrar etmiştir. Cemiyet-i Akvam Tahkik Heyetinin Musul'da Türkler lehine müşahede ettiği tezahürat bizim bu talebimizde ne derece haklı olduğumuzu gösteren kuvvetli bir bürhandır.

Heyetin bütün suallerine başmurahhasımızın verdiği cevaplar kâfi derecede vuzuh ve hakikati ihtiva ediyor. Her şeyden evvel cihan efkâr-ı umumiyesine şunu isma' etmek isteriz ki: Türkiye hiç bir emperyalist emel peşinde koşmak sevdasında değildir. Kimsenin toprağında, hakkında ve servetinde gözümüz yoktur. Kendi memleketimizde bir unsur-ı medeniyet, bir unsur-ı sulh ve müsâlemet olarak çalışmak, senelerden beri ezilen, yıkılan yurdumuzda kendi dertlerimizle meşgul olmak istiyoruz. Bütün gayemiz mesut, müreffeh, medeni bir Türkiye yaratmaktır. Dinî siyaseti, hayalinden bile silen Türkiye'ye panislâmizm isnat etmek de büyük bir iftiradır. Türkiye her milletin müstakil ve hür olmasını istiyor. Bütün İslâmların bu kabiliyeti göstermeleri en büyük temennimizdir.

Musul meselesi muvacehesinde Türk tezinin, Türk nokta-i nazarının büyük bir hakikat ve adaleti ihtiva ettiğine cihan efkâr-ı umumiyesi kail olmuştur. Karşımızda hasım mevkiinde bulunan İngilizler bile hakkımızı teslimden çekinmiyorlar. İngiliz matbuatının bu hususdaki hararetli neşriyatı bu iddiamızı ispata kâfidir.

Mesele esas itibariyle halledilmiştir. Üçler Heyetinin tereddüde düşmesine hiç mahal yoktur. Musul üzerindeki Türk hukuku her itibarla şüphe götürmeyen bir hakikattir. Adaletin en büyük tecelligâhı olması icap eden Cemiyet-i Akvam'ın bu mesele hakkında vereceği kararı bütün cihan büyük bir alâka ile takip ediyor. Cemiyet-i Akvam burada göstereceği adaletle bütün milletlerin muhabbet ve teveccühüne lâyık bir teşekkül olduğunu ispat edecektir. Hak ve hakikatin kazanacağına emin ve mutmain olarak verilecek adilâne kararı bekliyoruz.

Türk Sözü: 16 Eylül 1925

LAHEY'E HAVALE

Musul meselesi nihayet Lahey mahkeme-i adaletine havale edildi. Bu havalenin meseleyi uzatmaktan başka faydası olamıyacağına kaniiz. Zira Üçler Komitesinin bu hususdaki esbab-ı mûcibesi çok zayıftır. Lahey mahkeme-i adaletinden istizâna karar verilen üç nokta, bu havalenin sırf meseleyi tâvik için müracaat edilmiş bir usul olduğunu

Levent Şahverdi Arşivi

vazıhan göstermektedir. Son gelen telgraflar Akvam Meclisinin meseleyi Kânunuevvel'de müzakere edeceğini bildiriyor ki, bu da nokta-i nazarımızı teyit ediyor.

İngiliz siyasetinin en bariz karakteri herhangi bir meselede müşkilât ihdas etmektir. İngiliz'lerin bir meseleyi sühuletle halle yanaştıkları nadirdir. Onlar zamanın kendileri için en emin dost olduğuna kanidirler. Musul meselesinin uzamasından da bekledikleri budur. Belki bu suretle müsait bir zemin ihzar edebiliriz sevdasında bulunuyorlar. Fakat muhataplarımız şunu unutuyorlar ki, karşılarındaki hükümet zihniyet, kuvvet ve irade itibariyle eski Osmanlı devleti değildir. Yeni Türkiye İngiliz blöfüne, İngiliz manevrasına kanmaktan çok uzaktır.

Cemiyet-i Akvamda cereyan eden müzakereleri dikkatle takip edersek görürüz ki, İngilizler Musul meselesinde hiç bir hakka, hiç bir hakikate istinat edemezler. Sarih hakkımız karşısında İngiliz murahhaslarının bocaladıklarına şahit oluruz.

İngilizler kuvvetli iddialarımıza karşı muvaffak olamayacaklarını anlayınca – her zaman yaptıkları gibi – tezvirata, entrikaya başlamışlardır. Hıristiyanların tehcir edildiğinden, Irak'ın emniyeti taht-ı tehlikede bulunduğundan ve nihayet Cemiyet-i Akvamın kararına mutavaata mecbur olduğumuzdan demvurmuşlardır.

Üçler Komitesinin meseleyi – baştan atarcasına – Lahey'deki Mahkeme-i Adalete havale etmesi bize İngilizlerin tesirine mağlûp oldukları hissini veriyor. İngilizler aleyhine karar vermek istemeyen komite işi Lahey'e havaleden başka çare bulamamıştır.

Başmurahhasımızın Üçler Komitesindeki beyanatı, meselenin halline doğru atılmış kuvvetli bir adımdır. Filhakika Diyale'yi Irak'a bırakmağa, Irak'la bir emniyet misakı akdine muvafakat edişimiz bizim ne derece sulhperver olduğumuzu göstermişti. Gösterilen bu samimi hüsnüniyete rağmen Akvam Meclisinin bir karar verememesi Cemiyete karşı beslenen itimadı sarsmıştır. Cemiyet-i Akvam hak ve adaletin hâmisi olması icap eden bir meclistir. Cihan efkâr-ı umumiyesinin bile teslim ettiği bir hakkı tasdik için meclisin bir devre-i tereddüt geçirmesi milletler üzerinde iyi intibalar bırakmasa gerektir.

Mâhâza biz metalebatımızdan bir kelime bile çıkarmış değiliz. Lahey Mahkemesinin, Akvam Meclisinin gayr-ı âdilâne kararına da itaate mecbur değiliz. Cemiyet-i Akvam son havalesiyle bu meselede

Levent Şahverdi Arşivi

bitarafane bir karar vermekte güçlük çekeceğini ihsas etmiştir. Hakkımız sarihtir. Kimsenin toprağına göz dikmiyoruz. İlmen, hukuken, ırken ve iktisaden Türk olan bir vatan parçasından herhangi bir kararla feragat edemeyiz. Yapılacak en adilâne hareket Musul halkının re'yine müracaat etmektir. Bizim son isteyeceğimiz şey budur. Eğer halk bizi istemezse ancak o zaman hakkımızdan vazgeçebiliriz ve illâ...

Türk Sözü: 22 Eylül 1925

MUSUL HUDUDUNDA

Musul meselesinin Lahey mahkemesine havalesinden sonra İngilizler Musul halkı üzerinde tatbik ettikleri zulüm ve i'tisâf siyasetlerine yeniden şiddetle başladılar. Ajanslar, İngiliz mezâliminden hayatını kurtarmak bahtiyarlığına nâil olanların akın akın hududumuza iltica ettiklerini haber veriyorlar.

Musul hududunun cenubunda tüyleri ürperten bir vahşetle devam eden bu vekayiden maada İngiliz silâhı ve İngiliz plâniyle techiz edilen şakiler şimaldeki köylere de tecavüze başladılar.

Mevhum bir hududun muvakkaten bizden ayırdığı topraklarımız üzerindeki ırktaşlarımıza reva görülen bu mezâlime daha fazla lâkayt kalamayız.

İngilizler Cemiyet-i akvamda tezlerini müdafaa ederken: "Musul Türklere verilirse, Irak'ın emniyet ve asayişi tehlikeye girecektir" diyorlardı. Bugün bu emniyet ve asayişin bizzat İngilizler tarafından ihlâl edildiğini görüyoruz. Tarih, cihan efkâr-ı umumiyesinin bundan daha küstahça aldatıldığına şahit olmamıştır.

Âlemin gözü önünde cereyan eden bu hâdiselere rağmen hâlâ İngiliz hükümetinin Hıristiyanlık âleminin taassubunu tahrik edercesine Türk tehcirinden, Türk tecavüzünden bahsetmesi, yalanla dönen İngiliz siyasetinin iğrenç ve sefil cihetlerini göstermek itibariyle çok şayan-ı dikkattir. İngilizler kendi fâcialarını, kendi vahşetlerini setr-i için yaptıklarını bize isnât etmek suretiyle dünyayı aldatmak istiyorlar. Zaten Musul meselesinin Lahey'e havalesinden maksat ta bu değil miydi? İngiliz hükümeti bunu, birkaç aylık teehhürden alçakca istifade için yapmadı mı?

Fakat bu köhne İngiliz siyasetine, bu riya ve fırıldak dolu İngiliz propagandasına kanacak insanların mevcudiyetini zannetmiyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

İngiliz efkâr-ı umumiyesi hâlâ kabinenin bu meşum sergüzeştinden duyduğu azabı izhar etmekten çekinmiyor. İngiltere'nin Daily Mail ve Daily Express gibi en zî-nüfuz gazeteleri kabinenin yüzüne bütün hatalarını en ağır bir lisanla çarpmaktan, bu gafillere çürük siyasetlerini ihtardan vazgeçmiyorlar. Cihan matbuatı, İngiliz haksızlığını ilân ediyor. Adaletin ve hakkın bu kadar sarahatle ifadesine karşı İngiliz kabinesinin hâlâ sefil siyasetinde devam etmesine hayret ediyoruz.

İngiltere bütün harekâtiyle yeni Türkiye'yi anlamamış görünüyor. Hüsnüniyetimizi, sulhperverliğimizi zâfa hamleden İngiliz kabinesine çok güzel bir ders vermeğe muktedir olduğumuzu istediğimiz zaman gösterebiliriz. Biz, hakkımızı bildiğimiz kadar onu almasını da bilenlerdeniz. Kendi toprağımız üzerinde, kendi kardeşlerimize yapılan zulümlere edeceğimiz tahammülün de bir haddi vardır. Temenni ederiz ki İngilizler bize bu haddi tecavüz ettirmezler.

Türk Sözü : 27 Eylül 1925

EMERY'NİN HEZEYANLARI

Cenevre'den Londra'ya dönen İngiliz Müstemlekât Nazırı Emery, İngiliz gazetelerine Musul hakkında bir alay hezeyandan başka bir şey olmayan beyanatta bulundular. Bu beyanatı okuyanlar, İngiliz diplomatının sıkılmamak hususundaki kabiliyetine cidden hayret etmişlerdir. Emery hakkı ve hakikati bütün vuzuhiyle gören cihan muvacehesinde yalan söylemekten utanmamış, İngiliz milletine hitap ederken, o milletin hakikî hissiyatını yaraladığının farkında olmamıştır. O İngiliz milleti ki, vicdanının ma'kesi olan matbuatla aylardan beri Musul üzerindeki İngiliz haksızlığını haykırmış, Musul'da nihayetsiz bir maceraya atılmak isteyen İngiliz Nazırına hasım milletler matbuatının bile sarf etmediği kelimelerle hücum etmiştir. Emery, sanki bütün bu hücumlar kendisine değilmiş, sanki İngiliz milleti kendi fikirlerini terviç ediyormuş gibi, cidden müstesna bir suğukkanlılıkla İngiliz hukukundan, Türk haksızlığından bahsetmiştir.

Emery baştan başa yalan ve hezeyan dolu olan bu sözleri arasında demiştir ki: "Musul Irak'ın bir cüzüdür. Biz nerede bulunuyorsak, orada kalmamız icap ederken, ben Türkiye'nin nakz-ı ahd etmek ve halihazırda Irak'ın bir cüz'ü bulunan araziyi zapteylemek için İngiliz İmparatorluğuna karşı ilân-ı harp etmek gibi bir harekette buluna-

Levent Şahverdi Arşivi

çağına ihtimal veremem. Türkiye'nin Musul üzerinde Bağdat ve Basra üzerindekinden fazla bir hakkı yoktur. Musul'un yüzde beşi bile Türk değildir."

İngiliz gazetecileri ve İngiliz milletiyle beraber bütün cihan bu safsatalara gülmekten başka bir şeyle mukabele edemez. Bu sözler, bir deli saçmasından daha ileri gidemeyen şeylerdir. "Türkiyenin Musul üzerinde Bağdat ve Basra'dan daha ziyade hakkı yoktur" diyen İngiliz Nazırına Başmurahhasımız ve Türk matbuatı icap eden cevabı çoktan verdiler. Madem ki Musul'da yüz de beşten fazla Türk yoktu ve madem ki Mister Emery cenapları hakkından bu kadar emindi, niçin re'y-i âme müracaat hakkındaki teklifimizi kabul etmediler?

Yüzde doksan beş Türk düşmanı olan bir memleket hakkında bitaraflardan mürekkep olan tahkik komisyonu nasıl oldu da aksi bir karar verdi? Musul halkının Türkiye'yi istediğini raporlarında zikreden komisyonu, Mister Emery her halde Türk taraftarlığıyle itham edemez.

Şu beyanat, İngiliz gazetelerinin gafil ve ahmak kelimeleriyle tavsif ettikleri Emery'nin ne meziyette bir adam olduğunu sarahaten gösterdi. Emery bu beyanatiyle dünyada hakikati en fena gören bir adam olduğunu ispat etti. Bu beyanat köhne ve adî bir politikacı beyanatıdır. Kendini bilen, gülünç olmaktan çekinen ağır başlı bir diplomat bu hezeyanları söylemek için çok düşünür.

Biz yine bütün kuvvetimizle haykırıyoruz: Musul Türktür, Musul Türkiye'nin aziz bir parçasıdır. Bunu her zaman ispata hazırız. Bizi harp korkusuyle tehdide yeltenen İngiliz nazırı, icap ederse, bu uğurda harbi de göze alabileceğimizi unutmamalıdır.

Türk Sözü: 2 Teşrinievvel (Ekim) 1925

BEKLENEN KARAR

Cemiyet-i Akvam nihayet uzun tereddütlerden, sahte münakaşalar ve gösterişlerden sonra bizce evvelden malûm olan kararını verdi, yani Musul'u Irak'a terketti.

Bizim ve bütün cihanın Cemiyet-i Akvamdan beklediği karar bu idi. Münakaşalar, tereddütler beylik merasimden başka bir şey değildi. Biz Cemiyet-i Akvam'ın meseleyi Lahey'e havale ettiği zaman verilecek kararı çok iyi tahmin etmiştik. Hakikat karşısında bocalayan

Levent Şahverdi Arşivi

Akvam Meclisi nihayet kendisini bile inkâr etmiş, yükleneceği mesuliyeti Lahey Divaniyle paylaşmak istemişti. Heyet-i murahhasamızın büyük bir hüsnüniyetle hareketine, hakkımızı ispat için dermeyan ettiği kuvvetli delâile ve cihan efkâr-ı umumiyesinin hakikati görmek hususundaki derin isabetine rağmen verilen bu karar, Akvam Meclisi namı altında toplanan İngiliz hizmetkârlarının insaniyet ve hakikat namına yüzlerini kızartacak bir karardır. Fakat İngiliz tahakküm ve ceberutunun esiri olan bu efendilerden bundan başka bir karar beklemek büyük bir safderunluk olurdu.

Cemiyet-i Akvam'ın tarihe büyük bir hicapla geçecek olan kararlarını tetkik edecek olursak, sahte bir nam altında toplanan bu meclisin hiç bir zaman İngiliz esaretinden kurtulamadığını görürüz. İngiltere' nin alâkadar olduğu hiç bir meselede İngiltere aleyhine karar verilmiş değildir.

Heyet-i murahhasamız meclise verilecek cevabı kısa bir cümle ile söylemiştir: "Bundan sonra söz Ankara'nındır." Filhakika bu haksız karar karşısında söylenecek söz budur. Hakkını bildiği kadar onu istihsal etmesini de bilen Ankara, bu meselede de takip edeceği hatt-ı hareketi çoktan tayin etmiştir.

Cemiyet-i Akvam, teşekkülü ânından beri çok kararlar verdi. Fakat bunun kaçta kaçı kabiliyet-i tatbikiyeyi haizdi ve bunların hangisi tatbik edildi. Küçük ve zayıf milletleri avlamak için kurulan bu İngiliz tuzağı kararı hilâfına hareket edenleri hangi kuvvetiyle te'dip edebildi. Bütün bir cihan-ı husumet karşısında en güç istihsal edilebilecek haklarını, hakkına ve kuvvetine güvenerek cebren alan Türk, bu meselede de hakkını almasını çok iyi bilir. Milletler meclisi ismi verilen cemiyet, hangi kuvvetle buna mani olabilecektir.

Yalnız biz bir cihetten çok memnunuz. Dünya milletlerini sahte bir namla aldatmak isteyenlerin bütün iplikleri pazara çıktı.

Mukaddes isimler altında gizlenmek isteyenlerin bütün iğrenç emelleri, ihtirasları bu vesile ile bir daha medeniyet âlemine malûm oldu. Musul meselesi Akvam Meclisinin foyasını meydana çıkarmak itibariyle insaniyete en büyük hizmeti yaptı.

Bize gelince: Gideceğimiz yolu evvelden çizmişizdir. Başmurahhasımızla beraber biz de tekrar ediyoruz: Son söz Ankara'nındır.

Türk Sözü: 18 Aralık 1925

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

YUNAN MİLLETİNİ TENZİH EDERİZ

Atina Stadyumundaki müessif hâdiseyi acı duyarak okuduk. Asıl Yunan milletiyle münasebeti olmayan bu hâdiseyi birkaç çapulcunun ve belki de, Türk ve Yunan dostluğunu bozmak amaciyle, komünistlerin tertiplemiş olması çok muhtemeldir. Hâdisenin garip tarafı Türk sporcularına hakaret edenlerin İtalyan sporcularını omuzlarında taşımaları ve onları teşci etmeleridir. Bu efendiler yakın tarihi unutmuş görünüyorlar. Eğer Anadolu mağlûbiyetinin acı hatırasını düşünerek bunu yapmışlarsa, pek alâ bilirler ki bu mağlûbiyetin müsebbibi Yunan milletini sonsuz bir maceraya sürüklemiş olan politikacılardır ki, Yunanlılar bunları zamanında takbih etmiş ve cezalandırmıştır. Türk milletinin buradaki rolü kendisini müdafaadan ibarettir. Kaldı ki, biz bu büyük zaferden asla gururlanmadan Lozan'ı takip eden günlerde komşu Yunan milletine dostluk elini uzattık ve Venizelos'u Ankara'da muhabbetle karşıladık. Ondan sonra geçen yirmi küsur yıl içinde ise aramızda, bütün dünyaya örnek olacak, bir dostluk kuruldu.

İkinci Cihan harbinde kahraman Yunan milleti İtalyanların haksız tecavüzüne uğradığı zaman Türk milleti bu tecavüz kendisine yapılmış gibi üzüldü ve elinden gelen yardımı Yunan milletinden esirgemedi. Öyle ki, en muhtaç olduğumuz bir zamanda silâh ve cephane yardımı, çocuklarımızın gıdasından keserek yiyecek yardımı yaptık. Kızılay'ın erzak götüren vapurlarını Pire ve Atina halkının nasıl şükran hisleriyle karşıladığını biliriz.

Bunları söylerken asil Yunan milletinden özür dileriz. Türk milleti yaptığı iyiliği söylemekten azap duyar. Hakikî Yunanlıların bugünleri unutmadığına eminiz. Sözümüz Atina stadyumunda hâdise çıkaran ve Yunan milletinden olmayan zavallılaradır.

Her zamandan ziyade birbirimize bağlı olmamız icabeden bir çağdayız. Türk - Yunan dostluğu yakın şarkın sulh ve sükûnu için en esaslı bir temel taşıdır. Türk milletiyle hakikî Yunanlıların bunu takdir ettiklerine şüphemiz yoktur.

Yine tekrar ediyoruz. Bu hâdise birkaç çapulcunun ve belki de komünistlerin tahrikinden başka bir şey değildir. Biz bunun böyle olduğuna inanıyoruz.

Ulus: 25 Mayıs 1949

Levent Şahverdi Arşivi

BİZE VATANPERVERLİK DERSİ VERMEK İSTEYEN YAZARA

25 Mayıs tarihli Ulus'ta "Yunan milletini tenzih ederiz" başlığı altında yazdığım küçük yazı, birçok mahfillerde çok müspet bir intiba bıraktığı halde, 27 Mayıs tarihli Zafer gazetesinde Rıza Oktay imzasıyle çıkan bir makalede, konu tam tersine mûtalâa edilmekte ve bize sinirli bir dille vatanperverlik dersi verilmektedir. Gençliğin haklı hassasiyetini istismar ederek, meseleyi iki dost memleketin arasını açacak derecede büyütmek isteyenlerle münakaşaya girişmek istemezdim. Fakat makalenin son cümlesi beni, bu cevabı yazmaya mecbur etti.

Heyecanlı yazar makalesini şu cümle ile bitiriyor :

"Bu bahislerde yazı yazacak olanların Millî Mücadele senelerimizin tarihini ve bu milletin çektiği ıstıraplar daima etrafımızda değişen dostluk ve düşmanlıkları kavrayabilmiş, millî şuuru hissetmiş ve bu devirde nezaketin bir zaaf telâkki edildiğini bilmiş olması lâzımdır".

Bu sayın yazara şunu teeddüple söyleyeyim ki, bu yazının sahibi, 19 yaşında gönüllü olarak Millî Mücadeleye katılmış, Yunanlılarla dövüşmüş, Sakarya harbinde bir Yunan şarapneli ile babasını kaybetmiş ve bu günlerin hatırası olarak göğsüne istiklâl madalyası takılmış katıksız bir Türk çocuğudur.

Bu münasebetle Atatürk'e ait bir hatırayı buraya yazmaktan kendimi alamıyorum :

Atatürk, Başkumandanlık zaferinin sabahı, yaveri Muzaffer Kılıç'la harp meydanını gezerken, gördüğü manzaradan son derece müteessir olmuş ve yaverine : "Çocuk; şu gördüğün manzara, insanlığın yüzünü kızartacak bir şeydir. Fakat bunu biz yapmadık; bizi mecbur ettiler" demiş ve biraz sonra yerde gördüğü bir Yunan bayrağını işaret ederek : "Bunu derhal kaldırınız. Bir milletin istiklâl alâmeti yerde sürünemez" emrini vermiştir.

Biz asil ve efendi bir milletiz. Palikaryalıklara aynı usulle mukabele etmek bize yaraşmaz. Kaldı ki, mahdut bir zümrenin eseri olduğuna şüphe etmediğimiz Atina hâdisesi yüzünden Yunanlılarla aramızın açılmasından ancak düşmanlarımız sevinebilir. Şimalde, bütün insanlığı tehdit eden büyük tehlikeye karşı, teşkil ettiğimiz demokrasi cephesinde açılacak gediğin, Yunanlılar kadar bizim de zararımıza olacağını kavramak için, büyük bir zekâya ihtiyaç olmadığı da aşikârdır.

Ulus: 1 Haziran 1949

Levent Şahverdi Arşivi

V. EKONOMİ

Levent Şahverdi Arşivi

MERSİN LİMANINDA DİZBARKO MESELESİ

Bundan beş on gün evvel Mersin'de Mıntıka Ticaret Müdürü Mansur Beyin riyaseti altında Mersin limanı tahmil ve tahliye işlerini tetkik eden Komisyon, dizbarko resmini seyyanen 275 kuruş olarak tespit etti. Tüccarın ve dolayısiyle memleket iktisadiyatının lehine olan bu karardan dolayı memnun olmamak mümkün değildir. Biz ki bu sütunlarda defeatle Mersin limanındaki tahmil ve tahliye masrafının fazlalığından ve bu yüzden İskenderun'un Mersin'e rekabet ettiğinden acı acı bahsetmiş ve Mersin'in inkişafı için buna çare bulunmasını istemiştik. Binaenaleyh Mersin limanındaki tahmil ve tahliye masraflarından yapılacak herhangi bir tenzilâttan, memleketin istifadesi nokta-i nazarından, bizim de memnun olmamız lâzımgelirdi. Yalnız yapılan tenzilâtın bir tarafı kurtarırken diğer tarafı batırmaması ve her iki tarafın hak ve istifadesi seyyanen muhafaza edilmek suretiyle tesbit ve tatbik edilmesi lâzımdır. Yoksa kabul edilen maddelerin tatbik kabiliyeti olmazsa, bunlar müzakere salonunun duvarlariyle, raporların satırları arasından harice çıkamazlar. Biz bu hususta kemal-i bitarafî ile tetkikat yaptık. İstediğimiz daima tüccarın istifadesi olmakla beraber dizbarko meselesinde şayan-ı tenkit noktalar bulduk. Bunları burada teşrih etmek istiyoruz:

Dizbarko harb-i umumînin tevlit ettiği bir resimdir. Meşum harbin bütün dünya iktisadiyatında husule getirdiği buhran ticaret-i bahriye müesseselerini sarsmış ve birçok vapur kumpanyaları zarar etmeğe başlamışlardır. Fakat devletler ihracat ve ithalât işlerini tanzim etmek, ticaret-i bahriyelerine halel getirmemek için vapur kumpanyalarının zararlarını kapatmayı göze almışlardır. Buna rağmen muhtelif kumpanyalar arasındaki rekabet de bu zararı teşdit etmiştir. Bugün her kumpanya bu rekabeti nazar-ı dikkate alarak navlun fiyatlarında tenzilât yapmış, fakat acentelerine vereceği aidatı yüzde beşten ziyadeye çıkaramamıştır. Halbuki yüzde beş aidat acentelerin masraflarını kapatmaya bile kâfi gelmediğinden dizbarko namiyle bir resim ihdas olunmuş ve bu suretle acentelere küçük bir kâr temin edilmiştir.

Fakat alınan bu resme mukabil acenteler de tüccara karşı muhtelif vazife ve mes'uliyetler deruhte eylemişlerdir. Nitekim malın vapur-

Levent Şahverdi Arşivi

dan gümrüğe kadar salimen nakli acentelerin uhde-i mes'uliyetlerine verilmiş bir iştir. Tüccar malını vapurdan değil, gümrükten teslim alır ve bu suretle birçok masraf ve külfetten kurtulur.

Mersin limanında şimdiye kadar alınmakta olan dizbarko ücreti hiç şüphesiz çok ağırdı, bunun makul bir hadde tenzili zaruri idi. Yalnız bunun için tetkikat yapmak, her iki tarafın da zararını mucip olmayacak bir şekil bulmak lâzımdı. Komisyon, İstanbul'un asgarî fiyatı olan 275 kuruşu kabul etti. Bizim netice-i tetkikatımıza nazaran bu fiyat şimdiki şekliyle acentelerin tamamen aleyhinedir. Ve öyle zannediyoruz ki, bu suretle yapılan tenzilâttan ileride yine tüccar mutazarrır olacaktır.

Komisyon, dizbarkoyu tenzil ederken mavnacıların almakta oldukları ücret üzerinde pek az tetkikat yapmıştır. Acenteler 275 kuruşun yüzellisini mavnacılara vermek mecburiyetindedirler. Geriye kalan yüz yirmi beş kuruşun da bir kısmı puvantör ve markatör ücretine gitmekte, geriye de pek az bir kâr kalmaktadır. Halbuki mavnacılara verilen yüz elli kuruş çoktur. Mersin'de Hamid Hayfavî ve Hızır Reis'ten mürekkep bir Mavnacılar Heyeti vardır. Bunlar mavnacılığı inhisar altına almışlardır. İhracat eşyasının tonundan 80 kuruş aldıkları halde ithalâttan 180 kuruş alıyorlar. Bu çok fazla bir ücrettir. Her mavna yevmiye ihracat eşyası nakliyatında üç sefer yapabilir. Her seferde bir mavnanın elli ton naklettiğini farzedersek bir mavna yevmiye 120 lira kazanıyor demektir. Buna mukabil bütün masraf nihayet yirmi beş liradan fazla değildir.

Hiç bir yerde, hiç bir müessese yaptığı masrafın dört misli kâr elde edemez, bu apaçık bir ihtikârdır. İhracat emtiasının tonuna 40 kuruş mavna ücreti kâfidir. İthalâtta nisbeten bazı zorluklara tesadüf ediliyor ve bir mavna yevmiye bazen bir seferle iktifa etmek ıztırarında kalıyor. Bunun da sebebi iskelede lüzumu kadar vinç olmaması, Gümrük İdaresinin anbar ve depolarının gayr-i kâfî bulunmasıdır. Mâhâza ne de olsa, ithalât eşyasının da tonuna 50 kuruş mavna ücreti kifayet eder. Eğer iskelede tahliye vesaiti tanzim edilir, gümrük bütün eşyayı muhafaza edecek depolar inşa ederse, bu da 40 kuruşa kurtarabilir. Çünkü o zaman her mavna iki üç sefer yapar ve her seferinde 20-25 lira almak suretiyle yevmiye 50-75 lira kazanır.

O halde komisyon madem ki dizbarkoyu 275 kuruşa indirdi, mavna ücretini de 150 den 50 kuruşa tenzil etmeli ve artacak yüz kuruşu acentelere bırakmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mersin limanını İstanbul'la mukayese edersek o zaman acentelere daha çok hak vermek lâzımgelir. İstanbul limanında tahmil ve tahliye çok kolaydır. Vapur bazen rıhtıma yanaşır ve eşyasını kolayca tahliye eder. Mavna ücretleri hiç bir zaman Mersin kadar yüksek değildir. Buna rağmen İstanbul Liman Komisyonu dizbarko'yu asgarî 275, azamî 375 kuruş tespit etmiştir.

Mersin limanında acentelerin tüccara karşı deruhte ettikleri mesuliyet çok ağırdır. Mal vapurdan çıktığı dakikadan itibaren gümrüğe kadar acentenin mesuliyeti altındadır. Yolda vukua gelecek zarar ve ziyandan acente mesuldür. Bil-farz muhteviyatını tahliye edemeyen bir mavnadan gece bir parça eşya kaybolsa, bundan tamamen mesul olan acentedir. Mavnacı hiç bir mesuliyet kabul etmemektedir. Nitekim geçen gün bu suretle bir mavnadan 800 İngiliz lirası kıymetinde iki balya kaybolmuş ve acente bunu ödemek mecburiyetinde kalmıştır. Bu çok ağır bir mesuliyettir. Bir acente senede bir defa böyle bir kazaya maruz kalsa, iflâs eder. Onun için yapılacak şey mesuliyeti mavnacılara da teşmil etmektir.

Hulâsa; son tenzilât ancak bir şartla makul olabilir, o da mavna ücretlerinde dediğimiz tarzda tenzilât yapmak suretiyle .. Yoksa bu şerait dahilinde Mersin'deki acentelerin iş görmeleri imkânsızdır. Seyr-i Sefain Acentesinin 340 senesi bilânçosu dizbarko dahil olduğu halde iki bin lira kârla kapanmıştır. Eğer dizbarko'yu bundan çıkarırsanız belki bin lira zarar görülecektir. Keza Hidiv Acentesinin de son altı aylık bilânçosu dizbarkosuz 1200 lira zararla kapanmış olacaktır. Bu netice tüccarın aleyhinedir, çünkü kumpanyalar acentelerini yaşatmak için aidatı fazlalatacaklar, buna mukabil de navluna zamedeceklerdir.

Öyle zannediyoruz ki, navluna yapılacak zam, dizbarkodan yapılan tenzilâttan çok fazla olacaktır.

Bütün bu tetkikattan çıkan en mühim netice ise, Mersin'de munzam bir tahmil ve tahliye şirketinin vücuduna olan şiddetli ihtiyaçtır. Halihazırda mavnacılar lâ-yü'sel bir vaziyettedir. Tüccar ve acenteler bunların esiridir. Mavnalardan kaybolan mallardan bunlara hiç bir mesuliyet terettüp etmez. Halbuki teşkilâtı muntazam bir şirket hem makul bir ücretle mal nakleder, hem de nakledeceği malın mesuliyetini deruhde ederek tüccarı ve acenteleri zarardan vikaye eder. Yoksa,

Levent Şahverdi Arşivi

saymadan alan, saymadan veren, dilediği zaman tüccarın malını denize döken, avarya mallar için istediği fiyatı isteyen başsız, mesuliyetsiz bir heyet her zaman için Mersin limanının baş belâsıdır.

Türk Sözü: 30 Temmuz 1925

ŞİMENDİFER YILI

342 (1926) senesi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde "Şimendifer Yılı"dır. "Türkiye'yi çelikten ağlarla örülmüş görmek en büyük emelimizdir" diyen İsmet Paşa, bu kıymetli sözünü yerine getirmek için yılmaz, yorulmaz bir azim ile çalışıyor. "Devlet kuvvetiyle şimendifer yapılamaz" diyen nazariyatçılara, elde edilen muvaffakıyetler kadar beliğ bir cevap olamaz. İsmet Paşa yalnız sözünü yerine getirmekle kalmadı, aynı zamanda kudretli eller tarafından idare edilen bir hükümetin her şeyi yapmağa muktedir olduğunu madde halinde, iş halinde gösterdi. Memleketin refahı, memleketin saadeti için gidilecek en kestirme yolu derin bir nüfuz-ı nazarla seçen İsmet Paşa'nın çizdiği programı muvaffakıyetle tatbik edeceğine hiç şüphemiz yoktur.

Garp cephesinde bir kumandan sıfatiyle galip gelen, Lozan'da bir diplomat sıfatiyle kazanan İsmet Paşa, şimdi bir başvekil sıfatiyle genç Türkiye Cumhuriyetini medeniyete, saadete doğru büyük bir kudret ve dirayetle sevkediyor. Türkiye, bu kıymetli devlet adamiyle iftihar etmekte çok haklıdır.

Dün aldığımız bir telgraf bize yeni sene için çok sevinçli haberler getirdi. 342 senesinin nafıa bütçesinde 30 milyon gibi muazzam bir tahsisat konuyor. Bu sene içinde Ankara - Sivas, Samsun - Sivas hatlarından maada, Ankara - Ereğli, Kayseri - Ulukışla, Kütahya - Tavşanlı, Afyon - Dinar hatlarına da başlanacaktır.

Geçenlerde Ankara'da toplanan Şimendifer Kongresi'nin, müstakbel Türkiye'nin demiryollarını gösteren bir haritasını görmüştük. Anadoluyu kesif bir kan damarı halinde örten siyah çizgilere bakdıkça "Acaba bunların hakikate inkılâp ettiğini görecek miyiz?" diyorduk. Bugün görüyoruz ve hissediyoruz ki, bu muazzam çelik ağlar süratle Anadolu'yu kaplıyor. Beş, on sene sonra Türkiye'nin baştan başa bu siyah çizgilerle bezendiğini göreceğiz. Çünkü bize bu kuvvetli hissi veren İsmet Paşa'nın şimendifer siyaseti muvaffakıyetle yürüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimendifer siyasetinin memleketin siyasî ve iktisadî vaziyeti üzerinde yapacağı inkılâbı bir an düşünmeği faydalı buluyoruz. Bu, Türkiyeyi hakiki esaretten kurtaracaktır. Erzurum'un, Diyarbakır'ın, Sivas'ın anbarlarında çürümeğe mahkûm olan mahsulât bu sayede bütün Türkiyeye yayılacak ve senelerden beri Amerika unlarına muhtaç olan şehirlerimiz kendi mahsulümüzden müstefit olacaklardır. Artık çiftçi Türkiye harice muhtaç olmayacak, yolsuzluk yüzünden bin bir mesâibe giriftar olan hücra vilâyetlerimiz yeni bir inkişâfa, yeni bir saadete kavuşacaklardır. Ankara'dan tıpkı kalpten çıkan damarlar gibi genç Türkiye'nin vücuduna yayılan bu siyah kan damarları girdikleri yere hayat ve saadet götürüyorlar. Lokomotif düdüklerini işiten köylülerin meserretli seslerini duymak insan için en büyük zevktir. Türk dehâsının, Türk fenninin ve Türk sermayesinin eseri olan demiryollarımız kendi evini bizzat kuran Türk için en büyük mükâfattır. Bu muazzam eserin bânisi olan İsmet Paşa'yı candan tebrik etmekten duyduğumuz zevki hiç bir şeyde bulamıyoruz.

Türk Sözü: 24 Ağustos 1925

MAHSULÂT-I ARZİYE VERGİSİ

Âşârın ilgâsından sonra ihdas olunan mahsulât-ı arziye vergisinin tarz-ı cibayeti için el'an doğru bir usul bulunamadı. Mevki-i mer'iyete konan 12 maddelik kanun çok noksandır. Tatbikat sahasında tesadüf edilen müşkülât kanunun pek acele yapıldığı kanaatini vermektedir. Bunun için Maliye Vekâleti ve defterdarlıklar bin bir müşkülâta tesadüf ediyorlar. Öyle zannediyoruz ki, kanun hiçbir tarafta bir tarzda tatbik edilmiyor. Kanunun bazı maddelerinde vuzuh ve sarahat yoktur. Bunun içindir ki, Maliye Vekâleti müteaddit emirlerle bunu tefsir etmek istemiş, fakat nedense büsbütün muğlâk bir şekil içerisine girilmiştir.

Kanunun ikinci maddesinde deniliyor ki: "İskele ve istasyonlara 60 kilometreye kadar mesafeden getirilip imrâr edilecek olan ve şimdiye kadar öşre tâbi bulunan mahsulât-ı arziyeden sevkedildikleri iskele ve istasyon rayici ve daha uzak mesafelerden getirilerek iskele ve istasyon veya gümrüklerden imrâr edilecek olan mahsulât-ı arziye ile un, kırma ve bulgurdan mahalleri rayici üzerinden mahallindeki fiyatının yüzde onu nisbetinde vergi alınır". Madde noksan ve müphem olmakla beraber

Levent Şahverdi Arşivi

anlaşılıyor ki, vergi ancak iskele ve istasyonlardan sevk ve imrâr edilen mahsulât-ı arziyeden alınacaktır. Diğer vesaitle sevkedilen mahsulât-ı arziye için kanunun ne bu maddesinde ve ne de diğer maddelerinde bir kayıt olmadığına nazaran bu nevi mahsulâttan vergi alınmayacak demektir. Halbuki Maliye Vekâleti defterdarlıklara yaptığı bir tamimde diyor ki, "Mahsulât-ı arziye kanununun ikinci maddesiyle üçüncü maddesinde iskele ve istasyonlardan hîn-i sevkinde alınacağı muharrer mahsulât-ı arziyenin yalnız şimendifer ve merakib-i bahriye ile naklinde vergisinin ahzı birtakım sevkıyatın vesait-i saire ile imrârına meydan verdiği anlaşıldığından mahsulât-ı mezkûrenin herhangi vasıta ile naklinde vergisinin ahkâm-ı kanuniye ve talimat dairesinde istifası lâzımdır."

Vekâletin bu emri, esasen çok yanlış olan ikinci maddeyi nakzeden bir emirdir. Bunun üzerine vekâlet bu emri de tavzih etmek lüzumunu hissetmiş ve ikinci bir tamim daha göndermiştir.

Bu tamim şudur: "Şimendifer ve merakib-i bahriyeden başka vesaitle naklolunan mahsulâtın mükellefiyetini tazammun eyleyen telgrafname ahkâmının bazı taraflarda maksud olmayan eşkâl nakliyata da tatbik olunduğu istihbar kılındı. Mezkûr telgrafname tren ve vapurla nakli mümkün iken, mahzâ vergiden kaçmak maksadiyle iskele ve istasyonlara uğratılmayarak vesait-i saire ile naklolunan mahsulâtın mükellefiyetini istihdâf etmektedir." Bu tamim haylı gariptir. Şu halde bir köyün istasyon veya iskeleye yakın olması o köy için vergi vermeyi intaç eden bir şeydir. Çünkü oradan herhangi bir tarafa nakledilecek mahsulât şimendiferle nakli mümkün olduğundan vergiye tâbidir. Bu âdeta şehirleri, köyleri şimendifer gibi mühim bir vasıta-i nakliyeden nefret ettirecek bir şeydir. Bilfarz Yüreğir'deki çiftçi Adana'ya getirdiği mahsulünden vergi vermediği halde İncirlik'teki çiftçi vergi verecektir. Çünkü İncirlik istasyondur ve oradan mahsulât şimendiferle Adana'ya nakledilebilir. Vâzı-ı kanunun istihdaf ettiği gaye herhalde bu olmasa gerektir. Kanundan bizim anladığımız şudur: Köylü, çiftçi ihtiyacından fazla olan mahsulâtından vergi verecektir. Bu vergi de mahsul köylünün elinde bulunduğu zaman değil, sattığı zaman alınacaktır. Ceyhan'daki çiftliğinden evine yemeklik zahire getiren bir çiftçiden vergi almak, kanunun ruh ve manasına muhaliftir. Son emir Adana çiftçisini ve bilhassa istasyonlara yakın çiftliği bulunanları çok mutazarrır edecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Vekâletin henüz Adana'ya gelmeyen bir emri daha var ki, bunun da tatbik kabiliyeti yoktur. Bu emir mahsulâtımızın hariç mahsulâtla rekabetine en büyük manidir. Vekâletin bu emrinde deniliyor ki: "Bir mahalle nakil ve ithal olunan mahsulâtın orada sarf ve istihlâki esas olup mahall-i mezkûrdan ihraç edilecek mahsulâtın işbu mahallin mahsulü olarak kabulü lâzımeden bulunduğundan vergi istifasında ona göre muamele yapılması lâzımdır." Bu emre göre Adana'dan deniz tarikiyle ihracat yapan bir tüccar mahsulât üzerinden iki defa vergi verecektir. Zira Adana istasyonunda verilen verginin Mersin iskelesine hiç şümûlü yoktur. Mal bir kere Mersin'e indi mi, orada sarf ve istihlâk edilmiş nazariyle bakılacak ve Mersin'den ihracında ikinci bir vergiye tâbi olacaktır. Bu emrin manası budur. Bunun iktisadî mahzurlarını burada saymaya hacet görmüyoruz.

Maliye Vekâletinin hüsnüniyetinden eminiz. Nitekim verginin tahsili hakkındaki temennilerimiz büyük bir hüsnüniyetle kabul edilmiştir. Noksan olan kanunun, Meclisin önümüzdeki devre-i içtimaiyesinde tadil edilmesini temenni ederken Maliye Vekâletinin de tesadüf edilen müşkülâtın makul bir tarzda halline çalışmasını memleketin iktisadi menfaati namına rica ediyoruz.

Türk Sözü: 25 Ağustos 1925

ADANA BORSASI

Geçen sene Adana'da asrî ve mükemmel bir borsanın esasları kurulduğunu gördüğümüz zaman bunu haklı bir memnuniyetle karşılamıştık. Adana gibi faal hayat-ı iktisadiyeye malik olan bir merkezde mükemmel bir borsanın kıymet ve ehemmiyeti gayr-ı kabili inkâr bir hakikattir. O günden beri Borsada oldukça geniş teşkilât yapılıyordu. Memurları, komiserleri, kâtib-i umumîleri ve encümenleriyle borsanın gittikçe ehemmiyet kesbettiğini görüyorduk. Yeni yeni tasavvurlar, telsizler, elektrikli piyasa haberleri, yeni binalar; gözümüzün önünde muntazam, düzgün bir Avrupa borsasının hayalini canlandırıyorduk.

Borsa ile alâkamız pek az olduğu için, Adana Pamuk ve Ticaret Borsasının nasıl çalıştığından, vazifesinde ne dereceye kadar muvaffak olduğundan haberdar değildik. Filhakika ara sıra bir münasebetle borsa binasına uğradıkça eskisine nisbeten mühim tebeddüllere, tahavvüllere şahit oluyorduk. Fakat bir mütehassıs sıfatiyle işin iç yüzüne

Levent Şahverdi Arşivi

vâkıf değildik. Nitekim Borsanın geniş muamelesine, pamuk ve zahire işlerinde gösterdiği muvaffakıyete, yaptığı hizmetlere vâkıf değiliz. Fakat başımızdan geçen küçük bir vaka bizi çok müteessir ettiği için bu yazıları yazmak ve bu geçen vakayı hikâye etmek zaruretini hissettik. Biz Adana'mıza her suretle lâyık ve mükemmel bir borsa görmek istediğimiz için bu endişelerimiz hüsnüniyetle karşılanmalıdır.

Elimizde Adana Borsasının gazetemize gönderilmiş resmî piyasa cetvelinden iki nümune var. Bu cetvelin birisi 26 ağustos ve diğeri 27 Ağustos tarihli. 26 ağustos tarihli piyasa cetvelinde İngiliz lirası 895-905 kuruştur. 27 ağustos tarihli cetvelde ise İngiliz lirası 830-840 kuruştur.

Bir gün içinde Adana Borsasında İngiliz lirası 65 kuruş fark ediyor. Ve bu azîm fark-ı fiyat Adana piyasası üzerinde hiç bir tesir yapmıyor, hattâ tüccarlar ve bankalar nezdinde küçük bir heyecanı bile mucip olmuyor. Buna imkân var mıdır? İngiliz lirasının bir kaç kuruş inip çıkması piyasa üzerinde mühim tebeddüllere sebep olduğu halde, Adana Borsasında bir günde 65 kuruş çıkıp inen İngiliz lirası niçin tesir yapmıyor? Borsanın bu azametli tebeddülünden yalnız müteessir olan gazetelerdir. Çünkü 27 ağustos tarihli Adana gazetelerini okuyanlar piyasa cetvelinde gördükleri rakamları hayretle karşılamışlar ve bu sehvi doğrudan doğruya gazeteye tahmil etmişlerdir. Bir gazetenin yanlış havadis vermesinin, bâhusus en mühim bir mevsim-i iktisadide ehemmiyetli bir kambiyo hatası yapmasının kari'ler üzerinde bırakacağı fena tesiri tasavvur etmek lâzımdır.

Gazeteler resmî bir müessese olan Borsadan başka nereden muntazam haber alabilirler? En salâhiyettar bir makam olan Borsa eğer bu gibi fena hatalara düşerse, bunun manevî mesuliyeti niçin gazetelere terettüp etsin?

Biz çok mühim telâkki ettiğimiz bu hatadan sonra muhtelif müessesat-ı ticariye ile tüccarlar nezdinde tahkikat yaptık. Hiç bir müessesenin Adana Borsasının fiyatlarına emniyet etmediğini gördük. Herkes en iyi haberlerin bankalardan alınabileceği kanaatindedir.

Borsalar muamelât-ı ticariyenin nâzımıdırlar. Bankalar hususî müesseselerdir. Kendi kârlarını, kendi menfaatlerini düşünürler. Tüccarın menfaatini düşünecek, ona en doğru piyasa haberlerini verecek borsadır. Eğer borsa bu ince noktaya dikkat etmezse, vazifesini yapmıyor demektir. İngiliz lirası hiç bir zaman bugünlerde 905 kuruşa

Levent Şahverdi Arşivi

çıkmamıştır, borsa bu haberi nasıl gazetelere veriyor, buna hayret ediyoruz. Borsada değil 65 kuruşun, hattâ 65 santimin büyük bir kıymeti vardır. En hassas bir merkez-i iktisadî olan borsaların bu cihete çok dikkat etmesi lâzımdır. Bir kere emniyet zail oldu mu, onu tashih etmek güçtür. Adana Borsası maalesef bizim ümitlerimizi kırmıştır. Asrî bir borsa böyle olmamalıdır. İktisadî meselelerde çok geriyiz. Bunun için çok ve muntazam çalışmak mecburiyetinde olduğumuzu unutmamalıyız.

Türk Sözü: 1 Eylül 1925

BORSA TELGRAFLARI

Geçen gün bu sütunlarda Adana Borsasının piyasa haberlerinden şikâyet etmiştik. Şikâyetlerimiz söze değil, vesaike istinat ediyordu. Çünkü elimizde borsanın bize tevdi edilmiş resmî piyasa cetveli vardı. Borsa, Yeni Adana refikimize gönderdiği bir tezkere ile bunu tekzip etti. Ve, İngiliz lirası diye yazılan miktarın Rus lirası için olduğunu zikretti. Borsanın bu tekzibi – tabiri marufiyle – hem kellik, hem fodulluktu. Borsa : "Bu hata bizimdir, kâtibimiz Rus lirası hizasına yazılacak rakamı yanlışlıkla İngiliz lirası hizasına yazmıştır." deseydi, işin içinden daha ehven çıkmış olurdu. Filhakika kusuru itiraf etmek de bir meziyettir. Halbuki Borsa, kabahatini örtmek için yanlışlığı Türk Sözü'ne yükletti. Eğer verilen cetvel kopye olsaydı, belki kâğıt kaymıştır, derdik, halbuki cetvel esastı, kopye değildi. Elimizde bir çinkograf olmadığı için Borsanın cetvelini aynen neşredemediğimize müteessiriz.

Borsa bu kadarcık hatayı itiraftan çekinirken, haber alıyoruz ki, hatalar, lâkaydiler yalnız piyasa cetvellerine inhisar etmiyor. Borsa'nın Liverpool pamuk piyasasını bildiren telgrafları da maalesef intizamla tebliğ edilmiyor. Evvelisi gün Adana pamuk müstahsilleri sırf bu intizamsızlık ve lâkaydî yüzünden binlerce lira zarar etmişlerdir.

Piyasa haberleri borsa salonunda vaktinde tebliğ edilmemektedir. Halbuki Adana Borsası telgraflarını üç misli ücretle müstacelen alır. Evvelisi gün saat dokuz buçuğa kadar Liverpool piyasası tebliğ edilmemiş, halbuki sabahleyin erkenden hususî telgraflarını alan bazı gayr-i Türk tüccarlar Borsaya gelerek bir gün evvelki düşkün fiyatla külliyetli miktarda pamuk mübayaa etmişlerdir. Türk tüccarları ise

Levent Şahverdi Arşivi

borsanın telgrafını beklemek yüzünden mübayaatta bulunamamışlardır. Halbuki dokuz buçukta tebliğ edilen o günkü Liverpool piyasası bir gün evvelkine nazaran mühim bir fazlalık göstermiştir. Ufak bir ihmal, küçük bir tekâsül Adana çiftçisine birkaç bin liraya oturmuş ve maalesef bu para da Türk tüccarlarının değil, istihbarat şebekeleri çok kuvvetli olan gayr-i Türk tüccarların kasasına girmiştir. Bilemeyiz, borsa bu hal karşısında bir eser-i hicap hissetmiş midir?

"Medenî olacağız!" dediğimiz zaman, yalnız kıyafetimizi, kisvemizi değiştireceğiz demek istemiyoruz. Medenî olacağız tabirinin içinde zihniyetlerimizi, çalışma tarzımızı, hayatımızı, itiyatlarımızı değiştireceğimiz manası daha kuvvetlidir. Eğer medenî bir idare kabiliyeti, medenî bir çalışma kabiliyeti göstermezsek, kıyafetlerimiz, şekillerimiz kuru bir korkuluk tesirinden ileri geçemez. Her şeyden evvel iyi ve muntazam çalışmak mecburiyetinde olduğumuzu unutmamalıyız. Diğer milletlerle en büyük farkımız bu noktadadır. Bahusus ticaret gibi çok ince bir vukufa, çok ince bir bilgiye istinat eden işlerde büyük bir mesai sarfetmeliyiz. İtiraf edelim ki, iktisadî hayatta çok geriyiz. Bilgilerimiz, tecrübelerimiz çok noksandır. Onun için hatalarımız, kusurlarımız olacaktır. Bütün bunları bilmeli ve tashihe çalışmalıyız. Yoksa körkörüne iş yapar, mesaimizde ihmal ve lâkaydî gösterirsek, medeniyet yolunda süratle yürümemize imkân yoktur ve her zaman diğer milletlerin iktisadî esaretleri altında ezilmeğe mahkûm olmaktan kendimizi kurtaramayız.

Türk Sözü: 11 Eylül 1925

MERSİN LİMANI

Cenubî Anadolu'nun İzmir'i olan Mersin limanının elim vaziyetinden bu sütunlarda çok bahsettik. Mersin limanının ıslâhı, bu limanın millileştirilmesi Adana ve cenubî Anadolu için hayatî bir mesele halini almıştır. Eğer Mersin limanı şimdiye kadar beklenilen inkişâfı göstereememişse, bunun bütün sebeplerini liman teşkilâtının bozukluğunda, fenalığında aramalıdır.

Bugün, acı olsa da itirafa mecburuz ki, Mersin limanı millî bir liman olmaktan çok uzaktır. Belediyenin son kararına kadar bir tek Türkçe kelime görüşülmeyen bu limanın bütün teşkilâtı iki Arab'ın elindedir. Mersin'in tahmil ve tahliye teşkilâtını inhisar halinde

Levent Şahverdi Arşivi

elinde tutan bu iki Araptır. Mersin tüccarları, Mersin limanı ve nihayet Türk iktisadiyatı bu iki Arabın esiridir, bâzîçesidir. Bunlar isterlerse Türk tüccarlarını yüz binlerce lira zarara sokabilirler, bunlar isterlerse Mersin limanını muattal bırakabilirler; tehlike bu kadar büyük, bu kadar şumullüdür.

Bütün edevat-ı muharrikelerinin kıymeti 20-30 bin lirayı geçmediği halde bunlar senede asgarî 50 bin, azamî 80 bin lira kazanırlar. Bu kazanç sermayelerinin iki, hattâ üç mislidir.

Eğer Mersin İskenderun'a rekabet edemiyorsa, eğer Mersin limanında müşkülât varsa ve eğer Mersin limanından yapılan nakliyat tüccara pahalıya mal oluyorsa, bunun en büyük âmilleri zahiren bu iki Arabın idare ettiği, fakat hakikatte bir Fransız şirketinin alâkadar olduğu tahmil ve tahliye gurubudur. Ton başına alınan azîm nakliyat masrafı, bu iki Arabın ve dolayısiyle birkaç Fransızın kesesinden başka bir yere gitmiyor. Bunlar işlerinde bir tek Türk amele bile kullanmamaya, Türkün sırtından çıkan bu paranın yine Türk'ün midesine girmemesine ahdetmiş gibidirler.

Mersin limanında senede 100 bin tondan fazla ithalât ve ihracat yapılmaktadır. 100 bin ton bunlara 100 bin lira temin ediyor. Bu para niçin iki Arabın kesesine girsin, niçin bir Türk limanı olan Mersin iki Arabın esiri olsun?

Mersin Limanının bu gayr-ı millî tahmil ve tahliye teşkilâtında maalesef emniyet ve intizam da yoktur. Tüccarın malı vapurdan iskeleye kadar bin bir tehlikeye maruzdur. Her şey bunların keyfine tâbidir. Mavnalarda hırsızlık olsa, bunlara hiç bir mesuliyet terettüp etmez. Avrupa'dan sapasağlam Mersin limanına gelen eşya, bu adamların elinde hurdahâş olur. Bundan dolayı kimseye ses çıkaramaz, kimseden hesap soramazsınız.

Mersin limanının inkişâfına en büyük engel olan, Mersin limanını iki siyah kıskaç altında ezen, öldüren bugünkü gayr-ı millî teşkilâtı kaldırmak evvelâ Mersinlilere, sonra da hükümete terettüp eden bir vazife idi. Şükranla haber alıyoruz ki, Ticaret Vekâleti Mersin limanının ıslâhını katiyetle derpiş etmiş ve fiiliyata da geçmiş bulunuyor. Bu meşkûr hareketin ilk tecellisi Mersin'de teşekkül etmek üzere bulunan Türk tahmil ve tahliye şirketidir. Şirket teessüs etmek üzeredir. İmtiyaz için Ticaret Vekâletine müracaat edilmiş ve bu müracaat memnuniyetle tasvip olunmuştur. Pamuk kongresi münasebetiyle Mersin'i teşrif

Levent Şahverdi Arşivi

buyuracak olan Ticaret Vekil-i muhteremi Ali Cenânî Beyefendinin bu münasebetle bu hayatî meseleyi de halledeceğini çok ümit ediyoruz.

Yine memnuniyetle haber alıyoruz ki, şirket eshamının bir kısmını Mersin Belediyesi ve Mersin Muhasebei Hususiyesiyle Ticaret Odası satın almak niyetindedirler. Diğer kısım da münhasıran millî müesseselere ve Türk tüccarlarına satılacaktır. Yani şirket tamamen milli olacaktır. Bu cihet bizi en ziyade memnun eden bir keyfiyettir. Eğer şirket eshamı serbest satılırsa, bunun gayr-ı millî ellere geçmesinden çok korkulur.

Ticaret Vekâletinin ikinci mühim bir teşebbüsü de, Mersin limanına işleyen Türk vapurlarının tezyidi keyfiyetidir. Bilhassa Seyrisefâin'in buraya uğrayan vapurları arttırılacak ve nakliyatın mümkün olduğu derecede Türk vapurlariyle yapılması temin olunacaktır.

Mersin limanının hakiki bir Türk limanı olmasına doğru atılan bu hayırlı adımların süratle ilerleyeceğine eminiz.

Bundan sonra Mersin gençliğine ağır vazifeler terettüp ediyor. Artık Mersin'de Arapça levhalar, Arapça firmalar görülmemelidir. Mersin limanı millileştikten sonra, bu limanda iş görenler de millileşmelidir. İçimizde bir Arap ekalliyeti tanımıyoruz. Bu memlekette oturanlar Türk olmak mecburiyetindedirler. "Ben Arabım!" diyenlere gösterilecek yol, Akdeniz'in ötesidir. Türk Mersin, şekliyle, sükkâniyle, harsiyle, karakteriyle Türk olmalıdır. Bu vazife, yine tekrar ediyoruz, Mersin gençliğine terettüp ediyor.

Türk Sözü: 30 Eylül 1925

ADANANIN PAMUK KONGRESİ

Adana'nın ziraî ve iktisadî hayatında büyük bir ehemmiyet ve kıymeti haiz olan Adana Pamuk Kongresi yarın öğleden sonra saat üçte Türkocağı'nın konferans salonunda Ticaret Vekil-i muhteremi Ali Cenânî Beyefendi'nin riyasetlerinde küşat ediliyor. Kongre maalesef büyük müncimizin ve sevgili başvekilimizin huzurlarından mahrum kalmıştır. Büyük Gazi'nin seyahatte bulunması, İsmet Paşa Hazretlerinin de mesail-i âliye ile fevkalâde meşgul olmaları gerek Adana'mızın ve gerekse kongrenin bu büyük şereften mahrum bulunmalarına sebep olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Pamuk kongresi, iştigal edeceği mesail itibariyle Adana'mızı çok fazla alâkadar edecektir. Dünya iktisadiyatında büyük bir hâkimiyeti elinde tutan pamukçuluk bugün büyük bir fen ve san'at haline girmiştir. Pamuk ziraati yüzlerce mütehassısı meşgul edecek büyük bir saha olduğu gibi, pamuk ticareti ve pamuk sanayii de yine yüzlerce mütehassısın daire-i ihtisasına giren mesaildendir. Kurun-ı Vusta vesait ve zihniyetiyle bu asırda pamukçuluk manzume-i iktisadiyesine dahil olmanın imkânı yoktur. Binlerce müesseseyi işgal eden, nâmütenahî teşkilâta istinat eyleyen bugünkü pamukçuluk, vâsi bir bilgi ve ihtisas işidir.

Medeniyet yolunda süratle yürüyen Türkiye, bizim için hayatî bir mesele olan pamuk işini ihmal edemezdi. Pamuk, müstakbel Türkiye'nin en büyük bir ihraç emtiası olmak istidadındadır. Muhterem ticaret vekilinin de beyan buyurdukları gibi Türkiye istikbalde üç milyon balye, yani altı yüz milyon liralık pamuk ihraç edebilecek bir kabiliyettedir. Memleketimizde hiç bir mahsul bu derece muazzam bir kabiliyet-i istihsaliye ihraz edemez. Sevgili Başvekilimiz İsmet Paşa Hazretleri büyük bir isabetle pamuk siyasetini ifade ettikleri zaman bu siyasetin müstakbel iktisadımızda oynayacağı müessir rolü belki ihata edemeyenler olmuştur. Amerika gibi büyük bir istihsal memleketinde bile birinci derecede hâkim bir mevki ihraz eden pamuk, bugün dünyayı en çok işgal eden bir maddedir.

İktisadî hayatımızda bu kadar mühim rol oynamak istidadında olan pamuk meselesiyle asrın icap ettirdiği ilim ve fen dairesinde meşgul olmak ve iyi, ucuz, çok pamuk istihsalinin mütevakkıf bulunduğu şerait ile âzamî derecede uğraşmak Türkiye ve bilhassa Adana için hayatî bir vazifedir.

Şimdiye kadar pamuklarımızın cihan piyasasında bir mevki tutamaması, pamuk istihsalâtımızın cihan istihsalâtına nazaran büyük bir kıymet ve ehemmiyette olmaması, pamukçuluğumuzu asrın icap ettirdiği fennî usullere istinat ettirmediğimizdendir.

Saltanat hükûmetlerinin bütün fikirler üzerine serptiği uyuşturucu zihniyet, bizi iktisadî sahada diğer milletlerden fersahlarca geriye bırakmıştı. Değil böyle büyük bir vukuf ve ilme istinat eden pamuk işini, alelâde bakkallığı bile yapmak elimizden gelmiyordu. Bütün semere-i sa'yını sarayların ve sultanların keyfî uğruna heder eden Türk köylüsü, gayr-ı Türk murabahacıların, sarrafların esareti altında ancak

Levent Şahverdi Arşivi

karnını doyurabilecek miktarda istihsalât yapabiliyor, yıldırım süratiyle ilerleyen fenne bigâne, kara sapaniyle uğraşıp duruyordu. Buna çalışmak değil, sürünmek demek daha doğru idi.

Saltanatla beraber eski fikirleri, eski zihniyetleri de kökünden yıkan genç Türkiye Cumhuriyeti, bu sahada da büyük bir inkılâp yaptı. Genç hükümetimizi bugün en çok meşgul eden şey, ziraî mesaildir.

Bankalar, müesseseler müştereken azamî istihsalâtın peşinde gidiyorlar. Şimendifer siyasetimizin, yol siyasetimizin teveccüh ettiği gaye ziraattır. Çiftçi memleketi olan Türkiye'yi kurtaracak demir sapanlardır. Bu hakikat hükümetimizce büyük bir vuzuhla anlaşılmıştır.

Adana Pamuk Kongresi bu inkılâbın doğurduğu mesut bir hâdisedir. Kongrenin iştigal edeceği mesail Adana'yı her yerden fazla alâkadar etmesi lâzım gelir. Pamuk ziraatı, pamuk sınâatı ve pamuk ticareti diye üç mühim madde içinde toplanabilecek olan bu mesai delâlet ettiği manalar itibariyle çok şumullü ve çok ehemmiyetlidir.

Adana'mızın bu mühim kongreye lâyık olduğu kıymeti vereceğini ve bununla azamî derecede meşgul olacağını ümit ediyoruz.

Türk Sözü: 9 Teşrinievvel (Ekim) 1925

PETROL MESELESİ

Senede iki milyon lirasını petrole veren Adana için petrol meselesi hayatî bir meseledir. Petrol Adana çiftçisini, tohumdan ve ameleden daha fazla işgal eder. Türkiye'deki ziraat makinelerinin mecmuuna muadil makine kullanan Adana için endişe haklı bir endişedir. Çiftçinin ihtiyacını, herkesten evvel düşünen hükümetimiz çiftçi için birinci derecede haiz-i ehemmiyet olan petrol meselesini halletmiş ve bütçesinden mühim bir fedakârlık yaparak çiftçinin muhtaç olduğu petrolden gümrük ve istihlâk resmini almamıştır. Sandık başına 150-200 kuruş gibi mühim bir yekûn tutan gümrük ve istihlâk resminin tenzili çiftçi için büyük bir kârdır. Hükümet bu fedakârlığiyle yalnız bir şey düşünmüştür; o da çiftçinin menfaatidir. Çiftçinin menfaatini kendi menfaati bilen Cumhuriyet Hükümeti için bu, minnetle ve şükranla karşılanacak bir harekettir.

Hükümetin bu kadar vazıh hüsnüniyet ve fedakârlığına rağmen maalesef petrol işlerinde çiftçinin istifadeleri, çok defa nazar-ı itibara

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

alınmıyor. Bunda bir suiniyet olduğuna kani değiliz. Belki bu işte âmil olanlar nazariyat itibariyle çiftçiyi düşünerek, onun menfaatini gözönüne getirerek hareket ediyorlar. Fakat tatbikatta iş berakis oluyor. Standard Oil Kumpanyasiyle Ziraat Bankası arasındaki mukavele bu nokta-i nazardan tetkike şayan bir meseledir.

Senelerden beri yaptığı ihtikârla Türkiye'yi soyan bu kumpanyadan çiftçi lehine bir hareket beklemek büyük bir safderunluk olur. Her gün midesine indirdiği milyonlara birkaç milyon daha ilâve etmekten başka gayesi olmayan bu kumpanya, Ziraat Bankasiyle yaptığı mukavele ile çiftçiyi ve bilhassa Adana çiftçisini soymuştur. Biz bu sütunlarda bu mukavelenin defaatle aleyhinde bulunduk. Bu mesele ile alâkadar zevat fikirlerimizi tasvip ve terviç ettiler.

Hattâ birkaç gün evvelki nüshalarımızda Istanbul Mebusu Ali Rıza Beyefendi'nin gazetemize vaki olan beyanatında Standard Oil'in ihtikâr yaptığını, mukavelenin feshedileceğini katiyetle beyan ettiler. Bütün bunlara rağmen Ziraat Bankası 30 Eylül'de hitam bulan mukaveleyi bir ay temdit etti. Standard bu zaferiyle iftihar ederken, çiftçi de varını yoğunu bil-mecburiye bu muhtekir kumpanyanın kasasına yeniden yatırmağa başlamıştır.

Standard Oil ile mukavele tecdid edilmezden birkaç gün evvel Arcos Kumpanyası Standard'ın sattığı fiyattan yüz kuruş, Asiatic Petroleum Kumpanyası da yüz on beş kuruş tenzilât teklif ettiler. Hattâ Asiatic Petroleum, bankaya kuvvetle bağlanabilirse bu fiyattan bir miktar daha tenzilât yapabileceğini söyledi. Bütün bu tekliflere rağmen Ziraat Bankasının niçin mukaveleyi temdit ettiğine doğrusu akıl erdirmek müşküldür.

Bizim itirazlarımıza, mütalâalarımıza mukabele edenlerin müdafaa ettikleri nokta, dermeyan ettikleri esbab-ı mucibe çok zayıftır. Bankanın nokta-i nazarını müdafaa edenler Standard Oil'in kuvvetli bir teşkilâta malik olduğunu, bankanın istediği merkezlerde külliyetli stok bulundurabileceğini, diğer kumpanyaların ise bunu yapamayacağını, eğer Standard ile mukavele feshedilirse, çiftçinin birçok yerlerde petrolsüz kalmak tehlikesine maruz bulunduğunu söylüyorlar. Bu çok manasız bir müdafaadır. Standard'ın teşkilât itibariyle diğer kumpanyalara faik olduğu doğrudur. Fakat mukavele feshedilirse çiftçinin gazsız kalacağı hiç varit değildir. Ticaret bir kazanç ve rekabet meselesidir. Standard ve diğer kumpanyalar nerede müşteri bulurlarsa,

Levent Şahverdi Arşivi

nerede rekabet edebilirlerse mallarını orada satarlar. Bilfarz dört beş gaz kumpanyasının icray-ı faaliyet ettiği Adana'da buna imkân yoktur. Herhangi bir kumpanya müşterisini bulduğu takdirde piyasaya istenilen miktarda gaz çıkarabilir. Esasen Türkiye'de ziraat makinelerinin bulunduğu menatık çok mahduttur. Bu mıntıkalarda ise, mutlaka Standard'dan başka kumpanyalar vardır. Gazını çiftçiye beğendiren kumpanyanın ihtiyaç nisbetinde depolarında gaz bulundurmaması imkânsızdır.

Bizim fikrimize göre gaz satışı serbest olmalıdır. Çiftçi bankadan alacağı vesika ile hesabına geldiği yerden gaz alabilmelidir. Bu suretle kumpanyalar arasında bir rekabet başlayacak ve şimdiki fiyatlar birkaç yüz kuruş daha tenezzül edecektir. Serbest satışın başlamasından sonra kumpanyalar arasında bir tröst teşkili ihtimali de varit değildir. Bilhassa Arcos Kumpanyası bütün tekliflere cevabı red vermiştir. Bu kumpanyanın diğer kumpanyalara şiddetli bir rakip olduğu muhakkaktır.

Eğer serbest satışta bir mahzur tevellüt edeceği düşünülüyorsa, bu hiç olmazsa bir müddet için Adana'da tatbik edilmeli, tecrübe olunmalıdır. Görülecektir ki, bundan çiftçi lehine büyük bir kazanç husule gelecektir. Esasen Adana çiftçisinin gaz istihlâki umum Türkiye çiftçisinin gaz istihlâkâtına tekabül etmektedir. Adana'da yapılacak tecrübe bu hususta bize vazıh bir fikir verebilecektir. Standard Adana'da senede beş altı yüz bin sandık gaz sarfetmektedir. Sandık başına bir lira kazanılsa yarım milyon lira eder. Yarım milyon lira Adana için büyük bir servettir. Bu para niçin Standard gibi muhtekir bir kumpanyanın kasasına girsin? Eğer serbest satış olursa bu para belki daha fazlasiyle çiftçinin kesesinde kalacaktır.

30 Eylül'de fesholunan mukavele münasebetiyle Standard'ın oynadığı oyun meydandadır. Bu kumpanya dört gün içinde yüzbin liralık gaz sarfetmiştir. Çiftçinin bu parayı nasıl tedarik ettiğini düşünmek lâzımdır. Bu kabahat kumpanyadan ziyade Ziraat Bankasınındır. Banka mukaveleyi feshetmezden evvel çiftçiye vaziyeti izah edecek ve yeni şekilden haberdar eyleyecekti. Banka bunu yapmamakla çok fena hareket etmiş oldu.

Mukavelenin bir ay daha temdidi bugün bir emr-i vaki olmuştur. Ümit ederiz ki, çiftçinin kendi malı olan ve onun menfaatini herkesten

Levent Şahverdi Arşivi

evvel düşünmek mecburiyetinde bulunan banka çiftçi için hayatî bir mesele olan petrol meselesini hüsn-i suretle halle muvaffak olur.

Türk Sözü: 13 Teşrinievvel (Ekim) 1925

TİCARÎ SERVİSLER

Anadolu Ajansının birkaç aydan beri tesisine çalıştığı ticarî servisler nihayet muvaffakıyetle başlamıştır. Dün ajansın İstanbul mümessilliğinden gelen bir haberde bilhassa Adana'mız için çok mühim olan pamuk servislerinin beş kânunevvelden itibaren başladığı bildirilmekte ve telsizle alınacak olan pamuk piyasalarının aynı gün tüccarlara tebliği mümkün olacağı temin olunmaktadır. Biz bu haberden memleketimiz hesabına çok memnun olduk. Eğer Adana'da ajansın bu çok kıymetli servislerine abone bulmak imkânı olursa, badema Liverpool, New-York ve İskenderiye pamuk piyasalarını günü gününe ve mufassalan almak kabil olacaktır.

Mümessillik aynı zamanda ilk servisten nümune olarak dört nüsha göndermiştir. Biz servisleri tetkik ettikten sonra kani olduk ki, ajansın azim fedakârlıklarla elde ettiği bu haberlerden en çok Adanamız müstefit olacaktır.

Anadolu Ajansının abonelerine vereceği pamuk servisleri çok mufassaldır. Bu servislerde piyasanın hangi saatte alındığı, peşin satış miktarı, ihracat için satışlar, Liverpool'ün hergünkü pamuk ithalâtı, muhtelif cins pamukların her ay için ayrı ayrı vadeli satış fiyatları, hazır fiyatlar, Hindistan ve Mısır pamuklarının hazır ve vadeli fiyatları ve aynı zamanda New-York, İskenderiye piyasaları bulunmaktadır. Şu halde servisler aynı zamanda güzel bir istatistik mahiyetini haiz olacak demektir.

Adana Borsası Liverpool telgraflarını bir gün sonra almaktadır. Anadolu Ajansı bu haberleri telsizle alacağı için günü gününe tüccarlara tebliğ edebilecektir. Bunun tüccarlarımız için ne kadar faydalı olacağını zikretmeği zait görürüz. Çok defa borsa haricinde daha seri haber alan gayr-ı Türk tüccarların bu süratten ne suretle istifade ettiklerini pamuk tüccarlarımız çok iyi bilirler.

Ajans, göreceği rağbet üzerine faaliyetini tevsi etmek niyetindedir. Ticarî servisler yalnız pamuk piyasasına inhisar etmeyecek, icap ederse tüccarlarımız bütün dünya ve memleket piyasalarından haberdar edilecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimdiye kadar memleketimizde muntazam ticarî haberler verecek bir teşkilât maalesef mevcut değildi. Anadolu Ajansı bu mühim boşluğu yaptığı teşkilâtla doldurmuş oluyor. Muntazam ve doğru haber alamamak yüzünden tüccarlarımızın gördüğü zararlar çok büyüktür. Alelekser piyasaya hâkim olan gayr-ı Türk mutavassıtlar bizim bu gafletimizden istifade etmesini bilirler ve bu yüzden paralarımız bu tufeyli sınıfın kasalarına akardı. Nitekim iki sene evvelisine kadar Adana'mız da bu hususta sağır ve kördü. Pamuk piyasamız birkaç mutavassıtın keyfine tâbi idi.

Seri ve doğru haber almak ticaretin en hayatî bir noktasıdır. Bunu hiç bir tüccar ihmal edemez. Fakat bütün piyasalardan günü-gününe haberdar olmak da her ticarethane için imkânsızdır. Bu, oldukça mühim bir masrafı icap ettiren bir iştir. Anadolu Ajansı vâsi teşkilâtiyle ve birçok fedakârlıklar ihtiyar etmek suretiyle tüccarlarımızı bu külfetten kurtaracaktır. Memleketin iktisadî hayatı için bu çok mühim ve hayırlı bir teşebbüstür. Bu teşkilâtın yaşamasına ve tekemmül etmesine çalışmak hepimiz için bir vazife olmalıdır. Biz tüccarlarımızın bu hususta azamî müzaheret göstereceklerine eminiz.

Ajansın abone ücretini henüz bilmemekle beraber bunun pek cüzî bir şey olduğunu zannediyoruz. Her halde tüccarlarımız küçük bir ücret mukabilinde bu servislerden istifade edeceklerdir.

Türk Sözü: 10 Kânunuevvel (Aralık) 1925

TİCARET BİRLİĞİ

Büyük dertlerimizden, içtimaî hastalıklarımızdan birisi de cemiyetlere ve şirketlere karşı içimizde vahşi bir çekingenlik hissetmemizdir. Her medenî sahada büyük bir kabiliyet gösterdiğimiz halde içtimaî müesseseler teşkilinde muvaffakıyetimiz çok noksan oluyor; ruhumuzda cemiyetlere karşı âdeta isyan hissediyoruz. Çok zararlarını gördüğümüz bu ferdiyetçiliğin sebepleri nedir? Niçin birleşemiyoruz? Niçin hararetle teşkiline çalıştığımız cemiyetler çabuk dağılıyor? Bunların sebeplerini bulmak ve bu hastalıklara karşı şiddetli bir mücadele açmak bugünkü neslin büyük vazifelerinden birisidir.

Adana, hükûmetimizin en çok ehemmiyet verdiği büyük iktisadî merkezlerden birisidir. Görüyoruz ki, Adana günden güne değişiyor. Her sene bir iki fabrikanın, birkaç ticaret müessesesinin temelleri

Levent Şahverdi Arşivi

atılıyor. Her tarafta gittikçe artan bir faaliyet var. Yalnız gün geçtikçe ehemmiyet kesbeden, iktisadî ve ziraî hayatında seri tahavvüller vücude gelen bu zengin ve güzel memlekette hissedilen bir boşluk, bir noksan var ki, o da cemiyet hayatındaki geriliktir.

Adana'dan bahsedenler, Adana'yı tenkit edenler en başta bu karanlık boşluğu gösteriyorlar. "Niçin diyorlar, küçük Akşehir'in, birkaç bin nüfuslu Akhisar'ın bir bankası olsun da, Adana'nın birkaç yüz bin lira sermayeli bir pamuk şirketi, bir çiftçi bankası olmasın? Niçin her tarafta birlikler, cemiyetler, kulüpler yapılsın da Adana gibi büyük bir ticaret ve ziraat memleketinde bir ticaret birliği, bir çiftçi derneği yapılmasın? Bu büyük noksanı Adana'lılar göremiyorlar mı? Hissetmiyorlar mı?"

Biz, bu haklı tenkitler karşısında söyleyecek söz bulamıyoruz. Çünkü bu suallere karşımızdakinin hakkını teslim etmekten başka verilecek cevap yoktur.

Senelerden beri istihsâlâtımızı birkaç yabancının vasıtasiyle satarak kazancımızın yarısını onlara verirken; tohum bulmak, tarlamızı sürmek, makinemize gaz almak için banka banka, tüccar tüccar para bulmak sevdasiyle dolaşırken, hiçbirimizin aklını bir çiftçi kooperatifi teşkil etmek, bir ziraat birliği tesis eylemek, bir tohum çiftliği vücude getirmek düşüncesi işgal etmemiştir. Maalesef bu lüzumlu sahada önümüze düşmek isteyenlerin de arkasından gitmemişizdir.. İki sene evvel bir pamuk şirketi tesis etmek için içtimalar yapılmış, azâlar kaydedilmiş, fakat netice bir hiçten ibaret kalmıştır. Bir sene evvel birkaç gencin teşvikiyle bir ticaret birliği teşkili düşünülmüş, kötü bir lakâydî, bu güzel fikrin de doğmadan ölmesine sebep olmuştur.

Bir ziraat ve ticaret birliğinin faydalarını bu küçük sütunlara sığdırmak imkânsızdır. Hem bunları saymağa hacet var mıdır? Hepimiz bu cemiyetlerin tesisindeki faydaları az çok hissetmiyor muyuz? Kiminle görüşsek, kime bu derdi açsak, fikirlerimizin derhal kabul edildiğini görüyoruz. Şu halde hastalık malûmdur. Herkes bunu teslimde müttefiktir. Fakat meçhul ve meşum bir el ruhlarımıza fena bir lakaydi, fena bir tembellik zerk etmiş gibidir. Bir türlü toplanamıyoruz, bir türlü düşündüğümüz, hissettiğimiz şeyleri madde halinde, fasıl halinde meydana getiremiyoruz. Âdeta gizli bir kuvvet bizi içtimalardan geri çekiyor, "adam sende!" deyip geçiyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Bundan on onbeş gün evvel Ticaret Müdürü Mansur Bey'in delâletiyle birkaç münevver Türk tüccarı, Ocakta küçük bir içtima aktetdiler. Burada birkaç saatlik münakaşadan sonra Adana'mızda çok muhtaç olduğumuz bir ticaret birliğinin tesisi karargir oldu. Bir nizamname encümeni intihap edildi. Haftaya tekrar umumî bir içtima yapılmak ve icap eden merasim-i kanuniyenin ifasından sonra derhal birliği tesis etmek fikri umumen kabul edildi. Fakat bugün onbeş günden beridir ki, bir şey yapıldığı yoktur. İhtimal encümen içtima edememiştir ve ihtimal içtimaa bir iki kişiden başka kimse gelmemiştir. Çünkü; bu habis hastalık, bu meşum kayıtsızlık iliklerimize kadar işlemiş, toplanmak ve birleşmek imkânını nez' etmiştir.

Münevver bir insan, bâhusus münevver bir Türk genci için bu ne acı bir akıbet, bu ne fena bir acizdir. Biz her şeyden evvel kuvvetli iradelere sahip adamlara muhtacız. Falan gün toplanacağız diye karar veren insanların birleşmemeleri bir irade za'fından başka bir şey değildir. Bu za'fı yenmek, sinirlerimize, iradelerimize hâkim olmak insanlığın şiarıdır. Her şeyi yapmağa muktedir olan Türk gencinde bu sinir za'fını görmek bizi çok meyus ediyor. Eğer güzel fikirlerimiz daima bu za'fın esiri olacaksa, bugünkü nesilden ümidimizi kesmek icap edecektir. Bu ise memleket için elîm bir akibettir.

Türk Sözü: 22 Aralık 1925

YİNE MERSİN LİMANI

Rus Ticaret Mümessili Yoryef Yoldaş'ın İstanbul rüfekamızda intişar eden mülâkatı Adana'mızı çok alâkadar edecek bir mahiyettedir. Yoryef Yoldaş Rusya'nın muamelât-ı ticariyede bulunduğu Türkiye manatıkında yaptığı tetkik seyahatini anlatırken Adana, Mersin ve Dörtyol'dan ehemmiyetle bahsetmekte ve buralarda tesadüf edilen ticarî müşkülâtı nakleylemektedirler. Yoryef Yoldaş'ın pek hayırhâhâne olan bu beyanatı bize daha fazla çalışmamız icap eden yolları göstermek itibariyle çok haiz-i ehemmiyettir.

Yoryef Yoldaş'ın en çok şikâyet ettiği mesele, nakliyat meselesi ve bu şikâyetlerin toplandığı nokta da Mersin limanıyla, Dörtyol iskelesidir.

Biz bu sütunlarda muhterem yoldaşın endişelerini defaatle yazmış ve Türkiye'nin en zengin mıntakasına bu yüzden gelen zararları tadât etmiştik.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

On, on beş vilâyetin ithalât ve ihracat kapısı olan Mersin, maalesef ehemmiyetiyle mütenasip teşkilâta malik değildir. Liman, en iptidaî vaziyetini muhafaza etmekte ve tüccarlar için hatır ve hayale gelmeyen şekillerde müşkilât görülmektedir.

Yuryef Yoldaş, Sovyet Ticaret Mümessilliğinin iki ay zarfında Adana mıntıkasından 1.350.000 liralık emtia satın aldığını söylüyorlar. Mıntıkamız için bu, istisgar edilecek bir kemiyet değildir.

Yuryef Yoldaş kusurlarımızı sayarken, deposuzluk, teşkilâtsızlık ve biraz da lâkaydî yüzünden ihracat emtiasının maruz kaldığı tehlikeleri de zikretmektedirler. Kusurlarımız meyanında ilk nazarda göze çarpan nokta, Mersin limanındaki teşkilâtsızlıktır. Burada bütün emtiayı muhafaza eden antrepolar mevcut değildir. Yalnız ihracat eşyası değil, ithalât emtiası da deposuzluk yüzünden büyük tehlikelere maruzdur. Her fırtına, her yağmur Mersin limanına birkaç yüz bin lira zarara oturmaktadır. Pamuklarımız, portakallarımız açıktadır. Harnuplarımız bir taş yığını gibi deniz kenarlarına yığılmıştır. İhmalimiz o kadar ileri gitmiştir ki, bu eşya üzerine bir muşamba örtmek bile hatırımızdan geçmez. Yağmur ve sıcağa maruz kalan mallarımız bittabi' kıymetlerini hayli miktarda kaybettiklerinden bunun en büyük cezasını yine kendimiz çekmekteyiz.

Bugün Mersin limanı meselesi şarkî ve cenubî Anadolu için bir hayat ve memat meselesi olmuştur. Bu müzmin derdi tedavi etmek, bu hale biran evvel çare bulmak mecburiyet-i katiyesindeyiz. Bu hususta en büyük vazife hükümetimize terettüp ediyor. İnşası tekarrür ederek tahsisatı bile tefrik olunan Mersin limanı inşaatına bir gün bile geçirmeden derhal başlamak lâzımdır. Bir taraftan liman inşaatına başlarken, diğer taraftan liman teşkilâtını ıslah etmek, tahmil ve tahliye meselelerini halletmek, muvakkat antrepolar inşa eylemek ve ihracat eşyasını sıkı bir kontrol altına almak lâzımdır. Kendi menfaatini memleketin menfaatine tercih eden bazı muhtekirler mallarımızın kıymetine fena tesirler yapan yolsuzlukları irtikâbdan geri kalmıyorlar. Pamuklara su ve mevadı ecnebiye karıştırmak, susamları kumla tağşiş etmek, ambalajları fena yapmak bu yolsuzlukların başlıcalarıdır. Ticaret odalarının bu hususta çok müteyakkız bulunması ve bu hainane kasıtlara cesaret edenleri şiddetle tecziye etmesi iktiza eder.

Ecnebi memleketlerle henüz başlayan hayat-ı ticariyemiz yeniden yeniye inkişâf etmektedir. Müşterilerimiz üzerinde ilk yapacağımız

Levent Şahverdi Arşivi

tesir fena olursa, sonra bu tesirin izalesi çok güç olur. Her şeyden evvel dürüst bir tüccar kafasiyle hareket etmek, namuskârane iş yapmak ticaret hayatının sihr-i muvaffakıyatıdır.

Yoryef Yoldaşın beyanatında nazar-ı dikkate alınacak ikinci nokta, Dörtyol iskelesi meselesidir. Dörtyol portakalları mıntıkamızın en mühim ihracat emtiasından birisidir. Senevî 30 milyon portakal ihraç eden ve ilerde 90-100 milyon ihracat yapabilecek kabiliyette olan bu zengin ve müstesna iskelemizde en iptidaî teşkilât bile yoktur. Dörtyol portakallarını Mersin limanı vasıtasiyle sevketmek mahalliya mal olmaktadır. Onun için tüccarlar İskenderun limanını tercih etmekte ve bundan memleket zarar görmektedir. Halbuki Dörtyol'da küçük bir iskele yapmak, portakal vapurlarının doğrudan doğruya bu limandan mal almalarını mümkün kılacaktır. Esasen Harb-i Umumiden evvel Rus portakal vapurları bu limandan işlemekte imişler; şu halde küçük bir himmet memlekete binlerce lira kazandırmış olacaktır.

Yine tekrar ediyoruz; ticaret hayatında çok büyük müşkilâtla mücadele etmek mecburiyetindeyiz. Bu mücadeledeki muvaffakıyetimiz memlekete saadet ve refah getirecektir. Yapılacak büyük vazifeler karşısında bulunduğumuzu unutmamalıyız.

Türk Sözü: 24 Aralık 1925

DÖRTYOL PORTAKALLARI

Adana mıntakasının zengin bir sahası olan Dörtyol, maalesef ihmal yüzünden sönüp gidiyor. Senede yalnız asgarî 100 milyon portakal yetiştirmek kudretini haiz olan bu güzel kazaya lâyık olduğu ehemmiyeti vermek ve günden güne zevale doğru giden bu muazzam serveti kurtarmak vazifesi karşısında bulunuyoruz. Türkiye'nin en güzel limon ve portakallarını yetiştiren, hattâ evsaf-ı umumiyesi itibariyle Yafa portakallarından daha nefis mahsul veren bu şirin memleket parçası bugünkü harap halinde bile bize senede bir buçuk milyon lira gibi hiç de küçük görülmeyecek bir servet kazandırmaktadır. Eğer Dörtyol lâyık olduğu ihtimamla imar edilecek olsa, senede 4 - 5 milyon liradan fazla servet getirebilecek kabiliyettedir.

Zengin bir orman mıntakasını ve milyonlarla zeytin ve dut ağaçlarını ihtiva eden Dörtyol kazasının bugün için en mühim mahsulü limon ve portakaldır.

Levent Şahverdi Arşivi

Dörtyol limon ve portakalları fazla etliliği ve kabuklarının inceliği dolayısiyle diğer cins portakallara tercih edilmekte ve portakal piyasasına hâkim bulunmaktadır.

Elde ettiğimiz istatistiklere nazaran Dörtyol'da harpten evvel 90-100 milyon portakal yetişmekte imiş. O zamanlar limon ve portakallarımızın birinci müşterisi olan Ruslar, hususî vapurlarla mahsulü piyasadan alırlarmış. Harpten evvel bini vasati olarak bir liraya satılan portakallarımız bu suretle memlekete 90-100 bin lira varidat getirirmiş. Bu seneki tahminlere nazaran mahsul 30 - 35 milyon arasındadır. Portakalın bugünkü fiyatı bini 15 - 35 lira arasında olduğuna nazaran vasatî bir hesapla Dörtyol bu sene yalnız portakaldan yedi yüz bin liradan fazla bir servet kazanmış olacaktır.

Dörtyol portakal mahsulünün 30 milyona kadar tenezzül etmesine başlıca sebep, portakal bahçelerinin işgal senelerinde büyük tahribata uğraması ve Dörtyol nüfusunun eskisine nazaran üçte bir dereceye düşmüş bulunmasıdır.

Ermenilerin hicretinden sonra bu mıntakaya yerleştirilen muhacirler maalesef bu sanatın ehli değildirler. Buna binaendir ki, Dörtyol portakalları nüfus boşluğunun ve mütehassıs yokluğunun kurbanı olmaktadır. Eskiden güzel köşkleri ve mürefleh sakinleriyle mesut bir diyar manzarası irae eden Dörtyol, bugün vâsi' bir harabe halindedir.

Dörtyol, havasının ve manzaralarının letafeti itibariyle de Adana mıntakasının en kıymetli bir parçasıdır. Binaenaleyh, bu güzel memlekete lâyık olduğu ehemmiyeti vermek bize bir servet menbaiyle birlikte şirin bir sayfiye de kazandırmış olacaktır.

Dörtyol'u kurtarmak için nazar-ı itibare alınacak esaslı noktalar şunlar olmalıdır :

1 — Dörtyol'a portakal ziraatinden anlayan muhacirin getirmek,

2 — Harap olan bahçeleri imar ve portakal hastalıklarıyle mücadele için birkaç portakal mütehassısı celbetmek,

3 — Dörtyol portakallarına Ziraat Bankası vasıtasiyle geniş kredi açmak,

4 — Payas iskelesini inşa etmek suretiyle portakal vapurlarının bu limana yanaşmasını temin eylemek,

5 — Portakal sandıkları imâli için Dörtyol'da bir kereste fabrikası tesis eylemek.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunlar yapılırsa, bir iki sene sonra Dörtyol harpten evvelki istihsalâtını fazlasiyle telâfi etmekte gecikmiyecek ve Adana mıntakasına yeni bir servet menbaı ilâve edilmiş olacaktır.

Şimdiki halde portakal ve limonlarımızın yegâne müşterisi olan Rus'lar mahsulâtımızın cinsinden ziyade tüccarlarımızın ihmal ve lâkaydisinden müştekidirler. Filhakika Dörtyol portakalları kemiyet itibariyle olduğu kadar keyfiyet itibariyle de eski kıymetini kaybetmiştir. Harpten evvel yetişen 90 milyon portakalın 30 milyonu birinci nevi mahsul ise, bugün yetişen 30 milyonun ancak 3 milyonu birinci nevi mahsuldür. Bahçelere iyi bakılmaması, ağaçların icap eden ihtimamı görmemesi portakallarımızın nefasetine pek fena tesirler yapmıştır.

Fakat müşterilerimizi memnun etmeyen başka cihetler de vardır: Portakallar amele ücretinden tasarruf olsun diye el ile değil, sırıklarla çırpma suretiyle toplanmakta ve bu mahsul fena bir tarzda ambalaj edilmektedir. Bittabi bu şerait altında toplanıp sevk olunan mahsul katiyen uzun yola dayanmamaktadır. Bizim ihmalimizden başka bir şey olmayan bu usulsüzlüğün önüne geçmek basit bir şeydir. Yalnız her tüccar kafasına koymalıdır ki, müşteriyi memnun etmek, tüccar için bir gayedir. Mahsulümüzün kıymetini düşürmemek ve mallarımızı sühuletle satmak için istenilen tarzda mahsulü toplamak ve ambalaj etmek mecburiyeti hissedilmelidir.

Bunlar kadar mühim olan ikinci nokta da Payas iskelesinin inşası meselesidir. Dörtyol'dan Mersin'e kadar verilen azim bir tren masrafından mahsulümüz ancak bu iskele sayesinde kurtulacak ve bu suretle müstahsiller birkaç bin lira daha fazla kazanmış olacaklardır.

Hulâsa; Adana'nın şarkında inkişafa müsteit azim bir menba-ı servet mevcuttur. Bu serveti kurtarmak ve birkaç misline iblâğ etmek bizim elimizdedir. Bunu ihmal etmemeliyiz.

Türk Sözü: 28 Aralık 1925

Levent Şahverdi Arşivi

VI. TÜRK TARİH KURUMU

Levent Şahverdi Arşivi

BİR TENKİDİN TENKİDİ

16 Sayılı Belleten hakkında çıkan bir tenkit münasebetiyle

"Ulus" un 17 temmuz 1941 tarihli nüshasında Hüseyin Namık Orkun imzasiyle çıkan bir makalede Türk Tarih Kurumu Belleten'inin üç ay önce intişar etmiş olan 16 ıncı sayısından bahsedilmekte ve bu sayıdaki yazılardan bazıları hakkında mütalâalar beyan edilmektedir.

Bu yazı, cevaba değer ilmî bir tenkit ve tahlil olmaktan çok uzak bulunmakla beraber şahsıma taallûk eden bazı noktaları tavzih etmeği zaruri addetmekteyim.

B. Hüseyin Namık, Türk tarihinin bütün devirleri hakkında serbestçe kalem oynatmak salâhiyetini daima kendisinde gören bir zattır. Bu itibarla Belleten'in Hun'lardan başlayarak Tanzimat'a kadar gelen yazılarını kendisine mahsus bir eda ile tenkit etmek cesaretini göstermektedirler. Yalnız, bir eseri tenkit değil, hattâ hulâsa edebilmek için serlevhasını ve baştan birkaç satırını okumak kifayet etmez; eseri baştan aşağı dikkatle okumak ve mevzuu hakikaten kavramış bulunmak iktiza eder. Maalesef B. Hüseyin Namık'ın tenkitlerinden makalelerin yalnız başlıklarını ve ilk satırlarını okudukları anlaşılmaktadır. Nitekim, Zarif Paşa'nın Hatıratını muharrir hiç okumamıştır. Böyle olmasaydı, bu hatıratın ehemiyetini belki idrak ederlerdi.

Filhakika Zarif Paşa meşhur bir şahsiyet değildir. Fakat devletin en büyük rütbesi olan müşirliğe kadar çıkmış bu zatın hatıratı 19 uncu asır Osmanlı devri için çok mühim bir vesikadır. Bu hatırat bize bu devirdeki idare makanizmasının ne halde olduğunu, vilâyetlerin ahvalini, ricalin seviyesini, ordunun nasıl idare edildiğini, hulâsa Osmanlı İmparatorluğu inhitat devrinin birçok köşelerini mükemmelen aydınlatmaktadır.

B. Hüseyin Namık en son olarak listesi tarafımızdan neşredilmiş olan rahmetli Halil Ethem'in Türk Tarih Kurumu'na hediye ettiği kitabe estampajlarına ilişmektedir. Fakat, maalesef, bunda da ilk satırlardan bir iki kelimeye dokunmakla iktifa etmekte ve hiç alâkaları olmadığı anlaşılan bu sahada da bir şey söylemek istiyerek bu tanıtmayı gayr-i ciddî ve gayr-i ilmî bulmaktadırlar. Bu gibi listeler münhasıran mütehassısların istifadesi için neşredildiğinden B. Hüseyin

Levent Şahverdi Arşivi

Namık'ın bunu gayr-i ilmî bulmasının esasen bir kıymeti olmadığı gibi, bilâkis bu estampajların tam ve doğru bir listesi neşredilmekle ilme — küçük de olsa – ciddî bir hizmet yapıldığı muhakkaktır. Nitekim bu listenin intişarını müteakip en muteber bir Avrupa ilim enstitüsünden bunları neşredene bir teşekkür mektubu gelmiştir. Zaten müellif bu listeyi neşrederken kitabeleri tarif ve tavsif eden bir etüt yaptığını iddia etmiş değildir; herkes B. Hüseyin Namık gibi binlerce yıllık Türk tarihini bilmek ve bu tarihin her sahasında neşriyat yapmak cüretini kendinde göremez. Muharrir sadece bu estampajları ilim âlemine tanıtmak ve bu sahada ihtisası olan ilim adamlarına bunlar üzerinde derin tetkikat yapmak imkânını vermek gayesini gütmüştür. Zaten bu gibi listelerin tanziminden beklenen gaye de budur. B. Hüseyin Namık bunların ilmî ve esaslı bir surette izah edilmediğini söylemekle bu gibi listelerin tertibindeki lüzum ve gayeyi idrak etmediklerini göstermiş oluyorlar.

B. Hüseyin Namık'ın yanlış yazıldığını veya yanlış okunduğunu söylediği dört beş kelimeye gelince, derhal ilâve edeyim ki, yanlış yazıldığı veya okunduğu zannedilen bu kelimelerin transkripsiyonu bizzat merhum Halil Ethem tarafından yapılmıştır. Ve biz bunların doğru olduğuna kaniiz.

"Sahip Sultanlar Mezarları" tabiri estampajların üzerine bizzat Halil Ethem tarafından yazılmıştır. Gayet ciddî ve titiz bir ilim adamı olan rahmetlinin bunları bilerek yazdığına hiç şüphe edilemez. Sahip Sultanlar tabiri bence mahallî bir tabir olsa gerektir. Bu mezarların bulunduğu yere halk tarafından verilmiş bir isim olabilir. Sonra bu gibi listeler bu mevzuların cahili olanlar için değil, mütehassıslar için tertip edildiğinden Afyonkarahisar'da bulunan ve Sahip Sultanlara ait olduğu söylenen bu kitabelerin Sahip Oğullarından başka birisine ait olamayacağını erbabı esasen anlar.

Yanlış okunduğu zannedilen diğer iki kelime "Huand" ve "Bali" kelimeleridir. Maalesef B. Hüseyin Namık bunların doğrusu nasıl olabileceğini yazmamıştır; fakat biz her iki kelimenin de doğru olduğuna kaniiz. Profesör A. Gabriel "Monuments Turcs d'Anatolie" adlı eserinin birinci cildinde Kayseri'deki Huand Hatun Camiinden bahsederken bu kelimeyi aynen "Khuand" şeklinde yazdığı gibi, halk arasında da "Huand" olarak telâffuz edilmektedir. Bu gibi kelimelerin esasen tam transkripsiyonunu yapmak müşkûldür.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bali" kelimesine gelince: "Bali" ve "Balı" şeklinde yazılan bu kelimenin "Balı" olarak okunması doğru olabileceği gibi halk arasında "Bali" ve hattâ "Bâli" şekilleri de mevcuttur: İstanbul'daki "Bâli Bey Mescidi" gibi.

"Kurani kitabe" tabiri ise Halil Ethem'in bütün yazılarında kullandığı bir tabirdir. Kuran'dan alınmış sureleri ihtiva eden kitabelere verilen bu isim bu nevi kitabelere garp dillerinde verilen ismin Türkçeye tercümesidir. Eğer B. Hüseyin Namık, Halil Ethem'in yazılarından birkaçını evvelce okumuş bulunsaydı, bu itirazını yapmazdı.

Hulâsa : B. Hüseyin Namık Belleten'de tenkit edilecek noktalar aramış ve makalelerin yalnız isimlerine ve ilk satırlarına bakarak sadece birtakım sathî mütalâalarda bulunmuştur. İşte asıl ilmî ve ciddî olmayan bu tarzdaki yazılardır.

Ulus: 19 Temmuz 1941

TARİH KONGRESİ TOPLANIRKEN

Türk Tarih Kurumunun 13 Yıllık Çalışmalarına Bir Bakış

1930 yılı 23 Nisanında Ankara'da toplanan Türk Ocakları Kurultayı Büyük Atatürk'ün işaretleriyle Türk Ocakları merkez heyetine bağlı "Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti" adlı bir encümen kurulmasına karar verdi. Daha 1928 ve 1929 yıllarında Atatürk, Türk tarihiyle ve bilhassa liselerimizdeki tarih öğretimiyle çok yakından ilgilenmekte ve tarihimizi, çeşitli sebeplerden dolayı Türk'e dost olmayan, yabancı müelliflerin görüşleriyle değil, objektif bir görüşle yeni baştan araştırmak ve yazmak icabettiğini söylemekte idi. Türk Tarihi Tetkik Heyeti ilk iş olarak, esasları daha önce hazırlanmış olan "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı bir eser yazdı, ve 1931 yılında bunu çok az bir sayıda bastırarak münhasıran ilgili ilim adamlariyle aydınlarımızın tetkik ve tenkidine arzetti.

Bu kitabın ön sözünde şöyle denmekte idi:

"Bu kitap, muayyen bir maksat gözetilerek yazılmıştır.

Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehaz olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu veya şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ecdat hakkında böyle yanlış malûmat alması, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kitapla istihdaf olunan asıl gaye, bugün bütün dünyada tabii mevkiini istirdad eden ve bu şuurla yaşayan milletimiz için zararlı olan bu hataların tashihine çalışmaktır, aynı zamanda bu, son büyük hâdiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için millî bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır."

1931 Nisanının on beşinde Türk Ocaklarının kapanması üzerine "Türk Tarihi Tetkik Heyeti", "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adiyle müstakil bir cemiyet haline inkılâb etti. Atatürk bu cemiyeti yüksek himayesi altına aldı. Cemiyetin adı daha sonra "Türk Tarih Kurumu" na çevrildi.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti bu yıl içinde liselerimizdeki tarih öğretimini bir an evvel yabancı tesirlerden kurtarmak maksadiyle dört ciltlik lise tarihlerini yazarak bastırdı. 1931-1932 ders yılından itibaren liselerimizde yeni tarih görüşünü anlatan bu kitaplar okutulmaya başlandı. Daha sonra Maarif Vekilliği bunları esas tutarak orta ve ilk okullar için tarihler yazdırdı.

1932 yılının başında Atatürk, Türk Tarihi Tetkik Cemiyetine iki önemli vazife verdi: Birinci Türk Tarih Kongresini toplamak ve "Türk Tarihinin Ana Hatları"nı yeniden ve daha geniş ölçüde yazmak.

Cemiyet derhal faaliyete geçerek Maarif Vekâleti ile birlikte 2 Temmuz 1932 de Ankara'da "Birinci Türk Tarih Kongresi"ni topladı. Bu kongreye üniversitemizin tarih profesörleriyle lise ve ortaokulların tarih öğretmenleri çağrıldı. Kongrede Tarih Cemiyeti üyeleri yeni tarih tezini izah eden konferanslar verdiler ve liselerde okutulmaya başlanmış olan tarih kitapları hakkında profesör ve öğretmenlerin mütalâalarını dinleyerek Türk tarihine ait muhtelif mevzuları incelediler. Bu kongre tarih öğretmenlerimiz için bir heyecan kaynağı oldu.

Kongreden sonra "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinin yeniden yazılması için çalışmalara başlandı. Program hazırlandı, iş bölümü yapıldı ve üçer aylık dört devrede eserin ikmali için vazife alanlar büyük bir gayretle tetkiklere giriştiler. Atatürk bu çalışmalara en yakın alâkayı göstermekte ve gelen yazıları birer birer okumakta idi. Aradan zaman geçince binlerce yıllık engin bir mazisi olan ve dünyanın yarısına yayılmış bulunan Türk medeniyet ve tarihinin böyle kısa bir zamanda istenilen mükemmeliyette yazılamıyacağı anlaşıldı. İlmî tetkikler kâfi değildi. Yurdumuzun altındaki ve üstündeki tarih belge-

Levent Şahverdi Arşivi

leri henüz tamamiyle araştırılmamıştı. Birçok sahalara henüz el sürülmemişti. Arşivimizdeki milyonlarca vesika mütehassıs araştırıcıları bekliyordu. Bu duruma göre orijinal ve ilmî bir Türk tarihinin yazılması için tetkiklerin biraz daha ilerlemesi icabettiğine karar verildi ve bu sahada çalışanların elde edecekleri sonuçları peyderpey, büyük Türk tarihine materyal olmak üzere neşretmek ve araştırmalar kâfi derecede ilerledikten sonra büyük Türk tarihini yazmaya başlamak yolu tutuldu.

Kurum 1935 yılına kadar pek küçük bir bütçe ile çalışıyordu. Bu tarihten sonra Cumhuriyet Hükümetimizin ve bilhassa o zamanki Hükümet Reisimiz Millî Şef İnönü'nün çok yakın alâka ve yardımlariyle Kurumun bütçesi çalışmalariyle mütenasip olarak her yıl arttırıldı. 1935 te Kurum ilk defa kendi parası ve kendi elemanlariyle Alacahöyük'te hafriyata başladı. Kurumun burada ilk vurduğu kazma, dünyanın en zengin ve en önemli hazinelerini meydana çıkaran bir başlangıç oldu. Dokuz yıldan beri Alacahöyük'te devam eden hafriyat şimdi büyük bir müzeyi dolduracak kadar çok ve çeşitli eser vermiş ve bilhassa 5000 yıl evvele ait bakır devri kral mezarlarının buluntuları bütün dünyanın gözlerini kamaştıracak bir önem kazanmıştır.

Bundan sonra Kurum, hafriyat işlerine ön safta yer vererek dokuz yılda yurdumuzun muhtelif köşelerinde daha birçok kazılar yaptı, arkeoloji gezileri tertip etti.

1937 yılının Eylûl'ünde Kurum, İstanbul'da, Dolmabahçe Sarayında "İkinci Türk Tarih Kongresi"ni topladı. Birinci kongreden beri beş yıl geçmişti. Bu müddet içinde Kurum'un çalışmaları artmış, kazılar ve diğer araştırmalarla yeni neticeler elde edilmiş, Türk tarih görüşü yalnız bizim tarafımızdan değil, birçok Avrupa bilginleri tarafından da benimsenmişti. İlim dünyasına sunulacak yeni meseleler vardı. Bundan dolayı "İkinci Türk Tarih Kongresi"ne dünyanın tanınmış prehistorya ve tarih bilginlerinden kırka yakın âlim de çağırıldı. Kurum bu münasebetle sarayın büyük salonunda prehistoryadan cumhuriyete kadar dünya tarihinin büyük medeniyet devirlerini karakterlendiren öğretici mahiyette bir de sergi hazırladı. Bu kongre ve sergi muvaffak oldu. Memleketlerine dönen yabancı bilginler yaptıkları yayınlarla bu başarıları övdüler.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün ölümü, Kurum'un hayatında en acıklı bir safhayı teşkil eder. Büyük kurtarıcı son dakikalarına kadar Kurum'un çalışmalarına alâka gösterdi. Ölümünden birkaç ay önce Savarona yatında Kurum âzalarını kabul etmek arzusunda bulundu. Fakat doktorlar yorulmasın diye buna müsaade etmediler. Ölümünden pek az önce de Kurum'un çıkardığı Belleten'in son sayısını gördü ve takdirlerini bildirdi. Ve nihayet vasiyetnamesine koyduğu hükümlerle Kurum'un hayatını ebedileştirecek bir gelir kaynağı bıraktı. Burada Büyük Atatürk'ün aziz hâtırasını saygı ve şükranla anmak isteriz.

Kurulduğu günden beri en sıcak ve en yakın alâkasını Kurumun üstünden esirgemeyen sayın Milli Şef'imiz, Reisicumhur İsmet İnönü, Atatürk'ün ölümünden sonra Kurumu yüksek himayelerine aldılar ve ona çalışmalarında en büyük hız ve heyecan veren irşat ve direktifleriyle Atatürk'ün eserini ona ve Türk milletine lâyık başarılara sevketmeğe başladılar. Milli Şef'in şu sözlerinde bu yakın alâka ve himayenin en güzel ifadesini görüyoruz:

"Sevgili Ebedî Atatürk! Tarih Kurumu'ndan beklediğin maksatları biz ve bizden sonra gelecekler aşk ile takip edeceğiz."

Şimdi Türk Tarih Kurumu bu yüksek alâka ve himayeden hız alarak bir yandan yurdumuzun muhtelif köşelerinde kazılar yaptırmak suretiyle memleketin en eski devirlerden son devirlere kadar olan tarihinde karanlık kalmış noktaları aydınlatmakta, Türklerin ana yurdu Orta Asya ile ve komşu bölgelerle Anadolu'nun kültür münasebetlerini meydana çıkarmakta; diğer taraftan yakın tarihimizin ana kaynaklarını sistemli bir şekilde bastırmakta, atalar yadigârı tarihî anıtlarımızın plânlarını, fotoğraflarını almakta, tarihimizin en değerli belgeleri olan kitabeleri tespit etmekte, arşivimizdeki henüz el sürülmemiş vesikaları araştırıp daha yakın tarihimizi aydınlatacak belgeleri bularak neşretmektedir.

Bu çeşitli çalışmaların mühim kısımları hakkında kısa malûmatı verelim:

Kurum bugüne kadar 21 yerde kazı yaptırmış, 5 arkeoloji gezisi tertipetmiş, 66 cilt eser neşreylemiş, 20 eseri basılmak üzere matbaaya vermiş, 34 eseri basılmak üzere hazırlamış, 9 eserin hazırlanması için alâkalılara vazife vermiş, çoğu Türk tarihinin ana kaynaklarına ait olmak üzere 45 cilt eser tercüme ettirmiş, 32 eseri tercüme edilmek üzere mütercimlere vermiş, milletlerarası 10 ilmî kongreye iştirak

Levent Şahverdi Arşivi

etmiş, 11.772 kitabe tespit etmiş, 400 den fazla âbideye ait 380 plân, rölöve yaptırmış, binlerce fotoğraf aldırmış, yurdun muhtelif köşelerinde etnografya tetkikleri yaptırarak iki mühim eser hazırlamış, kendi eserlerini basmak için küçük fakat modern bir basımevi kurmuş ve kırk bin cilde yakın zengin ve güzel bir ihtisas kütüphanesi tesis etmiştir.

Yazımızı Atatürk'ün Büyük Millet Meclisinin 1937 yılı açılışında söylediği nutkundan aldığımız Kuruma ait kıymetli takdir sözleriyle bitirmek istiyoruz.

"Tarih Kurumu; yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki hafirler, ortaya çıkardığı eserlerle, şimdiden bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya başlamış bulunuyor."

Ulus: 14 Kasım 1943

III. TÜRK TARİH KONGRESİ

Türk Tarih Kurumu, İkinci Türk Tarih Kongresi'nin 1937 Eylül'ünde İstanbul'da toplandığı tarihten altı yıl sonra Ankara'da 15 İkinciteşrin 1943 Pazartesi günü Üçüncü Türk Tarih Kongresi'ni toplantıya çağırdı. Türk Tarih kongreleri Türk kültür hayatında büyük bir dönüm noktasının remzidir. *Atatürk* Türk milletini büyük inkılâplariyle çağdaş milletlerin kültür seviyesine yükseltirken, ona engin mazisini tetkik etmek ve dünyada pek az millete nasip olan zengin ve şeref dolu tarihini yeni metodlarla yeniden yazmak ilhamını da verdi. Türk Tarih Kurumu bu ilhamla doğdu. Türk Tarih kongreleri ise Türk ilminin tarih sahasında elde ettiği başarıları ilim âlemine tanıtma imkânlarını vermektedir.

Üçüncü Türk Tarih Kongresi'nin bu kadar uzun bir fasıladan sonra toplanmasının en başlı sebebi İkinci Dünya Savaşıdır. Türk Tarih Kurumu'nun çalışmaları, gittikçe milletlerarası bir önem kazanmakta olduğundan, tarih kongrelerine milletlerarası büyük ilim adamlarının da çağırılması, ikinci kongre ile, bir gelenek haline gelmişti. Dünyayı kasıp kavuran harp fırtınası içinde, buna imkân bulunamadığından kongrenin toplanması da gecikiyordu. Fakat, tarih çalışmalariyle çok yakından ilgilenmekte olan Büyük Milli Şefimiz, kongrenin daha fazla gecikmesini muvafık bulmadılar ve geçen yıl, Türk Tarih Kurumu'na, Üçüncü Kongrenin bu yıl içinde toplanması direktifini verdiler. Son kongrede kabul edilen bir

Levent Şahverdi Arşivi

takrîrle de, Dördüncü Türk Tarih Kongresi'nin 1946 da toplanması kabul edildi. Şimdi bütün dileğimiz, Dördüncü Kongremizin mesut bir sulh havası içinde, milletlerarası bir ilim derneği halinde toplanmasıdır.

Kongrenin Hazırlıkları :

III. Türk Tarih Kongresi'nin hazırlıklarına 1943 yılının ilk aylarında başlandı. İlgili ilim adamlarına ve Kurum üyelerine mektuplar yazılarak kongre için tebliğler istendi. İlim adamlarımız bu dâvete ümidin üstünde bir ilgi gösterdiler. Tebliğ gönderenler arasında bilhassa Cumhuriyet devrinin yetiştirdiği genç unsurlar büyük çoğunluğu teşkil ediyordu. Bu, çok sevinilecek bir netice idi. Daha beş altı yıl öncesine kadar, bilhassa eski tarih üzerinde çalışanlarımız pek az olduğu halde, bu kongrede eski tarihin orijinal kaynaklarından faydalanarak tebliğ hazırlamış gençler pek çoktu. Sumerceyi, Akatçayı, Eticeyi öğrenmiş, çivi yazılı vesikaları okuyarak bunlardan tarih ilmine yeni malzeme toplamış, memleket müzelerindeki eserleri tetkik ederek ilim için neticeler çıkarmış gençler, kongreye ciddî, metodlu tezler gönderdiler.

Türk Tarih Kurumu Sergisi :

Kongre münasebetiyle, Türk Tarih Kurumu'nun 13 yıllık çalışmalarının mahiyetini belirten bir sergi de tertip edildi. Fakültenin müze salonunda, mütehassıslarımızın büyük bir başarı ile hazırladıkları bu sergide, Kurumun hafriyatlarından çıkan eserler ile, diğer çalışmalarından bazı örnekler gösterildi. Kongreden sonra bir ay daha açık kalan sergi, okullarımız ve halkımız tarafından da alâka ile gezildi ve beğenildi.

Kongrenin Toplanması :

Kongre, 15 İkinciteşrin 1943 Pazartesi günü saat 10 da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin büyük konferans salonunda Millî Şef Reisicumhur *İsmet İnönü*'nün yüksek huzurlariyle Büyük Millet Meclisi Reisi, başvekil, vekiller, C. H. Partisi genel sekreteri ve bine yakın davetlinin iştirakiyle Türk Tarih Kurumu Başkanı Profesör *Şemseddin Günaltay* tarafından açıldı.

İstiklâl marşı ile Bay *Şemseddin Günaltay*'ın tarih çalışmalarının mahiyeti ve tarih tezinin önemi hakkındaki heyecanlı hitabelerinden

Levent Şahverdi Arşivi

sonra, kongre başkanlığına seçilen sayın Maarif Vekili Bay *Hasan-Âlî Yücel*, Tarih Kurumu'nun nasıl bir ihtiyaçtan doğmuş olduğunu ve yeni tarih çalışmalarının maarif yönünden sağladığı faydaları izah eden güzel bir nutuk söylediler.

Maarif vekilinin nutkundan sonra, kongre başkanlık divanı seçildi ve müteakiben İstanbul Üniversitesi adına Edebiyat Fakültesi Dekanı Profesör *Hâmit Onguna*, Ankara Üniversitesi adına Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Profesör *Şevket Aziz Kansu* ve Türk Dil Kurumu adına Kurum Genel Sekreteri *İbrahim Necmi Dilmen* birer söylevle kongreye başarılar dilediler. Bundan sonra, Türk Tarih Kurumu Genel Sekreteri Profesör *Muzaffer Göker*, Kurumun altı yıllık çalışmaları hakkındaki raporunu, Asbaşkan Bayan *Âfet İnan* da arkeoloji sahasındaki çalışmalar hakkındaki raporunu okudular.

Saat 12,45 te kongrenin ilk umumî toplantısı sona ermiş ve saat 13 te Millî Şefimiz Türk Tarih Kurumu sergisini açmışlar ve sergiyi büyük bir ilgi ile gezerek mütehassıslardan izahat almışlar, takdirlerini beyan buyurmuşlardır. Aynı gün saat beşte Maarif Vekili Bay *Hasan Âlî Yücel*, kongre azalarına bir çay ziyafeti vermiştir.

Kongrenin Çalışmaları :

Kongre üç büyük seksiyona ayrılmış bulunuyordu. A seksiyonu prehistorya, arkeoloji, antropoloji ve eskiçağa; B seksiyonu ortaçağa; C seksiyonu da yeni ve yakın çağlara ait tebliğlere tahsis edilmişti. Bundan başka her gün umumî heyet toplantıları yapılmakta ve burada da umumî mahiyetteki tebliğler okunmakta idi. Gerek seksiyon toplantıları ve gerekse umumî toplantılar ilgililer tarafından dikkatle takip edilmiş ve seksiyonlarda birçok mevzular üzerinde ilmî münakaşalar yapılmıştır. Kongre, beş gün öğleden evvel ve öğleden sonra toplanılmak suretiyle sürekli çalışarak, 19 İkinciteşrin 1943 Cuma günü saat 18,30 da Başkan Maarif Vekili Bay *Hasan-Âlî Yücel*'in bir söyleviyle çalışmalarına son vermiştir. Sayın Millî Şefimiz kongrenin son günü de umumî heyet toplantısına şeref vererek çalışmaları yakından takip buyurmuşlardır.

20 İkinciteşrin Cumartesi günü, Ankara içinde, gezintilere ayrılmıştır. Kongre üyeleri sabah dokuzda Çankırıkapıdaki Roma hamamı hafriyat yerinde toplanmışlar, burada hafriyat heyetinden Arkeolog *Necati Dolunay*'ın verdiği izahatı dinledikten sonra sırasiyle

Levent Şahverdi Arşivi

Hacı Bayram'daki Ankara Mabedi, Mahmut Paşa Hanı, şimdi Eti Müzesi olan Eski Bedesten ve Kaleyi gezmişlerdir. Bu suretle Kongre 20 İkinciteşrinde fiilen kapanmıştır.

Kongrenin ilk günü söylenmiş olan nutuklarla Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarına ait raporları bu sayımızda aynen neşrediyoruz. Kongrenin zabıtları ayrıca bir kitap halinde basılmaya başlanmış bulunmaktadır. Kongre münasebetiyle Kurum'un çalışmaları ve serginin mahiyeti hakkında küçük bir broşür de basılarak kongre âzalarına dağıtılmıştır.

Belleten C. VIII. S. 1, 1944

SON 25 YILDA MODERN TARİH ÇALIŞMALARI

Türkler'de tarih yazıcılığının çok eski bir geleneği olmasına rağmen modern manada tarih anlayışı ile tarih araştırmalarının ancak 40 yıllık bir mazisi vardır. Filhakika Meşrutiyet inkılâbına gelinceye kadar yazılan tarihlerin çoğu, ya eskiden yazılmış olanları tenkitsiz ve kontrolsüz kopye etmekten veyahut zamanın vukuatını müşahede veya rivayetlere göre yazmaktan ibaret gibidir. Tanzimattan sonra Cevdet Paşa ve Mansuri-zade gibi bu tarzdan kısmen uzaklaşmak gayretini göstermiş müverrihler çıkmışsa da, yine de bugün aradığımız vasıfta bir tarih yazmaya muvaffak olamamışlardır.

İkinci Abdülhamid devrinin bir tarih düşmanlığı devri olmasına rağmen bizde ilk defa toplu ve oldukça modern, tarih yazma tekniğine uygun bir Türk tarihi bu devrin sonlarına doğru, rahmetli Necip Asım tarafından yazılmıştır. Ancak bir cildi basılabilen bu tarih, bir compilation eseri olmakla beraber, Müneccim-başı ve Müşir Süleyman Paşa'dan sonra geniş manada bir Türk tarihi görüşünün mahsulüdür.

Türk'ler kadar dünyanın dört bucağına yayılarak sayısız devletler ve imparatorluklar kurmuş bir millet yoktur. Türk tarihi denince bütün bu devlet ve medeniyetlerin tarihi hatıra gelmelidir. Halbuki Osmanlı devrinin müverrihleri ekseriyetle Osmanlı hanedanının tarihini yazmışlar, bir kısmı da buna İslâm tarihi ile mukaddes kitapların yazdığı efsaneleri eklemişlerdir. Bunlar arasında meselâ Müneccim-başı gibi daha geniş bir Türk tarihi görüşüne sahip bazı müverrihler çıkmışsa da metod bakımından zamanının geleneklerinden kurtulamamışlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Meşrutiyetle birlikte modern manada tarih araştırmaları bizde de başlamıştır. Bu arada Osmanlı Tarih Encümeni'nin çalışmalarını takdirle anmak lâzımdır. Ancak bu Encümen bir Osmanlı tarihini yazmak amaciyle kurulduğu için, çalışmaları da dar bir sahaya inhisar etmiştir. Bununla beraber birçok değerli neşriyat yapan ve ilim âlemince tanınan ve takdir edilen bir mecmua da çıkarmış bulunan Encümenin, ancak bir cildini neşretmeye muvaffak olduğu Osmanlı tarihinin başında, Osmanlı devletinden önce kurulmuş olan Türk devletleri hakkında muhtasar da olsa bilgi verilmeye çalışılmış ise de, bu tarih orijinal bir araştırma eseri sayılamaz. Meşrutiyet devrinin tarih çalışmaları arasında İstanbul Müzesi'nin faaliyetini ve meskükât ilmine ait değerli neşriyatı da kaydetmek gerektiği gibi, bu devirde inkişaf eden milliyetçilik cereyanı tesiriyle eski Türk tarihine karşı duyulan alâkayı ve Ziya Gökalp'ın önderliği altında yapılan tarihî sosyoloji araştırmalarını da zikretmek lâzımdır.

•

Cumhuriyet devri, tarih araştırmaları ve tarihî neşriyat bakımından tam bir gelişme devridir. Bu devrin ilk zamanlarında İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nün kıymetli çalışmalariyle Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Dairesi'nin yayınlarını en başta anmak lâzımdır. Fakat çok geniş manada tarih araştırmaları Türk Tarih Kurumu'nun 1931 yılında tesisiyle başlar.

Garp müelliflerinin çoğunda Türk milletine karşı anaevî bir düşmanlık sezilir. Onlara nazaran Türkler büyük medeniyetler kurmak kabiliyetinden mahrumdur. Bu garezkârane görüş Atatürk'ün ruhunda derin bir tepki uyandırmıştır. Türk milletinin eskiliğine ve büyük medenî kabiliyetine inanmış olan Atatürk, Türk tarihinin esaslı bir surette tetkik edilerek hakikatlerin meydana çıkarılmasını istemiş ve bu vazife Türk Tarih Kurumu'na verilmiştir. İlk zamanlar belki biraz romantik diyebileceğimiz bir hamle ile başlayan çalışmalar gittikçe gelişerek modern ve ilmî bir tarih görüşü hâkim olmaya başlamıştır. Türk Tarih Kurumu ile ortaya atılan tarih görüşüne göre:

a) Orta Asya'dan çıkarak dünyanın her tarafına yayılmış olan milletler bir tek soydandır. Brakisefal olan bu milletler Türk umumî adı altında mütalâa edilmelidir.

b) Anadolu çok eski devirlerden beri Orta Asya'dan gelen milletlerin istilâsına maruz kalmıştır. Bu istilânın en son dalgası Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kuran Oğuz boylarıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu geniş tarih görüşü bizi, tarihimizin çok eski devirlerine götürdüğü gibi, sonradan başka isimler almış millet ve medeniyetlerin menşeini araştırmaya, İslâm dünyası dışında kalan Türklerin tarihini yazmaya, bugünkü Türk topraklarının tarih öncesinden başlayarak zamanımıza kadar gelen tarihini arkeoloji ve filolojinin de yardımiyle aydınlatmaya, buralarda kurulmuş olan medeniyetlerle komşu medeniyetler arasındaki münasebetleri aramaya ve bunların Orta Asya ile olan bağlılıklarını meydana çıkarmaya sevketmiştir.

Bu yeni tarih görüşü bugün umumiyetle benimsenmiş ve Cumhuriyet devrinin iki büyük ilim müessesesi olan İstanbul ve Ankara Üniversiteleriyle Millî Eğitim Bakanlığı da bu maksada uygun enstitüler kurmak, mütehassıslar getirmek suretiyle Türk Tarih Kurumu'nun bu çalışmalarını desteklemişlerdir. Bu arada halkevlerimizin mahallî tarih araştırmalariyle müzelerimizin yayınlarını zikretmek lâzımdır. Yeni üniversitelerimizden yetişmiş ve yetişmekte olan genç ilim adamlarımız sayesinde modern tarih çalışmaları daha da gelişecektir. Nitekim 1935 yılına kadar Türkiye'de Türk'ler tarafından idare edilen devamlı ve sistemli bir kazı mevcut değilken, bugün Türk Tarih Kurumu'nun genç Türk alimlerine yaptırdığı kazılar, gerek metod ve gerekse tarih ilmine verdiği malzeme bakımından, bütün dünyanın takdirini kazanmakta ve Anadolu'nun eski tarihi üzerinde yapılan arkeolojik ve filolojik araştırmalar dünya ölçüsünde bir kıymet ifade etmektedir.

Ulus: 29 Ekim 1948

İBNİ SİNA'NIN YILDÖNÜMÜ MESELESİ

Ulus'un dünkü (28 Haziran 1949) sayısında, Sayın Peyami Safa'nın "Üniversiteliler Uyanınız" başlığı altında çıkan fıkrasında, Anadolu Ajansının verdiği bir habere dayanılarak İbni Sina'nın 1000 inci (?) yıldönümünü kutlamak için üniversitelerimizle Tarih Kurumu'nun harekete geçmemiş olması acı bir dille tenkit edilmektedir. Bu küçük fıkrada sayın yazarın maalesef pek ağır hatalara düşmüş olduğu esefle görülmüştür. Eğer Sayın Peyami Safa, yanlışlıkla İstanbul Üniversitesine malettiği, Türk Tarih Kurumu tarafından 1937 de neşredilen "İbni Sina" adlı dergiyi tetkik etmek zahmetine katlanmış olsalardı, bu yanlışların hiç birisini yapmaz ve üniversitelerimizle ilim kurumlarımıza o ağır ithamları reva görmezlerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Ara sıra gazetelerde veya ajanslarda görülen haberlerin çok defa ne kadar yanlış kaynaklara dayandığı malûmdur. Arap Birliği komitesinin İbni Sina'nın 1000 inci yıldönümünü kutlamaya hazırlandığı yolunda Anadolu Ajansı tarafından verilen haber de böyle esassız bir kaynaktan çıkmış olacaktır. İbni Sina'nın doğum yılı 980, ölüm yılı da 21 Haziran 1037 olduğuna göre, doğumunun bininci yılı 1980, ölümünün ki ise 2037 olması gerekir[1]. Türk Tarih Kurumu büyük filozofun 900 üncü ölüm yıldönümünü zamanında yani Haziran 1937 de İstanbul'da bir törenle kutlamış ve bu törene bazı yabancı alimler de katılmışlardı. Bu münasebetle içinde 40 dan fazla makale ve resim bulunan 900 sayfalık büyük bir dergi de yayınlanmıştır. Demek ki ilim kurumlarımız bu gibi millî günleri zamanında hatırlamakta ve kutlamakta gecikmemektedirler.

Farabi'ye gelince: Bu büyük Türk filozofunun 1950 yılına rastlayan ölümünün bininci yıldönümüne Türk Tarih Kurumu 9 yıldanberi hazırlanmaktadır. Önümüzdeki sene içinde büyük Türk filozofuna lâyik bir törenin hazırlanacağını ve bu münasebetle bazı eser ve etüdlerin neşredileceğini şimdiden haber verebiliriz. İlim kurumlarımızın kusuru, yaptıkları işleri gazetelerde sık sık bahsettirerek kendilerini propuganda ettirmemelerindedir.

Ulus: 29 Haziran 1949

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

Türk Tarih Kurumu kütüphanesi 1931 yılının Nisan ayında kurulmuştur. Bu tarih, Kurumun da kuruluş tarihidir.

Kurumun ilk tüzüğündeki amaç maddesi şöyle idi : "Cemiyetin maksadı, Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir." Kütüphane bu maksada uygun bir yolda gelişmeye başlamıştır. Türk tarihinin çok eski geçmişi olması ve geniş sahalara yayılmış bulunması dolayısiyle kütüphanenin de bu geniş zaman ve mekâna göre kurulması ve gelişmesi tabiî idi.

Kütüphanenin ilk nüvesini Büyük Millet Meclisi Kütüphanesinden muvakkaten alınan birkaç yüz kitap teşkil etmiştir. Çünkü Türk Tarih Kurumu kurulduğu zaman henüz bir gelir kaynağı yoktu ve

[1] Bakınız: Şemseddin Günaltay, İbni Sina, milliyeci, hayatı, kültürü, İbni Sina, İstanbul 1937 Türk Tarih Kurumu yayınlarından VII. Seri, Numara: 1

Levent Şahverdi Arşivi

devletin her yıl yaptığı 8000 liralık yardım ile idare ediliyordu. Bu nüve yavaş yavaş Kurum bütçesinden alınan kitaplarla gelişirken, 1933 de Atatürk'ün emirleriyle – daha önce İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış olan – vakıf Sillogos Kütüphanesi'nin tarih ve arkeolojiye ait 10 bin cilde yakın kısmının Kurum'a verilmesi üzerine kütüphane birden bire büyümüş ve kıymetlenmiştir. Bunu aynı yıl içinde İstanbul' da meşrutiyeti müteakip kurulan ve adı sonra "Türk Tarih Encümeni"- ne çevrilen "Osmanlı Tarih Encümeni"nin 3 bin cilde yakın kütüphanesinin Kurum'a verilmesi takip etmiştir. Zira Türk Tarih Kurumu'nun kurulması üzerine İstanbul'daki "Türk Tarih Encümeni" 1932 de feshedilmiş bulunuyordu.

Daha sonraları 1934 de Zayti Ferencz'in, 1934 de rahmetli Dr. Reşit Galib'in ve 1935 de rahmetli Prof. Yusuf Akçura'nın, 1939 da rahmetli Halil Edhem Eldem'in satın alınan kütüphaneleri Kurum kütüphanesine eklendiği gibi, 1958 de rahmetli Kurum üyesi Osman Ferit Sağlam'ın bilhassa kıymetli resim kolleksiyonları ile bazı nadir mecmuaları ihtiva eden ve 8 bin cilde yaklaşan kütüphanesini Kuruma bağışlaması suretiyle kütüphane daha da genişlemiştir. Kurumun 1931 yılından beri parasiyle aldığı kitaplarla hediye ve mübadele suretiyle gelen kitaplar kütüphanenin zenginliğini ve kıymetini arttırmıştır. Şimdi dergi ve harita kolleksiyonlariyle birlikte kitap sayısı elli bini geçmiş bulunmaktadır.

Kurum'un sonradan değişen tüzüğü Türk tarihi yanında Türkiye tarihini ve bunlarla ilgili konuları da inceleme sahası içine almış olduğundan Anadolu'nun prehistuvardan bu yana bütün tarihini incelemek Kurum'un amaçları arasına girmiştir. Bu itibarla Türk Tarih Kurumu kütüphanesi Türk tarihiyle birlikte Anadolu'nun eski ve yeni tarihini, arkeolojiyi ve tarihin yardımcı ilimlerini içine almaya çalışan bir gelişme yoluna girmiş bulunmaktadır. Bunun dışında Türk Tarih Kurumu'nun maksadına uymayan bazı kitaplar da tesadüfen kütüphaneye girmiş ise de bunların sayısı pek azdır.

Türk Tarih Kurumu kütüphanesi Türkiye'de ilk defa olarak bugünkü ilmî ihtiyaçlara göre tasnif edilmiş bir kütüphanedir. Kütüphanenin 1) Müellif adına göre, 2) Kitap adına göre, 3) Konulara göre olmak üzere 3 çeşit kataloğu tamamlanmış bulunmaktadır. Bu itibarla bilhassa üniversite öğrencileri incelemek istedikleri konulara ait kitapları kronolojik olarak toplu bir halde katalogda bulmaktadırlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Tarih Kurumu kütüphanesi ilk önce kendi üyelerinin ihtiyacı için kurulmuş bir kütüphane olduğu halde, bugün tarih, arkeoloji, antropoloji ve tarihin yardımcısı diğer ilimleriyle meşgul olan ilim adamlarının, üniversite mensuplarının ve öğrencilerinin içinde çalıştığı bir kütüphane olmuştur. Bu suretle kütüphane daha geniş bir okuyucu kitlesinin ihtiyaçlarına cevap vermek durumunda kalmış olduğundan bu görevi de büyük bir şevkle yerine getirmeğe çalışmaktadır.

Kütüphanenin oldukça zengin bulunan dergi koleksiyonlarından bir kısmı, her makale için en az üç fiş yazılmak suretiyle kataloglara ilâve edilmiştir. Bu fişler tamamlandıktan sonra kütüphanenin katalogları daha da kıymetlenmiş ve faydalı bir hale gelmiş bulunacaktır.

Kütüphanecilik Enstitüsünün
Beşinci Yılı Broşürü S. 28, 1960

BELLETEN YİRMİ BEŞ YAŞINDA

Belleten bu yüzüncü sayısiyle yirmi beş yılını doldurmuş oluyor. Türkiyemizde kesintisiz yirmi beş yıl yayınına ara vermemiş ilmî bir dergi hatırlamıyorum. Hiç aksamadan, seviyesini gittikçe yükselterek 25 yıl düzenle çıkmış olmak, Belleten için övünülecek bir sonuçtur. Belleten'in bundan böyle de aynı düzen, aynı ilerleme temposu içinde yayınına devam edeceğine ve ileride 50 inci, 100 üncü yıl dönümlerini kutlayacağına hiç şüphe etmiyorum.

Türk Tarih Kurumu, daha kurulduğu günlerde, fikirlerini yayacak bir dergi çıkarmayı düşünmüş, fakat ilk yılların hummalı çalışmaları daha ziyade tarih tezi ve okul kitapları üzerinde toplandığı için, buna imkân bulunamamıştır. Belleten'i kuruluştan altı yıl sonra, 1 Ocak 1937'de yayınlamak mümkün olmuştur. Belleten'in ilk sayısının önsözünde bu derginin kapsayacağı konular şöyle sıralanmıştır :

"1 — İlmî tetkikler (şahsî tetkikler, mühim tercümeler v.s.).

2 — Vesikalar (aynen veya izahlı olarak). Kitabeler, resmî veya hususî vesikalar.

3 — İlmî haberler (hafriyat neticeleri, Kurumumuzun faaliyeti, tarih hareketleri, kongreler v.s.).

4 — Bibliyografya.

5 — İlâveler (vesika, eski ana metinler, kanunnâmeler aynen ve icabına göre tenkitli ve haşiyeli olarak neşredilecektir)".

Levent Şahverdi Arşivi

Aynı önsözde şunlar da açıklanmıştır :

"Türk Tarih Kurumu üyeleri Belleten'in tabiî yazıcılarıdır. Bundan başka Türk ve yabancı âlimler, tarihseverler tarafından gönderilecek değerli yazılar Belleten'de basılabilir. Tetkiklerden bazıları ecnebi bir dilde aynen veya hulâsa olarak neşredilecektir. . . . Belleten'in başlıca maksat ve gayesi sonsuz bir genişliğe mâlik olan Türk tarihini izah ve tevsiktir. Bu mecmua üç ayda bir olmak üzere senede dört defa çıkarılır".

Belleten ilk sayısında ilân edilen ilkelere bağlı kalmış ve yıllar geçtikçe gelişmiş, olgunlaşmıştır.

Belleten, bu ciddî ve devamlı çalışmalariyle yalnız yurt içinde değil, yurt dışında da lâyık olduğu yeri almış, TTKB rumuziyle milletlerarası ilmî dergiler arasında literatüre geçmiştir. Bugün Belleten, Japonya'dan Amerika'ya kadar bütün dünyadaki 161 üniversite, akademi ve ilmî kurumla mübadele edilmektedir. Dünyanın belli başlı büyük kitaplıklarında Belleten'in tam bir koleksiyonunu bulmak mümkündür. Bu kitaplıklardan bazıları eksiklerini tamamlamak için tükenmiş sayıların fotokopilerini bizden istemektedirler.

Belleten'in ilk sayısı İstanbul'da Millî Eğitim Bakanlığı Basımevinde basılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı Basımevinin gittikçe artan işleri yüzünden ilk sayılarda bazı aksamalar, gecikmeler olmuştur. Nihayet 1942 yılında Kurum'un Ankara'da küçük bir basımevi kurmasiyle Belleten 21 inci sayıdan başlamak üzere Ankara'da Türk Tarih Kurumu Basımevinde basılmaya başlanmıştır.

Gerek Millî Eğitim Bakanlığı Basımevinde ve gerekse Türk Tarih Kurumu Basımevinin ilk yıllarında Belleten elle dizilen harflerle basılıyordu. Kullanılan harflerin gün geçtikçe eskimesi, Belleten'in baskı bakımından kalitesini düşürmekte idi. Nihayet 1950'de Türk Tarih Kurumu Basımevi'nin Türkiye'de ilk defa başarı ile kullandığı Monotype dizgi makinesini getirtmesi üzerine, Belleten 57 inci sayıdan başlıyarak bu makine ile dizilmiye başlanmış, böylece her gün biraz daha ilerlemek suretiyle bugün Avrupa'nın birinci sınıf dergilerinin baskı seviyesine yükselmiştir.

Belleten, muhteva bakımından da, ilmin bugünkü ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmaktadır. En çok eksikliğini duyduğumuz bibliyografya ve kitap tanıtma bölümleri son yıllarda önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Her altı ayda bir Kurum kitaplığına gelen kitaplarla

Levent Şahverdi Arşivi

dergilerin bir listesi verildiği gibi, Türk ve Türkiye tarihini, tarih kültürünü ilgilendiren eserlerin "*Kitaplardan Haber*" başlığı altında her sayıda tanıtılmasına da başlanmıştır.

Bir arkadaşımız Belleten'in 25 yıllık indeksini hazırlamaktadır. Böylece 25 yıl içinde Belleten'de çıkmış olan yüzlerce yazının yazar adlarına ve konularına göre tam bir fihristi yayınlanmış olacaktır ki, bunun ilim adamlarına sağlayacağı faydanın ne kadar büyük olacağı aşikârdır.

Türk Tarih Kurumu Basımevinin kurmaya başladığı klişe atelyesi tamamlandıktan sonra, Belleten yeni bir ilerleme daha kaydedecek ve Avrupa dergileri ayarında resim basma imkânına da kavuşacaktır.

Türk Tarih Kurumu, Belleten'in ilim çevrelerinde gördüğü rağbete lâyık olması için elinden gelen fedakârlığı yapmaktadır.

Belleten C. XXV, Ekim 1961, S. 535

ATATÜRK'ÜN BUYRUĞIYLE TÜRK TARİH KURUMU İÇİN HAZIRLANAN BİR PROGRAM TASARISI

Atatürk, büyük işleri milletce yapmayı severdi. Sivas Kongresi ve Büyük Millet Meclisinin Ankara'da toplanması onun bu değişmez ilkesinin birer örneğidir. O, en karışık, en zor durumda olduğu günlerde bile Büyük Millet Meclisinin incelemelerinden kaçınmamış, yanlış yorumları her kez doğru yolu bulan zekâsiyle düzeltmiş, arkadaşlarını büyük ülküsü çevresinde toplamasını başarmıştır.

Eğer onun bu büyük işleri milletce yapma çabası olmasaydı, yüz yıllarca sağdan sola yazmıya alışmış bir ulusu, aklın almayacağı kadar kısa bir süre içinde soldan sağa yazmaya alıştırabilir miydi?

Dil devriminde de Atatürk bu yolu tutmuş, bütün aydınları öz Türkçe ülküsü çevresinde birleştirerek halk ağzından yüz binlerce sözcüğün çabuk derlenmesini sağlamıştır.

1935 yılı yazında Atatürk'ün tarih alanında da böyle bir çabasını görüyoruz. Tarih, daha ziyade bilim adamlarının çalışacağı bir uzmanlık dalıdır. Ama aydınların ve halkın da bu alanda yapacağı bazı işler bulunabilir. İşte Atatürk bunu sezmiş ve Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarına hız vermek, birçok büyük işlerin kısa zaman süresi

Levent Şahverdi Arşivi

içinde başarılmış olduğunu görmek için devletin ve halkın çalışmalara katılmasını istemiştir. Bir örneğini aşağıda göreceğiniz program tasarısı Atatürk'ün bu engin görüşü ve isteği ile meydana gelmiştir.

Programın giriş kısmı Türk Tarih Kurumu'nun o zamanki Başkanı Sayın Hasan Cemil Çambel'in kaleminden çıkmıştır. Fakat asıl program Atatürk tarafından Florya'da Sayın Prof. Dr. Afet İnan'a ve Sayın Hasan Cemil Çambel'e dikte edilmiştir. Prof. Afet İnan'ın ve Sayın Hasan Cemil Çambel'in el yazılarıyle yazılmış müsveddelerden bazı sahifelerin fotokopilerini veriyorum.

Bu program tasarısı yine Atatürk'ün buyruğu ve Sayın Hasan Cemil Çambel'in imzasını taşıyan 15 Temmuz 1935 tarihli bir yazı ile o zaman Milli Eğitim Bakanı bulunan Saffet Arıkan'a gönderilerek, partinin ve hükümetin de düşünceleri alındıktan sonra, Kültür Bakanlığının bir programı halinde Türk Tarih Kurumu'na gönderilmesi ve Kurum'un görevlendirilmesi istenmiştir.

Kültür Bakanlığının 8 Ağustos 1935 tarihinde Türk Tarih Kurumu Başkanlığına yazdığı yazıda ise, tasarının bütün Bakanlıklarla Genel Kurmay Başkanlığına, Diyanet İşleri Başkanlığı ile İstatistik ve Vakıflar Genel Müdürlüklerine gönderildiği ve bu tasarıda kendi dairleriyle ilgili işler hakkındaki düşüncelerinin bildirilmesinin istendiği yazılmaktadır.

Bu tasarının dosyasında daha sonra bazı bakanlıkların yaptıkları ve yapacakları işler hakkında raporları da bulunmaktadır.

Tasarıda tarih çalışmaları geniş anlamda ve yurt çapında ele alınmıştır. Devletin ve aydınların yardımları düşünülen ölçüde olmamışsa da, Türk Tarih Kurumu o tarihten bu yana kendi imkânları ile tasarının oldukça önemli bir kısmını gerçekleştirmede başarı göstermiştir. Tasarının bugün dahi ulusca gerçekleştirilmesi gereken birçok yönleri vardır. Bunu ayrı bir yazımızda ele almak istiyoruz.

TÜRK TARİHİ ARAŞTIRMA KURUMU PROGRAMININ AVAN PROJESİ[1]

I) Türk Milletinin Büyük Müverrihi Kemâl Atatürk'ün Türk tarih yazma sanatında cihan-şümul bir inkılâp yapan ve milliğ kültür tarihimizin seyrinde bütün istikballere şamil bir dönüm noktası yaratan

[1] Tasarının o zamanki imlâsı ve dili olduğu gibi bırakılmıştır. U. İ.

Levent Şahverdi Arşivi

ilmiğ dehasının açtığı ulusal - insaniğ tarih ideali yolunda iman ve şuurla yürüyen, ve büyük yaratıcıdan aldığı ilhamla istikbalin Türk tarihine ait olduğuna inanan Türk Tarihi Araştırma Kurumu, hazırlamakta olduğu "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserini, modern ilimlerin ve modern ilim metodlarının bütün icap ve taleplerini tatmin edecek surette vücuda getirmek, ve bu yüksek maksada, şimdiye kadar topladığı ilmiğ tecrübelerden ve müspet semerelerden de istifade ederek, en kestirme ve emin yollardan biran evvel varabilmek için, Büyük Üstadı Atatürk'ten yeni işaretler ve direktifler almıştır.

2) Bu işaret ve direktifler Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun ilmiğ faaliyetini daha ziyade derinleştirip genişletmesini emretmekte, ve Kurum'a bu ilmiğ hız ve hamleyi kazandırmak için, rasyonel bir iş ve ihtisas bölümü içinde vahdetli ve ahenkli bir çalışmayı temin eden geniş bir teşkilât planı vermektedir.

3) Bu plâna göre, bütün devlet ve millet müesseseleri, fakülteler, akademiler, yüksek mektepler, müzeler, lise tarih öğretmenleri, bütün mutahassıs ve münevver unsurlar, hattâ geniş halk tabakaları, Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na fiiliğ, müspet yardım ve hizmette bulunacaklar, bunu vataniğ, milliğ vazife bilecekler, ve bununla mükellef tutulacaklar.

4) Böylece memlekette umumiğ ve canlı bir tarih seferberliği ve büyük ölçüde bir tarih faaliyeti açılacak ve Türk Tarihi Araştırma Kurumu, bir taraftan, Türk milletinin Büyük Müverrihinden ışık alarak, ve bütün ilim unsurlarından yardım görerek, "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserini, Türk jenisinin ve milliğ kültür iradesinin müşterek mahsulü olmak üzere vücuda getirirken, diğer taraftan da, bununla müvazi olarak, vatan topraklarındaki milliğ tarih mallarının muhafazasına, tarihiğ vesikaların toplanmasına, milliğ tarihe tealluk eden bütün işlerin ve teşebbüslerin yapılmasına, ve memlekette şuurlu, canlı ve sürekli bir tarih inşa devrinin açılmasına çalışacaktır *.

5) Büyük Şef'in gösterdiği harb kahramanlığı yolunda temiz kanını akıtarak siyasiğ istiklâlini ebedileştiren Türk milleti, kültür kahramanlığı alanında da, kendi asil zekâsını, Büyük Üstadı Kemâl Atatürk'ün güneş dehasında bileyerek ve onun bütün kapalı imkân

* Bu hususdaki ilmiğ tatbikat projeleri, yıllık masrafların tesbiti, ve işlerin yıllara taksimi mutahassıs heyetler tarafından hazırlanacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

kapılarını açan çelik azminden ve iradesinden kuvvet ve hız alarak, kendi kültür ve tarih binasını kendi kuracaktır.

6) Bu ulusal ilmiğ tarih faaliyeti iki esas hedef üzerinde tekâsüf edecektir :

A - Her türlü tarih vesika, malzeme ve âbidelerini bulmak, toplamak, muhafaza ve restore etmek;

B - Bunların tenkidiğ ve tahliliğ metodlarla mütalea ve mukayesesinden ve izahından çıkan ilmiğ esaslara dayanarak "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserini terkip ve inşa etmek.

7) A kısmında başlıca şu işler başarılacaktır :

I - Milliğ tarih tezimizin ilmiğ zaferini temine yarayacak tarihiğ delilleri ihtiva eden, şurada, burada ve "Hazine-i Evrak" denilen emniyetsiz, tehlikeli ve rutubetli yerlerde dağınık ve yığın halinde duran bütün vesikaları ve bütün el yazmalarını, kitabeleri, vakfiyeleri, mahkeme sicillerini, devlet merkezinde vücuda getirilecek modern, geniş bir binada toplamak ve en yeni teknik metotlarla tasnif ve tanzim ederek, tarih yazanların bu vesikalardan daima ve kolayca istifade edebilmelerini ve ilmiğ tetkiklerini bilhassa bu milliğ vesikalara istinat ettirmelerini temin etmek, (bu mühim iş Asbaşkan Halil Edhem'in riyaset ve nezaretinde takip olunacak ve bu maksatla Bakanlıklar murahhaslarından mürekkep olarak Ankara'da teşekkül etmiş olan komisyonun teşebbüslerinin biran evvel fiili netice almasına çalışılacaktır).

II - Böylece tanzim ve tasnif olunacak vesikalar, mutahassıslar tarafından tetkik olunduktan sonra, tarihiğ kıymet ve ehemmiyetlerine göre, külliyat halinde ve Türk tarihi malzemeleri serisi şeklinde sıra ile neşredilmek; (bu neşriyatı idare edecek ilmiğ heyetler zamanı gelince teşkil olunacak ve faaliyete geçeceklerdir).

III - Memleket içinde ve dağınık bir halde açıkta duran tarihiğ eserleri, tahrib olunmak, çalınmak, satılmak, ziyaa uğramak, ve zamanla kendi kendine harap olmak tehlikelerinden masun bulundurmak için, hükümetçe bütün tedbirler alınmak; (Müzeler Umum Müdürü Hâmit Zübeyr'in riyasetinde teşekkül edecek bir komisyon bu hususta icap eden projeyi hazırlayacak, bunun icra ve tatbikini takip edecektir).

IV - Hükümet otoritelerinin ve belediyelerin yakın alâka, takip ve mesuliyetleri altında, Cumhuriyet Halk Partisinin halkevlerine

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

ve parti organlarına açtıracağı sürekli ve usanmaz bir propaganda faaliyetile ve Matbuat Umum Müdürlüğünün nezaret ve takibi altında günlük gazete ve mecmualarda yaptırılacak sürekli, tesirli popüler neşriyatla, bu milliğ tarih mallarını asıl sahibi olan Türk halkına muhafaza ettirmek; (bu işler Türk Tarihi Araştırma Kurumu üyelerinden Profesör Şemsettin[2] tarafından takip edilecektir).

V - Kudatgubilik, Babürname vesaire gibi, Türk tarihine kaynak olacak eski eserleri ve nadir metinleri (bilhassa Arapça ve Farsça olanları) tercüme ve neşretmek; (bunların isimlerini, tercüme ve neşir sırasını gösteren bir liste Profesör Şemsettin, Köprülü, Mükrimin Halil tarafından tertip edilecek, tercüme ve neşir işi hakkında da bir proje hazırlanacaktır).

VI - Gerek içerde ve gerek dışardaki müzeler ve kütüphanelerde mevcut eski eserlerin ve tabloların kopyelerinden kolleksiyonlar vücuda getirmek; (Halil Edhem, İhsan, Reşit Saffet, Hâmit Zübeyr).

VII - Milliğ ruhu en iyi ifade eden Türk mimarîsini yeniden canlandırmak ve Türk nesillerinin, mekteplerde ve mektepler dışında estetik terbiyesinde bu millig sanat ve kültür mallarımızı faydalı kılmak için, Türk mimariğ âbidelerinin sanatkâr fotoğrafi ile kopyalarını ucuz fiatla çıkartmak ve geniş halk tabakalarına yaymak; (Kültür Bakanlığı).

VIII - Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Edirne'de muayyen devirlere ve kültürlere ait eserleri toplıyarak, bu şehirleri büyük üslûpta birer "Eski eserler ve âbideler merkezi" haline koymak; (bunlara ait projeler, Türk Tarihi Araştırma Kurumu Asbaşkanları Bayan Âfet'le Bay Halil Eldem'in riyaset ve nezaretleri altında mutahassıs heyetler tarafından hazırlanacaktır.)

IX - Ecnebi tarih ekspedisyon'larının büyük sermayelerle başardıkları hafirleri, ilerde maliğ kudretimizin vüsatlı zamanında yapmak üzere, şimdilik, küçük mikyasta hafirler tertibile arkeolojik ve antropolojik araştırmalar ve keşifler yapmak; (Müzeler Umum Müdürlüğünün Reisliğinde bir mütehassıs komisyon buna ait teklif projesini hazırlayacaktır. Profesör Şevket Aziz dahil).

X - Memleket içinde ve dışındaki mühim hafir ve keşif yerlerine seyahatler tertip ederek, bulunan tarihiğ eserler ve âbideler üzerinde

[2] Rahmetli Şemseddin Günaltay. U. İ.

Levent Şahverdi Arşivi

ilmiğ tetkikler yapmak; (Asbaşkan Bayan Âfet bu hususdaki programı hazırlayacaktır).

8) Türk Tarihi Araştırma Kurumu IV üncü maddede zikredilen vazifelerden hükümete taalluk eden ve hükümet vasıtasile başarılması mümkün olan teşebbüsleri neticelendirmek için alâkadar bakanlıklar ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğile doğrudan temasa girecek, ve kendi mutahassıs kolları tarafından hazırlanacak işleri yine kollar vasıtasiyle takip ve intaç edecektir.

9) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun doğrudan doğruya tarih yazma işine taalluk eden ve 6 ıncı maddenin B işaretli fıkrasında zikredilen esas vazifesi şu suretle tanzim edilecektir:

Şimdiye kadar takip edilen çalışma programı ve iş bölümü bundan böyle de muhafaza edilecek, fakat mutahassıslardan mürekkep yeni kolların ve teşekküllerin ayrıca tanzim ve tesbit edilecek programlar dahilindeki çalışma ve yardımlaşmalarile ikmal safhasına girecektir.

10) Bu yeni yardımcı kolların başında ilmiğ selâhiyet ve otoritesile Türk Dili Araştırma Kurumu gelir.

Lengüistik ve filoloji ilimleri modern tarih yazma sanatının asliğ unsurlarından biridir. Bu yardımcı ilimler sahasında yapılacak araştırmalardan, tahlillerden, mukayeselerden çıkan neticeleri arkeoloji, antropoloji, ve etnoloji gibi tarihin diğer yardımcı ilimlerinin vereceği neticelerle mukayese etmek ve birbirini nefy ve ispat eden delillerden bir sentez yapmak suretiledir ki prehistorik tarihiğ binasını sıhhatle kurmak ve tamamlamak mümkün olur.

Bu sebeple Türk Dili Araştırma Kurumu kendi sinesinde vücuda getireceği bir teşekküle tarih nokta-i nazarından dil tetkikleri yaptıracak ve Türk Tarihi Ana Hatları eserinin dil kısmını bir sentez halinde yazdıracaktır.

Garp âlim ve müverrihleri tarihiğ âlemin mütaleasında ve izahında umumiyetle Endo-Öropeen dil bakımını hâkim kıldıkları için, ya yanlış hükümlere varmakta veyahut çıkmaza saplanmaktadırlar. İnşa ettiklerini zannettikleri bina da tarihin hakikiğ ve sadık binası değildir.

Türk diliyle Endo-Öropeen diller arasında akrabalık bulunduğunu garp lengüistleri kabul ediyorsa da, şimdilik bunun daha ötesine geçemiyorlar. Buna mukabil Atatürk'ün derin ilmiğ tetkikleri aradaki

Levent Şahverdi Arşivi

münasebetin yalnız bir akrabalıktan ibaret kalmadığını, o bilâkis Türk dilinin Endo-Öropeen dillere ve bütün dünya dillerine ana ve kaynak olduğunu ispat etmektedir. Büyük Türk âlimi tarihin mütaleasında Endo-Öropeen dil prensiplerinin değil, bilâkis Türk dilinin hâkim kılınması zaruri olduğunu ve ancak bu ilmiğ yoldan gidilmek şartile tarihe sadık bir bina kurulabileceğini göstermiştir. Garp âlimlerinin şimdiye kadar tatbik etmedikleri ve Türk dilini bilmedikleri için tatbik dahi edemiyecekleri bu yeni metodun Türk âlimler ve araştırıcıları tarafından selâhiyetle kullanılması ilmiğ taharriyi bugüne kadar hiç gidilmedik yeni bir istikamete sokacak ve tarih ilminin zaferini en emin bir yoldan hazırlıyacaktır.

Atatürk'ün açtığı bu yeni taharri yolunda yürüyen Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun dil kolu "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinin dil kısmını yazarken bu esas prensibi gözönünde tutacak, ve başlıca şu tarihiğ hakikatleri müdellel olarak ve bir sentez halinde yazacaktır:

A - Eskiliğiyle, asaletiyle, veludiyetiyle ve sonsuz yaratma kabiliyetile, Türk dilinin, bütün dünya dilleri arasında işgal ettiği mümtaz mevkii;

B - Bu dilin başka kavimlere nasıl milliğ dil olduğunu yahut başka milletlerin dillerine kendi kelime haznesinden ve nahvinden, kök, kelime ve uzviyet vererek, hepsine umumiğ bir ana kaynak hizmetini gördüğünü;

C - Türk dilinin bütün dünya dillerinin inkişaf ve tekâmülünde en müessir bir âmil olduğunu;

D - Türk Dilinin, Sumerlerin, Etilerin ve diğer eski Anadolu kavimlerinin, Mısırlıların, Yunan medeniyetini doğuran Giritlilerin ve Egelilerin, ve Roma kültürünü doğuran Etrüsklerin ana dilleri olduğunu ispat ederek, bugünkü modern garp medeniyetine ana kaynak olan bu en eski yüksek medeniyetlerin, Türk kavimlerinin ırkiğ dehasının mahsulü olduğunu göstermek.

11) "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinin ikinci medeniyet kısmındaki "Türklerin harp sanatına hizmetleri" faslının ilmiğ bir heyete yazdırılması, bu bahiste en ilmiğ selâhiyeti ve otoriteyi yüksek elinde tutan Büyük Erkân-ı Harbiyemizden rica edilecektir. Türk Tarihi Araştırma Kurumu ile Büyük Erkân-ı Harbiye arasındaki münasebetin muhafaza ve idamesine Büyük Erkân-ı Harbiye Reisi

Levent Şahverdi Arşivi

Mareşal tarafından bir irtibat erkân-ı harp zabitinin memur buyrulması rica edilecektir.

12) Yine medeniyet kısmında Türklerin siyasete, ziraate, ticarete, iktisada, maliyeye, beden terbiyesine, musikiye, mimariye halıcılığa, boyacılığa ve ilh.... hizmetleri fasılları muhtelif bakanlıklara mensup olup ta bu bahislerde ihtisasları bulunan unsurlara yazdırılacak ve bakanlıklardan kendilerine emir verilecektir.

13) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun diğer yeni faaliyetleri şunlar olacaktır :

A) Bir mecmua veya Bulleten çıkarmak: (bunun projesi Köprülü Fuad'ın riyasetinde, Reşit Saffet ve Mükrimin Halil'den mürekkep bir komite tarafından hazırlanacaktır).

B) Türk mimarisini ve bunu yaratan millî zeniyi yeniden uyandırmak, Türk milletinin estetik terbiyesinde bu millî kültür mallarımızı faydalı ve müessir kılmak için şehirlerde, kasabalarda, yollarda ve bütün memleketteki muhtelif tarihî devirlere ait Türk mimarî eserlerinin (binalar, çeşmeler, köprüler ilh...) sanatkâr fotoğrafi ile koleksiyonlarını yapmak ve ucuz fiatla halka dağıtmak; (Reşit Saffet, Celâl Esat bunun projelerini yapacaklardır).

14) Ecnebi müesseseler ve otoritelerle ve bilhassa millî tezimize yaklaşan ecnebi âlimlerle münasebet tesisini bir usule bağlamak; (Köprülü Fuat, Muzaffer [3]).

15) Memleket liseleri tarih muallimleri ve ecnebi memleketler üniversitelerinde tarih tahsil eden talebeler arasından muhabir âza seçmek; (İhsan tarafından [4]).

16) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun ve Türk tarihinin istikbali, yarın için mütehassıs genç unsurlar yetiştirilmesindedir. Bu maksatla Kültür Bakanlığından tarih tahsili için Avrupa'ya ve Amerika'ya gönderilmekte olan talebeden her sene üç talebenin seçilmesi hak ve selâhiyetinin doğrudan doğruya Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na verilmesi Kültür Bakanlığından rica edilecektir. (Seçim hakkındaki projeyi Bay Hâmit hazırlayacaktır [5]).

[3] Rahmetli Prof. Muzaffer Göker. U. İ.
[4] Rahmetli İhsan Sungu. U. İ.
[5] Ord. Prof. Hâmit Onguns. U. İ.

Levent Şahverdi Arşivi

17) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun bütün bu faaliyetleri Kültür Bakanlığı'nın yüksek himayesi ve yardımı ile müsmir netice verebilir. Bunu düşünen Hâmi Reisimiz Atatürk, Kültür Bakanlığında, Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nda dahi üye olan bir tarih mütehassısının idaresi altında ilmiğ bir şube açılmasını ve bu şubenin Türk Tarihi Araştırma Kurumu ile elele faaliyete geçerek, bütün tarih maksat ve gayelerimizin tahakkukuna yarayan tedbirleri almasını irade buyurmuşlardır.

18) Bütçe. Bu programın ihtiva ettiği işlerden doğrudan doğruya Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun selâhiyetine taalluk edenler iki safhaya ayrılacaktır :

I - 1935 senesinde ve bu yılın bütçesile icra edilebilecek olanlar;

II - Gelecek yıllarda icra edilecekler; (önümüzdeki yıllarda bu ihtiyaçlara göre tahsisat talep olunacaktır).

19) Programın muhtelif maddelerinde izah ve tespit olunun işler hakkındaki projeler vazifedar heyetler tarafından ikmal edildikten sonra, masarifin senelere taksimi meselesi Divanca[4] kararlaştırılacaktır.

MÜNASİP YERE İLÂVE EDİLECEK MADDELER :

Türk Tarihi Ana Hatları eserinin yazılmasında başlıca miliğ vesikalar ve âbideler esas kaynak olarak alınmakla beraber, garp âlimlerinin ilmiğ neşriyatı da tenkidiğ bir gözle tetkik olunmak icap eder. Bunun için Türk Tarihi Araştırma Kurumu bir tercüme faaliyeti açarak ecnebi dillerde münteşir veya intişar edecek mühim ilmiğ eserleri Türkçeye çevirtecek ve bu maksatla bir tercüme kolu vücuda getirecektir. (Başlıca Almanca, İngilizce, Rusca, İtalyanca eserler tercüme ettirilecektir. Bu işler Divanca tanzim edilecektir).

Ecnebi dillerdeki eserlerin ve mecmuaların ve umumiyetle kütüphanemizi zenginleştirecek mühim eserlerin tedariki evvelden tespit edilecek bir bibliyografya'ya göre yapılacaktır. (Bu bibliyografya mürekkep bir heyet tarafından tesbit edilecektir).

* * *

[4] Divan sözlüğü, o zamanki tüzüğe göre bugünkü yönetim kurulu görevini yapan ve 7 kişiden kurulan Başkanlık Divanıdır. U. İ.

Levent Şahverdi Arşivi

Hususiğ

İstanbul : 15. VII. 1935

Çok Aziz ve Sayın Bakanım,

Atatürk'ün emirleriyle Sayın Bakanıma bu hususiğ mektubu yazıyorum :

Türk Tarihi Araştırma Kurumu yeni faaliyeti hakkında Büyük Önderi Atatürk'ten yeni direktifler aldı ve bir ön proje hazırladı. Bunu gördüler ve tasvip buyurdular. Ancak, bunun evvelemirde Zatıalileri tarafından tetkik buyurularak lüzum görülecek ilâveler de yapıldıktan ve diğer bakanlıklar ve Parti ile de görüşüldükten sonra Hükûmetin ve Kültür Bakanlığı'nın bir programı halinde Kültür Bakanlığından Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na vazife şeklinde verilmek üzere kendilerine gösterilmesini irade buyurdular.

Ön projeyi ilişik olarak takdim eder ve derin saygılarımı sunarım.

Türk Tarihi Araştırma
Kurumu Başkanı
HASAN CEMİL ÇAMBEL

Hususiğ

İstanbul, Dolmabahçe : 31. VII. 1935

Çok Sayın Bakanım,

Türk Tarihi Araştırma Kurumuna vereceğiniz faaliyet programını Kurumumuza gönderdiğinizi ve hazırlıkta bulunmak üzere alâkadar bakanlıklara da verdiğinizi burada iken, Dolmabahçede söylemiştiniz. Henüz program gelmediğinden emrinizi belki yanlış anladığımı tahmin ederek arz-ı malûmat ediyorum Sayın Bakanım.

Türk Tarihi Araştırma
Kurumu Başkanı
HASAN CEMİL ÇAMBEL

Levent Şahverdi Arşivi

T. C.
Kültür Bakanlığı
Kültür Kurulu Dayresi
Genel sayı : 2228

Ankara : 3. 8. 1935

Türk Tarihi Araştırma Kurumu Sayın Başkanlığına
Dolmabahçe Sarayı, İstanbul

31/7/1935 tarihli betiğinize cevabdır :

Büyük Önderimizden aldığınız ilham üzerine hazırlanmış olan ve hazırlanmış şeklinde onanan önproje bütün bakanlıklarla Genel Kurmay Başkanlığına ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile İstatistik ve Evkaf Genel Direktörlüklerine gönderilmiş ve bu projede kendi dayrelerile ilgili işler hakkındaki düşüncelerini bildirmeleri, bir kopyasi ilişik 19/7/1935 tarihli betik ile rica edilmiştir. Alınacak cevaplar üzerine gereken işin yüksek katınıza bildirileceğini arz ile saygılarımı sunarım.

Kültür Bakanı
S. ARIKAN

T. C.
Kültür Bakanlığı
Kültür Kurulu Dayresi
Genel sayı : 2179

Ankara : 19. 7. 1935

Büyük Önderimiz Atatürk'ten aldığı direktif ve aydınlıktan güclenen Bakanlığımızın Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na program olarak vermeği kabul ettiği esasları gösteren önproje ilişik olarak yüksek katınıza sunulmuştur.

Türk Tarihi Araştırma Kurumunun yeni faaliyeti hakkında Atatürk'ün görüp onay bulduğu bu önprojeye göre bütün devlet ve ulus kurumları Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na fiiliğ, pozitif yardımda bulunacak ve bu yardım ulusal ve kutsal bir ödev olarak tanınacaktır.

1 — Bu önprojede sözü geçen tarihsel belgeleri bir araya toplayarak düzenlemek, sınıflamak ve incelemek için Ankara'da yaptırılacak arşiv kurağının plânını yaptırırken, kurağın genişliğini saptayabilmek

Levent Şahverdi Arşivi

üzere yüksek bakanlıkları emri altında bulunan tarihsel belgelerin nelerden ibaret olduğunu, ne genişlikte bir yere sığıştırılabileceklerinin, bu belgelerin bugün nerede bulunduklarının bildirilmesini ve bu gibi belgelerin bir listesi varsa gönderilmesini;

2 — Önprojede yüksek Bakanlıkları ile ilgili işler hakkındaki yüksek düşüncelerinin;

3 — Önprojenin 10 uncu maddesinde anlatıldığı üzere Türk Tarihi Araştırma Kurumunca yazılmakta olan "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı eserin kültür kısmında yüksek Bakanlıkları ile ilgili bahislerin hangi uzmanlara yazdırılması düşünüldüğünün evgin olarak Bakanlığımıza bildirilmesini diler, saygılarımı sunarım.

Kültür Bakanı
S. ARIKAN

Aslı gibidir
İHSAN SUNGU

Belleten: C. XXVII, S. 641, 1963

Levent Şahverdi Arşivi

VII. HALKEVLERİ

Levent Şahverdi Arşivi

ANKARA HALKEVİNİN TÜRK EL İŞLEMELERİ SERGİSİ

Ankara Halkevi Tarih ve Müze şubesi'nin hazırladığı "Türk el işlemeleri sergisi" Halkevlerinin yıldönümü günü Milli Şef'in uğurlu elleriyle açıldı. Bu sergi, Ankara Halkevinin hazırlamağı tasarladığı milli el sanatları sergileri serisinin birincisidir. Gelecek yıl, eski Türk kumaşları üzerine bir sergi hazırlanması kararlaşmıştır.

Bu sergilerle güdülen amaç şudur: 1) XVI. asrın sonuna kadar kültür ve medeniyetçe garpten üstün olan ve hele mimarlıkta dünyanın hiç bir milletine nasip olmamış değerde eserler yaratan Türk milletinin günlük hayatında kullandığı alelâde eşyayı bile ne derece yüksek bir zevkle meydana getirdiğini ve ruhunda güzel şeylere karşı nasıl derin bir sevgi duyduğunu belirtmek; 2) yeni ve ileri bir medeniyet hayatına giren Cumhuriyet neslinin bu emsalsiz eserlerden ilham alarak bunları modern ihtiyaçlara tatbik etmelerine yol açmak; 3) yıllardan beri mütemadiyen Avrupa müzelerini ve garplı meraklıların hususî koleksiyonlarını zenginleştirmek için memleket dışına çıkarılan bu ecdat yadigârlarını toplamak ve muhafaza etmek sevgisini halkımıza aşılamak.

Serginin bu üç maddede toplayabildiğimiz maksatlara hizmet edeceğine şüphe etmiyoruz. Sergi, başta en büyüğümüz olmak üzre ziyaretçileri tarafından büyük takdirle karşılanmıştır. Milli Şefimiz derin memnuniyetlerini sergiyi hazırlayanlara bildirerek onları tebrik eylemiş ve : "*Güzel bir eser meydana getirilmiştir. Bundan böyle bir tek eserin bile memleket dışına çıkmasına müsaade etmemeli ve bunları mümkün olduğu kadar millî müesseselerimizde toplamaya çalışmalıyız.*" Sözleriyle bize bu sahada da yüksek direktifler vermişlerdir. Şurasını şükranla kaydetmeliyiz ki, Cumhuriyet devrine kadar müzelerimizde Türk el işlemelerine ait tek bir eser teşhir edilmez ve bunlar hakkında en küçük bir yazı yazılmazken, bugün birçok müzelerimizde bu eserlere hususî daireler ayrılmış, adedi pek az da olsa ilerisi için ümit verecek yazılar yazılmaya başlanmış, Halkevlerimizde ve hususî ellerde bir çok koleksiyonlar toplanmıştır. Bütün bunlara ilâve olarak kız sanat enstitülerimizde Türk el işlemelerinin etütlerine başlanmış,

Levent Şahverdi Arşivi

eski elbise şekilleri ve işlemeleri modern kadın elbiselerine tatbik edilmiş, eski Türk motiflerinden kumaş desenleri meydana getirilmek için tecrübelere girişilmiştir. Büyük arzumuz, bu çalışmaların genişlemesi ve dünyanın hiç bir milletinde görülmeyen güzellikte eserler vücude getirmiş olan Türk milletinin gelecekte de diğer milletlere örnek olacak yeni eserler yaratmasıdır.

Bu küçük mukaddimeden sonra sergiyi gezmeğe başlayalım :

Sergide, bu işe ayrılmış olan salonun şekline ve hacmine uyularak, oldukça muvaffakıyetli bir teşhir tarzı görmekteyiz. Panolar, vitrinler o tarzda istif edilmiş veya boyanmıştır ki, sergi umumî heyeti itibariyle insanı cezbetmekte ve hiç bir şey göze çirkin görünmemektedir.

Sergide, yerin darlığı göz önünde bulundurularak, eldeki malzemenin en güzellerinden örnekler verilmek ve ziyaretçileri yormadan Türk el işlemelerinin mahiyeti, çeşitleri, tatbik sahaları ve – mümkün olduğu kadar – devirleri hakkında malûmat verilmek istenmiştir. Burada devir meselesine bilhassa temas etmek isteriz. El işlemeleri hadd-i zatında pek narin şeyler olduğu gibi bunlar en çok kullanılan ev eşyasına tatbik edilmiş bulunduklarından pek eski örnekler maalesef kalmamış gibidir. Eğer bugün sergide XVI. veya XVII. asırlara ait bazı parçalar görebiliyorsak, bunu güzel tesadüflere veya pek az kullanılarak her nasılsa sandıklarda, bohçalarda saklanmış bulunmasına borçluyuz. Eserlerin devirlerini ekseriya katiyetle tayine imkân bulunamamaktadır. Bunun sebebini birçok motiflerin ve örneklerin müteakip devirlerde de kullanılmış olmasında aramak lâzımdır. Bununla beraber bazı eserlerin devri katiyete yakın bir isabetle tayin edilmiştir.

Sergi, Türk el işleme sanatının tatbik sahası hakkında da bize esaslı fikirler vermektedir. Kavuk örtüleri, bohçalar, mendiller, havlular, çevreler, uçkurlar, yastıklar, sedir örtüleri, perdeler, ocak yaşmakları, sofra altları, tıraş önlükleri, makramalar, kadın elbise ve çamaşırları, kadın pabuçları, harp âletleri, tütün, tarak ve mühür keseleri, ciltler, kap ve kacak örtüleri bunların belli başlılarıdır. Fakat burada hayretle görülen şey, işleme sanatının hiç bir zaman zevksizliğe düşülmeden, renk ve desen ahengi içinde bu kadar çeşitli eşyaya üstadane bir maharetle tatbik edilmesi ve karşısında heyecan duyulacak zarif sanat eserleri meydana getirilmiş olmasıdır. Hele XVI. asra ait eserlerin aradan dört yüz küsur yıl geçmiş olmasına rağmen en olgun

Levent Şahverdi Arşivi

renk ve şekil ahengi göstermesi, bu sanatın eskiliğini ve bu kemal derecesine gelinceye kadar geçirdiği uzun istihale devirlerini gözlerimizin önüne getirmekte ve Türk milletinin binlerce yıldanberi en güzel eserleri yaratmaktaki büyük hissesini belirtmektedir.

Eserlerde görülen motifler umumiyetle çiçek, yaprak, meyve motifleridir. Bunlar hakikaten sanatkârane bir tarzda stilize edilerek kullanılmakta ve nadiren de bina ve tabiat manzaraları resmedilmektedir. Aynı zamanda bazı geleneklerin izlerini de bu eserlerde görmekteyiz. Türk el işlermelerinde kullanılan motiflerin menşei bakımından, bu sanatın ilmi bir tetkike tâbi tutulması halinde, birçok tarihi hakikatlerin de meydana çıkacağında şüphe edilmemelidir.

Serginin bir numaralı parçası XVI. asrın başlarına ait ince beyaz bez üzerine mavi, kırmızı, bej ve siyah renkli ipekle ve vazolardan çıkan lâle ve karanfil motifleriyle bezenmiş bir kavuk örtüsüdür. Bu eserin en büyük hususiyeti, işlemesinin iki taraflı yapılmış olması ve harikulâde incelikte, bir sabır ve yüksek bir zevk eseri bulunmasıdır. Bu örtüde renklerin ve motiflerin en muvaffakıyetli bir ahenkle kullanılmış olduğunu görüyoruz. Arşiv vesikaları, bu çeşit işlerin nadir sanatkârlar tarafından yapılabildiğini göstermekte ve XVI. asırdan sonra bu iğne işine pek raslanmamaktadır.

Bundan başka sergide XVII. asra ait nefis iki kavuk örtüsü daha görmekteyiz. Birbirinden güzel olan bu örtüler birinci eserden başka bir teknikle işlenmiş olmakla beraber gerek renk ve gerekse motif ahengi itibariyle birer şaheserdirler.

Yine XVI. asra ait iki mendil de ilk eserler arasında insanı kendisine çekmektedir. Biri pişmiş ayva rengi, diğeri siyah renkte tülbent üzerine ve yalnız kenarları ipek ve tel ile işlenmiş olan bu mendiller o devir insanlarının inceliğini, zarafetini gösteriyor.

Serginin 10 numaralı eseri beyaz bez üzerine muhtelif renkte ipekle iki taraflı olarak işlenmiş çok güzel bir sedir yastığıdır. İnsanı dakikalarca tatlı bir heyecana gark eden bu yastık da gerek renklerinin ahengi ve gerekse motiflerinin yumuşaklığı ile nefis bir sanat eseridir.

Sergide adetleri oldukça fazla olan bohçalar XVI. asırdan başlayarak son asra kadar geliyor. Her birisi ayrı bir teknik ve ayrı motif ve renkte olan bu yastıklar da görülmeğe lâyık parçalardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Serginin büyük bir kısmını işgal eden XVIII. asra ait bir oda döşemesi altın yaldızlı ağır işlemeleriyle bu devrin saray eşyası hakkında güzel bir fikir veriyor.

Baş makraması, el makraması ve şerbet makraması diye muhtelif çeşitlere ayrılan makramalar da serginin nefis eserleri arasındadır. Bunlardan sonra çeşitlerinin çokluğu itibariyle başta gelen eşya uçkurlardır. XVIII. ve XIX. asırlara ait olan bu eserlerin arasında çok nefisleri ve çok güzelleri vardır.

Serginin orta kısmını 12 köşeli bir pano kaplıyor. Bu panonun altı köşesine yüksek ve sabit vitrinler yapılmış ve bunların içine kadın elbiseleri konmuştur. Diğer altı panonun önüne gelen seyyar vitrinlerde oyalar, keseler, çoraplar ve elbiseler teşhir edilmiştir. Her biri yüksek birer sanat eseri olan bu eşyanın aralarına Maarif Vekâleti Teknik Öğretim şubesi tarafından yaptırılmış eski kadın elbiseleri modelleriyle bu modellerden mülhem olarak çizilmiş modern kadın elbiselerine ait sulu boya resimler serpiştirilmiştir. Serginin dikkate şayan olan bu köşesi Halkevinin güttüğü amaçlardan birinin hakikat haline getirilmiş örneklerini vermektedir.

Sergi umumî heyeti itibariyle bize şunları öğretiyor: Mimarlıkta, çinicilikte, hattatlıkta ve diğer bütün el sanatlarında muayyen bir devre kadar dünyanın en yüksek eserlerini yaratmış olan Türk milleti, günlük hayatında da ev eşyasını, giydiği ve çıkardığı eşyayı da en ince bir zevkle meydana getirmekte ve kullanmaktadır. Bu, Türk milletinin ne kadar yükselmiş ve incelmiş olduğunu gösterir. Bu kemal derecesine varmış bir milletin çocukları olan bugünkü Türk neslinin de bunlardan örnek alarak bugünkü ileri medeniyet dünyasında lâyık olduğu mevkii alması lâzımdır. Bize bugün gurur veren bu işler, aynı zamanda ileriye doğru gitmek için en büyük hamle hızını da vermelidir.

Ulus: 27 Şubat 1944

ANKARA HALKEVİNİN BEŞ YENİ ESERİ

Ankara Halkevi, Halkevlerinin XIII. yıl dönümü günü bize beş güzel eser sundu. Bunlardan üçü ciddî birer çalışma mahsulü üç etüt, biri Millî Şefin halkevleri hakkında söylenmiş üç nutkunu bir araya oplayan zarif bir eser, beşincisi de Ankara Halkevinin 1944 de açtığı

Levent Şahverdi Arşivi

kitap hulâsa etme müsabakasında kazanan yazılardan mürekkep bir kitaptır. Hepsi de zevkle tertip edilmiş ve çok temiz basılmış olan bu beş eseri kısaca ve ayrı ayrı tanıtmak istiyoruz :

1 — Faik Reşit Unat: *İsmet İnönü* (Biyografi) Ankara, Maarif Matbaası 1945, 63 s. ayrıca renkli bir tablo (Dil ve Edebiyat Şubesi yayınlarından büyük boy No. 29)

Değerli arkadaşımız Maarif Bakanlığı Talim ve Terbiye Heyeti üyesi Faik Reşit Unat'ın en orijinal kaynaklara baş vurarak dikkat ve itina ile hazırladığı bu eser Büyük Şef'in ilk mufassal biyografisidir. Eserin başında Millî Şef şu güzel cümlelerle anlatılıyor : "Türkiye Cumhuriyetinin ikinci Cumhurbaşkanı, Türk İstiklâl savaşında önce Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, sonra Garp Cephesi ordularının muzaffer komutanı, Lozan barış andlaşmasının müzakeresinde Büyük Millet Meclisi Hükümetinin başmuruhhası ve Hariciye Bakanı, Cumhuriyet hükümetinin ilk Başbakanı, devrim yolunda Atatürk'ün en yakın arkadaşı ve en güvendiği dostu, bütün hayatı boyunca vazifeye bağlılığın, yorulmak bilmezliğin, yurtseverliğin ve sonsuz iyiliklerin en ileri örneklerini nefsinde toplayan yüksek ve olgun şahsiyetiyle Türk milletinin seçkin temsilcisi, Türk kültür hayatının kurucu ve koruyucusu, millî kalkınışın mütefekkiri ve icra adamı, Millî Şef."

Bundan sonra eserde Millî Şef'in ailesinden, çocukluk ve öğrenim hayatından başlayarak askerî ve siyasî hayatı bugüne kadar adım adım takip edilmekte ve bu arada millî tarihimiz bakımından çok önemli bazı nutuklarından parçalar, İnönü ve Lozan zaferlerinde Atatürk'le aralarında geçen yazışmalar, Büyük Şef'in belâgat ve kıymetini hiç bir zaman kaybetmeyecek birer vecize mahiyetindeki sözleri, Atatürk'ün ölümü münasebetiyle Türk milletine yaptıkları ve edebiyat tarihimize hiç şüphesiz, Türkçenin en güzel ve en muvaffak bir nesri diye geçecek tarihî hitabeleri, ve en nihayet 19 Mayıs 1944 de gençlik bayramında söyledikleri meşhur nutukları yer almaktadır.

İzmir'de 24 Eylül 1884 te eski ve temiz bir Türk ailesinin bir oğlu dünyaya geliyor; adını Mustafa İsmet koyuyorlar. Babası memur olduğu için sık sık yer değiştiriyor. İlk tahsiline Sivas'ta başlıyor. Burada askerî rüştiyeyi bitirerek mülkiye idadisine giriyor. Bir müddet sonra babası İstanbul'a naklediyor. Küçük yaştan beri askerliğe karşı büyük bir sevgisi vardır. Aynı zamanda matematikte üstün bir başarı göstermektedir. Bunun için kendisini "Mühendishane-i Berri-i Hüma-

Levent Şahverdi Arşivi

yun"a kaydettiriyorlar. Harp Okulunu ve Harp Akademisini birincilikle bitiriyor. Bütün tahsil hayatında çalışkanlığı, zekâsı, ve yüksek karakteriyle kendisini gösteren bu sevimli genç, 22 yaşında kurmay yüzbaşı olarak meslek hayatına atılıyor. Bundan sonra kendisini Türk ordusunun en değerli bir uzvu olarak hudut boylarında, savaş meydanlarında görüyoruz.

Meşrutiyet inkılâbı, Balkan harbi, Birinci Cihan savaşı ve İstiklâl mücadelesi. Bir insan ki, gençliğinin 16 yılını vatan müdafaası, hürriyet müdafaası için yılmadan, bir an bezginlik duymadan vermiştir. Bir insan ki, ömrünün 40 yılını hiç dinlenmeden memleketi için harcamıştır. Gençliğinin en güzel baharlarını aşk hülyalariyle geçireceği yerde çöllerde, dağlarda vatan türküleri söyleyerek yurt emrine vermiştir. Bir insan ki, bütün dünyanın ateşler içinde yandığı beş yıllık bir cehennem devresinde başına geçtiği milleti dipdiri ayakta tutmak için en sağlam sinirleri parçalayan bir enerji ile çalışmıştır. Bu insana o milletin en büyük bir sevgiyle bağlanması, Ona Büyük Adam, Büyük Şef demesi kadar tabii ne olabilir.. Biz Onu savaş meydanlarında büyük asker, sulh kongrelerinde büyük diplomat, devlet işlerinde büyük devlet adamı, inkılâp hareketlerinde büyük mütefekkir ve Büyük Baş olarak daima muvaffak ve daima doğru yolda görüyoruz. Metotla çalışmasını bilen Millî Şef büyük bir hastalıkla, fertlerin ve milletlerin en büyük düşmanı olan bir hastalıkla, tembellik hastalığiyle daima mücadele halindedir. Her fırsatta gençlere çalışkanlığı ve yüksek karakterli olmayı telkin eder. 1926 yılının Kasım ayında Ankara Hukuk Fakültesinde söylediği nutukta aynen şöyle der : "Zeki değil, çok çalışkan adam istiyoruz. Geçirdiğiniz mesai hayatında bu gün size belki ağırlık veren hayattan kurtulacağız hayalini zihninizden çıkarmalısınız. Mektepten çıktıktan, saçınız ağardıktan, hattâ başvekil olduktan sonra bile mektepte talebe imiş gibi çalışmalı, uğraşmalısınız."

Biyografide Millî Şef'in Atatürk'e olan yüksek sevgisini belirten bir çok parçalar var. Yeni Türk devletinin kuruluşunda iki Büyük Başın birbirlerine nasıl büyük bir emniyet ve sarsılmaz bir dostluk, arkadaşlık sevgisiyle bağlı kaldıklarını burada daha iyi görüyor ve muvaffakıyetlerinin sırrını anlıyoruz. İşte bir misal : 27 Temmuz 1932 de İzmir'de Gazi heykelinin açılış töreninde bir nutuk söyleyen Millî Şef şöyle diyor :

Levent Şahverdi Arşivi

"Büyük Gazi!

On seneden fazladır Türk milletinin dâvası için arkandan koşuyoruz. Şimdiye kadar modern ve medeni bir devlet olarak aldığımız yol kısa ve kısır değildir. Belki her yılımız yeni bir muvaffakıyetle övünülecek tâlidedir.

Sen yaşa, senin arkandan gelmekte muhakkak muvaffakıyetle yürümenin daimî inşirahı vardır. Sen ebediyete intikal edince Türk nesilleri Senin izinden yürüyecektir. Türk milleti davasının çıkar yolu ancak Senin izindir. Senin heykelin Türk milletine büyük davasını daima hatırlatan yanılmaz bir işarettir. Senin heykelin Türk milletinin iradesini tecessüm ettiren bükülmez bir demir pençedir."

Hülâsa bu biyografi bize büyük bir kahramanın, büyük bir devlet ve millet adamının nasıl yetiştiğini, vatan ve millet işlerinde nasıl feragat ve fedakârlıkla çalışarak Büyük Adam, Büyük Şef olmak vasfını kazandığını açık ve sade bir dille anlatıyor. Arkadaşımızı bu güzel eserinden dolayı tebrik ederken bütün Türk gençliğine ve Türk aydınlarına bu eseri dikkatle okumalarını tavsiye ederiz.

2 — Nureddin Yatman: *Türk kumaşları*, Ankara Maarif Matbaası 1945, 77+8 s. ayrıca ikisi renkli olmak üzere 14 resim. (Tarih ve Müze Şubesi yayınlarından büyük boy No. 27).

Eski Türk çinileri hakkındaki kitabı ve eski eserlere dair yazılarıyle tanıdığımız Nureddin Yatman bu eseriyle Türk kumaşları üzerine Türkçe ilk toplu eseri yazmış bulunuyor. Eserde Selçuk Türklerinden başlayarak XIX. asra kadar Türk kumaşçılığının geçirdiği tekâmül, kaynaklara ve vesikalara dayanılarak anlatılmakta, Osmanlı devri Türk kumaşçılığının beşiği olan Bursa ve İstanbul'da bu sanatın nasıl geliştiği belirtilmekte, Türk boyacılığı ve Türk kumaşlarının motifleri hakkında bilgi verilmekte olduğu gibi XIX uncu asırda İstanbul ve civarında açılan kumaş fabrikalarından da bahsedilmektedir. Esere Türk kumaşlarının nevileri hakkında bir liste ve bir bibliyografya ile umumî endeks de eklenmiştir.

Şüphesiz ki Türk kumaşçılığının eski bir geleneği vardır. Fakat kumaş gibi çok çabuk yıpranan bir metaın pek eski örneklerini bulmak ve bunlardan mukayeseye yetecek kadarını bir araya getirmek kolay değildir. Bu itibarla çok eski Türk kumaşçılığı hakkında esaslı bilgiler pek azdır. Nureddin Yatman pek haklı olarak eserine ancak Selçuk

Levent Şahverdi Arşivi

devri kumaşlariyle başlamıştır. Eserde en eski Türk kumaşı olarak gösterilen parça şimdi Lyon Tarihî Kumaşlar Müzesinde bulunan Selçuk hükümdarı Alâaddin Keykubad için hicri 616 da Sivas'ta dokunduğu zannedilen bir kumaştır. Kırmızı ipek zemin üzerine altın tel ile yapılmış hayvan vesair motifleri ihtiva eden bu kumaşın renkli bir resmi de esere eklenmiştir.

Osmanlı devrinin Türk kumaşçılığı karakteristik vasfını 15 inci asırda Bursa'da kazanıyor. İstanbul İmparatorluğun başkenti olduktan sonra bu sanat İstanbulda da inkişafa başlıyor. Bununla beraber Bursa gerek ipek ve gerekse büyük bir el sanayiinin merkezi olmasından dolayı bu alandaki mevkiini uzun zaman muhafaza ediyor. Türk kumaşları XV. ve XVI. asırda bütün dünyada şöhret kazanıyor. Avrupa müze ve kiliselerindeki tablolarda Türk kumaşı giymiş insanlara tesadüf edildiği gibi, papaz ve kral elbiseleri de tercihan Türk kumaşlarından yapılıyordu. 1565 tarihli bir hüküm Türk kumaşının nasıl aranan ve satın alınması güç bir meta' olduğunu gösteriyor. İstanbul'dan Bursa kadısına yazılan hüküm şudur: "Haliya Leh kralı tarafından risalet tarikiyle südde-i saadetime gelen elçi-i müşarünileyh kral için mahruse-i mezbüreden bir mikdar kadife ve sair meta, almak murad edinüp olbapta hükmü şerifim varıcak elçi-i mezbûre ticaret için olmayup kral için akça ile bir mikdar akmişe almak istedikte hilâf-ı şer-i şerif kimesneyi dahl ve taarruz ettirmeyesin."

XVI. asırda en yüksek derecesini bulan Türk kumaşları gerek renklerinin ahengi, tatlılığı, motiflerinin zarafeti ve gerekse dokunuşlarındaki teknik ve sağlamlık bakımından emsalsizdi. Kumaşlar devletin sıkı kontrolü altında dokunmakta, nefasetlerini ve sağlamlıklarını muhafazaya azamî surette dikkat olunmaktadır. Kanuni devrinde İstanbul'da kumaş tezgâhları çoğalıyor ve ehliyetsiz ustalar tarafından hileli, fena kumaşlar dokunmaya başlanıyor. Hükümet derhal işe müdahale ederek tezgâh adetlerini tahdit ve dokunacak kumaşların evsafını tayin ile ait olduğu makam tarafından kontrol edilip mühürlenmeyen kumaşların satışını yasak ediyor.

Nureddin Yatman eserine Türk kumaşları hakkında yerli ve yabancı kaynaklardaki kayıtları aldığı gibi, Türk kumaşçılığını ilgilendiren Türk vesikalarından bazılarını aynen nakletmektedir.

Arkadaşımızın bu eseri – pek yakında çıkacağını sevinçle haber aldığımız Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz'ün eseriyle

Levent Şahverdi Arşivi

birlikte – bu alanda çalışacak olanlara kılavuzluk edecek, ihmal ve bilgisizlik yüzünden birçoklarını Avrupa müzelerine kaçırttığımız kumaşlarımız hakkında aydınlarımızda ilgi ve sevgi uyandıracaktır.

3— Mehmet Tuğrul: *Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri*, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi 1945, 128 s. (Dil ve Edebiyat Şubesi yayınlarından büyük boy, No. 28).

İlk önce bir lisans tezi olarak hazırlanan bu eser, daha sonra ilâvelerle genişletilmiştir. Eser metot bakımından dikkate değer hususiyetler taşımaktadır. Öyle ümit ediyoruz ki, folklor alanında çalışacaklara Mehmet Tuğrul'un bu özlü eseri uzun yıllar kılavuzluk edecektir. Eserin ilk 37 sahifesi iki köyün tetkikine ve derlenen malzemenin türlü yönlerden tahlil ve tasniflerine ayrılmıştır. Müellif ilk önce köyleri kısaca tetkik etmektedir. Bu tetkikte köyün yeri ve kuruluşu, toprakları ve suları, nüfusu, istihsali, alış verişi, yardımlaşmaları, ahlâk ve âdetleri halk kültürü yer alıyor. Bundan sonra malzemenin nasıl derlendiği anlatılıyor.

Toplanan türküler yedi kısma ayrılmıştır: a) lirik türküler, b) tatirik türküler, c) iş ve meslek türküleri, d) merasim türküleri, e) bir vaka anlatan türküler, f) mâniler, g) oyun türküleri.

Bu malzeme köylere, şahıslara, nevilere göre ayrıldıktan sonra yerli ve yabancı türküler, müşterek türküler ayrıca işaret edilmekte, derlenen türküler başka yerlerdeki benzerleriyle karşılaştırılmaktadır.

Müellif bundan sonra türkülerin doğuşunu, yayılmasını, değişmelerini, bunlardaki tarihî hakikatleri, yeni devrin türkülerdeki izlerini dikkatle ve metotla araştırmaktadır.

Kitapta büyüklü küçüklü 123 parça mâni, ninni, bozlak, tekerleme vesaire nev'inden manzum eser yer almakta ve sonuna türkü verenler, yaşları ve köyleriyle bir liste halinde gösterilmekte ve bir endeks eklenmiş bulunmaktadır.

Yorucu bir emek ve çok dikkat isteyen bu etüdü Mehmet Tuğrul'un metotlu bir çalışma ile başarmış olduğunu görüyoruz. Bütün folklor araştırmalarının böyle bir metotla yapılması Türk halk edebiyatı üzerinde çalışacak müstakbel âlimlerimizin işlerini kolaylaştıracak ve Türk folkloru hakkında ilmî ve cihanşümul eserlerin meydana gelmesini sağlayacaktır. Mehmet Tuğrul bu eseriyle büyük yapının ilk temel taşlarından birini koymuş bulunuyor.

Levent Şahverdi Arşivi

4 — *Milli Şefimiz İsmet İnönü'nün Üç Nutku*, Ankara, Maarif Matbaası, 1945, ikinci bası. 29 s. (Ankara Halkevi yayınlarından küçük boy No. 21).

Milli Şef'in Başvekil bulunduğu sıralarda 1933, 1934 ve 1935 te Halkevlerinin yıl dönümü törenlerinde verdikleri üç söylevi bir araya toplayan bu eser daha önce yine Ankara Halkevi tarafından 1939 da bastırılmıştı. Halkevlerinin bir nevi programını ve çalışmalarında göz önünde tutacakları ana esasları ihtiva eden bu nutukların mevcudu kalmadığı için bütün Halkevlerine dağıtılmak üzere yeniden bastırılmış bulunuyor.

Yurdun Halkevlerinden beklediği ödevleri ve bu ödevleri yerine getirmek için yürünecek yolları en veciz ve canlı ifadelerle belirten bu nutukları her halkevi mensubu ve her Türk genci dikkatle okumalıdır.

Türk yurdunun ileri ve refahlı bir memleket olması dâvasında Halkevlerine büyük değer veren Milli Şef, kuruldukları günden beri bu kültür yuvalarına en yakın ilgiyi bir an bile esirgememiştir. Milli Şef'in bu nutukları baştan başa bu kültür dâvasının ehemmiyet ve azametini belirten en kıymetli birer vesikadır. Bu nutuklardan bazı parçaları hep beraber okuyalım.

Milli Şef memleket işlerinde çalışanların nasıl büyük bir feragat ve fedakârlık hisleriyle dolu olmaları icap ettiğini şu veciz cümlelerle anlatıyor :

"Biz muharebe meydanında bulunan o adamlarız ki, muvaffakıyet kazanmak için birbirimize can vermek lâzım geldiğini söyleriz. Eğer muharebe meydanında bulunan bir adam muvaffakıyeti kazanmak için arkadaşlarına bilâkis dua etmeyi, şu veya bu tarzda kendini avutmayı söylerse, o adam elbette yalan söyler ve o idare, memleketi belâya sokar."

Diğer bir yerde Türk gençliğinin yüksek karakterle yetişmesinin esas olduğundan bahsederken :

"Hakikat, geniş zamanda olsun, bulanık zamanda olsun, her zaman Türk mevcudiyetinin, vatanperverliğe, ve fedakârlığa istinat ettiğini, ve bu ahlâk mefhumunun bizim için esas olduğunu söylemektir. Halkevlerinin karakter sahasındaki vazifelerini anlatırken Büyük Gazi'nin milletin yüksek karakterli olarak yetiştirilmesine verdiği ehemmiyeti tebarüz ettirmek isterim. Yüksek karakterin başlıca

Levent Şahverdi Arşivi

tecellileri doğru, haysiyetli ve çalışkan olmaktır. Halkevlerinde bu mefhumları her vesile ile tebarüz ettirmeye, doğru, haysiyetli ve çalışkan vatandaşlar yetiştirmeğe hususi bir itina gösterilmelidir."

Güzel sanatlara âşık olan ve bunun her vesile ile yurda yayılmasını isteyen Şef, nutuklarının bir yerinde şöyle diyor :

"Güzel sanatlar Halkevlerinin belli başlı iştigal ettiği esaslı bir mevzudur. Halkevleri, vatanda güzel sanatlara muhabbeti, güzel sanatlardan vatandaşın terbiyesi için, vatandaşın azminin kuvvetlendirilmesi için nasıl istifade edileceğini telkin eden bir toplantı yeri olmalıdır.

Arkadaşlar, güzel sanatlar, yalnız yüksek bir insan cemiyetinin temeli olan ince ve güzel hisleri terbiye eden vasıta değildir. En sert iradeleri de yetiştirmeğe vasıta başlıca bir münebbih, başlıca bir yürütücüdür. Çetin bir mücadele hayatında uğraşacak unsurların yüreklerinde kuvvet, neşe, hayat ve azim bulmaları, muvaffak olabilmeleri için hem başlangıç noktası, hem devam vasıtası, hem neticeye ermenin tesirli tılsımı güzel sanatlardır."

Cebe girecek şekilde küçük ve zarif bir şekilde basılmış olan bu nutuklardan her Türk aydını bir tane tedarik etmelidir.

5 — *1944 Kitap hulâsa etme musabakası*, Ankara, Maarif Matbaası 1945, 103 s. (Ankara Halkevi Kütüphane ve Neşriyat Şubesi yayınlarından küçük boy, No. 26).

Ankara Halkevi Kütüphane ve Neşriyat Şubesi iki yıldan beri çok güzel ve çok faydalı bir işe başlamış bulunuyor. Bu iş liseler ve yüksek okullar öğrencileri için açılan kitap hulâsa etme müsabakasıdır. İlk bakışta ehemmiyetsiz gibi görünen bu iş, hakikatte çok önemli ve verimli bir konudur. Herkes kitap okur fakat okuduğu kitabın ana hatlarını kavramak, ruhuna nüfuz etmek ve onu istenilen ölçüde muvaffakıyetle hulâsa etmek kolay değildir. Bu müsabaka gençlerimizi dikkatli olmaya, okudukları mevzuu bütün hususiyetleri ile kavramaya ve bir nevi sentez yapmaya alıştırmaktadır.

Halkevinin bu yıl müsabakaya koyduğu eserler şunlardır :

A – Yüksek okul öğrencileri için :

1) Ali Naci Karacan: Lozan konferansı ve İsmet Paşa.
2) Ernst Mach: Bilgi ve Hata.
3) Stendhal: Kırmızı ve Siyah.
4) Ziya Gökalp: Türkçülüğün Esasları.

Levent Şahverdi Arşivi

B – Lise öğrencileri için :

1) Shakespeare: Jül Sezar.
2) Yakup Kadri: Kiralık Konak.
3) F. W. Herbert: Pilevne Müdafaasında Bir İngiliz Zabitinin Hatıraları.
4) Rasonyi: Dünya Tarihinde Türklük.

Bu müsabakaya birçok gençler iştirak etmiş ve gelen hulâsalar ayrı ayrı jüri heyetleri tarafından dikkatle okunmuş yüksek okul müsabakasını üç kişi, lise müsabakasını da iki kişi kazanmıştır.

Kazanan yazıları güzel bir tertiple ve kazananların fotoğraflariyle birlikte zarif bir cilt içinde bastırmış olan kütüphane ve neşriyat şubesini tebrik etmek isteriz.

Hakikaten güç bir işi başarmış olan beş gencimiz şunlardır :

a) Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, Kazanan: Hatay'da Mitat Esmer.

b) Bilgi ve Hata, Kazanan : Ankara Fen Fakültesi Matematik ve Fizik Şubesinden Erdal İnönü.

c) Kırmızı ve Siyah, Kazanan: Siyasal Bilgiler Okulundan Nüzhet Erman.

ç) Kiralık Konak, Kazanan: Devlet Demiryolları Meslek Okulundan Mustafa Kaynar.

d) Pilevne Müdafaası, Kazanan : Türk Maarif Koleji 1943 mezunu Kâmuran Akarçay.

Kıymetli gençlerimizi muvaffakıyetlerinden dolayı biz de hararetle tebrik ederiz.

Ülkü: 1 Mart 1945, Sayı 83

ANKARA HALKEVİNİN ESKİ TÜRK KUMAŞLARI SERGİSİ

Ankara Halkevi Tarih ve Müzesi Şubesi geçmişteki Türk medeniyetinin el sanatları alanında yarattığı en güzel örnekleri halka tanıtmak, son asırların bilgisizliği ve ihmali yüzünden bir çokları yabancı memleketlere götürülmüş ve hâlâ götürülmekte olan bu eedat yadigârlarına karşı Türk aydınlarında ilgi uyandırmak amaciyle geçen yıldan beri sergiler hazırlamaktadır. Halkevlerinin yıl dönümlerine raslatılan bu sergilerden ilki geçen yıl, *Türk el işlemeleri* hakkında idi. Halkımız ve aydınlarımız tarafından büyük ilgi gören bu sergiden sonra bu yıl da,

Levent Şahverdi Arşivi

eski Türk kumaşları üzerine bir sergi açılmıştır. Ankara Halkevinin büyük çay salonunda hazırlanmış olan bu sergi XV. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonuna kadar beş asırlık Türk kumaşlarından seçilmiş 79 parçayı ağır başlı ve zarif bir dekor içinde teşhir etmektedir.

Türk kumaşçılığı evrensel ünü olan bir sanat şubesidir. Geleneği binlerce yıl önceye dayanan bu sanatın Osmanlı Türkleri zamanında ve XV. yüz yıldan bu yana, o devirlerin İran ve İtalyan dokumacılığı gibi iki büyük rakibiyle boy ölçüşerek dünya ölçüsünde şöhret ve rağbet kazanmasının ve bu şöhreti yüz yıllarca devam ettirmesinin sırrı nedir? Türk kumaşları sergisini gezerken bu sırrı çözüyoruz. Hele XVI., XVII. ve XVIII. asırlara ait kumaşlarımız gözden geçirildiği zaman büyük bir medeniyetin damgasını, ince zevkini, yüksek tekniğini takdirle görmemek mümkün olmuyor. XVI. asırda en ileri ve en yüksek mertebesini bulan Osmanlı-Türk medeniyetinin her alanda olduğu gibi dokumacılıkta da kendisini göstermemesi mümkün değildi. El işlemelerinde, çinicilikte, taş ve tahta işçiliğinde, yazıda ve mimaride gördüğümüz şaheserleri aynen dokumacılıkta da görmekteyiz. Bu sanatta da incelmiş bir zevkin mahsulü olan renk güzelliği, renk ahengi, desenlerdeki yaradış kabiliyeti ve bunları hiç bir zaman zevksizliğe düşmeden muvaffakıyetle kullanma hüneri ve nihayet kumaşlarımızda sağlamlığı temin eden teknik üstünlük, malzemenin saflığı ve halisliği göze çarpan özelliklerdir. Bu asırlarda devletin sıkı kontrolü altında bulunan dokumacılıkta herhangi bir soysuzluk, hile, cezasını bulmaktır ve bunun için çok sıkı tedbirler alınmış bulunmaktadır. Arşivlerimizdeki çeşitli vesikalar bunu ispat ediyor.

Ankara Halkevinin açtığı sergi, Türk kumaşlarının en güzel parçalarını bir araya toplamak iddiasından çok uzaktır. Çünkü müzelerimizdeki en değerli kumaşlar harp tehlikesi karşısında emin yerlere nakledilmiş olduğundan bunlardan istifade edilememiştir. Bununla beraber Topkapı Sarayı Müzesinde kalan bazı güzel parçalarla, Ankara Halkevinin yıllardan beri sistemli bir surette satın alarak koleksiyonuna koyduğu kumaşlardan mürekkep 79 parçalık bir koleksiyon vücude getirilmiş olması takdire değer bir başarıdır.

Sergi kronolojiye dikkat edilerek tertip edilmiş bulunuyor. Sergi-nin en eski parçası XV. yüzyıla ait sarı zemin üzerine siyah ve iri benekli kadifedir. XV. yüzyıla ait ikinci parça, beyaz zemin üzerine sarı ve yeşil renkte büyük yaprak ve enginar motifleri dokunmuş kumaştan kaftandır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu iki parça XV. yüzyıl kumaşları hakkında bize lüzumu kadar bilgi vermemekle beraber bilhassa birinci parça birbiriyle çok güzel mezcedilmiş olan sarı ve siyah renk ve sade bir motifle dahi güzel bir eser yaratmak mümkün olduğunu göstermektedir.

Sergide XVI. yüzyıla ait 17 parça kumaş teşhir edilmiştir. Bunlar arasında renk, desen ve dokunuş itibariyle harikulâde vasfına lâyık kumaşlar vardır. Hele 11, 12, 14 ve 18 numaralı kumaşlarla 20 numarada kayıtlı kırmızı zemin üzerine altın tel ile dokunmuş etrafı oymalı madalyonlar içinde nar çiçeği motifli kumaş renk ahengi ve zarafet itibariyle ön safı işgal etmektedir. Bunları seyrederken insan, hakikaten yüksek bir medeniyet ve şair ruhlu bir milletle kendisini karşı karşıya buluyor ve heyecan duyuyor.

XVII. yüzyıldan da 17 parça kumaş ve kadife serginin en cazip köşesini teşkil ediyor. Bunlar arasında 24, 25, 26, 27 numaralı parçalar renk ve motif bakımından en zarifleridir.

Sergide ayrı bir köşe XVII. ve XVIII. yüzyıl çatmalarına ayrılmıştır. Çatmacılık Türk kumaşçılığının özel bir şubesidir, ve bilhassa Bursa'da en güzel örneklerini vermiştir. Ekserisi kırmızı zemin üzerine sitilize yaprak ve çiçek motiflerini ihtiva eden bu parçalar Türk evlerinin döşeme malzemesi hakkında bize iyi bir fikir veriyor. Çatmalar arasında 34 ve 39 numaralı parçalar bu cins kumaşların en güzellerindendir.

XVIII. ve XIX. yüzyıla ait kumaşlar arasında da göze çarpan bazı parçalar vardır. Bunlardan 44, 45, 46, 49, 50, 56, ve 61 numaralı parçalar bilhassa zikre değer.

Serginin sonuna ve giriş kapısının iki tarafına konmuş olan bazı çatmalar bu sanatın yavaş yavaş nasıl soysuzlaşarak ölüme doğru gittiğini göstermesi bakımından dikkate şayandır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru renkler eski asaletini, motifler eski zarafetini kaybediyor ve mimaride olduğu gibi kumaşçılığımızda da bir şahsiyetini kaybetme, zevksizliğe doğru yuvarlanma devri başlıyor.

Serginin üzerimizde bıraktığı intiba şudur: Osmanlı-Türk medeniyetinin en yüksek devri olan XV., XVI. ve XVII. yüzyıllarda her sahada olduğu gibi kumaşçılık alanında da Türk dehası en güzel eserlerini vermiştir. Makine sanayiinin meydana çıkması üzerine Avrupa kumaşlariyle rekabet edemeyen bu sanat yavaş yavaş sönmeğe başlamış ve XIX. yüzyılda son nefesini vermiştir. Hereke, Bursa, Bilecik ve İstanbul'da bu sanatın kalıntılarına son zamanlara kadar

Levent Şahverdi Arşivi

tesadüf edilmekle beraber sürümsüzlük yüzünden yaşamamış ve eski nefasetini hiç bir zaman elde edememiştir.

Eski Türk kumaşlarında tesadüf edilen motifler ekseriyetle sitilize edilmiş yaprak, çiçek, meyve ve hayvan motifleridir. XVIII. yüzyılda yazı da bu motifler arasına karışmaktadır. Türk işçisi nebat ve hayvan motiflerini kumaşta da büyük bir muvaffakıyetle sitilize etmiş ve kullanmıştır.

Sergiden ayrılırken Milli Şef'in sergi panolarından büyük bir parçayı baştan başa kaplayan şu canlı ve ders verici sözlerini ibretle okuyoruz :

"Eski el işlerimizin mazide tanınmış hususi çeşitleri gibi, yeni dokuma fabrikalarımızın da her tarafta sevilecek ve aranılacak incelikleri olmalıdır."

Türk dokumacılığında bu rönesansın bir an önce başlamasını dilerken Ankara Halkevinin sistemli sergilerle bu kutsal ülküye hizmet etmekte olduğunu da belirtmek isteriz.

Ülkü 16 Mart 1945 Sayı 84

HALKEVLERİ ÜZERİNE

Düşük hükümetin bu yurda yaptığı büyük kötülüklerden biri de halkevlerimizi kapatmasıdır. Yıllarca emek ve para harcanarak kurulan bu kültür ve eğitim yuvalarını partiler üstü tutarak, yurt hizmetinde bırakmak varken, kapılarına birer kilit vurdular, bir buçuk milyon ciltlik kitaplıklarını tozların ve farelerin yok etmesine razı oldular. Eğer Halkevleri görevlerine devam etseler, gelişmelerine de imkân verilseydi, halk eğitimi yolunda on yılda çok büyük işler görürler, bugün acısını duyduğumuz bilgisizliğin büyük ölçüde giderilmesine yardım etmiş olurlardı.

Halkevlerinin kapatılmasından biraz sonra yurdumuza gelerek güney illerimizde üç ay sosyoloji araştırmaları yapan Kaliforniya Üniversitesi Sosyoloji Profesörü Dr. Eberhard, Amerika'ya dönerken bana aynen şunları söylemişti: "Halkevlerini kapatmakla Demokrat Parti hükümeti büyük bir hata işlemiştir. Halkevlerinin halk eğitimi için memleketinize ne kadar büyük faydalar sağladığını incelemelerim sırasında yakından gördüm. Bu hatanın düzeltilmesini, görüşme imkânı bulursam, hükümet adamlarınıza da söyliyeceğim."

Levent Şahverdi Arşivi

Tarafsız ve yabancı bir bilginin bu görüşü çok doğru idi. Bu görüşünü o zamanki hükümetin başında bulunan bir kültür adamına da açmıştı. Ne yazık ki hiç bir sonuç elde edilemedi. Demokratça bir programla iş başına gelenler, günler geçtikçe programlarını unuttular, memleketi her gün biraz daha geriye ve karanlığa götürdüler. Olan oldu. Şimdi bundan sonra yapacaklarımıza bakalım.

Halkevleri kuruluş ve işleyiş bakımından tam demokratik bir temele dayanmakta idi. Üyeler çalışma kollarına ayrılırlar ve kendi başkanlarıyle yönetim kurullarını seçerlerdi. Gençlik burada hem demokratik idareye hazırlanır, hem de yurda hizmet imkânlarını bularak coşkun enerjisini faydalı alanlara akıtırdı. On, on beş yıl önce memleket Halkevlerine yeter ölçüde araçlar sağlıyamıyordu. Dünya büyük bir ölüm kalım savaşı içinde idi. Yurdumuz da bu korkunç buhranın içinde bulunuyordu. Dışardan en küçük bir yardım sağlamak mümkün değildi. Ama son on yılda olaylar değişti. Halk eğitimi ve kültür dağıtımı işinde kullanılabilecek en yeni araçların yurda sokulması hattâ bağış olarak elde edilmesi imkân içine girdi. Halkevleri yurtsever ve anlayışlı bir hükümetin elinde bu on yıl içinde halk için neler yapmazdı?

27 Mayıs devrimi ile yeni ve aydınlık bir çağa girdik. Bu sırada en önde düşüneceğimiz işlerden birisi de halk eğitimi konusudur.

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir Halk Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmalı, Halkevlerinin şimdi başka başka işlerde kullanılan binalariyle kitaplıkları bu genel müdürlüğün emrine verilmelidir. 1961 yılı bütçesine bu genel müdürlük için gerekli ödenek konulmalı ve en kısa zamanda Halkevleri yurt hizmetine girmelidir. Halkevlerinin yeni çalışma programı ve tüzüğünde yapılacak değişiklikler için şimdiden bir ihtisas komisyonu kurulmalıdır. Bu komisyon halkevlerinin demokratik karakterini bozmamak şartiyle yeni şartlara uygun bir tüzük hazırlamalıdır. Halkevlerine milletlerarası teşekküllerden ve UNESCO'dan yardım sağlamak da mümkündür. Büyük merkezlerde halkevlerinin emrinde gezici kitaplıklar, gezici tiyatrolar, gezici sinemalar ve gezici eğitim kursları kurulmalıdır. Böylece merkezden en ücra köylere kadar kültür, bilim, sanat ve Atatürk devrimleri halka ulaştırılmalıdır. Bu önermemin İnkılâp Hükümetince iyi karşılanacağını ve bu işe en kısa zamanda başlanacağını umuyorum.

Ulus: 28 Haziran 1960

Levent Şahverdi Arşivi

VIII. İNCELEMELER

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYETİN MUVAFFAK OLMUŞ BİR ESERİ

TÜRKİYE İŞ BANKASININ TEESSÜS VE İNKİŞAFININ TARİHÇESİ

26 Ağustos 1930 da yedinci mesai yılına giren Türkiye İş Bankası, Cumhuriyet tarihi içinde başlıbaşına kudretli iktisadî bir varlıktır. Türkün iktisadî kabiliyetlerinden şüphe edenlere, dahilde ve hariçte gittikçe artan bir itimat ve itibara mazhar olan ve memlekete modern bir bankacılık tekniği getiren bu genç ve kıymetli müesseseyi azamî bir iftihar hissiyle örnek diye gösterebiliriz.

İş Bankasının altı sene gibi kısa bir zaman mesafesi içinde bir çok rakip ve düşman propagandalara rağmen, kazandığı muvaffakıyet çok büyük ve şümullüdür. Şimdiye kadar hiç bir Türk müessesi İş Bankasının istihkak ettiği teveccühü kazanamamıştır. Bu iddiada bitaraf ecnebiler de bizimle beraberdirler.

Pariste çıkan maruf La Revue Mondiale mecmuasında Madam Pavlova Türkiyenin iktisadî inkişafına dair geçen Kânunusani ayı içinde neşrettiği bir makalede İş Bankası için şöyle diyordu:

"Ankara'da bulunduğum esnada Türkiye İş Bankasının yeni binasını ziyaret etmeği pek faydalı buldum. Bu banka, yeni Türkiyenin fikir, hayat ve metanetinin bir timsalidir. Teessüsünden beri inkişafına mani olmak için Avrupa ve Amerika mali merkezlerinde bir emniyetsizlik havası ihdas etmek maksadiyle yapılan bedhahane ve menfaatcuyane propagandalara rağmen, İş Bankası icraat programını tamamiyle tatbike devam etmiştir.

"Bankanın inkişafı filhakika seri olmuştur; fakat bu inkişaf memleketin ihtiyaçlarına en uygun ve normal bir surette olmuştur.

"Halkın bütün tabakalarının emniyeti derhal Bankaya teveccüh etmiştir. Bankaya emaneten tevdi olunan paraların tezayüdünü gösteren münhani hatta bir göz gezdirdiğim zaman, hayretler içinde kaldığımı saklamak istemiyorum. Bilhassa küçük tasarruftaki tezayüt nazarı dikkatimi celbetti.

Levent Şahverdi Arşivi

"Hariç ile olan münasebata gelince; Banka müdiranı bu hususta bidayetten beri hakiki ve ahvale tevafuk eden bir hattıhareket takip etmişlerdir. Müdiran rekabet propagandasının ihdas ettiği hava içinde hariçteki muhabirleriyle sıkı teşrik-i mesaide bulunmaktan tevekki etmişlerdir. Fakat birbirini takip eden seneler bankanın prensiplerinin salâbet ve metanetini göstermiştir. En nihayet İş Bankasının bütün muamelâtının memleketin ticarî faaliyetinin neticesi olduğu ve bu müessesenin yeni Türkiyenin sây ve istihsal unsurlariyle sıkı bir surette münasebettar bulunduğu anlaşılmıştır.

"Türkiye İş Bankası hariçte altı sene doğru ve muntazam bir teşrik-i mesai ile kendini tanıttı. Bu vaziyet gerek Bankanın menfaati ve gerek Türkiye ile iş münasebatı idame eden memleketler menfaati nokta-i nazarından şayan-ı memnuniyet neticeler tevlit etmiştir.

"İş Bankası ticaret ve sanayiin inkişafı için "Société Generale de France" Bankasiyle samimi ve inkişafa müsait bir münasebet tesis etmiştir. Bu temas Fransa ile bugün sıkı ve geniş bir teşrik-i mesai sıfat ve mahiyetini iktisap etmiştir. Bitarafane yaptığım tetkikat neticesinde İş Bankasının haricî münasebatı yalnız Fransa ile değil, Avrupa ve Amerika mali merkezleriyle de caridir.

"Bir bankanın yaptığı işlerin gidişi – elinden bu işleri gayri ihtiyarî olarak alınan, mali müesseselerin verecekleri malûmattan ziyade – bankanın vaziyetini gösterir. En ziyade nazar-ı dikkatimi celbeden nokta, bu neticelerin yalnız Türk unsuriyle istihsal edilmiş olmasıdır. Şurasını da itiraf etmek isterim ki, banka memurlarının intihabında büyük bir isabet gösterilimiştir".

Gene geçen şubat ayı içinde memleketimizi ziyaret eden İngilterede Midland Bank direktörlerinden M. Wurth, Hakimiyeti Milliye gazetesinin muhabirine beyanatta bulunurken İş Bankası hakkında şu takdirkâr sözleri söylemişti:

"İş Bankasiyle mensup olduğum Banka arasındaki sıkı, faydalı rabıta denebilir ki, Ankara'ya gelmemin başlıca sebebini teşkil eder. İş Bankasının günden güne inkişaf eden muamelâtını burada yakından görebildim. Malûmatımı en sarih rakam ve malûmatla techiz ettim. Umumi Merkezin ihtişamını, Türkiyenin en kuvvetli bankası olan İş Bankasına lâyık bir derecede gördüm. Imposant (görkemli) binanın içinde çalışan dimağlar ve mesai tarzları için ne kadar

Levent Şahverdi Arşivi

takdirkâr cümleler sarfetsem kanaat ve intibamı ifadeye muktedir olamam...

İngiltere'nin en büyük gazetesi olan Times'in dünya bankalarına tahsis ettiği 28 Haziran 1930 tarihli bir nüshasında İş Bankasından sitayişle bahsedilmekte ve banka merkezinin büyük bir fotoğrafı neşrolunmakta idi.

En salâhiyettar ve bitaraf ecnebilerin banka hakkındaki bu kanaatları millî müessesenin Türkiyenin iktisadî şeref ve itibarı namına kazandığı yüksek muvaffakıyeti ve bu muvaffakıyetten mütevellit teveccüh ve itimadı bize sarahaten gösteren vesikalardır.

İş Bankası bugünkü kudretli mevkiini pek de kolay kazanmış değildir. Kurulduğu günden itibaren dahilde ve hariçte yüzlerce rakip ve düşman propagandasiyle çarpışmak, mücadeleye girişmek icap etmiştir. Madam Pavlova makalesinde bu noktaya bilhassa işaret etmektedir. Bankanın maruz kaldığı bu müşkilâtı tabiî görmek lâzımdır. Düne kadar Türkü iktisadî bir çenber içerisine alan gayri millî müesseselerin menfaatleri bankanın teşekküliyle haleldar olmuş, Türk müstahsillerini istedikleri gibi istismar eden bu müesseselerin gayrimeşru kazançlarına set çekilmişti. Şüphesiz ki bunlar boş durmayacaklar, içerde, dışarda bu genç müesseseyi hırpalamaya çalışacaklardı. Fakat işin en acı tarafı bu düşman propagandalara bazı Türklerin de âlet olmaları idi. Bankanın teşekkülü sıralarında intişar eden birkaç Türk gazetesi de müesseseyi ilk günlerde hırpalamak istemişler, bu maksatla garazkârane havadisler işae etmişlerdi. 18 Teşrinievvel 1924 tarihli Vatan gazetesinde şu bedhahça havadis görülmüştü:

"Son Telgraf gazetesinin yazdığına göre, Ankara'da teşekkül edeceği birkaç ay evvel haber verilen İş Bankasının faaliyetine başlamamasına sebep, lâzım gelen sermayenin mefkudiyetidir. Son Telgraf diyor ki: Bu vaziyet karşısında el'an mutaazzız bir hale gelemeyen bankanın muhtaç olduğu sermayenin Ankara'daki Eytam İdaresinden temini ciheti düşünülmüş ve lâzım gelen teşebbüsat icra edilmiştir. Aldığımız malûmata göre Banka, Eytam İdaresinin bütün sermayesini talep etmektedir. Eğer Eytam İdaresiyle itilâf akdi mümkün olur ve bu suretle sermaye temin edilebilirse, Banka yakında faaliyete geçebilecektir. Aksi takdirde icra-yı faaliyeti şimdilik gayrıkabil görünmektedir.,,

Levent Şahverdi Arşivi

Bankanın teessüsünden bir buçuk ay sonra işae edilen bu tezvirat bariz bir garazkârlığın neticesi idi. Çünkü 9 eylül tarihli Anadolu Ajansı matbuata Bankanın Umumî Müdürü Celâl Bey'in aşağıdaki beyanatını tebliğ etmişti:

"Türkiye İş Bankası Müdürü Mahmut Celâl Bey bankanın teşkilât-ı hazırası ve müstakbel mesaisi hakkında malûmatına müracaat eden Tanin gazetesi muhabirine demiştir ki: "Bankanın sermayesi bir milyon Türk lirasıdır. Bunun vâsi muamelâta girişecek ve birkaç şubeyi idare edebilecek bir kısmı şimdiden elimizde bulunuyor. Mamafih evvelemirde Ankara'daki muamelâtımızı tevsie ve ondan sonra İstanbul ve İzmir'de birer şube küşadına çalışacağız. İstanbul'daki bankalar ve müessesat-ı maliye ile anlaşarak muamelâta başladık. Zonguldak gibi mühim ticaret ve sanayi merkezlerinde şimdilik birer muhabir bulunduracağız. Banka Dumlupınar zaferinin yıl dönümünde işe başlamıştır. On günlük muamelâtımız fevkalâde şayan-ı memnuniyettir. Türk iktisadî umillerine hizmeti gaye bilen müessesemiz tasarruf ve iktisada müsteniden de muamele yapmaktadır...

Celâl Bey'in bu beyanatı gösteriyor ki, banka mukarrer olan günde işe başlamış ve çizdiği yol üzerinde yürümeğe devam etmekte bulunmuştu. Lâkin düşmanlar kasden bu hakikati görmüyorlar, bankanın itibarını haleldar etmek, halkın itimadını sarsmak için mütemadiyen çalışıyorlardı. 30 Teşrinisani 1924 tarihli Son Telgraf'ta, Mersin'de Halk Fırkası Mutemedinin İş Bankası için cebren sermaye toplamağa teşebbüs ettiği işae ediliyordu.

Bizde muhalefet çok defa garazkârlığa, ihanete doğru gitmiştir. O zamanın muhalif geçinen bir kısım gazeteleri de bu muhalefeti ihanete kadar götürdüklerinin farkında değildiler. Sanki kurulan müessese bir düşman müessesesi idi, sanki İş Bankasının kazancı Türk düşmanlarının kesesine girecekti.. Mahaza bu iğrenç halet-i ruhiyenin mühim bir sebebi de çekememezlikti. Bazı insanlarda muvaffak olanların önüne engel çıkarmak, başkasının muvaffakiyetinden memnun olmamak hastalığı vardır. Ve hâlâ bu hastalıkla malûl ve bu propagandaların tevlit ettiği garazkârlığı, itimatsızlığı kafalarının içinde taşıyan zavallılara ara sıra tesadüf ediliyor.

Bütün bu tezvirat ve bazan gazete sütunlarına düşen, fakat alelekser kulaktan kulağa devam eden propagandalar, bankanın dürüst, hesaplı hareketleri, yanılmaz prensipleri önünde âciz kalmış

Levent Şahverdi Arşivi

ve genç müessese her gün daha kuvvetli bir hamle ile adımlarını emniyetle ve muvaffakıyetle atmakta devam etmiştir.

Aradan birkaç ay geçiyor. Meslek Gazetesinin 6 Kânunusani 1925 tarihli nüshasında Celâl Bey'in şu beyanatı bize bankanın Türk tüccar ve mustahsillerinden gördüğü ve bilmukabele gösterdiği itimadı sarahatle gösteriyor. Gazete bu beyanatın başına takdirkâr birkaç cümle ilâve ederek neşrediyor:

Celâl Bey diyor ki: "Biz, çok mutedil bir ücretle piyasaya girdik. İlk çalıştığımız piyasa Ankara piyasasıdır. Hükümetin siyaset-i dahiliye ve hariciyesine ve yerli tüccarlarımızın faaliyetine itimadımız olduğu için piyasada suhuletle anlaşmalar temin edebildik. İş yapmak için müstereddit insanlar, tüccarlar banka ile temin ettikleri münasebet neticesinde alış veriş hayatına daha emniyetle girdiler. Bankanın dört aya baliğ olmayan faaliyeti zamanında onlar da, biz de kazandık. Yaptığımız muamelenin hiç birisinde risk görmedik. Anadolunun mühim bir kısmının işgal altında bulunduğu esnada bile faaliyetinde istikametten ayrılmayan tüccarlarımızın sulh devresine girdiğimiz ve istikrarın teessüs ettiği bir zamanda faaliyetlerine tamamiyle eminiz. İşe başladığımız zaman mühim ticaret odalarından şubeler küşadı için muhtelif müracaatlar karşısında kaldık. Bu müracaatlar hâlâ devam etmektedir. Tüccarlarımız Anadolu'nun hemen hiç bir yerinde kâfi derecede kredi muamelesi görmüyorlar. İktisat hayatımız bundan şiddetle müteessirdir. Bize vaki olan müracaatların birçoğunda pek şayan-ı dikkat olmak üzere bulundukları yerde açacağımız şubelerin sermayelerine büyük mikyasta iştirak etmek dahi teklif ediliyor. Hattâ bunlar kendilerine vuku bulacak istikraz muamelelerinden büyük şey beklemeyeceklerini ve bankanın yalnız kendilerinin Avrupa ile iktisadî münasebetlerine tavassut etmesini bildirmektedirler.

"Düşününüz bir kere, demek millî bir bankaya ne büyük bir ihtiyaç var. Biz tüccarımızın bu taleplerini yapabilecek bir vaziyetteyiz. Ancak hayatımız henüz yeni olduğu için her yerde şube açmak şimdilik mümkün olamamaktadır. Şube açtığımız yerlerde tamamen muvaffakıyet elde ettikçe faaliyetimizi vaziyetimizle mütenasiben tevsi edeceğiz. Gelecek hafta Bursa'da da şubemizi açacağız. İzmir şubemizi açmak imkânını elde edince onu da yapacağız. Ancak bundan sonradır ki vaziyetimizi yeniden gözden geçirerek diğer sahalarda da iş yapabilmek imkânını tetkik edeceğiz".

Levent Şahverdi Arşivi

Celâl Bey beyanatını şu cümlelerle bitiriyordu: "Açtığımız müesseselerin faaliyetinde katî bir intizam temin etmek ilk gayemizdir. Bunun için memurini fevkalâde büyük bir müşkülpesentlikle intihap ediyoruz. Banka şubelerini en mütehassıs bankacılarımızın idaresine verdik. Bu arkadaşların her biri şimdiye kadar birçok bankalarda uzun zamandan beri mühim vazifelerde çalışmış zevattır. Elimizde pek az miktarda hisse senedatı kalmıştır. Faaliyetimizin emin ve muvaffakıyetli bir surette inkişafından sonra sermayemizin tezyidini mevzubahs edebiliriz".

Celâl Bey ne kadar bahtiyardır ki arzu ve temenni ettiği şeyler birer birer tahakkuk etti.

İşte bundan sonra banka gittikçe mütezayit bir faaliyetle muvaffakıyet yolunda ilerlemiş ve göğüslerimizi iftiharla kabartan, dost ve düşman herkesin hayret ve takdirini kazanan bugünkü şerefli mevkiini elde etmiştir.

Bankanın bu muvaffakıyetinde şüphesiz en büyük hisse müessesenin kıymetli Müdir-i Umumisi Celâl Beyefendi'ye aittir. Meşhur bir Alman iktisatçısı: "İktisadî bir müessesenin sermayesini terazinin bir gözüne ve o sermaye ağırlığında iktidar ve vukufa malik bir müdürü de diğer gözüne koymalıdır, terazi müvazenette durursa müessese yürür." diyor. Celâl Bey banka için Alman iktisatçısının aradığı meziyetlere sahip bir müdür olduğunu değerli idaresiyle göstermiştir. Millî mücadelenin başından sonuna kadar feragatle çalışan ve en yüksek devlet hizmetlerinde muvaffakıyetle iş gören Celâl Bey, vukufu, dürbinliği, isabet-i nazarı, yorulmak bilmez azmi ve nihayet nezaket ve asaletiyle etrafına hürmet ve itimat telkin eden bir müdürdür.

Arkadaşlarını intihapta gösterdiği isabet, Celâl Bey'in muvaffakıyetinde başlıca âmil olmuştur. Banka, yetiştirdiği güzide gençlerle her zaman iftihar edebilir. Beş on sene evvel parmakla gösterilen Türk bankacılarının adedi şimdi yüzlerle ifade ediliyor. Bir çoğunun Avrupa bankalarında staj gördüğü bu gençler, müessesenin yirmi sekizi bulan şubelerini en modern Avrupa bankaları intizamiyle idare ediyorlar.

Celâl Bey'in muvaffakıyet sırlarından birisi de bankada tesisine muvaffak olduğu sarsılmaz samimiyet ve tesanüttür. Pek az müesseselere nasip olan bu tesanüt bankanın belli başlı bir kuvvet noktasıdır. Orada çalışan gençler bankalarını ve arkadaşlarını samimi-

Levent Şahverdi Arşivi

yetle seviyorlar. Bu sevgi, vazifeye karşı yüksek dikkat ve merbutiyetin en büyük amillerinden birisidir. Çok defa bu gençlerin mesai saatlerinin haricinde, müessesedeı hiç bir ücret istemeksizin çalıştıklarını gözlerimle gördüm. İnsanın bu güzel kaynaşma ve bu necip feragati gördüğü zaman, burasın alelâde bir para ve ticaret müessesesi değil, fakat bir fikir ve ideal müessesesi olduğuna inanmaması imkânsızdır.

Filhakika banka hakikaten bir ideal müessesesidir. Bu ideal de millî iktisadın ilmî esaslar dahilinde metanet ve emniyetle teessüsüdür. Onun içindir ki İş Bankası bir iman halinde taşıdığı bu mefkûreden hiç bir zaman ayrılmamış, nerede inkişafa müsait bir Türk teşekkülü görmüşse, nerede memleketin menfaatine uygun bir saha bulmuşsa oraya himayekâr elini uzatmış ve daima muvaffak olmuştur. İş Bankası tüccarın, mustahsilin, sanatkârın, hulâsa bütün sây erbabının samimî, vefakâr yardımcısıdır. Banka her zaman daima memleketin âlî menfaatlerini göz önünde bulundurmuş, ihtikâra mani olmuş, fırsat düşkünleriyle, mürabahacılarla mücadele etmiştir. Bankanın rakipsiz kaldığı sahalarda bir kere olsun itidalden ayrıldığı vaki değildir. Ve işte bu hüsnüniyet, feragat ve memleket sevgisidir ki bankanın bugünkü sağlam ve kudretli mevkiini hazırlayan âmiller olmuştur.

Şimdi bankanın nasıl kurulduğunu ve tekâmül safhalarını gözden geçirelim:

Banka 1924 senesi ağustosunun 26 ıncı günü Ankara'da Evkafın beş odalı mütevazi bir evinde bir müdir-i umumî, beş memur ve bir odacıdan mürekkep küçük bir kadro ile işe başladı. Bankanın ulu bânisi Gazi Mustafa Kemal, vatana ebedî istiklâlini kazandıran büyük taarruza da aynı günde başlamıştı. Türk milletinin en gizli kabiliyetlerini hiç kimseye nasip olmamış bir isabetle keşfeden aziz münci, askerlik ve siyaset sahasında olduğu gibi, iktisat sahasında da bu milletin her hangi bir garp milletinden asla geri kalmayacağına kani bulundukları için bankanın tesisini emir buyurmuşlardı. Büyük dahinin daima irşat ve müzaheretinden ilham alan bu genç müessese – hepimiz için feyyaz bir kuvvet menbaı olan – bu kaynaktan aldığı kudretle muvaffakiyet yolunda ilerlemiştir.

Dört aylık bir zamanı ihtiva eden 1924 senesi bir teessüs devresidir. Bu devrenin hesabatını bankanın müstakbel mesaisi için mikyas telâkki etmek doğru değildir. Bu müddet sermayeyi toplamak, pi-

Levent Şahverdi Arşivi

yasalarla anlaşmak, kadroyu tanzim etmek gibi tamamen yerleşme mahiyetinde mesaiyi ihtiva eder. Bununla beraber millî bir müessese olan ihtiyaç ve bankanın sağlam prensipleri sayesinde iktisadî muhitlerle anlaşmalar çok seri olmuş, tüccarlarımız büyük bir hahiş ve ihtiyaçla banka ile münasebet tesisine ve bankaya hissedar olmaya şitap etmişlerdir. Bankanın ilk devreye ait meclis-i idare raporundan aldığım şu fıkra bu iddiayı teyit ettiği gibi, muzır propagandacıların cebren sermaye toplandığı hususundaki şayialarının da ne kadar garazkârane olduğunu isbat eder:

"Memleketimizde vakit vakit teşekkül eden anonim şirketler esbab-ı muhtelifenin tesiriyle birçok müşkülâta maruz kalmıştır. Bu şirketlerden bazılarının düçar olduğu adem-i muvaffakıyet suret-i umumiyede iktisadî teşebbüslere, şirketlere karşı halkta bir tereddüt uyandırmıştır. Bu zihniyeti nazar-ı dikkate alan heyet-i idareniz hissedar kaydı hususunda teşvik, tavsiye ve ilân gibi kuvvetli teşebbüslerden katiyen müçtenip kalmış ve halkın itimadını muamelâtındaki muvaffakıyet-i fiiliye ile isticlâp etmeyi, emniyetle teessüs prensiplerine daha muvafık görmüştür.

Filhakika heyet-i idarenin bu müçtenip hareketine rağmen ilk dört aylık devrede sermayenin nısfı tahsil edilmiş ve birkaç ay sonra da ikinci nısıf sermayeyi talepten evvel tediye eden hissedarlar ekseriyeti bulmuştur. İki sene sonra ise bankanın hisse senetlerini piyasada bulmak imkânı kalmamıştır. Bunlar dürüst, temkinli bir müessese ye karşı halkta itimat hissinin kuvvetle mevcut olduğunu gösteren delillerdir.

İlk dört aylık devrenin teşekkül devresi olmasına rağmen banka bu müddet zarfında 17,405 lira 49 kuruş safî kâr yapmıştır. Bu kâr hissedarlara %27 temettü tevziine imkân vermekte idi. Fakat heyeti umumiye bu kârın tevzi edilmeyerek gelecek sene kârına ilâvesini tensip etmiştir.

25 kânunuevvel 1924 de bankanın İstanbul şubesi de açılarak yeni seneye daha geniş bir faaliyetle girilmiştir.

1925 senesi müessese için ilk hakikî faaliyet senesidir. Bu sene içinde 3 kânunusanide Bursa ve 18 temmuzda İzmir şubeleri açılmıştır.

Bankaların büyük vazifelerinden birisi de âtıl sermayeyi faal hale koymaktır. Bunun için bir bankanın yaptığı işleri sermayesinin miktariyle değil, bankaya yapılan mevduatın miktariyle ölçmek daha

Levent Şahverdi Arşivi

doğru olur. Bazı kimseler bu gibi müesseseleri sermayesinden büyük işlere giriyor diye tenkid ederler. Bu, bankacılığın mahiyet ve manasını bilmemektir. Bundan başka iktisadî teşebbüslere rehber olmak, onlara bir nevi murakıp ve nazımlık yapmak da bankaların vazifeleri cümlesindendir. İş Bankası umumi kaide ve esaslar dahilinde bu vazifelerini de yapmıştır. Elde edilen neticeler ise memleket için faydalı, banka için de muvaffakıyetli ve kârlı olmuştur. 1925 senesinde banka ticarî muamelâtın hepsinde vücudu zaruri olan sigorta işlerinde yabancı kumpanyalara müracaat külfetinden kurtulmak için 500 bin lira sermaye ile "Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi" ünvanlı bir sigorta şirketi tesis etmiştir. Bu şirket bugün en kuvvetli milli sigorta şirketlerimizden birisidir. Şirket ilk sene bankaya %30 temettü bırakmıştır.

Aynı sene zarfında Bursa'da 250 bin lira sermayeli bir dokumacılık şirketi tesis edildiği gibi, Bulgardağ simli kurşun madeniyle Ereğli - Zonguldak kömür havzasında iki kömür ocağının imtiyazı alınmıştır.

1925 senesinin safî kârı 402.523 liraya baliğ olmuş, bunun 253 bini ihtiyat akçesine ayrılarak diğer kısmı hissedarlara, müessislere ve banka memurlarına nizamname mucibince tevzi edilmiştir. Hissedarlar bu sene %15 temettü almışlardır.

Bankanın 1926 senesi idare heyeti raporunun mühim bir kısmı memleketin iktisadî vaziyetini mücmelen izah eden kıymetli bir etüttür. Hatt-ı hareketini umumî iktisadî cereyan ve düsturlara tevfik etmesini bilen müesseseler muvaffakıyet yolunda hiç sürçmeden yürüyebilirler. İş Bankası hesaplı hareketleriyle bu düsturlara riayet ettiğini göstermiştir.

Bu raporun dokuzuncu sahifesinin sonundaki fıkra milli bir müessesenin memleket işlerinde oynayacağı mühim ve müfit rolü vuzuhla gösteren güzel bir misaldir: Bu sene zarfında afyon istihsalâtımızın 1925 senesine nazaran az ve fakat nefaset itibariyle çok iyi olmasına rağmen piyasa yüksekliğini muhafaza edemeyerek yavaş yavaş düşmüş ve 1925'de 26-30 lira arasında olan afyon piyasası 22 liraya kadar tenezzül etmiştir. Paraya olan ihtiyaçtan dolayı, malını elinde muhafaza ederek piyasanın yükselmesini bekleyemeyen müstahsiller düşkün fiyatla satış yapmak zaruretinde kalmıştır. İşte bu sırada afyon vaziyeti hakkında sarih ve doğru malûmat sahibi olan banka, ilerde piyasanın yükseleceğini düşünerek müstahsile afyon

Levent Şahverdi Arşivi

üzerine külliyetli avans vermiş ve bir müddet sonra piyasa tedricen yükselerek afyonun okkası 38 liraya kadar çıkmış ve Türk çiftçisi bu suretle mühim bir kârla malını satmak fırsatını kazanmıştır.

Bu sene zarfında muamelâtı gittikçe ziyadeleşen bankanın sermayesi 2 milyon liraya iblâğ edilmiştir. Bankanın şubesi bulunduğu yerlerde milli ve iktisadi müesseselere yaptığı yardımlardan haberdar olan birçok mühim merkezler şube küşâdı için müracaatlarını tevali ettirmişlerdir. İdare heyeti bu noktayı raporunda zikretmekte ve" Bir çok taraflardan şube küşadı hakkında vuku bulmakta olan müracaatların is'afını imkânla mukayyet olmak şartiyle müessesemiz milli bir vazife telâkki etmektedir... denmektedir.

Banka ilk teessüs gününden itibaren beynelmilel ticaret âlemiyle münasebete girişmeyi bir umde-i esasiye telâkki etmiştir.

Hariçteki aksi propagandalara rağmen İş Bankası sağlam vaziyeti sayesinde beynelmilel müesseselerle kolayca anlaşmağa muvaffak olmuş ve teessüsünden iki sene gibi kısa bir zaman geçmesine rağmen Avrupa ve Amerikanın en maruf bankaları milli müessesemizin muhabirlik vazifesini memnuniyetle kabul etmişlerdir. Bu müesseseler içersinde sermaye ve ihtiyat akçesi 250 milyon Türk lirasına baliğ olan Midland Bank ve gene sermaye ve ihtiyat akçesi 180 milyonu bulan West Minister Bank gibi İngiltrenin en meşhur bankalariyle Amerika, Fransa, Almanya, İtalya ve diğer garp memleketlerinin en zengin bankaları vardır.

1926 senesi muamelâtının vüsatini anlatabilmek için birkaç rakam zikretmek kâfidir: Bu sene zarfında bankanın kambiyo muamelesi rulmanı 57.295.680 liradır, İskonto edilen senedatın yekûnu 23.290.000 liradır. Bu muamele 10185 müşteri tarafından yapılmıştır. Bankaya bir sene içinde 65.542 mektup yazılmış ve Bankadan 84.393 mektup çıkmıştır. Umumî rulman 486.188.629 liraya baliğ olmuştur. Bilhassa bir nokta calib-i dikkat ve fahr-âverdir: Heyet-i idare kambiyo muamelâtından bahsederken diyor ki: "Şu vesile ile muhterem hissedarlarımıza arz ve temin etmek isteriz ki, bankamız her suretle spekülâsyondan uzak kalmayı bir umde-i esasiye ittihaz eylemiştir. Yaptığımız muamele tamamen müşterilerimiz nam ve hesabınadır". Halbuki Türk parasının mukadderatına tesir icra eden bu muamelelerde gayr-i milli hislerle hareket eden müesseselerin çevirdikleri dolaplar herkesçe malûmdur.

Levent Şahverdi Arşivi

1926 senesinin safi kârı geçen senenin bir misli fazlasiyle 830. 752 liradır. Bunun 495 bin lirası ihtiyata ayrılmış ve mütebakisi nizamname mucibince tevzi edilmiştir. Hissedarlar bu sene de %15 temettü almışlardır. Geçen seneki ihtiyat akçesiyle birlikte 752 bin liraya baliğ olan ihtiyat akçesi heyeti umumiye kararıyle sermayeye kalbedilmiş ve eski sermayedarlara hisseleri nisbetinde yeni hisse senetleri verilerek 2 milyon lira sermaye tamamen tahsil edilmiştir.

1926 senesinin çok kıymetli semerelerinden ikisi de Ereğli ve Zonguldak kömür mıntakasındaki ocakların faaliyete sevkedilmesi ve bir milyon lira sermaye ile "Maden Kömürü İşleri Türk Anonim Şirketi" ile 500 bin lira sermayeli "Kozlu Kömür İşleri Türk Anonim Şirketi" ünvanlı iki şirketin teşkil edilmesidir. Bunlardan Kozlu şirketinin sermayesi elyevm 3 milyon liraya baliğ olmuştur. Her iki müessese bugün bu zengin kömür mıntakasının en büyük maden şirketleridir.

•

1927 senesi banka için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu sene zarfında İtibar-ı Milli Bankası tamamen tahsil edilmiş 2 milyon lira sermayesiyle İş Bankasına iltihak etmiş ve bu suretle bankanın sermayesi 4 milyon liraya baliğ olmuştur. Daha iyi iş görmek için daha kuvvetli olmak lâzımdır. Bu düstur-u esasiyi dünyanın en büyük müesseseleri bir an gözönünden uzak tutmuyorlar. Daha geçenlerde iki büyük Alman bankası aynı suretle birleşmiş ve muazzam bir yekûna baliğ olan sermayelerinden aldıkları kuvvetle daha sağlam, daha kudretli bir vaziyete gelmişlerdir. Esasen pek az olan millî sermayemizi küçük küçük parçalara ayırarak çalışmaktan bir fayda beklenemez. Bunu mümkün olduğu kadar bir merkezde teksif etmek memleket için bir kuvvet noktası vücude getirmek demektir. Bu memleket daha çok büyük sermayeleri doyuracak ve işletecek feyzi sinesinde saklamaktadır. Onun için İtibar-ı Milli Bankasının İş Bankasına iltihak suretiyle bankaya yeni bir kuvvet ilâve etmesini memleket hesabına bir kazanç telâkki etmemek imkânsızdır.

Şubelerinin bulunduğu merkezlerde kendi malı olan binalara yerleşmeyi bir prensip olarak kabul eden banka bu sene içinde İstanbul şubesinin elyevm bulunduğu binayı satın alarak tamir ve tevsi

Levent Şahverdi Arşivi

etmiş ve İstanbul'un en güzel banka binalarından biri haline koymuştur. Aynı sene içinde merkez binasının inşasına başlanmıştır.

1927 senesi idare heyeti raporundan mühim bir fıkrayı daha nakledeceğim; bu fıkra banka ile iş yapan tüccarlarımızın ehemmiyetle telâkki etmeleri icap eden bir yolu gösterdiği gibi, bankanın temkinli ve hesaplı hareketlerinden birisini daha izah eylemektedir: "Bankamızın esaslı bir prensibini bu münasebetle bast ve temhid etmeyi müfit telâkki eyliyoruz. Bu prensip, münasebatta bulunduğumuz müessesat-ı ticariyeye karşı samimî ve hakikî bir müzaheret vaziyetini idame etmek, meslek-i muayyeni dahilinde çalışan, spekülâsyondan ve bazı şehirlerimizde mevcut kredi ihtiralinden istifade ederek mütecasirane harekâta tasaddiden mütevakkî ve ihtiyatkâr tüccarımıza piyasanın en buhranlı addedilen zamanlarında dahi bilâkayt aynı müzaheret ve muaveneti esirgememektir.

Bu sene zarfında manifatura ithalât tacirlerinin geçirdikleri buhrandan banka bu prensibine riayeti ve ciddî emniyet tedabiri sayesinde zarara düçar olmaktan kurtulmuştur.

1927 senesinin safî kârı 1.036.158 liradır. Bunun 258.991 lirası ihtiyat akçesine tefrik edilmiş ve mütebakisi tevzi olunmuştur. Bu sene de hissedarlar %15 temettü almışlardır.

Bu sene içinde Samsun ve Adana şubeleri de açılarak şube adedi beşe çıkarılmıştır.

•

1928 senesinde, banka için esasen feyizli bir sene olan 1927 senesinden daha müsmir neticeler elde edilmiştir. İdare heyeti raporunda deniliyor ki: "Bankacılık hayatında altıncı yaşına giren müessesemiz takip eylediği kuvvetli prensiplerle dahilde ve hariçte tam bir itimat kazanmış bulunmaktadır. Memnuniyetle kaydederiz ki muamelâtımızın vüsat ve şümûlünü ifade eden yekûnlar daima yükselmektedir.

Filhakika tam bir muvaffakıyet yoluna girmiş olan bankanın muamelâtı hergün biraz daha artmakta ve teknik hususunda en modern Avrupa bankaları nümune ittihaz edildiğinden muamelâttaki sürat ve suhulet de o nisbette müşteriyi memnun etmektedir. Bankanın mazhar olduğu yüksek inkişafı göstermek için geçen senelerle bu senenin bazı rakamlarını mukayese etmek kâfidir:

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

	1926	1927	1928
Kasa ve bankalardaki mevcut	4.936.672	12.028.860	13.668.429
Esham ve tahvilât cüzdanı	552.942	1.854.478	2.007.634
Senedat-ı ticariye mevcudu	2.055.184	3.778.875	8.131.163
İkrazat-ı saire	9.370.896	12.133.843	17.696.919
Mevduat	14.247.291	23.907.202	34.588.898
Bilânço yekûnu	30.016.173	53.723.621	62.969.891

Bilânçolarda en çok nazar-ı dikkat ve memnuniyetimizi celbeden nokta küçük tasarruftaki tezayüttür. İlk sene on iki bin liradan ibaret olan tasarruf sandığı hesabı bugün üç milyon liraya yaklaşmıştır. Bankanın âileler için Avrupada yaptırdığı zarif kumbaraların tevziinden sonra bu mikdar süratle yükselmiştir. Ben İş Bankasının tasarruf hususunda ifa ettiği hizmetleri – vatanşümul diğer büyük hizmetlerinin kıymetini inkâr etmemekle beraber – çok mühim ve hayati buluyorum. Tasarruf bir terbiye meselesidir. Maalesef Türk seciyesinin müstesna tarafları yanında tasarruf terbiyemiz büyük bir noksan teşkil etmektedir. Çoğumuz fıtratan israfı severiz. Şimdiye kadar millî servetin tekâsüf edememesinin büyük sebeplerinden birisi de budur. Umumî harpten memleketinin yarısı yakılmış olarak çıkan, milyonlarca müstahsil uzvunu, milyarlarca servetini kaybeden Fransanın on sene içinde eski servetine muadil bir sermayeyi toplayabilmesini ve Fransız bankası altın mevcudunun Amerikadan sonra dünyada ikinci gelmesini ancak Fransız milletinin irsî ve an'anevî tasarruf terbiyesiyle izah edebiliriz. Bizde çok noksan olan bu terbiyenin itiyat haline getirilmesine çalışmak hepimizin vazifesi olmalıdır. Bu terbiye nesillerimize aşılandıktan sonradır ki bizde de büyük millî sermayelerin toplanması kabil olacaktır.

İş Bankası âilelere tevzi ettiği kumbaralar ve tasarruf etrafında yaptığı müsmir çalışma ve teşvikler sayesinde bu terbiyeyi tesise uğraşmaktadır. Bankanın bilânçosundaki küçük tasarrufa ait rakamlar bize bu terbiyenin yavaş yavaş yerleşmekte olduğunu memnuniyetle gösteriyor.

Kumbaraların büyük bir faydası da halkı Banka ile muamele yapmaya alıştırmasıdır. Memleketimizde çok yeni olan bankalarla halk iş yapmaya henüz alışmamıştır. Parasını artırmasını bilenlerimizin çoğu, bunu yastığının içinde, evinin gizli addettiği bir köşesinde saklamayı daha emin bulur. Böylelikle birçok servetlerin ölü

Levent Şahverdi Arşivi

ve âtıl kaldıklarını ve bazan herhangi bir felâketle mahvolduklarını çoğumuz biliriz.

Bankanın bize verdiği malûmat içersinde hepimizi çok sevindirecek bir rakam daha var: Elyevm 16 bin kumbara aileler içinde müstakbel millî sermayeyi toplamakla meşguldür. Her kumbaranın ayda beş lira topladığını farzedersek, yalnız bu sayede senede bir milyon liraya yakın bir aile tasarrufu yapılıyor demektir. Bu güzel teşebbüsün vereceği maddî semerelerden fazla seciyelerimiz üzerinde yapacağı manevî tesirleri düşünürsek istikbal hakkında ümitvar olmamak mümkün müdür?.

1928 senesinde Trabzon, Balıkesir, Edremit, Ayvalık, Giresun, Zonguldak, Kayseri ve Mersin'de sekiz şube daha açılmıştır.

Bu senenin safî kârı geçen senenin 300 küsur bin lira fazlasiyle 1.362.481 liradır. Bunun 683.500 lirası ihtiyat akçesine tefrik edilerek mütebakisi tevzi olunmuştur. Hissedarlar bu sene de %15 temettü almışlardır. Bankanın ihtiyat akçesi evvelki sene ile birlikte bu sene bir milyon liraya yaklaşmıştır.

*

1929 senesinde şubelerinin adedi 27 ye baliğ olan banka muamelâtının vüsatine rağmen bu senenin bilânçosunu geçen senelere nisbetle iki ay evvel tanzim etmeğe muvaffak olmuş ve heyet-i umumiyeyi 25 Şubatta içtimaa davet etmiştir. Bu noktayı bilhassa banka hesabına iftiharla kaydetmek lâzımdır. Bilânçosunun yekûnu seksen milyona yaklaşan ve memleketin en uzak köşelerinde çalışan bir müessesenin küçük bir ticarethaneye bile güç nasip olan süratle hesaplarını verebilmesi, banka elemanlarının iyi bir teknikle ve büyük bir feragat ve aşkla çalıştıklarına beliğ bir misaldir.

Bu sene zarfında açılan 13 şube şunlardır: Bergama, Tarsus, Nazilli, Akhisar, Ödemiş, Zile, Erzurum, Ordu, Polatlı, Isparta, Milâs, Konya, Uşak.

25 Kânunuevel 1929 da ilk defa olarak bankanın İstanbul şubesinde bir tasarruf günü yapılmış bu merasime bilhassa anneler ve muallimler davet edilmiştir. Her nevi terbiyenin olduğu gibi, tasarruf terbiyesinin de başladığı ilk muhit aile ve mekteptir. Bu itibarla banka hassaten anneleri ve muallimleri bu terbiye etrafında

Levent Şahverdi Arşivi

teşvik etmeği kendine vazife edinmiştir. Bu vesile ile bankanın İdare Meclisi Reisi Mahmut Beyefendi güzel bir nutuk söylemişlerdir. Nutkun tasarruf kumbaralarına taallük eden bir noktasında deniliyor ki:

"Amerika'da kumbara usulünün tasarrufa ne kadar yardım ettiğini, dolayısiyle milli servetin inkişafına ne kadar yaradığını tasavvur edemezsiniz. Amerika'da bir banka, mıntakası dahilinde 13 bin mektebe kumbara dağıtmış; bu mekteplerde takriben 4.600.000 talebe varmış. Banlardan 3.900.000 çocuk kumbara almış, bu talebenin bir senede biriktirdiği para 26 milyon dolar, yani 52 milyon Türk lirasını bulmuş. Berlin tasarruf sandığında işleyen hesapların mecmuu 800 bini tecavüz etmiştir. Bu tasarruf hesaplarındaki mevduatın yekûnu 800 milyon marktır. Yani takriben 400 milyon Türk lirası...

İşte gözlerimizi kamaştıran garp medeniyetinin asıl kaynağı burasıdır. Her gün hayretle işittiğimiz terakkiyat, bütün kuvvetini, küçük tasarrufların elele vermesinden hasıl olan bu muazzam sermayeden alıyor. İş Bankasının açtığı bu hayırlı çığırdan dolayı banka müdiranını ne kadar tebrik etsek azdır.

5 Kânunusanide Ankara merkezinde de böyle bir gün yapılmış ve Türk anneleri bu mühim mevzu etrafında tenvir edilmişlerdir.

1929 senesinde heyet-i umumiyenin verdiği kararla sermaye bir milyon daha tezyit edilerek beş milyon liraya çıkarılmıştır. Ne kadar şayan-ı memnuniyettir ki çıkarılan onar liralık 100 bin hisse senedi bu sene içinde kâmilen satılmıştır. Bu da, halkın, bu kıymetli milli müesseseye karşı hissettiği yüksek itimadın bir delilidir.

1929 senesinin safi kârı geçen senenin dört yüz küsur bin lira fazlasiyle 1.807.119 liradır. Bu kârın 780 bin lirası sermayesi 3 milyon liraya iblâğ edilen Kozlu Kömür Şirketinin hisse senetlerini teşkil etmektedir. Bunun için bu meblâğ ikinci fevkalâde ihtiyat akçesi olarak ayrılmıştır. Mütebaki kârdan gene nizamname mucibince 220 bin lira ihtiyata tefrik edilerek mütebakisi tevzi olunmuştur. Bu sene hissedarlar %12 temettü almışlardır. Filhakika bu sene de %15 temettü tevzii mümkün iken heyet-i umumiye bunun %3 ünün gelecek seneye devredilmesini tensip etmiştir. Bankanın ihtiyat akçesi yekûnu bu sene ayrılan mikdar ile birlikte 2 milyon lirayı bulmuştur.

•

Levent Şahverdi Arşivi

Bankanın tekemmül safhalarını bu suretle mücmelen arzettikten sonra Türk bankacılığının bir âbidesi olan bu kıymetli müessesenin bugünkü vaziyetini gösteren birkaç rakam daha ilâve etmeyi münasip görüyorum:

Beş memur ve bir hademe ile işe başlıyan müessesenin bugün 28 şubesi ve 95 i kadın olmak üzere 827 memur ve müstahdemini vardır. Menkul ve gayrimenkul emvalinin kıymeti 2,5 milyon liraya yakındır. Bankanın münasebatta bulunduğu hariç bankaların adedi 74'e baliğ olmaktadır. En büyük bankalar da dahil olduğu halde bu müesseselerin kısm-ı âzamı bankanın muhabirliğini yapmaktadırlar.

Bankanın tesis ettiği ve elyevm alâkadar olduğu şirketler şunlardır: Zonguldak Maden Kömürü İşleri Şirketi, sermayesi: 1 milyon Türk lirası. Bursa Dokumacılık ve Trikotaj Türk Anonim Şirketi, sermayesi: 250 bin Türk lirası. Kozlu Kömür İşleri Şirketi, sermayesi: 3 milyon Türk lirası. Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, sermayesi: 500 bin Türk lirası. Ergani Bakır Şirketi, sermayesi: 3 milyon Türk lirası. Kilimli Kömür İşleri Şirketi, sermayesi: 400 bin Türk lirası. Milli Reasürans Sigorta Şirketi, sermayesi: 1 milyon Türk lirası.

Bankanın, küşat resmi 1929 senesi 26 Ağustosunda icra edilen ve en modern Avrupa bankaları tarzında yapılan merkez binası ihtişamı ve tarz-ı mimarisiyle Ankaranın en güzel binalarından biridir. Bankanın bundan mâda İstanbul, İzmir ve Edremit'te yeni ve kendi malı olan binaları vardır. Diğer şubeler için de yavaş yavaş binalar inşası bankanın programı meyanındadır.

Sözümü bitirmeden evvel, bütün mesai ve enerjisini millî iktisadın teessüs ve inkişafına hasretmiş olan İsmet Paşa hükümetinin millî müesseselere âzamî muzaheret ve yardım prensiplerinden İş Bankasının da minnet ve fahr ile müstefit olduğunu söylemeliyim. Başta bankanın aziz bânisi Gazi Mustafa Kemal Hazretleri bulunduğu halde, bütün devlet erkânının muhabbet ve itimadına bihakkin lâyık olan Cumhuriyetin bu öz ve muvaffak eserinden her Türkün âzamî bir haz ve iftihar hissi duymaması imkânsızdır. Beş sene, on sene sonra bu millî müesseseden gene bahsetmek fırsatını elde edecek olanlar, o günkü müşahedeleriyle bugünkü vaziyeti mukayese ettikleri zaman, derin bir hayret içinde kalacaklarından hiç şüphe etmiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü memleketin hakiki menbalarından kuvvet alan İş Bankasının inkişaf ve terakkisinin bugünkü sürat ve intizam dahilinde devam edeceğine dair olan kanaatimiz çok kuvvetlidir.

Türk Yurdu: Ekim 1930 Sayı 35-229. S. 25

MERHUM HALİL ETHEM ELDEM'İN TÜRK TARİH KURUMU'NA ARMAĞAN ETTİĞİ TÜRK - İSLÂM DEVRİ KİTABE ESTAMPAJLARI

İki yıl önce ilim âleminde derin bir boşluk bırakarak aramızdan ayrılmış olan büyük Türk epigrafı rahmetli Halil Ethem Eldem, ölümünden beş yıl evvel, uzun seneler birçok müşkülât ve devamlı bir çalışma ile toplamaya muvaffak olduğu 417 parça ve bir ikisi müstesna hepsi de *Türk - İslâm devrine* ait kitabe estampajlarını *Türk Tarih Kurumu*'na armağan etmişti.

Şimdi Kurum kütüphanesinde ve merhumun nezareti altında yapılmış hususi bir dolap içinde itina ile muhafaza edilmekte olan bu estampajları o zaman kendisiyle birlikte tasnif etmiş ve bir listesini hazırlamıştık.

Büyük ekseriyeti *Anadolu beylikleriyle Osmanlı devrine* ait olan bu kıymetli vesikaları ilim âlemine tanıtmayı ve bu vesile ile çok sevdiğim ve saydığım rahmetli Halil Ethem Eldem'in aziz hatırasını hürmetle anmayı vazife bildim. Bu vazifeyi tamamiyle ifa edebilmek için estampajların Kuruma nasıl ve ne gibi şartlarla armağan edildiğinden, bu esnada cereyan eden müzakere ve muhaberelerden de bahsetmeği faydalı gördüğümden, *Türk Tarih Kurumu*'nun 14 Mayıs 1933 tarihli umumî içtimaında bu mesele hakkında cereyan eden müzakereyi içtima zabıtlarından aynen nakletliyorum:

"Reis oturuşu açtıktan sonra Halil Ethem Bey söz alarak demiştir ki:

Anadoluda birçok kitabeler vardır. Bunlar mahvoluyor. Bunlardan bir kısmının ben vaktiyle estampajlarını yapmıştım. Eğer kabul edilirse, bunları Cemiyete hediye etmek istiyorum. Bunların yekûnu 369 dur.* Bunların birçoğunun aslı bugün kaybolmuştur. Bunlar büyük zahmetlerle aynen alınmıştır ve fotoğraftan daha

* Hediye edilenler 417 parçadır.

Levent Şahverdi Arşivi

mühimdir; taş ne ise bu da odur, sonra bunların birçoğu da henüz neşredilmemiştir.

Yalnız bunlar için birkaç ehemmiyetsiz şartım var. Bu şartları bilâhare bir mektupla bildireceğim, kısacası şudur:

1) Bunlar için kilitli, güzel bir dolap yaptırılması.
2) Dolabın üstüne âciz isminin yazılması.
3) Hiç bir suretle bunların kütüphaneden çıkarılmaması.
4) Yalnız ciddî çalışacak olanlara gösterilmesi.

Biz de vaktiyle *Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası*'na yazdığım "*Kitabeler nasıl kayıt ve zapt edilmelidir*" diye bir risale vardır. Onu da yeni harflerle tekrar yazarak size veririm. İsterseniz bastırırsınız. Bu gibi kitabeleri kaydedeceklere rehber olur.*

Reis Akçuraoğlu Yusuf Bey — Efendiler; Reislerimizden Halil Beyefendi Üstadımızın bu teberrularından dolayı minnet ve teşekkürlerimi arzedersem, cümlenize tercüman olurum. Emir buyurdukları hususlar memnuniyetle yapılır. Yalnız kendilerinden dolap vesairenin yapılmasına lütfen nezaret buyurmalarını rica ederiz. Bu eserler Cemiyetimizin kütüphanesinde en kıymettar bir fon teşkil edecektir. Bu münasebetle Vekil Beyefendiden diğer kitabelerin de kaybolmaması için kopyelerinin aldırılması hususunda himmetlerini rica ederim.

Köprülüzade Fuat Bey — Halil Beyefendi bu eski risalelerini yeni harflerle yeniden yazacaklarını vadettiler. Bundan dolayı kendilerine arz-ı şükran etmeliyiz.

Reşit Galip Bey — Muhterem Üstat bu hibeleriyle hem yüksek ve asil bir misal göstermiş oldular ve hem de hepimize bu vadide daha fazla dikkatli ve müteyakkız olmak için ders verdiler. Kendilerine Maarif namına şükranlarımı arzederim.„

Bu tarihten altı ay sonra estampajlar hususi dolabına yerleştirilmiş ve listesi de hazırlanmış bir halde *Türk Tarih Kurumu*'na teslim olunmuş ve bu münasebetle Halil Ethem Eldem ile *Türk Tarih Kurumu* arasında aşağıdaki mektuplar teati edilmiştir.

* Bu risale iki ay önce Ankara Halkevi Tarih ve Müze Şubesi yayınları arasında tarafımdan yeniden bastırılmıştır. U. İ.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Yüksek Reisliğine

Cemiyetimizin kütüphanesine acizane takdim ve teberrü ettiğim ve cemiyet tarafından 14.V.1933 tarihli içtimada kabul olunan Anadolu'da Türk devrinden kalma kitabelerin estampajları 40 muhtelif mahalle ait olmak üzere 255 numara ve 415 parçadan ibarettir.** Bunlar Cemiyetin yaptırmış olduğu mahsus bir dolapta leffen takdim kılınan listenin numaralarına göre sırasiyle yerleştirilmiştir.

Türk tarihi için asılları kadar mühim olan bu vesikaların ileride çoğaltılması, hattâ vesile düştükçe daha başka kitabelerin fotoğraflarının da bu koleksiyona ilâvesi temenni olunur. Ancak pek kolay yırtılmak tehlikesine maruz olan bu kâğıtlardan istifade etmek isteyen zevatın mutlak onları kütüphane içinde tetkik eylemelerini ve hiç bir suretle dışarı çıkmalarına müsaade edilmemesini istirham ederim efendim. 22.XI.1933

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti
Reis Vekili ve
İstanbul Mebusu
Halil Ethem

Halil Ethem Beyefendi Ankara, 30.XI.1933

İstanbul Mebusu ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Reis Vekili.
Pek muhterem efendim,

Tarihimiz için kıymet ve ehemmiyeti takdir edilemeyecek kadar büyük olan ve en ağır zahmet ve emeklerle meydana getirilmiş bulunan Türk devirlerinden kalma kitabe estampajlarını lütfen Cemiyetimize hediye ettiğinizden ve onları hususî dolabına büyük bir itina ile yerleştirmek hususunda ihtiyar buyurduğunuz zahmetlerden dolayı Cemiyetimizin derin minnet ve şükranlarını arzederim.

Kütüphanemizin en kıymetli eseri olarak lâyık olduğu dikkat ve ihtimamla muhafaza edilecek olan bu estampajları – mektubunuzda işaret buyurduğunuz veçhile – tetkik edecek zevata ancak kütüphane dahilinde tetkiklerine müsaade olunacaktır.

Bu vesile ile derin saygılarımızı sunarız pek muhterem efendim.

Türk Tarihi Tetkik
Cemiyeti Reisi
Akçura Yusuf

** Sonradan bunlara Çorlu ve Sakızda bulunan iki kitabe estampajı daha ilâve edilerek yer adedi 42 ve numara adedi 257 ye, parça adedide 417 ye çıkmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Listesi aşağıya dercedilen bu estampajlar bulundukları mahalle göre ve alfabe sırasiyle tasnif edilerek 1 den 257 ye kadar sıra numarası almış ve malûm olanların hizasına hicrî tarihleri de yazılmıştır. Bunların bir kısmı merhum Halil Ethem Eldem tarafından *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'nda ve diğer birkaç eserinde, bir kısmı da Türk ve yabancı başka müellifler tarafından muhtelif vesilelerle neşrolunmuş, fakat mühim bir kısmı – merhumun yukarıki ifadesinden anlaşılacağı üzere – henüz neşredilmemiştir.

Ben münhasıran Halil Ethem Eldem tarafından neşredilmiş olup tarafımdan görülen kitabelerin sıra numaraları hizasına bir (*) işareti koyarak haşiyelerde estampajın sıra numarasiyle nerelerde neşredildiğini işaret ettim. Bu haşiyelerde mütemadiyen ayni ismi tekrar etmemek için (*Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*) nı (T. O. E. M.) rümuzlariyle gösterdim.

I. AFYONKARAHİSARI

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
	Sahip Sultanlar Mezarları :		
1	Huand binti Mahmut Bey	748	2
2	Hamza Bey bin Devlet Bey	770	2
3	Ali Bey bin Devlet Bey	791	2
4	Bali Bey bin Bahşı Bey	832	2

II. AMASYA

5	Halfet Gazi Medresesi Kapısında	606	3
6	Tuğrakiye Medresesi (Alâeddin Keykubat I zamanı)	631	1
7	Darüşşifa Kapısı (İlhan Ulcaytu ve İldurmuş Hatun namlarına)	708	1
8/9	Darüşşifa kapısının yanlarındaki hücrelerin üstlerinde	—	2
10	Beyazıt Paşa Camii karşısında kayaya mahkûk Büyük Vakfiye kitabesi (8 metre uzunlukta)	820	1
11	Büyük Ağa Medresesi (Beyazıt II zamanı sekiz köşeli binadır)	894	1

Levent Şahverdi Arşivi

III. ANKARA

Sıra No.		Hicrî sene	parça
12	Alâeddin Camii (minber kapısında Kılıç Arslan II oğlu Engürü Meliki Mesut namına)	594	1
13	Alâeddin Camii (minberin yan kısmında Usta imzası)	—	1
14	Alâeddin Camiinin soldaki kapısı üzerinde Orhan Bey namına Lulu Bey tarafından	763	1
15	Alâeddin Camiinin sağdaki kapısı üzerinde Murat II namına Sümbül Hatun tarafından	837	1
16	Ahi Şerefeddin Camii (minber kapısında Mesut II namına)	689	1
17	Ahi Şerefeddin Camii (minber gayri tarihi kitabe)	—	1
18/19	Ahi Şerefeddin Camii (minberin yanlarında Usta imzası)	—	2
*20	Ahi Şerefeddin Türbesinin Şark taraf duvarında ve yukarı pencere üzerinde Mehmet bin Ahi Hüsam namına	731	1
*21	Kızıl Bey Camiinin minberi kapısında Keykubat bin Feramürz zamanında Germiyanoğlu Yakup bin Alişir namına (Cami şimdi yıkılmıştır. Minber enkazı İstanbul Müzesinde).	699	1
22	Ahi Elvan Camii minberinde tarihsiz	—	1
23	Ahi Elvan Camii minberinde Çelebi Sultan Mehmet namına.	816	1
24	Ahi Elvan Camii minberinin yan tarafında usta imzası	—	1

IV. BAFRA

25	Bafra yakınında "Türbe" denilen mahallede Mirza Bey ailesinin mezarları. (700 ve 800 senelerindendir. Kapının üzerindeki farsî kitabe. *tetkika muhtaçtır.)*		1

20 — T. O. E. M., Sene: 7, S. 313
21 — T. O. E. M., Sene: 1, S. 113

Levent Şahverdi Arşivi

V. BAYBURT

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
26	Sultan Süleyman I namına Kal'a kitabesi (Birisi oradan kaldırıp evine götürmüş, Ali-zade Mehmet Efendi de oradan alıp Bayburt Belediyesine teslim etmiştir.)	952	1

VI. BURSA

27	Yıldırım Beyazıt Türbesi kapısında	809	1
28	Muradiyede Fatih Mehmet II nin annesinin türbesinde	853	1

VII. ÇARDAK*

29	Kızlar mezarlığı denilen Yakup Bey ailesi mezarlarından. (Yakup Beyin torunu Ayşe binti Süleyman Çelebi)	899	3
30	Kızlar mezarlığı, (Yakup Bey'in torunu Fatma binti Süleyman Çelebi)	902	3
31	Kızlar mezarlığı, bir mezarın yan tarafındaki manzum farsî kitabe	—	2

VIII. DENİZLİ

32	Sarayköyü caddesine nazır eski musluk yanındaki mezarlık duvarında Denizli Beyi İnanç Bey bin Ali namına	735	1
33	Camii Kebirin şimal cihetindeki duvarda ikiye kırılmış olarak Germiyan oğlu Süleyman Şahın mescit kitabesi	770	1

IX. DİYARBAKIR (Amid)

34	Bir ağaç sandıkçanın kapağındaki kabartma kitabe	745	1
35	Ayni sandıkçanın dört yanında Kur'ânî kitabeler	—	5

* Gelibolu karşısında

Levent Şahverdi Arşivi

X. EDİRNE

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
*36	Darülhadis bahçesi mezarlığında Karaman Oğullarından Karaman Bey bin Mehmedin kabri kitabesi (taşın iç ve dış yüzleri mükerrer estampajlarıdır)	876	6

XI. ERMENAK - BALKASON

*37	Balkasonda Kerimeddin Karaman bin Nure Türbesi kapısında	—	2
38	Balkasonda Kerimeddin Karaman bin Nure Türbesi (Kur'ânî kitabe)	—	1
39	Balkasonda Kerimeddin Karaman bin Nure Türbesi (tarihî kitabenin altında ve bir kartuş içinde (الأمير محمود بن قرمان))	—	2
*40	Ermenakte Cami-i Kebirin iç kapısı üstünde Mahmut bin Karaman	702	1
*41	Ermenakte Tol medrese kapısında Musa bin Mahmut bin Karaman	740	2
42	Ermenakte Tol medrese içinde Musa Bey Türbesindeki mezar taşlarından ortadakinin dış ve iç yüzlerinde manzum farsî ve gayri tarihî kitabeden	—	3
43	Ermenakte Tol medrese içinde Musa Bey Türbesindeki mezar taşlarından sağ taraftakinin yüzlerinde Kur'ânî kitabeler	—	2
44	Ermenakte Tol medresede yerde yatan bir uzun taşta manzum farsî kitabe (ortadan kırıktır.) *(Ermenak - Balkason Kitabe estampajları Milâs jandarma bölüğü kumandanı merhum Hafız Kadri Efendi tarafından yapılmıştır.)*	—	1

36 — T. O. E. M., Sene: 3, S. 877
37 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 699
40 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 703
41 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 704

Levent Şahverdi Arşivi

XII. ESKİŞEHİR

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
45	Yıkık minare kitabesi. (Giyaseddin Keyhusrev namına tarihî divanî erkam ile (?)	6 (??)	1
46	Kara Mustafa Paşa, yahut Kurşunlu Camii, *(sonra mevlevihane olmuştur.)*	—	1

XIII. GEBZE

*47	Çoban Mustafa Paşa Camii yanındaki mezarlıkta Mehmet bin Malkoç namına harap türbede. (Etrafında Rumca Usta imzası.)	787	1
48	Yine oralardaki bir mezarlıkta Cezayir Dayısı Hasan Ağa'nın mezarı	1219	2
49	Çoban Mustafa Paşa Camiinden Kûfî Kur'ânî kitabe nümuneleri	—	2

XIV. GÜMÜLCÜNE

50	Bir küçük mezar taşının yalnız tarih kısmı	981	1

XV. HAVZA *

51	Hazinedar Firuz Ağa Mescidi kapısında (hükûmet konağına raptolunarak hapishane olmuştur.)	889	1

XVI. İSTANBUL

Çinili Köşk Müzesi:

52	Kudûs'de Nebî Davut Mahallesinde 1897 de çıkan büyük kûfî kitabe olup tarihi yok ise de 4 üncü asır sonuna ve 5 inci asır iptidalarına ait bir Abbasî yahut bir Fatımî Halifesi zamanı	—	1
*53	Ankarada şimdi yıkılmış olan Kızılbey Camii minberinin Germiyan-oğlu Yakup Bey namına kitabesi	699	1
54	Aynı minberin yan kısmında usta imzası	—	2

47 — T. O. E. M., Sene: 7, S. 228
* Amasya dahilinde
53 — T. O. E. M., Sene: 1, S. 113

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
levent.sahverdi@gmail.com

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
55	Ankara'da Karanlık Mescidin (yahut Öğle Camiinin) bir kapı kanadındaki Hacı Hasan namına kitabe	—	2
56	Ankara'da ayni camiin bir çift kapısı kenarındaki kitabeler	—	4
57	Mısır Çerkez Sultanlarının Halep Valisi olan Özdemir'in mezarı	899	2
57a	Mısır Çerkez Sultanlarının Halep Valisi olan Özdemir'in zevcesinin mezarı	893	2
58	Mısır Çerkez Sultanlarının Halep Valisi olan Özdemir ve zevcesinin türbelerinin demir parmaklık kitabeleri	893	4
*59	Sultan Osman II nin (Süslü Kır) adlı atının Üsküdar'da bulunan mermer mezar kitabesi	1028	1
60	1917 de Sultan Ahmet meydanında çıkan namazgâh kitabesi	—	1
	Evkaf Müzesi (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi) :		
61	Şam'da Makamat-ı ehlibeyt'ten gelen ağaç kaide üzerinde Küfî	—	3
	Askeri Müze :		
*62	Mısır Sultanı Kaytbay namına top kitabeleri	—	6
	Rumelihisarı :		
*63	Zağanos Paşa Kulesi kapısında	856	1
	Yedikule :		
64	Girit Fatihi Gazi Hüseyin Paşanın torunu Seyit Halil Bey'in ve bunun babası Mehmet Bey'in yalnız tarih kısmı	1196 1199	2

XVII. KAHİRE

65	Mısır'da zuhur etmiş ilk hicrî asırdan orijinal papirus	—	4
66	Manzum Arapça kitabe *(Şimdi Atinada Benakis Müzesindedir)*	1145	1

59 — T. O. E. M., Sene: 15, S. 196
62 — T. O. E. M., Sene: 8, S. 129
63 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 486

Levent Şahverdi Arşivi

XVIII. KÂHTA

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
67	Kalede Keykubat I namına büyük kitabe *(9 parçadan mürekkep)*	628	1
68	Kale kapısında Sultan Kalavun namına uzun kitabe	685	1

XIX. KARAMAN (Larende)

69	Musa Bey Medresesi kapısında Kûfî Kur'ânî kitabe	—	9
*70	Musa Bey Medresesinde Fahreddin Ahmet mezarı	750	3
*71	Musa Bey Medresesinde Şemsettin mezarı	753	4
*72	Musa Bey Medresesinde Dürrü Huand Hatun mezarı	813	5
*73	Musa Bey Medresesinde Halime Hatun mezarı	914	4
74	Musa Bey Medresesinde Mustafa Bey (?) tarihsiz	—	2
75	Musa Bey Medresesinde isim mevcut olmıyan yalnız tarihi olan	854	2
*76	İmaret Medresesi yanında İbrahim Bey Türbesinde Kasım Bey mezarının 4 üncü satırı *(mezarlar sonradan kırıldı)*	888	1
77	İmaret Medresesinin kapı kitabesinin üçüncü satırının farsî ibareli son parçası	—	1
*78	Hacı Beyler Camiinin duvarında Mısır Türk Sultanları Naibi Hacı Beyler namına	759	1

XX. KARAPINAR *

79	Sultan Selim Camii denilen iki minareli camiin manzum kitabesi	971	1
80	Sultan Selim Camii şadırvanı üzerinde kitabe	1004	1

70 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 705
71 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 706
72 — T. O. E. M., Sene: 3, S. 824
73 — T. O. E. M., Sene: 3, S. 879
76 — T. O. E. M., Sene: 3, S. 874
78 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 707
* Konya dahilinde.

Levent Şahverdi Arşivi

XXI. KAYSERİ *

Sıra No.		Hicri sene	Parça
*81	Küllük Camiinde Danışmentlerden Atsuz Elti Hatun kitabesinin son satırı	607	1

XXII. KONYA

1) Mûze :

82	Resimli ve kenarındaki tarihten yalnız miathanesi görülen bir kitabe parçası	4 (??)	1
83	Şekerfuruş Mescidi kitabesi	617	1
84	Alâeddin Keykubat namına. (Tarihi sağ tarafından noksan).	—	1
85	Bir tarafı resimli Ahmet Şah bin Süleyman namına	684	2
86	Elhüseyn bin Yusuf Kabakulak ismiyle tarihsiz	—	1
87	Kayser bin Mehmet namına yol kitabesi, tarihsiz	—	1
88	Keykubat I namına tarihsiz kale kitabesi	—	1
89	Keykubat I namına tarihsiz kale kitabesi	—	1
90	Mimarî tezyinatı havi kitabe parçası	—	2
91	Selçukî kitabe. Yukarda السلطان alt tarafı noksan	—	1
92	Bir yüzünde süvari resmi, diğer tarafında Taç Veziri Kasım Bey namına mezar kitabesi	738	2
93	Karaman devrinde Hasbey oğlu namına vakfiye parçası	—	1
94	Eski Bezestan'dan menkul Kale kitabesi (Fatih zamanı)	872	1
95	Eski Bezestan kapısının kitabesi (Süleyman I zamanı)	945	1
96	Girift yazıyle farsî kitabe parçası	—	1
97	Beyaz mermer üzerine Selçuki tezyinat	—	1

2) Alâeddin Camii ve Türbesi :

98	Minberin kapısında Mesut I namına Kûfî kitabe	—	1
99	Minberin üst kısmında Usta imzası	550	2

* Bu şehrin kitabeleri Halil Edhem Eldem tarafından *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuasında* ve Kayseriyye şehrinde neşredilmiştir.

81 — Halil Edhem: Kayseriyye şehri, s. 32

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
100	Minberin kapısı etrafındaki kitabenin son kısmı *(Kılıç Arslan II zamanı)*	—	1
101	" kapısı üstünde Âyet (4 parçadan mürekkep)	—	4
102	Alâeddin Camiinin dışındaki kitabeden 5 incisi	616	1
103	Alâeddin Camiinin dışındaki kitabeden 7 incisi *(Keykubat I zamanı)*	—	1
104	Alâeddin Türbesi penceresinin dışında mimar imzası	—	1
	3) Sahip Ata (Darende Kapısında) :		
105	Türbede Sahip Ata'nın mezarı	684	1
106	" " " oğullarının mezarı	—	2
107	" " " kızı Melek Hatunun mezarı	691	1
108	Sahip Ata Medresesi kapısının iki tarafındaki çeşmelerin kûfî yazı ile kur'ânî kitabesi	—	2
109	Sahip Ata Medresesi kapısının cephesinde mimarın imzası	—	2
	4) Nalıncıbaba Künbedi :		
110	Sahip Ata inşaatından olup *(Belediye bu güzel binayı yıktırdı)* haricen Kur'ânî kitabe	—	1
111	Yine aynı kümbetteki mimar imzası	—	2
	5) Mevlâna *(Bugün Müzeye tahsis edilmiştir)* **:**		
112	Türbe bahçesinde Kerra Hatun mezarı	686	2
113	Veziriâzam İbrahim Paşa namına bir türbenin kapısında	934	1
	6) Konyada Başka Mebanî Kitabeleri :		
114	Akıncı Mescidi	607	1
115	Farukiye Mescidinin iç kapısı üzerinde mimar imzası ve dış kapısında Keykâvus I namına kitabe	611	2
116	Zeyneddin Beşare Mescidi	616	1
117	Hoca Fakih yahut Ahmet Fakih Türbesinde mezar	618	1
118	Hatuniye Medresesi minare duvarında *(Keykubat I zamanı)*	627	1
119	Musalla civarındaki mezarlıkta Şemsettin Ahmet mezarı	636	1

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
120	Musalla civarındaki Parsena Mezarlığında Kerimeddin Nahcevanî mezarı	645	1
121	Pir Esat (Şeyh Esat) Türbesinde mezar	662	1
122	Karaman Caddesi üzerinde Yağlıtaş mezarlığında Abdülkadir'in mezarı	664	1
123	Sadreddin Konevî Türbesi kapısında	673	1
124	Meram Yolu üzerinde Ateşbaz Veli Türbesi penceresinde	684	1
125	Şeyh Alaman Harimi kapısında	689	1
126	Şeyh Alaman Türbesi kapısında	689	1
127	Abdülmümin Mescidi *(Mağaribe mescidi)*	694	1
128	Zevele Sultan Mescidi (tarihsiz, belki Keykubat I zamanı)	—	1
129	İplikçi Camii kapısında	733	1
130	Mevlâna civarında Topbaşta çıkan mezar taşı	738	2
131	Taçveziri Türbesinde resimli ve yazılı mezartaşı	738	2
132	„ „ farsî kitabe	—	1
133	„ „ Taç vezirinin torunu Şeyh Sureti mezarı	749	1
134	Mevlâna civarında Topbaş hanesinde çıkan Eflâki Dede mezarı	761	1
135	Musalla mezarlığında Şücaeddin Türbesindeki mezar	790	1
*136	Hacı Hasan Camii *(Karaman oğlu zamanı)*	812	1
137	İstasyon civarındaki mezarlıkta Şah Paşa Hatun mezarı	814	1
*138	İshak Kâzeruni Zaviyesi kapısında *(Karaman oğlu zamanı)*	821	1
*139	Meram'da hamam *(Karaman oğlu zamanı)*	827	1
*140	Meram'da Hacı Hasbey Camii (Hatib oğlu Camii)	—	1

136 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 748
138 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 748
139 — T. O. E. M., Sene: 3, S. 824
140 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 749

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
*141	Torgut oğlu Türbesi bahçe kapısında	835	2
142	Torgut oğlu Türbesinde Pir Hasan mezarı	812	1
143	Pir Esat (Yahut Pisili) Mahallesinde Saraçoğlu Medresesinde Parsa İsa Türbesi	860	1
144	Şems-i Tebrizî civarında Selim I Çeşmesi	926	1
145	Piri Paşa Camii	930	1
146	Çadır Çeşme kitabesi *(Süleyman I zamanı)*	944	1
147	Musallanın kapısında Hasan Paşa namına	948	1
148	Musallada Kadı Seracettin Türbesinde Şeyh Halîlî namına	998 ve 1006	1
149	Ovalıoğlu Camii minaresinde Mehmet Paşa namına	1171	1
150	Nakipoğlu Camii	1178	1

XXIII. KUDÜS

151–155	Sahratullah kubbesinin içindeki hatılların kabartma kitabeleri (Fatımiye'den Elhakîm Biemrillâh zamanında kubbenin tamirine dairdir. *Gayet mühim)*	413	5
156	Harem-i Şerif kenarında Elkadiriye Medresesi köşesinde ve avluya nazır bir odanın iç tarafında olup Dulkadır oğlu Nusreddin Mehmed'in zevcesi Mısır Hatun namına	—	2

XXIV. KÜTAHYA

(Bu estampajlar Mimar Asım Bey tarafından yapılmıştır)

157	Yoncalı kaplıca	631	2
158	Balıklı Camii	634	1
159	Hızırlık kitabesi	641	1
*160	Vacidiye Medresesi	714	1
161	Kala-i Bâlâ Camiinde mezar taşı	738	2
162	Kale eteğinde Yeni Çeşmede mezar taşı	768	1

141 — T. O. E. M., Sene: 3, S. 826
160 — T. O. E. M., Sene: 1, S. 126

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
*163	Kala-i Bâlâ Camii kitabesi	779	1
*164	Kuryunlu Cami	779	1
*165	Balıklı Camiinde başka kitabe	783	1
*166	Germiyan oğlu Yakup Çelebi vakfiyesi	814	1
*167	İshak Fakih çeşmesi	823	1
168	Seyit Nurettin Camii	825	1
*169	İshak Fakih Camii	837	1
*170	İmaret Mescidi *(Germiyan Bey Camii ve Medresesi)*	844	2
171	Hisar Bey Camii	893	1
172	Menzilhane Kitabesi	912	1
173	Namazgâhta mezar	929	1
174	Koru Çeşmesi	952	1
175	Rüstem Paşa *(yahut Balıklı)* Hamamı	956	1
176	İstasyon civarında Ali Ağa Çeşmesi	964	1
177	İstasyon civarında Ali Ağa Çeşmesi ittisalinde büyük namazgâh taşı	729	10

XXV. LEYNE *

(Ermenak estampajları gibi Hafız Kadri Efendi tarafından yapılmıştır)

178	Menteşe Oğullarından İlyas Bey Camiinin yanında duran bir zaviye kitabesi	770	1
179	İlyas Bey Camii	920	1
180	Şah Paşa Hatun mezarı	742	3

XXVI. MERMERİS

(Hafız Kadri Efendi yaptırmıştır)

181	Süleyman I binası olan harap misafirhane	952	1

163 — T. O. E. M., Sene: 1, S. 115
164 — T. O. E. M., Sene: 1, S. 126
165 — T. O. E. M., Sene: 1, S. 127
166 — T. O. E. M., Sene: 1, S. 116
167 — T. O. E. M., Sene: 1, S. 123
169 — T. O. E. M., Sene: 1, S. 127
170 — T. O. E. M., Sene: 1, S. 128

* Muğla dahilinde.

Levent Şahverdi Arşivi

XXVII. MERZİFON

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
*182	Muineddin Pervane namına bir cami kitabesi *(yıkılmıştır)*.	663	1
183	Fatih Mehmet II namına bir kitabe	—	1
184	Vezir Mustafa Paşa namına çeşme	1093	1

XXVIII. MİLÂS VE BEÇİN

(Milâs Jandarma Kumandanı Hafız Kadri Efendi tarafından yapılmıştır.)

185	Beçinkalede Gazi Ahmet Medresesi.	777	1
186	Milâsta Menteşe oğlu Gazi Mehmet Bey Camii (Ulu Cami)	780	9
187	Aynı camiin mermer minber kitabesi	781	1
188	Beçinkalede Gazi Ahmed Bey'in türbesinde kendisinin mezar kitabesi	797	8
189	Beçin kalede Gazi Ahmet Bey'in mezar taşlarının kenarlarında hattat imzası	—	6
190	Beçinkalede Gazi Ahmet Bey'in mezarı yanında Fatma binti İlyas namiyle bir mezarın kitabeleri	823	3
191	Beçinkalede Gazi Ahmet Bey'in yanı başında bir mezarın noksan kitabesi (gayri münteşir)	—	2
192	Beçinkalede Ahmet Gazi türbesinden biraz uzak Ömer bin Hamza Paşa namına kitabe	814	2
193	Milâs'ta Hacı İlyas'ta Menteşe oğlu Orhan Bey kitabesi	730	3
194	Milâs'ta Hoca Bedrettin Medresesinde Küçük Mescit	—	2
195	Beçinkalede bir Hatun mezarı	837	4
196	Milâs'ta Şeyh Köyünde Buharî Halifesi Seyit Mehmet Türbesi	958	1
197	Beçinkalede harap cami yanında	—	1
198	Milâs'ta Şeyh köyünde Seyit Mehmet Türbesinde Bedreddin mezarı	884	2
199	Şeyh köyünde Abdurrahman Türbesi	1030	1

182 — T. O. E. M., Sene: 8, S. 42

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No		Hicri sene	Parça
200	Şeyh Köyünde Abdurrahman Türbesi dahilinde yalnız tarih	1025	1
201	Milâs'ta Hoca Piruz Camiinin kapısında Yıldırım Beyazıt namiyle	797	4
202	Milâs'ta aynı camiin kapısının yan taraf kitabeleri	—	3
203	Milâs'ta aynı camiin mihrabının yan tarafında imzalar	—	1

XXIX. MUĞLA

204	Cami-i Kebir, (Menteşe oğlu İbrahim B. namına)	745	1
205	Muğla'ya yakın Ula yahut Uğla'da Yeni Cami	978	1
206	Muğla'ya yakın Ula'da Ulu Cami	895	1

XXX. NİĞDE

207	Kale'de Alâeddin Camii karşısında İbn Hatır Çeşmesi	666	1
*208	Ak Medrese *(Karaman oğlu zamanı)*	812	1
*209	Sungur Bey Camii (Cami-i Kebir) *(Karaman Oğlu zamanı)*	874	3

XXXI. NİKSAR

210	Melik Gazi yahut Ahmet Gazi Türbesinde mahfuz Danişment'lerden Yağıbasan namına bir bina kitabesi	552	2
211	Melik Gazi Türbesinin dış kapısında	612	1
212	Kulak Tekkesi yahut Alemdar Türbesi kapısında Kûfî (Arslan Toğmis namına)	—	1
213	Melik Gazi Türbesi kapısı üzerinde tarihsiz	—	1
214	Alemdar Türbesinin aksamından olup yerde yatan Kûfî yazılı mermerlerden nümune	—	1
215	Çöreği Büyük Medresesi kapısında (Efrasyab namına)	—	1
216	Çöreği Büyük Medresesi kapısı altında Firdevsî'den iki beyit	—	1

208 — T. O. E. M., Sene: 2, S. 747
209 — T. O. E. M., Sene: 3, S. 873

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
217	Melik Gazi Türbesi haziresinde İbrahim bin Abdullah mezarı	892	1
218	Melik Gazi Türbesi haziresinde Alaybeyi oğlu Ali Ağanın mezarı	1176	1

XXXII. SAMERRA*

219	Samerra Camii kapısının sandal ağacından olan etraf çerçevesinin uzun kitabesinden bir parçadır ki Abbasî Halifesi en-Nasır li-dinillâh Ahmed'in ismi okunur tarih daha mevcut ise de estampajda görünmez	606	3
220	Aynı camiin kapısının arkasındaki bir küçük odada bulunan ve 12 imamın isimlerini havi kûfî kitabeden bir parçası	—	1

XXXVIII. SAMSUN

221	Kale Mescidi kapısında İhsan Ebu Sait namına Nuyan Timurtaş tarafından	723	1

XXXIV. SEYİT BATTAL GAZİ

222	Mescit. (Keyhüsrev zamanında yapılmış ve Beyazıt II tarafından tecdit edilmiştir) 604 ve	917	1
223	Seyit Battal türbesi dış kapısında Beyazıt II zamanı	917	1
224	Seyit Battal Türbesi ikinci mezar kapısı	921	1
225	Seyit Battal Nahiyesinde Şucaeddin Veli Türbesi	921	1

XXXV. SİNOP

(İsfendiyar Oğulları Türbesi Alâeddin Camii bahçesinde)

226	Taybağa mezarı	695	1
227	Beyazıt bin Âdil Bey	787	1
228	İsfendiyar Bey bin Kötrüm Beyazıt	—	1
229	İskender bin Kötrüm Beyazıdın kızı Tora Hatun	843	2
230	İsfendiyar bin Beyazıt	843	3

* Bağdat civarında.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
231	Sait Baha Hatun binti Sultan İsfendiyar	846	4
232	İbrahim bin İsfendiyar	847	4
233	İbrahimin validesi (ismi yoktur)	849	2
234	Yahya Bey bin Sultan İsmail	864	3

XXXVI. SİVAS *

*235	Brûciye Medresesinin medhalindeki madalyonlardan sol taraftakidir. Bu medrese 670 senesindendir.	—	1

XXXVII. TARSUS

236	Ulu Cami minaresinin kapısında Mısır Sultanlarının valisi Aksonkur en-Nasirî namına	764	1
237	Aynı camiin mermer minberinin kapısında Ramazan oğlu İbrahim bin Pirî namına olan kitabenin yazısı	987	1

XXXVIII. TOKAT

*238	Çukur Medrese yahut Yağıbasan Medresesi	—	1
*239	Selçuklardan Üç Kardeşler namına büyük köprü kitabesi	648	2
*240	Selçuklardan Üç Kardeşler namına Sefer Paşa Türbesi yahut Boynu Eğri Tekkesi kitabesi	649	1
*241	Alaca Mescidde çeşme kitabesi	67 (?)	1
*242	Vezir Ahmet Paşa Mescit ve Türbesi kapısında Giyaseddin Mesut II zamanından üç satırlık kitabenin tarih kısmı	687	1

* Sivasın büyük bir kısım kitabeleri Corpus'de Halil Ethem Eldem tarafından neşredilmiştir.

235 — M. van Berchem et Halil Edhem: Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum. III/1. (Sivas, Divriği, Tekkeh, S. 27)

238 — T. O. E. M., Sene: 6, S. 587

239 — T. O. E. M., Sene: 6, S. 641

240 — T. O. E. M., Sene: 6, S. 644

241 — T. O. E. M., Sene: 6, S. 645

242 — T. O. E. M., Sene: 6, S. 647

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
*243	Darüssüleha denilen Sünbül Baba Zaviyesi kapısında	691	1
244-245	Darüssüleha denilen Sünbül Baba Zaviyesi kapısındaki hücrelerin üstünde kûfî ile الله — عبده	—	2
*246	İlhanlar devrinden Sin Timur (سنتمور) Türbesi (Ulcaytu Hüdabende zamanı)	713	1
*247	Hamza Bey Mescidi kapısında (Çelebi Sultan Mehmet zamanı)	815	4
*248-249	Meydan Camii yahut Hatuniye kapısında sağ ve sol taraflarda yuvarlak kitabe	891	2
*250	Alaca Mescitte Osmanlı kitabesi	911	1
*251	Kemer Ali Paşa tesmiye olunan Camiin yanındaki türbenin mezar kitabesinden yalnız birinci satır. (Sonunda tarih vardır)	980	1

XXXIX. TRABZON*

*252	İç Kale Camiinde şadırvan kitabesi (Beyazıt II nin oğlu Abdullahın valiliği zamanında annesi Şirin Hatun namına yapılmıştır)	875	1

XL. UZUNKÖPRÜ

253	Köprünün ilk inşası Murat II nin saltanatına ait *(gayet mühim)*	849	1
254	Köprünün Mahmut II nin zamanına ait kitabesi	1238	1
255	Köprüde tarihsiz küçük kitabe	—	1

243 — T. O. E. M., Sene: 6 S. 650
246 — T. O. E. M., Sene: 6 S. 728
247 — T. O. E. M., Sene: 6 S. 734
248-249 — T. O. E. M., Sene: 6 S. 743
250 — T. O. E. M., Sene: 6 S. 748
251 — T. O. E. M., Sene: 6 S. 750

* Trabzon'un diğer kitabeleri *Tarih-i Osmanî Mecmuası*nda Halil Ethem Eldem tarafından neşredilmiştir.

252 — T. O. E. M., Sene: 8 S. 332

Levent Şahverdi Arşivi

XLI. ÇORLU

Sıra No.		Hicrî sene	Parça
*256	Mısır Memlûk Sultanlarından Tumanbay II namına mermer kitabe olup Çorlu'da bulunmuş ve 1934 te İstanbul Âsaratika Müzesine nakl-olunmuştur.	922	1

XLII. SAKIZ

257	Sakızın Piyale Paşa tarafından fethine dair milâdî 1566 ve hicrî 973 tarihli kitabe		1

Belleten C. IV. S. 545 1940

MEHMED EMİN YURDAKUL

(1869 - 1944)

Millî şair, 1869 yılının mayıs ayında İstanbul'da, Beşiktaş'ta doğdu. Baba soyu Terkos köylerinden Zekeriya köylüdür. Babası yedi çifte bir balıkçı kayığının reisi Salih Reistir. Anası Trakya'nın Uzuncaova Hasköyünden körükçü Mehmed Ağanın kızı Emine Hanımdır. Mütevazi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen millî şairin hayatında ve eserlerinde içtimaî menşeinin tesiri büyüktür. Kendisi de halkçılığını her şeyden önce doğuşundaki bu hususiyete borçlu olduğunu söylerdi.

Küçük Mehmed Emin, yedi sekiz yaşında "Saray Mektebi" denilen sıbyan mektebine devama başladı. Üç yıl sonra da Beşiktaş Askerî Rüştiyesine girdi. Rüştiyeyi bitirince ilk Mülkiye Mektebine yazıldı. On sekiz yaşında Mülkiyeden tasdikname alarak çıktı ve Bâbıâlî Sadaret Dairesi Evrak Odasına maaşsız kâtib oldu. İki yıl sonra Hukuk Mektebine yazıldı. Biraz sonra tahsilini tamamlamak için Amerika'ya gitmek ümidiyle ve İngilizceye çalışmak üzere Hukuk Mektebini bıraktı. Fakat Amerika'ya gitmesine yardım edecek olan Madam Mut bu sıralarda öldüğünden Amerika'ya gidemedi. Hukuk Mektebine de bir daha dönmedi. Bu suretle 1891 de mekteplerle olan alâkasını kesmiş oldu.

Millî şairin hayatında okuduğu mekteplerin büyük bir tesiri olmamıştır. O, asıl babasından ve balıkçı kahvelerindeki ihtiyar balık-

256 — Halil Ethem : Mısırın son Memlûk Sultanı Tumanbay II adında Çorluda bulunan bir kitabe, İstanbul, Devlet Matbaası, 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

çılardan duyduğu hikâyelerden ve nihayet Şarkî Karahisar'lı bir Anadolu kızı olan eşi Müzeyyen Hanım'la birlikte Anadolu'ya yaptığı seyahatlerde gördüğü ve işittiği şeylerden ilham almıştır.

O, okuma yazma bilmiyen babasının geceleri kitap okutup dinlemek merakı sayesinde şiir ve edebiyata karşı bir ilgi duyduğunu söylerdi. Salih Reis'in halk edebiyatından duyduğu derin zevk Mehmed Emin'e babasının, yani halkın duyup zevk alacağı, faydalanacağı tarzda millî bir edebiyat vücude getirmek icabettiğini anlatıyordu.

Mehmed Emin Yurdakul'un ilk eseri Fazilet ve Asalet adlı üç formalık bir kitapcıktır. Bunu Hukuk Mektebine devam ettiği sıralarda yazmış ve 1890'da Ebüzziya Matbaasında bastırmıştır. O sırada Bâbıâlî'de üç yüz elli kuruş aylıklı bir kâtib olan Mehmed Emin, bu küçük kitabını zamanın Sadrazamı Cevat Paşa'ya takdim etti. Cevat Paşa eseri pek beğendi ve kendisinde büyük bir istidat gördüğü bu genci taltif ve bir müddet sonra da Rüsumat Emini Hasan Fehmi Paşa'ya tavsiye ederek Rüsumatta iyi bir vazife verilmesini temin eyledi. Yedi yüz kuruş aylıkla Rüsumat Tahrirat Kalemi Müsevvitliğine tayin edilen Mehmed Emin, birkaç sene sonra Rüsumat Evrak Müdürü oldu. Millî şairin Türk ve Avrupa âlemine yayılan şöhreti bu evrak müdürlüğü zamanından başlar.

Mehmed Emin'in Rüsumatta çalıştığı bu günlerde Afganlı Şeyh Cemaleddin İstanbul'a gelmişti. Bu ateşli fikir adamının Nişantaşındaki evine İstanbul'un münevverleri devam ederlerdi. Genç Mehmed Emin de bu kudretli âlimin ziyaretçileri arasına katıldı.

Mehmet Emin Yurdakul Afganlı Şeyh Cemaleddin'i hakikî üstad ve mürşid tanırdı. "Beni o yuğurmuştur" derdi.

1897 Yunan Harbi başlamak üzere idi. Mehmed Emin bu sıralarda Türk edebiyat âleminde büyük bir yankı uyandıran ilk şiirini Selânik'te Asır Gazetesinde neşretti :

"Ben bir Türküm; dinim, cinsim uludur.
Sinem, özüm ateş ile doludur,,

mısralariyle başlayan ve bugün dahi okurken tatlı bir heyecanla ürperdiğimiz bu temiz Türkçe şiir, Mehmed Emin'i bütün dünyaya tanıtan ilk şiiridir. Bu şiirini Şeyh Cemaleddin'e okuduğu zaman o; "İşte asıl sizin edebiyatınız budur" demiş ve : "Ben bunun bir de ihtilâl ruhunu verecek eşini görmek isterim" sözlerini ilâve etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Birkaç yıl sonra 1899 da şairin dokuz şiirini bir araya toplayan Türkçe Şiirler adlı eseri basıldı. Bu kitap aynı zamanda bu şiirler hakkında zamanın şair ve mütefekkirleri tarafından Mehmed Emin'e yazılmış bazı mektupları da ihtiva ediyordu. Genç şaire mektub yazanların içinde onu en iyi anlayan rahmetli Şemseddin Sami'dir. Şemseddin Sami ayrıca 1 mart 1899 tarihli Sabah gazetesinde bir makale de yazmış ve orada Türk dilinin sadeleşmesi dâvasını öne sürerek "Türkçe Şiirler"in müstakbel edebiyat binamızın ilk temel taşı olduğunu söylemiştir.

Türkçe Şiirler edebiyat âleminde büyük bir gürültü kopardı. O zamanlar Osmanlı edebiyatının otoriteleri sayılan Abdülhak Hâmid, Recaizade Ekrem, Tevfik Fikret gibi şair ve edipler Türkçe Şiirler'i beğenmiş görünmekle beraber bazı ihtirazî kayıdlar ilâve etmeği unutmuyorlar ve kendileri yazılarında asla bu yeni tarza yaklaşmak istemiyorlardı. İkinci, üçüncü derecede gelen Osmanlı nâzım ve muharrirleri ise açıktan açığa menfî bir vaziyet almış bulunuyorlardı. Lâkin Türk edebiyatıyle uğraşan garb uleması Mehmed Emin'i beğeniyorlar ve tasvip ediyorlardı. "Osmanlı Şiirinin Tarihi" adlı eserin müellifi olan meşhur İngiliz muharriri Gibb bu münasebetle Mehmed Emin'e 6 haziran 1899 da yazdığı Türkçe bir mektupta: "Akıbet sizin marifetinizle Türk milleti sadasını buldu" diyordu. Alman ve Rus âlimleri de Mehmed Emin'in bu eseri hakkında doğru ve ilmî bir görüşle yazılar yazmışlar ve kendisini alkışlamışlardı. Rus Türkoloğu Minorski Mehmed Emin'in şiirlerini Rusçaya çevirmiş ve güzel bir etüdle 1903 te neşretmişti.

Türkçe Şiirler Türklük âleminde de yankılar uyandırdı. Büyük Türkçü İsmail Gasprenski Kırım'dan 1899 martında Mehmed Emin'e yazdığı bir mektupta kendisini tebrik ediyordu.

Edebî münakaşalar:

Türkçe Şiirlerin intişarından sonra Mehmed Emin, Servet-i Fünun'da da bazı şiirler neşretti. Diğer taraftan İzmir'de Muktebes ve Selânik'te Çocuk Bahçesi mecmualarına da şiirlerini gönderiyordu. 8 eylül 1904 tarihli Çocuk Bahçesinde "Ölü kafası" başlığını taşıyan şiirle birlikte Filozof Rıza Tevfik'in şaire hitaben yazılmış mektubu bir arada çıkmıştı. Bu mektup, o zaman genç bir zabit olan Ömer Naci'nin aynı mecmuanın 15 eylül tarihli nüshasında intişar eden bir yazısıyle edebî bir münakaşanın açılmasına sebep oldu. Rıza Tevfik millî şairi tutuyor, Ömer Naci de Edebiyat-ı Cedide lisanını müdafaa ediyordu. İki ay süren bu münakaşa dallandı, budak-

Levent Şahverdi Arşivi

landı ve nihayet mecmuanın kapatılmasiyle sona erdi. Mehmed Emin bu münakaşalara hiç karışmamıştır. Zaten o, hiç bir zaman münakaşa etmemiştir. Aleyhinde yazılan en ağır ithamlara bile cevap vermemiş onları daima yeni bir eser çıkarmakla karşılamıştır.

Gerek Rıza Tevfik ve Ömer Naci kavgasından, gerekse Türkçe Şiirlerin ve ondan sonra neşredilen manzumelerin içerde ve dışarda uyandırdığı yankılardan şu neticeyi çıkarabiliriz: Mehmed Emin Yurdakul, Osmanlı İmparatorluğunun yavaş yavaş çökmekte olduğu bu devirde Türk dilinin istiklâl ve hâkimiyeti esasına dayanan yeni bir edebî çığır açmıştır. Bu edebiyatın belli başlı vasfı halkın diliyle halkın hislerini terennüm etmek, Türkçeyi Arapça ve Farsçanın baskısından kurtarmak, Türk'e benliğini varlığını öğretmektir. Mehmed Emin'in eserlerinde dil ve üslûp bakımından bazı kusurlar bulunabilir. Fakat bu, büyük davadaki öncülüğünü unutturacak kadar ehemmiyetli değildir.

Meşrutiyet inkılâbiyle beraber Mehmed Emin'in hayatında yeni bir devrin başladığını görüyoruz. Bu inkılâptan sonra o, edebî sahada olduğu kadar idarî ve siyasî sahada da faaliyet göstermeye başlamıştır. Meşrutiyet ilân edildiği zaman Mehmed Emin Trabzon'da Gümrük Nazırı bulunuyordu. Bundan bir yıl önce onu Erzurum'a yarı sürgün olarak göndermişlerdi. Meşrutiyetin ilânı arifesinde de Trabzon'a naklettiler. Bunun sebebini şairin İttihad ve Terakki Partisiyle gizli münasebetinde aramak lâzımdır. Mehmed Emin bu tarihten itibaren siyasî hayata atılmış bulunuyordu. 31 Mart hâdisesi çıktığı zaman o, iradettiği nutuklarla Trabzon halkını irticaa karşı uyanık bulundurmuştu.

Abdülhamid'in hal'inden sonra yeni Meşrutiyet hükûmeti onu İstanbul'a çağırdı. Kendisine Matbuat Müdürlüğünü teklif ettiler. Mehmed Emin bunu kabul etmedi. Bunun üzerine kendisini – âdeta zorla – Bahriye Müsteşarı yaptılar. Mehmed Emin bilmediği ve anlamadığı bir işi deruhte etmekten daima kaçınmış olduğu için bu yeni vazifesinde ancak yirmi altı gün kalabildikten sonra istifa etti. Bu sefer kendisini Hicaz valiliğine ve bir müddet sonra da Sıvas valiliğine tayin ettiler.

Mehmed Emin valilik hayatında o zamanki hükûmeti pek memnun edememiştir. Prensiplere sadık, doğruluktan ayrılmaz, memleket ve milletin hakkını her şeyin üstünde tutan bir karaktere sahip olduğu için kanunsuz ve keyfî emirlerle daima mücadele etmiş ve dedikleri

Levent Şahverdi Arşivi

yapılmadığı zaman bir dakika bile tahammül etmeden istifasını vermiştir. Bundan dolayıdır ki 1910 senesi sonlarında Sıvas Valiliğinden de istifa ettiğini ve İstanbul'a dönerek "Türk Yurdu" mecmuasının imtiyazını aldığını görüyoruz. Bu sırada İttihad ve Terakki Umumî Merkezi kendisine aynı zamanda Partinin İstanbul murahhaslığını vermek istedi. Fakat Enver Paşa (o zaman Enver Bey) "Biz Osmanlılık gayesini güdüyoruz. Siz Türklüğün içerde ve dışarda mümessilisiniz. Eğer hem İttihad ve Terakki Partisinin İstanbul murahhası, hem de Türklük idealinin fikirlerini neşreden bir mecmuanın sahibi bulunursanız, bu, bizim takibettiğimiz Osmanlılık gayesine uymaz" diye buna itiraz etti. Mehmed Emin de murahhaslığı reddederek Türk Yurdu'nu neşretmiye karar verdi.

Bu tarihlerde tıbbiyeli gençler "Türk Ocağı"nı kurmak emeliyle bazı Türk büyüklerine müracaat etmişlerdi. Bunlar arasında Mehmed Emin de vardı. Kendisini Ocağın kurucuları arasına koydular. Fakat Ocak açılmadan ve Türk Yurdu çıkmada önce onu Erzurum valiliğine tayin ettiler. Gitmek istemedi; vatanî duygularına müracaat ettiler; kabule mecbur oldu ve Türk Yurdu'nu Yusuf Akçura'ya devrederek Erzurum'a hareket etti. Erzurum valiliği Mehmed Emin'in son idarî vazifesidir. Büyük Kabine iktidar mevkiine geçtiği zaman Mehmed Emin'i de tekaüde sevkettiler.

Bu suretle idarî işlerden tamamen ayrılmış bulunan Mehmed Emin Yurdakul edebî hayata tekrar dönmüş ve Türk Yurdu'nda yeni şiirlerini neşretmiye başlamıştır. "Türk Sazı" bu sıralarda basıldı. Balkan Harbinin sonunda çıkmış olan bu eseriyle Mehmed Emin, büyük bir facianın ağır darbesi altında bezgin ve bedbin olan Türk gençliğine yeni bir ruh ve ümit vermek istiyordu.

Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman, Mehmed Emin Osmanlı Meclisi Mebusanında Musul Mebusu bulunuyordu. Umumî savaş yılları onun en velûd zamanıdır. Balkan Harbinin utancını yırtıp atan ve Türk tarihine Anafartalar gibi en büyük zaferleri kazandıran bu günlerde o da cephelerde dövüşen Türk gençlerine heyecan verecek yeni eserler neşretmekteydi. "Ey Türk Uyan", "Tan Sesleri", "Dicle Önünde" ve "Ordunun Destanı" bu devrin mahsulleridir.

İlk büyük dünya harbinden mağlûp ve bitkin bir halde çıkan Osmanlı İmparatorluğu ağır bir mütareke imzalamış ve büyük bir çöküntünün arifesine gelmiş bulunuyordu. İstanbul düşman tarafından işgal edilmiş ve millî şairin rüyasını gördüğü büyük ve mesut Türk

Levent Şahverdi Arşivi

dünyası ideali yıkılmıştı. Bu karanlık ve ıstırap dolu günlerde de Mehmed Emin zulme ve haksızlığa karşı haykırmaktan geri kalmadı. "İsyan ve Dua", "Türkün Hukuku" adlı biri manzum, diğeri mensur iki eser bu kara günlerin yadigârıdır. Sultanahmet meydanında yapılan büyük mitingde de onu aynı davanın öncüleri arasında buluyoruz.

Mütareke günlerinin ağır ve boğucu havasına daha fazla tahammül edemiyen Mehmed Emin, Yusuf Akçura ile birlikte gizlice İstanbul'dan kaçtı ve 1 Nisan 1921 de İnebolu'ya çıktı. İkinci İnönü Zaferine tesadüf eden bugünde Atatürk bu iki Türk büyüğünün Anadolu'ya ayak basmasından pek memnun oldu. Mehmed Emin'e büyük iltifatlar dolu bir telgraf çekti.

Hayatının en büyük mükâfatı telâkki ettiği bu iltifatı Mehmed Emin ömrünün sonuna kadar iftiharla ve şükranla anmıştır.

Milli Mücadele yıllarında Mehmed Emin kâh cephelerde ve kâh cephe gerilerinde şiirleri ve hitabeleriyle vatanî ve millî vazifesini ifaya devam etti. "Mustafa Kemal" adı altında 1928 de neşrettiği kitabında topladığı manzum ve mensur eserleri Millî Mücadele yıllarının mahsülüdür.

Türk İstiklâl Savaşı zaferle sona erdikten ve Lozan Muahedesi imzalandıktan sonra Mehmed Emin İkinci Büyük Millet Meclisine Şarkîkarahisar Mebusu olarak girdi. Daha sonra da Urfa'dan mebus çıktı. Arkasında yarım asırlık bir ömür bırakmış olmasına rağmen bundan sonra da eser vermeğe devam etti. "İstiklâl Destanı", "Kurtarıcıya", "Ankara" ve nihayet "Devrim" gibi her biri yüzlerce beyitlik eserlerini bu son yirmi yıl içinde yazdı. Ayrıca garp milletlerinin millî edebiyatından küçük nesir parçaları da tercüme etti.

Ölümünden bir ay öncesine kadar bir an çalışmaktan geri kalmayan Mehmed Emin'in son iki yılı içinde iki büyük darbe, onu çok sarstı. Bunlardan biri evinin ve çok sevdiği kütüphanesinin yanması, diğeri de elli beş yıllık ömür yoldaşı eşi Bayan Müzeyyen'in ölümüdür. Bu iki ağır vaka Mehmed Emin'in hayatında en büyük sarsıntıyı yapmıştır. Nihayet kalbinden hastalanarak tedavi edilmek üzere yattığı Alman Hastahanesinde 14 Ocak 1944 te hayata gözlerini kapadı. Son seçimde İstanbul Milletvekili olmuştu.

Mehmed Emin'in eserlerini ve Türk edebiyatındaki mevkiini tenkit ve tahlil, bu küçük makalenin çerçevesi dışında kalır. Yalnız şunu söylemekle iktifa edebiliriz: Mehmed Emin bugünkü millî ede-

Levent Şahverdi Arşivi

biyatın ilk mübeşşirlerinden biri olduğu gibi, son yarım asır içinde yetişmiş olan Türk gençliğine milli heyecan vermiş ve millî şair sıfatına hak kazanmış büyük bir Türk edibi ve müttefekkiridir.

Başlıca eserleri: Fazilet ve Asalet; İstanbul, 1892. Türkçe Şiirler; İstanbul, 1900. Türk Sazı; İstanbul, 1914. Ey Türk Uyan; İstanbul, 1914. Tan Sesleri; İstanbul, 1915. Dicle Önünde; İstanbul, 1916. Turana Doğru; İstanbul, 1918. Zafer Yolunda; İstanbul, 1918. İsyan ve Dua; İstanbul, 1918. Türkün Hukuku; İstanbul, 1919. Kral Corc'a; Ankara, 1923. Mustafa Kemal; İstanbul, 1928. Dante'ye; İstanbul, 1928. Ankara; İstanbul, 1939.

Kısa bibliyografya : Mehmed Emin'in bu kısa biyografisinde kullandığım en esaslı kaynaklar rahmetlinin bana verdiği notlarla bıraktığı hususî evrakıdır; bunlardan başka şu eserlerden istifade edilmiştir: Çocuk Bahçesi kolleksiyonu. Akçura oğlu Yusuf; Türk Yılı, 1928. Mehmed Behçet Yazar; Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı; İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1938, sayfa 243. Uluğ İğdemir; Mehmed Emin Yurdakul'un Hayatı, Ülkü, yeni seri, sayı 57.

Aylık Ansiklopedi Cilt 1, s. 321-323 Şubat - Mart 1945

HALKEVLERİ VE HALKODALARI

Bu yıl yeniden açılanlarla birlikte sayıları üç bini geçen Halkevleri ve Halkodaları, yurdun en ücra köşelerine kadar yayılan kültür ve halk terbiyesi ocaklarıdır. Kurulduğu gündenberi Türk milletini en ileri milletlerin seviyesine çıkarmak, Türk vatanını mamur ve mesut bir ülke haline getirmek amacını güden Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevlerini kurmakla, millî kültüre ve halk terbiyesine verdiği önemi göstermiş ve bu alanda çalışacak Türk aydınlarının enerjilerini bir noktada toplamak, daha verimli ve daha plânlı bir yolda yöneltmek istemiştir.

1931 yılı nisanında Türk Ocakları'nın kapanması üzerine daha geniş bir programla çalışacak ve daha çok yurddaşı içine alacak bir kültür kurumuna ihtiyaç olduğu anlaşılmış, aylarca süren incelemeler ve hazırlıklardan sonra, 19 şubat 1932 de yurdun on dört kentinde ilk Halkevleri açılmıştı. O tarihtenberi her yıl 19 şubatı takibeden ilk pazar günleri Halkevlerinin yıldönümleri kutlanırken, hazırlıkları biten yeni Halkevleri ve Halkodalarının da açılma törenleri yapılır. Böylece 1944 yılı içinde Halkevlerinin sayısı dört yüz altıya, Halkodalarının sayısı da üç yüz altmış beşe çıkmıştır (Halkevlerinden bir

Levent Şahverdi Arşivi

tanesi Londra'dadır). Bu makalenin yazıldığı tarihte ilgililerin bize verdikleri bilgiye göre 25 şubat 1945 te yapılan yıldönümü törenlerinde açılanlarla birlikte Halkevlerinin sayısı dört yüz otuz altıya, Halkodalarının sayısı da iki bin yedi yüz on sekize çıkmıştır ki, bu suretle umumi yekûn üç bin elli dördü bulmuştur. Millî Şefimizin ilk hedef olarak gösterdiği rakamın beş yüz Halkevi, on bin Halkodası olduğunu düşünürsek, önümüzdeki yıllarda bu değerli kültür ve terbiye ocaklarının en küçük köylere kadar yayılmış olduğunu sevinçle göreceğiz.

Bugünkü anlamda halk terbiyesi kurumlarının batı memleketlerinde bir asra yakın tarihi vardır. Bu kurumların bilhassa genç milletlerin sosyal hayatındaki rolleri ise çok önemlidir. Halkevleri kurulurken batıdaki buna benzer kurumlar dikkatle incelenmiş olmakla beraber teşkilâtta bunların hiçbirisi örnek alınmamıştır. Bu itibarla Halkevlerinin teşkilâtı ve çalışma programı tamamiyle millîdir ve orijinaldir. Her kolun kendi idare komitesini seçmesi, Halkevi İdare Heyetini de bu komiteler başkan veya temsilcilerinin kurması, başka memleketlerin buna benzer kurumlarında şimdiye kadar uygulanmamış bir özelliktir.

Halkevlerinin kurulmasında ve yönetiminde göz önünde tutulan genel esasları şöylece toplıyabiliriz :

a) Halkevleri, Cumhuriyet Halk Partisinin cumhuriyetçilik, milletçilik, halkçılık, devletçilik, lâiklik ve devrimcilik prensipleri içinde çalışan birer kültür ve halk terbiyesi kurumudur. Bu itibarla kalplerinde ve kafalarında yurd sevgisini ve yurda hizmet ihtirasını kutsal bir heyecan halinde duyanlar için buraları en sıcak bir toplanma ve çalışma yeridir.

b) Halkevleri Cumhuriyet Halk Partisine bağlı olmakla beraber, siyasî bir kurum değildir. Bundan dolayı Halkevlerinin kapıları partiye yazılı olan veya olmıyan bütün yurddaşlara açıktır. Yalnız komite üyeliğine seçilebilmek için Cumhuriyet Halk Partisine yazılı olmak şarttır; fakat devlet memurlarında bu şart aranmaz.

c) Her Halkevi bulunduğu kent veya köyün Halkevidir.

ç) Halkevleri kendilerine verilmiş talimatnamalerin esasları içinde kendi çalışmalarını kendileri düzenlerler.

d) Bir yerde Halkevi açılabilmesi için: 1 – En az üç kolu (şube) açabilecek üye bulunmak; 2 – En az iki yüz kişiyi toplıyabilecek bir salonla bir kütüphane ve bir çalışma odası ve açık hava jimnastiklerini

Levent Şahverdi Arşivi

yapmaya elverişli bir avlusu olan bir bina bulmak ve bunu kullanışlı şekilde döşemek; 3 – En az bir odacı ve bir memur aylığıyle diğer lüzumlu giderleri karşılayacak bir bütçeyi sağlamak lâzımdır. Bu şartları bir araya getirmek Halkevi açılacak yerin Cumhuriyet Halk Partisi teşkilâtının vazifesidir. Yukarıki şartları temin eden Parti teşkilâtı kademelere riayet edilmek suretiyle teklifini Vilâyet İdare Heyetine gönderir; Vilâyet İdare Heyeti şartların mevcut olduğunu görürse, Halkevinin açılmasını Parti Genel Sekreterliğine teklif eder. Halkevinin açılma kararı Cumhuriyet Halk Partisi Umumî İdare Heyetince verilir.

e) Halkevlerinin yönetimi Umumî İdare Heyetine aittir.

f) Yeniden açılmalarına karar verilen Halkevlerinin açılma törenleri Halkevlerinin açılış yıldönümü olan 19 şubatı takibeden ilk pazar günü yapılır. Bu törenin programı Umumî İdare Heyetince hazırlanır.

Halkevlerinin çalışma kolları:

Halkevleri 9 çalışma koluna (şubeye) ayrılmıştır. Böylelikle buralarda çalışacak olanlar kendi uzmanlık, kabiliyet ve isteklerine uygun bir çalışma alanı bulabilirler. Çalışma kolları şunlardır: 1 – Dil, edebiyat; 2 – Güzel sanatlar; 3 – Temsil; 4 – Spor; 5 – Sosyal yardım; 6 – Halk dersaneleri ve kurslar; 7 – Kütüphane ve yayın; 8 – Köycülük; 9 – Tarih ve müze. Bir kolun açılabilmesi için o kola en az yirmi beş üyenin kayıtlı olması şarttır.

Şimdi bu kolların çalışma alanlarını kısaca gözden geçirelim:

Dil ve edebiyat kolu: Bu kol halkın genel bilgisinin artmasına, Parti prensiplerinin kökleşmesine, yurt sevgisinin, yurddaşlık ödevleri duygusunun yükselmesine yarıyacak konuşmalar, konferanslar, törenler hazırlar ve genel olarak dil, edebiyat konulariyle yakından meşgul olur. Dil devriminin gelişmesine, dil yadigârlarının toplanmasına, edebi zevkin yayılmasına çalışır, güzel yazı yazma, güzel söz söyleme müsabakaları hazırlar. Büyük Türk şair ve ediplerini anmak, tarihî ve millî günlerimizi kutlamak amaciyle törenler tertibeder. Halkevlerinin çıkaracakları dergilerin yönetim işi de bu kolun ödevleri arasındadır.

Güzel sanatlar kolu: Bu kol güzel sanatlara halkın sevgisini arttırmak, güzel sanatların memlekette gelişmesine çalışmak amacını güder. Müzik, resim, heykel, mimarî, süsleyici sanatlar alanlarında çalışan profesyonel veya amatör unsurları bir araya toplar. Genç kabiliyetleri korur ve bunların yetişmelerine çalışır. Halkevlerinde

Levent Şahverdi Arşivi

yapılacak törenlerin müzik ve oyun programlarını hazırlar. Halk için müzik geceleri tertipler. Müzisyenleri bir araya toplıyarak aralarında müzik konuşmaları yaptırır. Özel ve genel konserler hazırlar. Garp müziğinin ve garp müzik tekniğinin kökleşmesine, Türk halk müziği yadigârlarının toplanmasına ve garp tekniğine göre Türk müziğinin yaratılmasına ve geliştirilmesine çalışır. Milli oyunları teşvik eder, bunları her vesileden istifade ederek asli kıyafet, saz ve türküleriyle tekrarlatır. Koroların, orkestraların ve bandoların kurulmasına ve bunların iyi bir şekilde çalışmasına yardım eder.

Resim ve heykeltraşlığı yaymak için resim ve heykel sergileri hazırlar. Halkevlerinde resim ve heykel kursları açar ve bu alanda yetişme kabiliyeti gösterenleri korur ve onlara yardım eder. Gittikçe güzel sanatlar arasında yer almıya başlıyan fotoğrafçılığı teşvik eder, iyi ve sanatkârane fotoğraf alma tekniğini yaymak için kurslar, sergiler, müsabakalar açar.

Temsil kolu: Temsil kolu Halkevleri kollarının en önemlilerinden biridir. Halkevlerinin en büyük amacı halk terbiyesi olduğuna göre temsil kolu bu terbiyenin en verimli araçlarından biridir. Bu kol memlekette tiyatro sevgisini ve tiyatro zevkini kökleştirmiye çalışır. Kabiliyetli gençleri bir araya toplıyarak temsiller hazırlar. Bu suretle gençlerin güzel söz söylemelerini ve güzel konuşmalarını temin eder. Tiyatro artisti olmak kabiliyet ve istidadını gösterenleri korur. Ahlâki, terbiyevî ve millî temsillerle halka iyi şeyler telkin etmeye çalışır. Kukla ve Karagöz gibi halk sanatlarından da faydalanmayı ihmal etmez. Sinemadan istifade ederek halka öğretici, terbiye edici ve eğlendirici filimler göstermek bu kolun çalışma programı içindedir.

Spor kolu : "Sağlam fikirler sağlam insanların kafalarında bulunur" düsturunu göz önünde tutan Halkevlerinin spor kolları bu alanda halka ve gençliğe faydalı olmaya çalışır. Sporu, millî karakteri kökleştirmeye, millî bünyeyi sağlamlaştırmaya, memlekete sıhhatli, ahlâklı ve mert insanlar yetiştirmeye yarar bir araç telâkki eden Halkevleri, çalışmalarını bu ana prensiplere uydurmaktadır. Millî sporlarımızın canlanmasına çalışmak, mahallî şartlar ve imkânlardan faydalanarak sporun her çeşidini gençler arasında yaymak, müsabakalar tertip etmek bu kolun çalışma programını teşkil eder. Bulunduğu şehir ve kasabadaki spor kurumlarını korumak ve onlara yardım etmek ödevi de bu kola verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Sosyal yardım kolu: Türk milletinin en büyük hasleti muhtaçlara, din ve millet farkı gözetmeksizin yardım elini uzatmaktır. Sosyal yardım kolları bu milli hasletin teşkilâtlı ve en faydalı bir yolda gelişmesine çalışmaktadırlar. Hakiki ihtiyaç içinde bulunanlara yardım etmek, dispanserler veya gezici doktorlarla hastaların imdadına koşmak, okullardaki çalışkan ve müstait fakir çocukları koruyarak onlara kitap, elbise, yiyecek temin etmek, Türk milletine hiç yakışmıyan dilencilikle savaşarak çocukların bu kötü yola sapmalarını önlemek, halkın sağlık bilgisini arttıracak konferanslar, kitaplar, broşürler, levhalar çıkarmak, sağlık filimleri göstermek, işsizlere iş bulmak, hulâsa sosyal yardım için gereken bütün tedbirleri almak, sosyal yardım işlerine parayla ve bizzat çalışarak katılmak istiyenleri bir araya toplıyarak bunlardan en iyi bir şekilde faydalanmak ve memlekette sosyal yardım fikrini yaymak bu kolun belli başlı amaçları arasındadır.

Halk dersaneleri ve kurslar kolu: Okuma ve yazmayı halk arasında geniş ölçüde yaymak, halkın bilgisini arttıracak dil ve uzmanlık kursları açmak, teknik bilgileri halk arasında yaymak, el sanatlarını teşvik etmek gibi çeşitli işlerle görevlendirilmiş olan bu kol halka en çok faydalı işleri başarmaktadır.

Kütüphane ve yayın kolu: Halkevleri çalışma talimatnamesinin 89 uncu maddesinde: "Kütüphaneler, halk bilgisinin ilerlemesinde başlıca âmildir. Bu sebeple her Halkevinde bir kütüphane ve okuma odasının bulunması, Halkevinin ilk kurulma şartlarından sayılır." denmektedir. Hakikaten halk terbiyesiyle uğraşan kültür kurumlarının ilk önce kuracakları şey bir kütüphane olmalıdır. Halkın kültür seviyesini yükseltmek, halka Kemalizmin esaslarını, milli tarihimizi öğretmek, her türlü bilgiyi halk arasında yaymak, ancak bu konulara dair yazılmış kitapları halka okutmakla kabil olacağını düşünürsek, Halkevlerinin bu koluna düşen ödevin önemini daha iyi kavrarız. Tecrübeyle sabit olmuştur ki, Halkevleri kütüphaneleri halka en faydalı kurullardır. Evlerinde okuyacak sıcak ve müstakil oda bulamıyan okul talebelerine bu kütüphaneler sakin ve sevimli bir köşe vazifesini gördüğü gibi, faydalı eserleri, türlü gazete ve dergileriyle halkın okuma ihtiyacını karşılamakta ve kültürün geniş halk tabakaları arasında yayılmasına hizmet etmektedir. Kütüphane ve yayın kolunun diğer bir görevi de Halkevlerinin yayınlıyacağı kitapların basım ve yayın işlerini düzenlemektir. Bu kollar aynı zamanda gençler arasında

Levent Şahverdi Arşivi

kitab hulâsa etme müsabakaları tertip etmek, gezici kütüphaneler kurmak, kitap sergileri açmak, okuma odaları vücuda getirmek gibi aynı amaca yöneltilmiş türlü çalışmalarla ödevli bulunmaktadır.

Köycülük kolu: Cumhuriyet Halk Partisinin kurucusu Atatürk'ün şu meşhur sözünü hepimiz biliriz: "Türkiyenin hakiki sahibi, efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür." İşte bu derin manalı sözden ilham alan Parti, Halkevlerinin bir koluna da köy işleriyle uğraşmak görevini vermiştir. Talimatnamenin 104 üncü maddesi bu kolun görevini şöyle tarif eder: "Köycülük kolunun esas vazifesi köylerin sosyal, sıhhî, bedii gelişmelerine ve köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesanüt duygularının kuvvetlenmesine çalışmaktır." Halkevleri bu ödevi yerine getirmek için sık sık köylere giderler, uygun mevsimlerde köylerde törenler, bayramlar tertip ederek temsiller verirler, ağaç bayramları yaparak köylerde ağaç sevgisini kökleştirmeye çalışırlar, doktorlariyle hasta köylüleri muayene ve tedavi ederler. Belirli bir köyü ele alarak bu köyün kalkınması için gereken şeyleri yaparlar, köyün iktisadî durumunu düzeltmeye, sıhhat işlerini yoluna koymaya çalışırlar, suyu ile, okulu ile meşgul olurlar. Köylerde okuma odaları kurarlar, ecza dolapları gönderirler. Eğer köyde okul varsa bu okulun öğretmeni Halkevinin orada temsilcisi vazifesini görür. Halkevi köylünün şehirdeki işlerine aracılık eder. Devlet dairelerindeki işlerini takip eder. Hulâsa, talimatnamenin çizdiği programa göre köy kalkınması, köylü ile kentli arasındaki bağlılığın artması, temiz ve zengin Türk köyünün yaratılması ülküsü Halkevlerinin bu kollarına düşen en başlı ödevdir.

Tarih ve müze kolu: Halkevlerinin sonuncu ve fakat önemli kollarından biri de Tarih ve Müze Koludur. Zengin ve engin bir tarihe sahip olan, altında ve üstünde binlerce yıllık eski medeniyetlerin hatralarını ve eserlerini saklayan yurdumuzun tarihini araştırmak, tarihî anıtlarını halka tanıtmak ve sevdirmek, bunların bilgisiz ve duygusuz insanlar tarafından tahrip edilmesinin önüne geçmek, mahallî tarihler üzerinde incelemeler yapmak, arşivlerde, şer'î mahkeme sicillerinde, vakfiyelerde, eski yazma eserlerde bulunan tarihî malûmatı çıkarıp yaymak, halka tarih kültürü ve tarih terbiyesi vermek, gittikçe azalan güzel ve nadir Türk eserlerini, etnografik kıymeti olan eşyayı toplamak, folklor araştırmaları yaparak elde ettiği malzemeyi yayınlamak, eski eserleri halka tanıtmak için sergiler, müzeler kurmak Tarih ve Müze Kolunun belli başlı ödevleri arasındadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Çalışma kolları ve bunların vazifeleri hakkında kısaca bilgi verdiğimiz Halkevlerinin biraz da iç idarelerinden, kolların ve idare heyetlerinin nasıl kurulup, nasıl çalıştığından bahsedelim :

Halkevine üye olmak için hiçbir merasim yoktur. Medenî haklarına sahip her Türk kendi ihtisas, temayül ve zevklerine göre en ziyade beğeneceği bir kola yazılır. Halkevine üye kaydı için belirli bir zaman da yoktur. Her Halkevi her gün her zaman üye kaydına devam eder.

Yeni açılan Halkevlerinde açılış töreninden sonra, en çok bir hafta içinde her kola kayıtlı olan üyeler toplanarak komitelerini seçerler. Üye sayısı yirmibeşten elliye kadar olan kollar üç, elliden fazla üyesi olanlar beş kişilik bir komite seçerler. Bu komiteler de aralarından birini komite başkanı yaparlar. Halkevlerinde seçimler iki yılda bir tekrarlanır. Komite üyelerinden biri herhangi suretle komiteden ayrılırsa yerine vakit geçirilmeden bir yenisi seçilir. Halkevlerinin idare heyetini, Halkevi başkanının reisliği altında, komite başkanları teşkil eder. Her kolun komitesi ilk toplantıda yıllık çalışma programını hazırlar ve bunu kol umumi heyetiyle idare heyetine tasdik ettirerek çalışmaya başlar. Komiteler on beş günden az olmamak üzere sık sık toplanarak kolun işlerini görüşürler. Kol umumi heyetinin de, seçim toplantılarından başka, yılda en az iki defa toplanması ve altı aylık çalışma raporunu inceleyip onaylaması lâzımdır. Komiteler kollara kayıtlı üyeleri mümkün olduğu kadar Halkevlerinin işleriyle ilgilendirir ve aralarında iş bölümü yaparak müşterek ve ahenkli çalışmalara alışırlar. Bunlardan başka yılda bir defa Halkevine kayıtlı bütün üyeler Halkevi başkanının reisliği altında toplanır. Bu toplantıda başkan, Evin geçen bir yıllık çalışmaları hakkında üyelere bilgi verir ve gelecek yılın programını izah eder.

Halkevlerinin geliri, bulundukları yerin parti teşkilâtı tarafından temin edilir. Halkevleri hiç bir şekilde kendilerine gelir bulmakla uğraşmazlar. Yalnız yapılacak bağışlar, balo ve müsamere gelirleri, çıkarılacak dergilerin satışlarından gelen paralar müstesnadır. Halkevleri kendi bütçelerini yaparak bağlı bulundukları parti teşkilâtına tasdik ettirirler.

Halkevlerinin başkanları bağlı bulunduğu Parti İdare Heyeti tarafından seçilir. Yalnız Ankara Halkevinin başkanını Cumhuriyet Halk Partisi Umumî İdare Heyeti seçer. Bu Halkevinin bütçesi de Umumî İdare Heyetince onaylanır.

Levent Şahverdi Arşivi

Halkevlerinin idare heyetleri en az haftada bir gün toplanır, ve Halkevi çalışmalarını düzenler. Bütün giderler (masraflar) İdare Heyetinin tasdikinden geçer. İdare Heyeti altı ayda bir bütün kolların çalışmalarını belirten bir rapor hazırlıyarak Parti Genel Sekreterliğine gönderir. Bu raporun bir sureti de bulunduğu yerin Parti İdare Heyetine verilir.

Halkevlerinin salonları Cumhuriyet Halk Partisinin prensiplerine aykırı olmayan bütün toplantılara açıktır. Halkevlerinde satranç, domino, dama, bilârdo ve salon tenisi oynanabilir. Bunun dışındaki oyunlara izin verilmez. Halkevi toplantılarında bulunacaklar için özel yerler ayrılmaz. Yalnız Cumhurbaşkanına, Büyük Millet Meclisi Başkanına, Başbakana ve bulundukları yerlerin vali, kaymakam, bucak müdürü ile en büyük komutanına ve bunların eşlerine yer hazırlanır. Toplantılara geç gelenler yer bulamazsa ayakta dururlar.

Halkodaları :

Bir yerde Halkevi açılabilmesi için en az üç kolun kurulması şarttır. Bazı küçük kentlerle köylerde çok defa bu imkân bulunmadığı için Halkevi de açılamıyor. Bu gibi yerlerde mahalli imkân ve şartlara uyularak daha küçük teşkilâtla çalışan kurumlara ihtiyaç olduğu görülmüş ve bundan Halkodaları doğmuştur. İlk defa 1940 yılında yüz kırkbir Halkodası açılmıştır. Şimdi sayıları üç bine yaklaşan Halkodalarının yakın bir gelecekte her Anadolu köyünde kurulması Partimizin amaçları arasındadır. Halkodalarında kol teşkilâtı yoktur. Fakat bunların çalışma alanına Halkevlerinde görülen bütün işler girer. En az elli üyeyi bir araya toplıyabilen her yerde bir Halkodası açılabilir. Bununla beraber üye adedini çoğaltan ve bir Halkevinin açılabilmesi için gerekli şartları yerine getiren her Halkodası Halkevi haline gelebilir. Nitekim birçok Halkevleri önce Halkodası olarak kurulmuş ve büyüyerek Halkevi haline gelmiştir.

Halkodalarını odaya kayıtlı üyelerin seçecekleri 3-7 kişilik bir idare heyeti idare eder. Seçimler iki yılda bir yenilenir. Halkodası reisini idare heyeti kendi arasından seçer. Halkodaları üyelerinin 10-15 kişilik gruplara ayrılarak Halkodasına düşen ödevleri müşterek çalışmayla başarmaları ve her üyenin Halkodasının ödevleriyle ilgilenmesi esastır.

İç idareleri ve çalışma kolları hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştığımız Halkevlerinin başardığı işlere gelince; elimizde son yılların kesin istatistikleri bulunmadığı için en son rakamları veremiyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Yalnız Halkevlerinin onuncu yıldönümünde (1942) çıkarılmış olan eserden bazı rakamları vermekle yetineceğiz.

1941 yılı sonunda Halkevlerine yazılı üyelerin sayısı yüz kırk beş bini bulmuştur. 1940 yılı içinde Halkevlerinden faydalanmış yurddaşların sayısı ise on milyondur. 1940 yılında Halkevlerinde türlü konular üzerinde beş binden fazla konferans verilmiştir. Aynı yıl içinde verilen temsillerin sayısı iki bin, konserlerin sayısı bin iki yüzdür. Bu yıl içinde Halkevlerinde iki bine yakın sinema gösterilmiş, iki bin yirmi üç aile toplantısı yapılmış, bin dokuz yüz köy gezisi olmuş, yüz elli güzel sanatlar sergisiyle dört yüze yakın muhtelif sergiler açılmış, sosyal yardım kolları kırk binden fazla yardım yapmış, Halkevi kütüphanelerinde mevcut dört yüz küsur bin kitaptan 2.461.813 kişi faydalanmış, türlü kurslara kırk beş bin yurttaş devam etmiştir. Halkevlerinin 1944 yılı Ağustosuna kadar çıkardığı eserlerin sayısı dört yüz doksan ikidir. Yirmi iki Halkevi ise muntazam bir şekilde dergiler çıkarmaktadır.

Bu arada Partimizin Halkevlerini modern binalara sahip kılmak hususunda harcadığı büyük emekleri de şükranla anmak yerinde olur. Projeleri, Partinin özel inşaat bürosunda hazırlanan bu binalar büyük toplanma salonları, tiyatroları, sinemaları, kütüphaneleri ve modern tesisleriyle bulundukları şehri süsleyen halk saraylarıdır.

Görülüyor ki Halkevlerinin sosyal ve kültürel alanda yurda ve yurttaşa yaptığı hizmetler sayısızdır. Yurt aydınlarının büyük bir ekseriyetini kucağında toplayan bu ülkü ve kültür ocaklarına milletçe göstereceğimiz ilgi ve yardımın yurda en büyük hizmet olacağını hatırdan çıkarmamalı ve her Türk aydınının Halkevlerinde çalışmasının en kutsal bir yurt ödevi olduğuna inanmalıyız.

Aylık Ansiklopedi Cilt 1, s. 342-345 Mart 1945

DOKTOR REŞİD GALİP,

(1893 - 1934)

1908 Meşrutiyet devriminden sonra yetişmiş milliyetçi gençlerin en değerlilerinden biri olan Doktor Reşid Galip, Cumhuriyet Türkiyesi tarihinde adı daima sevgi ve saygı ile anılacak bir devlet ve fikir adamıdır. Kendini bildiği günden ölünceye kadar yurt ve millet sevgisini kalbinde en kutsal bir heyecan ve ihtirasla taşıyan Reşid Galib'in hayatı temiz bir idealist hayatıdır. 1893 (1309 rumi) de Rodos'ta, Hamzabey Mahallesinde doğdu. Babası Bulgaristan'ın İslimiye kasabasından hâkim

Levent Şahverdi Arşivi

(yargıç) Mehmed Galip Bey, annesi Rodos'lu Münevver Hanımdır. Büyük babasının babası Rodos'ta subaşı imiş. 23 Kasım 1919 da Köycüler Cemiyetine verdiği taahhüt senedinde ilk tahsil hayatını şöyle yazmıştır: "Rodos'ta doğdum, tahsil-i iptidaimi evde yaptım. Sonra Alliance Israélite'e girdim. Bir sene sonra, umumiyetle olduğu gibi, Abdülhamid'in emriyle çıkarıldım. Rüştiye ile beş senelik idadiyi Rodos'ta ve yedi senelik idadiyi İzmir'de 1324 de ikmal ettim. Mektepte başarı olduğum muhtelif idareler tarafından iddia edilmiştir. Bu yüzden ahlâk numaramı birkaç kereler sıfıra indirdiler. Benim zararım müdürler, muavinler ve mubassırlardan başka kimseye dokunmadığı cihetle, bunu bera-yı intikam yaptıklarına kanaat getirdim ve hiç müteessir olmadım. Sonra iki sene Rodos'ta Frerlerin St. Jean - Baptiste kolejine devam ettim. Sınıfta daima birinci olurdum."

1327 (1911) de Askeri Tıbbiyeye girdi. Üçüncü sınıfta iken gönüllü olarak Balkan Harbine katıldı ve üçüncü tahkim mıntakasında muavin doktor olarak çalıştı. Dördüncü sınıftan Birinci Dünya Savaşına gene gönüllü sıfatiyle iştirak etti ve Kafkas cephesinde, teşkilât-ı muhsusada tümen, tabur doktorluğunda, 30 uncu Tümen sıhhiye bölüğünde, Üçüncü Kolordu nekahathanesi doktorluğunda bir buçuk yıl hizmet etti. Bu sırada oldukça ağır bir hastalık geçirdiğinden İstanbul'a döndü. Mayıs 1333 (1917) de diploma aldı ve asker olmasına rağmen Tıb Fakültesi Fenn-i Tedavi ve Seririyat-ı Tedaviye Asistanlığına alındı. Dört beş ay sonra Dördüncü Ordudan istenilerek Şam'da kurulan Hıfzıssıhha Müessesesine tayin edildi. Bu sırada tekrar hastalandığı için hem istirahat etmek, hem de hava değiştirmek üzere kendisini Cebel-i Lübnan'daki Darüleytamın Dahiliye Müdürlüğüne naklettiler. İzinle İstanbul'a döndüğü zaman tekrar Tıb Fakültesinde asistanlığa girdi. Aynı zamanda Haydarpaşa'da Darüleytam Hastanesi Dahiliye Mütehassıslığını üzerine aldı. 2 nisan 1335 (1919) da sıhhî durumundan dolayı askerlikten tekaüt oldu.

Birinci Dünya Harbi sona ermiş ve Osmanlı Devleti ağır bir mütareke imzalamıştı. İstanbul yaşanması güç bir şehir olmuştu. Bu sırada yurda bütün varlıklarıyle bağlı, idealist bazı gençler "Köycüler" adı altında bir cemiyet kurmuşlardı. Bu cemiyetin altı maddeden ibaret kısa tüzüğünün birinci maddesi şuydu: "Köylüler arasında insaniyetkâr bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maarif hususunda kendilerine yardım etmek maksadiyle İstanbul'da 25 teşrinisani 1334 tarihinde Köycüler namında bir cemiyet kurulmuştur." Doktor Reşid

Levent Şahverdi Arşivi

Galip bu cemiyetin 4 numaralı üyesiydi. Köylerde yerleşerek bir misyoner feragatiyle çalışmak isteyen ve adetleri on beşi geçmeyen bu gençlerin en ateşli ve heyecanlısı Doktor Reşid Galip'ti.

Köycülerin ilk kafilesi 10 nisan 1335 (1919) tarihinde Kütahya'ya vardılar. Bu kafileden Doktor Hasan Ferid ve Reşid Galib Tavşanlı'da, Doktor Fazıl Doğan ve Doktor Mustafa Emet'te yerleştiler. Reşid Galip Tavşanlı'da aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Reisliğini üzerine aldı. Bu sırada Kuva-i Milliye için iane toplanmasını bahane eden İstanbul hükümetinin bir müfettişi kendisini, halktan zorla para toplamak suçiyle, mahkemeye sevketti. Fakat Kütahya Bidayet Mahkemesi ilk celsede beraetine karar verdi. 1920 Haziranında başlayan Yunan taarruzu ile Kütahya havalisinde işgal tehlikesi belirmesi üzerine dağılan Köycülerin hayatı bin bir sıkıntı içinde geçmiş hakiki bir misyoner hayatıdır.

Köycülerin dağılmasından sonra Hilâliahmer (Kızılay) Beşinci İmdad-ı Sıhhî Heyeti Başhekimliğini üzerine alan Reşid Galip, bir yıldan fazla bir müddet Burdur, Antalya, Aydın ve Denizli'de dokuz dispanser ve iki hastane ile Antalya laboratuvarını başarı ile idare etti. Bu sırada bazı mikropların daha çabuk boyanması hakkında bulduğu usulden ve idarî sahada gösterdiği muvaffakıyetten dolayı ikramiye ve takdirname aldığı gibi, 10 şubat 1921 de Kuşadası, Söke veba mücadelesi hakkında gönderdiği rapordan dolayı teşekkürname ile taltif edildi. 11 eylül 1921 de Sıhhıye Vekâleti Hıfzıssıhha Müdür Muavinliğine tayin olundu. Ankara'da sıhhati bozulduğundan havası yumuşak bir yere naklini istedi. 5 Aralık 1921 de Mersin Hükümet Doktorluğuna nakledildi. Burada aynı zamanda Karantina ve Hapisane Doktorluğiyle Gümrük Kimyager Vekilliği, Matbuat, İstihbarat Mümessilliği vazifelerini de yaptı. Bir müddet sonra kendisini Gaziantep Sıhhıye Müdürlüğüne ve arkasından Vekâlet İstatistik ve Neşriyat Şubesi Müdürlüğüne tayin ettilerse de sıhhat ve aile durumundan dolayı kabul etmedi. 1 ocak 1924 de çekilerek Mersin'de hususî muayenehane açtı. 30 mart 1924 te Sekizinci Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Delegeliğine tayin edildi. 10 ocak 1925 te Aydın Milletvekilliğine seçilerek Ankara'ya geldi. Bir müddet sonra Ankara İstiklâl Mahkemesi üyeliğine getirildi. İstiklâl Mahkemelerinin kaldırılmasına kadar bu vazifede kaldı. Bu arada iki yıl kadar Türk Ocakları Merkez Heyeti Reis Vekilliğini yaptı. 1930 nisanında Türk Ocakları Merkez Heyetine bağlı olarak kurulan "Türk Tarihi Tetkik Encümeni"nin

Levent Şahverdi Arşivi

Umumi Kâtipliğine seçildi; Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Tarih Kurumu) teşekkülünde aynı vazifeyi muhafaza etti. 1932 de Türk Ocaklarının kapanması üzerine Parti Umumi İdare Heyeti üyesi olan Reşid Galip, Halkevlerinin idaresiyle ödevli olan beşinci büronun başına geçti. Halkevleri tüzüğünün hazırlanmasında ve Halkevlerinin açılmasında değerli hizmeti oldu. 19 eylül 1932 de Maarif Vekâletine tayin edildi. Bakanlığı zamanında Üniversite ıslahatı gibi cidden müşkül bir işi cesaret ve muvaffakıyetle başarıdı. 13 ağustos 1933 te Maarif Vekâletinden ayrılarak bütün vaktini Türk Tarih Kurumuna ve tarih çalışmalarına verdi. 1934 şubatının sonuna doğru zatürreeye tutuldu ve 4/5 mart 1934 gecesi Ankara'da Keçiören'deki evinde henüz kırk bir yaşında iken gözlerini hayata kapadı.

Reşid Galib'i anlayabilmek için onu, insan ve meslek adamı olarak, ülkücü, halkçı ve milliyetçi olarak, politikacı ve devlet adamı olarak, fikir ve ilim adamı olarak ayrı ayrı cephelerden tetkik etmek lâzımdır.

Reşid Galib'i okul hayatında iyi bir talebe olarak görüyoruz. Kendisi haşarı olduğunu söylüyorsa da, bu haşarılık hiç bir zaman haddini aşmış değildir. İzmir İdadisinde onu tanıyan arkadaşlarının hâtırasında Reşid Galip sevimli, zeki, birinci değilse de, en iyilerden sayılan bir talebedir. Tıbbiyede sınıf arkadaşı ve sınıflarının birincisi olan Doktor Şükrü Yusuf Sarıbaş, ölümü münasebetiyle yapılan törende ondan bahsederken: "Her şeyin mahiyetine, esasına, nüfuz eden tahlilci, tenkidci keskin mantığı, idealist yüksek karakteri" ile kendisini tanıttığını söylemiş ve: "İleri sınıf derecesini kaybetmemek korkusu ile gündelik derslerden başını kaldırmayan dar kafalı çalışkanlardan değildi; fakat tababetin ana hatlarını keskin zekâsı ile kavramak için çok zahmet çekmedi." demişti (Bakınız, Hâkimiyet-i Milliye, 10 mart 1934).

Reşid Galip kuvvetli bir dahiliye mütehassısı idi. Mersin'deki kısa serbest doktorluk hayatında onu teşhisi kuvvetli, hastaları üzerinde çok iyi tesir bırakan muvaffak bir doktor olarak görüyoruz. Çok okur ve araştırıcı zekâsıyla okuduğunu çok iyi hazmederdi. Eğer akademik hayatta kalsaydı, büyük bir ilim adamı olabilirdi.

Reşid Galib'in insan tarafı doktorluğundan daha kuvvetliydi. Tavşanlı'dan Köycüler Cemiyeti merkezine gönderdiği raporlardan birinde şöyle yazmaktadır: "Gerçi ancak geçinmek için para kazanıyoruz. Köylünün ve halkın zararına iktisab-ı servet ettiğimiz yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakat bu hekimlik bendenize dilencilikten fena geliyor. Burada bilâ ücret tedaviye muktedir olabilseydik, zevkimize pâyan olmayacaktı. Bir hastayı iyi etmek için pazarlık etmek veya iyi ettikten sonra avucuna bakmak pek iğrenç geliyor. İşte bütün tahammülümüzü perişan ve payimal eden nokta budur. İnsanda ne köycülük neşe ve istirahati, ne de bir köycü açık kalbliliği bırakıyor. Kendilerine iyilik etmeğe geldiğimiz kimselerle bizim aramızda her ikimizi bihuzur eden bir ifrit yaşıyor, bu da paradan ibarettir." Hakikaten Reşid Galip bütün ömründe parayı bir köle gibi kullanmış, fakat onu hiç bir zaman kendisine efendi yapmamıştır. Politika hayatına atılmasında belki bu hissin de tesiri olmuştur. Aç kalsa, kimseden on para istiyemezdi. Başından geçen şu hâdise çok karakteristiktir: Milletvekili olarak Ankara'ya ilk gelişinde çok yakın bir dostu kendisinden para istemiş, o da on para ayırmadan mevcudunu arkadaşına vermiş ve telgrafla Mersin'deki ailesinden para getirinceye kadar iki gün yemek yemeden yaşamış. Çünkü lokantaya gidecek parası olmadığı gibi, henüz yabancısı olduğu Ankara'da lokantaya borç etmeğe de sıkılmış.

Reşid Galib'in en bariz vasıflarından birisi de idealist olmasıdır. Daha okul sıralarında iken tahsilini bırakarak cephelere koşmuş ve buralarda hayatını feda edercesine çalışmış; köycülükte gösterdiği feragat, heyecan ve aşk; bütün yurt davalarına karşı beslediği yüksek ilgi; onun yurdu ve milleti için her şeyi göze almasını bilen bir ülkücü olduğunu ispat eder. Eserleri, makaleleri yalnız ve yalnız memleketin sosyal dâvalarına aittir.

Bazı insanlar dünyaya rahat etmek ve ömürlerini hoş geçirerek tabiatın insanlara bahşettiği bütün nimetlerden müstefit olmak için gelmişlerdir. Bunların nazarında bir memleket davası yoktur. Aziz canlarından başka bir şey düşünmezler. Tehlikeli maceralardan daima uzak kalırlar. Reşid Galip bu tip insanların tamamen zıddı idi. Onca şahsı, ailesi ve çocukları memleket davalarından sonra gelirdi. Kırk yıllık ömrünün yirmi yılını, her türlü tehlikeyi göze alarak yalnız doğru bildiği yolda Türk milletine hizmet için harcadı. Bir çocuk bayramında Ankara öğrencilerine hitap ederken, onun bu en kuvvetli tarafını belirten şu güzel cümlelerle çocuklara and içirmişti: "Türküm, doğruyum, çalışkanım. Yasam, küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, budunumu özümden çok sevmektir. Ülküm, yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun."

Levent Şahverdi Arşivi

Reşid Galip hakiki bir halkçı ve milliyetçi idi. Daha Tıbbiye talebesi iken Türk Ocağının en faal bir uzvu bulunması, köycülüğü bütün varlığıyle benimsemiş olması bundandır. "Köy Muallimleriyle Sıhhi Musahabe" adlı eserine şu cümlelerle başlar: "Ben köylü dostu bir hekimim. Köy muallimleri, siz de köylüye dostsunuz. Sizinle müşterek dostumuzun saadetine, refahına ve bunları istihsale götürecek yollara, çarelere dair konuşabiliriz. Şüphe yok ki bizim köylüye muhabbetimiz aynı zamanda vatana muhabbettir. Çünkü köylü vatanın köküdür, ana unsurudur, asıl temelidir. O -ahlâk, sıhhat, fikir ve malûmatça- ne kadar ileri giderse vatan o kadar kuvvetlenir, yükselir".

Politikacı ve devlet adamı Reşid Galib'e gelince: Devlet adamı olmak için birçok meziyetleri vardı. Mükemmel bir hatipti. Kuvvetli mantığı ve sürükleyici hitabet tekniğiyle Mecliste ve Meclis dışında kendini tanıttı. Sevimliydi, doğru bildiğine kuvvetle inanır ve başkalarını da inandırırdı. Çalışkandı. İnsanları çalıştırmasını, zorlamadan, fakat içten gelen bir arzu ile çalıştırmasını bilirdi. Büyük meseleleri kavramak, plânlamak ve yürütmek kudretini haizdi. Dürüst, mert ve cesurdu. Bütün bu meziyetlerine rağmen onun politika hayatında tamamen muvaffak olduğunu söyleyemeyiz. Fazla hassas olması, politikacıda aranan tahammül, sabır ve müsamahayı ekseriya gösterememesi bu muvaffakıyetsizliklerin âmilidir. Reşid Galib'e muhteris diyenler olmuştur. Evet, Reşid Galip muhteristi; fakat onun bu ihtirası yalnız memlekete hizmet arzusundan ileri geldiği için asil bir ihtirastı.

Reşid Galip fikir ve ilim adamı kabiliyetlerinin çoğuna sahipti. Tarih davasını çok iyi kavramış, bu davayı kuvvetlendirmek için büyük gayret sarfetmişti. Birinci Türk Tarih Kongresindeki konferans ve tartışmaları, Türk tarih tezini vazetmekte ve bunu müdafaada gösterdiği iktidar, bu alandaki istidat ve kabiliyetlerini gösteren misallerdir. O herşeyden evvel bir sentez adamı idi. Büyük davaları tahlil ve terkipte emsalsiz bir maharet ve kudret gösterirdi. Tatlı ve akıcı üslûbiyle iyi bir yazardı.

Hulâsa, Reşid Galip çok genç yaşında kaybolmuş bir kıymettir. Ölümiyle memleket temiz, idealist, muktedir bir evladından, Tarih Kurumu çalışkan ve imanlı bir uzvundan mahrum kaldı. Ölümünün memleket ölçüsünde uyandırdığı derin teessür, Türk basınında çıkan yazılar, onun ne kadar çok sevilmiş olduğunu gösterir.

Reşid Galib'in başlıca eserleri şunlardır: "Tıb Fakültesinin Tedennisi ve Islah Çaresi" ne dair broşür, 1918. "Dertler ve Dertleş-

Levent Şahverdi Arşivi

meler: Tıbbî-İçtimaî musahabe", 1928. "Çocuk Bakımı", 1929. "Sıhhat Koruma Bilgisi", 1929. "Dört Azgın Canavar", 1929. "Yiyecekler", 1929. "İnsan Bedeni", 1929. Dördüncü cilt "tarih" (Cumhuriyet tarihi), 1931. Bunlardan başka birçok gazete ve dergilerde tıbbî, içtimaî, siyasî ve tarihî yazılar.

Aylık Ansiklopedi Cilt 1, s. 371-373 Nisan 1945

MİMAR KOCA SİNAN

(1490 (?) - 1588)

Osmanlı - Türk mimarisinin en büyük üstadı, onaltıncı yüzyılın dünya ölçüsünde dâhi sanatkârı.

Doğuşu ve ailesi: Sinan Kayseri'nin şimdi Kesi Bucağına bağlı Ağırnas köyünde doğdu. Doğum tarihini kesin olarak bilemiyoruz. Her nekadar 11 kasım 1312 (1896) de İkdam gazetesinde çıkan bir makalede (Bu makale daha sonra 1315 te İkdam tarafından basılan Tezkiretülbünyan'ın başına konmuştur) Sinan'ın 9 Recep 895 hicret yılında Kayseri'de doğduğu, ayına ve gününe varıncıya kadar yazılmış ve bu tarih sonradan Sinan hakkında yazı yazanlar tarafından en küçük bir tenkide tâbi tutulmadan kabul edilmişse de, bu iddia tamamiyle indidir ve herhangi bir kaynağa dayanmamaktadır. Tezkiretülbünyan sahibi ve Sinan'ın dostu şair nakkaş Sâi Mustafa Çelebi, büyük mimarın türbesi için yazdığı kitabedeki tarih mısraiyle Sinan'ın 996 hicret yılında öldüğünü ve: "Yüzden artık ömür sürdü akıbet kıldı vefat" mısraiyle de kameri yıl hesabile yüz yaşından fazla yaşadığını ifade ettiğine göre doğum tarihinin 1490 yılı etrafında olması icabeder (F. Babinger, Der Islam'ın IX. cildinde çıkan makalesinde Sinan 'ın ölüm tarihini 1578 olarak tesbit etmişse de bu da tarih mısraını yanlış hesap etmesinden ileri gelmiştir).

Sinan'ın doğum yeri ve milliyeti hakkında da son zamanlara kadar birbirine uymayan rivayetler vardı. İlk defa Ahmed Refik tarafından neşredilen arşiv vesikalariyle Sinan'ın Ağırnas'ta doğduğu kesin olarak anlaşıldı (Bakınız: Ahmet Refik; Mimar Sinan, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, sayı 101, 6 ve 22 numaralı vesikalar).

Sinan Hıristiyan Türk bir ailenin çocuğudur. Bunu devşirme olmasından ve kendi vakfiyesiyle bazı divan hükümlerinden anlıyoruz. Anadolu'da – bugün Romanya ve Bulgaristan'da bulunan Gagavuzlar gibi – Hıristiyan Türklerin bulunduğu malûmdur. Bizanslılar, Arap ve Türk akınlarına karşı koymak için Rumeli'den Avar, Peçenek vesair

Levent Şahverdi Arşivi

Türk boylarını Anadolu'ya getirerek yerleştirmişler ve bunlar için Türkçe İnciller dahi yazdırmışlardı. Rahmetli Hasan Fehmi Turgal'ın 982 Hicret yılı (1574) tarihli emlâk tahrir defterleri üzerinde yaptığı incelemeler, Sinan'ın hayatta bulunduğu yıllarda Ağırnas Köyü halkının hemen tamamiyle Türk adları taşıdığını meydana çıkarmıştır (Bakınız: Uluğ İğdemir, Koca Sinan Kimdir? Ulus, 10.4.1938).

Sinan'ın babası bazı kaynaklarda Abdülmennan, bazılarında Abdullah veya Abdurrahmandır. Ekseriyetle sonradan Müslüman olanlara bu adlar verilmekte idi. Büyük babasının Doğan Yusuf Ağa olduğu hakkındaki rivayet de diğer rivayetler gibi ciddî bir kaynağa dayanmamaktadır. İkdam'daki meşhur makaleyi yazan zat, Sinan'ın iki defa evlendiğini, fakat zürriyeti olmadığını söylemekteyse de bu iddianın da arşiv vesikaları ve Sinan'ın vakfiyesiyle asılsızlığı meydana çıkmış bulunmaktadır. Ahmed Refik'in neşrettiği vesikalardan altıncısının altındaki "Mimarbaşıoğlu kapı kethüdasına verildi" kaydı Sinan'ın oğlu olduğuna delâlet ettiği gibi, vakfiyesinden de karısının, oğlunun ve kızlarının adlarını öğreniyoruz: Karısı Mihri binti Mahmud (kendisinden önce ölmüştür), oğlu Mehmed Bey (Ankara Sancağı Beyliği yapmıştır), kızları Ümmühan ve Neslihan'dır.

Resmî hayatı: Sinan Yavuz Sultan Selim zamanında devşirme olarak İstanbul'a getirilmiş ve Acemioğlanlar Ocağına kaydedilmiştir. Ancak hangi tarihte İstanbul'a geldiği ve Acemioğlanlık devresinin ne kadar sürdüğü belli değildir. Kendisinin 922 (1516) da yapı işlerinde çalışmak üzere Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine iştirak ettiği anlaşılıyor. Bundan sonra Kanuni devrinde yeniçeri olarak 927 (1521) de Belgrad, 928 (1522) de Rodos seferlerine katıldı. Dönüşte Atlı Sekbanlık rütbesini aldı. 932 (1536) da Muhaç muharebesine gitti; bunun üzerine kendisini Acemioğlanlar Yayabaşısı yaptılar. Bundan sonra sırasiyle Kapı Yayabaşısı, daha sonra da Zemberekçibaşı oldu. 938 (1532) de Alaman, 940 (1533) Irakeyn seferlerine iştirak etti. Irakeyn seferi esnasında Van gölünün batısında Tatvan civarında bulunuyorlardı. Gölün karşı kıyısını ellerinde tutan İran'lıların durumu hakkında malûmat almak icap etti. Kumandan, Sinan'ı çağırdı ve birkaç gemi yaparak karşıdaki düşmandan haber getirmesini emretti. Sinan, gemi yapma vasıtalarının noksanlığına rağmen arkadaşlariyle işe girişti ve kısa bir zamanda üç kadırga yaptı. Bunlara top, tüfek ve lüzumlu malzeme de kondu. Sinan bu küçük donanmaya kaptan tayin edildi ve yol arkadaşlariyle birlikte karşı sahile giderek düşman hakkında

Levent Şahverdi Arşivi

kıymetli haberler getirdi. Bu müşkül işi başarılışından dolayı takdir edildi ve seferden dönüşte hasekilik rütbesi verildi.

Birkaç yıl sonra (943-944) Pulya ve Korfoz, daha sonra da Karabuğdan seferlerine katıldı. Buğdan seferi esnasında Prut nehri üzerine bir köprü kurmak icap etti. Yapılan köprüler akıntıya dayanamıyor, nehir kenarları bataklık olduğundan temel tutturulamıyordu. Lûtfi Paşa Padişaha bu köprüyü Sinan'dan başka kimsenin kuramayacağını söyledi. Padişah Sinan'a emir verdi. Sinan büyük bir gayretle çalışarak on üç gün içinde mükemmel bir köprü kurdu. Bu başarı kendisini Padişaha ve devletin ileri gelenlerine iyice tanıttı, taltif ve takdir edildi.

Buğdan seferinden dönüşte Mimarbaşı Acem Alisi ve arkasından Veziriâzam Ayas Paşa öldüler. Sinan'ın hâmisi ve takdirkârı olan Lûtfi Paşa Veziriâzam oldu. Ayas Paşa için bir türbe yapılması düşünülüyor ve üstad bir mimar aranıyordu. Lûtfi Paşa Mimarbaşılığa Sinan'ın getirilmesini tavsiye etti. Yeniçeri Ağası Sinan'ı çağırarak bu vazifeyi kabul edip etmeyeceğini sordu. Sinan önce bir tereddüt devresi geçirdi. Yıllardan beri şan ve şerefle hizmet ettiği Yeniçeri Ocağından ayrılmak biraz güç olacaktı. Fakat mimarlığı da kendisi için çok çekici buluyordu. Nihayet kararını verdi ve Mimarbaşılığı kabul etti. Sinan bu tarihten itibaren ölünceye kadar tam yarım asır muazzam Osmanlı İmparatorluğunun bütün resmî binalarını, mabet ve abidelerini nezaret ve kontrolü altında bulunduran ve maiyetinde binlerce mimar, usta ve işçi çalıştıran Mimarbaşılık makamını salâhiyet ve iktidarla elinde tuttu. Onun asıl cihanşümul hayatı bu tarihte başlıyordu (Bakınız: Sai, Tezkiretülbünyan, İkdam Matbaası, 1315, sayfa 23 v.d.).

Sanat hayatı ve eserleri: Sinan Osmanlı İmparatorluğunun en muhteşem bir devrinde yaşadı. Yavuz Selim ve Kanunî Süleyman gibi kudretli padişahların doğuda ve batıda yaptıkları fütuhatla dünyanın en büyük imparatorluklarından biri kurulmuştu. Sinan yeniçeri olarak bu geniş ülkenin her tarafını dolaşmış, kendinden önce yapılmış eserleri görmüş ve tetkik etmişti. Esasen Sinan'a gelinceye kadar bir Osmanlı-Türk mimarisi doğmuş ve eserlerini de vermiş bulunuyordu. Sinan, gelişme çağında olan bu sanatı yüksek dehası ve derin bilgisiyle en olgun bir hale getirmiş ve klâsik Türk mimarisini yaratmıştır. İmparatorluğun en zengin bir devrinde yarım asırdan fazla mimarbaşılık yapmış olması, Sinan için ayrıca büyük bir talih eseridir. Süleymaniye ve Selimiye gibi muhteşem abideler ancak böyle bir devirde yapılabilirdi. Sonra türlü alanlarda yetişmiş bir sanatkâr ordusu Sinan'ın

Levent Şahverdi Arşivi

emrinde idi. Çinicilik, taşçılık, oymacılık ve diğer el sanatları en nefis örneklerini bu devirde veriyordu. Avrupa'da Rönesans'ın insanlığa yeni bir ufuk açtığı bu çağda Türk sanat ve kültürü de en ileri derecesine varmıştı.

Sinan'ın eserlerini ve sanat tarihindeki özel yerini yetki ve metodla incelemiş bir monografi henüz yazılmamıştır. Türk Tarih Kurumu bu derin boşluğu doldurmak amaciyle 1935 ten beri mütehassısları çalıştırmaktadır. Bu eserin bir an önce çıkması Türk sanat ve kültür tarihi için bir kazanç olacaktır.

Türk mimarisi ve dolayısiyle Sinan hakkında garp dillerinde çıkan etüdler de kâfi derecede esaslı değildir. Sinan'ın bütün eserlerini inceden inceye tetkik ederek onun Türk mimarisine ve dolayısiyle cihan mimarisine neler getirdiğini tesbit etmek Türk ilim ve sanat adamlarına düşen bir ödevdir.

Garp ulemasının büyük bir ekseriyeti gayet haksız olarak Osmanlı Türklerinin mimaride Bizans'lıları taklid ettiklerine kanidirler. Halbuki inkâr edilmiyen bir hakikattir ki, Türkler İstanbul'u almadan önce kendilerine mahsus bir üslûpta abideler yapmışlardı. Bursa, İznik ve Edirne'deki eserler bunun canlı şahitleridir. Onaltıncı yüzyılın başına kadar bina edilen mimari eserlerde – Fırûzağa, Mahmudpaşa, Davudpaşa, Murad ve Atikalipaşa camilerinde olduğu gibi – Bizans tesiri hiç yoktur. Bunun tersine olarak plân ve tezyinat itibariyle bu eserlere tamamiyle Anadolu üslûbu hâkimdir. Türk eserlerinden ilk defa Beyazıd Camunin plânında Bizans tesiri göze çarpar. Bunda da Ayasofya'nın plânı aynen kopya ve taklid edilmiş değildir. Aksine olarak Ayasofya'da görülen eksikliklerin bir kısmı burada tamamlanmıştır. (Bakınız: A. Gabriel; Türk sanatı ve tarihi, sanattaki mevkii, Hayat, cild 2, sayı 40). Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye ile Sinan'ın diğer küçük eserlerinde ise Bizans eserlerinde görülen mantıksızlıklar, kusurlar birer birer düzeltilmiş ve Ayasofya'daki uzunlamasına bir salon yerine bir merkez etrafında toplu bir plân meydana getirilmiye çalışılmış ve bunda muvaffak olunmuştur. Diğer taraftan dış tesir bakımından da Sinan'ın eserleri Ayasofya'ya kat kat üstündür. Ayasofya'nın dört köşe bir taş yığını tesiri yapan dış manzarası karşısında Süleymaniye'nin hatlarında ihtişamla zarafeti, sağlamlıkla inceliği mezcettirdiğini ve umumi heyeti itibariyle kusursuz bir abide tesiri bıraktığını görürüz. Süleymaniye'nin gün batarken ufka akseden silu-

Levent Şahverdi Arşivi

etini görenler onun gökyüzüne doğru fırlıyan bir sanat şaheseri olduğunu tasdikte gecikmezler.

Sinan'ın sanat dehası garp sanat tarihçilerinin büyük bir çoğunluğu tarafından takdir edilmiştir.

Sâî, Tezkiretülbünyan'da Sinan'ın ağzından onun hayatını anlattığı gibi, Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye camileriyle Kırkçeşme su yolları ve Çekmece Köprüsünün nasıl yapıldığını da tafsilâtiyle anlatmıştır. Her devirde olduğu gibi bu devirde de Sinan'ı çekemeyenlerin Padişah nezdinde yaptıkları tezvirat ve büyük sanatkârın dürüst, hummalı çalışmalariyle bu tezviratı nasıl suya düşürdüğü açıkça görünür.

Sinan hakikaten yılmaz bir azim ve metodlu bir çalışma tarzı sayesinde hiç bir sanatkâra nasip olmamış değer ve adette abide meydana getirmiştir ki, o bu yönden de dünyada eşsizdir. İnşaata ait hesapların büyük bir itina ile tutulduğu görülmektedir. Süleymaniye'nin inşaat ve malzeme hesapları 120 defterden ibaret muazzam bir kütüphane teşkil eder. Çalışan usta ve işçiler, her işçinin aldığı yevmiye, her gün alınan malzeme ve bu malzemenin kullanıldığı yerler birer birer deftere geçirilmiştir. Eğer Sinan metodlu çalışmasını bilmeseydi, Süleymaniye gibi bir abide yedi yılda, Selimiye gibi dünyanın pırlantası denmiye lâyık bir eser altı yılda meydana gelmezdi.

Sinan kadar çeşitli inşaat yapmış mimar pek azdır. Türk Tarih Kurumu'nun tenkitli baskısını hazırladığı Tezkiretülebniyede bunların adedi şöyle tespit edilmiştir: 84 cami, 52 mescid, 57 medrese, 7 darülkura, 22 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa, 7 suyolu ve kemeri, 8 köprü, 16 kervansaray, 33 saray, 6 mahzen, 32 hamam.

Sinan yarım asırlık sanat hayatında geniş Osmanlı İmparatorluğunun dört bucağını emsalsiz eserleriyle süslerken bir taraftan da kendi sanatını daha uzun yıllar devam ettirecek kudretli talebeler yetiştiriyordu. Bu talebelerden bir kısmının Hindistan'a kadar giderek orada da Türk dehâsının ölmez eserlerini yarattıklarını görüyoruz.

Sinan kendi eseri addedilen, Süleymaniye'nin kuzey köşesindeki türbede gömülüdür. Büyük sanatkârın hayatı gibi türbesi de sade ve mütevazidir.

Bibliyografya: Sinan'ın hayatı için en esaslı kaynak Sâî'nin yukarda adı geçen eseridir. Sinan hakkında son zamanlara kadar yazılan biyografiler Sâî'nin eserinden ve İkdam'ın yukarda adı geçen makale-

Levent Şahverdi Arşivi

sinden iktibas edilerek yazılmış olduklarından bu eser ve makalede düşülen hatalar aynen tekrar edilmiştir. Sinan hakkında yazılan tetkiklerden tenkitli bir tarzda bahsetmek suretiyle en doğru biyografiyi Rıfkı Melûl Meriç hazırlamıştır. Bu biyografi mayıs 1938 tarihli ve 63 sayılı Ülkü'de neşredilmiştir. Bundan başka Ahmed Refik'in Türk Tarih Encümeni Mecmuasında neşrettiği arşiv vesikaları da en esaslı kaynaklar arasındadır.

Sinan'ın sanatı hakkında yazılmış eserlerin oldukça tam bir listesini Doçent Ekrem Akurgal Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisinin 1944 mart ve nisan tarihli nüshasında "Sanat tarihi bakımından Sinan" adlı makalesinde neşretmiştir.

Aylık Ansiklopedi Cilt 1, s. 373-375 Nisan 1945

AHMET CEVDET PAŞA

(1822 - 1895)

Âlim, müverrih, hukukçu ve devlet adamı olarak Tanzimat devri Türkiye'sinin en değerli ve şöhretli simalarından biridir. 1238 hicri yılında, şimdi Bulgaristan'a ait olan, eski Tuna vilayetinin Lofça kasabasında doğdu. Babası Yularkıran oğullarından Hacı İsmail Ağa, anası Topuz oğlu ailesinden Ayşe Sünbül Hanımdır. Yularkıranoğulları eski ve maruf bir ailedir. Soyu Kırklarelinde bulunan bu aileden Yularkıran Ahmet Ağa, Baltacı Mehmet Paşa ile birlikte Prut muharebesine iştirak etmiş ve sonra Lofça'da yerleşmiştir. Ahmet ağa Cevdet Paşa'nın altıncı göbek büyük babasıdır. Aynı aileden Cevdet Paşa'nın büyük amcası Süleyman Ağa, Pasbanoğlunun tedibi sırasında büyük yararlık göstermiş ve Vidin muhasarasında ayağından yaralanarak ölmüştür. (Bakınız: Fatma Aliye, Ahmet Cevdet Paşa ve zamanı, s. 7-8, İstanbul 1332 ve Tarihi Cevdet, c. 7, s. 12, İstanbul, Matbaa-i Âmire 1288).

Ahmet Cevdet ilk tahsilini Lofça'da yapmış, ayrıca Lofça müftüsünden Arapça ve din dersleri, mantık ve beyan okumuştur. 16 yaşına bastığı zaman tahsilini ilerletmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir. 1839 da İstanbul'a gelen Ahmet Cevdet, Çarşambapazarı'ndaki Papazoğlu Medresesine yerleşmiş ve Fatih Camiinde zamanın en maruf müderrislerinden ders almaya başlamıştır. Gayet zeki ve çalışkan olduğu için medrese muhitinde kendisini pek çabuk tanıtmıştır. O devirde, İstanbul'da Çarşambapazarı'ndaki Murat Molla Tekkesi âlimlerin ve ediplerin toplandığı bir yermiş. Zamanın padişahı bile her yıl ramazan'da bir akşam Murat Molla şeyhinin misafiri olarak burada iftar

Levent Şahverdi Arşivi

eder ve şeyhin meclisine şeref verirmiş. Ahmet Cevdet bu tekkenin şeyhi Mehmet Murat Efendi'den Mesnevi okumuş ve 1260 yılı Muharreminde (1844) Sultan Abdülmecid'in de bulunduğu bir toplantıda Mesnevi'den icazet almıştır. Ahmet Cevdet bundan başka şair Fehim Efendi'den de Farisi okumuştur. Cevdet mahlasını Ahmet Efendi'ye şair Fehim Efendi vermiştir. Ahmet Cevdet müspet ilimlere de heves ederek medrese dersleri dışında tarih, coğrafya, astronomi, matematik, tabiiye, felsefe okumuş ve gizli olarak Fransızca öğrenmiştir. Zamanın en meşhur âlimleri ve edipleri ve devlet adamlariyle görüşen, onların konaklarına ve meclislerine devam eden Ahmet Cevdet genç yaşında ilim ve irfaniyle İstanbul'un münevverler muhitinde büyük bir şöhret kazanmıştır.

Ahmet Cevdet Efendi 1844 te kadılık mesleğiyle memurluk hayatına girmiştir. Bir sene sonra müderris olmuş, 1848 de fevkalâde memuriyetle Bükreş'e giden Âmedi-i Divan-ı Hümayun Fuat Efendi'ye (Sadrazam Fuat Paşa) Bâbıâlinin talimatını götürmek için Reşit Paşa tarafından Bükreş'e gönderilmiş, 1849 da Meclis-i Maarif-i Umumiye âzalığına ve Darülmuallimîn müdürlüğüne tayin edilmiştir. Ertesi yıl Encümen-i Daniş âzalığına seçilen Ahmet Cevdet 1851 de Mısır Valisi Abbas Paşa ile Bâbıâlî arasında çıkan pürüzlü meseleleri halletmek üzere Reşit Paşa tarafından Mısır'a gönderilen Sadaret Müsteşarı Fuat Efendi (Fuat Paşa) ile Mısır'a gitmiştir. 1853 te Cevdet Tarihi'nin ilk ciltlerini yazarak padişaha takdim ettiğinden müderrislik rütbesi Süleymaniye derecesine çıkarılmış ve vakanüvisliğe tayin edilmiştir. 1857 de Meclis-i Âli-i Tanzimat âzalığına, 1861 de Meclis-i Vâlâ âzalığına getirilmiştir. 1865 te ilmî rütbesi vezirlikle değiştirilerek Halep valiliğine, 1868 de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ve Mecelle Cemiyeti reisliklerine, 1870 te Bursa valiliğine, 1871 de Şûrayı Devlet âzalığına ve birkaç ay sonra da Islahat Komisyonuna tayin edilmiş, 1872 de Maraş valiliğine gönderilmiştir. Burada 18 gün kaldıktan sonra tekrar Divan-ı Ahkâm-ı Adliye âzalığıyle İstanbul'a getirilerek Mecelle'nin tamamlanmasına memur edilmiştir. Aynı yılın sonunda tekrar Şûray-ı Devlet âzalığına tayin olunmuş ve 1873 yılı başında Evkaf Nazırlığına, birkaç ay sonra da Maarif Nazırlığına getirilmiştir. Ahmet Cevdet Paşa 1873 ten ölümüne kadar beş defa Adliye, üç defa Maarif, iki defa Evkaf, bir defa Dahiliye, bir defa da Ticaret ve Ziraat Nazırı olmuş ve bu arada Yanya ve Suriye valilikleriyle muhtelif taşra hizmetlerinde bulunmuş, iki defa da Meclis-i Vükelâya memur edilmiştir. Cevdet Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

Âli Paşa'ya hususi ders vermiş, hukuk mektebinde belâgat ve edebiyat dersleri, Darülmuallimînde de umumî ve İslâm tarihleri okutmuştur. (Cevdet Paşanın resmî hal tercümesi için bakınız: Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzarın Teracim-i Ahvali, İstanbul 1335).

Ahmet Cevdet Paşa Tanzimat devrinin yetiştirdiği büyük ilim adamlarından biridir. Çok genç yaşta Sadrazam Koca Reşit Paşa ile tanışarak en yakın dostları arasına girdikten sonra Reşit Paşa'nın yaptığı yeniliklerde ona yardımcı olmuştur. Cevdet Paşa hayatının sonuna kadar Reşit Paşa'ya olan bağlılığını gevşetmemiştir. Denebilir ki, devlet ve siyaset adamı olarak Ahmet Cevdet, Reşit Paşa'dan çok şeyler öğrenmiş ve sade üslûpla yazı yazmasında da Reşit Paşa'nın büyük tesiri olmuştur.

Ahmet Cevdet medrese hayatında medrese talebeleri için birkaç küçük eser kaleme almış, daha sonra rüştiye mektepleri için açık bir dille "Malûmat-ı Nafi'a" adlı bir kitap yazmış ve Fuat Paşa'nın Romanya ve Rusya seyahatinden dönüşünde tedavi için gittikleri Bursa'da onunla birlikte "Kavaid-i Osmaniye"yi yazmış ve Şirket-i Hayriye için bir nizamname projesi hazırlamıştır.

Reşit Paşa, kurulmasını düşündüğü Darülfünun için ders kitapları hazırlamak, telif ve tercüme eserler yazdırmak maksadiyle Fransız Akademisi tarzında bir "Encümen-i Daniş" teşkiline karar verdiği zaman, bu hususta Meclis-i Maarif-i Umumiye adına bir mazbata yazılmasını Ahmet Cevdet'e havale etmiştir. 1851 de açılan Encümen-i Daniş ilk eser olarak Cevdet ve Fuat Efendi'lerin hazırladığı "Kavaid-i Osmaniye"yi kabul etmiştir. Encümen aynı zamanda bir lûgat kitabiyle bir Osmanlı tarihi yazılmasını kararlaştırmış ve tarihin 1188 den 1241 yılına kadar olan kısmı Cevdet Efendi'ye verilmiştir. Ahmet Cevdet, üzerine aldığı işi ciddiyetle başarmış ve "Tarih-i Cevdet" adını verdiği 12 ciltlik eserinin ilk iki cildini 1853 te bastırmıştır. Eserin son cildi 1883 te basılarak bu mühim tarih kitabı bu suretle 30 yılda tamamlanmıştır. Bu tarih Cevdet Paşa'nın en mühim eserlerinden biridir. İbn-i Haldun'un tesiri altında bulunan Cevdet Paşa, bu eseriyle evvelki vakanüvis tarihlerinden az çok ayrılmış ve modern tarih yazıcılığına yaklaşmıştır.

Cevdet Paşa'nın ikinci mühim eseri Mecelle'dir. Mecelle tedvin edilinceye kadar Türk mahkemeleri tezat içinde bulunuyordu. Aynı mesele hakkında bir mahkemenin verdiği karar diğerinin kararına uy-

Levent Şahverdi Arşivi

muyordu. Bir takım fetvalardan ve içtihatlardan netice çıkarmaya çalışan kadıların ve hâkimlerin ellerine İslâm hukukunun prensiplerini derli toplu bir eser halinde vermek icabediyordu. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Reisliğine, yani Adliye Nazırlığına tayin edilmiş olan Cevdet Paşa, aynı zamanda yeni teşkil olunan Mecelle Cemiyetinin de başına geçti ve 1868 de Mecelle'nin tedvinine başlanarak 10 senede ikmal edildi. Yarım asırdan ziyade Türk mahkemelerinin kanun-i medenisi olarak hâkimlerin kararlarına mesnet teşkil eden Mecelle'nin ana prensipleri hâlâ dilimizde atalar sözü gibi kullanılır: "bir işten maksat ne ise hüküm ana göredir, şek ile yakın zail olmaz, beraat-i zimmet asıldır." gibi sözler Mecelle'nin belli başlı ana fikirleridir.

Cevdet Paşa'nın mektepler için yazdığı Kısas-ı Enbiya adlı İslâm ve Osmanlı tarihi ise Türk dilinin sadeleşmesi tarihinde önemle anılacak bir eserdir. Cevdet Paşa bu eserinde Arapça ve Farsçayı asgariye indirmek suretiyle temiz ve sade Türkçeyi muvaffakıyetle kullanmış ve meselâ Tufan efsanesini şu kısa ve basit cümlelerle pek güzel anlatmıştır: "... tufan her tarafı kapladı. Su, dağları aştı. Yeryüzünde insanlar ve hayvanlar hep telef oldu. O halde Nuh'un gemisi dağlar gibi büyük dalgalar arasında yüzdü. İşte bu veçhile tufanın hükmü, altı ay kadar sürdü. Sonra Allahın emriyle yağmurların arkası kesildi ve sular çekildi." (Kısas-ı Enbiya, I. cüz, s. 5, İstanbul 1331) Ahmet Cevdet Türk şiirinin tabii vezni parmak hesabı olduğuna, Arap ve Acem aruzunun Türk lehçesini bozduğuna kanidir. Türk diline en güzel hizmet edenlerden birinin Mevlit sahibi Süleyman Efendi olduğunu söyler. (Bakınız: Kısas-ı Enbiya, 10 ncu cüz s. 986, İstanbul 1331).

Cevdet Paşa'nın ıslahat hareketlerinde rolü mühimdir. İkinci Abdülhamid'e verdiği "Maruzat" adını taşıyan notları Tanzimat devrinde üzerine aldığı muhtelif işler hakkında verilmiştir. Bu malûmattan anlaşıldığına göre Cevdet Paşa vali veya hususi memur olarak idarî sahada da devlete hizmet etmiştir. Maruzat'ın bir kısmı Tarih Encümeni Mecmuasın'da neşredilmiştir. Henüz neşredilmeyen kısımları da Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilecektir.

Cevdet Paşa'nın belli başlı eserleri şunlardır: Şafiye-i ibn-i Hâcib, Mutavvel, Netayicü'l-efkâr, Bina, Emsile üzerine talikat, Kavaid-i Osmaniye, Medhal-i Kavaid, Kavaid-i Türkiye, Belâgât-i Osmaniye, Beyanu'l-unvan, Tarif-el-irtifa, Malûmat-ı nafia, Takvim-el-edvar, Âdâb-ı Sedad, Miyar-ı Sedad, Hulâsatü'l-beyan fi telifi'l-Kur'an, Tarih-i Cevdet, Kısas-ı Enbiya, İbn Haldun Tarihi Mukaddimesinin bir kısmı, Mecelle, Saip Divanı şerhinin son kısmı.

F. ...

Levent Şahverdi Arşivi

Bibliyografya: Tarih-i Cevdet, cilt 1-12, İstanbul 1270-1301. Mecelle-i Ahkâmı Adliye, İstanbul 1314. Ahmet Cevdet, Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefâ 1-12 nci cüz, İstanbul 1331. Fatma Aliye, Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı, İstanbul 1332. M. Cevdet, Darülmualliminin yetmiş birinci sene-i devriyesi vesilesiyle müessesenin müdürü Cevdet Paşa'nın hayatı ilmiyesi üzerine konferans, Tedrisat Mecmuası, cilt 8, No. 39 İstanbul 1335, sahife 429. Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzarın Teracim-i Ahvali İstanbul 1335. Mükrimin Halil Yinanç, Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde tarihçilik, Tanzimat, cilt. 1 sahife 573-595, İstanbul 1940.

Aylık Ansiklopedi Cilt 1, s. 7-8 Mayıs 1944

19 MAYIS

Yirmi beşinci yıldönümünü kutladığımız 19 Mayıs bayramının milletimiz için taşıdığı önemi ve büyük mânayı biliriz. Bu tarih, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna bir başlangıç, Türk milletinin hayatında bir dönüm noktasıdır. Bu tarih, Türk'ün hayata yeniden doğduğu gündür. Bu tarih, asırlardan beri gerileyen, zulüm ve hakaret gören kahraman bir milletin benliğini idrak ettiği, hakkını bütün dünyaya tanıttığı, medeniyet âleminde lâyık olduğu yeri aldığı bir devrin ilk günüdür. Bu günün Türk gençliğine bir bayram günü olarak seçilmesinin sırrı da işte buradadır. Çünkü, bu kurtuluş devrini açarak Türkiye Cumhuriyetini kuran kahraman Atatürk, büyük eserini Türk gençliğine emanet etmiştir. Bu eseri ebediyete kadar yaşatacak olan gençliğin bu tarihî günde bayram yapması kadar tabii ne olabilir?

Şimdi sizinle birlikte o mübarek günden önceki karanlık ve ümitsizlik dolu günleri tekrar hatırlayalım.

30 ilkteşrin 1918. Birinci Dünya Savaşını müttefikleriyle birlikte kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, ağır bir mütarekeyle harbe son verdi. Yeni kurulan mütareke hükümetleri şaşkın ve âciz, galiplerin her dediğine boyun eğmekte, bu suretle sulh şartlarının daha hafif olacağı kanaatindedir. Memleket, dört yıllık ağır ve yıpratıcı bir harpten sonra fakir, perişan ve ümitsizdir. İşte bu sırada bir tek adamın, 37 yaşında genç bir generalin kafası ümit ve enerjiyle doludur. Bu General 31 ilkteşrin 1918 de Adana'da Alman Mareşali Liman von Sanders'ten Yıldırım Orduları Grupu Komutanlığını devralan VII. Ordu Komutanı Mustafa Kemal'dir. 12 gün süren bu komutanlık esnasında bu genç ve cevval adam, mütareke şartlarının ağırlaşmaması

Levent Şahverdi Arşivi

için elinden geleni yaptı. Cenup hududumuzu tespit ederek galiplerin daha fazla ilerlemelerine mâni oldu. Elindeki kuvvetleri icabında memleketin menfaatlerini koruyabilecek hale getirmeye çalıştı. Atatürk bugünlere ait hâtıralarını, büyük zaferden sonra ilk defa ziyaret ettiği Adana'da Türk Ocağında şöyle anlatmıştı: "Bende bu vakayiin ilk hissî teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur. Bilirsiniz ki, Suriye felâketini müteakip ben, Yıldırım Orduları Grubunun kumandasını almak üzere buraya gelmiştim. O zaman burada, bütün memleketin nasıl bir âtiye sürüklenmekte olduğunu tamamen görmüştüm. Buna mümanaat edebilmek için derhal teşebbüste bulunmuştum. Fakat teşebbüsüm o zaman için mümkün olamadı".

10/11 sonteşrin gecesi Mustafa Kemal İstanbul'a çağırıldı. 13 sonteşrinde Haydarpaşaya ayak basan Büyük Kahraman, galiplerin İstanbul limanını dolduran donanmaları arasından köhne bir motörle karşıya geçerken, yaverine: "Geldikleri gibi giderler" demişti.

O, mütarekenin yapıldığı günden itibaren Osmanlı İmparatorluğunun tarihe karıştığını anlamış, yeni bir Türk Devletinin kurulması çarelerini düşünmeye başlamıştı. İstanbul'a geldiği tarihten Samsun'a gitmek üzere Galata rıhtımından Bandırma vapuruna bindiği tarihe kadar, altı ay, mütarekenin ağır havası içinde inleyen İstanbul'da, en yakın dostlariyle, güvendiği komutanlarla kurtuluş savaşına hazırlandı. Atatürk bu günlerden bahsederken der ki: "Bir gün İsmet Bey'i (Millî Şef İsmet İnönü) davet ettim. Şişli'deki evimde beni yalnız bulan İsmet Bey: "— Gene ne var?" dedi. Sual sorarken gözlerinin içi, yüksek zekâsı ve itimat veren derin neşesiyle gülüyordu.

— Ne haber? dedim.

— Tahmin edeceğin gibi.

— Şuradan bana bir Türkiye haritası bulup masaya açar mısın? Üzerinde konuşacağım.

İsmet Bey haritayı bulup açtı.

— Ne yapacaksın? diye sordu.

Bu münasebetle söylemeliyim ki, benim daima en iyi anlaştığım dostlarımdan biri İsmet olmuştur. Onun için bu mülâkatın sebepsiz olmadığına hükmetmişti.

— Meselâ, dedim, hiç bir sıfat ve salâhiyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en müsait mıntıka ve beni o mıntıkaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir?

Levent Şahverdi Arşivi

Yüzüme baktı, tekrar neşeli ve ümitli güldü :

— Karar verdin mi? dedi.

— Şimdilik bundan bahsetmeyelim, bana memleketi, milleti ve orduyu anlayıp bilen, vaziyeti yakından gören, tehlikede şüphesi olmayan bir arkadaş gibi cevap ver?

İsmet Bey masanın kenarındaki sandalyaya iliştı ve derin derin düşünmeye başladı. O sırada ben salonun içinde dolaşıyordum. Bana seslenineeye kadar gezindim. Birdenbire ayağa kalktı, gülerek:

— Yollar çok, mıntıkalar çok! dedi."

Aradan günler geçti, nihayet beklenmedik bir tesadüf onun bu emellerine yardım etti.

Birgün Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'i makamına çağırarak kendisine bir dosya verdi. Bu dosya İşgal Kuvvetleri Komutanlığı tarafından tanzim edilmişti. İçinde Samsun havalisindeki Rum köylerine Türklerin tecavüz ettikleri, asayişin ihlâl edildiği, bu tecavüzlerin menedilerek, asayişin temini isteniyordu, ve eğer Osmanlı Hükümeti bunu yapmaktan âcizse kendilerinin bu tecavüzleri menedecekleri ilâve olunuyordu. Mustafa Kemal'i bu meseleyi tahkik ederek tecavüzleri menetmek vazifesiyle Samsun'a göndermek istiyorlardı.

O, bu fırsattan çok memnun olmuştu. Yalnız vazifesine bir şekil verilmesini istedi. Nihayet kendisine Dokuzuncu Ordu Müfettişliğini verdiler. Erkânıharbiyedeki arkadaşlariyle birlikte vazife ve salâhiyetlerine dair talimatını da hazırlıyarak 16 mayıs 1919 gecesi İstanbul'dan Bandırma vapuruna bindi ve Karadeniz'in karanlıklarına daldı. Bu karanlık gecenin parlak bir sabahı olacaktı. Tanyeri Samsun'da ağardı.

Şimdi gene onun ağzından Samsun'a ayak bastığı günde memleketin ne vaziyette olduğunu dinleyelim:

"1335 senesi mayısının 19 uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumiye:

Osmanlı devletinin dahil bulunduğu grup, harb-i umumide mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename imzalanmış. Büyük harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi harb-i umumiye sevkedenler, kendi hayatları endişesine düşerek memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahidettin, müstereddi, şahsını

Levent Şahverdi Arşivi

ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği deni tedbirler araştırmakta, Damat Ferit Paşanın riyasetindeki kabine, âciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek her hangi bir vaziyete razı.

Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta.

İtilâf devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesileyle, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana vilâyeti Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan kıtaat-ı askeriyesi; Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta, ecnebi zabit ve memurları ve hususî adamları faaliyette. Nihayet mebde-i kelâm kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 mayıs 1335 te İtilâf Devletlerinin muvafakatiyle Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediliyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında, anasır-ı Hıristiyaniye hafî, celî, hususî emel ve maksatlarının temini istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine sarf-ı mesai ediyorlar."

İşte üstadane bir kalemle çizilen memleketin o zamanki tablosu budur.

O günden bugüne kadar yapılan işleri bilirsiniz. Türk milleti dört yıllık bir savaştan sonra büyük bir zafer kazanarak Lozan Muahedesiyle tam istiklâline kavuşmuş. Cumhuriyet ilân edilerek müstereddi şahsiyetleriyle memleketi felâkete sürüklemiş olan saltanat hanedanı kovulmuş, memlekete bir orta zaman manzarası veren köhne müesseseler yok edilmiş, şapka kanunu, medenî kanun, Türk harfleri kanunu ve diğer inkılâp hareketleriyle Türk milleti en ileri milletler arasına katılmıştır. Bugün bütün dünyayı altüst eden ikinci dünya badiresinin ortasında 25 yıl önce temelleri atılan genç Cumhuriyetimiz, Atatürk'ün en aziz iş arkadaşı İnönü'nün kudretli idaresi altında pek az milletlere nasip olan bir sulh ve saadet havası içindedir.

Aylık Ansiklopedi I. cilt. s. 27 - 28 Mayıs 1944

TÜRK TARİH KURUMU

Atatürk'ün Türk milletine armağan ettiği büyük eserlerden birisi de Türk Tarih Kurumu'dur. Radikal inkılâplarla Türk milletinin sosyal hayatını kökünden değiştiren Atatürk, binlerce yıllık engin bir tarihe sahip olan, dünya medeniyetinin kuruluşunda ve ilerleyişinde büyük hissesi bulunan Türk'ün, son birkaç asır içinde düştüğü gerilikten bir

Levent Şahverdi Arşivi

an önce kurtarılmasını istiyordu. Tarihin bu büyük hamleler için en güzel bir enerji kaynağı olduğu şüphesizdi. Şimdiye kadar yabancı müelliflerin çok defa garazkârane hükümlerine kurban giden Türk tarihinin yeni baştan ve arkeolojinin son yıllardaki verimli çalışmalarından da faydalanılarak objektif bir görüşle tetkiki icabediyordu. Bu lüzumu çok derinden duymuş olan Atatürk, tarih araştırmalarına gösterdiği alâkayı büyük bir vecd içinde ölünceye kadar hiç gevşetmeden devam ettirdi. Dr. Afet İnan, Atatürk'ün 1928 yılından beri Türk tarihiyle esaslı surette meşgul olmaya başladığını söyler. (Bakınız: Atatürk ve Tarih Tezi. Belleten, sayı: 10).

Türk Ocağı, Türk Tarihi Tetkik Encümeninin Kurulması: 23 nisan 1930 da Ankara'da toplanan VI. Türk Ocakları Kurultayı Atatürk'ün işaretleriyle Türk Ocakları merkez heyetine bağlı Türk Tarihi Tetkik Heyeti adlı bir encümen kurulmasına karar verdi. Atatürk bu heyeti yüksek himayesine aldı. (Bakınız: Türk Yurdu, sayı: 29-223 Mayıs ve 30-224 Haziran 1930).

"Türk Ocağı, Türk Tarihi Tetkik Heyeti" 1930 yılı içinde esasları daha önce okullar için bastırılan tarih notları münasebetiyle hazırlanmış olan "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı 606 sayfalık bir eseri yayınladı. 11 bölüme ayrılmış olan bu eser, kâinatın, arzın tarihinden, insanın yaradılışından başlayarak Türk tarihine geçmekte ve Türk tarihini Cumhuriyet devrine kadar kısaca ihtiva etmektedir. Yalnız yüz nüsha bastırılıp münhasıran ilgili aydınların tetkik ve tenkidine sunulan bu eser, Türk tarihi hakkında yepyeni bir görüşü, bizim "Tarih tezi" diye adlandırdığımız bir tezi ortaya atmıştır. Bu eserin methal kısmını 1931 de Maarif Vekâleti ayrıca 30 bin nüsha olarak bastırıp dağıttı. Eserin önsözü bu kitabın ne maksatla yazıldığını izah eder: "Bu kitap, muayyen bir maksat gözetilerek yazılmıştır. Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehaz olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu veya şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ecdat hakkında böyle yanlış malûmat alması, Türklüğün kendisini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapla istihdaf olunan asıl gaye, bugün bütün dünyada tabiî mevkiini istirdat eden ve bu şuurla yaşayan milletimiz için zararlı olan bu hataların tashihine çalışmaktır, aynı zamanda bu, son büyük hâdiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için millî bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır. (Türk Tarihinin Ana Hatları, s. 1)".

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu: Türk Ocaklarının kapanması üzerine Türk Ocağı, Türk Tarihi Tetkik Heyetinin hukuki bir mahiyeti kalmamış olduğundan 15 nisan 1931 de aynı heyet Cemiyetler Kanununa göre Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini kurdu. Bu cemiyetin adı daha sonra Türk Tarih Kurumu'na çevrildi ve Kurumun 25 mayıs 1940 tarihinde hükümetçe tastik edilen nizamnamesinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adının Türk Tarih Kurumu'na çevrildiği tasrih edildi.

Türk Tarih Kurumunun maksadı ve çalışma yolları: Kurum nizamnamesinin 5 ve 6 ncı maddeleri Türk Tarih Kurumu'nun maksadını ve bu maksada ermek için takip edeceği yolları şöyle tarif eder:

Madde 5 – Kurumun maksadı Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir.

Madde 6 – Türk Tarih Kurumu maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır: a) Toplanıp ilmî müzakerelerde bulunmak; b) Türk tarihi membalarının araştırıp bastırmak; c) Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek için icabeden yerlere taharri, hafir ve keşif heyetleri göndermek; d) Türk Tarih Kurumu mesaisinin semerelerini her türlü yollarla neşre çalışmak.

Kurumun çalışmaları: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti 1931 yılı sonlarında liseler için dört ciltlik bir umumî tarih yazarak bastırdı. Maarif Vekâleti 1931-32 ders yılından itibaren lise ve ortaokullarda bu kitapların okunmasını kabul etti. Vekâlet daha sonra bu dört cildi esas tutarak üç ciltlik ortaokul tarih kitaplariyle ilkokul tarih kitaplarını hazırlattı.

14 şubat 1932 de Atatürk Türk Tarihi Tetkik Cemiyetine iki önemli vazife verdi: Birincisi Türk Tarih Kongresini toplamak ve Türk Tarihinin Ana Hatları eserini yeniden ve daha büyük hacimde yazmak. Cemiyet Maarif Vekâletiyle birlikte 2 temmuz 1932 de Ankara'da Halkevinin tiyatro salonunda Birinci Türk Tarih Kongresini topladı. 11 temmuz'a kadar dokuz gün devam eden bu kongreye Darülfünun (Üniversite) tarih profesörleriyle lise, ortaokul ve öğretmen okullarının tarih öğretmenleri iştirak etti. Bu kongrede Kurum üyeleri yeni tarih tezini izah eden konferanslar verdiler ve liselerde okutulmaya başlanmış olan tarih kitapları hakkında profesör ve öğretmenlerin mütalâalarını dinleyerek Türk tarihine ait muhtelif mevzuları incelediler.

Birinci Türk Tarih Kongresinden sonra Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin yeniden yazılması için çalışmalara başlandı. Program

Levent Şahverdi Arşivi

hazırlandı, iş bölümü yapıldı ve üçer aylık dört devrede eserin ikmali için vazife alanlar büyük bir gayretle tetkiklere giriştiler. Atatürk bu çalışmalara en yakın alâkayı göstermekte ve gelen yazıları birer birer okumaktaydı. Birinci devrede vazife alanların mühim bir kısmı çalışmalarının neticelerini Kurum'a verdiler. Bu yazılar, çoğuna Atatürk'ün riyaset ettiği, toplantılarda okunuyor, münakaşa ediliyor, tadil veya tashihi icabeden noktalar tesbit olunuyordu. Aradan zaman geçince, dünyanın yarısına yakın bir sahaya yayılmış bulunan Türk medeniyet ve tarihinin böyle kısa bir zamanda istenilen mükemmeliyette yazılamıyacağı anlaşıldı. Tetkikler kâfi değildi. Yurdumuzun altındaki ve üstündeki tarih belgeleri henüz tamamiyle araştırılmamıştı. Yakın tarihimizin en önemli kaynaklarını ihtiva eden arşivimizdeki milyonlarca vesika mütehassıs araştırıcıları bekliyordu. Bu duruma göre orijinal ve ilmî bir Türk tarihinin yazılması için tetkiklerin ilerlemesi icabettiğine karar verildi ve bu sahada çalışanların elde edecekleri sonuçları büyük Türk tarihine materyal olmak üzere neşretmek ve araştırmalar kâfi derecede ilerledikten sonra büyük Türk tarihini yazmaya başlamak yolu tutuldu.

1935 te Kurum ilk defa kendi parası ve kendi elemanlariyle Alacahöyükte büyük mikyasta bir hafriyata başladı. Gerçi Kurum 1933 yılından beri memleket içindeki kazılarla ilgilenmekte ve Maarif Vekâletinin yardımiyle küçük mikyasta kazılar yaptırmaktaydı. Ahlatlıbel, Karalar ve Göllüdağ kazıları bu meyandadır. Fakat bu kazılarda Kurumun rolü öncü olmaktan ve yol göstermekten ibaretti. 1935 te ilk defa Alacahöyükte başlayan esaslı kazılara şimdi her yıl devam edilmektedir. Onuncu mevsimini idrak eden Alacahöyük kazısı bugün bütün dünyada birinci sınıf bir kazı addedilmekte ve elde edilen neticeler dünya ilim âlemini çok yakından ilgilendirmektedir. Bu kazıyla Frikya, Eti, bakırçağı ve Kalkolitik çağlara ait dört kültür ve 14 yapı katı tesbit edilmiştir. Bilhassa bakır devrine ait kıral mezarlarının zengin hazineleri Milâttan 3000 yıl önce Anadolu'da Sumer ve Mısır medeniyetleri derecesinde yüksek bir medeniyetin mevcudiyetini meydana koymuştur.

Kurum, Alacahöyük hafriyatından başka bugüne kadar Trakya ve Anadolu'nun muhtelif mıntakalarında 22 hafriyat ve sondaj, 6 bölgede arkeolojik araştırma yapmıştır. Bu kazılar neticesinde meydana çıkarılan değerli tarih belgeleri bir müzeyi dolduracak kadar zengin ve önemlidir. Türk Tarih Kurumu yabancı heyetler dışında memleketi-

Levent Şahverdi Arşivi

mizde ilk defa devamlı ve sistemli hafriyat yapan millî bir Kurum'dur. Bu hafriyatlarla güdülen amaç yurdumuzun ve ulusumuzun tarihini aydınlatmak, Anadolu'nun Orta Asya, İran, Mezopotamya, Ege havzası ve şarki Avrupa ile olan kültür münasebetlerini meydana çıkarmaktır.

Türk Tarih Kurumu, bütçesinin ve çalışmalarının en büyük kısmını yayın işlerine ayırmıştır.

Türk Tarih Kurumu'nun neşriyatı şimdilik çeşitli maksatlara göre ayrılmış on bir seri içinde yapılmaktadır. Kurum tek veya en iyi nüshaları memleketimizde bulunan Türk tarihi kaynaklarını faksimile usuliyle bastırarak bunların herhangi suretle ortadan kaybolmasının önünde geçtiği gibi, başka dillerde veya Türkçenin başka lehçelerinde yazılmış ana kaynakları dilimize çevirterek bastırmakta, henüz tenkitli baskıları yapılmamış olan kaynakların tenkitli baskılarını hazırlamakta, dil itibariyle eskimiş olan eserleri hem aynen, hem de bugünkü dile nakledererek yayınlamakta, tarihimize ait garp ve şark dillerinde yapılmış yeni etütleri tercüme ettirmekte, hafriyatlardan alınan neticeleri raporlar halinde ve bir garp diline çevrilmiş olarak basmakta, âzasının orijinal etütlerini ve monografileri neşretmekte ve Türk tarihi dışında tarih kültürünün yayılmasına hizmet edecek klâsik garp eserlerini dilimize çevirterek bastırmaktadır. Bundan başka her üç ayda bir en aşağı 10 formadan ibaret olan "Belleten"i de 1937 den beri muntazaman yayınlamaktadır. Kurum şimdiye kadar seriler içinde 40 cilt eser çıkarmış, Belleten'in de 30 uncu sayısını neşretmiştir. Kurum'un neşriyatı yurt içinde ve yurt dışında ilim adamları tarafından alâkayla aranmakta ve 70 yabancı ilim müessesesi ve kurumla neşriyat mübadelesi yapmaktadır.

Türk Tarih Kurumu'nun hafriyat ve neşriyat gibi iki ana çalışma yolundan başka diğer çalışma sahaları şunlardır : a) yurdumuzun tarihî âbidelerini tetkik ve kitabeleri tesbit, b) arşiv tetkikleri, c) kongreler tertibi, ç) beynelmilel çalışmalara iştirak, d) Türk büyüklerinin yıldönümlerini kutlamak, e) âbidelerimizin muhafazasına çalışmak, f) etnografik araştırmalar yapmak. Kurum'un bu yoldaki çalışmaları hakkında da kısaca izahat verelim :

a) Tarihimizin en mühim kaynaklarından birisi olan kitabeleri yurt içinde ve yurt dışında sistemli bir surette toplamak, bu kitabelerin bulundukları âbidelerin plânlarını, rölövelerini yaptırmak, fotoğraflarını aldırmak ve bunları ilmî bir surette neşretmek maksadiyle Kurum,

Levent Şahverdi Arşivi

Türk-İslâm Devri Kitabeleri Derleme Heyeti adiyle bir heyet teşkil etmektedir. İki yıldan beri faaliyette bulunan bu heyetin çalışmaları hayli verimlidir. İstanbul'da ve Anadolu'nun muhtelif şehir ve kasabalarında gruplar halinde çalışılmaktadır.

b) Türk arşivi dünyanın en zengin arşivlerinden birisidir. Büyük bir imparatorluğun mirası olan bu arşivdeki vesikalar tetkik edilmeden son altı asırlık tarihimizi yazmaya imkân yoktur. Bu zarureti gözönünde bulunduran Türk Tarih Kurumu, arşiv tetkiklerine de önem vermiş ve bir heyeti bu tetkiklere memur eylemiştir. Bu tetkiklerin mahsulleri Belleten'de ve ayrı monografiler halinde neşredilmektedir.

c) Türk Tarih Kurumu 1937 yılının 20 eylül'ünde İstanbul'da ikinci ve 1943 yılının 15 ikinciteşrininde Ankara'da Üçüncü Türk Tarih Kongrelerini hazırladı. Gerek ikinci kongre, gerekse üçüncü kongre münasebetiyle çok alâka uyandıran iki de sergi tertip etti.

ç) Türk Tarih Kurumu kurulduğu günden ikinci dünya savaşına kadar 10 ilmî kongreye delege göndermiş ve bunların birçoğunda delegeler orijinal mevzular üzerinde tebliğler yapmışlardır. Bundan başka 1939 yılının sonbaharında İstanbul'da toplanması kararlaşan Milletlerarası Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi'nin organizasyonunu Kurum üzerine almış ve bu kongreyi hazırlamışsa da ikinci dünya savaşının çıkması üzerine kongre toplanamamıştır.

d) Kurum, dünyaca tanınmış Türk büyüklerinin yıldönümleri münasebetiyle törenler hazırlamakta ve neşriyat yapmaktadır. İlk defa 1937 de İstanbul'da bazı ecnebi âlimlerin de iştirakiyle İbni Sina'nın 900 üncü yıldönümü kutlanmış ve bu münasebetle büyük filozofun bir kısım eserleriyle bazı etütler bir sahifelik bir mecmua halinde neşredilmiştir. 1941 şubatında da Orta Asyanın büyük şairi Ali Şir Nevaî'nin 500 üncü yıldönümü kutlanmış ve küçük bir broşür neşredilmiştir. Kurum bundan başka 1950 de büyük Türk filozofu Fârâbî'nin bininci yıldönümüne ve 1953 te İstanbul'un 500 üncü fetih yıldönümüne hazırlanmakta, bu münasebetle birçok eserler, etütler yazılmaktadır.

e) Kurum, ecdat yadigârı olan tarihî âbidelerin korunması ve tamiri işine de önem vermektedir. Yazılıkayanın muhafazası için bekçi evi yaptırılması, Kâtip Çelebi mezarının tamirine tevessül edilmesi, Konya'daki Selçuk Köşkü bakayasının muhafazası tedbirleri ve en son olarak Kastamonu'nun Kasaba Köyündeki Candaroğullarına

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

ait nefis ahşap camiin tamirine karar verilmesi bu faaliyet cümlesindedir.

f) Geçmişteki ve bugünkü Türk kültürü bir bütün olduğundan, tarihî araştırmalar yanında etnografik araştırmaların da ehemmiyeti büyüktür. Bu hakikati bilen Kurum, ilk defa Alacahöyük'te etnografik araştırmalara başlamış ve Alacahöyük maddî kültür albümiyle, Alacahöyük çorap ve kilim motifleri albümünü meydana getirmiştir. Bunlar müsait zamanda basılacaktır.

Bütün bu çalışmalardan başka Kurum, ayrıca ilmî toplantılar tertip ederek âzasının ve tarihle ilgili ilim adamlarının orijinal buluşlarını, neşirden önce, ortaya atmak ve bunlar üzerinde münakaşa yapılmak imkânlarını hazırlamaktadır.

Kurum, Ankara'daki merkezinde 40 bin cilde yakın modern bir ihtisas kütüphanesi de kurmuştur. Bu kütüphane her gün biraz daha zenginleşmektedir.

Türk Tarih Kurumunu dokuz yıl yüksek himayesi altında bulundurarak ona en büyük enerji kaynağı olan Atatürk'ün ölümü, Kurum'un hayatında en acı bir safhayı teşkil eder. Atatürk, vasiyetnamesine koyduğu hükümlerle Kurumu ebedileştirecek bir gelir kaynağı bırakmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra Millî Şef İnönü Kurumu yüksek himayesi altına almıştır. Türk milleti bu ciddî ve verimli müesseseden büyük hizmetler beklemektedir.

Bibliyografya : Türk Yurdu, sayı 29-223 ve 30-224, 1930. Türk Tarihinin Ana Hatları, İstanbul 1930. Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, müzakereler, İstanbul 1933. Akçuraoğlu Yusuf, Birinci Türk Tarih Kongresi, Ülkü, sayı 1, Şubat 1933. Reşit Galip, Türk Tarih İnkılâbı ve Yabancı Tezler, Ülkü, sayı 9, Birinciteşrin 1933. Belleten, sayı 10 İstanbul 1939. İkinci Türk Tarih Kongresi. Türk Tarih Kurumu yayınlarından IX. seri No. 2 İstanbul 1943. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu'nun 13 yıllık çalışmalarına bir bakış, Ulus 14 İlkkânun 1943. Üçüncü Türk Tarih Kongresi Türk Tarih Kurumu sergisi ve Kurumun çalışmaları hakkında bir hulâsa, Ankara 1943. Belleten sayı 29 Sonkânun 1944. Türk Tarih Kurumu arşivindeki vesikalar.

Aylık Ansiklopedi Cilt 1, s. 128 - 130 Ağustos 1944

Levent Şahverdi Arşivi

KULELİ VAK'ASI

Ondokuzuncu asır Osmanlı tarihinde "Kuleli Vak'ası" diye adlandırılmış olan hâdise, haddizatında başarılamamış küçük bir isyan ve suikast hâdisesi olduğu halde, (Hicrî 1276, Milâdî 1859) Engelhard ve Vamberi gibi yabancı müellifler ve bunlardan naklen bazı Türk yazarları bu hâdiseyi ilmî bir tetkik süzgecinden geçirmeden, meşrutiyetin istihsali uğrunda girişilmiş ilk teşebbüs addetmişlerdir. Vak'anın mahiyetini, ilk defa tarih metoduna uygun bir şekilde araştırmış ve eldeettiğimiz sonucu neşretmiş olduğumuzdan, hâdisenin hakikî mahiyeti aydınlanmış ve bunun şimdiye kadar tevehhüm edildiği gibi ileri bir hareket değil, irticaî bir kıyam teşebbüsü olduğu meydana çıkmıştır. Vak'ayı şu şekilde hulâsa etmek mümkündür:

Malûmdur ki, Tanzimat ve Islahat fermanlariyle Hıristiyan tebaaya verilen haklar, mutaassıp zümreyi hiç memnun etmemişti. Abdülmecit saltanatının son yıllarında saray israfatının gittikçe artması, Osmanlı devletinin çok ağır bir borç altına girmesi saray erkânının ve devlet ricalinin alafranga tabir edebileceğimiz bir hayat tarzı takip etmeleri, bu hoşnutsuzluğu arttırmıştı. İşte, bu havadan cesaret alanlar aralarında gizli bir cemiyet teşkil etmişler ve Abdülmecidi öldürerek şeriata uygun yeni bir hükûmet kurmak sevdasına düşmüşlerdir. Nihayet gizli hareket, hükûmetçe haber alınmış ve 14 eylül 1859 Perşembe günü Tophanede, Kılıcalî Paşa Camiinde içtima halinde bulunan cemiyet mensuplarının mühim bir kısımı tutulmuş, Çengelköyündeki Kuleli Kışlasına hapsedilmişlerdi. Burada istintakları yapılan suçluların bir kısmı idama, diğer bir kısmı da muhtelif cezalara mahkûm edilmişlerse de, sonradan idama mahkûm olanların da cezası kalebentliğe çevrilmiştir. Hâdiseye Kuleli Vak'ası denmesinin sebebi de bunların Kuleli Kışlasında sorguya çekilmiş olmalarındandır.

Kuleli Vak'asını tertip edenlerin reisi Beyazıt Medresesinde oturan Süleymaniyeli Şeyh Ahmet'tir. Cemiyetin ileri gelen âzası Ferik Çerkez Hüseyin Daim Paşa, Tophane ketebesinden Arif Bey, Arnavut Cafer Dem Paşa ve imâlat meclisi âzasından Binbaşı Rasim Bey'dir. Bunlardan başka bir kısım şeyhlerle, medrese talebesi ve halktan bazıları sonradan bunlara iltihak etmiş, bu suretle adetleri 45-50 kişiye çıkmıştır. Cemiyete girenler, Arapça "Süleymaniyeli Şeyh Ahmet ile aramdaki ahdi kabul ettim ve ben muahhit fedaiyim" ibaresi yazılı bir taahhütname imza etmişlerdir. Cemiyetin mühim bir kısım âzası bizzat suikast yapabilecek kimselerden mürekkeptir ve bunlara fedai adı verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Gerek muhakeme esnasında maznunların verdikleri ifadeler ve gerekse maznunların şahsiyeti bakımından hâdiseyi, meşrutiyetin istihsali uğrunda girişilmiş bir teşebbüs addetmeğe imkân yoktur. Yabancı ve yerli müelliflerin bu noktada aldanmalarının yegâne sebebi, Engelhardt'ın hiç bir vesikaya istinat etmeyen iddiasını olduğu gibi kabul etmeleri ve hiç birisinin hakiki menbalara müracaatle, hâdiseyi tetkik etmek zahmetine katlanmamış olmalarıdır.

Kısa bibliyografya: Uluğ İğdemir; Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma, Türk Tarih Kurumu yayınlarından, seri VII, numara 3, Ankara 1937.

Aylık Ansiklopedi Cilt 1, s. 150 - 151 Eylül 1944

ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL

(1881 - 1938)

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, komutan, devlet adamı ve inkılâpçı olarak yirminci asrın en büyük şahsiyeti. 1881 de Selânik'te doğdu. Babası Ali Rıza Efendi'dir. Küçük yaşta babasını kaybeden Mustafa Kemal'i annesi Zübeyde Hanım yetiştirdi.

Çocukluğu ve ilk tahsil hayatı: İlk tahsilini Selânik'te Şemsi Efendi Mektebinde yapan Atatürk, çocukluk hayatına ait hatıralarını şöyle anlatır: "Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe gitmek meselesine aittir. Bundan dolayı anamla babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilâhilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüsumatta memur olan babam, o zaman yeni açılan Şemsi Efendi'nin Mektebine devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane bir surette halletti: Evvelâ merasim-i mutade ile mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım, Şemsi Efendi'nin mektebine kaydedildim. Az zaman sonra babam vefat etti. Annemle beraber dayımın nezdine yerleştik. Dayım köy hayatı geçiriyordu. Ben de bu hayata karıştım. Bana vazifeler veriyor, ben de bunları yapıyordum. Başlıca vazife tarla bekçiliği idi. Kardeşimle beraber bakla tarlasının ortasındaki bir kulübede oturduğumuzu ve kargaları kovmakla uğraştığımızı unutamam. Çiftlik hayatının diğer işlerine de karışıyordum. Böylece biraz vakit geçince annem benim mektepsiz kaldığım için endişe etmeğe başladı. Nihayet Selânik'te bulunan teyzemin evine gitmeme ve mektebe devam etmeme karar verildi. Selânik'te Mülkiye İdadisine

Levent Şahverdi Arşivi

kaydolundum. Mektepte Kaymak Hafız isminde bir hoca vardı. Birgün sınıfımızda ders verirken ben diğer bir çocukla kavga ettim. Çok gürültü oldu. Hoca beni yakaladı; çok dövdü. Bütün vücudum kan içinde kaldı. Büyük validem zaten mektepte okumama aleyhtardı. Beni derhal mektepten çıkardı.

Komşumuzda binbaşı Kadri Bey isminde bir zat oturuyordu. Oğlu Ahmet Bey Askerî Rüştiyesine devam ediyor ve mektep elbisesi giyiyordu. Onu gördükçe ben de böyle elbise giymeğe hevesleniyordum. Sonra sokaklarda zabitler görüyordum. Bu dereceye vâsıl olmak için takip edilmesi lâzım gelen yolun, Askerî Rüştiyesine girmek olduğunu anlıyordum. O sırada annem Selânik'e gelmişti. Askerî Rüştiyesine girmek istediğimi söyledim. Valide askerlikten mütehaşi idi. Asker olmama şiddetle mümanaat ediyordu. Kabul imtihanı zamanı ona sezdirmeden kendi kendime Askerî Rüştiyesine giderek imtihan verdim. Böylece valideye karşı bir emr-i vaki ihdas edilmiş oldu." (Bakınız: Vakit gazetesi, 10 İkincikânun 1922, No. 1468).

Kemal adının menşei: Küçük Mustafa, Selânik Askerî Rüştiyesinde keskin zekâsı, yüksek kabiliyeti ile derhal kendini gösteriyor. Hele matematik derslerinde çok üstündür. Az zamanda bu dersi veren öğretmen kadar bilgi sahibi oluyor. Derslerin dışında problemlerle uğraşıyor. Mustafa'nın zekâ ve kabiliyetini sezen ve onu çok takdir eden matematik öğretmeni bir gün ona diyor ki: "Oğlum senin adın da Mustafa, benim de; bu böyle olmayacak, arada bir fark bulunmalı. Bundan sonra senin adın Mustafa Kemal olsun." Türk ve dünya tarihine şeref ve şanla geçen Mustafa Kemal adı böylece konmuş oluyor.

Manastır İdadisinde: Selânik Askerî Rüştiyesini bitiren Mustafa Kemal, Manastır Askerî İdadisine kaydolundu. Burada matematik dersleri kendisine pek kolay geliyordu; fakat Fransızcada geri idi. Fransızca öğretmeni kendisiyle meşgul oluyor ve bazan acı ihtarlarda bulunuyordu. Bu ihtarlar Mustafa Kemal'in gücüne gidiyordu. İlk sıla zamanında kendi kendine bir çare aradı ve nihayet iki üç ay gizlice (çünkü askerî talebenin bu okula girmesi yasaktı) Selânik'teki Frerler okulunun hususî sınıfına devam ederek idadideki derslerine nisbetle ileri derecede Fransızca öğrendi.

Birgün Mustafa Kemal'in sınıfına Bursa İdadisinden naklen Ömer Naci adında bir genç geldi. Ömer Naci daha o zamanlar şiir yazmakta idi. Genç şair, Mustafa Kemal'den okuyacak kitap istedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal bütün kitaplarını Ömer Naci'ye gösterdi. Fakat şair bunların hiçbirisini beğenmedi. Bir arkadaşının kendi kitaplarından hiçbirisini beğenmemesi Mustafa Kemal'in gücüne gitti. O zamana kadar edebiyata karşı ilgisi yoktu. O zaman şiir ve edebiyat diye birşey olduğunu anladı ve bununla meşgul olmıya başladı. Şiir kendisine pek çekici göründü. Fakat yeni gelen kitabet öğretmeni ona şiirle uğraşmayı yasak etti: "Bu tarz-ı iştigal seni asker olmaktan uzaklaştırır" dedi. Buna rağmen güzel yazmak hevesi Mustafa Kemal'in içinde kaldı.

Harbiyede: Manastır Askerî İdadisini bitiren Mustafa Kemal İstanbul'da Harbiyeye geldi. Buradaki hayatından kendisi şöyle bahseder: "Burada da riyaziye merakı devam ediyordu. Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım. İkinci sınıfa geçtikten sonra askerlik derslerine merak sardırdım. Şiir yazmak hakkında idadî hocasının vazettiği memnuiyeti unutmuyordum. Fakat güzel söylemek ve yazmak hevesi baki idi. Teneffüs zamanlarında hitabet talimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor, "Bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyleyeceğim" diye müsabaka ve münakaşalar tertip ediyorduk.

Harbiye senelerinde siyaset fikirleri başgösterdi. Vaziyet hakkında henüz nafiz bir nazar hasıl edemiyorduk. Sultan Hamid devri idi. Kemal Bey'in kitaplarını okuyorduk. Takibat sıkı idi. Ekseriyetle ancak kovuşta yattıktan sonra okumak imkânını buluyorduk. Bu gibi vatanperverane eserleri okuyanlara karşı takibat yapılması, işin içinde bir berbatlık bulunduğunu ihsas ediyordu; fakat bunun mahiyeti gözlerimiz önünde tamamiyle tebellür etmiyordu." (Vakit gazetesi, aynı sayı).

Harp Akademisinde: Harp Okulunu muvaffakıyetle bitiren Mustafa Kemal Erkânıharbiye (Harp Akademisine) ayrıldı. Burada mutat olan derslere iyi çalışıyordu. Fakat onun kafasını diğer bazı arkadaşları gibi birtakım yeni siyasî fikirler işgal etmeğe başlamıştı. Memleketin idaresinde bazı fenalıklar bulunduğunu anlıyorlar ve bu fenalıkları kendi aralarında gizli gizli konuşuyorlar, çareler arıyorlardı. Bir müddet sonra, üç beş arkadaşa inhisar eden bu konuşmaları bütün Harbiye talebesine anlatmak hevesine düştüler. El yazısı ile bir gazete çıkarmıya başladılar. Bu hâdiseleri gene kendisinden dinliyelim: "Sınıf dahilinde ufak teşkilâtımız vardı. Ben heyet-i idareye dahildim.

Levent Şahverdi Arşivi

Gazetenin yazılarını ekseriyetle ben yazıyordum. O zaman Mekâtip Müfettişi İsmail Paşa vardı. Bu harekâtımızı keşfetmiş, takip ettiriyormuş. Mektebin Müdürü Rıza Paşa isminde bir zattı. Bu zat Padişah nezdinde İsmail Paşa tarafından tahtie edilmiş. "Mektepte böyle talebe var. Ya farkında olmuyor, ya müsamaha ediyor" denilmiş. Rıza Paşa mevkiini muhafaza için inkâr etmiş. Birgün gazetenin icabeden yazılarından birini yazmakla meşguldük. Baytar dershanelerinden birine girmiş, kapıyı kapatmıştık. Kapı arkasında birkaç nöbetçi duruyordu. Rıza Paşa'ya haber vermişler. Sınıfı bastı. Yazılar masa üstünde ve ön tarafta duruyordu. Görmezliğe geldi. Ancak dersten başka şeylerle iştigal vesilesiyle tevkifimizi emretti. Çıkarken: "Yalnız izinsizlikle iktifa olunabilir" dedi. Sonra hiç bir ceza tatbikatına lüzum olmadığını söylemiş." (Vakit gazetesi, aynı sayı).

Suriyede: Mustafa Kemal ve arkadaşları Harp Akademisini bitirinceye kadar siyasi faaliyetlerine devam ettiler. Akademiden 11 İkincikânun 1905 de erkânıharp yüzbaşısı rütbesiyle çıktıktan sonra İstanbul'da kalacakları müddet içinde aynı faaliyete devam edebilmek için arkadaşlarından biri namına bir apartman tuttular. Arasıra burada toplanıyorlar, memleket meselelerini görüşüyorlardı. Genç subayların bu hareketleri Abdülhamid'in hafiyeleri tarafından gözden kaçırılmıyordu. Bir gün Fethi Bey adında, zabit iken askerlikten çıkarılmış bir zat karşılarına çıktı. Sefaletinden, yardıma muhtaç olduğundan, yatacak yeri bulunmadığından bahsederek yardım istedi. Apartmanda bu zata yatacak yer verdiler ve kendisine yardım ettiler. İki gün sonra Fethi Bey'in arzusu ile bir yerde buluşmıya karar verdiler. Mustafa Kemal mülâkat yerine gittiği zaman Fethi Bey'in yanında Mabeyne mensup bir yaver vardı. Apartmanda yatan arkadaşlarından İsmail Hakkı Bey adındaki bir zatı derhal tevkif ederek götürdüler, bir gün sonra da Mustafa Kemal'i tevkif ettiler. Meğer Fethi Bey İsmail Paşa'nın hafiyesi imiş. Bir müddet yalnız başına mahpus kalan Mustafa Kemal'i Mabeyne götürerek sorguya çektiler. Bu sorgu esnasında İsmail Paşa, Mabeyn Başkâtibi, bir de sakallı bir zat hazır bulunuyordu. Sorgudan anlaşılıyordu ki Mustafa Kemal ve arkadaşları gazete çıkarmaktan, teşkilât yapmaktan, apartmanda gizli gizli çalışmaktan suçlu idiler. Mustafa Kemal'in bazı arkadaşları daha evvel itirafta bulunmuşlardı. Birkaç ay mevkuf kaldıktan sonra kendisini serbest bıraktılar. Bundan bir iki gün sonra bir akşam Harbiye Mektebi Müdürü Rıza Paşa kendilerini çağırarak, herşeyi bildiğini, fakat

Levent Şahverdi Arşivi

müdafaa mecburiyetinde kaldığını, bundan sonra dikkatli davranmalarını samimî surette ihtar ederek kurtulmalarında başlıca âmil olduğunu söyledi.

Bu vakadan üç beş gün sonra da Harp Akademisini bitiren gençleri Erkânıharp Dairesine (Genelkurmay) çağırdılar. Bunların Edirne ve Selânik'e yani o zamanki ikinci ve üçüncü ordulara gönderilmeleri kararlaşmıştı. Kendilerine kura çekileceğini, fakat aralarında anlaşırlarsa kuraya lüzum kalmıyacağını söylediler. Mustafa Kemal arkadaşlarına işaret etti. Bir az konuştular, aralarında ikinci ve üçüncü orduya gidecekleri ayırdılar, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bu tarzda hareket etmelerinden şüphelendiler, aralarında teşkilât bulunduğuna hükmettiler. Bunun üzerine Mustafa Kemal'i Şam'a sürdüler ve burada Otuzuncu Süvari Alayında staj yapmağa memur ettiler.

Mustafa Kemal'in Suriye'deki kıta hayatı daha sonraki siyasî hayatı için kıymetli tecrübelerle geçmişti. Devlet idaresinin kötülüğünü, ordunun talim ve terbiyesindeki eksikliği, halkın fena idare yüzünden çektiği ıstırapları burada yakından gördü. Fırsatlar icat ederek Suriye'nin her tarafını dolaştı. Havran ve Kuneytara'da Dürzilerle çıkan anlaşmazlıkların bastırılmasında bulundu ve bütün bu harekât esnasında askeri kudreti, halk ve memleket hakkındaki derin sevgisi ile arkadaşlarına örnek oldu. (Bakınız: Afet, Vatan ve Hürriyet. Belleten c. 1, s. 289-298).

Vatan ve Hürriyet Cemiyeti: Mustafa Kemal Şam'da bulunduğu zaman birkaç arkadaşiyle birlikte "Vatan ve Hürriyet" adiyle gizli ve siyasî bir cemiyet kurdu (Birinciteşrin 1906) ve bir müddet sonra da Yafa'ya nakletti. O, gizli cemiyetin Selânik'te de teşkilâtını yapmak istiyordu. Fakat Şam'a sürülürken hakkında çıkan iradede "vesait-i sehile ile memleketine gidemeyecek bir yere gönderilmesi" kaydı vardı. Bundan dolayı Selanik'e gitmesi mümkün değildi. Nihayet arkadaşlarının yardımiyle gizlice Selânik'e gitmeğe muvaffak oldu. Daha önce mektupla müracaat ettiği bazı kimseler kendisine yardım vâdettikleri halde bu yardımı göremedi. Bununla beraber bazı eski arkadaşlariyle görüşerek Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin bir şubesini de Selânik'te kurdu.

Selânik'teki ikametini dört ay kadar uzatmış olan Mustafa Kemal'i İstanbul hükümeti bir yanda Yafa'da araştırırken, diğer yandan da Selânik'te tevkifi için emir vermişti. Bu emri gizlice kendisine gösteren arkadaşı Cemil Bey (Tekirdağ Mebusu Cemil Uybadın) aynı

Levent Şahverdi Arşivi

zamanda gelen emrin tatbik edilmesini bir iki günden fazla geciktirmiye imkân olmadığını söyledi. Mustafa Kemal süratle Yafa'ya döndü. Yafa'daki arkadaşları da vaziyeti iyi idare etmişler ve Mustafa Kemal'in nerede olduğu sualine karşı verdikleri cevapta onun Mısır hududunda Birisebi civarında kıtaları ve vaziyeti tetkike memur edildiğini bildirmişlerdi.

Selânik'e dönüş: Yafa'dan tekrar topçu stajı yapmak üzere Şam'a nakledilen Mustafa Kemal, stajın sonunda kolağalığa terfi ve Ordu Erkânıharbiyesine tayin edildi.

Mustafa Kemal'in Suriye'deki vazifesi iki buçuk üç sene sürmüştü. Arada geçen müddet içinde her şeyin unutulmuş olduğunu düşünerek 1907 yılı eylülünde kendisini Makedonya'ya, Üçüncü Orduya naklettirdi. Ancak daha Selanik'e varmadan Üçüncü Ordu Müşirliği onu Manastır'a tayin etmişti. Çünkü ordu merkezi orası idi. Selânik'te daha yüksek makam olmak üzere müşirlik ve onun erkânıharbiyesi vardı. Mustafa Kemal Selânik'e gelerek ordu müşirini gördü ve bir tesadüf eseri olarak o günlerde bir numune alayının teftişine memur heyette bulundu. Bu münasebetle onun Selânik'te müşirin maiyetindeki erkânıharbiyede kıymetli bir uzuv olabileceği anlaşıldı. Kendisini Selânik'te alıkoydular.

Mustafa Kemal Selânik'e geldiği zaman Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin Terakki ve İttihat adını aldığını görmüştü. Birgün Doktor Nazım Paris'ten Selânik'e gelmiş ve "Terakki ve İttihat Cemiyetinin tarihte yeri var. O nam altında çalışılırsa daha iyi tesir eder" diye Vatan ve Hürriyet Cemiyetinde çalışanları ikna etmiş. Mustafa Kemal bir yandan Erkânıharbiye Bürosunda çalışırken, bir yandan da İttihat ve Terakki Cemiyetinde çalışmaya başladı. Kendisine Erkânıharbiyedeki zaviyesinden başka Selânik-Üsküp Demiryolu Müfettişliğini de vermişlerdi. Bu müfettişlik ona Meşrutiyetin ilânına yakın zamanların en civcivli yeri olan Selânik ve Üsküp arasındaki teşkilâtta iş görmek imkânını veriyordu.

Meşrutiyetin ilânı: Bir müddet sonra (23 temmuz 1908) Meşrutiyet ilân edildi. Mustafa Kemal bu inkılâp ile beraber memlekette büyük ve radikal bir değişikliğin lüzumuna kaildi. Fakat onun görüşleri ve fikirleri cemiyetin diğer ileri gelenlerinin fikir ve kanaatlerine uymuyordu. Mustafa Kemal bilhassa ordunun İttihat ve Terakki Cemiyetiyle ve politika ile alâkadar olmasını tehlikeli görüyordu. Bu uğurda kon-

Levent Şahverdi Arşivi

grede pek çetin mücadelelerde bulunmuştu. Fakat sözünü dinletemedi. Bunun üzerine siyasetle alâkasını keserek bütün varlığı ile askerlik ve bilhassa askeri talim ve terbiye yolunda çalışmıya başladı.

Hareket Ordusu: 31 Mart (13 Nisan 1909) hâdisesi üzerine Rumeli'de kurularak İstanbul üzerine yürüyen Hareket Ordusunun Erkânıharbiye Reisliğini Mustafa Kemal üzerine aldı. Hareket Ordusu adını o buldu. Bu olaya ait olarak hatıratından şu parçaları naklediyoruz :

"İstanbul'a hitaben bir beyanname yazmak lâzım geldi. Bunu ben yazdım. Sonra sefirlere hitaben ikinci bir beyanname yazdık. Buna ne imza konulması münasip olduğunu düşündük. Bazı arkadaşlar Hürriyet Ordusu dediler. Halbuki bütün ordu hürriyet ordusu vaziyetinde idi. Hareket halinde bulunan kuvvetlerin vaziyetini göstermek için "Hürriyet Ordusunun operasyon kuvvetleri" denildi. Ben bu "operasyon" kelimesinin Türkçeye tercümesini düşünerek "Hareket Ordusu" tabirini kullandım" (Aynı gazete, aynı sayı). Hareket Ordusunun sevk ve idaresindeki muvaffakıyetin en büyük hissesi şüphesiz Mustafa Kemal'e aitti.

Siyasetten çekiliş: 31 Mart hâdisesinin hallinden sonra Mustafa Kemal tekrar Selânik'e döndü. Ordunun İttihat ve Terakki Cemiyetinden ayrılması ve siyasetle uğraşmaması nokta-i nazarını bu defa daha kuvvetle ileri sürmeğe başladı. Meşrutiyetin ilânından sonra Mustafa Kemal teşkilât yapmak ve Meşrutiyet aleyhtarı unsurları yola getirmek üzere Trablusgarb'a gönderilmişti. Kendisini her defa oradan İttihat ve Terakki kongresine murahhas intihap ediyorlar, fakat, O, kongrelere gitmiyordu. Bir defa yalnız ordunun siyasetle uğraşmaması fikrini müdafaa için kongreye iştirak etti. Fikrini kongreye kabul ettirdi. Fakat bu muvaffakıyet yalnız kongrenin nazarî kararında kaldı. Tatbik edilmedi. İttihat ve Terakki Fırkasının bazı ileri gelenleriyle Mustafa Kemal arasında Meşrutiyetten sonra başlayan fikir ayrılıkları son derece şiddetli idi. Bu fikir ayrılığı İttihat ve Terakkinin son zamanlarına kadar devam etti.

Kolağası Mustafa Kemal'in Selânik'te Üçüncü Ordu zabitan talimgâhı kumandanlığında ve Ordu Erkânıharbiyesinde gösterdiği yüksek muvaffakıyet, herkesin takdirini celbediyordu. Erkânıharbiye seyahatlerinde, harb oyunlarında, manevralarda, birçok general ve kendisinden daha yüksek rütbeli subayların iştirâkine rağmen, daima fiilen harekât müdürlüğü vazifesini O görürdü. Bu itibarla sözle veya

Levent Şahverdi Arşivi

yazı ile birçok tenkidler yapmak mecburiyeti hasıl oluyordu. Bu tenkidler bilhassa eski komutanların hoşuna gitmiyordu. Bunlar O'nun daha ziyade bir nazariyatçı olduğunu ileri sürüyorlardı. Nihayet bu tenkitlere tahammül edemeyen bazı âmirleri kıtada muvaffak olamayarak şevk ve hevesi kırılsın diye, kendisini rütbesi küçük olduğu halde Otuz Sekizinci Alay Komutanlığına tayin ettiler. Fakat bu tayin Mustafa Kemal'in askeri kudretini daha canlı surette göstermesine vesile oldu. Selânik'te bulunan garnizon kıtaları alayının tatbikatına kendiliklerinden iştirake başladılar. Verilen konferanslara diğer subayların da geldiği görüldü. Alayının subayları ve erleri kendisini son derece seviyorlardı. Âdeta bütün subaylar etrafında toplanmıştı. Bu vaziyetten hoşlanmıyan Üçüncü Ordu Müfettişliği O'nu orduyu isyana hazırlıyor diyerek Mahmud Şevket Paşa marifetiyle Selânik'ten uzaklaştırdı ve İstanbul'da Erkânıharbiye-i Umumiye Dairesine memur ettirdi.

Mustafa Kemal Selânik'te bulunduğu sırada, Arnavutluk harekâtiyle de meşgul oldu. Bu harekâta evvelâ Şevket Turgut Paşa memurdu. Sonra, Mahmud Şevket Paşa harekâtı bizzat eline almış, Mustafa Kemal'i de Erkânıharbiye Reisi olarak beraber götürmüştü.

1910 da hükümet kendisini diğer bir arkadaşiyle birlikte (Binbaşı Salâhaddin Bey) Fransa'ya, Pikardi manevralarını takibe memur etti.

Trablusgarp'ta: Mustafa Kemal'in Selânik'ten İstanbul'a çağırıldığı sıralarda İtalyanlar Trablusgarb'a hücum etmişlerdi. Bu olay memleket ve millet için dövüşmek ve çarpışmak heyecaniyle sarsılan Mustafa Kemal için bulunmaz bir fırsattı. 1910 yılının sonlarında ve birkaç arkadaşiyle gizlice Mısır'a ve oradan da Tobruk ve Derne'ye gitti. Mısır'da kendisini ve arkadaşları Nuri ve Fuad Bey'leri (Nuri Conker ve eski Rize Mebusu Fuad Bulca) İngilizler tevkif etmişlerdi. İngilizler sarı saçlı, mavi gözlü bir zabit arıyorlardı. Mustafa Kemal'e benzeyen Mısırlı bir kamacı ustası kendisinin Mustafa Kemal olduğunu söyledi. Onu tevkif ederek İskenderiye'ye sevkettiler. Mustafa Kemal ve arkadaşları bu sayede kurtularak Mısır hududunu geçtiler.

Trablus'ta ilk tesadüf ettikleri büyücek kumanda mevkii Halepli Ethem Paşa'nın kumanda ettiği Tobruk mevkii idi. Mustafa Kemal arkadaşlariyle birlikte İtalyan mevzilerini ve kuvvetlerini keşfederek buradaki kuvvetleri derhal taarruz lüzumuna ikna etti. 9 İkincikânun 1911 Tobruk muharebesi o çevrede ilk muharebe ve muvaffakıyet oldu. Ondan sonra Derne'ye gelerek buradaki kuvvetlerin komutan-

Levent Şahverdi Arşivi

hâkimi eline aldı (Bakınız: 1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, sahife 54). Mustafa Kemal Trablus'ta bir yıl kaldı ve bu sırada bimbaşılığa terfi etti.

Balkan Harbi. Mustafa Kemal Trablus'ta iken Balkan Harbi başlamıştı. Osmanlı Devleti için çok acı akibetler hazırlayan bu harp haberini alır almaz Mustafa Kemal derhal ana vatana dönmek ihtiyacını duydu. Mısır'a geldiği zaman Komanova mağlûbiyetini, Selânik'in düştüğünü, Bulgar ordusunun Çatalca'ya dayandığını haber aldı. Bu ağır felâketlerin bu kadar süratle gelmesine bir türlü inanmak istemiyordu. Avrupa yoluyle ve Romanya üzerinden İstanbul'a geldi ve vaziyeti işittiğinden daha kötü buldu. Kendisini Bahrisefit Boğazı Kuvâ-yı Mürettebesi Harekât Şubesi Müdürlüğüne tayin ettiler. Bu ordunun Erkânıharbiye Reisi Fethi Bey'di (Fethi Okyar). Biraz sonra kendisine aynı zamanda "Bolayır Kolordusu" denilen bir kuvvetin Erkânıharbiye Reisliğini de verdiler. Bu kolordunun ayrıca komutanı olmadığı için kuvvetleri ordu komutanı adına Mustafa Kemal idare ediyordu. Edirne'ye en önce giren kıta bu kolordunun süvarî livası idi. Mustafa Kemal bu vazifelerle Gelibolu ve Bolayır'da bulunduğu sıralarda Çanakkale Boğazı'nın icabında nasıl müdafaa edilebileceği hususunu da tetkike fırsat buldu.

Balkan Harbinden sonra Mustafa Kemal Sofya ataşemiliterliğine tayin edildi ve Umumî Harbe kadar bu vazifede kaldı. Mustafa Kemal Sofya'da bulunduğu sıralarda aynı zamanda Bükreş, Belgrad ve Çetine ataşemiliterlikleri de munzam vazife olarak kendisine verildi. Sofya'da iken kaymakamlığa terfi edildi.

Birinci Cihan Harbi : Mustafa Kemal Türkiye'nin Umumî Harbe girmesinde acele edildiği kanaatinde idi. Sofya'da iken bütün cephelerdeki harekâtı dikkatle takibediyor ve henüz harbin başlarında iken bu harbin neticelerini görüyordu. Bu kanaatini icabeden makamlara bildirmekte, Alman orduları Paris üzerine yürüdükleri sırada bile neticenin kötü olacağını herkese söylemekte idi. Bununla beraber doğru veya yanlış bir savaşa girmiş olan memleketinde faal bir vazife almayı Sofya'da seyirci bir ataşemiliter vaziyetinde kalmaya tercih etti ve Başkumandanlığa müracaat ederek orduda bir vazife istedi. İlk önce kendisine orduda faal bir vazife vermek istemediler. Nihayet şiddetli ısrarı üzerine 2 şubat 1915 te Tekirdağı'nda teşekkül edecek olan bir tümenin komutanlığına tayin ettiler. Atatürk bu vazifeyi kabul ederek Tekirdağı'na geldi ve emrine verilen kuvvetleri kısa bir

Levent Şahverdi Arşivi

zamanda hazırladı. Bu tümen Umumî Harp tarihinde ve Türkün mukadderatı tarihinde unutulmaz bir ad bırakmış olan 19. Tümendir. 24 şubat 1915 te 19. tümen Maydos'a naklolunarak Ece limanı ile Seddülbahir ve Morto limanı arasındaki mıntıkanın muhafazasına memur edildi. Pek az zaman sonra aynı mıntıkaya miralay rütbesinde başka bir tümen komutanı getirildi ve 19. tümen ordu ihtiyatı olarak Bigalı köyüne ikame edildi.

Mustafa Kemal 25 nisan 1915 tarihine, yani İtilâf Devletlerinin Gelibolu Yarımadasına büyük kuvvetler çıkardıkları tarihe kadar Bigalı köyünde kalarak kuvvetinin talim ve terbiyesiyle meşgul oldu. 25 nisan sabahı düşman kuvvetleri Arıburnu ve Seddülbahir mıntıkalarına asker çıkarmıya başlamışlardı. Arıburnu mıntıkasında bulunan komutan, Mustafa Kemal'den bir taburla yardım istedi. Mustafa Kemal aldığı raporlardan ve Maltepe'de yaptığı tarassutlardan işin içinden bir taburla çıkılamıyacağını anladı ve bütün kuvvetleri ile düşmanı durdurmak için ileri atıldı. Çetin savaşlardan sonra düşmanı daracık bir sahil mıntıkasında tespite muvaffak oldu ve bu suretle meşhur Çanakkale müdafaasının temelini attı. Onun bu kanlı savaşlar esnasında kıtalarına verdiği şu sert emir bu çarpışmaların dehşetini göstermeğe kâfidir : "Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir" (Bakınız: Ruşen Eşref, Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile mülâkat, s. 29).

Arıburnu'ndan umduğu neticeyi alamıyan düşman Türk cephesini Anafartalar'da yandan çevirmek maksadiyle 6 ağustos 1915 te Anafartalar mıntakasına yeni bir çıkarma daha yaptı. Vaziyet çok endişe verici idi. Eğer düşman kuvvetli bir taarruzla geri atılmazsa Çanakkale müdafaası çökebilir, Boğazlara hâkim olan düşman İstanbul'u zaptederek harbin gidişi bambaşka bir şekil alabilirdi. Bu sırada ordu karargâhiyle Mustafa Kemal arasında çok dikkate şayan bir telefon muhaveresi cereyan etti. Bunu kendi hatıratından okuyalım : "Vaziyetin ehemmiyet ve nezaketi büyük olduğundan Conk Bayırı emir ve kumandası için mafevk karargâhların nazar-ı dikkatlerini celbetmekten hâli kalamıyordum. Ordu Erkânıharbiye Reisi, Ordu Kumandanı, Liman von Sanders Paşa Hazretleri tarafından beni telefon başına çağırdı. Müşarünileyhin ahvali nasıl gördüğümü ve mütalâamı sorduğunu bildirdi. Kendisine Conk Bayırı vaziyetinin nezaketini izah ettim ve ıslah-ı vaziyet için daha bir an kaldığını ve bu anın ziyaı

Levent Şahverdi Arşivi

halinde felâketin pek muhtemel olduğunu söyledim. Vaziyet umumileşmiş, Anafartalara çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini nazar-ı dikkate almak ve ona göre umumi tedbirler ittihaz ederek sevk ve idareyi tevhit ve temin etmek lâzımdı. Bu sebeple Erkânıharbiye Reisinin: "Çare kalmadı mı?" sualine verdiğim cevapta, bütün mevcut kuvvetlerin taht-ı kumandama verilmesinden başka çare kalmadığını söyledim.

— Çok gelmez mi? dedi

— Az gelir! dedim." (Bakınız: Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Anafartalar muharebelerine ait hâtıraları, s. 40).

Geceyarısı kendisine tebliğ edilen bir ordu emrinde: Anafartalar Grupu kumandasını deruhte etmek üzere hemen Çamlı Tekke'ye hareket etmesi ve ertesi sabah (9 ağustos 1915) fecirle beraber düşmana taarruz eylemesi lüzumu bildiriliyordu.

Hatıratında der ki: "Böyle, zulmet ve müphemiyet içinde, tanımadığınız kuvvetlerle yeni bir işin – üç gündenberi deruhte eden her kumandan ve kıtanın mağlûbiyet ve perişanisini intaç eden ve vatanın ya hayat veya ölümüne sebep olunabilecek mühim bir işin – başkaları tarafından başlanmış kanlı ve kaybedilmiş bir ma'rekenin mesuliyetini deruhte etmek o kadar basit bir keyfiyet olmasa gerek. Fakat, ben kemal-i iftiharla bu mesuliyeti kabul ettim" (Bakınız: Uluğ İğdemir, aynı eser, s. 42).

Mustafa Kemal, bu başarılması güç işi de başardı. Zamanında yapılmış çok sert taarruzlarla düşmanı püskürttü ve Gelibolu Yarımadasının daracık şeridi üzerinde düşmanın bir adım daha fazla ilerlemesinin önüne geçti. Conk Bayırı muharebesinde bir şerapnel parçası Onun kahraman göğsüne isabet etmişti. Fakat kızgın demir ancak cebindeki saati parçalayabildi. Türkün gelecek tarihi için büyük vazifeler başaracak olan Büyük Adama bir şey olmadı. Bu parçalanan saati o zaman Ordu Kumandanı bulunan Mareşal Liman von Sanders bir hâtıra olarak Mustafa Kemal'den almış ve yerine kendi asalet armasını taşıyan saatini vermişti.

Anafartalarda büyük yenilgiye uğrayan düşman bir daha taarruza cesaret edemeyerek bu tarihten birkaç ay sonra Gelibolu Yarımadasını boşaltmıya mecbur oldu.

Kara, deniz ve hava vasıtalarının mükemmelliği ve çokluğu bakımından dünyanın en güçlü bir kuvvetini temsil eden İtilâf ordu-

Levent Şahverdi Arşivi

larının bu suretle çekilmesiyle elde edilen zafer, Türk yiğitlik ve azminin en ölmez eserlerinden birisidir.

Arıburnu zaferini müteakip 1 Haziran 1915 te albaylığa yükselen Mustafa Kemal'in aylardan beri büyük enerji harcayarak yaptığı savaşlar sonunda sıhhati bozulmuştu. 10 birincikânun 1916 da Anafartalar Grupu Kumandanlığını Fevzi Paşa'ya (Mareşal Fevzi Çakmak) bırakarak istirahat etmek üzere Sofya'ya gitti. Burada iken kendisini Onaltıncı Kolordu Komutanlığına tayin ettiler. Bu kolordu ile bir müddet Edirne'de kaldıktan sonra şarkta Bitlis, Muş cephesinde aynı numara altında başka kıtalardan mürekkep bir kolordunun başına geçti; Diyarbakır'da iken Mirliva (Tuğgeneral) oldu. Bu havalide harp tarihinin kaydettiği mühim vaka Bitlis ve Muş'u, Rus Çarlığının sayıca ve malzemece üstün kuvvetlerini mağlûp ederek geri alan harekettir. Bunu da genç Generalin manevra ve az kuvvetle çok iş görme kabiliyetine borçluyuz.

Mustafa Kemal Mart 1917 de aynı cephede vekâleten İkinci Ordu Kumandanlığına, daha sonra ordu kumandanı olarak Hicaz kuvâ-yi seferiyesi kumandanlığına geçiriliyor. Şam'a kadar giden ve orada Hicaz'ın ve Suriye'nin umumî vaziyetini mütalâa eden Mustafa Kemal, görüyor ki tehlike büyüktür ve umumîdir. Onun için Şam'da Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya ve oraya gelmiş olan Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya nokta-i nazarını açık ve katî olarak söylüyor. Onun nokta-i nazarı şudur: Hemen Hicaz'ı boşaltmak, oradan getirilecek kıtalarla Suriye cephesini kuvvetlendirmek.

Bundan sonra cereyan eden hâdiseleri kendileri şöyle anlatmaktadırlar: "Hicaz'ın tahliyesi ve iktisat edilecek kuvvetlerle Suriye'nin takviye edilmesi fikrini kendilerine kabul ettirdim. Bunun üzerine kuvâ-yi seferiye kumandanlığının vazifesi, ricat hareketini hazırlamaktan ibaret kalacağı için Medine'ye gitmedim. Sina cephesini diğer alâkadarlarla beraber ziyaret ettikten sonra asaleten İkinci Orduya kumandan oldum. Diyarbekir'e gittim. Bundan sonra Başkumandanlık Vekâleti Bağdad'ı istirdat emriyle Yedinci Yıldırım Ordusunu teşkile karar vermişti. Bana kumandanlığı teklif ettiler. Ben bu ordu ile Bağdad'ı istirdat etmenin imkânı maddisi olmadığına kani idim. Fakat memleketin son ihtiyatı olmak üzere Halep civarında kuvvetli bir ordunun tahaşşüdüne hizmet etmek memleket için pek faydalı olacağı kanaatile kabul ettim. İstanbul'a gidip kumandayı aldım. Hakikaten Halep civarında Yedinci Orduya tahşit kararıyle oraya gittim. Bu

Levent Şahverdi Arşivi

Yedinci Ordu ile beraber, Bağdad civarında bulunan Altıncı Ordudan bir grup teşkil edilerek Almanya'dan suret-i mahsusada davet edilen General Falkenhayn'ın taht-ı idaresine verildi. General Bağdad üzerine yürümenin gayr-i mümkün olduğunu anladı. Dördüncü Orduyu ve bütün Suriye'yi idaresi altına almak maksadiyle Yedinci Ordu ile Sina cephesinde taarruz planı teklif etti. Karargâh-ı Umumi bu planı muvafık buldu. Halbuki artık Türkiye'nin taarruz için israf edecek kuvveti kalmamıştı. Son kuvvet olarak bu Yedinci Ordunun ve diğer bütün kuvvetlerin ihtiyat diye muhafaza edilmesi lâzımdı. Tedafüi hareketi ve Sina cephesinin takviyesini düşünmek icabediyordu. Bu fikirlerimi kabul ettiremedim. Muhakkak olan felâketin bilfiil âmili olmağa razı olamazdım. Makamata katî lisanla bir rapor yazdım. Bu rapor intişar etmiştir. Sonra istifa ettim. Karargâh-ı Umumi bu istifadan sarfınazar etmem için hayli ısrarda bulundu. Nihayet kabul etti. Tekrar Diyarbekir'deki İkinci Orduya kumandan tayin ettiler. Raporlarda söylediğim hususat ıslah edilmedikçe hiç bir makamda memlekete nafi hizmet ibraz etmenin imkânı olmıyacağını söyledim. Bu kumandayı da red ile İstanbul'a döndüm." (Bakınız: Vakit gazetesi, aynı sayı).

O sıralarda o zaman Veliaht olan Vahidettin ile birlikte Alman Umumi Karargâhına giden ve Alman cephelerini gözden geçiren Mustafa Kemal, İmparator Vilhelm, Mareşal Hindenburg ve General Ludendorf ile görüşüyor. Bu suretle müstakbel Osmanlı Padişahiyle, Cihan Harbini idare eden Alman şeflerinin seciyelerini, kıymet derecelerini nafiz zekâsiyle ölçmeye ve Alman cephesinin hakiki vaziyetini tayine muvaffak oluyor. Kendisi diyor ki: "O zaman hasıl ettiğim son kanaat, Harb-i Umumiye dahil olunduğu ilk anda söylemiş olduğum fikrin ayni olarak tecelli etti. Bu fikir, Alman ordusu ve ona merbut zümrenin mağlûp olacağı zemininde idi." (Vakit gazetesi, aynı sayı).

Almanya seyahatinden hasta olarak İstanbul'a dönen Mustafa Kemal İstanbul'da bir iki ay tedavi gördükten sonra tedavi ve istirahat maksadiyle Viyana'ya ve Karlsbad'a gidiyor. Bu sırada Suriye'deki muvaffakıyetsizlikleri Alman Umumi Karargâhının da gözünden kaçmayan General Falkenhayn memleketine geri çağırılıyor ve yerine Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı olarak Mareşal Liman von Sanders getiriliyor. O esnada Padişah Sultan Reşad ölmüş ve yerine Vahidettin geçmiştir. Tedaviden avdet eden Mustafa Kemal birkaç gün sonra padişah tarafından davet ediliyor ve kendisine tekrar Yedinci

Levent Şahverdi Arşivi

Ordu Kumandanlığı teklif ediliyor. Fakat ahval devletin aleyhine olarak çok ilerlemiş ve Türk ordusunun mukadderatı artık taayyün etmişti. Bu mukadderatı başkalaştırmak hiç bir iradenin elinde değildi. Alman cephesinde dağılma emareleri belirmişti.

Mustafa Kemal 1918 yılı ağustosunda Yedinci Ordu Kumandanlığına tekrar başlamak üzere Nablusa gidiyor. Aradan beş on gün geçmeden Sina cephesi Türk ordusuna kat kat üstün olan düşmanın umumî taarruzuna uğruyor. Yedinci Ordunun sağında bulunan Sekizinci Ordu yarılıyor. Bütün cephede ricat mecburiyeti hasıl oluyor. O, kendi ordusunu büyük müşkülâtla ve daima muhtelif ricat hatları seçmek suretiyle Havran çölleri içinden bozulmadan Şam'a getirmeye muvaffak oluyor. Tam bu sırada İstanbul'dan gelen bir telgraf kendisine padişahın fahrî yaverliğinin tevcih olunduğunu bildiriyor. Şam'da bulunduğu sırada Rayak'taki kuvvetlerin kumandasını deruhte etmek üzere yeni bir emir alıyor. Rayak'a gidiyor. Fakat orada kumanda edilecek bir kuvvet olmadığını görüyor. Tekrar Yedinci Orduyu ve diğer orduların enkazını kumandası altına alarak bunları Halep civarında topluyor ve tensik ediyor. Halep ile Katma arasında İngiliz ve Arap kuvvetlerine karşı verdiği muharebede düşmanı mağlûp ediyor, ondan sonra düşman artık ilerliyemiyor.

Mustafa Kemal bu suretle Antakya'dan Halep şimaline geçen ve aşağı yukarı bugünkü hududa uyan bir hattı muhafaza etmiş ve Türk devletinin millî hududunu fiilen çizmişti.

30 birinciteşrin 1918 de Mondros mütarekesi imzalandı. Bu mütareke hükümlerine göre Türkiyede bulunan Almanların memleketimizi terketmeleri icap ettiğinden karargâhı Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grubunun Komutanı Mareşal Liman von Sanders de Almanya'ya dönecekti. 31 birinciteşrin 1918 de Mustafa Kemal Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına tayin edildi. Mustafa Kemal mütareke imzalanmadan önce lâzım gelen makamlara bazı tavsiyelerde bulunmuş, kayıtsız, şartsız teslim olmanın tehlikelerini anlatmıştı. Fakat kendisini dinleyen bulunmadı.

Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığında 12 gün kalan Mustafa Kemal bu müddet içinde mütareke şartlarının ağırlaşmaması için elinden geleni yaptı. O, Osmanlı İmparatorluğunun son günlerini yaşadığını anlamış ve yeni bir Türk devletinin kurulması çarelerini aramaya başlamıştı. Adana'da bulunduğu çok kısa bir zaman zarfında

Levent Şahverdi Arşivi

komuta ettiği kuvvetleri imkân derecesinde tanzim ve tensik etmeğe çalıştı.

Ordular grubu lağvedildiği ve Suriye şimalinde artık yapacak bir şey kalmadığı için 11 İkinciteşrin 1918 de Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırdılar, 13 İkinciteşrinde İstanbul'a geldi. İtiläf donanması İstanbul limanına girmeğe başlamıştır. İstanbul şaşkınlık ve ümitsizlik içindedir. Fikir ve siyaset kuvvetleri ayrı ayrı küçük parçalar halinde birbirleriyle çarpışmaktadır. Memleket için artık kurtuluş ümidi kalmadığını sanan bir çok kimseler şahsi menfaatlerini korumak ve canlarını kurtarmak kaygısına düşmüştür. O, bu sinirleri bozan ağır hava içinde en yakın dostlariyle, güvendiği arkadaşlariyle kurtuluş savaşının esaslarını hazırlamaya başladı. O günlere ait ihtisaslarını kendisi şöyle anlatır :

"İstanbul erbab-ı hamiyetince muhtelif namlar altında programlar ve fırkalar teşkil olunmak suretiyle çare-i halâs aranmakta idi. Bunların her birini ayrı ayrı tetkik ettim. Hiç biri bir kuvve-i teyidiyeye istinad etmiyordu. Binaenaleyh hiç biriyle teşrik-i mesaiden bir netice beklemedim, kuvve-i teyidiyenin doğrudan doğruya millet olacağı kanaati bende pek kuvvetli idi.

İstanbul'da cereyan eden ahvalden, yapılan teşebbüslerden, bilhassa vaziyetin vahamet ve fecaatinden milletin haberi yoktu. İstanbul'da oturup milleti haberdar etmek imkânı da kalmamıştı. Binaenaleyh yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp milletin içine girmek ve orada çalışmak olduğuna karar verdim. Bunun suret-i icrasını düşündüğüm ve bazı arkadaşlarla müzakere ettiğim sırada idi ki, hükûmet beni ordu müfettişi olarak Anadolu'ya göndermeyi teklif etti. Bu teklifi derhal maalmemnuniye kabul ettim". (Bakınız: Vakit gazetesi, aynı sayı).

İstiklâl Savaşı: Mustafa Kemal Yunanlıların İzmir'e girdikleri gün (15 Mayıs 1919) küçük ve eski bir vapurla ve maiyetiyle birlikte İstanbul'dan Samsun'a hareket ediyor. 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkıyor ve derhal Amasya, Tokat, Sivas mıntakalarında faaliyete başlıyor ve bütün Anadolu ile gizli muhaberata girişiyor.

Atatürk'ün bundan sonraki faaliyetleri bütün vesikalariyle birlikte büyük Nutkunda etraflıca anlatıldığı için biz bu biyografide yalnız esas noktaları belirteceğiz :

Bu sıralarda memleketin her tarafında muhtelif namlar altında bir takım teşekküller kurulmıya başlamıştı. Atatürk bunları aynı

Levent Şahverdi Arşivi

program ve aynı nam altında birleştirerek bütün milleti alâkadar etmek ve bütün orduyu da bu maksada hâdim kılmak istiyor. Üzerindeki ordu müfettişliği sıfat ve salâhiyetinden de istifade ederek bu noktadan işe başlıyor ve az zamanda bu maksat hasıl oluyor. Fakat takip ettiği mesai tarzı İstanbul'da malûm olunca kendisini İstanbul'a davet ediyorlar. Bu davete icabet etmiyor ve millet yolunda daha serbest çalışabilmek için askerlikten istifa ediyor. Her birini bir savaş meydanında, bir muvaffakıyetin remzi olarak aldığı rütbelerini, asıl en büyük rütbeye, millet rehberi ve millet fedaisi olarak çalışmak rütbesine ermek üzere feda ediyor.

23 Temmuz 1919 da Erzurum'da ve 4 Eylülde Sıvas'ta memleket murahhaslarından mürekkep iki kongreye reislik ediyor. Önce Erzurum Kongresi, sonra da Sıvas kongresi kendi içinden seçip Heyet-i Temsiliye adını verdiği bir heyetin reisliğine Mustafa Kemal'i getiriyor. O, bundan sonra daha büyük bir salâhiyetle ve doğrudan doğruya milletten aldığı kuvvetle işe girişiyor.

Fakat gerek İstanbul hükümetinin, gerek oradaki İtilâf kuvvetlerinin ve bilhassa Anadolu'nun içine doğru ilerleyen Yunan kuvvetlerinin öfkesi ve arzusu Mustafa Kemal'i ve Türk milletini rahat bırakmıyor. Sıvas Kongresi olacağı sıralarada İstanbul hükümeti Elâzığ Valisi Galib'i Kongreyi dağıtmak, Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını yakalamak üzere Sıvas'a gönderiyor. Mustafa Kemal'in aldığı tedbirler bu kuvvetleri dağıtıyor ve başlarındaki valiyi kaçmıya mecbur ediyor. O zaman İstanbul'da Damat Ferit kabinesi iktidar mevkiindedir. Bu kabine iradeler alıyor, fetvalar çıkarıyor, Mustafa Kemal'i âsi ve onunla beraber olanları kâfir ve bâgî sayıyor. Bittabi bütün bu mezbuhane haller Mustafa Kemal'in hızını arttırmaktan başka işe yaramıyor. Hattâ Mustafa Kemal'in Sıvas'tan yaptığı tazyik neticesinde Damat Ferit kabinesi düşüyor, yerine Ali Rıza Paşa kabinesi geçiyor. Bu kabine Mustafa Kemal ile temasa girişiyor, onunla görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Amasya'ya gönderiyor. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal ile Bahriye Nazırı Amasya'da muhtelif meseleler üzerinde müzakerede bulunuyorlar ve bir protokol imza ediyorlar. Bu vaziyet Mustafa Kemal'in temsil ettiği millî mevcudiyetin saray ve İstanbul hükümeti tarafından ilk tanınması sayılabilir.

Amasya'da konuşulan meselelerden biri de Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da değil, Anadolu'da toplanması idi. Mustafa Kemal bunu ısrarla ileri sürmüştü. Mustafa Kemal'in bu düşüncesinin ne kadar

Levent Şahverdi Arşivi

yerinde olduğunu 16 mart 1920 de İstanbul'daki Meclisin İtilâf kuvvetleri tarafından dağıtılarak bir kısım âzasının tevkif edilmesi keyfiyeti pek acı bir yolda ispat etmişti. Fakat bu görüş o zaman doğru görülmüyor ve Meclis İstanbul'da toplanıyor. Mustafa Kemal bu meclise Erzurum'dan mebus seçildiği halde gitmiyor ve 27 birincikânun 1919 da Anadolu'nun içinde ve düşman cephesine yakın bir yerde millî bir kaynak yaratmak maksadiyle Ankara'ya geliyor. Kendisi daha Sivas Kongresi günlerinde yeni millî varlığı teşkilâtlandırmak için 7 Eylûl 1919 da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurmuştu. Bu cemiyet bilâhare 9 ağustos 1923 te yani Lozan Muahedesinin imzasından on yedi gün sonra Halk Fırkası ve 10 İkinciteşrin 1924 te de Cumhuriyet Halk Fırkası adını almıştır.

Mustafa Kemal Ankara'dan İstanbul Meclisindeki arkadaşlarının harekâtını da idare ediyordu. 16 Mart 1919 da İstanbul Meclisinin dağılması ve bir kısım âzasının Malta'ya sürülmesi Mustafa Kemal'i yurdun bağrında, düşman ve yabancı tesirlerden uzak millî bir merkezde yeni bir meclis toplamıya sevkediyor. Bu meclis İstanbul'dan Ankara'ya gelebilen mebuslar ve Anadolu'nun her tarafından seçilen yeni mebusların iştirakiyle 23 Nisan 1920 de Ankara'da açılıyor. Bu Meclise Mustafa Kemal "Türkiye Büyük Millet Meclisi" adını veriyor. Yeni meclis kendine reis olarak ittifakla Mustafa Kemal'i seçiyor. Bu reislik aynı zamanda devlet ve hükümet reisliğidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 2 Mayıs 1920 de ilk İcra Vekilleri Heyetini kuruyor. Bir yandan da ordusunu, maliyesini, dahili idaresini şaşılacak bir dirayet ve faaliyetle tanzim ediyor.

İstanbul'daki hain hükümet gene rahat durmuyor. Bir takım fetvalar çıkarıyor, Anadolu'dakileri idama mahkûm ediyor. Devleti âsi sayıyor ve bu âsiler üzerine bir ordu hazırlayıp göndermek ihanetini bile yapıyor. Bu ordunun adı Kuva-ı İnzibatiye, toplanma merkezi de İzmit'tir. Fakat Millî hükümetin körpe kuvvetleri bir yandan gene İstanbul hükümetinin teşvikiyle memleket içinde çıkan isyanları bastırıyor, bir yandan da bu idealsiz düşman ortağı uşak orduyu darmadağınık ediyor. Bu kazançlar yeni ordunun kendine olan emniyetini ve cephedeki düşmana karşı göreceği işdeki şuurunu arttırıyor.

Mustafa Kemal bir yandan bunlarla uğraşırken bir yandan da Büyük Millet Meclisi âzasından bir kısmı ile uğraşmıya mecbur kalmıştı. Çünkü milletin en sonunda zaferi kazanacağından emin olmayan bazı zayıf iradeli kimseler Mustafa Kemal'e muhalefete yelteniyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Düşmanın Alaşehir, Uşak ve şimalden Balıkesir ve Bursa üzerine ilerlemesi onların muhalefetlerini arttırıyordu. Fakat, Reisin mazisine ve dehasına inanan büyük vatanseverler yığını O'nun görüşünden şaşmamış, O'nun yanından ayrılmamıştı. Mustafa Kemal'in kavi imanı, sarsılmaz azmi, keskin natıkası bu vatanperverlerin ruhuna zaferi kazanmak inanını aşıladığı gibi, bütün milletin vicdanına da onarıcı ve başarıcı bir kuvvet olarak yerleşiyordu.

Nasıl ki, biraz sonra yeni Türkiye'nin genç ordusunun Garp Cephesi Komutanı Miralay İsmey Bey'in (Millî Şef İnönü) komutası altında kazandığı Birinci İnönü Harbi, (9/10 İkincikânun 1921) bu sözlerin doğruluğunu fiil ile isbat etmiş oldu. Bu kazanç milletin kanaat ve güvenini, Büyük Reisine olan inanını büsbütün arttırdı. İtilâf devletleri bile millî hükümetin varlığını bu hâdiseden sonra fiilen tanımak mecburiyetinde kalmış, İstanbul Hükümetinin imzaladığı Sevr muahedesini değiştirmek lüzumunu duymuşlardı. Bu maksatla Londra'da bir konferans toplandı. Oraya Ankara Hükümetinden de murahhas heyeti istenildi. Anadolu'nun murahhasları Londra Konferansında millî tezi, esasları Erzurum ve Sivas kongrelerinde kararlaştırılıp İstanbul Meclisi Mebusanında kabul edilmiş olan Misak-ı Millî'nin, – o zaman Mustafa Kemal'in dediği gibi: "Sulh akdetmek için en makul ve asgarî şeraitimizi ihtiva eder bir program" olan "Misakı Millî"nin – manasını anlatmıya ve tahakkukuna çalışmıya giderlerken, Büyük Millet Meclisi de ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanununu 20 İkincikânun 1921 de kabul ederek yeni devletin varlığını büsbütün kanunlaştırmış oluyordu.

Londra Konferansında asıl maksadın başka şekil ve suretlerle Sevr esasını kabul ettirmek olduğunu sezen Mustafa Kemal, memleketi böyle bir vartaya düşürmekten de korudu.

Bu sıralarda 16 Mart 1921 de Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Moskova muahedesi aktedilmiş bulunuyordu.

Birinci İnönü Harbinde yenilgiye uğrayan Yunan ordusu yeniden hazırlanarak daha üstün kuvvetlerle 23 Mart 1921 de tekrar taarruza geçti. İkinci İnönü Muharebesi adını alan bu muharebeyi de Anadolu'nun yürekleri iman dolu genç ordusu 1 Nisan 1921 de kazandı. Yunanlılar "binlerce maktulleriyle doldurduğu muharebe meydanını silâhlarımıza terketti". (Bakınız : İsmet Paşa'nın Metristepe'den çektiği meşhur telgraf).

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

İtilâf devletleri İnönü'nde iki kere yenilen Yunan ordusunu bir kere daha Türk ordusu üzerine saldırdılar. Yunan ordusu başında Kral Konstantin olduğu halde, milli ordudan kat kat daha çok kuvvetler ve daha yeni harp vasıtalariyle 10 Temmuz 1921 de yeniden taarruza geçti. İnönü muharebelerinde düşmanı püskürtmüş olan milli Ordu, Sakarya gerisine çekildi. Vaziyet buhranlı idi. milli hükümet ve bütün yurd ölümle bir daha karşı karşıya gelmişti. O zaman Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal'i fevkalâde salâhiyetlerle ve bir hususî kanunla 5 Ağustos 1921 de Başkumandan seçti. O, cepheye gitti. Ordunun başına geçti. Yunanlılar son zafere ereceklerinden emin bulunarak 23 ağustos 1921 de Sakarya Meydan Muharebesini açtılar. Yirmi iki gün yirmi iki gece harp oldu. Neticede, Yunanlılar, mukabil taarruzla perişan edildiler ve Eskişehir - Afyon hattına çekildiler. Muharebenin ilk gününde cephede bir mevzii tetkikten sonra, Atatürk ata binerken ayağı üzengiden kayarak sol böğrü üzerine düştü, kaburga kemiği kırıldı. Muharebeyi bu haliyle idare ediyordu. O'nun Çanakkale'de o zamanki devletin payitahtını kurtarmakla başlayan şanı, burada bir milletin varlığını ve yaşamak ümidini kurtarmak büyüklüğüne doğru bir kat daha yükseliyordu. Bundan böyle Çanakkale ve Sakarya, Kumandan Mustafa Kemal'i bütün nesillerin başları üstünde tutacak iki kanattı. Başkumandan cepheden geri döndüğü zaman 19 Eylül 1921 de Büyük Millet Meclisi O'na Gazi ünvanını ve Müşir (Mareşal) rütbesini milletin bir şükranı olmak üzere verdi. Muharebeyi idare ederken rütbesiz bir sivildi. Çünkü daha evvel padişah O'nu idama mahkûm ederek rütbesini almıştı.

13 Birinciteşrin 1921 de Türkiye ile Ermenistan, Âzerbaycan ve Gürcistan arasında Kars Muahedenamesi'nin bağlanması, 20 Birinciteşrin 1921 de Fransızlarla Ankara İtilâfnamesi'nin imzalanması hep Sakarya kazancının birer neticesidir.

Ordu Sakarya kazancının coşkunluğu ile Başkumandanın emir ve nezareti altında tam bir yıl taarruza hazırlandı. Fakat Büyük Millet Meclisinin bağrında ilk günden beri filizlenmiş bazı ümitsizlerin ve muhaliflerin zihniyetine Sakarya bile hâlâ yeni bir inan vermemişti. Onlar, hazırlıkların uzun sürmesini dermanın tükendiğine hamlediyorlardı. Yeniden yeniye dedikodular çıkarıyorlardı.

Başkumandan bir yandan bu siyasî dedikoduları yatıştırırken bir yandan da hazırlığını bitirmiştir. Ümitsizler artık düşmana taarruz edilemiyeceğini iyiden iyiye yaymağa başladıkları bir sırada bir gün,

Levent Şahverdi Arşivi

Gazi Mustafa Kemal otomobil ile Ankara'dan çıktı. Konya'ya, oradan da cephe karargâhı olan Akşehir'e gitti. Aynı gün Ankara gazeteleri Başkumandanın Çankaya'da sefirlere bir ziyafet vereceğini yazıyordu. Halbuki O, Erkânıharbiye Reisi Fevzi Paşa ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ile hemfikir olarak taarruza karar vermişti. 26 Ağustos 1922 de Afyon'dan taarruza başladı. Yunan ordusunu her taraftan sardı. 30 Ağustos günü Dumlupınar'da bizzat idare ettiği muharebede istilâcı Yunan ordusunu darmadağınık etti. Bu muharebenin – ki, Türk topraklarını düşman istilâsından büsbütün kurtarmış, Türk yurduna büsbütün istiklâlini vermiştir – adı Başkumandan Muharebesidir. Genç Başkumandan artık Türk tarihinin en büyük kumandanı, Türk milletinin başlıca kurtarıcısı oldu. Şimdiye kadar milleti, üzerine saldırmış olan düşmanlara karşı hiç yenilmez kudretle korumuş olan Mustafa Kemal bu harpte taarruzu kendi açıp düşmanı darmadağınık bir halde denize dökmek suretiyle askerlikteki dehasının en yeni ve yüksek zirvesini dünyaya tanıtmış oldu. 1 Eylül 1922 de "Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir, ileri!" emrini vermişti. Eşi görülmedik bir hızla ordu, 9 Eylül 1922 de İzmir'e vardı. 11 Birinciteşrin 1922 de Mudanya Mütarekesi oldu. Büyük zaferden sonra Ankara'ya dönen Başkumandan Gazi Mustafa Kemal, 1 İkinciteşrin 1922 de saltanatı hilafetten ayırdı. Bu hareket ile Cumhuriyete doğru bir adım daha atmış oldu. Kendisi der ki: "Büyük Meydan Muharebeleri milletlerin mukadderatını değiştiren ve yenileyen tarihi vakalardır." Bu düsturdan ilham alan karihası askerî, idarî, içtimaî ve siyasî lüzumları müstesna bir ahenk ile kavramış, müstesna bir ahenk ve beraberlikle yürütülmüştür.

Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu: 24 Temmuz 1923 te Lozan muahedesi imzalandı. Bu muahede, yeni Türk devletinin maddî ve manevî istiklâlini bütün dünyaya tanıttırıp, kabul ettirdiği bir büyük kurtuluş hüccetidir.

Elinde bunca şanların ve zaferlerin neticesini tutan Gazi Mustafa Kemal, 13 Birinciteşrin 1923 te Ankara'yı bir kanunla devlet merkezi haline koydu.

29 birinciteşrin 1923 te Cumhuriyet ilân edildi ve Gazi Mustafa Kemal ilk Cumhurreisi seçildi.

Büyük bir düşünce ve mantık silsilesinin bir gayeye doğru gittikçe hızlanarak ve kendinden önceki safhasını tamamlayarak şaşılacak bir vahdet, imrenilecek bir yükselişle tekemmül etmesi, şahsî düşünce-

Levent Şahverdi Arşivi

den milli ve içtimai bir hakikat ve umde derecesine ermesi vakıasına en açık ve doğru bir misal göstermek gerekse bunu Gazi Mustafa Kemal'in hayat ve eserinden daha açık gösterecek bir örnek bulunamaz.

Onun içindir ki, cumhurreisi olmakla da yaptığı işlerin birliğini, henüz tamamlanmış saymıyordu. Çünkü halifelik henüz memleketin içindedir. Onun için 3 Mart 1924 te halifelik de kaldırılıyor, hanedan hudut haricine çıkarılıyordu. O eski saltanatın birer takviye kaynağı olan ve millet çocuklarının zihniyetini ikiye bölen tedrisat ayrılığı da aynı günde gideriliyor; medreseler kapatılıyor, tedrisat vahdeti bir kanunla tesbit ediliyor. Siyasette diyanetin parmağı olan Şeriye Vekilliği ve Maliyenin yanında ayrı bir diyanet maliyesi olan Evkaf Vekilliği kaldırılıyor. 20 Nisan 1924 te Cumhuriyetin Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılıyor.

İleriye ve birliğe doğru hareket, hızını arttırıyor. 24 Ağustos 1925 te şapka giyiliyor. Bu hareketi 25 İkinciteşrin 1925 te bir kanun teyid ediyor. Saltanat devrinin birer propaganda yuvası olan tekkeler, türbeler, zaviyeler 30 İkinciteşrin 1925 te kapatılıyor. 26 Birincikânun 1925 te milletlerarası takvim ve saat kabul ediliyor.

Eski saltanat kanunları, yeni varlığa uymayan birer köhnemiş hukuk müessesesidir. O kanunları tatbik eden Şeriye mahkemeleri 8 Nisan 1924 te kaldırılmış, tedrisat gibi mahkemelerde de birlik vücude getirilmişti. 17 Şubat 1926 da ise, eski Şerî Mecellenin yerine Türk Medenî Kanunu konuyor. 13 Mart 1926 da yeni Türk Ceza Kanunu, 28 Haziran 1926 da yeni Türk Ticaret Kanunu kabul ediliyor. Böylece Türkiye Cumhuriyeti garplı ve asrî bir medeniyet zümresinin muhtaç olduğu varlık düsturlarını gittikçe tamamlıyor. Türk sokaklarında ve meydanlarında heykeller dikilmiye ve görülmiye başlıyor.

Yedi sekiz yıla sığdırılmış bu birkaç asırlık inkılâp ve mücadele yekûnunun bütün safhalarını Gazi Mustafa Kemal, 15 birinciteşrin 1927 den 20 birinciteşrin 1927 ye kadar süren büyük ana nutku ile İkinci Cumhuriyet Halk Fırkası kongresine anlatmıştır.

10 nisan 1928 de Teşkilâtı Esasiye Kanununun dine ait maddeleri kaldırılıyor. Türk Cumhuriyetinin lâikliği ilân ediliyor. 24 Mayıs 1928 de milletlerarası rakamlar kabul ediliyor. Aynı yılın 9 ağustosunda Gazi Mustafa Kemal, İstanbul'da Sarayburnu parkında eski harflerin değişmesi gerekliğine dair olan nutkunu söylüyor. Bu hareket 30 Birinciteşrin 1928 de kanun halini alıyor. Arap harfleri kalkmış, yerlerine

Levent Şahverdi Arşivi

Latin esasından alınan Türk harfleri konulmuştur. Bu harfler millet mekteplerinde bütün halka öğretiliyor. 400 e yakın şeklin karışıklığını zihnine yıllarca yerleştiremeyen ve öğrendikten sonra da vokal'sizlikten bir kelimeyi doğru dürüst okuyamayan halk yığınları, 28 harf şeklinden mürekkep yeni alfabenin yazdığı kelimeleri bir iki hafta içinde öğreniyor ve seviniyor. Bundan böyle yeni, güzel ve iyi düşünceler halk yığınlarına daha kolay vasıtalarla anlatılabilecektir.

Atatürk'ün büyük inkılâplarından birisi de tarih inkılâbıdır. On binlerce yıllık derin ve zengin mazisi olan Türk milletinin dünya medeniyet ve tarihindeki mümtaz mevkii eskiden ihmal edilerek Türk tarihi mütevali harpler ve yağmalar tarihi zannolunuyordu. Bu kanaat tamamen düşmanca bir düşüncenin mahsulü idi. Atatürk Türk milletine, kökünü ve dünya tarihindeki kurucu ve yapıcı rolünü öğretmek istedi. Bu maksatla ilkönce Türk Ocaklarına bağlı Türk Tarihi Tetkik Encümeni'ni ve Ocakların kapanması üzerine 15 Nisan 1931 de Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini (Türk Tarih Kurumu) kurdu. Ve bu Kurum'un çalışmalariyle bizzat yakından alâkadar oldu. Millî Şef İnönü, Atatürk hakkında yazdıkları çok güzel bir yazıda der ki: "Kültür işleri, Atatürk'ün başlıca zevki ve meşgalesidir. Umumiyetle tarih tetebbu'ları ve bilhassa Türk tarihi için sarfettiği kuvvet dikkate değer. Hâd devrinde, her gün on saatten aşağı olmayan ve senelerce süren bu gayret az değildir. Bu çalışmanın âlimler ve mütehassıslarla geçen etüt günlerinde zaman mefhumu kaybolur ve zamanın geçtiği unutulurdu. Kumandanlık zamanından kalma meleke kuvveti ve bünyesinin müstesna kudreti sayesinde Atatürk herhangi bir mevzu üzerinde uzun müddet uykusuz ve istirahatsiz olarak fasılasız çalışabilir. Bir çok kere onu, kitapları ve yazıları arasında, yirmi dört ve hattâ daha bile fazla saat fasılasız çalışma içinde bulmuşumdur.

Onun tarih çalışmalarının kültürel neticeleri çok mühim olmuştur. Mekteplerin tarih ders kitapları, kendi nezareti altında yeniden yazılmış, arkeolojik kazılar her vasıta ile teşvik edilmiş, tarih sahnesinde bulunan yeni hakikatler millete bildirilmiş ve milletlerarası âlemin tetkikine arzedilmiştir.

İtiyadı veçhile tarih çalışmaları için millî bir kurum kuruldu ve bu kurum büyük kurultaylarda eserleri ve fikirleri hakkında rapor vermeye başladı. Bu mesainin millî ve medenî neticeleri çok mühim olmuştur. Türk milleti, böylece en eski bir varlık ve en eski bir medeniyet cemiyeti olduğunu anlayarak hem itimad-ı nefsi hem kültür aşkı

Levent Şahverdi Arşivi

artmıştır. Kuvveti ile beraber, fikrinin yeni hakikatlere açılması, onda hakikat sevgisini de arttırmıştır.

Bu memleket, toprağın bir köşesinde, Bizanstan veya Romadan yeni bir eser bulacaklar diye korkardı. Şimdi toprak altından arkeolojik bakiyeler çıkarmağa kendisi çalışıyor. Son Alacahöyük kazıları, Tarih Kurumunun teşebbüsüdür. Neticeler şimdiden dünyanın dikkatini celbetmiştir. Ayasofyanın Bizans eserleri için müze haline konulması bilmem ki, zikre muhtaç mıdır? Atatürk'ün geniş ve yüksek karakterini, müsamahasını, hakikat aşkını ve memleketin içtimai ve ilmî bünyesinde vücude getirdiği hayırlı istihalenin derin izlerini, hiç bir şey bu sade misal kadar belirtemez." (The Financial Times, Republic of Turkey Supplement, No. 149, February 1937.)

Atatürk'ün tarih çalışmalarındaki büyük idealini en beliğ bir ifade ile tasvir eden bu satırlara başka ne ilâve edilebilir?

İnkılâplar bitmemiş ve durmamıştır.

19 Şubat 1932 de Halkevleri açıldı. Cumhuriyet umdelerini halk içinde yaymakta ve halkın kültür seviyesini yükseltmekte büyük rolü olan Halkevlerinin sayısı her yıl artmakta, memleketin en ücra köşelerinde Türk gençliğinin heyecanını daima ayakta tutan kutsî bir müessese halinde yaşamaktadır.

Atatürk tarih inkılâbından sonra kültür sahasında ikinci büyük bir inkılâbın temelini atmakta gecikmedi. 12 Temmuz 1932 de Türk Dil Kurumu'nu kurdu. Uzun yıllar Arapça ve Acemcenin tesiri altında öz benliğini kaybeden Türk dilini yabancı unsurlardan temizlemek, ona temiz ve berrak ahengini vermek için başlayan çalışmaları yıllarca bizzat idare etti. Bu çalışmalar bize Türk dilinin dünyanın en eski kültür dili olduğunu ve en büyük dillere binlerce kelime verdiğini ispat etti.

Büyük bir asker, emsalsiz bir devlet kurucusu olan Atatürk, aynı zamanda asrımızın en büyük siyaset adamı idi. "Yurtta sulh, cihanda sulh" düsturunu vazeden odur. Türkiyenin bütün komşulariyle sulh ve emniyet havası içinde iyi münasebetler kurmasına çok ehemmiyet vermişti. Esasını onun kurduğu Balkan anlaşması 9 Şubat 1934 te imza edildi.

21 Haziran 1934 te soyadı kanunu çıktı ve aynı senenin 26 İkinciteşrininde Büyük Millet Meclisi hususî bir kanunla ona Atatürk soyadını verdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk milletini yeniden hayat sahasına çıkaran, onu yeni bir ruhla dinamik bir millet haline getiren Mustafa Kemal'e yakışan en güzel soyadı bu idi. Atatürk — Türklerin babası.

27 İkinciteşrin 1934 te Türk içtimaî bünyesi içinde ayrılıklar ve sınıflar ihdas eden lakap ve unvanları kaldıran kanunu Büyük Meclis kabul etti.

8 Birincikânun 1934 te Türk kadınlarına mebus seçme ve seçilme hakkını veren Teşkilât-ı Esasiye Kanunu tadilâtı yapıldı. Bu suretle Türk Cumhuriyeti henüz dünyanın birçok medeni memleketlerinde bile mevcut olmayan bu en ileri içtimaî telâkkiyi kanunlaştırmış oldu.

Atatürk tarih ve dil araştırmaları sahasını genişletmek maksadiyle Ankara'da bir Tarih ve Dil Fakültesi açılmasını da arzu etti. Büyük Ata'nın bu arzusu 20 Haziran 1935 te bir kanunla yerine getirildi.

Siyaset sahasındaki muvaffakıyetler birbirini takibetti. 21 Temmuz 1936 da Montrö'de imza edilen bir mukavele ile Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki mutlak hâkimiyeti tastik edildi.

30 mayıs 1937 de Hatay'ın istiklâlini Milletler Cemiyeti kabul etti. Atatürk yıllardan beri yabancı hâkimiyetten kurtarmaya çalıştığı bu güzel Türk yurdunun büsbütün anavatana iltihak ettiğini maalesef göremedi. Fakat bu neticenin ergeç istihsal edileceğine emindi.

9 Temmuz 1937 de Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında imzalanan dostluk misakı şark ve cenup komşularımızla öteden beri devam eden barış vaziyetini sağlamlaştırdı.

Bir cemiyetin yenileşmesini ve yükselmesini temine yarayan bu büyük işlerden bir tekini yapmış olanı tarihler inkılâpçı ve müessis diye anar ve kutlar. Halbuki bu yekûn Atatürk'ün günlük işleridir. O yaratıcı kuvvet, bütün hızı ile hayatının sonuna kadar çalışmasına devam etti ve başında bulunduğu devletin ve milletin insanî tekâmüle bir sulh ve anlaşma havası içinde kavuşmasına yol açtı.

Atatürk, bu hummalı çalışma saatleri arasında ve 1938 yılının başlarında birden bire hastalandı. Onu, müthiş bir hastalık pençeleri arasına almıştı. Hayatta bütün düşmanlarını yenmiş ve bir defa bile yenilmemiş olan harikulâde insan, bu hain hastalığa yenildi ve 1938 yılı 10 İkinciteşrinin sabahında saat dokuzu beş geçerken İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında hayata gözlerini kapadı.

O'nun ölümü yalnız Türk milletini değil, bütün dünyayı derin bir matem içinde bıraktı. Ölümünden sonra dünya matbuatında çıkan yazılar, cenazesine iştirak için bütün milletlerin gösterdiği tehalük

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün dünya ölçüsünde büyük bir insan olduğunun en güzel delilleridir.

O'nun emsalsiz bir kahramanlık destanından ibaret olan hayatını biz burada küçük çizgilerle belirtmeğe çalıştık. Bu destanın her parçası bir müellifin bütün ömrünü alabilecek kadar geniş bir etüt sahasıdır.

Bibliyografya: Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında içerde ve dışarda, bilhassa dışarda yüzlerce eser çıkmıştır. Bunların toplu bir bibliyografyasını Prof. Melzig'in "Yeni Türkiye'nin Siyasî Bibliyografyası" adlı eserinde bulmak mümkünse de Faik Reşit Unat'ın hazırladığı daha mufassal bir bibliyografya pek yakında Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilecektir. Burada münhasıran istifade ettiğimiz birkaç eser ve makalenin adlarını zikretmekle iktifa edeceğiz: Atatürk'ün Millî Müdafaa Vekâletindeki sicili. Ahmed Emin: Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-i Hayatı, Vakit gazetesi, 10 İkincikânun 1922, No. 1468. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnamesi 1925-1926, İstanbul, Matbaai Âmire, 1926, s. 48. Gazi M. Kemal, Nutuk, Ankara 1927. Türkün Altın Kitabı, Gazinin Hayatı, İstanbul 1928. Ruşen Eşref; Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile mülâkat, İstanbul 1930. Türk Tarih Kurumu; Tarih, cilt IV, İstanbul 1931. Afet; Gerilla hakkında iki hatıra, Belleten c. 1, s. 10. Afet; Mukaddes Tabanca, Belleten c. 1, s. 605. Husrev Sami Kızıldoğan; Vatan ve Hürriyet – İttihat ve Terakki, Belleten c. 1, s. 619. İsmet İnönü; Kemal Atatürk, The Creator of the Turkish Republic, The Financial Times, No. 149, February 1937. İhsan Sangu; Atatürk'ün babası Ali Efendi, Belleten c. III, s. 289. Uluğ İğdemir; Atatürk, Ankara Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi yayınlarından No. 21, Ankara 1939. Uluğ İğdemir; Atatürk'ün Anafartalar muharebelerine ait hatıraları, Ankara 1943. Falih Rıfkı Atay; 19 Mayıs, Ankara 1944. Afet İnan; Trablusgarpta Hürriyete karşı isyan, Belleten c. VIII, s. 387.

Aylık Ansiklopedi Cilt 1, İkinciteşrin 1944 s. 199-208

ÇARDAK'TA EVLENME ÂDETLERİ

Çardak Çanakkale ilinin Lapseki ilçesine bağlı, ilçeye 4 kilometre uzaklıkta bir sahil köyüdür. Eskiden bucak merkezi idi. İlçe merkezine çok yakın olmasından bucak merkezi daha uzak bir köye götürüldü.

Levent Şahverdi Arşivi

Çardak'ın bugünkü nüfusu 2500 civarındadır. Evliya Çelebi, Çardak halkından sitayişle bahseder. Konukseverliklerini över. Çardak, mevcut eserlere ve mezar taşlarına göre, Osmanlıların ilk devirlerinde kurulmuş bir kasabacıktır. Aşağıda olduğu gibi sunduğum evlenme âdetlerini 1949 da 55 yaşında bulunan Bayan Remziye Tutucu'dan derledim. Cümle yapısına ve sözcüklerine hiç dokunmuyorum:

•

"Cuma akşamı giderler isterler. Sonra nişan bırakırlar bir yeşil yaprak (krep). Sonra haftasına sözkesen korlar. Limonatalar dağılır. İki tarafın akrabası toplanır (yalnız kadınlar). Gelin gelir el öper, oturur kaynanasının önüne. Hısım akraba para verirler, krep örterler. Sonra kalkar yeniden el öper. Kaynana başından para serper. Şerbetler dağıldıktan sonra gelin gençlerle karşılama oynar. Her pazartesi ve cuma günü kaynana geline gider. Her on beş günde bir kaynana gelini hamama götürür. Düğün olursa düğüne götürür ve beraber çerez getirir.

Söz kesildikten on beş gün sonra kızın yengeleri oğlana kurabiye, mendil ve çamaşır götürürler. Buna yanık derler. Oğlan evi de karşılığında bir çift çorap, bir çift terlik ve elbiselik görürürler.

Bayramda bir sini baklava, yanında kaz veya hindi, güveye iki kat çamaşır, kaynanaya, kaynataya, kayına, eltisine birer hediye gönderirler.

Kaynana gelini bayram hamamına götürür. Gecesine gider, kına yakar ellerine, sabahleyin gider, nişadır yapar ellerine.

Bayramın ikinci akşamı kaynana ve hısım akraba kızın evine gelirler. Kız el öper. Eline para sıkıştırırlar. Sonra kahveler dağılır. Sonra kaynata da çarşıdan hısım akrabasını toplar, kaynata da gelir. Gelin bunların ellerini öper. Kaynata bileğine dizi ile boncukla altın takar. Hısım akraba para verirler.

Ertesi sabah kaynana gelir, gelini getirirler. Ahalisini toplar, atlı karaya götürür. Kaynana gelinin başına orada askı asar omuzuna (basma).

Sonra burçak yaparlar. Gece giderler burçağa. Burçağı yolarlar. Gelinle güvey birbirlerinin başına deste atarlar. Gelin desteleri dikenin üstüne kor, güvey kucaklar, dikenleri eline batar. Burçak bittikten sonra çeşme başına, yahut çay başına giderler. Bir temiz yıkanırlar, ellerini, yüzlerini paklarlar. Sonra otururlar sabah yemeği yerler (sütlü

Levent Şahverdi Arşivi

çorba, simit lokumu, taze fasulye, peynir). Sonra güvey ağacın birine salıncak kurar. Gelin kızı yengeler salıncağa bindirir. Güvey alır ipi eline, gelini basar. Kaynana gelir salıncağa askı asar. Yengeler askı asar, hısım, akraba hepsi asar. Gelin iner salıncaktan, güvey biner. Gelin de güveyi basar. Sonra arabaya binerler. Şemsiyeleri açarlar, darbukaları ellerine alırlar. Şarkı söyleyerek kızın evinin önüne gelirler. Orada arabadan inmeden güveyi oynatırlar. Sonra herkes evlerine dağılır, gider.

Ramazanda oğlan evi yirmi otuz tepsi muhallebi yapar, kız evine götürür, yerler.

Kaç sene nişanlı dururlarsa bunlar yapılır.

Hıdırellez'de oğlan evi de kız evi de kuzu keser, peynir helvası yapar, çamlığa giderler.

Nişan:

Oğlan evi gelir kız evine; cumaya nişan koyalım derler. Kız evi de peki koyalım der. Oğlan evi ne takacağını sorar. Bir beşi biryerde, yahut daha çok. Bir kadın çıkarırlar, bütün memleketi okuturlar nişanımız var diye. Cuma akşamı kaynana gelir, kına yakar. Sabah olur kaynana ve hısım akraba toplanır. Gelini de giydirirler. Bahçe içine toplanırlar. Toplandıktan ve ahali geldikten sonra oğlan evi kız evinden gelini Allahın emriyle isterler. Kız evi de siz münasip gördüyseniz, biz de verdik derler. Fatiha okurlar. Sonra yengeler gelini elinden tutarak ortaya getirirler. Çengi darbuka ile şu şarkıyı söyler :

Gider isen uğur olsun
Çayır çimen yolun olsun
Benden yâre selâm olsun
Nazlı yârden ben ayrılmam
Felek ayırmasın nazlı yârimden

Gelin gelir oturur ortaya, sonra kaynana nişanını takar boynuna. Başına bir kat elbiselik örter. Orada bulunanlar kimi bir lira çağırtırır, kimi birer kat iç gömleği çağırtırır. Fike (çengi) Remziye Hanımın bir lirası var geline, Şerif hanımın bir değirmi yemenisi var geline, diye çağırır.

Bunlar bittikten sonra gelin kalkar el öper, El öptükten sonra oğlan evinin şekerlerini kız yengeleri ahaliye dağıtır. Yer açılır, gençler

Levent Şahverdi Arşivi

gelinle oynarlar. Fike caba kaynanasının bir lirası var diye bağırır başından.

Oyun bittikten sonra kalkarlar. Ahali kız evine gelirler. Orada da oynarlar, eğlenirler. Akşam olur, dağılır herkes. Gece kaynata gelir. Kaynataya da oynayıverir gelin, Fike gelirse fike çalar, gelmezse gençler çalar.

Düğün Hazırlığı:

Oğlan annesi gelir kız annesine danışır. Nasıl renk dival[1] alacağız der. Kız annesi de örneğini gösterir. Üç yatak yaparlar. Dört yorgan. Bir kat oda takımı, tamıska, sandık, konsol, ayna, yaygı yapar. Altın kuşak alır, dival alırlar. Bunlar düzüldükten sonra oğlan evi gelir kız evine. Düzenlerimizi düzdük, aldık. Çeyizinizi asın derler. Kız evi de peki der, çeyizi asar.

Bir odaya ip gererler. Kızın çeyizi bir oda, bir sofaya asılır. 40 tane gömlek, bütün uçkurlar 20 tane, yarım uçkurlar 10-15 tane, üç bölmeler 30 tane (uçkur), 12 tane peşkir, 8-9 tane yağlık, 15 tane iç donu, 2 tane zıpka, 10 tane kırep, 20 değirmi yemeni, 12 tane dolagiyi çevre, 8-9 tane dört köşe çevre, 40-50 tane birer köşe çevre, 10-15 tane para kesesi, tütün kesesi, saat kesesi, mühür kesesi, tüccar kesesi. Güveye baş çevre, gelininin baş havlusu, çorap, gelinin bir kat hamam çıkması, pullu tülbendi, tarağı, lifi. Dört kat kalın çarşaf, iki kat ipekli çarşaf, hamam nalını. Bunların hepsini asarlar.

Günlerden perşembe akşamı olur. Kaynana der ki: Sabah hamamımız var der. O gün hep oğlan tarafı yıkanır. İsteyen kız evinden de gelir. Ahali hamamda iken oğlanın annesi herkese tel dağıtır. Bir de okuyucu çıkarır; şekerler okunur. Akşamına oğlan evi ahalisini toplar, çeyiz altına giderler. Herkesin başında teli vardır. Gece kız evinden geldikten sonra oğlan evinde hepsi kına yakınır. O kına yakınanlar sabah gelirler giyinir, kuşanırlar, kız evine hediyelerini götürürler, sini içinde. Götürenlere kapıda kız yengeleri mis serperler. Sonra otururlar, oynarlar.

Cumartesi günü kız evi oğlan evinden gelen çörekleri dilim dilim dilerler, sepet içine korlar; gelin ahali ile beraber okuyucu çıkar. Evvelâ oğlan evinden başlarlar. Bütün dostlarını, arkadaşlarını düğüne çağırır.

[1] Dival bazı yerlerde bindallı denilen gelin elbisesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Pazar günü hamam olur. Gelinin başına taç korlar. Kız evinde kazanlarla yemek olur. Davullar çalınır. Kaynana düşer öne, ahalisini toplar, kız evine gelir. Geline dival entarileri giydirirler. Hamama getirirler. Davullar çalar, gelin hamama girer. Telek, türkü ile gelini yıkar. Gelin hamamdan çıkar. Gelini orada yeniden düzerler. Kaynanaya haber gider, gelin hamamdan çıktı diye. Kaynana ahalisini toplar, davulla kız evine gider; kızın ahalisini de alır, hamama gelir. Gelini orta yere oturturlar. Fige eline bir tas alır. Gelinin başına tas tutar. Evvelâ gelir kaynana para atar, sonra da kız annesi gelir atar. Sonra ahali hepsi para atarlar. O tasın parası figenin olur. Gelin çıkar, davulla dolaşırlar. Kız evine giderler. Orada davul süzme çalar. Kızlar halka olur oynarlar. Ahali evvelâ sofra kurarlar. İlk sofraya kaynanayı hısım akrabasiyle oturturlar. Sonra ahali artık sıra sıra oturur, yemek yerler. Yemek yendikten sonra gece düğününe çekilirler. Gece çengi çalar, oynarlar (dümbelek, darbuka). Düğünden dağılırlar, herkes evine gider. Güvey gelir, gelini alır, ahali ile beraber lokuma gezerler. (Lokuma gezme: kapı çalınır, içeri alınır. Oynarlar. Ev sahibi lokum verir, çerez verir). Herkes yatar. Kız evi yatmaz. Sabaha dek çeyiz indirir. Sabah olur (pazartesi) güvey davul çaldırarak erkekleri toplar, çeyiz almaya gelir. Çeyizi alırlar, bir telli bohça kalır. Gelin sandalyaya oturur, telli bohçayı kucağına alır. Güvey karşısına gelir. Ver emanetimi der. Gelin vermez. Güvey der ki geline, ne istiyorsun der. Gelin hiç sesini çıkarmaz. Güvey çıkarır bir mecidiye verir. Alır bohçayı, Allahaısmarladık der, gider. Sonra kız evi gider, oğlan evinde çeyizini asar. Oğlan evi de orada kız evine lokum döşer. Sonra akşam olur, kız evi evlerine gelir. Sonra salı günü yengeler iki tarafı sabah kahvesine çağırırlar. Sonra gündüz düğünü yaparlar. Ağır gündür ogün. Herkes telli entari giyer o gün. Bahçede çengi çalar, herkes dörder kişi dörder kişi salını selvi oynarlar :

Salını selvi, boynum salınır aman
Bahçeden kestim bir deynek
Gelin görümce bir örnek aman

Herkes oynadıktan sonra gelin kalkar, oynar. Ahali dağılır. Ahali kız evine gelir, yemek yer. Gece yine lokuma gezerler. Gelinle güvey oynarlar lokumda.

Ertesi çarşamba olur günlerde. Oğlan arkadaşlarınla davulla çörek toplamaya giderler. Çöreklerin üzerine herkes haline göre para

Levent Şahverdi Arşivi

kor. Bu çörekleri oğlan evine getirirler. Çörek toplayanlar hepsi oğlan evinde yemek yer.

O gece, perşembe gecesi, oğlan arkadaşlarını toplar, gece yarısına kadar oynarlar. Oğlanın annesi bir tas kına karar, içine iki mum diker, düğün yerine getirir. Oranın halkı içine para atar. O kınayı alırlar, kız evine götürürler. Bunu yenge kızın ellerine yakarken bu şarkıyı söylerler :

A benim kırmızı gülüm aman
Sağ yanına eğmiş dalı
Ah illerde vah illerde aman
Adım kalsın şu yerlerde
Merdivenden indirdiler aman
Dört kolluya bindirdiler aman
Gelmez yola gönderdiler aman
Ah illerde adım kalsın bu yerlerde

Bunu söylerken gelin de ağlar.

Oğlan arkadaşlariyle kız evine gelirler. Kız evi bir tane tavuk verir. Hısım akraba hep tavuk verir. Güvey tavukları bırakır eve. Alır ahalisini davulla hamama gider (sabaha karşı). Hamamdan çıkarlar kahveye giderler. Kahvede otururlar, kahveden sonra oğlan evine giderler. Pişen tavukları yerler. Tavuk yedikten sonra yine kahveye gelirler. Sonra tıraşa çıkarlar. Güvey evinin önüne masalar kurulur. Güvey tıraş olur. Ortaya bayrak dikilir, davul çalar güvey tıraş olurken. Arkadaşları içerler, oynarlar.

Onlar tıraş olurken kız evi de gelini bu yanda pullar, giydirir, hazırlar. Arkadaşları oynamakta iken berber ve sağdıcı birlikte güveyi eve götürürler, giydirirler. Güvey ahali ile beraber oynar. Güveyin annesi, babası, hısım akrabası başından para serperler. Sonra tıraş dağılır.

İki tane araba hazırlanır, önüne gömlekle çevre asılır. Sonra gelirler kızın kapısına davulla gelini alırlar. Gelini kızın amcası veya babası kucaklar, arabaya bindirir. Gelin ahaliye görünür. Annesi, babası bir desti su dökerler. Kızı davulla oğlan evine götürürler. Araba kapıya yanaşır. Güvey bir mendil içindeki arpayı arabanın üstüne serper, içinde para da bulunur. Arabadan kız yengeleri iner, oğlan yengesi kalır. Oğlana der ki, gelini vereceğim sana, bana ne yapıcan der. Güvey de der ki helva yapıcam sana yenge der. Peki der

Levent Şahverdi Arşivi

yenge verir gelini. Güvey gelini kucaklar bir sandalya üstüne dikiltir. Güvey üç defa gelinin kuşacını çözer, bağlar, Sonra yüzünün peçesini açar, bakar. Bir avuç başından aşağı para serper. Kaynata da para serper. Sonra kahveye giderler. Sonra artık herkes gelir gelini görür O gün gelin sorutur.

Akşam olur. Gelin ayrı odada yemek yer. Oğlan, hocalar ayrı yemek yer. Güvey kahveye gelir, namaza gider. Yatsıdan sonra tekbirle eve gelir. Bir kazan şerbet ezerler. Tekbir getirenlere birer bardak şerbet verirler. İki üç yumruk vururlar. Güveyi içeri sokarlar. Çıkar yukarı güvey. Gelini dikildirler. Yüzüne duvağı örterler. Bir tane pamuk ipliği bükerler. Kız yengesi bir koltuğuna girer gelinin. Oğlan yengeleri de pamuk ipliğini tutar. Oğlan yengesi eline mushaf alır. Gelinin önüne bir tas su korlar. Oğlan yengeleri iki kılıcı çatarlar. Evvelâ kılıcın altından güveyi geçirirler. Evvelâ mushafı öptürürler. Sonra da ipi kestirirler. Sonra güveye derler ki, gelinin ayağına bas derler. Güvey bir tekme vurur, suyu devirir. Gelinin ayağına basarsa sözü üstün olurmuş. Gelin ayağını kasar, atik durur. Güveyinin ayağına basmaya çalışır. Basabilirse, onun sözü üstün olurmuş.

Oğlan yengeleri alır, yüzünün duvağı ile gelini mindere oturturlar. Yere seccadeyi yayarlar, güvey iki rekât namaz kılar, yengeler geline sen de dua et derler. Namazı bitirir, gelinin yanına gelir, duvağını açar, ismin ne der. Gelin hiç bir cevap vermez. Ne istersin der, yine gelin hiç bir cevap vermez. Yüz görümlüğünü verir. Gelin kalkar, baklava getirir, tavuğu getirir, çöreği, böreği getirir. Gelin güveyin bir omuzuna, bir de dizine havlu kor. Otururlar, yerler. Tüfekler atılır. Arkadaşları baklava ister. Sonra gelini oğlan yengeleri dışarı çıkarırlar. Yatak yaparlar, arkadaşlarına baklava verirler. Kaynata el ele verir, sonra yatarlar.

Sabah olur. Kalkar güvey gider. Gelirken balık getirir. Balıklar kovalığa dizilir. Güvey mahsus kovalığı birbirine bağlamaz. Gelin de bağlı zannederek parmağını takmak ister. Balıklar yere düşer, gülerler.

Sabah kahvaltısından sonra güvey çarşıya gider. Gelini teilerler, pullarlar, giydirirler. Hiç kız gelmez, hep kadınlar gelir. Gelenlerin elini öper, gelinle kaynanayı oynatırlar. Peçe silkerler, iki öksüz çocuğa birer mendil verirler. Cuma namazından çıkınca güvey gelir.

Ertesi cuma akşamı kız annesi gider, bize gelin, buyurun der. Kıza bir bohça düzerler. Evdekilere birer kat çamaşır götürür. O gece

Levent Şahverdi Arşivi

yemek yerler, yatsıdan sonra da oğlan evi ahalisini toplar, kız evine lokma yemeğe gelir.

Ertesi cuma, ilk cuması herkes gelir, gelini görürler. Gelin arkadaşlarına baklava yedirir. On beş gün sonra kaynana kız evinin ahalisini alır, oğlan evinin ahalisini alır, gelin divalini giyer, hamama gidilir. Gelini bir sandalyaya oturturlar. Başına duvağını örterler. Herkes gelir hamamda geline bakar. Sonra soyunur, hamama girer. Saçından altını hamamda çıkarırlar, Boynuna takalar. Hamamdan çıkdınan evlerine giderler. Sonra da kız evini oğlan evi yemeğe çağırır. Buna kız ardı derler. Ondan sonra kız evi oğlan evi birer kere yemeğe çağırırlar. Çağıranlara kız evi çamaşır götürür.

Türk Dili, Aralık 1973 sayı 267 s. 272

Levent Şahverdi Arşivi

IX. KONUŞMALAR

Levent Şahverdi Arşivi

19 MAYIS'IN 25. YILDÖNÜMÜ

Aziz Türk Gençliği, Aziz Arkadaşlarım!

Bugün 25. yıldönümünü kutladığımız 19 Mayıs bayramının milletimiz için taşıdığı önemi ve büyük manayı bilirsiniz. Bu tarih, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna bir başlangıç, Türk milletinin hayatında bir dönüm noktasıdır. Bu tarih, Türk'ün hayata yeniden doğduğu gündür. Bu tarih, asırlardan beri gerileyen, zulüm ve hakaret gören kahraman bir milletin benliğini idrak ettiği, hakkını bütün dünyaya tanıttığı, medeniyet âleminde lâyık olduğu yeri aldığı bir devrin ilk günüdür.... Bu günün Türk gençliğine bir bayram günü olarak seçilmesinin sırrı da işte buradadır. Çünkü, bu kurtuluş devrini açarak, Türkiye Cumhuriyetini kuran kahraman Atatürk, büyük eserini Türk gençliğine emanet etmiştir. Bu eseri ebediyete kadar yaşatacak olan gençliğin bu tarihî günde bayram yapması kadar tabiî ne olabilir?

Aziz Arkadaşlarım!

Şimdi sizinle birlikte o mübarek günden önceki karanlık ve ümitsizlik dolu günleri tekrar hatırlayalım :

30 Birinciteşrin (Ekim) 1918. Birinci Dünya savaşını müttefikleriyle birlikte kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, ağır bir mütareke ile harbe son verdi. Yeni kurulan mütareke hükümetleri şaşkın ve âciz, galiplerin her dediğine boyun eğmekte, bu suretle sulh şartlarının daha hafif olacağı kanaatindedir. Memleket, dört yıllık ağır ve yıpratıcı bir harpten sonra fakir, perişan ve ümitsizdir. İşte bu sırada bir tek adamın, 37 yaşında genç bir generalin kafası ümit ve enerji ile doludur. Bu general 31 İlkteşrin (Ekim) 1918 de Adana'da, Alman Mareşali Liman von Sanders'den Yıldırım Orduları Gurubu komutanlığını devir alan 7. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal'dir. 12 gün süren bu komutanlığı esnasında bu genç ve cevval adam, mütareke şartlarının ağırlaşmaması için elinden geleni yaptı. Cenup hududumuzu tespit ederek galiplerin daha fazla ilerlemelerine mani oldu. Elindeki kuvvetleri icabında memleketin menfaatlerini koruyabilecek hale getirmeğe çalıştı. Atatürk, bugünlere ait hatıralarını büyük zaferden sonra ilk defa ziyaret ettiği Adana'da, Türkocağında şöyle anlatmıştı :

Levent Şahverdi Arşivi

"Bende bu vekayiin ilk hiss-i teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur. Bilirsiniz ki, Suriye felâketini müteakip ben, Yıldırım Orduları Gurubunun kumandasını almak üzere buraya gelmiştim. O zaman, burada, bütün memleketin nasıl bir âtiye sürüklenmekte olduğunu tamamen görmüştüm. Buna mümanaat edebilmek için derhal teşebbüste bulunmuştum. Fakat teşebbüsüm o zaman için mümkün olamadı."

10-11 Sonteşrin (Kasım) 1918 gecesi Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırdılar. 13 Sonteşrinde (Kasım) Haydarpaşa'ya ayak basan büyük kahraman, galiplerin İstanbul limanını dolduran donanmaları arasından köhne bir motörle karşıya geçerken yaverine : "Geldikleri gibi giderler." demişti.

O, mütarekenin yapıldığı günden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karıştığını anlamış, yeni bir Türk devletinin kurulması çarelerini düşünmeğe başlamıştı. İstanbul'a geldiği tarihten Samsun'a gitmek üzere Galata rıhtımından Bandırma Vapuruna bindiği tarihe kadar altı ay, müterekenin ağır havası içinde inleyen İstanbul'da, en yakın dostlariyle, güvendiği kumandanlarla kurtuluş savaşına hazırlandı. Atatürk, bugünlerden bahsederken der ki :

"Bir gün İsmet Bey'i (Milli Şef İsmet İnönü) davet ettim. Şişli'deki evimde beni yalnız bulan İsmet Bey: "– Gene ne var?" dedi. Sual sorarken gözlerinin içi, yüksek zekâsı ve itimat veren derin neşesi ile gülüyordu.

"– Ne haber? dedim.

"– Tahmin edeceğin gibi.

"– Şuradan bana bir Türkiye haritası bulup masaya açar mısın? Üzerinde konuşacağım.

"İsmet Bey haritayı bulup açtı.

"– Ne yapacaksın? diye sordu.

"Bu münasebetle söylemeliyim ki, benim daima en iyi anlaştığım dostlarımdan biri İsmet olmuştur. Onun için bu mülâkatın sebepsiz olmadığına hükmetmişti.

"– Meselâ, dedim, hiç bir sıfat ve salâhiyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en müsait mıntıka ve beni o mıntıkaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir?

Levent Şahverdi Arşivi

"Yüzüme baktı, tekrar neşeli ve ümitli güldü :

— Karar verdin mi? dedi.

— Şimdilik bundan bahsetmeyelim, bana memleketi, milleti ve orduyu anlayıp bilen, vaziyeti yakından gören, tehlikede şüphesi olmayan bir arkadaş gibi cevap ver! İsmet Bey masanın kenarındaki sandalyeye ilişti ve derin derin düşünmeğe başladı. O sırada ben, salonun içinde dolaşıyordum. Bana sesleninceye kadar gezindim. Birdenbire ayağa kalktı, gülerek,

— Yollar çok, mıntıkalar çok! dedi."

Aradan günler geçti, nihayet beklenmedik bir tesadüf onun bu emellerine yardım etti.

Birgün Harbiye Nazırı Şakir Paşa Mustafa Kemal'i makamına çağırarak kendisine bir dosya verdi. Bu dosya İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı tarafından tanzim edilmişti. İçinde Samsun havalisindeki Rum köylerine Türk'lerin tecavüz ettikleri, asayişin ihlâl edildiği, bu tecavüzlerin men edilerek asayişin temini isteniyordu. Ve, eğer Osmanlı Hükümeti bunu yapmaktan âcizse, kendilerinin bu tecavüzleri menedecekleri ilâve olunuyordu. Mustafa Kemal'i bu meseleyi tahkik ederek tecavüzleri menetmek ve bozulan asayişi düzeltmek vazifesiyle Samsun'a göndermek istiyorlardı. O, bu fırsattan çok memnun olmuştu. Yalnız, vazifesine bir şekil verilmesini istedi. Nihayet kendisine Dokuzuncu Ordu Müfettişliğini verdiler. Erkân-ı Harbiyedeki arkadaşlariyle birlikte vazife ve salâhiyetlerine dair talimatını da hazırlayarak 16 Mayıs 1919 gecesi İstanbul'dan Bandırma vapuruna bindi ve Karadeniz'in karanlıklarına daldı. Bu karanlık gecenin parlak bir sabahı olacaktı. Tan yeri Samsun'da ağardı.

Şimdi gene onun ağzından, Samsun'a ayak bastığı gün memleketin ne vaziyette olduğunu dinleyelim :

"1335 senesi Mayısının 19 ncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumiye :

Osmanlı Devletinin dahil bulunduğu gurup harb-i umumîde mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename imzalanmış. Büyük harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi harb-i umumiye sevkedenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahidettin, müstereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği deni ted-

F. 23

Levent Şahverdi Arşivi

birler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine, âciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız Padişahın iradesine tâbi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı.

Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta.

İtilâf Devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da.

Adana vilâyeti Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep İngilizler tarafından işgal edilmiş, Antalya ve Konya'da İtalyan kıtaât-ı askeriyesi; Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta, ecnebi zabit ve memurları ve hususi adamları faaliyette. Nihayet mebde-i kelâm kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel 15 Mayıs 1335 de İtilâf devletlerinin muvafakatiyle Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediliyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında, anasır-ı Hıristiyaniye hafî, celî, hususî emel ve maksatlarının temin-i istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine sarf-ı mesai ediyorlar."

İşte üstadane bir kalemle çizilen memleketin o zamanki tablosu budur.

Arkadaşlar!

O günden bugüne kadar yapılan işleri bilirsiniz. Türk milleti dört yıllık bir savaştan sonra büyük bir zafer kazanarak Lozan Muahedesiyle tam istiklâline kavuşmuş, Cumhuriyet ilân edilerek, müstereddi şahsiyetleriyle memleketi felâkete sürüklemiş olan saltanat hanedanı koğulmuş, memlekete bir orta zaman manzarası veren köhne müesseseler yok edilmiş, Şapka Kanunu, Medenî Kanun, Türk harfleri ve diğer inkılâp hareketleriyle Türk milleti en ileri milletler arasına katılmıştır. Bugün bütün dünyayı altüst eden ikinci dünya badiresinin ortasında 25 yıl önce temelleri atılan genç Cumhuriyetimiz, Atatürk'ün en aziz iş arkadaşı İnönü'nün kudretli idaresi altında pek az milletlere nasip olan bir sulh ve saadet havası içindedir. Bu temiz havayı zaman zaman ifsad etmek isteyenler çıkabilir, Türk gençliğinin arasına nifak sokarak bu mesut memleketi birtakım maceralara sürüklemek isteyenler bulunabilir. Fakat hiç bir yabancı ses bizi Milli Şefimizin etrafında sımsıkı çelik bir kitle halinde Kemalizmin çizdiği yolda ilerlemekten geri koyamaz.

Levent Şahverdi Arşivi

Asil Türk Gençliği!

Bu memleket öyle bir inkılâp yapmış, öyle bir rejim kurmuştur ki, bu inkılâp ve rejim bütün mazlum milletlere örnek olmuş, en ileri garp milletlerini imrendirmiştir. Hâlâ kendilerini lâyık addeden birçok memleketlerde papazların hususî mektepleri vardır. Ve hâlâ birçok ileri memleketler kadına seçim hakkı verememiştir. Zaman zaman örnek diye gösterilen rejimlerin akibetlerini ibretle görüyoruz. Bizim inandığımız ve daima inanacağımız Kemalizm, imtihanını vermiştir. Anayasamızda yer almış olan prensiplere biran bile sadakatsizlik göstermeden medeniyet yolunda ilerleyeceğiz. Bu memleketin birçok davaları vardır : Asırlarca ihmal edilen bu yurdu baştanbaşa imar etmek davası; devirlerce doktor yüzü görmeyen Anadolu'nun sağlık davası, sanayileşme davası, sulama davası, okuma davası, tek cümle ile Türk milletinin saadet ve refah içinde en ileri millet olarak yaşama davası. Bizim başka davamız yoktur. Bizim bir rejim davamız da yoktur.

Aziz Türk Gençleri!

Hepinizin temiz duygularınıza tercüman olarak 19 Mayısı yaratan Büyük Atatürk'ün manevî huzurunda tekrar ediyorum :

Bize emanet ettiğin cumhuriyeti ve anayasayı aziz arkadaşın Milli Şefimiz başta olarak kanımızın son damlasına kadar koruyacağımıza and içiyoruz.

Büyük bayramınız kutlu olsun aziz arkadaşlarım!

19 Mayıs 1944'de Ankara Halkevinde verilmiş ve 21 Mayıs 1944'de Ulus'da çıkmıştır

MİMAR SİNAN

Aziz Dinleyiciler,

Onaltıncı asır, Osmanlı-Türk tarihinin en parlak, en kudretli bir devridir. İmparatorluğun hudutları Avrupa'da Viyana'ya dayanmakta, cenubî Ukrayna, Kırım bu hududun içine girmektedir.

Asya'da Hazer denizinin batısında Basra körfezine kadar Âzerbaycan ve Batı İran'ın bir kısmı, Irak, Arabistan; Afrika'da Mısır ve Fas'a kadar bütün şimalî Afrika İmparatorluğun parçalarıdır. Karadeniz tam manasiyle bir Türk denizidir. Akdeniz sahillerinin dörtte üçü İmparatorluğun elindedir ve Türk donanması bu denizi

Levent Şahverdi Arşivi

ezici hâkimiyeti altında bulundurmaktadır. Kızıl ve Hint denizlerindeki Türk donanması Hindistan'a kadar gitmekte, Portekizlilerle muharebeler yapmaktadır. Türk korsanları zaman zaman Atlantik'e de açılmakta ve İzlanda'ya kadar giderek ganimetler getirmektedirler.

Bu asırda Osmanlı İmparatorluğunu 46 yıl idare etmiş olan Kanuni Süleyman zamanında ise, devlet en şaşaalı, en mutantan devrini yaşadı. Avrupalıların büyük ve muhteşem unvanlariyle andıkları Kanuni krallara taç giydirmekte, birçok devletler kendisine vergi vermekte idi. Servet ve ihtişam son mertebesine ulaşmıştı. Kanuni'nin sadrazamlarından İbrahim ve Rüstem Paşa'ların serveti, debdebesi birçok hükümdarlarda yoktu.

Avrupa'da Rönesans'ın insanlığa yeni bir ufuk açtığı bu devirde Türk medeniyet ve kültürünün de en yüksek dereceye çıktığını, siyaset, askerlik, ilim ve sanat alanlarında adlarını daima saygı ile anacağımız birçok Türk büyüklerinin yetiştiğini görmekteyiz. İbni Kemal, Ebussuud, Taşköprülü-zade, Pirî Reis gibi âlimler, Sadettin, Âlî ve Lütfî Paşa gibi tarihçiler, Barbaros Hayrettin, Kemal Reis, Turgut Reis gibi amiraller, Sokullu gibi devlet ve siyaset adamları, Baki ve Fuzulî gibi Türk edebiyatının iki büyük şahikası bu asra ziynet veren mümtaz simalardır.

Bu devirde güzel sanatlar ve bilhassa el sanatları da birbirine rekabet edercesine bedialar yaratmaktadır : İznik ve Kütahya'nın çinileri, Bursa'nın ipekli kumaşları ve kadifeleri, Gördes, Kula ve diğer Anadolu şehirlerinin halıları, Edirne'nin derileri, tahta ve oyma işleri, alçı işleri, taş işleri, demir ve maden işleri, hattatlık, ciltçilik, minyatürcülük ve diğer tezyinî sanatların bize kadar intikal edebilen parçaları karşısında hâlâ heyecan duymaktayız.

Süleymaniye'nin o emsalsiz alçı pencerelerini yapan sarhoş İbrahim'ler, hattat Karahisarî'ler ve isimlerini burada saymağa imkân olmayan binlerce ve binlerce Türk usta ve işçilerinden mürekkep büyük bir sanatkâr ordusu zengin İmparatorluğun şehirlerini, saraylarını, evlerini ve âbidelerini süslemekte idiler.

İşte yanlız Türk mimarisinin değil, cihan mimarisinin de en büyük üstadı olan Koca Mimar Sinan böyle bir asırda yetişti. Ve hâlâ karşısında bütün dünyanın hayranlık duyduğu ölmez eserlerini bu her manasiyle ihtişamlı devirde meydana getirdi.

Sinan Kayseri'nin Ağırnaz köyünde dünyaya gelmişti. Doğduğu yılı kesin olarak bilemiyoruz. Yalnız mimarın dostu Sâî Mustafa

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

Çelebi'nin Sinan türbesi için yazdığı kitabede ölüm tarihi 996 yani 1588 olarak gösterildiğine ve kendisinin yüz yıldan fazla yaşadığı işaret edildiğine göre 1490 yılı etrafında doğmuş olması iktiza eder.

Küçük Sinan, Yavuz Sultan Selim zamanında İstanbul'a getirtilmiş, Yeniçeri Ocağında terbiye edilmiştir. Kendisinin ilk defa 1517 de yapı hizmetlerinde çalışmak üzere Yavuz'un Mısır seferine iştirak ettiğini biliyoruz. Bundan sonra sırasiyle Belgrad, Rodos, Muhac, Alaman ve Irakeyn seferlerinde bulunuyor. Irakeyn seferi esnasında Van gölünde gemiler yaparak karşı sahildeki düşmanın vaziyetini öğreniyor. Bu hizmete karşılık kendisine hasekilik unvanı veriliyor.

Buğdan seferi esnasında Prut suyu üzerine bir köprü kurulmak icap ediyor. Ordu ile beraber olan Sinan bu köprüyü on gün içinde yapıyor; bu muvaffakıyetiyle padişahın ve sadrazamın teveccühünü kazanıyor.

İstanbul'a dönüldükten biraz sonra sadrazam Ayas Paşa ölüyor. O sıralarda Mimarbaşı Acem Ali de vefat etmiştir. Ayas Paşa'ya yapılacak türbe için mahir bir mimar aranmaktadır. Yeni sadrazam Lütfi Paşa öteden beri Sinan'ı tanıdığı ve takdir ettiği için hassa mimarlığına Sinan'ı tavsiye ediyor. Sinan yeniçeriliği bırakıyor, hassa mimarı oluyor.

Yarım asırdan ziyade İmparatorluğun mimarbaşılığını yapan Koca Sinan, bu müddet içinde aralarında Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye gibi şaheserlerle, Kırkçeşme su yolları gibi muazzam tesisat da bulunan dört yüze yakın eser yaratmış ve koca bir devrin mimarî karakterine kendi damgasını vurmuştur. Birçoğu hâlâ ayakta duran bu eserler arasında dinî ve sivil mimarînin her şubesinden camiler, mescidler, medreseler, hastahaneler, imarethaneler, türbeler, su yolları, köprüler, kervansaraylar, saraylar, hamamlar vardır ki bu derece mütenevvi ve bu kadar çok adette eser bırakmış bir mimarı dünya görmemiştir. Bu da Sinan'ın planlı çalışmasını bilen velûd, ve dâhi bir sanatkâr olduğunu isbat eder. Filhakika Sinan mimarbaşı olarak emri altında yüzlerce mimar ve usta çalıştırmakta, İmparatorluk içinde bütün resmî ve büyük inşaata nezaret eylemekte idi. Eğer o, metodla çalışmasını bilmeseydi, her eserin planlarını en küçük noktasına kadar evvelden hazırlamamış, maketlerini yapmamış ve bunları zamanında ustalara, işçilere vermemiş olsaydı, Süleymaniye gibi muhteşem bir âbide 7 yılda, Selimiye gibi dünyanın pırlantası denmeğe lâyık bir eser 6 yılda meydana gelmezdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Aziz Dinleyicilerim,

Maalesef Türk sanatı bugüne kadar kâfi derecede tetkik edilmemiştir. Bu sahada yazı yazmış olanların çoğu sarih ve kati vesikalara dayanmadıkları, âbideleri itina ile incelemedikleri için sathi ve basit bazı fikirler ortaya atmışlar ve bu fikirler bir kanun gibi kabul edilmiştir.

Öteden beri garp âlimlerine Türklerin herşeyde Bizansı taklid etmiş oldukları düşüncesi hâkimdir. Bu düstur yalnız mimarî sahasına değil, başka sahalara da tatbik edilerek daima yanlış neticeler çıkarılmıştır. Halbuki Türklerin binlerce yıllık bir maziye dayanan zengin bir kültüre sahip oldukları ve bu kültürün tarihin muhtelif devirlerinde Avrupa kültürüne tesir etmiş ve ona birçok yeni şeyler vermiş olduğu malûmdur. Bugün artık inkâr edilemeyen bir hakikattır ki, Türkler daha İstanbul'u almadan önce mimarî sahasında kendilerine has bir üslûpta âbideler vücude getirmişlerdir. Bursa, İznik ve Edirne'deki eserler buna şahittirler.

XVI. asrın başına kadar İstanbul'da bina edilen mimarî eserlerde – Firuz ağa, Mahmud Paşa, Davud Paşa, Murad Paşa ve Atik Ali Paşa camilerinde olduğu gibi – Bizans tesiri hiç yoktur. Bunun tersine olarak plan ve tezyinat itibariyle bu eserlere tamamiyle Anadolu'ya mahsus bir üslûp hâkimdir. Demek ki Türkler İstanbul'u aldıktan sonra yarım asır Bizans eserlerine lâkayıt kalmışlardır. Türk eserlerinden ilk defa Beyazit Camiinin planında Bizans tesiri göze çarpar.

Sinan gibi âlim ve dâhi bir mimarın Ayasofya'yı en ince noktalarına varıncaya kadar inceleyip bundan istifade etmemesine imkân yoktur. Fakat Ayasofya ile Süleymaniye mukayese edildiği zaman evvelkisinin ikincisi karşısında bir taş yığınını andıran dış manzarası karşısında Süleymaniye'nin ihtişamla zerafeti, metanetle inceleği nasıl mezc ettirdiğini görürüz. Süleymaniye'nin bir gurup vakti ufka akseden siluetini (silhouette) temaşa edenler onun semaya doğru fırlayan bir sanat şaheseri olduğunu tasdikte gecikmezler.

Klasik Türk mimarisinin ve kendi adına izafe edilen mimarî ekolun yaratıcısı olan Koca Sinan, birçok da kudretli şakirdler yetiştirmiştir : Sultan Ahmed'in mimarı Mehmed Ağa, Yeni Caminin mimarı Davud Ağa ve Dalgıç Ahmed Ağa bunlar arasındadır.

Şimdi aziz dinleyicilerim size biraz da Sinan ve eseri hakkında bazı garp âlimlerinin neler söylediklerini anlatayım :

Levent Şahverdi Arşivi

Fransız sanat tarihcisi Saladin şöyle der :

"Süleymaniye, Türk mimarlarının en meşhuru olan Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir. Mübalâğa etmeden denebilir ki, bu güzel cami, ebadının genişliği kadar mimarisinin muhteşem üslûbu, malzemesinin zenginliği ve her tarafının yapılmasında sarfedilen hayranlığa lâyık dikkat ve ihtimam bakımlarından bir şaheserdir. Kubbelerin çıkışı, denebilir ki, Ayasofyadakinin aynıdır. Fakat Süleymaniyede daha büyük bir sadelik ve ihtişamla tasarlanmıştır. Edirne'deki pek meşhur Sultan Selim Camii de muhteşem bir bütündür. Yüksek kubbesi, dört büyük minaresi ve küçük tâli kubbeleriyle hep birden nefis bir manzara, çok güzel bir siluet arzetmektedir."

Türk mimarisini Avrupa'ya tanıtan Alman âlimi Cornellius Gurlitt :

"Mimarlar Sinan'ı meslektlerinin en büyükleri sırasına koymağa alışmak mecburiyetinde olacaklardır" der.

İslâm ve Türk sanat tarihi mütehassısı Kühnel şu fikirdedir :

"Türk mimarisinin inkişaf ve istikametinde meknuz bulunan vazifeler, XVI. asırda en üslûplu ve en monümental surette başarılmıştır. Bunu dahiyâne istidatlı bir sanatkâr tahakkuk ettirmiştir; tıpkı Rönesansın başlıca adamları gibi şahsiyetinin damgasını bir devre vuran bu adam Sinan'dır."

Yıllarca memleketimizde kalarak Türk mimarisini yakından ve derinden tetkik etmiş olan Profesör Gabriel'in bir yazısından da şunları alıyorum :

"İstanbul'un bir pırlantası olan Süleymaniye'nin planını bir fen adamı sıfatiyle tahlil ettiğimiz zaman, bunun hem yeni, hem de âlimane bir ihdas eseri olduğu, bunda mimarın ezcümle Ayasofya'daki en büyük kusuru, yani kubbenin oturtulmasındaki başlıca mantıksızlığı gidermeğe çalışmış bulunduğu görülür."

"Bir taraftan İslâm sanatı ve diğer taraftan Bizans sanatı ile mukayese edildiği takdirde, Türk sanatı İstanbul'da gerek âbidelerin planında ve gerek inşa malzemesinin kullanılışında sarahaten muayyen, şahsi ve zatî mümeyyiz vasıflarla tecelli eder. Lakin herkes tarafından daha kolay görülebilecek olan ve yalnız kendi başına bu sanatın en kudretli vasfını teşkil eyleyen bir nokta vardır ki, o da haricen daima azamet ve ihtişamı haiz bir âbide tesirini vermeğe muhakkak surette çalışmış olmasıdır."

Levent Şahverdi Arşivi

"Etrafındaki ilk ve yüksek mektepleriyle, medrese, imaret ve hastaneleriyle İstanbul'un en sanatkârane bir köşesini teşkil eden Süleymaniye'yi ele alalım : Bütün bu heyet vâzıh ve sarihdir. Akıl ve mantığa muvafık olarak dağıtılmış, birbiriyle muvazeneli olarak vücude getirilmiştir. Cami ile ona bağlı türbeleri içine alan bahçe müstatil şeklinde bir duvarla çevrilmiştir. Bunun etrafında geniş bir şose uzanmaktadır. Diğer binalar bu şosenin boyunca dizilmiştir. Görülüyor ki sanatkâr asıl binayı sakin ve asude bir muhit içinde kurmuştur. Burası hem istiğrakın, hem ibadetin yeridir. Bahçenin öte tarafında ise hayat var. Mahiyetler arasındaki bu ayrılığa âbidelerin büyüklükleri arasındaki farklar da tekabül etmektedir. Her biri tahsis edildiği cihete göre vücude getirilmiştir. Bu da umumi heyetin birliğine hiç bir veçhile halel getirmemektedir. İşte bu hal yeni bir fikrin, hakikaten tecedddûtkâr olan bir fikrin vücuduna delâlet eder ki, garpta Rönesans devri eserlerini ilham eylemiş olan fikre benzetilebilir."

Sözümü Amerikalı bir mimarın orijinal sözleriyle bitirmek istiyorum :

Edirne'deki Selimiye camiini içten ve dıştan uzun uzun tetkik eden bu mimar bir müddet hiç konuşmadan büyük kubbeye dalmış ve heyecanla :

"Hayır! demiş, bu eser Sinan'ın değildir. Bu, gök yüzünde yapılmış; fakat Sinan tarafından yer yüzüne indirilmiştir."

1942'de Ankara Radyosuna yapılmıştır

ZİYA GÖKALP

Aziz dinleyiciler,

Bundan 25 yıl önce bugün, Türk fikir âleminin parlak bir yıldızı sönmüştü. Şimdi hatırası önünde saygı ile eğildiğimiz bu yıldız, Türk milliyetçilerinin öncüsü, büyük mütefekkir Ziya Gökalp'tır. Türk ahlâkının ve Türk karakterinin asil bir sembolü olan Ziya Gökalp, bu millete ve bu milletin uçsuz bucaksız tarihine âşıktır. Ömrünü Türklüğün yükselmesi, Türk vatanının refaha kavuşması için gidilecek yolları aramakla geçirdi. Gökalp, Osmanlı imparatorluğunun en buhranlı bir devrinde zekâsının nuruyla siyaset ve fikir adamlarına yol göstermiş, Türk milletinin sosyal meselelerini kendine mahsus metodlarla inceleyerek bunları birtakım esaslara bağlamak istemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ziya Gökalp, 1875'de Diyarbakır'da doğmuştur. Babası Diyarbakır vilâyeti evrak müdürlüğüyle vilâyet matbaası müdürlüğünde bulunmuş Tevfik Bey isminde hür fikirli ve münevver bir zattı. Küçük Mehmet Ziya, ilk feyzini babasından almıştır. İlk ve orta tahsilini Diyarbakır'da yaptıktan sonra İstanbul'a gelerek baytar mektebine giren Ziya Gökalp, daha idadi sıralarında iken memleket meselelerine ilgi göstermekte, Türkiye dışında yapılan neşriyatı gizli gizli okumakta ve Abdülhamit istibdadına karşı içinde derin bir kin beslemekte idi.

İstanbul'a gelince siyasetle ve sosyal işlerle daha fazla meşgul olmaya başladı ve tıbbiyelilerin teşkil ettiği gizli bir cemiyete girdi. Bu yüzden 1900 yılının on ayını Taşkışla'da, Mehterhane'de ve Zabtiye nezaretinde geçirdikten sonra Diyarbakır'a sürüldü.

Ziya Gökalp Türkçülük temayüllerinin kendi ruhunda doğuşunu şöyle anlatır :

"Daha on beş yaşında iken Ahmed Vefik Paşa'nın "Lehce-i Osmani"si ile Süleyman Paşa'nın "Tarih-i Âlem"i bende Türkçülük temayüllerini doğurmuştu. 312 de İstanbul'a geldiğim zaman ilk aldığım kitap Leon Cahun'ün tarihi olmuştu. O zaman Hüseyinzade Ali Bey'le de temas ederek Türkçülük hakkındaki kanaatlerini öğreniyordum."

İkinci Meşrutiyetin ilânı üzerine Diyarbakır'da İttihad ve Terakki Partisinin bir şubesini açan ve 1910 da Selânik'te toplanan parti kongresine Diyarbakır delegesi olarak katılan Ziya Gökalp, kongre tarafından partinin Selânik'teki umumî merkezine üye seçildi. İşte Gökalp'ın Türk fikir ve ilim âlemindeki asıl faaliyetleri bu tarihte başlar. Kendisi bunu şöyle anlatır :

"Ben 1326 kongresinde merkez-i umumî azalığına intihap olunduğum sırada Selânik'te Genç Kalemler isminde bir mecmua çıkıyordu. Mecmuanın sermuharriri Ali Canib Bey'le bir gece Beyazkule bahçesinde konuşuyorduk. Bu genç bana mecmuasının lisanda sadeliğe doğru bir inkılâp yapmaya çalıştığını, Ömer Seyfeddin'in bu mücahedede pişva olduğunu anlattı. Ömer Seyfeddin'in lisan hakkındaki bu fikirleri tamamiyle benim kanaatlerime tevafuk ediyordu. On yedi on sekiz seneden beri Türk milletinin sosyolojisini ve psikolojisini tetkik için sarfettiğim mesainin mahsulleri kafamın içinde istif edilmiş duruyordu. Bunları meydana atmak için yalnız bir vesilenin zuhuruna ihtiyaç vardı. İşte, Genç Kalemler'de Ömer Seyfeddin'in

Levent Şahverdi Arşivi

başlamış olduğu mücahede bu vesileyi ihzar etti. Fakat ben lisan meselesini kâfi görmiyerek Türkçülüğü bütün mefkûreleriyle, bütün programiyle ortaya atmak lâzım geldiğini düşündüm. Bütün bu fikirleri ihtiva eden Turan manzumesini yazarak Genç Kalemler'de neşrettim. Bu manzume tam zamanında intişar etmişti. Çünkü, Osmanlıcılıktan da, İslâm ittihatçılığından da memleket için tehlikeler doğacağını gören genç ruhlar, kurtarıcı bir mefkûre arıyorlardı. Turan manzumesi bu mefkûrenin ilk kıvılcımı idi. Ondan sonra, mütemadiyen bu manzumedeki esasları şerh ve tefsir etmekle uğraştım."

Ziya Gökalp bu manzumesiyle geniş mânadaki Türk tarihi görüşünü ortaya atmış ve Osmanlı tarihçilerinin kötülediği büyük Türk kahramanlarını tebcil etmiştir.

Selânik'ten sonra İstanbul'a gelen Gökalp muhtelif mecmualarda fikirlerini neşretmeğe başladı ve nihayet İstanbul Darülfünununda Sosyoloji kürsüsünün başına geçerek ilim hayatına girdi.

Ziya Gökalp'ı ilim alanında Fransız sosyoloğu Dürkheim'ın alelâde bir mütercimi addedenler, Gökalp'ı tetkik etmemiş olanlardır. Ziya Gökalp, Dürkheim'den geniş ölçüde faydalanmış, onun birçok fikirlerini benimsemiş olmakla beraber, sosyolojide kendine mahsus çalışma tarzı ve buluşları olan bir ilim adamıdır. O, her şeyden evvel Türk tarihini, Türk masallarını, Türk destanlarını, Türk etnografyasını tetkik ederek yeni Türk cemiyetini kurmak istiyordu. Ziya Gökalp, bu hususdaki ilk düşüncelerini Türk Yurdu'nda neşrettiği "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı uzun makalesiyle ortaya attı. Onun daha sonra bu fikirleri "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" şeklinde formüle ettiğini görüyoruz.

Ziya Gökalp'ın bu tarihten 10 yıl sonra neşrettiği "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde aynı fikirler daha berraklaşmış ve realitelere daha uygun bir hale gelmiştir. Nazarî kısım ve amelî kısım diye iki bölüme ayrılan bu eserin birinci kısmında Türkçülüğün mahiyeti tetkik edilmekte, ikinci kısımda da Türkçülüğün programı tesbit olunmaktadır.

Şimdi müsaade ederseniz Türkçülük ülküsüne taallûk eden bazı meseleleri Ziya Gökalp'ın bu eserde nasıl formüle ettiğini görelim :

Ziya Gökalp Türkçülüğü ve milleti şöyle tarif eder :

"— Türkçülük Türk milletini yükseltmek demektir. Millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafî, ne siyasî, ne de iradî bir zümre değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

Millet, lisanca, dince, ahlâkça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış ferdlerden mürekkep bulunan bir zümredir. Bu itibarla milliyette şecere aranmaz, yalnız, terbiyenin ve mefkûrenin millî olması aranır. Türküm diyen her ferdi Türk tanımaktan, yalnız Türklüğe hiyaneti görülenler varsa, cezalandırmaktan başka çare yoktur."

Ziya Gökalp garplılaşmayı şöyle anlar :

"— Tanzimatçılar, Osmanlı medeniyetini garp medeniyetiyle telife çalışmışlardı; halbuki iki zıd medeniyet yan yana yaşayamazlar; sistemleri birbirine muhalif bulunduğu için ikisi de birbirini bozmağa sebep olur. Meselâ, garbın musiki fenniyle şarkın musiki fenni birbiriyle itilâf edemez. Garbın tecrübi mantıkiyle şarkın skolastik mantığı yekdiğeriyle barışamaz. Bir millet ya şarklı olur, ya garplı olur. İki dinli bir ferd olamadığı gibi, iki medeniyetli bir millet de olamaz. Tanzimatçılar bu noktayı bilmedikleri için, yaptıkları teceddütte muvaffak olamadılar. Türkçülere gelince : Bunlar, esasen Bizanslı olan şark medeniyetini büsbütün terk ederek garp medeniyetini tam bir surette almak istediklerinden azimlerinde muvaffak olacaklardır."

Ziya Gökalp lisanî ve edebî Türkçülüğü şöyle tarif eder :

"— Millî lisanımızı vücuda getirmek için, Osmanlı lisanını hiç yokmuş gibi bir tarafa atarak, halk edebiyatına temel vazifesini gören Türk dilini ayniyle kabul edip İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul hanımlarının konuştukları gibi yazmak; yeni ıstılahlar aranacağı zaman iptida halk lisanındaki kelimeler arasında aramak, bulunmadığı takdirde, Türkçenin kıyasî edatlariyle ve kıyasî terkip ve tasrif usulleriyle yeni kelimeler ibda' etmek, buna da imkân bulunmadığı surette Arapça ve Acemce terkipsiz olmak şartiyle yeni kelimeler kabul etmek ve bazı devirlerin ve mesleklerin hususî ahvalini gösteren kelimelerle tekniklere ait âlet isimlerini ecnebi lisanlardan aynen almak."

"Türkçülüğe göre, edebiyatımız yükselebilmek için, iki sanat müzesinde terbiye görmek mecburiyetindedir : Bu müzelerden birincisi halk edebiyatı, ikincisi garp edebiyatıdır."

Ziya Gökalp'ın musiki hakkındaki fikirleri ise şöyledir :

"Bugün şu üç musikinin karşısındayız. Şark musikisi, garp musikisi, halk musikisi. Acaba bunlardan hangisi bizim için millidir? Şark musikisinin hem hasta, hem de gayr-i millî olduğunu gördük. Halk musikisi harsimzin, garp musikisi de yeni medeniyetimizin

Levent Şahverdi Arşivi

musikileri olduğu için, her ikisi de bize yabancı değildir. O halde, millî musikimiz, memleketimizdeki halk musikisiyle garp musikisinin imtizacından doğacaktır."

Ahlâk meselelerini de uzun uzadıya inceleyen büyük mütefekkir şu neticelere vâsıl olmaktadır :

"İstikbaldeki Türk ahlâkının esasları millet, vatan, meslek ve aile mefkûreleriyle beraber demokrasi ve feminizm olmalıdır."

"Türkçülüğün mühim bir gayesi de medenî ahlâkı yükseltmektir. Fertlerin birbirine karşı hayırhah ve hayırkâr olması medenî ahlâk namını aldığı gibi, milletlerin birbirine hayırhah ve hayırkâr olmasına da beynelmilel ahlâk namı verilir."

"İstikbalde, Milletler Cemiyeti şimdiki gibi yalandan değil, gerçekten teşekkül ederse, bunun en samimî azası, hiç şüphesiz Türkiye devleti ve Türk milleti olacaktır."

"Her milletin yer yüzünde icra edeceği tarihî ve medenî bir misyonu vardır. Türk milletinin misyonu ise, ahlâkın en yüksek faziletlerini fiiliyat sahasına çıkarmak, en gayr-ı mümkün zannolunan fedakârlıkların ve kahramanlıkların mümkün olduğunu ispat etmektir."

Ziya Gökalp kadınlık hakkındaki fikirlerini Malta'dan kızına yazdığı bir mektupta şöyle hulâsa etmiştir :

"Peki, yeni hayat ne zaman başlayacak? Ne zaman ki kadınlar da erkekler kadar tahsil görerek cemiyetin idaresindeki rollerini icraya başlarlarsa! Evet, tarih gösteriyor ki, yalnız erkeklere istinat eden medeniyet kalbsizdir, şefkatsizdir, samimiyetsizdir."

Görülüyor ki Ziya Gökalp büyük millet davalarını bir programa, bir formüle bağlamak istemiştir.

Gökalp evvelâ "Kızıl Elma" adlı manzum masalında tahayyül ettiği hür, zengin ve medenî Türk vatanının meydana gelmesi için uğraşmış, fikirleri de bu uğraşmalarla mütenasip olarak daima gelişmiş, tekâmüle doğru yükselmiştir. Eğer o, daha beş on yıl yaşamış olsaydı, düşündüğü şeylerden birçoğunun Atatürk inkılâbiyle tahakkuk ettiğini görecek ve bu inkılâbın esaslarını da tespite çalışacaktı. O, esasen Atatürk'ün büyük hayranlarından biri idi; Türkçülüğün esaslarında bu hayranlığını şöyle ifade etmişti :

"Türkçülüğe dair bütün bu hareketler akîm kalacaktı; eğer Türkleri, Türkçülük mefkûresi etrafında birleştirerek büyük bir inkıraz tehlikesinden kurtarmağa muvaffak olan büyük bir dâhî zuhur etmeseydi! Bu büyük dâhînin ismini söylemeğe hacet yok; bütün

Levent Şahverdi Arşivi

cihan bugün Gazi Mustafa Kemal Paşa ismini mukaddes bir kelime addederek her an hürmetle anmaktadır. Evvelce Türkiye'de Türk milletinin hiç bir mevkii yoktu. Bugün, her hak Türk'ündür. Bu topraktaki hâkimiyet Türk hâkimiyetidir. Siyasette, harsta, iktisatta hep Türk halkı hâkimdir. Bu kadar kati ve büyük inkılâbı yapan zat, Türkçülüğün en büyük adamıdır, çünkü; düşünmek ve söylemek kolaydır. Fakat, yapmak ve bilhassa muvaffakıyetle neticelendirmek çok güçtür."

Aziz dinleyicilerim,

Eğer vakit müsait olsaydı, "Başkalarını muhayyeleleri bedbaht eder, ben ise muhayyelemin yüzünden mesudum" diyecek kadar iyimser bir felsefeye inanmış olan büyük mütefekkir Gökalp'ın hususî hayatından da bazı menkıbeleri nakletmek isterdim. Çünkü Ziya Gökalp, hususî hayatiyle de, yüksek fazileti ve yüksek namusu ile de Türk milletinin övüneceği nadir insanlardan birisi idi.

25.X.1949'da Ankara Radyosunda yapılmıştır

TÜRK TARİH KURUMU'NUN SON BİR YILLIK ÇALIŞMALARI

Değerli dinleyiciler,

Ciddî ve verimli çalışmalariyle, yurt içinde olduğu kadar, yurt dışında da kendine haklı bir şöhret ve büyük bir itibar temin etmiş olan Türk Tarih Kurumu'nun son bir yıllık mesaisi de göğüslerimizi kabartacak değerdedir.

Binlerce yıllık engin Türk tarihiyle, yurt tarihinin karanlık noktalarını aydınlatmak, memlekette tarih kültürünün yayılmasına çalışmak gibi önemli vazifeleri başarmak sorumluluğunu üzerine almış bulunan Kurum'un mesaisini, iki bölüm içinde mütelâa etmek icabeder. Bunlardan birisi kazılar, diğeri de araştırma ve yayınlardır. Memleketimizin arkeoloji bakımından taşıdığı büyük kıymet gözönüne alınırsa, Türk Tarih Kurumu'nun niçin kazılara bu kadar çok ehemmiyet verdiği kolaylıkla anlaşılır. Tarih öncesi devirlerinden başlayarak Osmanlı İmparatorluğuna gelinceye kadar ona yakın kültür ve medeniyet tabakasını sinesinde saklayan Anadolu topraklarının, arkeolojik zenginliği, hiç bir memlekete nasip olmamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer taraftan dünyanın en eski ve en geniş tarihine sahip nadir milletlerinden birisi de yine Türklerdir. Bu itibarla gerek Türk tarihinin ve gerekse Türkiye tarihinin araştırılmasına ne kadar önem verilse azdır.

Türk Tarih Kurumu'nun 1949 yılı içinde yaptığı kazıların en mühimleri Kültepe, Karatepe ve Side kazılarıdır.

Kayseri'nin 15 kilometre yakınındaki Kültepe kazısı, 1948 yılında başlamıştır. Kültepe malûm olduğu üzere Eti'lerden önceki Anadolu'nun meşhur merkezlerinden birisi olan Kaniş şehrinin bulunduğu yerdir. Kaniş'in eteklerinde ise o zaman Anadolu ile büyük mikyasta ticaret yapan Asurlular bir koloni kurmuşlardı. Kazıya Asur kolonilerinin yerleştiği ve Karum adını verdikleri bu yerde başlanmıştır. Milâttan önce 2000 yıllarına tarihlenen Karum, bu yıl daha geniş ölçüde açılmış ve yeniden binden fazla tablet ile şimdiye kadar malûm olmayan şekillerde kültür eşyası elde edilmiştir. Kültepe tabletlerinin okunmasiyle Anadolu'nun 4 bin yıl önceki tarihiyle eski Önasya hukuku sahasında yepyeni ufuklar açılacaktır.

Kurum'un ikinci mühim kazısı Seyhan ilinin Kadirli ilçesine bağlı Karatepe mevkiinde yapılan ve meydana çıkardığı eserler bakımından milletlerarası bir önem kazanan Karatepe kazısıdır. Aynı zamanda hem Fenike ve hem de Eti hiyeroglif yazısiyle yazılmış zengin kitabeleri ve kabartmalariyle arkeoloji ilminde büyük bir inkılâp yapacak olan Karatepe buluntuları diğer taraftan henüz çözülemeyen Eti hiyeroglif yazısının çözülmesine de yardım edecektir.

Side kazısına gelince : Antalya'nın 70 kilometre doğusunda Manavgat civarında bulunan eski Side şehri, milâttan sonra 200 yıllarında en zengin devrini yaşamış bir Anadolu-Roma şehridir. Mermer yolları, tiyatroları, çarşıları, mâbedleri, hususi evleri, heykel ve kitabeleriyle Anadolu'nun büyük ve karakteristik bir şehri bu kazı ile meydana çıkarılmış, gerek turizm ve gerekse ilim bakımından birinci sınıf tarihî bir yer memlekete kazandırılmıştır.

Genç Türk âlimlerinin başkanlıkları altında devam eden bu kazılar hakkında Avrupa ve Amerika'nın en büyük arkeoloji dergileri yazılar istemekte, dünyanın her tarafından gelen ilim adamları kazı yerlerini alâka ve takdirle ziyaret eylemektedirler.

Türk Tarih Kurumu'nun kazılar dışındaki araştırmaları ve yayınları da mümasil ilim kurumlarından pek azının vâsıl olduğu bir başarı ve zenginlikle devam etmektedir. Kurum kendi matbaasında

Levent Şahverdi Arşivi

gayet nefis bir surette bastırdığı eserleriyle bihakkın övünebilir. Bir taraftan Türk tarihinin ana kaynakları ve kazılardan elde edilen neticeler büyük eserler halinde bastırılarak bütün dünyaya yayılırken, diğer taraftan Kurum azalarının orijinal araştırmaları bunları takip etmektedir. Kurum her yıl 10-12 eseri neşriyat sahasına çıkardığı gibi, 13 yıldan beri muntazaman neşrettiği Belleten'i de her yıl dört sayı olmak üzere yayınlamaktadır. Kurumun bu yayınları Avrupa ve Amerika'nın 102 üniversitesi ve ilmî cemiyeti ile mübadele edilmektedir. Şurasını da iftiharla söylemek icabeder ki, mübadele tekliflerinin onda dokuzu hariçteki bu ilmî müesseselerden gelmektedir.

Türk Tarih Kurumunun ciddî ve temiz neşriyatı dünya ilim âleminde o kadar iyi karşılanmaktadır ki, birçok ilim adamları eserlerini Kurum yayınları arasında bastırmak, makalelerini Belleten'de neşretmek için Kuruma müracaatta bulunmaktadırlar, memleketimiz için hakikaten iftihar vesilesi olacak bu takdirlerden bazılarını burada zikretmek isterim. Oxford Üniversitesinin Arkeoloji Profesörü Myres 7 ocak 1949 tarihiyle Kuruma yazdığı bir mektupta şöyle demektedir:

"Bunu vesile ederek sizi ve Kurumunuzu neşriyat ve araştırmalarından dolayı tebrik etmek istiyorum. Bu değerli neşriyat ve araştırmalarınızla memleketinizin tarih ve eski eserlerini tanıtma yolunda büyük işler görmektesiniz."

Londra Üniversitesi profesörlerinden P. Wittek ise 18 ocak 1949 da Kuruma yazdığı mektubun sonunda şunları söylemektedir:

"Bu etüdde Kurumunuz tarafından neşrolunan eserlerden ne kadar çok faydalandığımı göreceksiniz. Neşriyatınızın büyük değeri vardır. Ve ilimde haklı olarak gurur duyacağınız bir terakkiye bürhandır."

Fransız tarihçilerinden Sauvaget Fransızların eski ve meşhur bir tarih dergisi olan Journal Asiatique'de yazdığı bir tenkit yazısında şöyle demektedir:

"Yirmi beş yıldan beri tarih, Türkiye'de dikkate değer bir gelişmeye mazhar olmaktadır. Tarih metoduyla ünsiyet peyda etmiş birçok bilginlerin ve gayet faal bir Türk Tarih Kurumu'nun mevcudiyeti, değerleri her zaman aynı olmayan, fakat çok kere takdire şayan olan yayınların doğmasına sebep olmaktadır."

Bundan 19 yıl önce Atatürk'ün mübarek eliyle kurulan ve onun bıraktığı vakıfla hayatı ebedileşen Türk Tarih Kurumu, Cumhuriyet

Levent Şahverdi Arşivi

hükümetlerinin de değerli himaye ve yardımlarına mazhar olarak büyük kurucusuna ve Türk milletine lâyik bir müessese olmaya çalışıyor, bugüne kadar elde ettiği başarılar Kurumun bu yolda muvaffak olduğunu göstermektedir.

30.X.1949'da Ankara Radyosundan yapılmıştır

ÇANAKKALE SAVAŞLARI

Sevgili Dinleyiciler,

39 yıl önce bugün, 18 Mart 1915'de Çanakkale Boğazında dünyanın en çetin savaşlarından biri yapıldı ve büyük bir zafer kazanıldı. Birbiriyle hiç de denk olmayan iki kuvvetin çarpışmasından doğan bu zafer, vasıta bakımından fakir, fakat göğsü iman ve memleket sevgisi ile dolu tarafın zaferidir. Bu zafer, dünyanın en muazzam kuvvetlerini temsil eden, en korkunç ve en modern silâhlarla mücehhez bir donanmaya karşı, taş ve toprak tabyalar arkasında, mermileri karşı tarafa zor ulaşan köhne toplar ve bir günlük atışa bile yetmeyecek cephane ile Türk kahramanlarının kazandığı bir zaferdir. Burada bir tarafta çelik kalkanlar arkasına gizlenmiş öldürücü silâhlar, öbür tarafta vatan aşkını çelikten daha kuvvetli bir kalkan yapan kahramanlar çarpıştı. Ve son zafer, dişini tırnağına takmasını bilen, ocağını ve toprağını savunan tarafta kaldı.

Şimdi, eski dostluklarımızı kendileriyle yeniden kurduğumuz müttefiklerimizle o zaman – tarihin kötü bir cilvesi olarak – karşı karşıya bulunuyorduk. İki taraf da canla, başla döğüştüler ve sonunda birbirlerini takdir etmesini de bildiler.

Birinci Dünya Savaşında Irak'daki İngiliz kuvvetlerine komuta ederken, kuvvetlerimize esir düşen İngiliz Generali Taushand Çanakkale zaferleri için aynen şöyle der :

"Avrupa'da hiç bir asker yoktur ki – bu ifademin altını çiziyorum – müdafaada Türklerle mukayese edilebilsin. Misal olarak Çanakkale'yi zikretmek isterim. Orada bizim gemi ateşlerimizle büyük zayiata uğrayan birlikler Türk olmasaydı, yerlerinde kalamazlardı. Halbuki Türkler bütün muharebe müddetince yerlerinden ayrılmadılar."

1930 Haziranında Ankara'yı ziyaret eden ve Çanakkale harplerinde bir kolunu kaybetmiş olan Fransız Generali Gouraud bir konuşma esnasında aynen şunları anlatmıştı :

Levent Şahverdi Arşivi

"Safları birbirine karıştıran muharebenin nihayetinde yaralıları toplayarak naklettikleri vakit, arada bir de Türk subayının mevcut olduğu görülmüştü. Hastahaneye nakledilen bu ağır yaralı Türk subayı ile beraber yarası aynı derecede ağır olan bir Fransız subayı harp meydanında yanyana yatıyorlardı.

Ben akşam yaralıları ziyaret ederken bana teşekkür eden Fransız subayı dedi ki :

"Eğer benim yaralı olarak elimi sıkmaya fırsat buluyorsanız, bunun sebebi yanımdaki Türk subayıdır. Çünkü o, kendi sargısı ile hem kendi yarasını, hem benim yaramı sarmasaydı, çok fazla kaybettiğim kan dolayısiyle şimdi mutlaka ölmüş olurdum."

General Gouraud buna ilâve olarak :

"Türklerle harp etmiş olmam, çok mert bir milleti yakından tanımaya, sevmeğe ve ona hürmet duymama bir vesile oldu." demişti.

Çanakkale kara harplerinde İngiliz kuvvetlerine kumanda etmiş olan Mareşal Birdvood o harplerin büyük kahramanı Atatürk'ün cenaze töreninde bulunmak için, İngiliz hükümetini temsilen, Ankara'ya geldi ve cenaze ebedî istirahatgâhına tevdi edilirken, Halkevinin alt kat balkonunda mareşallik asasını kaldırarak sakat ayağıyle dakikalarca ihtiram duruşu yaptı ve İngiliz ananesine göre, büyük bir saygı eseri olarak, ayağını taş üzerine değil, getirttiği bir avuç toprağın üzerine koydu.

İngilizler, çıkardıkları bir eserde, aynı kahramana "O zamanki asil düşmanımız!" tabirini kullandılar.

Bu harplerde İngiliz gençlerinin büyük bir cesaretle çarpıştıklarını biz de hayranlıkla gördük. Fakat haklı olduğumuz bir davayı kazanma azmi ve Türk milletine hâs feragat ve cesaret bizi bu çarpışmalarda muzaffer kıldı.

Birinci Dünya savaşının başlarında, Türk hükümeti, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın tarafını tutarak harbe katıldıktan sonra, Çanakkale Boğazını da tabiatiyle kapamıştı. Rusya müşkül durumda idi. Harp vasıtalarının azlığından ve cephanesizlikten şikâyet ediyordu. Rus Başkomutanı Grandük Nikola 1914 Kasımında Fransa'nın Rusya nezdindeki elçisine garp cephesindeki harekâtı durdurmaya mecbur kaldığını söylemişti. Elçi Fransa hükümetine yazdığı 18 Kasım tarihli mektupta : "Dün Rus topçusunun cephanesiz kaldığını

Levent Şahverdi Arşivi

öğrendim. Bu sabah da Rus piyadesinin tüfeksiz kaldığına muttali oldum." diyordu.

Ruslar bir taraftan en kısa bir yoldan kendilerine müttefiklerinin yardımını isterlerken, diğer taraftan İstanbul'un – velev ki müttefik olsunlar – İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilmiş olmasına tahammül edemiyorlardı. Nitekim Grandük Nikola 1914 Kasımında, Sarıkamış'a yapılan Türk taarruzunu hafifletmek maksadiyle, İngilizlerin Çanakkale önünde bir deniz nümayişi yapmalarını istemişken, kuvvetlerinin muvaffak olduğunu görünce, bu isteğini derhal geri almıştı. Bununla beraber, İngilizler, Türkleri, Süveyş cephesine kuvvet göndermekten vazgeçirtmek ve İstanbul'u zaptederek harp dışı etmek maksadiyle 1915 Şubatında Çanakkale'yi zorlamaya karar verdiler. Fransa bu harekete bir kısım deniz kuvvetleriyle katıldı. İlk ciddî zorlama 19 Şubat 1915'de yapıldı. Bunu 18 marta kadar müteaddit zorlamalar takip etti. İlk hücumlarda Çanakkale Boğazının giriş noktasındaki Kumkale ve Seddü'l-bahir istihkâmlarımız tamamen susturulmuştu. Düşman o güne kadar edindiği tecrübeye göre hazırlığını tamamlayarak son ve katî hücumunu 18 Mart 1915'de yaptı.

Güzel bir ilkbahar sabahı idi. Bir uçağımız şafakla beraber uçarak Bozcaada ve İmroz'da düşmanın büyük bir faaliyet gösterdiğini haber vermişti. Saat 10'da İngiliz ve Fransız donanması başlarında Amiral gemisi Queen Elizabeth olduğu halde 18 parça harp gemisinden ve müteaddit küçük gemilerden mürekkep olarak boğazda göründüler. Boğazın giriş noktalarındaki bataryalarımızın 25 şubattan beri susmuş olmalarına rağmen buralara beş on mermi savurmaktan kendilerini alamadılar. Boğazdan içeri giren gemiler, harp nizamını almış ve yavaş yavaş ilerlemeğe başlamışlardı. İlk ateşi Triumph gemisi saat on biri çeyrek geçe açtı. 16 kilometreden ateş eden düşmana mukabele edemiyorduk. Çünkü kısa menzilli toplarımızın hiç biri bu mesafeye mermilerini ulaştıramıyorlardı. Düşman yavaş yavaş aradaki mesafeyi azaltmaya başladı.

İngilizlerin en kuvvetli gemisi olan Queen Elizabeth 38,5 luk toplarını boğazın en kuvvetli istihkâmı, Anadolu Hamidiyesi'ne çevirmişti. Beş on dakika zarfında büyük haile başlamıştı. Toplardan çıkan kesif bir duman bulutu ile düşen mermilerin havaya kaldırdığı tozlar istihkâmlarımız üzerinde toplanıyor, sanki onları düşmandan gizliyordu. Müthiş bir uğultu halini alan top sesleri kulakları sağır ediyor, denize düşen mermiler havaya beyaz su sütunları yükseltiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir müddet sonra Hamidiye bataryasındaki telemetremiz düşmanın 14 kilometreden daha ziyade yaklaştığını göstermişti. Merkez grubu 13,5 kilometreden ateş açtı.

Düşmanın son sistem seri ateşli ve uzun menzilli 280 topuna, çoğu eski sistem, ağır ateşli ve kısa menzilli 176 topumuzla mukabele ediyorduk.

Saat 12 yi 20 geçe Çimenlik istihkâmımız tahrip edilmiş ve topları susmuştu. Hamidiye de mühim isabetler almıştı. Bu sırada Fransızların Gaulois ve Bouvet zırhlıları Anadolu sahiline fazlaca yaklaşmışlardı. Anadolu ve Rumeli Hamidiye bataryaları bunları ateş altına aldılar.

Saat ikiye doğru zaferin ilk alâmeti göründü. Fransızların Bouvet zırhlısı 12 isabet almış ve iki dakika içinde boğazın derin sularına gömülmüştü. Gaulois ise ağır hasara uğramıştı. Bu batış, kahramanlarımızın maneviyatını yükseltti. Düşmanda ise telâş emareleri görülüyordu. Bu sırada bir İngiliz torpidosu obüslerimizin ateşi ile Bouvet'nin akibetine uğradı. Bir aralık Dardanos bataryasının sesi kesilmişti. Bunu, toplarının tahrip edilmiş olduğuna hamlettiler. Fakat bir müddet sonra bu küçük ve kahraman bataryamızın kahraman kumandanı Hasan Bey'le tarassut subayı Mevsuf Bey'in şehit oldukları öğrenildi. Yerlerini yeni kahramanlar aldı ve Dardanos tekrar ateşe başladı.

Saat ikiden sonra harp meydanını terkeden Fransız filosunun yerine ihtiyattaki İngiliz filosu geçti ve sahile daha ziyade yaklaşarak bataryalarımızı ateş altına aldı. Bu sırada İngilizlerin Irresistible zırhlısı mayınlarımızdan birisine çarptı ve birdenbire ateşini kesti.

Saat 17'ye doğru bu gemi kendi haline bırakılmış ve yavaş yavaş batmaya başlamıştı. Biraz sonra Irresistible zırhlısının imdadına koşan Ocean zırhlısı da aynı akibete uğradı. Saat 18'e gelmişti. Düşman filosundan üçü batmış, dördü işe yaramaz hale gelmişti. Kuvvetinin üçte birinden fazlasını kaybeden İngiliz Amirali saat 18'de geri çekilme emrini verdi.

Böylece dünyanın en çetin bir deniz saldırışı, saldırganların yenilgisi ile sona ermiş, Çanakkale geçilmez bir geçit olduğunu bütün dünyaya ispat etmişti.

Çanakkale şehitlerinin aziz hatıraları önünde saygı ile eğilelim.

18 Mart 1950'de Ankara Halkevinde yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

HALKEVLERİNİN KURULUŞU

Bayanlar, Baylar!

Halkevlerinin 44. yıldönümünde eski bir Halkevci olarak beni hatırlayıp böyle seçkin bir topluluk karşısında konuşma olanağı sağlayan Halkevleri Genel Merkezi yöneticilerine içten teşekkürlerimi sunarım.

Halkevlerinin kuruluş yıllarını yaşamış biri olarak Halkevlerinin kuruluş nedeninden söz açmak istiyorum.

Bilindiği üzere, Halkevleri, Türkocaklarının 1931 Nisanında kapanması üzerine Atatürk'ün emirleriyle kurulmuş bir halk eğitim örgütüdür. Halkevlerinden önce bu görevi Türkocakları yapmakta idi. Türkocaklarının şerefli bir geçmişi olduğunda kuşku yoktur. Ama Türkocakları kapandığı zaman artık onun bu eğitim görevini gereği kadar yapıp yapmadığı bir tartışma konusu olmuştur.

Türkocakları 25 Mart 1912'de kurulmuştur. Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında memlekette ulusçuluk akımları başlamış, İkinci Meşrutiyetten sonra bu akımlar örgütlenmeye yönelmişlerdir. İmparatorluğu oluşturan Hıristiyan, Müslüman bütün ulusların çeşitli dernekleri olduğu halde, Türklerin bir örgütü yoktu. Osmanlı İmparatorluğunda Türk ulusu hor görülürdü. Türk'e, kaba Türk, öztürkçeye kaba Türkçe denirdi.

İkinci Meşrutiyetten sonra Türk aydınları – başta tıbbiyeliler ile mülkiyeliler olmak üzere – bu durumdan çok tedirgindiler. Onlar da bir örgütlenmenin zorunluğunu duydular. İlk önce 1908'de Türk Derneği kuruldu. Bu dernek uzun ömürlü olmadı.

Nihayet 1911'de Türk Yurdu Dergisi'nin çıkışından biraz sonra, başta tıbbiye öğrencileri olmak üzere, Türkocağını kurmak için çalışmalar başladı ve 25 Mart 1912'de Ocak resmen kuruldu. 1918'den sonra çalışmalarına ara veren Türkocakları 1924'te Ankara'da yeniden örgütlendi. 1931'de kapandı.

Gerek Türk Derneği, gerekse Türkocakları daha çok aydın kişilerin bir araya geldiği kuruluşlardı. Bunlar halka inememişlerdi. Türkocağının özellikle Balkan savaşından sonra Türk gençliğine ulusçuluk duygusu aşılamakta büyük yararı olduğu inkâr edilemez. Birinci Dünya Savaşında bu duygunun Türk gençliği üstündeki etkisi çok verimli olmuştur. Fakat Cumhuriyetten sonra Türkocakları yete-

Levent Şahverdi Arşivi

rince yurt düzeyine yayılmamış, halkın eğitimi, hele Atatürk devriminin halka indirilmesi konusunda beklenen çabayı gösterememişti.

1924'ten, Ocakların kapandığı 1931 Nisanına kadar Türkocakları Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'le ilk ocaklılardan, büyük ülkücü Doktor Reşit Galip arasındaki çatışmanın başlıca nedeni Ocağın edebi bir kulüp olmaktan çıkıp halka inememesi, halkın dertlerine eğilememesidir.

1931'de Türkocaklarının kapanması üzerine Türk gençliğini bir araya getirecek, onları Atatürk devrimleri doğrultusunda yurt hizmetine yöneltecek bir örgüte kesinlikle gereksinme duyuldu. Bu gereksinmeyi başta Atatürk duymakta idi. Atatürk Türkocakları zamanında her gittiği yerde ilk önce Türkocaklarını ziyaret ederdi. Atatürk gençlerle bir arada bulunmaktan, onlarla yurt sorunlarını tartışmaktan büyük zevk duyan bir insandı. Ocakların kapanmasından sonra meydana gelen boşluğun doldurulması gerekli idi. Bu görev Cumhuriyet Halk Partisine verildi ve Türkocaklarında halkçı görüşün önderi olan Doktor Reşit Galip, Halkevlerinin örgütlenmesi görevini üzerine aldı. Yoğun çalışmalar sonunda Halkevleri yasası ve çalışma koşullarını belirten talimatname hazırlanarak 19 Şubat 1932'de yurdun 14 kentinde Halkevlerinin açılış törenleri yapıldı.

O gün Ankara Halkevinin açılış töreninde ilk konuşmayı Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker yapmıştı. Onu, Cumhuriyet Halk Partisi Merkez Yönetim Kurulunda Halkevleri Bürosu Başkanı Doktor Reşit Galib'in konuşması izledi.

Halkevlerinin kuruluş yıldönümlerini kutlarken bu örgütün yaratıcısı büyük Ülkücü Doktor Reşit Galib'i minnetle, şükranla anmalıyız.

Yurdumuzda gerçek anlamı ile halkçılık Cumhuriyetle başlar. Daha önceleri de edebiyatta, şiirde halk sözü geçiyordu. Ama halkı sevmek, halka inmek, halkı yükseltmek, halkı insan saymak Atatürk'le, cumhuriyetle başlar.

Atatürk Türk Devrimini ve onun amacını bir söylevinde şöyle anlatmıştır :

"Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mâna ve eşkâliyle medenî bir heyet-i içtimaiye haline isâl etmektir. İnkılâbatımızın madde-i asliyesi budur".

Levent Şahverdi Arşivi

Bir diğer söylevinde de şöyle der :

"Memleketin ve inkılâbın içerden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır".

Böylece Atatürk, Halkevlerinin de amacını saptamış oluyordu. Halkevleri her şeyden önce Atatürk devrimini savunan, bu devrimleri içtenlikle benimsemiş genç kuşakları bir araya getiren kutsal bir yuvadır.

Atatürk Devrimi nedir?

Bence, Atatürk devriminin en önemli öğesi lâyikliktir. Lâyiklik yalnız dinle devleti birbirinden ayırmak değildir. Lâyiklik bir düşünce sistemidir. Lâyikliğin kökeni özgür düşünceye dayanır. Lâyiklik insana değer veren bir düşüncedir. Lâyik insan hiç bir inancın baskısı altında kalmadan özgürce düşünebilen, bilime inanan, daima gerçeği arayandır.

Atatürk bunu şu sözleriyle açıklamıştır :

"Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister".

"Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakıyet için, en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir".

Türk Tarih Kurumuna yazdığı bir mektupta da şu sözler geçer :

"Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız".

Atatürk devrimi bir bütündür. Amacı, Türk ulusunu en ileri ulus yapmak, yurdumuzu mutlu insanların yurdu düzeyine çıkarmaktır.

Doktor Reşit Galip Halkevlerinin açıldığı gün verdiği söylevde bunu şu sözlerle belirtmiştir :

"Ara sıra, inkılâbın bittiğinden ve her işin artık tabiî seyrine bırakılması lâzım geldiğinden bahsedenlere tesadüf olunur. Bu görüş, tembel, yorgun ve cesaretsiz ruhların görüşüdür. Biz kaybettiğimiz zamanları, bizi beklemek niyetini izhar etmeksizin süratle ilerleyen başka milletlerin peşinden, tabiî diye tavsif edilen mecrada salına salına yürümekle kazanamayız. Biz tedricî tekâmül kaidesini yolumuzun üstünde çiğneyerek ve irfan yolunda tekâmülümüzü inkılâplar şiddet ve süratiyle yapmak, içtimaî kanunlara yeni bir kanun ilâve

Levent Şahverdi Arşivi

etmek mecburiyetindeyiz. Ön saftan ayrıldığımız müddet uzamıştır. Bu madun vaziyete artık daha ziyade tahammül edilemez. Sükûn bulmaz bir iştiyak, yorgunluk tanımaz bir çalışma, gevşekliğe düşman bir irade ile gitmek, manialarını çatır çatır kırmak, yol kesen menfi ruhu ve bedbinliği nerede bulursak boğarak mesafeleri ışık hızı ile geçmek mecburiyetindeyiz. Rahat, sakin, dünya ile alâkası kesik, kaygısız hayatı türbelerin ve tekkelerin gömüldüğü mezara gömmeliyiz. Bize coşkun, hareket ve faaliyetle dolu hayat lâzımdır. Hayatı ferdî saadete ermek için değil, son nefesine kadar çalışmak, didinmek, yükselmek ve yükseltmek için sevmek. İşte Türk'ün hakikî ve tarihî şiarı budur".

Ne yazık ki çalışmalarına sonsuz umutlarla bağlı kaldığımız, yurdun kalkınmasında büyük katkıları olacağına inandığımız Halkevleri, Demokrat Parti döneminde barbarca kapatıldı. 27 Mayıs'tan biraz sonra Ulus Gazetesinde "Halkevleri yeniden açılmalıdır" başlığı altında yazdığım bir yazıda bu acı olaydan şöyle yakınmıştım :

"Düşük hükümetin bu yurda yaptığı büyük kötülüklerden biri de Halkevlerini kapatmasıdır. Yıllarca emek ve para harcanarak kurulan bu kültür ve eğitim yuvalarını partilerüstü tutarak, yurt hizmetinde bırakmak varken, kapılarına birer kilit vurdular, bir buçuk milyon ciltlik kitaplıklarını tozların ve farelerin yok etmesine razı oldular. Eğer Halkevleri görevlerine devam etseler, gelişmelerine de imkân verilseydi, halk eğitimi yolunda on yılda çok büyük işler görürler, bugün acısını duyduğumuz bilgisizliğin büyük ölçüde giderilmesine yardım etmiş olurlardı.

Halkevlerinin kapatılmasından biraz sonra yurdumuza gelerek güney illerimizde üç ay sosyoloji araştırmaları yapan Kaliforniya Üniversitesi Sosyoloji Profesörü Dr. Eberhard, Amerika'ya dönerken bana aynen şunları söylemişti : "Halkevlerini kapatmakla Demokrat Parti hükümeti büyük bir hata işlemiştir. Halkevlerinin halk eğitimi için memleketinize ne kadar büyük faydalar sağladığını incelemelerim sırasında yakından gördüm. Bu hatanın düzeltilmesini, görüşme imkânı bulursam, hükümet adamlarınıza da söyleyeceğim."

Tarafsız ve yabancı bir bilginin bu görüşü çok doğru idi. Bu görüşünü o zamanki hükümetin başında bulunan bir kültür adamına da açmıştı. Ne yazık ki hiç bir sonuç elde edilemedi. Demokratça bir programla iş başına gelenler, günler geçtikçe programlarını unuttu-

Levent Şahverdi Arşivi

lar, memleketi her gün biraz daha geriye ve karanlığa götürdüler. Olan oldu. Şimdi bundan sonra yapacaklarımıza bakalım".

Üzülerek söylemeliyiz ki, Halkevleri gerektiği ilgiyi hâlâ görmemektedir. Halbuki bugün bu kuruluşlara geçmiştekinden daha çok muhtacız. Cumhuriyet hükümetlerinin bu kültür ve eğitim yuvalarına gereken yardımı yapmaları bir yurt borcudur.

Halkevlerine düşen görev gerçekten çok kutsal, çok önemli, o oranda da güç bir görevdir. Bu görev sevgisini genç kuşakların kalplerine yerleştirmeli, onu daima canlı tutmalıyız.

Halkevlilere bu çetin yolda başarılar dilerim. Beni dinlemek lûtfunda bulunduğunuz için de teşekkür ederim.

21 Şubat 1976'da Türk Tarih Kurumunda Halkevlerinin yıldönümü töreninde yapılmıştır.

CUMHURİYET'İN DÜŞÜN YAŞANTIMIZA GETİRDİKLERİ

İlk önce Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan devrim kanunlarını gözden geçirmekte yarar vardır:

3	Mart	1924 öğretim birleştirildi.
3	Mart	1924 halifelik kaldırıldı.
8	Nisan	1924 şeriye mahkemeleri kaldırıldı.
25	Kasım	1925 şapka kanunu çıktı.
30	Kasım	1925 tekke ve zaviyelerle türbeler kapatıldı.
26	Aralık	1925 uluslararası takvim kabul edildi.
17	Şubat	1926 medeni kanun çıkarıldı.
10	Nisan	1928 laiklik anayasaya alındı.
30	Ekim	1928 latin asıllı Türk Alfabesi kabul edildi.
1	Nisan	1931 uluslararası ölçüler kabul edildi.
15	Nisan	1931 Türk Tarih Kurumu kuruldu.
19	Şubat	1932 Halkevleri açıldı.
12	Temmuz	1932 Türk Dil Kurumu kuruldu.
1	Ağustos	1933 üniversite reformu yapıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Görüldüğü gibi Cumhuriyet'ten sonra Batılılaşma yolunda büyük adımlar atılmıştır. Ama Cumhuriyet'in düşün hayatımıza getirdiği en önemli ilke laiklik ilkesidir. Laiklik yalnız din ile devleti birbirinden ayırmak, şeriat kanunları yerine çağdaş kanunları kabul etmek değildir. Laiklik akılcılık ve özgür düşünme demektir. Laiklik dogmalardan kurtulma, bilime inanma demektir. Laiklik tekkelerin, şeyhlerin mürşitliği yerine bilimi mürşit tanımaktır. Onun için Atatürk'ün bize bıraktığı hiç değişmeyecek ilke laiklik ilkesidir. Bir ulusun çağdaşlaşması bu ilkeye inanmakla ve bunu uygulamakla gerçekleşir. Dinin dünya işlerine karışması yüzünden matbuayı Batıdan 200 yıl sonra bazı kısıtlamalarla memlekete sokabildik. Bugün, temizlik için kullandığımız kolonyanın necaset, yani pislik olduğuna dair fetva çıkarıldığını biliyor musunuz? Bütün önemli dünya işlerimizde şeyhülislamdan fetva alınırdı. Şeyhülislamın fetvası meclislerin kararlarından daha kuvvetli idi. Harp ilanı dahi fetva ile olurdu. Fetvanın nasıl yozlaştığını Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'da çalışanların kâfir olduklarına, öldürülmeleri gerektiğine dair fetva çıkarılması ile gördük. Böylece Şeyhülislam şeriatı düşmanların lehine yurtlarını savunanların aleyhine kullanmıştı.

Cumhuriyet'in getirdiği devrimlere zaman zaman karşı çıkanlar, Türk toplumunu yeniden Ortaçağ ortamına götürmek isteyenler bulunabilir ama bunlar sonunda daima hayal kırıklığına uğramışlardır ve uğrayacaklardır. Artık Türk kadınını yeniden çarşafa ve kafes arkasına sokmaya kimsenin gücü yetmiyecektir. Türk kadını bugün öğretmendir, profesördür, doktordur, mühendistir, mimardır, yargıçtır, polistir, banka müdürüdür, millet vekilidir, bakandır, belki yarın başbakan da olacaktır. Bu hakları Türk kadınının elinden kimse alamaz.

Osmanlı devrinde sivil mahkemeler yanında şeriat mahkemeleri, sivil okullar yanında medreseler vardı. Öğretimin birleştirilmesi ve medeni kanunla bunlar kaldırıldı. Bu müesseseleri yeniden açmak olasılığı var mıdır?

Atatürk devriminin iki önemli kuruluşu da Türk Tarih ve Dil Kurumlarıdır.

Cumhuriyet'ten önce Türk tarihi Osmanlı tarihi ile İslâm tarihinden ibaretti. Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasiyle Türk tarihi binlerce yıllık bir geçmişe kadar çıktı. İslâmdan önceki Türk tarihi incelenmeye başlandı. Anadolu'nun en eski uygar kavimlerinden

Levent Sahverdi Arşivi

Hatilerin ve Urartuların, Mezopotamya'daki Sumerlilerin dillerinin Türkçe ile akraba oldukları bugün herkesçe kabul edilmektedir. Türklerin yalnız savaşçı değil, dünya uygarlığına katkısı olmuş bir millet olduğunu biliyoruz. Bu bilinç Atatürk'ün tarih tezi ile ortaya çıkmış ve ispatlanmıştır. Osmanlı tarihçilerinden Abdurahman Şeref bile Türklerin savaşçı bir millet olduklarını, uygarlıkla ilişkileri bulunmadığını yazmıştır.

Türk dili dünyanın en güzel, en mantıklı ve üremeye en yatkın bir dili olmasına rağmen yüzyıllar boyunca Arapça ve Farsçanın baskısı altına sokulmuş, güzel dilimiz Osmanlıca denilen halktan kopuk acaip bir dil haline getirilmiştir. Türk Dil Kurumu'nun kurulması ile dilimiz yavaş yavaş bu baskıdan kurtularak verimli yoluna girmiştir. Otuz kırk yıl önce sözlüklerimizde yüzde yetmiş Arapça, Farsça söz varken bu tersine dönmüş, sözlüklerimiz yüzde yetmişten artık Türkçe sözleri içine almıştır. İşte gerçek ulusçuluk budur. Dilimizin özleşmesini, bütün bilim ve kültür kavramlarını kapsamasını hiç kimse durduramaz.

29 Ekim 1976'da Cumhuriyetin 53. yıldönümü dolayısiyle televizyonda yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

EK

Levent Şahverdi Arşivi

DÜŞMANLIĞIN BÖYLESİ

Atatürk'e hayatındayken ve öldükten sonra hayasızca sövenler oldu. Ama bunlar sövgülerini imza atmadan kapalı zarflarla sağa sola yollarlardı. Şimdi örneğini vereceğim alçakça sövgü bir günlük gazetede çıkmıştır.

14 Kasım 1976 Pazar günkü Cumhuriyet'te Sayın Oktay Akbal'ın köşesinde "Hezeyan Deyip Geçmiyelim" başlıklı fıkrada, Türklüğü yücelten büyük insana bu sövgücü kişinin yazısından şunlar aktarılıyor :

"Memleket bütün kültürüyle, medeniyet ve anlayışıyle ve yerli frenkler eliyle gâvuristan hayatına teslim edilirken, aynı feryadı çıkarmamışız da; tarihte emsali görülmemiş bir soytarılıkla birtakım mumyaların arkasından ağlatılmaya zorlanıyoruz."

"Ölümünün üzerinden kırk yıla yakın bir zaman geçen bir kimsenin arkasından zorla, baskıyla sürdürülen ve iptidai devirlerin tapınma törenlerini andıran bu resmî zorlamalar da ne oluyor?"

"Büyük bir milletin tarihi içinde, kendisine zorlama yollarla lâyik olmadığı bir yer ayrılmak istenen bir kişinin ölüm gününü, daha dün imişçesine, her yıl bir ağlama günü veya bütün milleti bir ağlayıcılar takımı haline mi getirelim?"

"Ecelleriyle ölen diktatörlerin bu dünyadan hesap vermeden gitmeleri beşeriyet tarihi açısından esef edilecek bir husus değil midir?"

Bu bir hezeyan değildir, bu, düpedüz nankörlük ve Türk ulusuna hakarettir. Bunu yazan, hiç kuşkusuz, Atatürk'ün bu yurdu hangi koşullar içinde devraldığını, Türk ulusunu nasıl ve ne güç durumlardan kurtararak Cumhuriyeti kurduğunu bilmez değildir. Buna karşın böyle çirkin bir yazıyı yazabilmek için nasıl bir insan olmak gerekir, düşünülmeli.

Atatürk'ün ölümüne yalnız Türk ulusu değil, bütün dünya ağlamıştır, şimdi de ağlamaktadır. Eğer bugün dünyada Atatürk gibi düşünen, onun kadar evrensel ve insancıl olan birkaç devlet adamı olsa, insanlar çok daha mutlu olur, insanlık bugünkü bunalıma düşmezdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Ölümünden 38 yıl geçmiş olmasına karşın biz halâ onun ilkelerine ve engin dünya görüşüne gereksinme duymaktayız. Yalnız biz değil, insanlık bu gereksinmeyi duymaktadır.

Daha dün Lübnan Sosyalist Partisi Başkanı Kemal Canpolat bunu içtenlikle söyledi. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, 26 Aralık 1975'te televizyonda yaptığı konuşmada, babasının evinde ne kralın ne de başkasının resmi bulunmadığı halde Atatürk'ün resminin bulunduğunu, bütün Müslüman ülkelerin ondan ilham aldığını, onu büyük bir lider tanıdığını, Atatürk'ün kendisine de örnek olduğunu söyledi.

Atatürk'ün ölümünden sonra dünya basınında çıkan yüzlerce yazıdan birkaç örnek vereyim :

İngilizlerin ünlü Times gazetesinin 12 Kasım 1938 tarihli baş yazısından :

"Kemal Atatürk'ün, Yeni Türkiye'nin kurucusu ve yapıcısı olan o meşhur Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında büyük asker, büyük devlet adamı ve büyük şef ölmüştür. 1919'dan beri Türkiye'nin tarihi, O'nun hayatının tarihi oldu. Cesareti ve vatanperverliği O'nu ümitsiz görünen bir teşebbüsün başına, küçük, bitkin ve muzaffer kuvvetlerin kahir istekleri önünde bütünlüğünü kaybetmiş bir milletin mukavemetinin başına koydu. O'nun ruh ve kuvveti, azim ve iradesi, kim olursa olsun diğer herhangi bir şefi sarsabilecek olan zorlukları yenmesine yardım etti."

11 Kasım 1938 tarihli ünlü Fransız gazetesi Petit Parisien'den :

"Bütün Türkiye'de matem hüküm sürmektedir. Büyük bir devlet reisinin şahsiyeti ne derece yüksek ve ne derece muhterem olursa olsun, hiç kimse, aman vermez bir hastalıktan sonra yaşlı sayılmayan bir çağda ölen bu muzaffer general, bu yılmaz ıslahatçı, bu insan kahramanı, bu çok popüler adam kadar bütün halkın kalbine yakın olmamıştır."

Aynı tarihli Jour - Echo de Paris gazetesinden :

"Bu karışıklarla dolu zamanımızda belki Atatürk'ün şöhreti kadar büyük şöhretler vardır. Fakat hiç bir zaman bir tek muvaffakiyetsizlik bile kaydetmemiş tek şöhret, O'nun şöhretidir. Atatürk ölürken serbest, müstakil, modern ve sağlam bir ordu tarafından iyi muhafaza edilen bir Türkiye bırakmıştır."

Levent Şahverdi Arşivi

Börsen Zeitung adlı Alman Gazetesinden :

"Milletinin mevcudiyetini kendisine borçlu bulunduğu en büyük Türk ölmüştür. Halefleri onun mirasını koruyacaklardır."

İtalyanca Corriera Della Sera Gazetesinden :

"20 yılda Türkiye'de yeni bir zihniyet yaratmış olan bir adam ölmüştür."

Macaristan'ın Pesterloyd adlı Gazetesinden :

"Şurasını objektif bir surette tesbit etmek icap eder ki, ezilmiş ve yıkılmış bir milletten şuurlu bir kütle, istilâ görmüş memleketten bağımsız bir hükümet ve köhne Osmanlı İmparatorluğundan genç bir uygarlık yaratmıştır. Dünya bu savaş ve barış kahramanı büyük adamın ölümü ile yoksul düşmüştür."

Yunanlıların Messager d'Athenes Gazetesinden :

"İnsanları sevk ve idare eden büyük çehreler arasında yeni Türkiye'nin kurucusu Atatürk'ünkü, kendisine özgü çizgilerle ayrılmaktadır. Çok, pek çok devrimciler görüldü. Fakat hiç biri Atatürk'ün cesaret ettiği ve muvaffak olduğu şeyi yapamadı."

Bulgarların Slovo Gazetesinde Kojukof imzasiyle çıkan yazının sonunda şöyle denmekteydi :

"Dünya bu derece müstesna olan bu adamın ölümünden sonra artık eskisi kadar enteresan değildir."

Amerika'nın ünlü Congress Kitaplığının, Cumhuriyetin 50. yılı dolayısiyle düzenlediği kitap sergisine koyduğu, Atatürk hakkında ve Türkçe dışında bütün dünya dillerinde çıkmış kitapların sayısı 1338'dir.

Dünyada ilk kez UNESCO'nun önerisiyle Atatürk'ün 25. ölüm yılı törenlerle anılmıştır.

Erzurum Atatürk Üniversitesinin yayınladığı "Halk Şiirlerinde Atatürk" adlı yapıtta 82 halk şiiri, halk destanı, halk ağıtı vardır.

Bütün dünyanın övdüğü ve arkasından içtenlikle matem tuttuğu bir insana mı lâyık olmadığı bir yeri vermek istiyoruz? Bu insan mı dünyadan hesap vermeden göçmüştür? Bu iftirayı yapmak için bir insanın ne kadar Türklük duygularından uzak olması gerektiğini düşünün. Ama bu iftirayı yapanlar günün birinde ve büyük Türk milletinin önünde hesap vermeye çağrılacaklardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu değerlendirme yoksulu insana şunu hatırlatmak gerekir: Eğer Atatürk olmasaydı sen bugün bu güzel topraklar üzerinde özgür yaşama olanağını bulabilecek miydin? Bugünkü sınırlar içinde 40 milyonluk özgür bir Türkiye doğabilir miydi?

Şu sözleri söyleyen bir insan yalnız kendi ulusunun değil, bütün insanların sevgilisidir:

"İnsanları mesut edeceğim diye, onları birbirine boğazlatmak gayr-i insanî ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir. İnsanları mesut edecek tek vasıta, onları birbirlerine yaklaştıran, onları birbirine sevdiren, karşılıklı maddî ve manevî ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir."

"Eğer devamlı barış isteniyorsa, insan kütlelerinin vaziyetlerini iyileştirecek uluslararası tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın heyeti umumiyesinin refahı, açlık ve tazyikin yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde terbiye edilmelidir."

Bütün dünyanın özlediği, Birleşmiş Milletler'in bir türlü gerçekleştiremediği bu özlemi ilk kez duyan bir insan için yaptıklarımız azdır. O'nu her gün, her saat hatırlamak, O'nun ilkelerini içtenlikle benimseyerek uygulamak zorundayız. Bizi kurtaracak, bizi mutluluğa götürecek ilke yalnız O'nun ilkeleridir.

Cumhuriyet: 29 Kasım 1976

Levent Şahverdi Arşivi

BU YOKSULLAR VARKEN

6 Ekim 1976 günü Kars'ın Göle ilçesine bağlı Köprülü köyünden Ortaokul II. sınıf öğrencisi Orhan Kurşun'dan Türk Tarih Kurumu Basımevi'ne bir mektup geliyor.

Orhan Kurşun bu mektubunda şöyle yazıyor :

"....Benim köyüm kasabaya uzaktır. Ve ben de bir fakir çocuğuyum. Ve gücüm yetmiyor almaya. Ve arkadaşlardan kitap alıyorum ve okuyorum. Ve bir gün gittim kitabı aldım okudum. Ertesi gün de gittim getirdim. Daha sonra bir gün gittim kitabı okudum. Eğer siz de göndermezseniz kimse bana vermiyor. O zaman sınıfta kalırım".

Basımevi 12 Ekim'de Ortaokul İkinci sınıf kitaplarından tam bir takımı Orhan Kurşun'a bir mektupla birlikte gönderiyor. Şimdi Orhan Kurşun'un yanıtını okuyunuz :

"Satırlarıma başlamadan önce büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öperim. Göndermiş olduğunuz kitapları aldım; çok çok memnun oldum. Allah da sizi memnun etsin. Sonradan bana bir mektup geldi. Siz demiştiniz ki kitapları aldın, almadın haber yolla. İşte ben de cevabını yazdım, yolluyorum. Tabaka kağıdı yoktu. İşte şuraya yazdım. Param yoktu. Postacı parasız postaya attı ve bir lirayı kendi cebinden verdi. Yani daha ne diyeyim. Çok sevindim. Dediler kitap sonra gelmiş. Kasabaya postaya gittim, kitapları aldım ve geldim. Dersim vardı. Kitaptan yazdım ve çok memnun oldum ve biraz unumuz vardı; götürüp sattım. Kendime kalem, defter aldım".

Onbinlerce yoksul Türk çocuğundan biri olan Orhan Kurşun'un bu mektubunu gözleriniz yaşarmadan okuyabilir misiniz? Öte yandan gazetelerde bu yıl Türkiye'den 187.000 kişinin Hacca gittiğini, bunların her birine 800 dolar döviz verildiğini okuyunca sinirlerimizin bozulmaması olanağı var mıdır.?

Artık aklımızı başımıza almanın zamanı gelmiştir. Muhammed, zamanla ilkelerin değişeceğini söylemiştir. Peygamberin bu buyruğuna uyarak biz de davranışlarımızı zamana uydurmak zorundayız. Bundan birkaç yıl önce Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba Ramazanda

Levent Şahverdi Arşivi

oruç tutmayı yasaklamıştı. Burgiba şöyle diyordu : "Oruç tutanların verimi azalıyor. Biz geri kalmış bir ulusuz. Verimli çalışmalıyız. Çalışmak da ibadettir. Oruç tutmayınız".

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Şerafettin Yaltkaya'nın ölümü üzerine rahmetli Prof. Necati Lugal'e Diyanet İşleri Başkanlığı teklif edilmişti. Hacı ve dindar bir kişi olan Prof. Necati Lugal bu teklifi şu gerekçe ile kabul etmedi: "Eğer Diyanet İşleri Başkanı olursam, memleketin bu sıkıntılı durumunda ilk yapacağım iş Hacca gitmeyi yasaklamaktır. Bu davranış da bana düşman kazandırır".

Osmanlı sultanları aynı zamanda halife oldukları halde hiç biri Hacca gitmemiştir.

Mekke ve Medine'nin bugünkü sahipleri artık yoksul değildir. Zengin petrol kaynakları sayesinde dünyanın altınları, elmasları bu memlekete akıyor. Otomobillerinin tokmaklarını, çamurluklarını altından yaptırıyorlar. Bizim her yıl buraya akıttığımız milyarlara gereksinmeleri kalmadı.

İslâm dininin baş ilkesi yoksullara yardımdır. Artık biçime bağlılıkları bir yana bırakarak, İslâm dininin özüne inelim ve milyarlarımızı Orhan Kurşun'ların okumasına, yetişmesine harcayalım.

Bu yıl Hac rekoru yine bizde. Nüfusu bizim iki katımız olan Pakistan bizim yarımız kadar, Mekke'ye en yakın ülke Mısır, dörtte birimiz kadar hacı çıkarmıyor; onlar da Müslüman.

Dış borçlar bakımından dünyada beşinci geliyormuşuz. En zorunlu işlerimiz için döviz bulamazken, her yıl milyarlarca liralık dövizimizi Hac için ayırmak günahtır, bu davranışımızdan Peygamberin ruhu da tedirgin olur.

Cumhuriyet: 11. Aralık 1976

Levent Şahverdi Arşivi

SÖZLÜK

A

abes: Boş, saçma.
âbide: Anıt.
acayip: Yadırganan, garip.
âcil: Acele, çabuk.
âciz: Güçsüz.
addetmek: Saymak.
adem-i hoşnudî: Hoşnutsuzluk.
âdi: Sıradan, alelade.
affınıza mağruren: Bağışlamanıza uğ-narak.
âguş: Kucak.
ahd: Söz, and, yemin.
ahd ü misak: Söz vermek, sözleşmek.
ahenk: Uyum.
ahîren: En sonra, son zamanlarda.
ahkâm: Yargılar, hükümler.
ahz: Alma.
akdem: Daha önce.
akıbet: Son, eninde sonunda.
aklm: Sonuçsuz, başarısız.
akmişe: Kumaşlar.
aksam-ı saire: Öbür bölümler.
âlâyiş: Gösteriş.
alelâde: Basbayağı, olağan.
alelekser: Çoğunlukla.
âlem: Kâinat, evren, dünya.
alenen: Açıkça.
aleyhtar: Karşıt duran, karşı olan.
âlî: Yüce, yüksek.
âlûde: Bulaşık.
âmal: Arzular, emeller.
amelî: Uygulamaya dayanan, pratik.
ameliye: İşlem.
âmil: Yapan, etken, sebep.
anane: Gelenek.
ananevî: Geleneksel.
anasır: Öğeler, unsurlar, elemanlar.
an-karîb: Yakında, yakın gelecekte.
ârıza: Aksama, sakatlık.
âri: Çıplak, boş.
arz-ı iftikar: Yoksulluk ve zavallılık belirtme.
asalet: Soyluluk.
âsar: Yapıtlar, eserler.
asgarî: En az, en aşağı, en azından.
asır-dîde: Yüzyıl görmüş, uzun ömürlü.
asîl: Soylu, soydan.
asıl: Asıl, temel, kökli.
âsûde: Dinlenmiş, rahat, sessiz.
âşar: Eskiden toprak ürünlerinden onda bir oranında alınan vergi, ondalık.
âteşîn: Ateşli, coşkun.
atfen: (Birisine) bağlayarak, mal ederek.
âtil: Hareketsiz, üşengeç.
âti: Gelecek, gelecek zaman.
avarya: Bir deniz yolculuğunda geminin veya yükünün gördüğü zarar.
âyet: Kur'an sürelerindeki cümle ya da cümleciklerin her biri.
aytaç: Hatip.
aza: Üye, organ.
azamet: Büyüklük, ululuk, çalım.
azamî: En çoğu.
azim: Kararlılık, bir işteki engelleri aşma kararı.
azîm: Büyük, ulu.
azizlik: Muziplik. Aziz olma durumu.

B

badehu: Ondan sonra.
badema: Bundan sonra, bundan böyle.
badire: Âni tehlike.
bâğî: Eşkıya.
bâhis: Bahseden, söz eden.
Bahr-i Sefîd: Akdeniz.
Bahriye Nazırı: Deniz Kuvvetleri Bakanı.

Levent Şahverdi Arşivi

bahtiyar: Mutlu.
bâhusus: Özellikle, üstelik.
bâkî: Kalan, duracu.
bâkir: Eldeğmemiş, temiz kalmış.
bâlig: Bulan, erişen.
bânî: Kurucu, yaptıran.
bap: Konu, bölüm. Kapı.
bâriz: Açık, belirgin.
basit: Düpedüz. Kolay. Bayağı.
bast: Yayma, açma. Uzun uzadıya anlatma.
başşehbender: Başkonsolos.
bâtıl: Doğru olmayan, temelsiz.
büziçe: Oyuncak.
bedbaht: Mutsuz, talihsiz.
bedbin: Kötümser.
bedel: Bir şeyin yerine geçen şey.
beden: Gövde. Kale duvarı.
bedhâh: Kötülük dileyen.
bedia: Güzellik, sanat eseri. Güzel sanatlı bir söz.
bedii: Güzelle, güzellikle ilgili.
behemehal: Her durumda.
beka: Devamlılık, kalım.
belâgat: Sözün ya da yazının istenilen etkiyi sağlayacak şekilde özlü ve güzel olması durumu.
beliğ: Derli toplu, öz ve düzgün konuşan kişi ya da böyle bir söz.
beraet: Aklanma, arınma.
beraet-i zimmet: Borcu, vereceği olmama durumu, borçsuzluk.
ber-akis: Tersine, aksine.
bera-yı intikam: Öç almak için.
berveçh-i âti: Aşağıda olduğu gibi.
beşer: İnsanoğlu, insan.
beşeriyet: İnsanlık, insan oğulları.
betik: Kitap, yazı.
beynelmilel: Uluslararası.
bezgin: Usanmış.
bi-amân: Amansız, olanak tanımayan.
bidayet: Başlangıç.
bidayet mahkemesi: Eskiden asliye mahkemelerine verilen ad.
bîgâne: Yabancı, ilgisiz.
bihakkın: Hakkıyle, lâyıkıyle.
bihuzur: Tedirgin huzursuz.
bilâfasıla: Aralıksız.
bilâinkata: Kesintisiz, aralıksız.
bilâistisna: Ayrıcalıksız, fark gözetmeksizin.
bilâtereddüd: Gecikmeden.
bil-farz: Varsayalım.
bil-fiil: İş olarak, yapılarak.
bil-mecburiye: Zorunlu olarak.
bil-münasebe: Uygun düştükçe, uygun düşürerek.
bi-nehaye: Nihayetsiz, sonsuz.
bi-pâyan: Sonsuz.
bî perva: Korkusuz, çekinmez.
bittabi: Doğal olarak, elbette.
bizzat: Kendi, kendisi.
bozlak: Halk ezgilerinden biri.
budun: Ulus, millet.
bühtan: İftira.
bünye: Yapı, yapılış, kuruluş.
bürhan: Kanıt, delil.

C

câlib-i dikkat: Dikkat çeken, dikkat çekici.
câlip: Çeken, çekici.
Camiü'l-Ezher: Mısır'daki ünlü üniversite.
câzibe: Çekicilik, alımlılık.
câzip: Çekici.
ceberut: Merhametsiz, zorba.
cebin: Korkak.
cefakâr: Eziyet çeken.
celbetmek: Kendine çekmek, getirtmek.
celî: Açık, aşikâr. Eski yazı tiplerinden biri.
celse: Oturum.
cemaat: Topluluk. Bir dinden olanların topluluğu.
cemetmek: Toplamak.
cerr-i menfaat: Kendine çıkar sağlamak.
ceset: Ölü vücut.
cevher: Öz. Değerli şey.
cevval: Hareketli, canlı.
cezbetmek: Çekmek, kendine çekmek.

Levent Şahverdi Arşivi

cibayet: Vergilerin ve başkaca devlet gelirlerinin tahsili.
cibilliyet: Birinin yaradılışındaki yapı, huy.
cidal: Uğraşma, savaşma.
cihad: Din uğrunda savaş.
cihan-şümul: Dünya çapında, dünya ölçüsünde, evrensel.
cilve: Karşısındakinin ilgisini daha çok çekmek için takınılan hoş tavır, naz.
cümle: Tüm. Tümce.
cüret: Ataklık, Kendini bilmezlik.
cüz'i: Az, azıcık.

Ç

çâker: Kul, köle.
çarh (çark): Felek.
çehre: Yüz, görünüş.
çırağ: Mum, kandil. Çırak.

D

dâhî: Çok zeki. Çok ileriyi sezen, gören.
dahl: Karışma, girme.
dalâlet: Doğru yoldan sapmak, sapkınlık.
darbe: Vuruş, çarpış. Güçle iktidarı ele alma.
darülleytam: Yetimler yurdu.
darülfünun: 1933 yılından önce üniversiteye verilen ad. Bilimler yurdu.
darül-kura: Kur'an-ı Kerimin tecvit üzere okunmasını sağlayan okullar.
dârülmuallimîn: Erkek öğretmen okulu.
darüş-şifa: Eskiden hastanelere verilen ad. Şifa yurdu. Akıl hastanesi.
debdebe: Görkem, şatafat.
defeat: Defalar.
delâil: Kanıtlar, deliller.
demsâz: Arkadaş, dost, sırdaş.
denî: Alçak.
dercetmek: Koymak, yerleştirmek.
dergâh: Tekke, zaviye.
dermeyan: Ortaya sürmek, ileri sürmek.
derpiş: Öngörme.
deruhte: Üzerine alma, yüklenme.
derunî: İç, içten.
deveran: Dolaşım, dönme.
dirayet: Güç, yeterlilik.
dür-bîn: İleriyi gören.
düstur: Genel kural, baş yasa.
düvel: Devletler.

E

ebat: Boyutlar.
ebedî: Sonsuz, ölümsüz.
ecel: Varlıkların belirli olan ömrü, ömrün sonu. yazgı.
eda: Tavır, davranış.
edebî: edebiyatla ilgili, edebiyat sanatı ürünü olan.
edevat: Gereçler.
edib: Edebiyatla uğraşan, edebiyatçı. Edepli.
efsane: Asılsız hikâye, masal.
egoizm: Bencillik.
ehven-i şer: İki kötülükten daha az zararlısı.
ekalliyet: Azınlık.
elan: Şimdiki durumda, daha, hâlâ.
elîm: Acıklı.
elyevm: Bugün.
emare: Belirti, iz, ipucu.
emel: İstek, arzu.
emtia: Mallar.
emval: Mallar.
encümen: Yarkurul, komisyon, küçük meclis.
Encümen-i Daniş: Akademi. Tanzimattan sonra bizde kurulan bilim akademisi.
ender: Pek az, seyrek.
endişe: Tasa, kaygı, düşünce.
engin: Derin.
erbab-ı hamiyet: Yurt çıkarları için çaba harcayan kişiler.
Erkân-ı Harbiye: Genel Kurmay.
erkânıharp: Kurmay.
esaret: Tutsaklık, esirlik.
esbab: Nedenler, sebepler.
esham: Paylar, hisseler.
esir: Tutsak.
esliha: Silâhlar.

Levent Şahverdi Arşivi

eşkâl: Biçimler.
evgin: Öncelikle yapılması gereken.
evkaf: Vakıflar.
evlâ: Daha iyi, yeğ.
evsaf: Nitelikler.
ezcümle: Bunlar arasında, başlıca.
ezell: Öncesiz. Başlangıcı olmayan.

F

fahr: Övünme, iftihar.
fahr-âver: Övünç veren.
fahrî: Onursal (hiç para karşılığı olmadan).
faik: Üstün.
fakrüddem: Kansızlık.
fânî: Ölümlü. Yok olucu.
fasıla: Ara.
fatih: Ülke açan.
Fatiha: Başlangıç, methal, giriş; Kur'an-ı Kerîmin birinci süresi.
fazilet: Erdem, erdemlilik.
fedai: Canını esirgemiyen, serdengeçti.
feci: Acıklı.
felâket-zede: Felâkete uğramış, büyük zarar görmüş.
fele: İnme, nüzûl.
Feminizm (fr.): Toplumda kadının haklarını çoğaltmak ve erkeğinkilere eşit kılmak amacını güden düşünce akımı.
fennî: Fenne uygun.
fer: Parlaklık, aydınlık.
feragat: Bazı haklarından kendi isteğiyle vazgeçme. Özveri, fedakârlık.
ferda: Yarın, erte, gelecek zaman.
ferdiyetçi: Bireyci, teklikçi.
feryad: Haykırış, çığlık.
fesh: Bozma. Kaldırma.
fevaid: Yararlar, faydalar.
feveran: Fışkırma, taşma.
fevrî: Anî, çabuk öfkelenen.
fevz ü nusret: Kurtuluş ve utku, zafer.
feyz: Bolluk, bereket, verimlilik.
feza: Uzay, boşluk.
fırka: Tümen.
fıtreten: Yaratılıştan.
filhakika: Gerçekten.
filiyat: Gerçekten işlenilen işler. Uygulamada yapılan ve görülenler.
filvaki: Hakikaten, gerçekten.
firar: Kaçma.

G

gadre uğramak: Haksızlığa, zulme uğramak.
gafil: Çevresinde olup bitenlerin farkında olmayan.
gark: Boğma, boğulma, batma.
gaye: Amaç, erek.
gayr-i bedil: Estetikle, güzellik anlayışıyle ilgisi olmayan.
gayr-i ihtiyarî: İstemeyerek, elinde olmıyarak.
gaza: Kutsal savaş.
gıpta: İmrenme.
girift: Karışık.
giriftar: Meşgul, tutkun. Başı dertte.
gurur: Kendini üstün görme, böbürlenme.
güruh: Topluluk. Beğenilmeyen topluluk.
güzide: Seçkin.

H

hacim: Oylum, bir cismin uzayda doldurduğu boşluk.
hâcim: Saldıran, hücum eden.
hâdim: Hizmet eden.
hafî: Gizli, saklı.
hâfir: Çukur kazıcı, çukur kazan. (Arkeolojik kazı yapan).
hafiye: Birinin hakkında ilgililere haber vermek üzere tutulmuş kimse.
hafriyat: Kazı.
haheş: İstek, arzu.
hâile: Trajedi, içler acısı olay.
hakayık-ı fenniye: Bilimin, fennin gerçekleri.
hâk-i pây: Ayak toprağı, ayağın bastığı toprak.
hakikat-nümûn: Gerçeği gösteren.
hal': Tahttan indirme.
halâs: Kurtuluş.

Levent Şahverdi Arşivi

hâle: Ağıl, ayla, ayın ve güneşin etrafında görülen parlak çember.
haleldar etmek: Zarar vermek, bozmak.
halet: İçinde bulunulan durum.
halet-i ruhiye: Ruh durumu.
hâlî: Boş, tenha.
haliya: Şimdiki durumda ya da şimdiki zamanda.
hamaset: Yiğitlik.
hâmi: Koruyucu.
hamiyyet: Yurt çıkarları için harcanan çaba.
hamle: Atılış.
hamletmek: Yükletmek.
hâr: Sıcak, hararetli.
harekât: Davranışlar. Bir asker birliğine yaptırılan manevra ya da savaş durumu.
hareket-i âtiye: Gelecekteki hareket, ileride yapılacak hareket.
haricî âmâl: Dış istekler, yabancıların istekleri.
harikulâde: Olağanüstü.
harnup: Keçiboynuzu.
hars: Kültür.
hâs: Özgü, mahsus.
hasar: Yıkım, zarar.
hasbıhal: Söyleşi, dertleşme, konuşma.
hasbî: Gönüllü ve karşılıksız yapılan.
haseki: Osmanlı İmparatorluğu devrinde, sarayda padişahın öz hizmetinde bulunanlara verilen ad.
haset: Çekememezlik.
hasılat: Ürün, gelir, kazanç.
haslet: Güzel huy, iyi nitelik.
hasret: Özlem.
hasretmek: Bir işe kendini vermek, bağlamak.
hassa: Özgülük, özellik.
hâşâ: Birinin üstüne atılan bir hal ya da davranışın kabullenilmediğini belirten Arapça bir sözcük.
haşiye: Bir yazının sayfasının altına, metnin herhangi bir noktasiyle ilgili olarak yazılan açıklama, çıkma.
hatip: Topluluk karşısında söz söyleyen. Konuşan.
hattat: Güzel el yazıları yazan sanatçı.
hayâ: Utanma duygusu.
hayat-memat: Ölüm-kalım.
hayatiyet: Canlılık, yaşama gücü.
hayırhah: İyilik isteyen. İyilik düşünen.
hayran: Hayranlık duyan. Bir kişiye ya da olaya karşı aşırı beğenme duygusu olan.
haz: Hoşlanma, hoşlanma duygusu.
hazakat (Hekimler için): Uzmanlık yeteneği.
hazin: Acıklı, üzücü.
hazîre: Etrafı çevrili mezarlık.
hazmetmiş: Sindirmiş.
hem-ayar: Denk, eşit.
hem-fikir: Aynı düşüncede.
hengâme: Patırtılı, gürültülü olay.
heybet: Saygı duygusu uyandıran görünüş.
heyecan-âlûd: Heyecan verici.
heyet-i faale: İş başındaki heyet.
hezeyan: Sayıklama, saçmalama.
hıfzıssıhha: Sağlığı koruma.
hicap: Utanma. Perde.
hicret: Göç.
hidemat: Hizmetler.
hilâf-ı şer-i şerif: Şeriata aykırı, dine aykırı.
Hilâliahmer: Kızılay.
hilkat: Yaradılış.
himaye: Korunma.
Himaye-i Etfal Cemiyeti: Çocuk Esirgeme Kurumu.
hîn-i sevk: Gönderilmesi sırası, esnası.
hitabe: Sövlev.
hitabet: Söz söyleme sanatı, söz söyleme.
hitam: Son.
hizib: Parti, zümre.
hodbinlik: Bencillik.
hodgâm: Bencil.
hor: Değersiz, aşağı.
hudûs: Sonradan olma.
hulâsa: Özet.
hulâsatülhulâsa: Özetin özeti.

Levent Şahverdi Arşivi

hulûl: Geçme, girme, sızma.
hurafe: Boş inan.
hurufat: Harfler.
hususat: İşler, konular, maddeler.
husûsî: Özel.
huşu': Coşkun ve alçak gönüllülükle saygılı duruş.
hüccet: Kanıt, delil.
hücra (ücra): Pek uçta, uzakta ve kenarda bulunan.
hücre: Küçük oda, odacık.
hüzün: Gönül üzgünlüğü.

I

ıs'ad: Yükseltmek, yüceltmek.
ısdar: Çıkarmak, çıkarılmak.
ıskat: Düşürme.
ıslah: Düzeltme, iyileştirme.
ıstılah: Terim.
izhar: Açığa vurmak.
ızrar: Zarar verme,
ıztırar: Zorunluk, mecburiyet.

İ

iaşe: Yedirip içirmek.
ibda': Yaratma.
iblâğ: Eriştirme, vardırma.
ibra: Aklama, temize çıkarma.
ibraz: Gösterme, ortaya çıkarma.
ibret: Kötü bir olaydan alınan ders.
ibtizal: Bayağılaşma, ayağa düşme.
icabet: Uyma, kabul etme.
icazet: İzin. Eskiden medreselerden verilen diploma.
içtihat: Görüş. İnan. Çaba.
içtinap: Sakınma, kaçınma.
içtisar: Cesaretlenme.
idadî: Eskiden lise derecesindeki okullara verilen ad.
idame: Devam ettirme, sürdürme.
idrak: Kavrayış, anlayış, akıl erdirme.
ifrat: Aşırılık.
ifrit: Kötü ve korkunç cin.
ifsat: Bozma.
iğfal: Aldatma, ayartma.
ihata: Çevreleme, Kaplama.
ihdas: Olmayan bir şeyi ortaya çıkarma.
ihlâl: Bozma.
ihmal: Savsaklama.
ihraz: Erişme, kazanma.
ihsas: Üstü kapalı anlatma, sezdirme.
ihtar: Hatırlatma, uyarma.
ihtifal: Anma töreni, tören.
ihtikâr: Vurgunculuk.
ihtilât: Karışma. Katışma.
ihtiras: Aşırı istek, tutku.
ihtisar: Kısaltma.
ihtisas: Uzmanlık, uzmanlık uğraşısı.
ihtişam: Görkem.
ihya eylemek: Canlandırmak. Tamir etmek.
ihzar: Hazırlama.
ihzarat: Hazırlıklar.
ihzarî: Hazırlık niteliğinde olan.
ikad: Yakma, yakılma.
İkinciteşrin: Kasım.
ikna: İnandırma.
iksa: Giydirmek.
iktibas: (Bir yazıyı, bir düşünceyi) alıntı, aktarma.
iktifa: Yetinme.
iktiran: Yaklaşma, ulaşma, erişme.
iktisab-ı servet: Para kazanma.
iktiza: Gerek, gerekme.
ilâh: Tanrı.
ilga etmek: Kaldırmak, lağvetmek.
ilham: İçe doğma, esin.
ilka: Koyma, bırakma.
İlkteşrin (Birinci teşrin): Ekim.
iltizam-ı itidal: Orta, dümlı yolu seçme.
imaret-imarethane: Yoksullara yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş hayırevi.
imrar: Yürütmek, geçirmek, geçirilmek.
imtidat: Uzunluk, uzama.
imtizac: Anlaşma, uyuşma.
inayet-i Rabbani: Tanrı'nın yardımı.
indî: Kişisel, kendince.
infaz: Yürütme, yerine getirme, sözünü geçirme.
infilâk: Patlama.
inhiraf: Sapma.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

inhisar: Bir işi yalnız bir kişiye, bir kuruma verme, tekel.
inhitat: Çökme.
inkıraz: Batma.
inkılâb: Bir biçimden başka bir biçime dönme. Devrim.
inkişaf: Gelişme, açılma.
inşirah: İç açılması, ferahlık.
intaç: Sonuçlandırma.
intak: Dile getirme.
intıba': İzlenim, uygun gelme.
intıbak: Uyma, uygun gelme.
intiha: Son, sona erme.
intihap: Seçim, seçme.
intikal: Geçme, anlama.
intisap: Birine bağlanma, girme, kapılanma.
intişar: Yayılma, çıkma, yayımlama.
intizar: Bekleyiş.
iptida: Başlangıç, başlama.
iptidai: İlkel.
iptizal: Bayağılaşma, ayağa düşme.
irae: Göstermek, gösterilmek.
irade: İsteme, buyrultu, bir şeyi yapmayı veya yapmamayı belirten güç.
irfan: Sezgiye, duyguya dayanan bilgi.
ira: Kalıtım, soy çekimi.
irşat: Doğru yolu gösterme.
irtibat: Bağ, bağlantı.
irtica: Gericilik.
irtikâp: Kötü bir iş işleme. Rüşvet, yiyicilik.
is'ad etmek: Yükseltmek.
is'af: (Bir dileği) yerine getirme.
isal: Ulaştırmak.
isma': İşittirme, dinletme.
istiare: Ödünç olarak alma. Edebiyatta ince benzetme sanatı.
istical: Acele. Acele etme.
isticlâb: Celbetme, çekme, çekilme.
istidat: Doğuştan gelen yetenek.
istidlâl: Bir kanıta dayanarak bir şeyden sonuç çıkarma.
istifa: Çekilme, işinden ayrılma.
istiğrak: Coşku, kendinden geçme.
istihale: Biçim değiştirme.
istihbar: Haber alma.
istihdaf: Amaçlama.
istihdam: Çalıştırma.
istihfaf: Hafifseme, küçümseme.
istihkak: Hakediş.
istihkâm: Sağlamlık. Kuvvetli siper.
istihlâk: Tüketim, yoğaltım.
istihsal: Çıkarma, elde etme. Üretim.
istikamet: Yön, doğrultu. Dürüstlük.
istikbal: Gelecek.
istikrar: Karar bulma, yerleşme.
istikraz: Borç para alma.
istima': Dinleme, dinlenilme.
istinat: Dayanma.
istintak: Sorgu, sorguya çekme.
istirdat: Geri alma, kurtarma.
istisgar: Küçük görme, küçümseme.
istismar: Sömürme, yararlanma.
istizan: İzin isteme.
işaa: Haber yayma.
iş'ar: Bildirme.
iştigal: Meşgul olma, uğraşma.
iştiyak: İstek. Coşku.
ita: Verme.
ithaf: (Birinin) adına sunma, birine armağan etme.
itidal: Ilımlı olma, ölçülülük.
itikat: İnanç.
itilâf: Anlaşma, uyuşma.
itimad: Güven.
itisaf: Doğru yoldan sapma, yolsuzluk etme.
itiyad: Alışkanlık, huy.
ittihaz: Alma, tutma.
ittisal: Bitişme, birleşme.
iz'ac: Rahatsız etme.
izafe: (bir şeye) maletme, bağlama.
izafi: Göreli.
izale: Giderme.
izhar etmek: Ortaya koymak. Açıklamak.

K

kabail-i vahşiye: Vahşi kabileler.
kabil-i iskân: Otturmaya elverişli.

Levent Şahverdi Arşivi

kader: Yazgı, alınyazısı.
kadit: İskelet, bir deri bir kemik.
käffe: Bütün, hepsi anlamında "käffesi" şeklinde kullanılır.
kalb-i pâk: Temiz kalp.
kalebend: Hükümlü, bir kale içinde yaşamaya hükûm giymiş olan.
kâmil: Olgun, erişkin.
kani: Kanaat eden, inanmış.
Kânunusani: Ocak ayı.
karâbet: Yakınlık, hısımlık, akrabalık.
kararlır: Kararlaştırılmak.
kari': Okuyucu, okuyan.
karîha: Düşünme yetisi.
kat': Kesilmek, kesmek.
katar: Taşıt dizisi.
kavi: Güçlü, kuvvetli.
kavm: Ulus, millet, kavim.
kehkeşan: Samanyolu.
kemal-i bitaraflı: Tam tarafsızlık.
kemal-i tâzim: En büyük saygı.
kemmiyet: Nicelik, sayı.
keramet: Ermiş kişilerin (velilerin) yaptıkları olağanüstü şeyler.
kerim'üş-şiyem: Cömert huylu.
kervansaray: Eskiden ana uzun yollarda kervanların konaklaması için yapılan büyük hanlar.
kesafet: Yoğunluk, sıklık.
kesb-i âfiyet: Sağlık kazanmak, sağlığa dönmek.
kesîr: Çok, bol.
ketebe: Kâtipler.
keyfiyet: Nitelik.
Kısas-ı Enbiya: Peygamber kıssaları. Bu konuda Cevdet Paşa'nın yazdığı kitabın adı.
kısm-ı küllî: Büyük çoğunluk.
kitaat-ı mezkûre: Adı geçen birlikler.
kıyam: Ayakta durma. Ayaklanma, isyan.
kisve: Kılık.
kitabe: Yazıt.
kitabet: Yazı yazma, kâtiplik.
koloni: Sömürge, göçmen topluluğu ya da bu topluluğun yerleştiği yer, yabancı konuk topluluğu.
köhne: Eski. Yıpranmış.
kurun-u vusta: Ortaçağ.
kutsî: Kutsal.
kuvay-ı mevcude: Mevcut kuvvetler.
kuvay-ı nizâmiye: Askerî güçler.
kuyûd: Kayıtlar. Sınırlamalar.
küfî: Arap harflerinde bir yazı çeşidi.
külfet: Yükümlülük, zorluk.
külliyat: Bir yazarın bütün eserlerini içine alan kitap serisi.
küstahlık: Saygısızca ve terbiyesizce davranış.
küşad: Açılış.

L

lağvetmek: Ortadan kaldırma.
lâkayd: Aldırışsız, kaygısız.
lâyemût: Ölümsüz, ölmez.
lâyetezelzel: Sarsılmaz.
lâ-yüs'el: Kimseye karşı sorumlu olmayan.
leffetmek: Devşirmek, dürüp toparlamak.
lehçe: Bir dilin çeşitli bölgelere göre ayrılması, diyalekt.
lehül-hamd: Tanrı'ya şükürler.
letafet: Hoşluk, güzellik.
levs: Pislik, kir.
lirik: Şiirde, sanatçının duygularını parlak, coşkulu ve ahenkli bir biçimde anlatması.
liva: Eskiden ilden küçük, ilçeden büyük bir yönetsel birim. Sancak.

M

mâada: Başka, gayri.
mabeyn: Arа. Eski konaklarda harem ile selâmlık arasındaki yer. Sarayda mabeyincilerin bulundukları daire. Padişahın sarayı.
mâdûn: Alt, ast.
mâfevk: Üst, âmir.
mağmum: Tasalı, kederli.
mahâfil: Mahfiller, grupların bulunduğu yerler.
maheza: Bununla beraber.
mahcup: Utangaç, sıkılgan.

Levent Şahverdi Arşivi

mahirane: Ustaca.
mahiyet: Nitelik. Özellik.
mahlas: Takma ad. Şairlerin şiirlerinde kullandıkları takma ad.
mahrek: Yörünge.
mahrem: Gizli, sırdaş
mahruse-i mezbûre: Sözü edilen korunmuş (ülke).
mahsulât: Ürünler.
mahza: Saf, salt.
makalât-ı siyasiye: Siyasal yazılar.
mâkes: Yanmıyan yer.
makrama (mahrama): Kimi bölgelerde kadınların sokağa çıkarken manto üstüne örtündükleri işlemeli geniş örtü.
makrun: Yakın.
maksud: Kasdedilen, istenen.
maktel: Öldürme yeri.
makul: Akla uygun.
makûs: Ters.
malûl: Sakat, illetli, kusurlu.
mamur: Bayındır, bakımlı.
manatık: Bölgeler, mıntıkalar.
mania: Engel.
mareke: Savaş alanı.
maruf: Herkesçe bilinen, tanınan.
maruz: Sunulmuş. Bir şeye hedef olmuş.
maruzat-ı çâkerane: Kula yaraşır sunuşla.
maslahat- İş.
masum: Suçsuz, günahsız.
masun: Korunan, korunmuş.
maşerî vicdan: Toplumsal vicdan.
materyal: Gereç.
matlup: İstenilen.
mazarrat: Zarar.
mazhariyet: Başarı. Elde etme.
mazlum: Kıyım görmüş, kendisine zulmedilen.
mazur: Mazereti olan, sakıncalı.
meâl: Anlam.
mebde-i kelâm: Sözün başlangıcı.
meccanen: Bedava.
mecelle: Dinsel hukukun medenî kanunun içerdiği konularla ilgili bölümünün Tanzimattan sonra derlenen biçimi.
mecmua: Dergi.
mecmu: Toplam.
mecmua-i eş'ar: Şiirler dergisi, divan.
mecra: Yatak, akma yeri.
mezup: Dengesini yitirmiş, kendisini kaptırmış kimse.
medyun: Borçlu.
mefhum: Kavram.
mefkudiyet: Yokluk, bulunmama.
mefkûre: Ülkü, ideal.
mehabet: Heybet, korku ile saygı duygularını birlikte uyandıran görünüş.
mehaz: Kaynak. Bir bilginin kaynağı.
mekâtip: Okullar, mektepler.
meknuz: Gömülü, saklı.
meleke: Yetki, yatkınlık, alışkanlık.
memnuiyet: Yasak olma, yasak edilme.
memul: Umulan.
menâbi: Kaynaklar, menbalar.
menâfi-i vataniye: Yurdun çıkarları.
menakib: Menkabeler. Öyküler.
menatık: Bölgeler.
menba': Kaynak.
menfeatcûyane: Bir çıkar gözetircesine.
menfi: Olumsuz. Sürgün.
menfur: İğrenç.
menkıbe: Çoğu tanınmış ya da saygın kişilere değgin öykü.
mensur: Düz yazı.
menşe: Köken, bir şeyin çıktığı yer.
menzil: İnilecek yer, ev. Bir şeyin düştüğü yer.
merakib-i bahriye: Deniz binitleri.
merbut: Bağlı.
mercanî: Kırmızı renkli.
merhale: Evre, aşama.
mersiye: Ağıt.
mertebe: Aşama.
mesâib: Musibetler, dertler.
mesail: Sorunlar.
meserret: Sevinç.
meskûkât: Sikkeler, madensel paralar.
meskûn: Oturulan.
mesnet: Dayanak.
meşkûr: Beğenilmiş, övülmüş.

Levent Şahverdi Arşivi

meşum: Uğursuz.
metalibat: İstenen şeyler.
metanet-i tab: Sağlam yaradılış.
metin: Sağlam, dayanıklı.
mevad: Maddeler.
mevazi: Yerler.
mevhum: Aslı olmayan, kuruntudan ibaret.
mevkuf: Tutuklu, bağlı.
meyus etmek: Ümek, keder vermek.
mezbûhane: Son ümit ve son gayretle çırpınış.
mezbur: Adı geçen, yukarıda söylenmiş olan.
mezcettirmek: Karıştırmak.
mîâd: Bir şeyin süresi, kullanma süresi.
mihnet: Sıkıntı.
mihrap: Camilerde namazda yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imamlık edene ayrılmış olan çukur bölüm.
milis: Orduya yardımcı olarak toplanan halk gücü.
minber: Camilerde hutbe okunan yüksek bölüm.
mirliva: Tuğgeneral.
misak: Antlaşma, bağlaşma.
misillû: Gibi, benzeri.
misyon: Bir kişiye ya da bir kurula verilen özel görev.
monumental: Anıtsal.
muadil: Denk.
muahede: Antlaşma.
muahedename: Antlaşma metni.
muahit: Antlaşma yapanlardan her biri.
muakkib: İzleyen, takip eden.
muarrif: Tanımlayan, etrafıyla anlatan, bildiren.
muasır: Çağdaş.
muattal: İşlemez, kullanılmaz, boş, işsiz.
mubassır: Bakıcı, gözetici. Eskiden okullarda öğrencinin durumuyla yakından ilgilenen görevli.
mufassal: Ayrıntılı.
muğlak: Çapraşık. Anlaşılması güç.
muhaceret: Göç, göçme.
muhafazakâr: Tutucu, eskiye bağlı.
muharrikâne: Kışkırtıcısına.
muhasara: Kuşatma.
muhat: Kuşatılmış, sarılmış, çevrilmiş.
muhavere: Diyalog, karşılıklı konuşma.
muhlis: İçtenlikli, katıksız.
muhtasar: Özet.
muhtekir: Vurguncu, istifçi.
muhtel: Bozulmuş, bozuk.
muhtelit: Karma.
muhteris: Tutkulu, aşırı istekli.
muhteva: İçerik, kapsam.
mufn: Yardım eden, yardımcı.
mukabele: Karşılık.
mukadder: Yazgıya uygun, kadere uygun.
mukarrer: Kararlaşmış.
mukni': İnandırıcı.
muktebes: Alınmış, aktarılmış.
mumaileyh: Adı geçen, anılan kişi.
munis: Cana yakın.
munsif: İnsaflı, hakça düşünen.
muntazır: Bekleyen, gözleyen.
murabahacı: Tefeci, aşırı faizle ödünç para veren kimse.
murahhas: Delege.
murakıp: Denetçi.
musahabe: Söyleşi, sohbet.
mushaf: Kuran-ı Kerim.
mustatil: Dikdörtgen.
mutaassıp: Bağnaz. Bir inanca ya da görüşe sıkı sıkı bağlı.
mutaazzıv: Biçimlenmiş, kurulmuş.
mutad: Alışılmış.
mutantan: Tantanalı, gösterişli, görkemli.
mutasavvıf: Evreni bir tek varlık olarak gören öğretiye bağlı, sufi. Panteist.
mutavaat: Boyun eğme, uyma.
mutavassıt: Aracı.
mutazarrır: Zarar görmüş, zarara uğramış.
muti: İtaat eden, bağlı.
mutmain: Gönlü kanmış, tatmin olmuş.
muttali: Öğrenmiş, haber almış.
muvaceheye: Yüzleşme, yüz yüze olma.
muvasalat: Varış, ulaşma.

Levent Şahverdi Arşivi

muvazenet: Denkleşme, denk gelme.
muvazene-i düveliye: Devletler arasındaki denge.
muvazi: Paralel.
muzaharet: Yardım, destek.
muzır: Zararlı.
muzlim: Karanlık.
mübayaa: Satın alma.
mübeşşir: Müjdeci.
mücahede: Savaşma, uğraşma.
mücahit: Savaşçı.
mücehhez: Donanmış, hazırlıklı.
mücmel: Özet.
mücrim: Suçlu.
müçtenip: Sakınan, çekinen.
müdellel: Kanıtlı, delilli.
müeyyide: Yaptırım, yaptırma gücü.
müfid: Yararlı, faydalı.
müftehir: Kıvanan, övünen.
mühmel: Özensiz, ihmal edilmiş.
mülâzım-ı evvel: Üsteğmen.
mülga: Kaldırılmış, dağılmış.
mülhem: Esinlenmiş.
mümaneat: Engel olma.
mümasil: Andıran, benzer.
münafi: Aykırı.
münakasa: Eksiltme.
münci: Kurtarıcı.
münebbih: Uyarıcı, tenbih edici.
münderiç: İçinde bulunan.
münhani: Eğri.
münhasır: Hasredilmiş, özgü.
münkariz: Batmış, çökmüş.
münkesir: Kırık, kırılmış.
münteha: Son.
münteşir: Yayınlanan, yaygın, yayılmış.
mürettep: Toplanmış, düzenlenmiş, uydurma.
mürid: Seven. Eskiden bir tarikat şeyhine bağlanan kişiye verilen ad.
mürşit: Doğru yolu gösteren. Şeyh.
mürteci: Gerici.
müsaade-i seniye: Padişahın izni.
müsadif: Raslayan.
müsalemet: Barış içinde olma, barışıklık.
müselles: Üçlü, üçgen.
müselsel: Zincirleme, ardı ardına.
müsevvit: Müsvedde yapan, karalama veya taslak yapan.
müsmir: Verimli, meyveli.
müstağni: Gönlü tok, nazlı davranan.
müstait: Anık, bir işe ve konuya yatkın, akıllı, anlayışlı.
müstefit: Faydalanmış, yararlanmış.
müsteniden: Dayanarak.
müsterih: İçi rahat, gönlü rahat.
müşahede: Gözlem.
müşarünileyh: İşaret olunan, yukarıda adı geçen.
müşteki: Şikâyetçi.
mütecasirane: Küstahça.
mütehaşi: Sakınan, çekingen.
mütemayiz: Sivrilen, yüze gelen.
mütenevvi: Türlü, çeşit çeşit.
müteredd: Soysuzlaşmış.
müteselli: Avunmuş.
müteselsil: Zincirleme.
mütevakkıf: Bağlı. Bir şeye bağlı olan.
mütevakki: Kaçınan, sakınan, çekinen.
mütevali: Sürüp giden, birbiri ardınca giden.
müteyakkız: Uyanık, tetikte.
mütezayit: Artan.
müverrih: Tarih bilgini, tarih yazarı.
müvezzi: Dağıtıcı.
müzaheret: Arkalama, yardım etme.
müzeyyen: Süslenmiş, bezenmiş.
müzmin: Sürekli, üzerinden zaman geçmiş, süregen.

N

naçizane: Çok küçük, önemsiz bir şey olarak.
nâdim: Pişman.
nâfi: Yararlı.
nâfiz: Etkili, sözü geçkin.
nahiv (nahv): Söz dizimi. Sentaks.
naklse: Eksiklik, kusur.
nakz: Bozma.
nakz-ı ahd etmek: Anlaşmayı bozmak.

Levent Şahverdi Arşivi

nâmütenahî: Sonsuz.
nas: Dogma. Düşünülmeden inanılan söz.
natık: Söyleyen, konuşan.
nazarî: Kuramsal, teorik.
nazariye: Kuram.
nâzım: Düzenleyici. Manzume yazan.
necip: Soylu.
nefâset: Hoşluk, hoş olma hali.
nef': Yarar, fayda.
nefy: Sürgün.
nekes: Eli sıkı, cimri.
nesc, nesic: Doku.
neşîde: Koşuk, manzume.
netayic: Sonuçlar.
nev-heves: Bir şeye yeni heves eden. Bir şeyden çabuk bıkan.
nez' etme: Kaldırmak, çekip almak.
nısıf: Yarım.
nifak: Bozgunculuk.
nirengi: Haritasını çıkarmak için bir alanı üçgenlere bölme işlemi, tepe noktasına işaret koyma.
nisyan: Unutma, unutganlık.
nuzzar: Eski dilde bakanın çoğulu, bakanlar.
nüfuz-u nazar: Derin görüş.
nüks: Depreşme, tekrarlama.
nüvaziş: Okşama, iltifat.
nüve: Çekirdek, öz.

P

payan: Son, nihayet.
paye: Aşama, mevki.
pay-mâl: Ayak altında kalmış, çiğnenmiş.
perestişkâr: Tapınan, taparcasına seven.
peyda: Belli, açık, meydanda.
pişvâ: Reis, başkan, önder.
pür-hayat: Hayat dolu.

R

rabıta: Bağlılık.
raci: Dönen, ilgisi olan.
radde: Kerte.
radikal: Köklü, temelden.
râtıp: Nemli, rutubetli.
Rebab-ı Şikeste: Kırık Saz. Tevfik Fikret'in şiir kitabının adı.
rebâp: Bir çeşit saz.
refik: Arkadaş.
remz: Simge.
reva: Yerinde, uygun.
re'y-i âm: Genel oy, halk oyu.
risâle: Kitapcık, küçük kitap.
risâlet: Elçilik. Peygamberlik.
riyâset: Başkanlık.
riyazet: Perhizli yaşama, dünya nimetlerinden kendini çekme.
rüfeka: Arkadaşlar.
rükû: İbadetin bir şekli, Tanrı'ya eğilip elleri dizlere koyarak ibadet etme.
rüsûmat: Vergiler. Eskiden gümrük idaresine verilen ad.
reji: II. Abdülhamit döneminden sonra Fransızların ülkemizde kurdukları tütün tekelinin adı.

S

sâbık: Geçen, bir önceki, eski.
safderûn: Temiz yürekli, saf.
sâi: Haberci, haber götüren.
sâik: Neden, sebep.
şâika: Yıldırım.
salâbet: Sağlamlık, katılık, dürüstlük.
salnâme: Yıllık.
saltanat-perest: Saltanata tapan.
sancağ-ı şerîf: Kutlu sancak. Müslümanları altında toplayan sancak.
sarahaten: Açıkça, apaçık.
sarf-ı nazar etmek: Vazgeçmek.
satirik: Yergisel.
sa'y: Çabışma, emek.
saye-i feyz: Bolluk, bereket nedeni.
saye-i şâhâne: Padişahın gölgesi. Padişahın yardımı.
sayha: Çığlık, bağırış.
sebiller: Su dağıtılan yer. Hayır olarak su dağıtılan çeşmeler.
seciye: Karakter.
seher: Sabah, sabah tan yerinin ağardığı vakit.

Levent Şahverdi Arşivi

sehil: Kolay.
sehv: Unutmak, yanılışlık.
sekban: Eskiden yeniçeri ocağına bağlı bir sınıf asker.
sellis: Akıcı (söz ve yazı).
semere-i sa'y: Çalışma ürünü.
semtü'r-re's: Tepe noktası.
senâ: Övme.
serdetmek: İleri sürmek.
serdengeçti: Fedai, ölümü göze almış.
serd-i mütaleat: Düşüncelerini belirtme.
sergüzeşt: Serüven, macera.
seririyat: Hasta koğuşları, klinikler.
serpuş: Başlık, baş giysisi.
ser-muharrir: Başyazar.
sertabib: Başhekim.
setr: Örtü, gizleme.
sevkülceyş: Strateji, askeri güçleri düzenleme ve yerleştirme, tâbiye.
seyr-i sefâin: Deniz yollarının eski adı.
seyyanen: Eşit olarak.
sezâ: Layık.
sınâat: Zenaat, sanatlar.
sıyanet etmek: Korumak.
sim: Gümüş.
sitâyiş: Övme, övüş.
suhulet: Kolaylık.
suiniyet: Biri hakkında kötü niyet taşıma.
suizan: Biri hakkında kötü düşünme.
südde: Eşik, kapı.
sükkân: Oturanlar.
sümmettedarik: Aceleyle, ayak üstü.
sürur: Sevinç.

Ş

şâbâş: Beğenme, takdir etmek, "aferin" deme.
şad: Memnun, sevinçli.
şahika: Tepe, zirve.
şakird: Öğrenci, çırak.
şâmil: İçeren, kapsayan.
şart-ı vâkıf: Vakıf yapanın koyduğu koşullar.
şedâid: Sıkıntılar, eziyetler.
şedit: Şiddetli.
şehremini: Belediye reisi.
şek: Şüphe.
şerh: Açıklama.
şer'î: Şeriatla ilgili, din kanunlarına uygun.
şerir: Kötü, belalı adam.
şetaret: Sevinç, şenlik.
şiar: Belgi, bir şeyi benzerlerinden ayıran.
şitap: Çabukluk acele,.
şuur: Bilinç, akıl.
şümul: İçerik.

T

taallûk: İlgisi, ilişiği olma.
taammüm: Yayılma, genelleşme.
tasyyün: Belirme, itibar kazanma.
tabhane: Aşevi, yemek pişirilen yer.
tadat: Sayım, sayma.
tagallûb: Zorbalık, tahakküm.
tağşiş: Katıştırma, değerli bir şeyi değersiz bir şeyle karıştırma.
taharri: Arama, araştırma.
tahassür: Özlem.
tahaşşüt: Yığınak.
tahavvül: Değişme, dönüşme.
tahkim: Sağlamlaştırmak, pekiştirmek.
tahlisiye: Kurtarma, can kurtaran.
tahmil: Yükleme.
tahşit: Yığma, toplama.
tahtie: Yanlışını çıkarma, hata bulma.
tahvil: Değiştirme, çevirme. Bir kurumun çıkardığı borç senedi.
takaddüm: Önce gelme, önce davranma.
takayyüdat: Özenler, dikkatli davranışlar.
takbih: Kınama, ayıplama, çirkin bulma.
takrir: Önerge. Yerleştirme. Anlatma.
taksim-i vezaif: İş bölümü.
talâkat: Düzgün söz söyleme.
tâlî: İkinci derece olan, sonradan gelen.
talik: Erteleme, belli bir zamana bırakma.
tarafeyn: İki taraf.
tarassut: Gözetleme.
tariz: Dokundurma, taş atma.
tarz-ı tefekkür: Düşünce biçimi.
tasaddi: Bir işe girişme, başlama.

Levent Şahverdi Arşivi

tasnî': Yapma, düzme, uydurma.
tasrif: İstediği yolda yönetme. Bir kelimenin çekimi.
tasrih: Açık söyleme, belirtme.
tavik: Savsaklama.
tavsif: Nitelendirme, niteliklerini söyleme.
tavzih: Açıklama.
tazammun: Kapsama, içine alma.
tazarru: Yalvarma. Alçak gönüllülükle yakarma.
tazim: Ululama, saygı.
tazimat-ı bi-nihaye: Sonsuz saygılar.
teali: Yükselme, yücelme.
tealluk etmek: İlişkili, olmak, değinmek.
teati: Karşılıklı bir şey vermek.
tebaruz: Belirme.
tebcil: Yüceltme, ululama.
tebdil-i karar: Karar değiştirmek.
tebeddül: Değişme.
tebellür: Belirme, billurlaşma.
teberru: Bağış, bağışlama.
tebşir: Müjde verme, müjdeleme.
tecahül: Bilmemezlikten gelme.
tecdit: Yenileme, tazeleme.
teceddüt: Yenilik, yenilenme.
tecemmü: Toplanma.
tecessüm: Canlanma, belirme.
tecviz: Caiz görme, uygun bulma.
tecziye: Cezalandırma.
tedafüt: Korunma, savunma ile ilgili.
tedaî: Çağrışım.
tedenni: Gerileme, alçalma.
tedip: Yola getirme, cezalandırma.
tedvin: Derleyip düzene koymak. Bir kitap meydana getirmek.
teeddüp: Utanma, sıkılma.
teehhül: Evlenme.
teehhür: Gerileme, geri kalma.
teferrüs: Anlama, kavrama.
tefekkür: Düşünme.
tegallüb: Zorbalık.
tehâlük: Acele etme, can atma.
tehassür: Özlem duygusu.
tehcir: Göçe zorlama.
tekabül: Karşı karşıya olma, denk olma.
tekaddüm: Öne geçme.
tekarrür: Kararlaşma.
tekâsüf: Yoğunlaşma, sıklaşma.
tekâsül: Üşenme, gevşeklik.
temdit: Uzatma.
temettü: Kâr, kazanç.
temhit: Döşeme, düzenleme.
tenevvür etmek: Aydınlanmak.
tenkil: Tepeleme. Bastırma.
tensik: Düzene, yoluna koyma, sıralama.
tenvir: Aydınlatma.
tenzih: Arı sayma. Kusur kondurmama.
teracim: Çevirmeler, tercümeler.
teracim-i ahval: Yaşam öyküleri.
terekküp: Bileşme, meydana gelme.
terennüm: Irlama, ötme, şakıma.
tertil: Yoliyle, usuliyle okuma.
tertip: Sıra. Düzen. Dizi.
terviç: Bir düşünceyi tutma, destekleme.
tesanüt: Duyanışma.
teslîm: Teslim alma.
teseyyüb: Özensizlik, savsaklama.
teshil: Kolaylaştırma.
tes'it: Kutlama.
tesliyet: Avutma, avundurma.
tesmiye: Ad vermek, adlandırmak.
teşci: Yüreklendirmek, cesaretlendirmek.
teşdit: Yeğinleştirme, kuvvetlendirme.
teşe'üm: Şom sayma, uğursuz bilme.
teşmil: Kapsatma.
teşrih: Açıklama. Pataloji, maraziyat.
tetebbu: Araştırma, irdeleme, inceleme.
tevafuk: Uyma, uygun düşme.
tevakki: Sakınma, çekinme, korunma.
tevâli: Ard - arda gelme.
tevehhüm: Kuruntu etme.
tevessül: Başlama, girişme.
tevfikan: Uygun olarak.
tevhit: Birleştirme, birleme.
tevkil: Vekil etme.
tevlit etmek: Doğurmak, meydana gelmek.
tevsi etmek: Genişletmek.
tevsik: Belgeleme.
tezâyüt: Çoğalma, artma.

Levent Şahverdi Arşivi

tezvirat: Yalan dolan şeyler.
tezyid: Arttırmak, çoğaltmak.
tezyin: Bezeme, süsleme.
tufeyli: Asalak, sığıntı.
tulû: Doğma, doğuş.

U

ufk-ı tulû: Doğuş ufku.
uhde-i mesuliyet: Sorumluluk altında.
uhûd-u atika: Eski antlaşmalar (Kapitülâsyonlar)
umde: İlke, prensip.
uzviyet: Canlılık.

Ü

ümmet: Bir peygambere inananların topu.
ünsiyet: Alışkanlık, arkadaşlık.

V

vahdet: Birlik, teklik.
vakanüvis: Zamanının olaylarını yazmakla görevli resmî devlet tarihçisi.
varaka: Sayfa.
varit: Olabileceği akla gelen.
vâsi: Geniş.
vazı-ı kanun: Kanun koyucu.
vecibe: Ödev.
vekar: Ağırbaşlılık.
velûd: Doğurgan, verimli.
vikaye: Koruma.
vüreyka: Yaprakcık, küçük yaprak, küçücük kâğıt.
vüsat: Genişlik. Anlayış gücü.

Z

zahir olma: Arka çıkma, destek olma.
zâhiren: Görünüşte, görünüşe göre.
zâil: Yok olan, ortadan kalkan.
zâit görmek: Fazla ve gereksiz görmek.
zavâhir: Dış yüz, görünüş.
zebun: Aşağılanmış, düşkün, zayıf.
zelil: Aşağılanmış, aşağılık.
zerk: İçine akıtma, vücuda bir iğne ile herhangi bir ilaç ya da madde akıtma. Riyakarlık.
zeval: Yok olma.
zillet: Hor görülüş, aşağılanma.
zî-nüfuz: Etkili, sözü geçen.
zîr: Alt, aşağı.
zulmet: Karanlık.
zül: Alçalma, düşkünlük.

Levent Şahverdi Arşivi

DİZİN

A

Abbas, Cevat. Atatürkün yaveri, Bolu Milletvekili : 115.
Abbas Paşa. Mısır Hidivi : 303.
Âdil Bey, Hacı. Meclisi-i Mebusan Reisi : 121.
Abdullah. Beyazıt II. nin oğlu : 276.
Abdurrahman Şeref Bey. Vak'anüvis, tarihçi : 378.
Abdurrahman Türbesi : 272, 273.
Abdülhak Hâmid (Tarhan). Şair : 279.
Abdülhamid, Sultan II. : 121, 143, 202, 280, 292, 305, 319, 320, 361.
Abdülkadir : 116.
Abdülkadir Halim (Tolon). Veteriner Yüzbaşı : 115.
Abdülkadir Kemali. Büyük Millet Meclisi Üyesi, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kurucularından, Yazar Orhan Kemal'in babası : 147.
Abdülkadir mezarı. Konya : 269.
Abdülmecit, Sultan : 303, 316.
Abdülmennan. Mimar Sinan'ın babası : 298.
Abdülmümin (Mağaribe) Mescidi : 269.
Acem : 18, 305.
Acem Ali (Mimarbaşı) : 299, 357.
Acemce : 339, 363.
Acemioğlanlar Ocağı : 298.
Adana : 3, 5, 8, 9, 15, 64, 65, 68-71, 82, 96, 101, 102, 104, 106, 112, 116, 125, 146-149, 172-174, 176, 179-190, 252, 306, 307, 309, 330, 351, 352, 354. —borsası : 173-175, 183. —cephesi : 146. —hapishanesi : 66-67. —kurtuluş bayramı : 147. —lisesi : 147. —pamuk kongresi : 177-180. —pamuk ve ticaret borsası : 173.
Afet : Bk. İnan, Afet.
Afganistan : 340.
Afganlı Şeyh Cemaleddin : 278.
Afrika : 355.
Afyon cephesi : 104.
Afyon - Dinar hattı : 170.
Afyonkarahisar : 113, 116, 194, 260, 336.
Ağırnas köyü : 297, 298, 356.
Ahi Elvan Camii : 261.
Ahi Şerefeddin Camii : 261.
Ahi Şerefeddin Türbesi : 261.
Ahlatîbel : 312.
Ahmet Bey (Atatürk'ün Selanik'te komşusu Kadri Bey'in oğlu) : 318.
Ahmet Cevdet Paşa. Âlim, müverrih, hukukçu : 302-304. Ayr. Bk. Cevdet Paşa.
Ahmet Hikmet. Peşte Başşehbenderi, yazar : 107-109, 111.
Ahmet Refik (Altınay) : 297, 298, 302.
Ahmet Remzi. Yeni Adana Gazetesi Sahibi : 147.
Ahmet Selâhattin Bey. Devletler Hukuku Profesörü : 135-140.
Ahmet Şah bin Süleyman : 267.
Ahmet Vefik Paşa : 361.
Ak medrese : 273.
Aka Gündüz : 36.
Akadca : 77, 78, 200.
Akarçay, Kâmuran : 234.
Akbal, Oktay. Yazar : 381.
Akçura, Yusuf. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Reisi : 206, 258, 259, 281, 282, 283, 315.
Akdeniz : 178, 336, 355.
Akhisar : 115, 185, 254.
Akıncı mescidi : 268.
Aksonkur en-Nasırî. Mısır Sultanlarının valisi : 275.
Akşam. Gazete : 72.

Levent Şahverdi Arşivi

Akşehir : 185, 336.
Akurgal, Ekrem. Prof, Türk Tarih Kurumu üyesi : 302.
Alacahöyük : 197, 312, 315, 339.
Alaca Mescit : 276.
Alaca Mescit çeşmesi : 275.
Alâeddin Camii. Ankara : 261.
Alâeddin Camii. Konya : 268.
Alâeddin Camii. Niğde : 273.
Alâeddin Camii. Sinop : 274.
Alâeddin Camii ve türbesi : 267.
Alâeddin Türbesi. Konya : 268.
Alâeddin Keykubat I. Selçuk Hükümdarı : 230, 260, 267.
Alaman seferi : 298, 357.
Alaşehir : 334.
Alaybeyioğlu Ali Ağa : 274.
Alemdar Türbesi : 273.
Âlî. Tarihçi : 356.
Ali Ağa çeşmesi : 271.
Ali Bey bin Devlet bey : 260.
Ali Canib Bey. Yazar : 361.
Ali Cenânî. Ticaret vekili : 178.
Âlî Paşa : 304.
Ali Rıza Bey : İstanbul mebusu : 181.
Ali Rıza Efendi. Atatürk'ün babası : 317.
Ali Rıza Paşa : 332.
Ali Şîr Nevâî : 314.
Ali-Zade Mehmet Efendi : 262.
Alliance İsraelite : 292.
Alman (Almanlar) : 37, 44-46, 57, 76, 86, 124, 125, 246, 251, 279, 282, 329-330, 383. —cepheleri : 329. —harbi : 20. —orduları : 325, 329.
Almanca : 3, 39, 70, 110, 217.
Almanya : 27, 37, 38, 44, 86, 90, 124, 125, 128, 130, 329, 369.
Altan, Çetin. Yazar : 86.
Altay, Fahrettin. V. Süvari Kolordusu Komutanı, Orgeneral, T.B.M.M. üyesi : 142-146.
Altın Yurd. Mecmua : 96.
VI. Türk Ocakları Kurultayı : 310.
Amar, Liko. Sanatçı : 130.
Amasya : 260, 264, 331, 332.
Amerika : 19, 28, 55, 56, 57, 73, 75, 76, 78, 81, 87, 89, 91, 125, 137-139, 171, 179, 208, 216, 237, 241, 242, 250, 253, 255, 277, 366, 367, 375.
Anadolu : 9, 21, 62, 63, 73, 77, 85, 98, 100, 103, 105, 106, 108, 115, 118, 140, 163, 170, 198, 203, 204, 206, 245, 257, 259, 278, 282, 290, 297, 298, 300, 307, 312-314, 331-334, 352, 355, 356, 358, 365, 366, 371, 377. —tarihi : 99. —kavimleri : 215.
Anadolu Ajansı : 183, 184, 204, 205, 244.
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi : 249, 256.
Anadolu Beylikleri Devri : 257.
Anadolu Hamidiye Bataryaları : 370, 371.
Anadolu-Roma şehri : 366.
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti : 333.
Anafarta : 41, 42.
Anafartalar : 33, 38, 40, 47, 114, 115, 281, 326, 327. —grubu : 40, 115. —kumandanlığı : 328.
"Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal Bey ile Mülâkat" : 111, 113, 326.
"Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe" : 34, 115.
"Ankara" : 282.
Ankara : 3, 4, 16, 18, 28, 29, 33, 34n., 35, 38, 39n., 40n., 55, 70, 73, 75, 77, 78, 80, 84, 95, 96, 102, 104, 112, 113, 123n., 126, 131-134, 142, 145, 146, 148, 149, 162, 163, 170, 171, 195-197, 199, 201, 206, 208, 209, 212, 213, 219, 241-245, 247, 255-261, 264, 265, 293-295, 310, 311, 315, 333, 336, 340, 341, 368, 369, 372, 374. —Hükûmeti : 334. —İstiklâl Mahkemesi : 293. —Radyosu : 360, 365, 368. —Sancağı : 298. —Üniversitesi : 201, 204.
Ankara-Ereğli hattı : 170.
Ankara Fen Fakültesi : 234.
Ankara Halkevi : 25, 74, 145, 146, 149, 223, 226, 232, 235, 237, 289, 355, 369, 371, 373. —Kütüphane ve Neşriyat Şubesi :

Levent Şahverdi Arşivi

233. —Tarih ve Müze Şubesi : 223, 234, 258.
Ankara Hukuk Fakültesi : 228.
Ankara İtilâfnamesi : 335.
Ankara Mebedi : 202.
"Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri" : 231.
Ankara - Sivas hattı : 170.
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi : 86.
Antakya : 330.
Antalya : 95, 96, 103, 116, 147, 293, 309, 354, 366. —bölgesi : 141.
Antep : 309, 354.
Anzavur isyanı : 115.
Arabistan : 23, 44, 355. —Başkomutanlığı : 47. —yarımadası : 119, 305, 317, 339, 363.
Arap (Araplar) : 8, 9, 18, 44, 156, 176, 177, 297, 305, 330. —harfleri : 134, 137.
Arap Birliği Komitesi : 205.
Arapça : 25, 32, 35, 77, 178, 213, 265, 280, 302, 378.
Aras, Tevfik Rüştü. Dışişleri Bakanı : 30, 124, 156.
Arcos Kumpanyası : 181, 182.
Arıburnu : 47, 114, 115, 146, 326. —raporu : 35, 39. —savaşları : 145. —zaferi : 328.
Arıkan, Saffet. Millî Eğitim (Kültür) Bakanı : 29, 210, 219, 220.
Arif Bey : 316.
Arnavutluk harekâtı : 324.
Arseven, Celâl Esat : 140, 216.
Arslan Toğmis : 273.
Asım Bey. Mimar : 270.
Asır. Gazete : 278.
Asiatik Petroleum Kumpanyası : 181.
Askerî Tıbbiye : 292.
Asurlular : 366.
Asya : 355.
Atatürk, Mustafa Kemal : 4-10, 13, 15-18, 21, 23-37, 39-57, 73, 75, 76, 78, 88-102, 106, 107, 112-118, 120-126, 129-133, 136, 137, 139-142, 145, 147, 148, 164, 178, 195, 196, 198, 199, 203, 206, 209, 210, 211, 214-219, 227, 228, 232, 247, 256, 282, 288, 306-312, 315, 317-327, 331, 335-338, 340, 351-355, 364-367, 369, 372, 377, 378, 381, 382, 384.
Atatürk Akademisi : 27, 28.
"Atatürk Bilimsel Araştırma Enstitüsü" : 57.
"Atatürk Bilimsel Araştırma Merkezi" : 55.
Atatürk Devrimi : 373, 374, 377. —devrimleri : 59, 90, 134, 238.
Atatürk İlkeleri : 145.
"Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları" : 113.
"Atatürk'ü Özleyiş" : 113.
"Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıraları" : 115n., 327.
"Atatürk'ün Aziz Hatırasına ": 132.
"Atatürk'ün Hastalığı" : 113, 133.
Atay, Falih Rıfkı : 27, 112, 131, 341.
Ateşbaz Veli Türbesi. Konya : 269.
Atikalipaşa Camii : 300, 358.
Atina : 88, 163, 164, 265. —stadyumu : 163.
Atlantik : 356.
Atlı, Fikret. İnönü'nün yaveri : 115n., 116.
Atsuz Elti Hatun. Danişmendlerden : 267.
Avar : 297.
Avrupa : 3, 9, 19, 22, 23, 55, 57, 76, 78, 83, 91, 122, 125, 138, 177, 194, 208, 209, 216, 223, 230, 236, 241, 242, 245, 250, 253, 278, 300, 325, 355, 356, 358, 359, 366-368. —bankaları : 246, 252, 256. —borsası : 173.
Avustralya : 73.
Avusturya - Macaristan : 369.
Ayas Paşa. Sadrazam : 299, 357.
Ayasofya : 72, 300, 339, 358, 359.
Ayasofya hamamı : 72, 73, 75.
Ayasofya müzesi : 88.
Aydın : 293.
Aylık Ansiklopedi : 283, 291, 297, 302, 306, 309, 315, 317, 341.
Ayşe binti Süleyman Çelebi : 262.
Ayşe Sünbül Hanım. Ahmet Cevdet Paşa'nın annesi : 302.
Ayvalık : 254.
Azerbeycan : 335, 355.

Levent Şahverdi Arşivi

B

Babıâlî : 278, 303.
Babıâlî Sadaret Dairesi : 277.
Babinger, Franz : 297.
"Babürname" : 213.
Bafra : 261.
Bağdat : 44, 110, 161, 274, 328, 329. —müzesi : 37. —seferi : 44.
Bahçelievler : 149. —kulübü : 30.
Bahrisefid boğazı : 325.
Baki : 356.
Balıkesir : 254, 334.
Balıklı cami : 270, 271.
Bali Bey bin Bahşi Bey : 260.
Bâlî Bey mescidi : 195.
Balkan Andlaşması : 30, 339.
Balkan harbi : 228, 281, 292, 325, 372.
Balkan, Kemal. Prof : 80.
Balkason : 263.
Baltacı Mehmet Paşa : 302.
Bandırma vapuru : 307, 308, 352, 353.
Barbaros Hayrettin Paşa : 356.
Basra : 161. —körfezi : 355.
Başkumandanlık Meydan Savaşı : 30, 143, 336.
Başkumandanlık zaferi : 126, 164.
Batı : 377. —memleketleri : 284. —uygarlığı : 120.
Bayburt : 262.
Bayur, Yusuf Hikmet : 44n., 45n., 48.
Beçin : 272.
Beçinkale : 272.
Belçika : 19.
Belger, Nihat Reşat (Dr.) : 133.
Belgrad : 298, 325, 357.
Belleten : 16, 28, 38, 43, 45n., 54, 114, 115n., 132, 135, 140, 142, 146, 193, 195, 198, 202, 207, 208, 209, 277, 310, 313, 315, 321, 367.
Benakis Müzesi. Atina : 265.
Berchem, M. van : 275n.
Berchtesgaden : 38.
Bergama : 254.
Berlin : 37, 57, 255.
Beşiktaş : 112, 277.
Beşiktaş Askeri Rüştiyesi : 277.
Beyazıt bin Âdil Bey : 274.
Beyazıt II. Sultan : 260, 274, 276.
Beyazıt Camii : 300, 358.
Beyazıt Hamamı : 72.
Beyazıt Medresesi : 316.
Beyazıt Paşa Camii : 260.
Beyazkule bahçesi : 361.
Biberiler : 9.
Biga : 95, 115.
Bigalı köyü : 326.
Bilecik : 236.
"Bilgi ve Hata" : 233, 234.
Bilsel, Cemil. Prof. : 136.
1918 Bırakışması : 137.
Birdwood, Mareşal : 369.
Birinci Dünya Savaşı : 34, 44, 103, 111, 115, 126, 128, 131, 137, 143, 145, 146, 228, 281, 292, 306, 325, 329, 351, 353, 368, 369, 372. Ayr. Bk. Harb-i Umumî.
Birinci Meşrutiyet : 21.
Birisebi : 322.
Birleşmiş Milletler : 384.
Bitlis : 143, 328.
Bizans (Bizanslılar) : 74, 77, 118, 297, 300, 339, 358, 363. —kilisesi : 88. —sanatı : 359.
Boğazlar : 340.
Bolayır : 325.
Bouvet, Fransız zırhlısı : 371.
Boynu Eğri Tekkesi : 275.
Boztepe : 370.
Bozkurt, Mahmut Esat. Adliye Bakanı : 134.
Bozok, Salih. Atatürk'ün yaverlerinden : 45n
Börekçi, Rıfat. Ankara müftüsü, Diyanet İşleri Bakanı : 29.
Börsen Zeitung. Gazete : 383.
Bremen : 38.
Brindizi : 121.
Brüciye medresesi : 275.
Buğdan seferi : 299, 357.
Bukca, Fuad. Rize mebusu : 324.
Bulgardağ : 249.
Bulgaristan (Bulgarlar) : 75, 291, 297, 302, 383.

Levent Şahverdi Arşivi

Bulgar ordusu : 325.
Burdur : 95, 143, 145, 293.
Burgiba, Habib. Tunus Cumhurbaşkanı : 385.
Bursa : 115, 213, 229, 230, 236, 245, 248, 249, 262, 300, 303, 304, 334, 356, 358. —idadisi : 318.
Bursa Dokumacılık ve Trikotaj Türk Anonim Şirketi : 256.
Bükreş : 303, 325.
Büyük Ağa Medresesi : 260.
Büyük Anafarta kariyesi : 115.
Büyük Mecmua : 106n.
Büyük Millet Meclisi : 18, 29, 57, 91, 96, 101, 113, 173, 199, 200, 209, 296, 333, 334, 335, 339, 340. —kütüphanesi : 205.
Büyük Şef : Bk. Atatürk, Mustafa Kemal.
Büyük taarruz : 117.
Büyük Vakfiye kitabesi : 260.

C

Caddebostan : 149.
Cafer Dem Paşa, Arnavut : 316.
Cahun, Leon : 361.
Camii Kebir. Denizli : 262.
Camii Kebir. Muğla : 273.
Candaroğulları : 314.
Canpolat, Kemal. Lübnan Sosyalist Partisi Başkanı : 382.
Cebel-i Lübnan : 292.
Cemal Paşa. Bahriye nazırı ve Dördüncü Ordu Kumandanı : 44, 45n., 49, 50, 51n., 52, 139n., 328.
Cemiyet-i Akvam : 155-159, 161, 162.
Cemiyet-i Akvam Tahkik Heyeti : 157.
Cenevre : 160.
Cenubi Anadolu : 176, 187.
Cevat Paşa. Sadrazam : 278.
Cevdet Paşa : 202, 305. Ayr. Bk. Ahmet Cevdet Paşa.
Ceyhan : 172.
Cezayir : 22, 264.
Combes : 20.
Coneress kitaplığı : 383.
Conk Bayırı : 33, 39, 40, 326, 327. —saldırısı : 41.
Conker, Nuri : 35, 324.
Corpus : 275n.
Corriera Della Sera. Gazete : 383.
Cumhurbaşkanlığı Orkestrası : 134.
Cumhuriyet : 4, 13, 14, 21, 22, 37, 55, 66, 73, 83, 101, 104, 112, 120, 124, 134, 147, 256, 336, 337, 339, 354, 367, 372-374, 376, 377, 383. —Devri : 104, 128, 200-204, 223, 309, 310. —Hükümeti : 5, 57, 91, 180, 197, 227, 376. —nesli : 223. —tarihi : 241. —Türkiyesi : 291.
Cumhuriyet. Gazete : 81, 122, 123, 125, 381, 384, 386.
Cumhuriyet Halk Fırkası : 244, 333.
Cumhuriyet Halk Partisi : 102, 143, 147, 148, 200, 212, 214, 283-285, 288-290, 373.

Ç

Çadır Çeşme : 270.
"Çağlayanlar" : 109.
Çakmak, Fevzi. Mareşal, Saros grubu kumandanı, Anafartalar grubu kumandanı, Erkânıharbiye Reisi : 40, 41, 216, 328, 336.
Çalçaköy : 116.
Çambel, Hasan Cemil : Türk Tarih Kurumu Başkanı : 36, 210, 218.
Çamlıca : 113, 114.
Çamlıtekke : 40, 115, 327.
Çanakkale : 43, 138, 326, 335, 341, 369-371. —boğazı : 145, 325, 368, 369, 370. —cephesi : 38, 41, 143. —müdafaası : 326. —savaşları : 41, 145, 146, 368. —zaferleri : 368.
"Çanakkalede Savaşanlar Dediler ki" : 113, 119.
Çanakkaleliler Dayanışma Derneği : 145, 146.
Çankaya : 17, 131, 336.
Çankırıpınarı : 201.
Çapakçur cephesi : 35.
Çardak : 262, 341.

Levent Şahverdi Arşivi

"Çardaş Fürstin" Operet : 131.
Çarlar : 21.
Çarşambapazarı : 302.
Çatalca : 325.
Çekmece köprüsü : 301.
Çengelköyü : 316.
Çetine : 325.
Çığır : 100, 107, 111.
Çırağan sarayı : 74.
Çimenlik : 371.
Çin (Çinliler) : 8, 77, 80.
Çince : 25, 77, 78, 80.
Çinili Köşk Müzesi : 264.
Çoban Mustafa Paşa Camii : 264.
Çocuk Bahçesi. Mecmua : 279.
"Çocuk Bakımı" : 297.
Çorlu : 259, 277.
Çöreği Büyük Medresesi : 273.
Çukur (Yağıbasan) Medresesi : 275.

D

Daily Express. Gazete : 160.
Daily Mail. Gazete : 155, 160.
Dalgıç Ahmed Ağa. Mimar : 358.
Damakçılık : 41.
Damat Ferid kabinesi : 332.
Damat Ferit Paşa : 309, 354.
Danişmendler : 267, 273.
"Dante'ye" : 283.
Dardanos bataryası : 371.
Darülmuallimin (Öğretmen okulu) : 135, 303, 304.
Darüşşifa kapısı : 260.
Davud Ağa. Mimar : 358.
Davudpaşa Camii : 300, 358.
Demokrat Parti : 375. —hükûmeti : 237, 375.
Denizli : 262, 293.
Derne : 324.
"Dertler ve Dertleşmeler" : Tıbbî-İçtimaî Musahabe : 297.
Derviş Vahdeti : 15.
Deutsche Bank : 126.
Devlet Demiryolları Meslek Okulu : 234.
"Devrim" : 282.
Dicle : 110.
"Dicle Önünde" : 108, 110, 111, 281, 283.
Dil devrimi : 209.
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi : 25, 29, 38, 55, 75, 77, 78, 200, 340. —dergisi : 302.
Dilmen, İbrahim Necmi. Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri : 201.
Divan-ı Ahkâm-ı Adliye : 303, 305.
Divanyolu : 24, 129.
Divriği : 275n.
Diyale : 158.
Diyanet İşleri Başkanlığı : 210, 219.
Diyanet Riyaseti : 10.
Diyarbakır : 34, 171, 262, 328, 329, 361.
Doğan, Fazıl. Dr. : 293.
Doğan Yusuf Ağa. Mimar Sinan'ın büyük babası : 298.
Doğan, Zeki. Arıburnu ve Anafartalar'da Atatürk'ün yaveri, Orgeneral, Hava Kuvvetleri Komutanı : 114-117.
Doğu Anadolu isyanları : 117.
Dolmabahçe : 141, 218.
Dolmabahçe Sarayı : 25, 30, 32, 36-38, 118, 133, 197, 219, 340.
Dolunay, Necatî. Arkeolog : 201.
"Dört Azgın Canavar" : 297.
Dörtyol : 186, 188-190. —iskelesi : 186, 188.
Dulkadiroğlu Nutreddin Mehmed : 270.
Dumlupınar : 336. —zaferi : 244.
Durkheim. Fransız sosyoloğu : 362.
Dursunbeyzade Cevat. Bk. Dursunoğlu, Cevat.
Dursunoğlu, Cevat : 128-130.
Dünya : 117.
"Dünya tarihinde Türklük" : 234.
Dürrü Husnd Hatun : 266.
Düzüler : 321.
Düyun-ı Umumiye : 135.

E

Eberhard. Kaliforniya Üniversitesi Sosyoloji Profesörü : 237, 375.
Ebert, Karl. Sanatçı : 130.
Ebussuud : 356.

Levent Şahverdi Arşivi

Ebüzziya Matbaası : 278.
Ece limanı : 326.
Eckmann : 80.
Edebiyat-ı Cedide : 279.
Edirne : 213, 263, 300, 321, 325, 328, 356, 358, 359, 360.
Edremit : 254, 256.
Eflâki Dede mezarı : 269.
Efrasyab : 273.
Ege havzası : 313.
Egeliler : 215.
Ege sahilleri : 88.
Ekrem, Recaizade Mahmut. Şair, Romancı : 279.
Elazığ : 332.
Eldem, Halil Ethem. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Reis Vekili, İstanbul mebusu, Müzeler Müdürü : 72, 193, 194, 195, 206, 212, 213, 257-260, 267, 275n., 276, 277n.
Elhakim Biemrillâh. Fatımilerden : 270.
Elhüseyn bin Yusuf Kabakulak : 267.
Elkadiriye Medresesi : 270.
Emery. İngiltere Müstemlekât Nazırı : 156, 160, 161.
Emet : 293.
Emine Hanım. Mehmet Emin Yurdakul'un annesi : 277.
Emlâk Kredi Bankası : 132.
Endo-Öropoen diller : 214, 215.
Engelhard. Yazar : 316, 317.
En-Nasır Li-dinillâh Ahmed. Abbasi halifesi : 274.
Enver Paşa, I. Dünya savaşında Osmanlı orduları başkumandan vekili, harbiye nazırı : 38, 39, 42-45n., 47-50, 52, 54, 139n., 281, 328.
Erben, Talât : Prof. Dr. : 56, 89, 90.
Ereğli-Zonguldak kömür havzası : 249, 251.
Ergani Bakır Şirketi : 256.
Erkânıharbiye (Harp Akademisi) : 308, 319, 321, 322, 324, 353.
Erman, Nüzhet : 234.
Ermenak : 263, 271.
Ermenak-Balkason : 263.
Ermenistan (Ermeniler) : 189, 335.
Erzurum : 56, 128-130, 171, 254, 280, 281, 332, 333. —Askerî lisesi : 143. —Atatürk Üniversitesi : 383. —Kongresi : 129, 332. —Müzesi : 80. —Öğretmen okulu : 128.
Erzurum ve Sivas Kongreleri : 334.
Erzincan : 142. —Askerî Rüştiyesi : 143.
Esat Paşa. Şimal Grubu Kumandanı : 40, 41.
Eski Bedesten. Şimdi Eti müzesi : 202.
Eski Millet Bahçesi : 131.
Eski Önasya dilleri : 79.
Eskişehir : 37, 95, 103, 114, 115, 143, 264.
Eskişehir-Afyon hattı : 335.
Esmer, Mitat : 234.
Ethem, Çerkez : 115.
Eti (Etiler) : 77, 99, 215, 312, 366. —müzesi : 80, 202. —tarihi : 99.
Etice : 25, 77, 78, 200.
Etnoğrafya müzesi : 18.
Etrüskçe : 17.
Etrüskler : 215.
Evkaf müzesi. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi : 265.
Evkaf Vekilliği : 303, 337.
Eytam İdaresi : 243.
"Ey Türk Uyan" : 108-110, 281, 283.

F

Fahreddin Ahmet : 266.
Falkenhayn. Mareşal, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı : 44, 46-48, 50, 51-54, 329.
Farabi. Filozof : 205, 314.
Farisî. Bk. Farsça.
Farsça : 25, 35, 77, 213, 280, 303, 305, 378.
Farukiye mescidi : 268.
Fas : 355.
Fatih âbidesi : 72.
Fatih Belediye Dairesi : 137.
Fatih Camii : 302.
Fatimî halifesi : 264.
Fatma Aliye : 302.
Fatma binti Süleyman Çelebi : 262.
Fatma binti İlyas : 272.

Levent Şahverdi Arşivi

"Fazilet ve Asalet" : 278, 283.
Fehim Efendi. Şair : 303.
Fenike : 366.
Feridun Fikri : 148.
Fethi Bey. Abdülhamit'in hafiyelerinden : 320.
Fevzi Bey : Bk. Çakmak, Fevzi.
Fevzi Paşa : Bk. Çakmak, Fevzi.
Fikirtepe : 141.
Fikret, Tevfik : 35, 111, 112, 117, 279.
Filistin : 44, 54. —cephesi : 143. —müslümanları : 23.
Firdevsî : 273.
Firuz Ağa Mescidi : 264.
Firuzağa Camii : 300, 358.
Florya : 210.
François I. Fransa kralı : 37.
Fransa : 19, 27, 121, 242, 250, 253, 324, 369, 370. —hükûmeti : 37, 369.
Fransız (Fransızlar) : 15, 21-23, 76, 147, 149, 177, 304, 309, 335, 354, 359, 362, 367-371, 382. —bankası : 253. —donanması : 370. —filosu : 371. —ihtilâli : 19, 20. —millet meclisi : 20. —milleti : 253. —şirketi : 177.
Fransızca : 17, 24, 96, 195, 303, 310, 318.
Freriler Okulu : 318.
Frik : 77.
Frikya : 312.
Fuad Bey. yüzbaşı : 35.
Fuat Efendi (paşa), Sadrazam : 303, 304.
Fuzulî : 112, 356.
Führer. Bk. Hitler.

G

Gabriel, A. Prof : 194, 300, 359.
Gagavuzlar : 297.
Galata rıhtımı : 307, 352.
Galib Bey, Elâzığ valisi : 332.
Galip Bey, Anafartalarda fırka Kurmay Başkanı : 33.
Garp : 214, 223, 313. —âlimleri : 215, 217. —dilleri : 300. —medeniyeti : 3, 255, 363. —memleketleri : 250. —milletleri : 247, 282. —müellifleri : 203. —müziği : 286. —sanatı : 301. —uleması : 300.
Garp cephesi : 170, 227, 369.
Gaspıralı, İsmail : 279.
Gaulois. Fransız zırhlısı : 371.
Gâvur İmam : 15.
Gazi Ahmed Bey : 272.
Gazi Ahmet Medresesi : 272.
Gazi Hüseyin Paşa. Girit fatihi : 265.
Gazi Paşa. Bk : Atatürk, Mustafa Kemal.
Gaziantep : 293.
Gazneliler : 21.
Gebze : 264.
Gelibolu : 41, 262n., 325. —yarımadası : 326, 327.
Genç Kalemler. Mecmua : 361, 362.
Germiyanoğlu Süleyman Şah : 262.
Germiyanoğlu Yakup Çelebi vakfiyesi : 271.
Gevher, Ziya : 148.
Giyaseddin Keyhusrev : 264.
Giyaseddin Mesut II : 275.
Gibb. İngiliz yazarı : 105, 279.
Giresun : 254.
Girit (Giritliler) : 215, 265.
Gouraud. Fransız generali : 368, 369.
Gökalp, Ziya : 118, 203, 233, 360-365.
Göker, Muzaffer. Profesör, Türk Tarih Kurumu Genel Sekreteri : 216.
Göle : 385.
Göllübağ : 312.
Gördes : 356.
Gurlitt, Cornellius. Alman âlimi : 359.
Gülhane Hastanesi : 75.
Gümülcine : 264.
Günaltay, Şemsettin. Prof. Türk Tarih Kurumu Başkanı : 117-119, 140, 200, 205n., 213.
Güner. Ferit Celâl Güven'in kızı : 149, 150.
Güngör. Ferit Celâl Güven'in oğlu : 149.
Gürcistan : 335.
Güterbock, Hans Güstav. Hititoloji profesörü : 80.
Güven Anıtı. Ankara : 37.
Güven, Ferid Celâl : Gazeteci : 96, 101, 102, 112, 146-151.

Levent Şahverdi Arşivi

H

Hacı Beyler. Mısır Türk Sultanları Naibi : 266.
Hacı Beyler Camii : 266.
Hacı Hasan Camii. Konya : 269.
Hacı Hasbey Camii (Hatib Oğlu camii) : Konya : 269.
Hacı İsmail Ağa. Ahmet Cevdet Paşa'nın babası : 302.
Hafız Kadri Efendi. Milâs Jandarma Kumandanı : 263, 271, 272.
Hakimiyet-i Milliye. Gazete : 113, 135n., 242, 294.
Hakimiyet-i Milliye Meydanı : 16.
Halasi Kun : 80.
Halep : 44, 45, 50, 303, 328, 330.
Halepli Ethem Paşa : 324.
Halfet Gazi medresesi : 260.
Haliç : 81.
Halide Edip (Adıvar) : 106.
Halime Hatun mezarı. Karaman : 266.
Halkevi : 100, 226, 289, 311.
Halkevleri : 99, 212, 223, 226, 232, 233, 237, 238, 283-291, 294, 339, 372 - 376.
"Halkevleri Yeniden Açılmalıdır" : 375.
Halkodaları : 283, 284, 290.
Hamid Hayfavî : 168.
Hamidiye bataryası : 371.
Hamit Bey. Matbaa-i Âmire Müdürü : 137.
Hâmit Zübeyr Bey. Bk. : Koşay, Hâmit Zübeyr.
Hamza Bey bin Devlet Bey : 260.
Hamzabey mahallesi : 291.
Hamza Bey Mescidi : 276.
Harb-i Umumî : 53, 167, 188, 308, 325, 326, 329. Ayr. Bk. Birinci Dünya Savaşı.
Hareket Ordusu : 323.
Harp Akademisi : 228, 320, 321.
Harp Okulu : 114, 143, 228, 319.
Hasan Ağa. Cezayir Dayısı : 264.
Hasan Bey. Dardanos Bataryası Kumandanı : 371.
Hasan Fehmi Paşa. Rüsumat Emini : 278.
Hasan Ferit. Dr. : 95-97n., 293.
Hasan Paşa : 270.
Hasbey Oğlu : 267.
"Hastabakıcı Hanımlar" : 111.
Hatay : 234, 340.
Hatîler : 378.
Hatuniye kapısı : 276.
Hatuniye Medresesi : 268.
Havran : 321, 330.
Havza : 264.
Haydarpaşa : 292, 307, 352.
Hayri Bey. Anafartalar Grubu Erkân-ı Harbiye Reisi : 40.
Hayriye Hanım. Fahrettin Altay'ın annesi : 142.
Hazer Denizi : 355.
Hazine-i Evrak Dairesi : 212.
Herbert, F. W. Yazar : 234.
Hereke : 236.
Herriot : 20.
Heyet-i Temsiliye : 136, 332.
Heyet-i Vekile : 11-13.
"Hezeyan Deyip Geçmiyelim" : 381.
Hıfzı Oğuz Bey (Bekata) : 95.
Hıfzıssıha Müessesesi : 292.
Hıristiyan (Hıristiyanlar) : 158, 297, 316, 372. —azizleri : 88. —Türkler : 297.
Hıristiyanlık : 15, 88, 159.
Hızır Reis : 168.
Hızırlık Kitabesi : 270.
Hicaz : 9, 46, 280.
Hicaz Kuvâ-yi Seferiyesi : 328.
Hidiv Acentesi : 169.
Hikmet Bey. Mimar : 132.
Hilâliahmer : 95, 293.
"Himaye ve Vekâlet Cereyanları" : 137.
Hindemit, Poul. Sanatcı : 130.
Hindenburg. Mareşal : 329.
Hindistan (Hintliler) : 8, 22, 183, 301, 356. —müslümanları : 23.
Hint Denizi : 356.
Hisar Bey Camii : 271.
Hititoloji : 77, 80.
Hitler : 37, 38, 90, 124. —Almanyası : 30.
Hoca Bedrettin Medresesi : 272.
Hoca Fakih (Ahmet Fakih) : 268.

Levent Şahverdi Arşivi

Hoca İbrahim : 15.
Hoca Piruz Camii : 273.
Hollanda : 19, 76.
Horn, P. Strazburg Üniversitesi Profesörü : 105.
Hrisostomos. Metropolit : 88.
Huand binti Mahmut Bey : 260.
Huand Hatun Camii : 194.
"Hukuk Dünyası" Dergi : 136.
Hukuk Fakültesi : 136.
Hukuk Mektebi : 277, 278.
"Hukukî ve Siyasî Tetebbular" : 137.
Hulefa-yi Râşidîn : 26, 32.
Hungaraloji : 80.
Hunlar : 193.
"Hurafattan Hakikate" 118.
Hürriyet Ordusu : 323.
Hüseyinzade Ali Bey : 361.
Hüseyin Daim Paşa, Çerkez : 316.

I

Ilgaz : 4, 5.
Ilgaz Dağı : 4.
Illustrierte Zeitung. Gazete : 3.
Irak : 45, 155, 156, 158, 159-161, 340, 355, 368. —hükümeti : 37. —müslümanları : 23.
Irakeyn seferi : 298, 357.
Irresistible. İngiliz zırhlısı : 371.
Islahat Fermanı : 316.
Islahat Komisyonu : 303.
Isparta : 254.

İ

İbn-i Haldun : 304.
İbn-i Hatır Çeşmesi : 273.
İbn-i Kemal : 356.
İbn-i Sina : 204, 205, 314.
"İbn-i Sina" Dergisi : 204.
İbrahim Bey Türbesi : 266.
İbrahim bin Abdullah : 274.
İbrahim bin İskendiyar : 275.
İbrahim Muhittin Bey. Albay, Ahmet Selâhattin Beyin babası : 135.
İbrahim Paşa. Sadrazam : 37, 268, 356.
İbrahimpaşa Sarayı : 72.
İç Kale Camii : 276.
İğdemir, Uluğ. Tarihçi, Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü : 34n., 90, 113, 115n., 119, 125, 146, 148-151, 283, 298, 315, 317, 327, 341.
İhsan. Atatürk'ün evlâtlıklarından : 34.
İhsan Ebu Sait : 274.
İkdam. Gazete : 18, 297, 298, 301.
İkinci Büyük Millet Meclisi : 282.
İkinci Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi : 337.
İkinci Dünya Savaşı : 30, 86, 120, 163, 199, 309, 314.
İkinci Meşrutiyet : 203, 361, 372.
İldurmuş Hatun : 260.
İlhan Ulcaytu : 260.
İlhanlar devri : 276.
İlyas Bey Camii : 271.
İmaret Medresesi : 266.
İmaret Mescidi (Germiyan Bey Camii ve Medresesi) : 271.
İmroz : 370.
İn Köyü : 116.
İnan, Afet. Prof. : 17, 201, 210, 213, 214, 310, 321, 341.
İnanç Bey Bin Ali. Denizli beyi : 262.
İncil : 88, 298.
İncirlik : 172.
İnebolu : 4, 5, 7, 106, 282.
İngiltere (İngilizler) : 23, 27, 41, 42, 44, 45, 54, 145, 155-160, 162, 242, 243, 250, 309, 324, 354, 369-371, 382.
İngiliz : 22, 23, 44, 74, 76, 105, 138, 155, 156, 160, 162, 279, 330, 354, 369, 371. —donanması : 370. —filosu: 371. —gazeteleri : 155, 160, 161. —hukuku : 160. —hükümeti : 159, 369. —imparatorluğu : 160. —kabinesi :155, 160. —kuvvetleri : 363, 369. —hırsı : 169, 174, 175. —milleti : 155, 160. —milliyeti : 161. —siyaseti : 158, 159. —üniversitesi : 84, 85.
İngilizce : 84, 145, 217, 277.
İnkılâp : 12-14, 19, 21, 24. —hükümeti: 238.

Levent Şahverdi Arşivi

İnönü : Bk. İnönü, İsmet.
İnönü : 335. —muharebeleri : 116, 335.
İnönü Harbi. Birinci : 334.
İnönü Harbi. İkinci: 106, 116, 334. —zaferi: 282.
İnönü Ansiklopedisi : 120.
İnönü, Erdal. Prof. Dr. : 56, 90, 234.
İnönü, İsmet : 13-15, 115n., 131-134, 170, 171, 178, 179, 198-201, 223, 226-228, 232, 233, 237, 284, 307-309, 315, 334, 336, 338, 341, 352-355.
"İnsan Bedeni" : 297.
İplikci Camii : 269.
İran : 21, 235, 298, 313, 340, 355.
İsa : 24, 88.
İsfendiyar Bey bin Kötrüm Beyazıt : 274.
İsfendiyar bin Beyazıt : 274.
İsfendiyar Oğulları Türbesi : 274.
İshak Fakih Çeşmesi : 271.
İshak Kâzerunî Zaviyesi : 269.
İskenderiye : 183, 324.
İskenderun : 167, 177. —limanı : 188.
İslâm (İslâmlar) : 111, 157, 377, 386. —Ansiklopedisi : 47n., 120. —dünyası : 22, 204. —hukuku : 305. —İctihatçılığı : 362. —sanatı : 359. —sanat tarihi : 359. —tarihi : 25, 26, 32, 118, 119, 202, 304, 305.
İslimiye : 291.
İsmail Hakkı Bey : 320.
İsmail Hakkı Bey (Veral). Adana Ziraat Bankası Müdürü : 64.
İsmail Paşa : 320.
İsmet Bey. Bk. : İnönü, İsmet.
"İsmet İnönü". biyografi : 227.
İsmet Paşa : Bk. : İnönü, İsmet.
İsmet Paşa Hükümeti : 256.
İspanya : 20.
İstanbul : 18, 25, 32, 36-38, 44n., 45, 47, 62, 63, 68, 71-75, 81, 83, 88, 96, 98, 101, 102, 103, 110, 114, 118, 122, 125, 126, 128, 129, 131, 135, 136, 137, 139-143, 147, 148, 150, 168, 169, 181, 183, 186, 195, 197, 199, 205, 206, 208, 213, 218, 219, 227, 229, 230, 236, 244, 248, 251, 252, 254, 256, 264, 277-282, 292, 298, 300, 302, 303, 307-309, 314, 315, 319, 323-333, 337, 340, 352-354, 357-359, 361-363, 370. —Arkeoloji müzeleri : 140. —Âsarıatika müzesi : 277. —askeri müze : 265. —belediyesi : 37, 74, 75. —darülfünunu : 135-137. —hükümeti : 139, 293, 321, 332-334. —limanı : 169, 307, 331, 352. —lisesi : 128. —meclisi : 333, 334. —müzesi : 203, 261. —Reji nezareti : 135. —tıp fakültesi : 83. —Üniversitesi : 78, 90, 124, 204. —edebiyat fakültesi : 201. —Türkiyat Enstitüsü : 203.
İstatistik ve Vakıflar Genel Müdürlükleri : 210, 219.
İstibdat devri : 104.
"İstiklâl Destanı" : 282.
İstiklâl mahkemeleri : 293.
İstiklâl mücadelesi : 228.
"İstiklâl Savaşı ve Lozan" : 134.
"İstiklâl Yolunda" : 113, 114.
İsveç : 76.
İsviçre : 19, 76, 87, 90, 124, 150n.
"İsyan ve Dua" : 282, 283.
İş Bankası : 247, 249-251, 253, 255, 257, —kültür yayınları : 120.
İş Dergisi : 128.
İşgal Kuvvetleri : 253. —Komutanlığı : 308.
İtalya (İtalyanlar) : 29, 49, 76, 163, 235, 250, 309, 324, 354.
İtalyanca : 17, 121, 217, 383.
İtibar-ı Millî Bankası : 126, 251.
İtilâf Devletleri : 309, 326, 334, 335, 354. —donanması : 331, 354. —kuvvetleri : 332, 333. —ordusu : 327.
İttihat ve Terakki Partisi : 121, 280, 281, 361.
İttihat Terakki Cemiyeti : 322, 323.
İttihat ve Terakki Fırkası : 323.
İttihat ve Terakki Kongresi : 323.
İttihat ve Terakki Umumî Merkezi : 281.
İz, Fahir. Profesör : 57.
İzlanda : 356.
İzmir : 30, 65, 88, 113, 117, 137, 142, 143, 176, 213, 227, 244, 245, 248, 256, 279, 292, 294, 309, 331, 336, 354.

Levent Şahverdi Arşivi

İzmirli İsmail Bey. Fahrettin Altay'ın babası : 142.
İzmit : 333.
İznik : 300, 356, 358.

J

Japonya : 28, 208.
Jempleni Arpat. Macar şairi : 110.
Journal asiatique : 367.
Jour-echo de Paris. Gazete : 382.
"Jül Sezar" : 234.

K

Kabakcı Mustafa : 15.
Kaçarlar : 21.
Kadı Seracettin Türbesi : 270.
Kadirli : 366.
Kadri Bey. Binbaşı : 318.
Kafkas Cephesi : 292.
Kahire : 265.
Kâhta : 266.
Kaiser Wilhelm Araştırma Enstitüsü : 57.
Kala-i Bâlâ Camii : 270, 271.
Kale Mescidi : 274.
Kaliforniya Üniversitesi : 237, 375.
Kanlı Şehri : 366.
Kanuni devri : 230, 298.
Kapalıçarşı : 73.
Kara Mustafa Paşa : 264.
Karabuğdan seferi : 299.
Karacan, Ali Naci. Yazar : 233.
Karadeniz : 308, 353, 355.
Karahisarî, Hattat : 356.
Karalar : 312.
Karaman (Larende) : 266.
Karaman Bey bin Mehmed : 263.
Karaman Caddesi : 269.
Karaman Devri : 267.
Karaman Oğulları : 263, 273.
Karanlık Mescid : 265.
Karapınar : 266.
Karatepe : 366.
Karlsbad : 34, 329.
Kars : 385.
Kars muahedenamesi : 335.
Kasaba köyü : 314.
Kasım Bey mezarı : 266.
Kasım Bey. Taç veziri : 267.
Kastamonu : 4-6, 314.
Kâtip Çelebi : 314.
Katma : 330.
"Kavaid-i Osmaniye" : 304.
Kaymak Hafız : 318.
Kaynar, Mustafa : 234.
Kayser bin Mehmet : 267.
Kayseri : 194, 254, 267, 297, 356, 366.
Kayseri-Ulukışla hattı : 170.
Kayseriyye : 267.
Kaytbay. Mısır sultanı : 265.
Kâzım Bey. Erzurum Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti üyelerinden : 129.
Kâzım Efendi. Mülâzım-ı evvel, Atatürk'ün yaverlerinden : 39.
Keçiören : 29, 294.
Kemal Bey (Namık) : Şair : 35, 319.
Kemal Reis. Amiral : 356.
Kemalyeri : 145, 146.
Kemalizm : 100, 287, 354, 355.
Kemer Ali Paşa Camii : 276.
Kerimeddin Karaman bin Nure Türbesi : 263.
Kerimeddin Nahcevanî : 269.
Kerra Hatun : 268.
Kesi Bucağı : 297.
Keyhüsrev : 274.
Keykâvus I. Selçuklu Sultanı : 268.
Keykubat bin Feramürz : 261.
Keykubat I. Selçuklu Sultanı : 266-269.
Kılıç Ali Paşa Camii : 316.
Kılıç Arslan II. Selçuklu Sultanı : 261, 268.
Kılıç, Muzaffer. Atatürk'ün yaverlerinden : 30, 164.
Kırım : 279, 355.
Kırkçeşme su yolları : 301, 357.
Kırklareli : 302.
"Kırmızı ve Siyah" : 233, 234.
"Kısas-ı Enbiya" : 305.
Kızılay : Ankara'da bir semt. 37.
Kızılay : 163.

Levent Şahverdi

Kızıl Bey Camii, Ankara : 261, 264.
Kızıl Deniz : 356.
Kızıldoğan, Husrev Sami : 341.
Kızlar Mezarlığı : 262.
Kilimli Kömür İşleri Şirketi : 256.
Kilis : 106.
"Kirahk Konak" : 234.
Kocaçimen : 40.
Koca Reşit Paşa, Sadrazam : 304.
Koca Sinan. Bk. Sinan, Mimar.
Kojukof, Gazeteci : 383.
Komanova : 325.
Konstantin, Yunan Kralı : 335.
"Kontes Mariça" : 131.
Konya : 143, 254, 266n., 267, 268, 309, 314, 336, 354.
Korfoz : 299.
Koru Çeşmesi : 271.
Koşay, Dr. Hâmit Zübeyr : 100, 212, 213.
Kozlu Kömür İşleri Türk Anonim Şirketi : 251, 255, 256.
Köprülü, Fuad. : 213, 216, 258.
Köprülü Köyü : 385.
Köy Enstitüleri : 120.
Köycüler : 95, 292, 293. —Baş Meclisi : 96-98. —Cemiyeti : 98, 292, 294. —Dosyası : 97n., 98n.
Köycülük : 96-98.
"Köy Muallimleriyle Sıhhî Musahabe" : 296.
"Kral Corc'a" : 283.
Kubilay : 18.
Kudüs : 54, 264, 270. —mutasarrıflığı : 51.
Kula : 356.
Kulak Tekkesi (Alemdar Türbesi) : 273.
Kuleli Kışlası : 316.
Kuleli vak'ası : 316.
"Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma" : 317.
Kumkale : 370.
Kuneytara : 321.
Kurşun, Orhan. Talebe : 385.
Kurşunlu Camii. Eskişehir : 264.
Kurşunlu Camii. Kütahya : 271.
"Kurtarıcıya" : 282.
Kurtuluş Savaşı : 29, 30, 34, 113-117, 126, 128, 135, 142-144, 146, 377.
Kuşadası : 293.
Kutadgubilik : 213.
Kuva-i İnzibatiye : 333.
Kuva-i Milliye : 293.
Küçükçekmece : 141.
Küçük Mescit : 272.
Kühnel, İslâm ve Türk Sanat tarihçisi : 359.
Küllük Camii : 267.
Kültepe : 366.
Kültür Bakanlığı : 210-213, 216-218.
Kütahya : 143, 270, 293, 356. —Bidayet Mahkemesi : 293.
Kütahya - Tavşanlı hattı : 170.

L

Lahey : 157-159, 161. —Divanı : 162. —mahkemesi : 158, 159. —Mahkeme-i adaleti : 157, 158.
Landsberger, Beno. Sumeroloji ve Eski Önasya Dilleri profesörü : 79.
Lapseki : 341.
Larcher : 48.
La Revue Mondiale. Mecmua : 241.
Larousse. Sözlük : 17.
Latin harfleri : 134.
Latince : 17, 25, 77.
Leh kralı : 230.
"Lehce-i Osmani" : 361.
Leningrad : 140.
Leyne : 271.
Liverpool : 175, 176, 183.
Lofça : 302.
Londra : 160, 284, 334. —konferansı 334. —Üniversitesi : 367.
Lord Kinross. Tarihçi : 35.
Lozan : 64, 170. —barış andlaşması : 163, 227. —muahedesi : 282, 309, 333, 336, 354.
"Lozan Konferansı ve İsmet Paşa" : 233, 234.
Ludendorf, General : 329.
Lugal, Necati. Profesör : 386.
Lulu Bey : 261.

Levent Şahverdi Arşivi

Lübnan : 382.
Lütfi Paşa. Tarihçi : 356.
Lütfi Paşa. Sadrazam : 299, 357.
Liyon Tarihî Kumaşlar Müzesi : 230.

M

Maarif Vekâleti : 74, 128, 294, 303, 310-312.
Maarif Vekâleti Teknik Öğretim Şubesi : 226.
Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Dairesi : 203.
Macar : 80, 110.
Macarca : 25, 77, 80, 110.
Macaristan : 383.
Mach, Ernst. Yazar : 233.
Maden Kömürü İşleri Türk Anonim Şirketi : 251.
Mahmut Celâl Bey (Bayar) : 244-246, 255.
Mahmut II. Padişah : 276.
Mahmut bin Karaman : 263.
Mahmutpaşa Camii : 300, 358.
Mahmut Paşa Hanı : 202.
Mahmut Şevket Paşa : 324.
Makedonya : 322.
Maliye Vekâleti : 171-173.
Malta : 333, 364.
Maltepe : 326.
"Malûmat-ı Nafia" : 304.
Manastır : 322 .—Askerî İdadisi : 318.
Manavgat : 366.
"Mandaların Mahiyet-i Hukukiyesi" : 138.
Mânî : 21.
Mansel, Arif Müfit : 140, 141.
Mansur Bey. Mersin mıntıkası ticaret müdürü : 167, 186.
Mansurî-zade. Tarihçi : 202.
Maraş : 303, 309, 354.
Marmara Köşkü : 29.
"Maruzat" : 305.
Maydos : 326.
Mazdek : 21.
Mebrure (İğdemir) : 151.
Mecelle : 303-305. —cemiyeti : 303, 305.
Meclis-i Âlî-i Tanzimat : 303.
Meclis-i Maarif-i Umumiye : 303.
Meclis-i Mebusan : 136, 332.
Meclis-i Vâlâ : 303.
Meclis-i Vükelâ : 303.
Medenî kanun : 354.
Medine : 328, 386.
Megalo İdea : 88.
Mehmed Ağa. Mimar : 358.
Mehmet Ağa. Mehmet Emin Yurdakul'un dedesi : 277.
Mehmet Ali : 98.
Mehmed Bey. Mimar Sinan'ın oğlu : 298.
Mehmet Bey. Girit Fatihi Gazi Hüseyin Paşa'nın torunu, Seyit Halil Bey'in babası : 265.
Mehmet bin Ahi Hüsam : 261.
Mehmet bin Malkoç : 264.
Mehmet, Çelebi Sultan : 261, 276.
Mehmet II. Fatih Sultan : 72-74, 262, 267, 272.
Mehmet Nihat. Yarbay, Yazar : 48.
Mehmet Reşat. Sultan : 329.
Mehmet Emin Bey. Bk. : Yurdakul, Mehmet Emin :
Mehmed Galip Bey. Yargıç, Reşid Galib'in babası : 292.
Mehmet Murat Efendi : 303.
Mehmet Paşa : 270.
Mehmet Ziya : Bk. Gökalp, Ziya.
Mehterhane : 361.
Mekke : 386.
Melek Ata. Sahip Ata'nın kızı : 268.
Melik Gazi (Ahmet Gazi) Türbesi : 273, 274.
Melzig, Profesör : 341.
Menemen : 22.
Menteşe Oğulları : 271.
Menteşe oğlu Gazi Mehmet Bey Camii (Ulu Cami) : 272.
Menteşeoğlu İbrahim Bey : 273.
Menzilhane kitabesi : 271.
Meram : 269.
Meram yolu : 269.
Meriç, Rıfkı Melûl : 302.
Mermeris (Marmaris) : 271.
Mersin : 96, 101, 143, 167, 168, 173, 178, 186, 187, 190, 244, 254, 293-295. —be-

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

lediyesi : 178. —Gençler Birliği : 96. —limanı : 167-170, 176-178, 186-188. —Mavnacılar Heyeti : 168. —muhasebe-i hususiyesi : 178. —Seyr-i Sefain Acentesi : 169. —Ticaret Odası : 178. —tüccarları : 177. —Türk Ocağı : 96.
Mersinliler : 177.
Merzifon : 272, 309, 354.
Meslek. Gazete : 245.
Messager d'Athènes. Gazete : 383.
Mesut. Engürü Meliki, Kılıç Arslan II.'nin oğlu : 261.
Mesut I : 267.
Mesut II. : 261.
Meşrutiyet : 108, 202, 206, 228, 280, 291, 316, 322, 323. —devri : 104, 118. —hükümeti : 280.
Metristepe : 334.
Mevlâna : 268, 269.
Mevsuf Bey. Dardanos bataryasının tarassut subayı : 371.
Meydan Camii : 276.
Mezopotamya : 313, 378.
Mısır (Mısırlılar) : 19, 71, 183, 215, 265, 277n., 303, 312, 322, 324, 325, 355, 382, 386. —Çerkez sultanları : 265. —firavunları : 24. —Memlük Sultanları : 277. —Müslümanları : 23. —seferi : 298, 357. —sultanları : 275. —Türk sultanları : 266.
Mısır Hatun : 270.
Midland Bank : 242, 250.
Mihri binti Mahmud. Mimar Sinan'ın karısı : 298.
Milâs : 254, 272, 273.
Millet tiyatrosu : 103.
Milletler Cemiyeti : 340, 364.
Milletlerarası Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi : 314.
"Milletin Hâkimiyeti" : 148.
Millî Eğitim Bakanlığı : 55, 204, 238.
Millî Hükûmet : 333.
Millî Misak : 144, 334.
Millî Mücadele : 19, 101, 102, 104, 164, 246, 282.
"Millî Mücadele'de Erzurum" : 129.
Millî Reasürans Sigorta Şirketi : 256.
Millî Şair. Bk : Yurdakul, Mehmet Emin.
Millî Şef : Bk. İnönü, İsmet.
Milliyet. Gazete : 18, 57, 86, 113.
Miloviç, Madam Kordi : 131.
Minorski. Türkolog : 279.
Mirza Bey : 261.
Misak-ı Millî : Bk. Millî Misak.
Moğollar : 117.
Mondros mütarekesi : 137, 330, 333.
Montrö : 340.
"Monuments Turcs d'Anatolie" : 194.
Morto limanı : 326.
Moskova : 20, 21. —muahedesi : 334.
Muallim. Mecmua : 111.
Muallimler Cemiyeti : 18.
Mudanya Kubbeli Mezarı : 141.
Mudanya Mütarekesi : 336.
Muğla : 271n., 273.
Muhac : 357. —muharebesi : 298.
Muhammed : 385, 386.
Muhtar Bey. Mersin mebusu : 101.
Muineddin Pervane : 272.
Mukaddes. Memure : 82.
Muktebes. Mecmua : 279.
Murad Camii : 300.
Murad Paşa Camii : 358.
Muradiye : 262.
"Murahhas Oisa İdim" : 139.
Murat II. Zamanı : 261, 276.
Murat Molla Şeyhi : 302.
Murat Molla Tekkesi : 302.
Musa Bey Türbesi : 263.
Musa Bey Medresesi : 266.
Musa bin Mahmut bin Karaman : 263.
Musalla kapısı : 270.
Musalla Mezarlığı : 269.
Musolini, Benito : 20.
Mustafa, Dr. Köycülerden : 98, 293.
Mustafa Bey : 266.
Mustafa İsmet : Bk. İnönü, İsmet.
"Mustafa Kemal" : 282, 283.
Musul : 14, 155-157, 159-161, 281.
Musul meselesi : 155-159, 162.
Muş : 35, 328.

Levent Şahverdi Arşivi

Mot, Madam : 277.
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti : 293.
Mühendishane-i Berri-i Hümayun : 227.
Mükrimin Halil (Yinanç) : 213, 216.
Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu) : 135, 234, 277.
Müneccim-başı : 202.
Münevver hanım. Reşid Galib'in annesi : 292.
Münih : 37. —sanat müzesi : 37, 38.
Müslüman (Müslümanlar) : 19, 21, 22, 26, 32, 88, 298, 372, 382, 386. —Türkler: 77.
Müslümanlık : 122.
Müşir Süleyman Paşa : 202.
Mütareke : 139, 309.
Müttefikler : 351, 368.
Müzeyyen Hanım. Mehmet Emin Yurdakul'un eşi : 278, 282.
Myres. Oxford Üniversitesi Arkeoloji Profesörü : 367.

N

Nablus : 330.
Nakiboğlu Camii : 270.
Nalıncıhaba Künbedi : 268.
Nazım, Dr. : 322.
Nazilli : 254.
Nebi Davut mahallesi : 264.
Necati Bey (Süleyman) Albayrak Gazetesi Müdürü, Erzurum Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti üyesi : 129.
Necip Asım (Yazıksız) : 202.
Neslihan : Mimar Sinan'ın kızı : 298.
Neşet Bey : 35.
New-York : 183.
Niğde : 273.
Nihad Reşat (Belger) Dr. : 113.
Nikola. Grandük, Rus Orduları Başkumandanı : 369, 370.
Niksar : 273.
Nişantaşı : 278.
Niyagara Şelâlesi : 18.
Nobel ödülü : 89, 90, 124. —fizik ödülü : 57. —töreni : 56.
Notrdam : 20.
Nuri Paşa : 82.
Nuyun Timurtaş : 274.

O

Ocean. İngiliz zırhlısı : 371.
Ogan, Aziz : 141.
Oğuz boyları : 203.
Oktay, Rıza. Yazar : 164.
Okyar, Fethi. Bahriiefit Boğazı Kuvâ-yı Mürettebesi Erkânıharbiye Reisi, Bolayır Kolordusu Erkânıharbiye Reisi, Paris Ataşemiliteri : 122, 325.
Onurtak, Salih : Orgeneral : 29.
Onar, Sıddık Sami. Profesör : 136.
Onguntu, Hâmit. Profesör, İstanbul Üniversitesi Dekanı : 201, 216.
Orbay, Kâzım. Orgeneral : 38, 39, 44.
Ordu : 254.
"Ordunun Destanı" : 281.
Orhan Bey : 261.
Orhan Bey Kitabesi : 272.
Orkun, Hüseyin Namık. Yazar : 193-195.
Orman Çiftliği : 119.
Orta Asya : 77, 80, 198, 203, 204, 313, 314. —Türkleri : 80.
Ortaçağ : 377.
Orta Doğu Teknik Üniversitesi : 57, 91.
Osman Bey : 116.
Osman Zade : 148.
Osman, II. Sultan : 265.
Osmanlı (Osmanlılar) : 77, 135, 279, 377, 378. —Asyası : 139. —Bankası : 126. —Devleti : 22, 128, 158, 203, 292, 308, 325, 353. —Devri : 193, 202, 229, 230, 257. —edebiyatı : 279. —hanedanı : 202. —hükümeti : 308, 353. —İmparatorluğu : 42, 193, 230, 280, 281, 299, 301, 306, 330, 351, 352, 355, 356, 360, 365, 372, 383. —lisanı : 363. —meclisi : 136. —Meclis-i Mebusanı : 281. —medeniyeti : 363. —ordusu : 308, 353. —Sultanlar : 386. —tarihi : 203, 304, 305, 316. —tarihçileri : 362. —Türk medeniyeti : 235, 236. —Türk mimarisi : 297, 299. —Türkleri : 235, 300.

Levent Şahverdi Arşivi

"Osmanlı Şiirinin Tarihi" : 279.
Osmanlı Tarih Encümeni : 203, 206.
Osmanlıca : 137n., 378.
Osmanlılık : 106, 122, 281.
Osmanlıcılık : 362.
31 Mart Vak'ası : 15, 280, 323.
Ovalıoğlu Camii : 270.
Oxford Üniversitesi : 367.

Ö

Ödemiş : 254.
Öğle Camii (Karanlık Mescid) : 265.
"Ölü kafası" : 279.
Ömer. Atatürk'ün evlâtlıklarından : 34.
Ömer bin Hamza Paşa : 272.
Ömer Naci : 279, 280, 318, 319.
Önasya : 366.
Öz, Tahsin. Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü : 230.
Özdemir. Mısır Çerkez Sultanlarının Halep Valisi : 265.
Özgüçmen, Hüseyin Doğan. Orgeneral, Birinci Ordu Komutanı : 142, 143, 145n.

P

Pakistan : 386.
Panislâmizm : 157.
Papa : 24.
Papazoğlu Medresesi : 302.
Paris : 122, 241, 322, 325.
Parsa İsa Türbesi : 270.
Parsena mezarlığı : 269.
Pasbanoğlu : 302.
Pasinler : 130.
Paşabahçe : 142.
Patrikhane : 20.
Pavlova, Madam, Gazeteci : 241, 243.
Payas iskelesi : 189, 190.
Peçenek : 297.
Pekarski : 17.
Peker, Recep. C.H.P. Genel Sekreteri : 373.
Perge : 141.
Pesterloyd. Gazete : 383.
Peşte : 108.
Petit Parisien. Gazete : 382.
Peyami Safa. Yazar : 204.
Picardie manevraları : 121, 324.
"Pilevne Müdafaasında Bir İngiliz Zabitinin Hatıraları" : 234.
Pir Esat (Şeyh Esat) Türbesi : 269.
Pir Esat (Pirli) Mahallesi : 270.
Pir Hasan mezarı : 270.
Pire : 121, 163.
Piri Paşa Camii : 270.
Pirî Reis : 356.
Piyale Paşa. Sakız Fatihi : 277.
Poincaré : 20.
Polatlı : 254.
Portekizliler : 356.
Pozantı : 147.
Praetorius. Sanatçı : 130.
Prut muharebesi : 302.
Prut nehri : 299, 357.
Pulya : 299.

Q

Queen Elizabeth. İngiliz Amiral Gemisi : 370.

R

Raif Efendi : 129.
Ramazan oğlu İbrahim bin Pirî : 275.
Rasim Bey. Binbaşı : 316.
Rasonyi : 234.
Rauf Bey (Orbay) : 129.
Rayak : 330.
Refik Bey. Mimar : 141.
Regiyon Şehri : 141.
Remadiye Cephesi : 50.
Renda, Mustafa Abdülhâlik. Maliye Bakanı : 125.
Reşid Galip, Dr. : 90, 95-97n., 123-125, 206, 258, 291-296, 315, 373, 374.
Reşit Paşa : 303.
Reşit Saffet (Atabinen). Türk Tarih Kurumu üyesi : 213, 216.
Rıza Paşa. Harbiye Mektebi Müdürü : 320.
Rıza Pehlevi. İran Şahı : 132.

Levent Şahverdi Arşivi

Risale-i Nur : 125.
Rodos : 291, 292, 357.
Rodos seferi : 298.
Roma : 77, 339. —İmparatorları : 24.
Roma hamamı : 201.
Romalılar : 70.
Romanya : 297, 304, 325. —Cephesi : 143.
Rönesans : 90, 300, 356, 359, 360.
Ruben, W. Profesör : 86.
Rum köyleri : 308, 353.
Rumca : 264.
Rumeli : 297, 323.
Rumeli Hamidiye bataryaları : 371.
Rumelihisarı : 265.
Rus : 20, 21, 175, 186, 188, 279, 369, 370. —Bolşevik ihtilâli : 19, 20. —Çarlığı : 328. —Ortodoks kilisesi : 20.
Rusça : 77, 217, 279.
Rusya (Ruslar) : 15, 21, 45, 49, 186, 189, 190, 304, 334, 369, 370.
Rüstem Paşa. Sadrazam : 356.
Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı : 271.

S

Sabah. Gazete : 279.
Sabri. Orgeneral Zeki Doğan'ın kardeşi : 114.
Sabri Bey. Yarbay : 115.
Sadettin. Tarihçi : 356.
Sadreddin Konevî Türbesi : 269.
Safeviler : 21.
Sağlam, Osman Ferit. Türk Tarih Kurumu üyesi, Etnografya Müzesi Müdürü : 206.
Sahip Ata Medresesi : 268.
Sahip Oğulları : 194.
Sahip Sultanlar : 194.
Sahip Sultanlar Mezarları : 194, 260.
Sahratullah kubbesi : 270.
Sâî Mustafa Çelebi. Şair, Nakkaş : 297, 299, 301, 356.
Said'i Nursî : 125.
Sait Baha Hatun binti Sultan İsfendiyar : 275.
Sakarya : 61, 335. —harbi : 104, 116, 164. —meydan muharebesi : 335.
Sakçagözü : 12, 13.
Sakız : 259, 277.
Saladin. Fransız sanat tarihçisi : 359.
Salâhattin Bey. Binbaşı : 122, 324.
Salih Paşa. Bahriye nazırı : 332.
Salih Reis. Mehmet Emin Yurdakul'un babası : 277, 278.
Saltanat Şûrası : 137.
Samerra : 274.
Samerra Camii : 274.
Samih Rıfat Bey. Türk Tarih Kurumu İkinci Başkanı, Türk Dil Kurumu Başkanı : 103.
Samsun : 30, 137, 139, 252, 274, 307-309, 331, 352-354.
Samsun - Sivas hattı : 170.
"Sana Nasıl Kıyacaklardı" : 113, 114.
Sanat Ansiklopedisi : 120.
Sanat Okulu : 148.
Sanskritçe : 25, 77.
Saraçhanebaşı : 18.
Saraçoğlu Medresesi : 270.
Saraçoğlu, Şükrü : 17.
Sarayburnu : 75, 337.
Sarayköyü : 262.
Saray Mektebi : 277.
Sarhoş İbrahim. Osmanlı sanatçısı : 356.
Sarıbaş, Şükrü Yusuf. Doktor : 294.
Sarı Efe : 115.
Sarıkamış : 370.
Saroz mıntıkası : 40.
Sauvaget. Fransız tarihçisi : 367.
Savarona yatı : 198.
Schwartz. Profesör : 90, 123, 125.
Sedat, Enver. Mısır Devlet Başkanı : 382.
Seddülbahir : 326, 370.
Sefer Paşa Türbesi : 275.
Segedin Livası : 81.
Selâhaddin Refik Marongoz Fabrikası : 132.
Selânik : 121, 122, 279, 317, 318, 321-325, 361, 362. —Askerî Rüştiyesi : 318. —Mülkiye İdadisi : 317.
Selânik-Üsküp Demiryolu : 322.

Levent Şahverdi Arşivi

Selçuk Devri : 229. —Türkleri : 229.
Selçuk Köşkü : 314.
Selçuklu Devleti : 203.
Selçuklular : 77, 275.
Selim I. Çeşmesi : 270.
Selimiye : 299-301, 357, 360.
Serdar Sipeh : 21.
Serencebey : 110.
Servet-i Fünun : 108, 279.
Sevr Muahedesi : 334.
Seydiye İlkokulu : 147.
Seyfeddin, Ömer. Yazar : 361.
Seyhan : 366.
Seyhan nehri : 101.
Seyit Battal Gazi : 274.
Seyit Battal Türbesi : 274.
Seyit Halil Bey. Girit Fatihi Gazi Hüseyin Paşa'nın torunu : 265.
Seyit Mehmet Türbesi : 272.
Seyit Nurettin Camii : 271.
Shakespeare : 234.
"Sıhhat Koruma Bilgisi" : 297.
Sıhhiye Vekâleti : 95, 293.
Sırp hududu : 122.
Side : 141, 366.
Side kitabı : 142.
Sillogos Kütüphanesi : 206.
Silvan : 34.
Sin Timur Türbesi : 276.
Sina Cephesi : 44-54, 328-330.
Sinan, Mimar : 73, 74, 88, 297-302, 355-360.
Sinan Sitesi : 73.
Sinan Türbesi : 357.
Sinanoğlu, Oktay. Profesör : 56, 57, 89, 91.
Sinoloji : 80.
Sinop : 274.
Sivas : 28, 37, 171, 227, 230, 275, 280, 281, 331, 332. —Kongresi : 140, 209, 332, 333.
Slovo. Gazete : 383.
"Société Generale de France" Bankası : 342.
Sofya : 75, 325, 328.
Sokullu : 356.
Son Telgraf. Gazete : 243, 244.
Sovyet Ticaret Mümessilliği : 187.
Söke : 95, 293.
St. Jean-Baptiste Koleji : 292.
Standard Oil Kumpanyası : 181, 182.
Stendhal. Yazar : 283.
Strazburg Üniversitesi : 105.
Sultanahmet Camii : 72, 73, 88, 358.
Sultanahmet Çeşmesi : 73.
Sultanahmet Meydanı : 265, 282.
Sultanahmet mitingi : 104.
Sultan Kalavun : 266.
Sultan Selim Camii : 266, 359.
Sumer (Sumerler) : 215, 312, 378.
Sumerce : 25, 77, 78, 200.
Sumeroloji : 77, 79.
Sungu, İbean : 213, 216, 220, 341.
Sungur Bey Camii (Cami-i Kebir) : 273.
Suphi Paşa Konağı : 18, 24.
Suriye : 44, 46, 129, 303, 307, 320-322, 328, 329, 331, 352. —cephesi : 45. —müslümanları : 23.
Suriye ve Garbi Arabistan Kumandanlığı : 51.
Suse vazosu : 37.
Süleyman Ağa. Cevdet Paşa'nın amcası : 302.
Süleyman Bey. Emekli Binbaşı, Erzurum Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti üyelerinden : 129.
Süleyman, I. Sultan : 262, 267, 270, 271.
Süleyman Efendi. Mevlit yazarı : 305.
Süleyman, Kanuni Sultan : 299, 356.
Süleyman Nazif. Şair : 129.
Süleyman Paşa : 361.
Süleyman Saip Bey. Maarif Müdürü, Sofya Elçiliği Müsteşarı : 95.
Süleymaniye Camii : 73, 88, 112, 299-301, 356-360.
Sümbül Hatun : 261.
Sümerbank Dergisi : 33, 36.
Sünbül Baba Zaviyesi : 276.
Sütlüce : 81.
Süveyş cephesi : 370.

Ş

Şah Paşa Hatun mezarı. Konya : 269.
Şah Paşa Hatun mezarı. Leyne : 271.

Levent Şahverdi Arşivi

Şakir Paşa. Harbiye Nazırı : 308, 353.
Şakirpaşa mahallesi : 125.
Şam : 265, 292, 321, 322, 328, 330.
Şapka Kanunu : 354.
Şark İsyanı : 14.
Şark medeniyeti : 363.
Şarkî Anadolu : 187.
Şarkî Avrupa : 313.
Şarkî Karabisar : 278, 282.
Şefik Bey. 19. Fırka, 27. Alay Kumandanı : 40.
Şehzade Camii : 300, 301, 357.
Şekerfuruş Mescidi : 267.
Şemsettin : 266.
Şemsettin Ahmet mezarı : 268.
Şemseddin Sami : 279.
Şemsi Efendi Mektebi : 317.
Şems-i Tebrizî : 270.
Şeri Mecelle : 337.
Şeriye Mahkemeleri : 337.
Şeriye Vekilliği : 337.
Şetvan, Yusuf. Trablusgarp mebusu, Abdülhamit'in hal'i için Trablusgarptaki ayaklanmanın reisi : 121.
Şevket Turgut Paşa : 324.
Şeyh Ahmed. Kuleli vak'asını tertip edenlerin reisi : 316.
Şeyh Alaman Harimi Kapısı : 269.
Şeyh Alaman Türbesi : 269.
Şeyh Halîlî : 270.
Şeyh Köyü : 272, 273.
Şeyh Sait : 15.
Şeyh Sureti mezarı : 269.
Şikago Üniversitesi : 57.
Şimendifer Kongresi : 170.
"Şimendifer Yılı" : 170.
Şirket-i Hayriye : 304.
Şişli : 307, 352.
Şûray-ı Devlet : 303.
Şûray-ı Millet : 137.
Şûray-ı Saltanat : 137.
Şücaeddin Veli Türbesi : 274.
Şücaeddin Türbesi : 269.

T

Taçveziri Türbesi : 269.
Tahkik Komisyonu : 155, 156.
Talât Paşa. Sadrazam : 44, 139n.
"Tan Sesleri" : 281, 283.
Taner, Haldun. Yazar : 135.
Tanin. Gazete : 244.
Tanrıöver, Hamdullah Suphi : Maarif Vekili, Türkocakları Merkez Heyeti Başkanı : 18, 20n., 22n., 24, 70, 98, 107, 131, 134, 373.
Tanzimat : 21, 193, 202. —devri : 304, 305, 316. —devri Türkiyesi : 302.
Tanzimatçılar : 363.
Tarım Okulu (Ziraat Mektebi) : 29.
"Tarih" Cumhuriyet Devri : 297.
Tarih Vesikaları Dergisi : 120.
"Tarih-i Âlem" : 361.
"Tarih-i Cevdet" : 303, 304.
Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası : 258, 260, 261n., 263n., 264, 265, 266n., 267, 269n., 270, 271n., 272n., 273n., 275n., 276.
"Tarik". Gazete : 137, 138.
Tarsus : 9, 254, 275.
Taşkışla : 361.
Taşköprülü-zade : 356.
Tatvan : 298.
Taushand. General : 368.
Tavşanlı : 95, 96, 97n., 293, 294.
Tayboğa mezarı : 274.
"T.E.C." Kumpanyası : 139.
Tekirdağ : 325.
Tekkeh : 275n.
Tekkeler : 9, 10, 11, 14.
Terakkiperver Cumhuriyet Partisi : 102, 147.
Terkos köyleri : 277.
Teşkilât-ı Esasiye Kanunu : 148, 334, 337, 340.
Tevfik Bey. Ziya Gökalp'in babası : 361.
Tevfik Bey (Büyükoğlu). Türk Tarih Kurumu Başkanı : 118.
Tevfik, Rıza. Filozof : 279, 280.
Tezel, Naki : 107.
Tezer, Cahit. Şükrü Tezer'in oğlu : 35n.
Tezer, Şükrü. Atatürk'ün yaverlerinden : 35n.
"Tezkiretülbünyan" : 297, 299, 301.

Levent Şahverdi Arşivi

"Terbiyetülebniye" : 301.
Thorak, Josef. Heykeltraş : 37, 38.
Tıbbiye : 294, 296.
"Tıp Fakültesinin Tedenni ve Islah Çareleri" : 296.
Ticaret Vekaleti : 177, 178.
Times. Gazete : 243, 382.
Tiring mağazası : 122.
Tobruk : 324. —muharebesi : 324.
Tokat : 275, 331.
Tok Söz. Gazete : 147.
Tol Medrese : 263.
Tolstoy. Yazar : 98.
Tonguç, İsmail Hakkı : 120.
Topbaş : 269.
Tophane : 316.
Topkapı Sarayı : 73.
Topkapı Sarayı Müzesi : 230, 235.
Topuzlu, Cemil. Operatör, Eski İstanbul Şehremini : 72.
Topuzoğlu ailesi : 302.
Tora Hatun. İskender bin Kötrüm Beyazıd'ın kızı : 274.
Torgut Oğlu Türbesi : 270.
Toroslar : 44.
Trablusgarb : 121, 323-325.
Trablusgarp Reji Nezareti : 135.
Trabzon : 129, 254, 276, 280.
Trakya : 128, 277, 312. —tümülüsü : 141.
Triumph. Fransız gemisi : 370.
Tuğrakiye Medresesi : 260.
Tuğrul, Mehmet : 231.
Tumanbay II. Son Memlük Sultanı : 277.
Tuna (Gön) : 151.
Tuna Nehri : 109.
Tuna vilayeti : 302.
Tunus : 21, 22, 385.
Turan. Gazete : 107n.
"Turan manzumesi" : 362.
"Turan Şarkıları" : 110.
"Turana doğru" : 283.
Turanilik : 110.
Turgal, Hasan Fehmi. Türk Tarih Kurumu Üyesi : 298.
Turgut Reis. Amiral : 356.
"Türbe" mahallesi : 261.
Türk : 3, 5-7, 9-12, 16, 21, 23, 25, 56, 57, 64, 65, 68, 71-75, 80, 81, 83, 90, 96, 103, 106, 107, 109, 111, 121, 122, 130, 132, 134, 155-157, 159, 161-164, 171, 177-179, 184, 195, 205, 208, 210, 223, 224, 231-235, 237, 241-245, 247, 250, 253, 255, 256, 259, 260, 278, 280-282, 285, 286, 288, 289, 291, 293, 296, 297, 300, 301, 304-306, 309, 314, 316, 318, 326-328, 336-338, 340, 354-356, 359, 360, 364, 368, 375, 377, 381, 383, 385. —âlemi : 107, 108. —alfabesi : 376. —âlimleri : 204, 336. —aydınları : 88, 112, 233, 234. —bankacılığı : 127, 255. —bankacıları : 246. —boyları : 298. —devleti : 330, 336, 352. —devletleri : 203. —devrimi : 373. —dili : 18, 19, 28, 77, 214, 215, 279, 305, 339, 348, 363, 378. —donanması : 355, 356. —edebiyatı : 105, 108, 279, 282, 356. —gençliği : 18, 85, 103, 106, 107, 186, 229, 232, 281, 283, 306, 339, 351, 354, 355, 372, 373. —halkı : 20, 85, 213, 365. —hükümeti : 369. —ırkı : 75. —kavimleri : 215. —köylüsü : 12, 13, 85, 179. —kültürü : 130, 315. —lehçesi : 77, 305. —medeniyeti : 63, 70, 196, 234, 312, 356. —mimarisi : 73, 213, 216, 299, 300, 358, 359. —ordusu : 142, 228, 330, 335. —sanat tarihi : 359. —sanatı : 130, 358, 359. —tüccarı : 175-178, 183, 186. —ulusu : 139, 374. —vatanı : 135.
Türk-Arap mücadelesi : 118.
Türk Ceza Kanunu : 337.
Türk Derneği : 372.
Türk Dil Kurumu : 25, 27, 28, 76, 80, 201, 339, 376-378.
Türk Dil Kurumu Kurultayı : 57.
Türk Dili Araştırma Kurumu : 214.
Türk Dili. Mecmua : 116n.
Türk-İslâm devri : 257.
Türk-İslâm Devri Kitabeleri Derleme Heyeti : 314.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk İstiklâl Savaşı : 103, 227, 282, 331. Ayr. Bk. : Kurtuluş Savaşı.
"Türk Kumaşları" : 229.
Türk Maarif Koleji : 234.
Türk Medeni Kanunu : 337.
Türk Milleti : 5, 16, 20, 22, 25, 27, 28, 56, 76, 83, 89, 91, 99, 104, 105, 124, 138, 163, 196, 198, 199, 203, 210, 211, 216, 223, 229, 247, 279, 283, 287, 295, 306, 309, 310, 315, 332, 338, 340, 351, 354, 355, 361, 364, 365, 368, 369, 383.
"Türk Muasır Şair ve Ediplerinin Tarihi" : 105.
"Türk Sanı" : 103, 107-109, 281, 283.
Türk Sözü. Gazete : 63, 65, 67, 69, 71, 96, 100-103, 112, 147, 149, 156, 157, 159-162, 170, 171, 173, 175, 176, 178, 180, 183, 184, 186, 188, 190. —Matbaası : 147, 102.
Türk Tarih Encümeni : 206.
Türk Tarih Encümeni Mecmuası : 302, 305.
Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler : 315.
Türk Tarih Kongresi. Birinci : 29, 196, 296, 311, 315.
Türk Tarih Kongresi. İkinci : 36, 38, 197, 199, 315.
Türk Tarih Kongresi. Üçüncü : 199, 200, 314, 315.
Türk Tarih Kongresi. Dördüncü : 200.
Türk Tarih Kurumu : 16-18, 25-28, 32-34, 35n., 36-39, 44, 45n., 73, 76, 78, 80, 81, 104, 113, 117-119, 123n., 130-134, 140-142, 149, 193, 195-210, 257, 258, 296, 300, 301, 305, 309, 311-315, 339, 341, 365-368, 374, 376, 377. —Basımevi : 208, 209, 385. —Kütüphanesi : 205-207.
Türk Tarihi : 24, 25, 28, 36, 71, 73-80, 118, 193-198, 202, 203, 205, 206, 208-213, 216, 259, 281, 310-313, 336, 338, 362, 365-367.
Türk Tarihi Araştırma Kurumu : 211, 213-220.
Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti : 196, 259, 294, 311, 338.
Türk Tarihi Tetkik Encümeni : 293, 310, 338.
Türk Tarihi Tetkik Heyeti : 196, 310, 311.
"Türk Tarihinin Ana Hatları" : 89, 195, 196, 211, 212, 214, 215, 217, 220, 310, 311, 315.
Türk Ticaret Kanunu : 337.
Türk-Yunan dostluğu : 163.
Türk Yurdu : 108, 126, 149, 232, 257, 281, 310, 315, 362, 372.
Türkçe : 17, 19, 35, 76, 77, 79, 80, 110, 125, 176, 195, 209, 217, 229, 278, 280, 298, 305, 313, 323, 363, 372, 378, 383.
"Türkçe Şiirler" : 105, 109, 279, 280, 283.
Türkçüler : 363.
Türkçülük : 96, 105, 361, 362, 364, 365.
"Türkçülüğün Esasları" : 233.
Türkiye (Türkler) : 3, 4, 7, 9, 11, 13, 21, 24, 44, 56, 70, 71, 76, 77, 85, 88, 89, 90, 105, 106, 117, 120, 122, 125, 126, 128, 130, 132, 138, 155-161, 170, 171, 179-182, 186, 188, 195, 202-216, 241, 243, 288, 300, 308, 310, 325, 329, 330, 334, 335, 339, 340, 352, 353, 358, 361, 364-370, 372, 378, 382-385. —arkeolojisi : 36. —Hükümeti : 35. —İnkılâbı : 3, 6. —tarihi : 36, 206, 209, 366.
Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu : 55, 89.
Türkiye Büyük Millet Meclisi : 143, 148, 290. —Hükümeti : 227.
Türkiye Cumhuriyeti : 3, 10, 13, 24, 27, 69, 90, 170, 180, 227, 306, 317, 336, 337, 340, 341, 351, 373. —Hükümeti : 13.
Türkiye İş Bankası : 125-128, 241, 242-244, 246, 248, 254.
"Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" : 362.
Türklük : 108, 138, 139, 195, 281, 310, 360, 381.
Türkocağı : 7, 18, 20, 24, 96, 98, 132, 281, 296, 307, 310, 351.
Türkocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti : 195.
Türkocakları : 18, 131, 132, 149, 196, 283, 293, 294, 311, 338, 372, 373. —kurultayı : 195.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkocakları Merkez Heyeti : 149, 195, 310.
Türkocakları Merkez ve Harı Heyetleri : 134.
Türkoloji : 57.
"Türkün Hukuku" : 282, 283.

U

Ukrayna : 355.
Ula (Uğla) : 273.
Ulcaytu Hüdabende Zamanı : 276.
Uluğ : Bk. İğdemir, Uluğ.
Ulucami. Adana : 148.
Ulu Cami. Muğla : 273.
Ulu Cami. Tarsus : 275.
Ulus. Gazete : 56n. 75, 83, 87, 91, 107, 114, 119, 120, 130, 163, 164, 193, 195, 199, 204, 205, 226. 238, 315, 355, 375.
Unat, Faik Reşit : 227, 341.
UNESCO : 238, 383.
Urartular : 378.
Urfa : 149, 282, 309, 354.
Urla : 142.
Uşak : 254, 334.
Uybadın, Cemil. Tekirdağ mebusu : 321.
Uzakdoğu : 77.
Uzuncaova Hasköyü : 277.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Ord. Prof.: 140.
Uzunköprü : 276.

Ü

Üçler Heyeti : 157.
Üçler Komitesi : 157, 158.
Üçler Meclisi : 156.
Üçüncü İran Sanat ve Arkeoloji Kongresi: 140.
Ülkü. mecmua : 234, 237, 302, 315.
Ümmühan. Mimar Sinan'ın kızı : 298.
Ünaydın, Ruşen Eşref : 14, 112, 113, 119, 133.
"Üniversiteliler Uyanınız" : 204.
Üsküdar : 150, 265.
Üsküp : 322.

V

Vacidiye Medresesi : 270.
Vahidettin. Padişah : 137, 308, 329, 353.
Vakıflar İdaresi : 126.
Vakit. Gazete : 132, 138, 139, 318, 320, 329, 331, 341.
Vamberi. Yazar, tarihçi : 316.
Van : 34.
Van gölü : 298, 357.
Vasıf : 148.
Vatan. Gazete : 18, 20n., 243.
"Vatan ve Hürriyet" : 321.
Vatan ve Hürriyet Cemiyeti : 321, 322.
Vatikan : 19, 20, 24.
"Vekâlet ve Muzaharet" : 138.
Venizelos : 163.
Vezir Ahmet Paşa Mescit ve Türbesi : 275.
Vezir Mustafa Paşa : 272.
Vidin Muhasarası : 302.
"Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" : 129.
Vilhelm. Alman İmparatoru : 329.
Vişnezade : 112.
Viyana : 132, 329, 355.
Viyana Operet Topluluğu : 131.
von Dumez. Albay : 48, 52-54.
von Kress. Sina Cephesinde Sekizinci Ordu Kumandanı : 46, 49, 53.
von Sanders, Liman. Birinci ordu kumandanı : 39-43, 54, 306, 326, 327, 329, 330, 351.

W

Wagner. Prof. Dr., Alman şehirciai : 37, 75.
West Minister Bank : 250.
Wilson prensipleri : 139.
Wittek, P. Profesör : 367.
Wurth, M. Midland Bank direktörü : 242.

Y

Yafa : 321, 322.
Yağıbasan : 273.
Yağlıtaş mezarlığı : 269.
Yahudi : 90, 124.
Yahya Bey bin Sultan İsmail : 275.

Levent Şahverdi Arşivi

Yakup Bey ailesi : 262.
Yakup Bey, Germiyanoğlu : 264.
Yakup bin Alişir, Germiyanoğlu : 261.
Yakut Dili Lügatı : 17.
Yale Üniversitesi : 56, 57, 89, 91.
Yalman, Ahmet Emin. Yazar : 341.
Yalova : 26, 32, 98, 118, 123n.
Yaltkaya, Şerafettin. Diyanet İşleri Başkanı : 386.
Yanya : 303.
Yatman, Nurettin. Eczacı, antikacı : 229.
Yavuz Selim. Sultan : 298, 299, 357.
Yazar, Mehmet Behçet : 283.
Yazıcızade İsmail Hakkı : 98.
Yazılıkaya : 314.
Yedikule : 265.
Yedinci Yıldırım Ordusu : 328.
Yedinci Ordu : 328.
Yemen : 9.
Yeni Adana. Gazete : 62, 101, 146, 147, 175.
Yenicami : 72, 73, 88, 358.
Yeni Cami, Muğla : 273.
Yenicami Kemeri : 72.
Yeniçeri Ocağı : 293, 357.
Yeni Çeşme : 270.
Yenigün. Gazete : 44n.
Yeni Mecmua : 111, 112.
Yenişehir : 23.
Yeni Ufuklar : 151.
Yıldırım Beyazıt : 273.
Yıldırım Beyazıt Türbesi : 262.
Yıldırım Orduları Grubu : 44, 306, 307, 351, 352.
27 Mayıs İnkılâbı : 87, 238, 375.
"Yiyecekler" : 297.
Yogoslavya Başbakanı : 30.
Yoncalı Kaplıca : 270.
Yoryef Yoldaş. Rus ticaret mümessili : 186, 187, 188.
Yularkıran Ahmet Ağa : 302.
Yularkıran oğulları : 302.
Yunan : 9, 77, 163. —bayrağı : 30, 164. —harbi : 278. —kuvvetleri : 332. —medeniyeti : 215. —milleti : 163, 164. —muharebesi : 109, —ordusu : 143, 309, 334, 335, 336, 354. —taarruzu : 95, 115, 293.
Yunanca : 25, 77.
Yunanistan (Yunanlılar) : 70, 88, 116, 137, 163, 164, 331, 334, 335, 383.
Yurdakul, Mehmet Emin. Şair : 34, 35, 96, 103, 106-108, 146, 147, 277-283.
Yurdakul, Halim. Mehmet Emin Yurdakul'un oğlu : 34.
Yücel, Hasan-Âli : Milli Eğitim Bakanı : 119, 120, 201.
Yüreğir : 172.

Z

Zafer. Gazete : 164.
"Zafer yolunda" : 283.
Zağanos Paşa Kulesi : 265.
Zarif Paşa : 193.
Zavele Sultan Mescidi : 269.
Zayti Ferencz : 206.
Zekeriya Köyü : 277.
Zeki Efendi. Bk. Doğan, Zeki.
Zeyneddin Beşare Mescidi : 268.
Zile : 254.
Ziraat Bankası : 7, 64, 65, 126, 135, 181, 182, 189.
Ziya Efendi. Erzurum mebusu : 18.
Zonguldak : 244, 254.
Zonguldak Maden Kömürü İşleri Şirketi : 256.
"Zulmetten Nura" : 118.

Levent Şahverdi Arşivi

DÜZELTMELER

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
11	20	lâyık	lâyik
14	18	saltanateprestler	saltanatperestler
22	33	Cezair'den	Cezayir'den
28	22	Agustos	Ağustos
66	32-33	hapishenesi	hapishanesi
67	15	hapishenenin	hapishanenin
75	28	idaellerinden	ideallerinden
109	10	şairisiniz	şairsiniz
110	2	oluna	olunan
113	2	lâyik	lâyık
113	14	ǫuɔe	önce
117	5	hulâsa	Hulâsa
122	1	Ataşamiliterimiz	Ataşemiliterimiz
144	28	bağlarken	başlarken
145	34	"Kemaleri"	"Kemalyeri"
146	18	"Kemaleri"	"Kemalyeri"
161	9	yüz de	yüzde
186	26	manatıkında	menatıkında
225	11	çıkacağında	çıkacağından
226	34	oplayan	toplayan
226	34	açtığıt	açtığı
241	23	pro-	prog-
242	25	gösterilimiştir	gösterilmiştir
258	9	Tarihi	Tarih-i
272	10	yapılmnıştır	yapılmıştır
272	17	Beçin kale	Beçinkale
281	16	çıkmada	çıkmadan
283	3	müttefekkir	mütefekkir
286	2	tertipe der	tertip eder
294	8	başarıdı	başardı
295	6	birakıyor	bırakıyor
316	23	kısmı	kısmı
334	9	İsmey	İsmet
363	36	harsimzin	harsımızın

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi
leventsahverdi@gmail.com

91. 06. Y. 0152 - 202

0001008

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi